PROCEEDING BOOK

KARADENİZ 10. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

SAMSUN
17 - 18 EYLÜL 2022

KARADENİZ
10. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

KARADENIZ

10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

Issued: 20. 09. 2022

ISBN : 978-605-71938-2-7

KARADENIZ
10TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
SEPTEMBER 17- 18, 2022
SAMSUN

Edited By
DR. GÜLTEKİN GÜRÇAY
DR. AMANEH MANAFIDIZAJI

CONGRESS ORGANIZING BOARD
Head of Conferece: Prof. Dr. Hülya Çiçek Kanbur
Head of Organizing Board: Dr Gültekin Gürçay
Organizing Committee Member: Dr. Amaneh Manafidizaji
Organizing Committee Member: Dr. Zemfira Abbasova
Organizing Committee Member: Prof. Dr. Həcər Hüseynova
Organizing Committee Member: Doç.F.ü.f.d., İradə Kərimova
Organizing Committee Member: Aynurə Əliyeva
Organizing Committee Member: Doç. Dr. Nazilə Abdullazadə
Organizing Committee Member: Doç. Dr. Sevinc Sadıqova
Organizing Committee Member: Dr. Nadire Kantarcıoğlu
Organizing Committee Member: Dr. Mehdi Meskini Heydarlou
Organizing Committee Member: Doç. Dr. Könül Səmədova
Organizing Committee Member: Dr. Leman Kuzu

All rights of this book belong to UBAK Conferences Publishing House
Without permission can't be duplicate or copied.
Authors of chapters are responsibleboth ethically and juridically.
Academy Conference–2022 ©

Issued: 20.09.2022
ISBN: 978-605-71938-2-7

CONFERENCE ID

KARADENIZ
10TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

DATE – PLACE
SEPTEMBER 17- 18, 2022
SAMSUN

ORGANIIZATION
ACADEMY CONFERENCES
UBAK INTERNATIONAL SCIENCES ACADEMY

EVALUATION PROCESS
All applications have undergone a double-blind peer review process.

PARTICIPATING COUNTRIES
Saudi Arabia, Libya,İran, Venice (Italy), India, Maldives, Israel, Pakistan, Indonesia, Egypt, UK, Romania, Nigeria, Poland, Japan, Armenia, Canada, Morocco,South Korea, Algeria, Iraq, Georgia , Kazakhstan ,Czech Republic, Jordan, Malaysia, Australia, Kuwait,Oman,

PRESENTATION
Oral presentation

PERCENTAGE OF PARTICIPATION
45% FROM Turkey And 55% From Other Counteries

LANGUAGES
Turkish, English, Russian, Persian, Arabic

Scientific & Review Committee

Dr. Gulmira ABDİRASULOVA
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Prof. Dr. Yunir ABDRAHIMOV
Ufa State Petroleum Technological University

Dr. Maha Hamdan ALANAZİ
Riyad Kral Abdülaziz Teknoloji Enstitüsü

Dr. Dzhakipbek Altaevich ALTAYEV
Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Doç. Dr. Hülya BALKAYA
Atatürk Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet Fırat BARAN
Mardin Artuklu Üniversitesi

Dr. Amina Salihi BAYERO
Yusuf Maitama Sule Üniversitesi

Dr. Karligash BAYTANASOVA
Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Dr. Baurcan BOTAKARAEV
Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi

Dr. Ahmad Sharif FAKHEER
Ürdün Devlet Üniversitesi

Doç. Dr. Abbas GHAFFARI
Tebriz Üniversitesi

Prof.Dr. Ariz Avaz GOZALOV
Moskova Devlet Üniversitesi

Doç. Dr. Ebru GÖZÜKARA
İstanbul Arel Üniversitesi

Prof. Dr. Gulzar İBRAGİMOVA
Bakü Avrasya Üniversitesi

Dr. Gültekin GÜRÇAY

Doç. Dr. Dilorom HAMROEVA
Özbekistan Bilimler Akademisi

Dr. Mehdi Meskini Heydarlou

Dr. Bazarhan İMANGALİYEVA
K.Zhubanov Aktobe Devlet Bölge Üniversitesi

Dr. Keles Nurmaşulı JAYLIBAY
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Mamatkuli Jurayev
Özbekistan Bilim Akademisi

Dr. Kalemkas KALIBAEVA
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Bouaraour Kamel
Ghardaia Üniversitesi

Prof. Dr. Ergün KOCA
Girne Amerikan Üniversitesi

Prof Dr. Bülent KURTİŞOĞLU
Ardahan Üniversitesi

Dr. Leman KUZU
İstanbul Kültür Üniversitesi

Sonali MALHOTRA
Delhi Balbahtri Academy

Dr. Alia R. MASALİMOVA
Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Prof. Muntazir MEHDI
Pakistan Language Academy

Dr. Amanbay MOLDIBAEV
Taraz Devlet Pedagoji Üniversitesi

Prof. Dr. Hasan Hüseyin ÖZTÜRK
Çukurova Üniversitesi

Doç. Dr. Yeliz ÇAKIR SAHİLLİ
Munzur Üniversitesi

Dr. Aysulu B. SARSEKENOVA
Orleu Milli Kalkınma Enstitüsü

Dr. Gulşat ŞUGAYEVA
Dosmukhamedov Atyrau Devlet Üniversitesi

Doç. Dr. Yeliz KINDAP TEPE
Cumhuriyet Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet Özkan TİMURKAN
Atatürk Üniversitesi

Dr. K.A. TLEUBERGENOVA
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Cholpon TOKTOSUNOVA
Rasulbekov Kırgız Ekonomi Üniversitesi

Doç. Dr. Yıldırım İsmail TOSUN
Şırnak Üniversitesi

Dr. Botagul TURGUNBAEVA
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Dinarakhan TURSUNALİEVA
Rasulbekov Kırgız Ekonomi Üniversitesi

Doç. Dr. Ali Korkut ULUDAĞ
Atatürk Üniversitesi

Doç. Dr. Fahriye Oben ÜRÜ
İstanbul Arel Üniversitesi

Prof. Dr. Akbar VALADBIGI
Urumiye Üniversitesi

Doç. Dr. C. VIJAI
St.Peter's Institute

Dr. Yang ZİTONG
Wuhan Üniversitesi

KARADENIZ 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
SEPTEMBER 17 - 18, 2022
SAMSUN

CONFERENCE PROGRAM
Online Presentation

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to make a meeting online, login via https://zoom.us/join site, enter ID instead of "Meeting ID
- or Personal Link Name" and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- Speakers must be connected to the session **10 minutes before** the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- During the session, your camera should be turned on **at least %70** of session period
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.
- Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number,

exp. H-..., S- ... NAME SURNAME

17. 09. 2022	10: 00 – 12:00
Meeting ID: 835 1375 5116	Passcode: 17180922

HALL: 1 SESSION: 1	MODERATOR: DOÇ. DR. VEDAT ŞAHİN
DOÇ. DR. VEDAT ŞAHİN	Lise Öğrencilerinin Küre Kavramına İlişkin Algıları: Bir Metafor Çalışması
DOÇ. DR. VEDAT ŞAHİN	Türkmenistan'ın Coğrafya Programının Amaç Ve Hedefleri Üzerine Bir Değerlendirme
DOÇ. DR., ADEM BAYAR RECEP EKİM	Okul İkliminin Geliştirilmesinde Huzur Kavramının Önemine İlişkin Öğretmen Görüşleri
DR. ÖĞR. ÜYESİ, EROL ATA RECEP EKİM	Okullarda Öğretmenler Kurulu Toplantılarının Toplantı Yönetimi Bakımından Öğretmenler Tarafından Değerlendirilmesi
BANU BOZOĞLU HATİCE KARAER	Hastanede Yatarak Tedavi Gören Ortaokul Öğrencilerinin Sanal Laboratuvarda Deney Yapma Hakkındaki Görüşleri
NAZİF DENİZ DOÇ.DR. ESRA AÇIKGÜL FIRAT	Ortaokul Öğrencilerinin Fen Bilimlerine Yönelik Uzamsal Akıl Yürütme Becerilerinin Öğrenme Stilleri Açısından Belirlenmesi Ve Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi
Dr. NURKAN YILMAZ	Üniversite Takımında Oynayan Badminton Oyuncularının Sürat Ve Badminton Spesifik Çeviklik Performanslarının İncelenmesi
Dr. NURKAN YILMAZ	Spor Bilimleri Bölümlerine Hazırlanan Öğrencilerin Kuvvet Performansındaki Değişimlerinin İncelenmesi
SÜMEYYE ÖCAL DÖRTERLER ÖZGÜL POLAT	Öğrenmede Evrensel Tasarımın Anaokulu Çocuklarının Görsel Algılarına Ve Bilimsel Süreç Becerilerine Etkisi

17. 09. 2022	10: 00 – 12:00
Meeting ID: 835 1375 5116	Passcode: 17180922
HALL: 2 SESSION: 1	MODERATOR: DOÇ. DR. DİLEK BAŞERER
PROF. DR. HACER HUSEYNOVA	Mir Cəlalın Lirik-Poetik Nəsri
İLAHE HASANOVA	Dilimizin Cənub Dialekti
DR. ÖĞR. ÜYESİ HACI ÇİÇEK	Münafıkların Politik Alanda Müşrik Ve Yahudilerle Dayanışmasına Dair Analitik Bir Bakış
DR. ÖĞR. ÜYESİ HACI ÇİÇEK	Magrâvî'nin "El-Müfessirûn" Adlı Eserinde Müfessirleri Ve İmam Gazzâlî'yi Eleştirmesi Üzerine
P. Ü. F. D., DOSENT NAZİLƏ ABDULLAZADƏ	XX Əsr Azərbaycan Şairi Əliağa Vahidin Yaradıcılığında Xalq Adət-Ənənələrinin Təsviri
DOÇ. DR. DİLEK BAŞERER	Uygulama Örnekleri İle Mantık Ve Dil İlişkisi
DOÇ. DR., MAKSUT ÇETİN	Fatiha Süresinde İnanç-Ahlak İlişkisi

17. 09. 2022	10: 00 – 12:00
Meeting ID: 835 1375 5116	Passcode: 17180922

HALL: 3 SESSION: 1	MODERATOR: DOÇ. DR. MÜCAHİT YILDIRIM
AHMET GÖKHAN KILIÇ KANSU GENÇER	Evaluation Of Relationship Between Local People's Sense Of Belonging And Ecotourism Perceptions In Amasya
ARŞ. GÖR. HÜDAİ ATEŞ	Urie Bronfenbrenner'in Ekolojik Sistemler Teorisinin Sinemadaki İzdüşümü
DR. ÖĞR. ÜYESİ MİNE DİLBER	Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesinde Muhafaza Edilen 1570, 3661 Ve 4045 Envanter Numaralı El Yazması Eserlerin Süsleme Analizleri Kapsamında Bir Değerlendirme
ÖĞR. GÖR. DR. IŞILAY KONAK	Akşehir Seyyid Mahmut Hayran-İ Türbesi Çini Ve Sırlı Tuğlalarının Mevcut Korunmuşluk Durumu
ÖĞR. GÖR. DR. IŞILAY KONAK	Konya Tahir İle Zühre Mescidi Ve Akşehir Taş Medrese Mescidi Mihrapları Örneğinde Çini Restorasyonunda Alçı-Harçlı Ve Renklendirmeli Tamamlama Uygulamaları
DOÇ. DR. MÜCAHİT YILDIRIM DERYA AKAY	Vezirköprü'de (Samsun) Geleneksel Meslekler Ve Son Temsilcileri
DR. ÖĞR. GÖR. METİN KAR	Orta Asya'dan Anadoluya Türklerde Balbal Heykel Geleneğinin Mezar Heykelleri Üzerinden Değerlendirilmesi
DR. ÖĞR. ÜYESİ YİĞİT CAN EYÜBOĞLU	Necil Kâzım Akses'in Minyatürler Başlıklı Piyano Yapıtının Yapısal (Form Ve Ezgi) Analizi Ve Zorluk Seviyelerinin Belirlenmesi
DR. ÖĞR. ÜYESİ YİĞİT CAN EYÜBOĞLU	Uzaktan Eğitim İle Uyumlaştırılmış Armoni Dersi Alan Öğrencilerin Ders Çalışma Stratejileri
METİN ACAR DOC. DR. ABDULKADİR ZORLU	Tenin Bir İfade Mekanına Dönüşmesi Olarak Dövmeli Bedenler

17. 09. 2022	10: 00 – 12:00
Meeting ID: 835 1375 5116	Passcode: 17180922
HALL: 4 SESSION: 1	MODERATOR: DR. ÖĞR. ÜYESİ İNCİ MERVE ALTAN
ŞEYMA NUR ARISOY DOÇ. DR. İBRAHİM DEMİR	The Effect Of Health Expenditures On Tourism: Panel Data Analysis On OECD Countries
ARAŞ. GÖR. DR., MUSTAFA ZUHAL	Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin Çevre Kalitesi ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri: G-7 Ülkelerinden Kanıtlar
DR. ÖĞR. ÜYESİ İNCİ MERVE ALTAN Doç. Dr. CEMALETTİN HATİPOĞLU	AR-GE Giderlerinin Ulaştırma Ve Depolama Sektörünün Karlılığına Etkisi
ÖĞR. GÖR. DR. FURKAN YILDIRIM	Bankacılık Sektöründe Mevduatın Krediye Dönüşüm Oranını Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi
ARŞ. GÖR. SÜMEYYE UZUN	Dış Ticaret Hadlerinin Seçilmiş Makro Ekonomik Değişkenler İle İlişkisi: Türkiye Üzerine Ampirik Bir Analiz
FUAT FIRAT ÇEVİK EBRU KANYILMAZ POLAT	Sendikal Algı İle Sendikaya Üye Olma Niyeti Arasındaki İlişki; İnşaat Sektörü Örneği
ERKAN UZUN AYŞE GÜL ŞAHİN KOÇAK	Depo Ve Envanter Yönetiminde Maliyetlerin Doğru Tespiti Ve Maliyetleri Azaltma Önerileri
ERKAN UZUN AYŞE GÜL ŞAHİN KOÇAK	Muhasebe Mesleğinde Meslek Etiği Ve Muhasebe Uygulamalarına Etkisi: Antalya-Manavgat İlçesinde Faaliyet Gösteren Muhasebe Meslek Mensupları Üzerine Bir Araştırma

17. 09. 2022	10: 00 – 12:00
Meeting ID: 835 1375 5116	Passcode: 17180922
HALL: 5 SESSION: 1	MODERATOR: PROF. DR. RECEP YÜCEL
RAMAZAN BAYER ÖZGÜR EKEN FATMA HİLAL YAĞIN	Masaj Günlük Varyasyonda Anaerobik Performans Değişimine Etki Eder Mi?
RAMAZAN BAYER ÖZGÜR EKEN FATMA HİLAL YAĞIN	Diurnal Varyasyon Kapsamında Uygulanan Aromaterapi Masajının Tekralanan Sprint Performansına Akut Etkisi
ARŞ. GÖR. GÖKHAN KOÇAK	Boğa Spermalarının İşlenmesinde Güncel Teknolojiler
ASSIS. PROF. K.R. PADMA READER K.R.DON ASSOC. PROF. P. JOSTHNA	Vectors That Spread Malaria: Introduction To The Microbiome-Science Of Mosquitoes
ENVER KENDAL	Arpa Yetiştiriciliğinde Lokasyonların Bin Tane Ağırlığı Üzerindeki Etkisinin Araştırılması
ENVER KENDAL	Yeni Tescil Edilen Arpa Çeşidinin Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Yaygın Olan Diğer Çeşitlerle Kıyaslanması
VET. HEK. KAZIM KOCA	Süt İneklerinde Geçiş Döneminde Negatif Enerji Dengesi
DR. ÖĞR. ÜYESİ, İNCİ MERVE ALTAN DR. ÖĞR. ÜYESİ, YASEMİN ASLAN	Hastane Hizmetlerinin Finansal Performans Analizi
PROF. DR RECEP YÜCEL AYŞE ÖZDEMİR	OECD Ülkelerinin Sağlık Yatırımları Ve Göç Alma Durumlarının Değerlendirilmesi
AYŞE ÖZDEMİR PROF. DR. RECEP YÜCEL	Malpraktis Alanında Yürütülen Çalışmaların Bibliyometrik Analizi

17. 09. 2022	10: 00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3) Meeting ID: 881 3052 0793 Passcode: 17180922
HALL: 6 SESSION: 1	MODERATOR: HAMZA M. A. MUFTAH
ISRAA A. QARI	Evaluation of Pragmatic Information in an English Textbook: Focus on Requests
FADIL ELMENFI	Retranslation of Orientalism: Reading Said in Arabic
MOHSEN MAHMOUD ROWSHANZAMIR	Individualistic and Social Moral Concerns in Hawthorne's Novels
HAMZA M. A. MUFTAH	The Investigation of the Possible Connections between Acculturation and the Acquisition of a Second Language on Libyan Teenage Students
VASANTA DUGGIRALA Y. VISWANATHA NAIDU	Cutting and Breaking Events in Telugu
MICHELE SINICO	New Perceptual Organization within Temporal Displacement
AAIDHA HAMMAD	Code-Switching in Facebook Chatting Among Maldivian Teenagers
SALEEM ABU JABER KHALED IGBARIA	Spacial Poetic Text throughout Samih al-Qasim's Poetry
AFIA SHAHID	Towards a Deconstructive Text: Beyond Language and the Politics of Absences in Samuel Beckett's Waiting for Godot
MAYA LISA ARYANTI S. S. M. HUM	The Role of Paraphrase in Interpreting Students' Writing

17. 09. 2022	10: 00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3) Meeting ID: 881 3052 0793 Passcode: 17180922
HALL: 7 SESSION: 1	MODERATOR: NGUYEN VIET TAN
KAILASH RAJEEV KUMAR SAHA SANJEEV GOYAL	Performance Indicators for Benchmarking of Internal Supply Chain Management
JAILAN MOHAMED EL DEMERDASH	Millennials' Viewpoints about Sustainable Hotels' Practices in Egypt: Promoting Responsible Consumerism
JAVED Y. UPPAL	Re-Visiting Rumi and Iqbal on Self-Enhancement for Social Responsibility
M. M. SHAHIDUL HASSAN, OMIYA HASSAN	The Importance of Changing the Traditional Mode of Higher Education in Bangladesh: Creating Huge Job Opportunities for Home and Abroad
NGUYEN VIET TAN	Identifying the Traditional Color Scheme in Decorative Patterns Used by the Bahnar Ethnic Group in the Central Highlands of Vietnam
RADWA MABROOK	Collaborative and Experimental Cultures in Virtual Reality Journalism: From the Perspective of Content Creators
SADHANA GHNAYEM	The Impact of Socio-Economic and Type of Religion on the Behavior of Obedience among Arab-Israeli Teenagers
VISHAL D. PANDYA	Management of English Language Teaching in Higher Education
NAEEM ULLAH KHANKALSOOM KHAN	Evolving Paradigm of Right to Development in International Human Rights Law and Its Transformation into the National Legal System: Challenges and Responses in Pakistan
MURITALA BABATUNDE HASSAN	The Politics of Foreign Direct Investment for Socio-Economic Development in Nigeria: An Assessment of the Fourth Republic Strategies (1999 - 2014)

17. 09. 2022	10: 00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3) Meeting ID: 881 3052 0793 Passcode: 17180922
HALL: 8 SESSION: 1	MODERATOR: HIROSHI IKEDA
ABDULKAREEM HUSSEIN BIBIRE	Job Satisfaction and Motivation as Predictors of Lecturers' Effectiveness in Nigeria Police Academy
MILENA GOJNY-ZBIEROWSKA	The Use of Psychological Tests in Polish Organizations: Empirical Evidence
ASIF ALI, DAUD SALIM FARUQUIE	A Quasi-Systematic Review on Effectiveness of Social and Cultural Sustainability Practices in Built Environment
OKECHUKWU ODINAKA AJAEGBU	Premarital Sex, HIV, and Use of Condom among Youths in Nigeria
MOHAMED M. ELSHERBINY	The Effectiveness of Cognitive Behavioural Intervention in Alleviating Social Avoidance for Blind Students
HIROSHI IKEDA	Comparative Study of Fatigue and Drowsiness in the Night-time Passenger Transportation Industry in Japan
VERONIKA PIVKINA ALLA KIM KHON NATALIYA	Peculiarities of Comprehending the Subjective Well- Being by Student with High and Low Level of Emotional Intelligence
KEVIN MOUSTAPHA	Psychopathic Disorders and Judges Sentencing: Can Neurosciences Change This Aggravating Factor in a Mitigating Factor?
ZEINABSADAT HAGHSHENAS	Case Studies in Three Domains of Learning: Cognitive, Affective, Psychomotor
MAI AL-SUBAIE	What Are the Factors Underlying the Differences between Young Saudi Women in Traditional Families That Choose to Conform to the Society Norms, and Young Saudi Women Who Do Not Conform?

17. 09. 2022	10: 00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3) Meeting ID: 881 3052 0793 Passcode: 17180922
HALL: 9 SESSION: 1	MODERATOR: NINO PARESASHVILI
ILHAM BENALI NASSER HAJJI NAWFAL ACHA	The Effect of Foreign Owned Firms and Licensed Manufacturing Agreements on Innovation: Case of Pharmaceutical Firms in Developing Countries
ALI ALOTAIBI FRANCIS EDUM-FOTWE ANDREW PRICE	Identification of Social Responsibility Factors within Mega Construction Projects
OLGA A. SHVETSOVA	Core Competence Development while Carrying out Organizational Changes
BITA MASHAYEKHI MARJAN FAYYAZI PARISA SEFATI	A Study on the Relation between Auditor Rotation and Audit Quality in Iranian Firms
FEDDAOUI AMINA	Using “Eckel” Model to Measure Income Smoothing Practices: The Case of French Companies
SOMAYEH SOBATI MOGHADAM	SeCloudBPMN: A Lightweight Extension for BPMN Considering Security Threats in the Cloud
SAFA OUGOUJIL SIDI MOHAMED RIGAR	Ethical Finance and Islamic Finance: Particularities, Possible Convergence and Potential Development
SAWSAN J. AL-HUSSEINI	The Influence of Transformational Leadership on Knowledge Sharing in Iraq’s Public and Private Higher Education: A Comparison Study
NINO PARESASHVILI NINO ABESADZE	Main Tendencies of Youth Unemployment and the Regulation Mechanisms for Decreasing Its Rate in Georgia
ELMAMY AHMEDSALEM	Application of Western and Islamic Philosophy to Business Ethics

17. 09. 2022	14: 00 – 16:00
Meeting ID: 835 1375 5116	Passcode: 17180922

HALL: 1 SESSION: 2	MODERATOR: DOÇ. DR . HALİL ŞENOL
DR. ESRA ASLAN	Effect Of Titanium Doping On Optical, Structural And Photosensitivity Of ZnO Nanorods
DURUKAN ERDOĞAN ÖĞR. GÖR. DR. KENAN YİĞİT DOÇ. DR. BORA ACARKAN	Tam Elektrikli Gemilerde Enerji Verimliliğini Artırma Yöntemleri Ve Gelecek Projeksiyonları
HÜSEYİN DEMİRTAŞ	Effect Of Ni Addition On The Microstructure Of Al-11Si-4Cu Alloy
DOÇ. DR . HALİL ŞENOL	Tavuk gübresi, Mısır Silajı ve Şeker Pancarı Küspesinin Farklı Karışım Miktarlarının Biyogaz Potansiyeli
DOÇ. DR . HALİL ŞENOL	Incremental biogas from Sugar Beet Pulp and Cattle Manure with Chemical Pretreatment
GÜZİDE ŞENEL	Numerical Solution Of Mathematical Logic Problems: Logic Software And Application
GÜZİDE ŞENEL	About Genetic Algorithm
TUĞRUL OKTAY ENES ÖZEN	The Effects Of A Morphing Quadrotor On Lateral Flight

17. 09. 2022	14: 00 – 16:00
Meeting ID: 835 1375 5116	Passcode: 17180922
HALL: 2 SESSION: 2	MODERATOR: DR. YILDIRIM İSMAİL TOSUN
DR. YILDIRIM İSMAİL TOSUN	Heap - Pipe Leaching of Poor Copper Tailings followed Microwave Semi Oxy-Roasting for Copper and Zinc Recovery
DR. YILDIRIM İSMAİL TOSUN	Cycled Pipe Leaching following Microwave Char Treatment of Copper Tailing Sludges for Cu and Zn Extraction
PROF. DR. ORHAN DOĞAN Y. İNŞAAT MÜH. YUNUS GENÇ DR. ÖĞR. GÖR. MELEK AKGÜL	Kırıkkale/Türkiye Özelinde Olası Afetlerde İhtiyaç Duyulacak Güvenlikli Toplu Yeraltı Sığınak Modellerinin Hazırlanması
PROF. DR. ORHAN DOĞAN Y. İNŞAAT MÜH. YUNUS GENÇ DR. ÖĞR. GÖR. MELEK AKGÜL	Kırıkkale/Türkiye Özelinde Olası Afetler Sonrası Barınma İçin Stok Alanlarının Ve Konteyner Sayısının Belirlenmesi
SENAR AYDIN ŞEVVAL GÜLER ARZU ULVİ MEHMET EMİN AYDIN	Yerüstü Sularında Mikroplastikler Ve Mikroplastiklere İlintili Poliklorlu Bifeniller
SENAR AYDIN CANSU YÜKSEL MEHMET EMİN AYDIN	Atıksulardaki Kadmiyum Ve Kromun Ceratophyllum Demersum L. İle Giderimi

17. 09. 2022	14: 00 – 16:00
Meeting ID: 835 1375 5116	Passcode: 17180922
HALL: 3 SESSION: 2	MODERATOR: DR. ÖĞR. ÜYESİ EMRULLAH ATASEVEN
Öğr. Gör. Dr., ORHAN CENGİZ	Küreselleşme Ve Yeni Sömürgecilik İlişkisi Bağlamında Az Gelişmiş Ülkeler Üzerine Bir İnceleme
ÖĞR. GÖR. DR. ABİDİN KEMEÇ DR. ÖZKAN YALÇIN	Isparta Kentinin Akıllı Kentler Arasındaki Yeri
DR. MEHMET ZAKİR SARIKAYA	Popülizmde Müesses Nizam Karşıtlığı Ve Anti Elitizm
DR. MEHMET ZAKİR SARIKAYA	Demokratik Sistemler İçerisinde Gelişen Anti Demokratik Bir Siyaset Stratejisi: Popülizm
DR. ÖĞR. GÖR., DİLEK CANYURT	Karşılıklı Bağımlılık Perspektifinden Gürcistan-Ermenistan İlişkileri
DR. ÖĞR. GÖR., DİLEK CANYURT	Yumuşak Güce, Sert Gücü Davet Eden Sebep Olarak Bakmak: Rusya-Ukrayna Savaşı
SEYRAN EFİLTİ ATAY	Muhalefet Partilerinin İstanbul Sözleşmesi'ne Yönelik Söylem Ve Politikaları
DR. ÖĞR. ÜYESİ EMRULLAH ATASEVEN	Mistik İle Bilimselin Arasında: Rus Kozmizmi Ve Nikolai Fedorov

17. 09. 2022	14: 00 – 16:00
Meeting ID: 835 1375 5116	Passcode: 17180922
HALL: 4 SESSION: 2	MODERATOR: ÖĞR. GÖR. DR. GÖNÜL GÖKÇAY
DR. ÖĞR. ÜYESİ MEHMET YILMAZ	Yaşlılarla İlgili Mevzuatta Yaşlı Kavramı Ve Yaşlılara Yönelik Sosyal Politikalar
DR. ÖĞR. ÜYESİ MEHMET YILMAZ	Engellilik Türleri İle Engelli Koruma Ve Bakım Modelleri İlişkisi
DR.ÖĞR.ÜYESİ BAŞAR BAYSAL	Çatışma Analizinde İstatistik Analiz: Kolombiya Çatışma Dinamikleri Veritabanının Tanıtımı
DR. ARŞ. GÖR. ESEN KABAŞ TEZCAN	Resmî Vasiyetnamenin Şekle Aykırılık Sebebiyle İptaline İlişkin Bazı Yargıtay Kararlarının Değerlendirilmesi
Dr. Öğr. Üyesi, Yelda Özlem KÖLGELİER Dış İlişkiler Dairesi Başkanı Zeynep Tuğçe ÇİFTÇİBAŞI GÜÇ	Sosyal Pazarlama Bağlamında Temiz Moda Hareketinin Sürdürülebilirliğe Katkısı: Bego Jeans Örneği
SELEN UYGUNGİL ERDOĞAN	Yönetim Alanında İş Becerikliliği Kavramına Yönelik Bibliyometrik Bir Analiz
MEHMET SELMAN KOBANOĞLU	Örgütsel Sessizlik: Bibliyometrik Bir Analiz
DR. GÜLLER ŞAHİN PROF. DR. LEVENT GÖKDEMİR	Kentleşmenin Küresel Sağlık Riskleri Ve Endişeleri
İBRAHİM SÖNMEZ DR. ÖĞR. ÜYESİ GAYE SOLMAZER	Algılanan Partner Duyarlılığı Ve Partnere Yönelik Siber Takip Arasındaki İlişki: İlişkilerde Atıf Ve İkili Güvenin Aracı Rolü
DR.ÖĞR.ÜYESİ MEHMET A. UĞUR	Starlink Projesi ve Uluslararası Uzay Hukukuna Muhtemel Etkileri

17. 09. 2022	14: 00 – 16:00
Meeting ID: 835 1375 5116	Passcode: 17180922
HALL: 5 SESSION: 2	MODERATOR: ÖĞR. GÖR. DR. GÖNÜL GÖKÇAY
DR. ÖĞR. ÜYESİ, HADİ BELGE	İngiltere Tarafından Osmanlı Memurlarına Verilen Nişanlar
YASİN BEKARCA	İttihat ve Terakki Dönemi Türk Alman Siyasi İlişkileri (1908 – 1914)
TUNCAY HAKTANIR	İran Afşar- İngiltere İlişkileri (1736-1747)
SALİH SARIALP BARIŞ YİĞİT DEMİRAL	Yönetim Tarihi Bakımından Liderlik Özelliklerinin Değerlendirilmesi: Mustafa Şeref Özkan (1885-1938)
HASAN TAN	Bedirhan Bey İsyanı Ve Sonuçları
ARŞ. GÖR. SAVAŞ YAVUZ	Yeni Medya Çağında Belgesel Sinema'da Şiddetin Estetize Edilmesi: Rıse Of Empıres: Ottoman Belgesel Serisinin İncelemesi

17. 09. 2022	14: 00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3) Meeting ID: 881 3052 0793 Passcode: 17180922
HALL: 6 SESSION: 2	MODERATOR: ABDUL AMIR HAZBAVI
AZIZEH CHALAK NILOUFAR NASRI	The Interplay of Locus of Control, Academic Achievement, and Biological Variables among Iranian Online EFL Learners
ABDUL AMIR HAZBAVI	Perception and Implementation of Machine Translation Applications by the Iranian English Translators
DIVYA SHARMA	True Detective as a Southern Gothic: A Study of Its Music-Lyrics
MOHAMMED S. ASSIRI	Development of a Rating Scale for Elementary EFL Writing
ASMA ALYAHYA	Dialogue Journals as an EFL Learning Strategy in the Preparatory Year Program: Learners' Attitudes and Perceptions
KURALAY KENZHEKANOVA AKMARAL DALELBEKKYZY	Myth in Political Discourse as a Form of Linguistic Consciousness
IVANA ŠIMONOVÁ	Students´ Knowledge, or Random Choice in ESP?
SAEEDEH SHAFIEE NAHRKHALAJI	EFL Teachers' Metacognitive Awareness as a Predictor of Their Professional Success
HOSSEIN AHMADI, OGHOLGOL NAZARI	Grading and Sequencing Tasks in Task-Based Syllabus: A Critical Look at Criterion Selection
HANAN YOUSEF NISREEN NAJI AL-KHAWALDEH	The Impact of Gender Differences on the Expressions of Refusal in Jordanian Arabic

17. 09. 2022	14: 00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3) Meeting ID: 881 3052 0793 Passcode: 17180922
HALL: 7 SESSION: 2	MODERATOR: MOHD SANI MADON
RUSYAIZILA RAMLI NASRIAH ZAKARIA PUTRA SUMARI	Privacy Issues in Pervasive Healthcare Monitoring System: A Review
S.S.MOHANAVALLI SHEILA ANAND	Security Architecture for At-Home Medical Care Using Sensor Network
SALAMA MEGHRICHE AMER DRAA MOHAMMED BOULEMDEN	On The Analysis of a Compound Neural Network for Detecting Atrio Ventricular Heart Block (AVB) in an ECG Signal
K. BUSKO	Changes of Power-Velocity Relationship in Female Volleyball Players during an Annual Training Cycle
AHMAD HASHIM MOHD SANI MADON	Objectivity, Reliability and Validity of the 90º Push-Ups Test Protocol Among Male and Female Students of Sports Science Program
DIKE H. OGBUAGU ETSEDE J. ORITSEMATOSAN	Inductions of CaC2 on Sperm Morphology and Viability of the Albino Mice (Mus musculus)
AMR A. FOUAD HAMED A. ALWADAANI IYAD JRESAT	Protective Effect of Thymoquinone against Nephrotoxicity Induced by Cadmium in Rats
LEBARI B. GBOELOH	Occurrence of Adult Taenia saginata in Cattle Slaughtered in Major Abattoirs in Port Harcourt Metropolis, Nigeria
SAMAD LOTFOLLAHZADEH	Clinical Signs of Neonatal Calves in Experimental Colisepticemia
IBRAHIM MOHAMMED SAEED SHNAWA	Tuberculin, Tetanus Immunoglobulin and DPT Vaccine as an Avian in vivo T- Lymphocyte Mitogens

17. 09. 2022	14: 00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3) Meeting ID: 881 3052 0793 Passcode: 17180922
HALL: 8 SESSION: 2	MODERATOR: Dr. MANISH GUPTA
MUHAMMAD YASIR WADOOD FATEMEH BABAEIAN	A Compact Via-less Ultra-Wideband Microstrip Filter by Utilizing Open-Circuit Quarter Wavelength Stubs
MUHAMMAD IRFAN AZIZ THOMAS OWENS UZAIR KHALEEQ UZ ZAMAN	Received Signal Strength Indicator Based Localization of Bluetooth Devices Using Trilateration: An Improved Method for the Visually Impaired People
MOHAMED SANAD NOHA HASSAN	12x12 MIMO Terminal Antennas Covering the Whole LTE and WiFi Spectrum
SANJEEV KUMAR	Development of Maintenance Schedule and Root Cause Analysis Based on Computerized Maintenance Management System for a Fertilizer Plant
NOUREDDINE SEDDARI MOHAMED BELAOUED SALAH BOUGUEROUA	Agent/Group/Role Organizational Model to Simulate an Industrial Control System
NADER A. AL THEEB ZAID ABU MANNEH IBRAHIM AL-QADI	Optimizing Logistics for Courier Organizations with Considerations of Congestions and Pickups: A Courier Delivery System in Amman as Case Study
MANISH GUPTA	Revised Technology Acceptance Model Framework for M-Commerce Adoption
MAJID AMIDPOUR PARISA KARIMI MARZIEH JODA	Energy Loss Reduction in Oil Refineries through Flare Gas Recovery Approaches
MEENA MARAFI **MOHAN S. RANA**	Refining Waste Spent Hydroprocessing Catalyst and Their Metal Recovery

17. 09. 2022	14: 00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3) Meeting ID: 881 3052 0793 Passcode: 17180922
HALL: 9 SESSION: 2	MODERATOR: FAROOGH KHAKZAD
MAZENI ISMAIL NURUL ALIAH HASMADI HASSAN	Developing Islamic Module Project for Preschool Teachers Using Modified Delphi Technique
LEE BIH NI NURUL ASYIKIN BINTI HASSAN	The Use of Mnemonic and Mathematical Mnemonic Method in Improving Historical Understanding
M. NADEEM S. NASIR K. A. MOAZZAM R. KASHIF	The Impact of Information and Communication Technology in Education: Opportunities and Challenges
ALI RASHASH ALZAHRANI ELIZABETH STOJANOVSKI	Multivariate Assessment of Mathematics Test Scores of Students in Qatar
FISEHA M. GUANGUL, ANNISSA MUHAMMED, AJA O. CHIKERE	Improving Students' Participation in Group Tasks: Case Study of Adama Science and Technology University
MAJID A. ALSAYARI	A Social Cognitive Investigation in the Context of Vocational Training Performance of People with Disabilities
HUDA S. AL-AZMI	Developing an Instrument to Measure Teachers' Self-Efficacy of Teaching Innovation Skills
NABIL SULTAN	Innovating and Disrupting Higher Education: The Evolution of Massive Open Online Courses
RANYA ELKHAYAT	The Capabilities Approach as a Future Alternative to Neoliberal Higher Education in the MENA Region
FAROOGH KHAKZAD MARZIEH DEHGHANI ÜELAHE HEJAZI	Investigation of the Effect of Teaching a Thinking and Research Lesson by Cooperative and Traditional Methods on the Creativity of Sixth Grade Students
BABAK SHAMSHIRI NAJME DASTOURI	Report of Happiness in the Iranian Educational System: A Qualitative Research

CONTENT

CONGRESS ID	
SCIENTIFIC & REVIEW COMMITTEE	
PROGRAM	
CONTENT	
FULL TEXTS OF PRESENTED PAPERS IN THE CONGRESS	
Mine DİLBER	1
KASTAMONU YAZMA ESER KÜTÜPHANESİNDE MUHAFAZA EDİLEN 1570, 3661 VE 4045 ENVANTER NUMARALI EL YAZMASI ESERLERİN SÜSLEME ANALİZLERİ KAPSAMINDA BİR DEĞERLENDİRME	
Vedat ŞAHİN	19
LİSE ÖĞRENCİLERİNİN KÜRE KAVRAMINA İLİŞKİN ALGILARI: BİR METAFOR ÇALIŞMASI	
Vedat ŞAHİN	29
TÜRKMENİSTAN'IN COĞRAFYA PROGRAMININ AMAÇ VE HEDEFLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	
Erol ATA, Recep EKİM	36
OKULLARDA ÖĞRETMENLER KURULU TOPLANTILARININ TOPLANTI YÖNETİMİ BAKIMINDAN ÖĞRETMENLER TARAFINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	
Adem BAYAR, Recep EKİM	64
OKUL İKLİMİNİN GELİŞTİRİLMESİNDE HUZUR KAVRAMININ ÖNEMİNE İLİŞKİN ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ	
Nazif DENİZ, Esra AÇIKGÜL FIRAT	79
ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN FEN BİLİMLERİNE YÖNELİK UZAMSAL AKIL YÜRÜTME BECERİLERİNİN ÖĞRENME STİLLERİ AÇISINDAN BELİRLENMESİ VE ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ	
NURKAN YILMAZ	90
ÜNİVERSİTE TAKIMINDA OYNAYAN BADMİNTON OYUNCULARININ SÜRAT VE BADMİNTON SPESİFİK ÇEVİKLİK PERFORMANSLARININ İNCELENMESİ	
NURKAN YILMAZ	95
SPOR BİLİMLERİ BÖLÜMLERİNE HAZIRLANAN ÖĞRENCİLERİN KUVVET PERFORMANSINDAKİ DEĞİŞİMLERİNİN İNCELENMESİ	
Hacı ÇİÇEK	99
MÜNAFIKLARIN POLİTİK ALANDA MÜŞRİK ve YAHUDİLERLE DAYANIŞMASINA DAİR ANALİTİK BİR BAKIŞ	
Hacı ÇİÇEK	115
MAGRÂVÎ'NİN "el-MÜFESSİRÛN" ADLI ESERİNDE MÜFESSİRLERİ ve İMAM GAZZÂLÎ'Yİ ELEŞTİRMESİ ÜZERİNE -İhyâ'nın Yakılması Örneği-	
Dilek BAŞERER	130

UYGULAMA ÖRNEKLERİ İLE MANTIK VE DİL İLİŞKİSİ	
Maksut ÇETİN	146
FATİHA SÜRESİNDEKİ İNANÇ İLKELERİ VE TOPLUMSAL-AHLAKSAL YANSIMALARI	
Işılay KONAK	159
AKŞEHİR SEYYİD MAHMUT HAYRAN-İ TÜRBESİ ÇİNİ VE SIRLI TUĞLALARININ MEVCUT KORUNMUŞLUK DURUMU	
Işılay KONAK	168
KONYA TAHİR İLE ZÜHRE MESCİDİ VE AKŞEHİR TAŞ MEDRESE MESCİDİ MİHRAPLARI ÖRNEĞİNDE ÇİNİ RESTORASYONUNDA ALÇI-HARÇLI VE RENKLENDİRMELİ TAMAMLAMA UYGULAMALARI	
Yiğit Can EYÜBOĞLU	176
NECİL KÂZIM AKSES'İN MİNYATÜRLER BAŞLIKLI PİYANO YAPITININ YAPISAL (FORM VE EZGİ) ANALİZİ VE ZORLUK SEVİYELERİNİN BELİRLENMESİ	
Yiğit Can EYÜBOĞLU	192
UZAKTAN EĞİTİM İLE UYUMLAŞTIRILMIŞ ARMONİ DERSİ ALAN ÖĞRENCİLERİN DERS ÇALIŞMA STRATEJİLERİ	
Metin ACAR, Doc. Dr. Abdulkadir ZORLU	203
TENİN BİR İFADE MEKANINA DÖNÜŞMESİ OLARAK DÖVMELİ BEDENLER	
Mustafa ZUHAL	224
BİLGİ VE İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİNİN ÇEVRE KALİTESİ VE EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE ETKİLERİ: G-7 ÜLKELERİNDEN KANITLAR	
İnci Merve ALTAN, Cemalettin HATİPOĞLU	237
AR-GE GİDERLERİNİN ULAŞTIRMA VE DEPOLAMA SEKTÖRÜNÜN KARLILIĞINA ETKİSİ	
Erkan UZUN, Ayşe Gül ŞAHİN KOÇAK	242
DEPO VE ENVANTER YÖNETİMİNDE MALİYETLERİN DOĞRU TESPİTİ VE MALİYETLERİ AZALTMA ÖNERİLERİ	
Erkan UZUN, Ayşe Gül ŞAHİN KOÇAK	252
MUHASEBE MESLEĞİNDE MESLEK ETİĞİ VE MUHASEBE UYGULAMALARINA ETKİSİ: ANTALYA-MANAVGAT İLÇESİNDE FAALİYET GÖSTEREN MUHASEBE MESLEK MENSUPLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	
Abidin KEMEÇ, Özkan YALÇIN	261
ISPARTA KENTİNİN AKILLI KENTLER ARASINDAKİ YERİ	
Dilek CANYURT	270
YUMUŞAK GÜCE, SERT GÜCÜ DAVET EDEN SEBEP OLARAK BAKMAK: RUSYA-UKRAYNA SAVAŞI	
Dilek CANYURT	279
KARŞILIKLI BAĞIMLILIK PERSPEKTİFİNDEN GÜRCİSTAN-ERMENİSTAN İLİŞKİLERİ	

Mehmet YILMAZ	289
YAŞLILARLA İLGİLİ MEVZUATTA YAŞLI KAVRAMI VE YAŞLILARA YÖNELİK SOSYAL POLİTİKALAR	
Yasin BEKARCA	299
İTTİHAT VE TERAKKİ DÖNEMİ TÜRK ALMAN SİYASİ İLİŞKİLERİ (1908 – 1914)	
Tuncay HAKTANIR	318
İRAN AFŞAR- İNGİLTERE İLİŞKİLERİ (1736-1747)	
Hacer Huseynova	335
MİR CƏLALIN LİRİK-POETİK NƏSRİ	

KARADENİZ 10. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
SAMSUN
17 - 18 EYLÜL 2022

KASTAMONU YAZMA ESER KÜTÜPHANESİNDE MUHAFAZA EDİLEN 1570, 3661 VE 4045 ENVANTER NUMARALI EL YAZMASI ESERLERİN SÜSLEME ANALİZLERİ KAPSAMINDA BİR DEĞERLENDİRME

Mine DİLBER

Kastamonu Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-6000-7915

ÖZET

Yüzyıllar öncesine dayanan tarihi, kültürel ve sanatsal açıdan zengin bir birikime sahip ve değerli sanatkârlar tarafından kolektif bir çalışma olarak ortaya konan el yazması eserler, matbaa icat edilene kadar elle yazılan ve çoğaltma işinin kopya eserler olarak istinsah yoluyla gerçekleştirildiği, aynı zamanda konuları bakımından çeşitlilik gösteren önemli yapıtlardır. Günümüze kadar ulaşabilmiş el yazması eserler arasında yer alan ve Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesinde muhafaza edilen 1570, 3661 ve 4045 envanter numarasına kayıtlı ve çalışmanın konusunu oluşturan yapıtlar, kitap sanatları çerçevesinde cilt ve tezhip sanatı açısından değerlendirilmiştir. Dönemlerine göre farklılık gösteren el yazması eserler, süsleme alanları, üslup, motif, anatomik yapı, renk ve form açısından görsel veriler ışığında analiz edilmiştir. El yazması eserlerde bulunan süsleme örneklerinin, desen tahlili çerçevesinde analiz edilerek, motif bilgisi, renk detayı, teknik ve üslup bakımından değerlendirilmesi yapılıp; El yazması eserler süsleme özellikleri bakımından tarihlendirildiği dönemi yansıtıyor mu? Tarihi belli olmayan eserlerin süsleme özelliklerinden ait olduğu dönem ortaya çıkarılabilir mi? Bir eserde yer alan süsleme örneklerinin aynı dönemde üretilip üretilmediği gibi sorulara cevap aranmaktadır. Bu çalışmayla geçmişe dair gerek ülkemizde gerekse farklı coğrafyalarda üretilen ve günümüze kadar ulaşabilmiş örneklerin tahlilinin yapılarak bir veri oluşturulması ve gelecek nesillere hem örnek hem de kaynak oluşturarak aktarımının sağlanması, aynı zamanda günümüz araştırmacılarının hizmetine sunulması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cilt, Tezhip, El Yazması, Süsleme, Üslup.

ABSTRACT

Manuscripts, which have a rich historical, cultural and artistic background dating back centuries, and which were produced as a collective work by valuable artists, are important works that were handwritten until the printing press was invented and that the reproduction was carried out by copying as copy works, but also varied in terms of their subjects. are works. The

works, which are among the manuscripts that have survived to the present day and which are registered in the inventory numbers 1570, 3661 and 4045, which are preserved in the Kastamonu Manuscript Library, and which are the subject of the study, were evaluated in terms of binding and illumination art within the framework of book arts. Manuscripts, which differ according to their periods, have been analyzed in the light of visual data in terms of ornamental areas, style, motif, anatomical structure, color and form. The ornamental samples found in the manuscripts are analyzed within the framework of pattern analysis and evaluated in terms of motif information, color detail, technique and style; do the manuscripts reflect the period in which they were dated in terms of decorative features? Is it possible to reveal the period to which the historical artifacts belong to the ornamental features? Answers are sought to questions such as whether ornamental samples in a work were produced in the same period. With this study, it is aimed to create a data by analyzing the examples of the past, produced both in our country and in different geographies and that have reached the present day, and to transfer them to future generations by creating both an example and a resource, and at the same time presenting them to the service of today's researchers.

Keywords: Binding, Illumination, Manuscript, Ornament, Wording.

1. GİRİŞ

Konuları bakımından çeşitlilik gösteren el yazması eserler, asırlar öncesine dayanan bir birikime sahiptir. Hattatı (müellifi, müstensihi), mücellidi, müzehhibi, musavviri, ebru sanatçısı tarafından nadide örnekler sunulan, içerisinde ilmi, edebi ve dini konuları ihtiva eden bu eserler tarihi, kültürel ve sanatsal açıdan önem arz etmektedir. Birçok kurumda muhafaza edilen ve korunan el yazması eserler, gerek kendi bünyelerinde, gerekse web üzerinden araştırmacıların hizmetine sunulmaktadır. Bu kurumlar arasında bulunan Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesinde yer alan 37 Hk. 1570, 37 Hk. 3661 ve 37 Hk. 4045 envanter numaralı, İslâm Dini-Akaid ve Kelam, İslâm Dini-Tasavvuf ve Tarikatlar ile İslâm dini-sıhah kitaplarındaki hadisleri bir araya getiren kitaplar konulu eserlerin süsleme örnekleri çalışmanın konusunu oluşturmuştur.

Çalışmaya konu olan eserler arasında yer alan 37 Hk. 1570 envanter numaralı eserin istinsah tarihi 1217/1801 olarak kayıtlara geçmiştir. 37 Hk. 3661 envanter numaralı eserin envanter kayıtlarında telif ya da istinsah tarihi ile ilgili bir bilgi mevcut değildir. Fakat eserin ketebe kaydında 1196'da yazıldığına dair bir bilgi yer almaktadır. 37 Hk. 4045 envanter numaralı eserin müellifinin doğum ve ölüm tarihi 476-544/1083-1149, istinsah tarihi ise 1170/1757'dir. 37 Hk. 1570 envanter numaralı eserin telif tarihi belli değildir. Eser istinsah tarihine göre

değerlendirildiğinde eserin istinsahı 19. yüzyılın ilk yılına tarihlendirilir. 37 Hk. 3661 envanter numaralı eserin müellifinin doğum ve ölüm tarihi 564-654/1168-1256'dır. Eserin ketebe kaydında ise istinsah tarihinin 1196/1782 olduğu bilgisi yer almaktadır. Bu doğrultuda eserin telif tarihi 12. yüzyılın son çeyreği ya da 13. yüzyıla tarihlendirilebilir. Eser istinsah tarihi açısından ele alındığında 18. yüzyılın son çeyreğini temsil ettiği söylenebilir. 37 Hk. 4045 envanter numaralı eserin müellifinin doğum ve ölüm tarihi 476-544/1083-1149'dur. Eserin telif tarihine dair bir bulguya rastlanmamıştır. Fakat müellifin yaşadığı dönem baz alındığında eserin telifinin 12. yüzyılın ilk yarısında gerçekleşmiş olabileceği söylenebilir. Eserin istinsah tarihi dikkate alındığında 18. yüzyılın ikinci yarısını temsil ettiği düşünülebilir. 1570 envanter numaralı eserde cilt ve tezhip süslemesi, 37 Hk. 3661 envanter numaralı eserde cilt, ebru ve tezhip süslemesi, 37 Hk. 4045 envanter numaralı eserde ise cilt ve tezhip süslemesi mevcuttur. 37 Hk. 1570 envanter numaralı eserin adı Hâşiye alâ Şerhi Âdâbi'l-Adudîye, müellifi ise Mustafâ b. Hüseyin Subucevîdir. Eserin müellifinin hayatı ve eseri hakkında detaylı bilgiye ulaşılamamıştır. Müstensihi ise belli değildir.

37 Hk. 3661 envanter numaralı eserin adı Mirsadu'l-İbâd mine'l-Mebde ilâl-Me'ad, müellifi ise Necm ed-dîn Dâye Abd-Allâh b. Muhammed el-Esedî er-Râzî'dir.

"37 Hk. 3661 envanter numaralı eserin envanter kayıtlarında müellifin doğum tarihi 564/1168, başka kaynaklarda 573/1177 olarak geçmektedir. Ölüm tarihi ise 654/1256 olarak kayıtlara geçmiştir. Reyde doğan ve Necmeddîn-i Râzî olarak da bilinen mahlas olarak kullandığı Necmeddin adının "Necm/Mecmâ" kelimesinden kaynaklandığı, Dâye (sütanne) lakabını kullanmasının ise çok sayıda mürid yetiştirdiğine işaret ettiği düşünülen Necm ed-dîn Dâye Abd-Allâh b. Muhammed el-Esedî er-Râzî, ilim tahsili için Mısır, Hicaz, Bağdat, Azerbeycan, Horasan, Hârizm, Hemedan ve Andolu'ya gitmiştir. Çalışmaya konu olan ve müellifin önemli yapıtlarından olan Mirşâdü'l-ibâd'ı (Mirsadu'l-İbâd mine'l-Mebde ilâl-Me'ad) 620'de (1233) Sivas'ta Alâeddin Keykubad'a taktim etmiştir. İran, Türkiye, Hindistan ve Orta Asya kütüphanelerinde çok sayıda nüshası bulunan, aynı zamanda edebî ve tesirli bir Farsça ile yazılan eser bir mukaddime ile beş bölümden meydana gelmektedir. Yaradılış mertebeleri ve mertebelerin kökenleri, nübüvvet ve dinin farklı boyutları, tasavvuf âdâb ve erkânı, rüya ve müşâhedelerin, zikirden kaynaklanan ve ona eşlik eden nurun farklı renklerinin tahlili, insanın bâtınî sureti, layıkıyla yapıldığında farklı iş ve mesleklerden kazanılan mânevî faydalar eserde ele alınan başlıca konular arasındadır" (Okuyan, 2006).

37 Hk. 4045 envanter numaralı eserin adı Eş-Şifa bi Ta'rifi Hukûki'l-Mustafâ, müellifi ise Kâdi Ebû'l-Fazl İyâz b. Mûsâ el-Yahsubî (476-544/1083-1149)'dir. Eserin envanter kayıtlarında müstensihi, telif ve istinsah tarihi ile ilgili bir veri mevcut değildir. Fakat eserin ketebe

sayfasında yer alan bilgi doğrultusunda, müstensihinin Seyyid Mustafa Hâfız Hasan b. Hasan, istinsah tarihinin ise h.1170/1757 olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Eserin telifinin ise yazarının yaşadığı dönem olan 11. yüzyılın son çeyreği veya 12. yüzyılın ikinci yarısına denk gelen bir tarihte yapılmış olabileceği düşünülebilir. Eserin ketebe sayfasında ve ahiran temme cemiul kitap summe kitabuşşifa bitarifi hukukul Mustafa sallallahu Teâlâ aleyhi ve ala alihi ve ezvacihi ve ashabihi ve sellim ve kefa kad vakaa bitahriri hazal kitabuşşifa bişefaatil Mustafa sevvedehul fakrul fukara ve adafudduafa ve Muhibbi Ali Mustafa esseyyid hafız Hasan b. Hasan fi beldeti Kastamuni gafferallahu lehu ve livalidey ve ahsin ileyhima ve ileyhi evahiri şehri muharramul haram li senetin sebin ve mie ve elf. Ya ilahi nuri pakin hakkiycun vir muradimi safanin hakkiycun derdi gamla bağrımı hun eyleme kıl inayet ismi azam hakkiycun ya hafiyyul eltaf neccina mimma nehaf. Cümlemize rahmet eyle ya muin iki cihanda olgil penah. Atamıza anamıza kıl Kerem darı ukbada şad et ya mevlahu. Duamız dergâhında eyle kabul ya yucibul muztarra iza deahu. Tamamen yazmışım dört günde bir cüz duadan kalma göz mahrum budur söz ilahi bu muradimi bana ihsan kıl didei giryanimi handan kıl duaları Arapça ve Osmanlıca hatla yazılıdır.

"476 yılı Şaban ayı ortalarında (Aralık 1083 sonları) Septe'de (Ceuta) dünyaya gelen Kâdi Ebû'l-Fazl İyâz b. Mûsâ el-Yahsubî, doğduğu yere nisbetle Sebtî, muhtemelen vefat ettiği yere Merrâküşî diye de anılmıştır. Çalışmaya konu olan ve Kâdi Ebû'l-Fazl İyâz b. Mûsâ el-Yahsubî'nin önemli yapıtlarından biri olan Eş-Şifa bi Ta'rifi Hukûki'l-Mustafâ adlı eser dört bölümden oluşup, Hz. Peygamber'in yüce kişiliği sahip olduğu özelliklerle ona karşı saygısız davrananlara uygulanacak ceza konularını içermektedir. Eserin üzerinde pek çok şerh, hâşiye, ihtisar ve talik çalışması yapılmıştır" (Kandemir, 2001).

Farklı dönemlerde üretilen ve çalışma kapsamında analiz edilen eserlerin süsleme numuneleri analiz edilerek, süsleme öğeleri belirlenip, bu öğelerin belirlenen tarihlerde yapılan başka çalışmalardaki süsleme öğeleriyle karşılaştırması yapılıp aynı özelliğe sahip olup olmadığı ve dönemini yansıtıp yansıtmadığı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu çalışmayla daha çok el yazması esere ulaşıp, çağdaşı eserlerle aynı özellikleri taşıyıp taşımadığı, taşıyorsa ait olunan dönemde üretilen ve araştırması yapılan eserlere başka eserlerin de eklenmesi ve dönem özellikleri açısından örnek teşkil eden numunelerin sunulması amaçlanmıştır. Ayrıca bu çalışmanın yapılmasındaki en önemli gaye muhafaza edilen kurum ve özel alanlarda barınan el yazması eserlerin gün yüzüne çıkarılması ve araştırmacıların hizmetine sunulması, aynı zamanda gelecek kuşaklara aktarımının sağlanması, geleneksel Türk sanatları bünyesinde ve kitap sanatları çerçevesinde ele alınan sanatların yaşatılmasıdır.

2. BULGULAR VE YORUM

2.1. 37 Hk. 1570 Envanter Numaralı El Yazması Eserin Süsleme Analizi

Hâşiye alâ Şerhi Âdâbi'l-Adudîye adlı, 37 Hk. 1570 envanter numaralı eserin müellifi (müellifi) Mustafâ b. Hüseyin Subucevî, konusu İslâm Dini-Akaid ve Kelam, dili Arapça, istinsah tarihi ise 1217 (1801)'dir. 229x147-156x79 mm. ölçülerine sahip eser 243 sayfadan ve 25 satırdan oluşmakla birlikte, yazı türü talik, kâğıt türü ise birleşik harf filigranıdır (www.yazmalar.gov.tr, 2022). Eserin müstensihi, telif tarihi, müzehhibi ve mücellidi hakkında bilgi mevcut değildir.

37 Hk. 1570 envanter numaralı eserin tezhip ve cilt süslemeleri bulunmaktadır. Eserin cildi alt kapak, üst kapak ve mıklepten oluşmaktadır (Görsel 1). Alp kapak ve üst kapakta bulunan süsleme aynıdır. Kapak yüzeyine yapılan süsleme dendanlarla sınırlandırılan şemse ve salbek formundan oluşmaktadır (Görsel 2). Şemse süslemesi çeşitli formlarda tasarlanan dolantı bulut motifi, hatayi, penç ve gonca motifiyle sarılma rumi motifinin kullanıldığı ¼ oranında tasarlanmış bir kompozisyondan oluşmaktaır. Salbek süslemesi gonca motifi ve yapraklardan oluşturulmuştur. Eserin mıklep süslemesinde ise yaprak kümesinden çıkarılmış gonca ve yapraklardan oluşan "C" kıvrımlı bir tasarım hâkimdir (Görsel 3). Eserin cildinin kenarlarına altın zeminli kuzular ve sarmal zencerek yapılmıştır. Şemse, salbek ve pervaz alanının etrafına altınla sıvanmış noktalar ve küçük tığlar uygulanmıştır. Cilt kapağında ve mıklep yüzeyinde yer alan süslemenin zemini ve motifler altınla sıvanmıştır. Fakat şemse ve salbek süslemesinde yer alan motiflerin yüzeyindeki kısmi alanlarda altın silinmiş ve deri rengi ortaya çıkmıştır. Eserin süslemesinin zemini ve motifleri altınla boyanarak oluşturulan mülemma cilt tekniğini yansıtmaktadır.

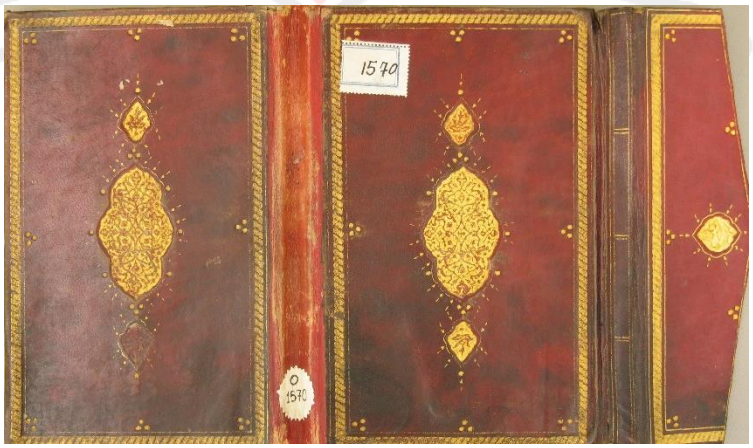

Görsel 1. 37 Hk. 1570 Envanter Numaralı Eserin Cildi (Üst Kapak, Alp Kapak ve Mıklep)

Görsel 2. 37 Hk. 1570 Envanter Numaralı Eserin Cilt Süslemesi Detay (Şemse ve Salbek)

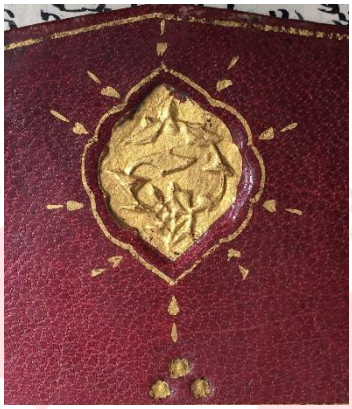

Görsel 3. 37 Hk. 1570 Envanter Numaralı Eserin Cilt Süslemesi Detay (mıklep)

37 Hk. 1570 envanter numaralı eserin 1b varağında başlık (unvan) tezhibi yer almaktadır (Görsel 4). Başlık tezhibi, başlık alanı ve taç tezhibinden oluşmaktadır. Başlık alanı, taç tezhibi ve metin kısmı pembe ve sarı renkli zemin üzerine siyah mürekkeple sade zencereğin yapıldığı ara suları ile altın zeminli kuzu ve cetvellerle çevrelenmiştir. Başlık tezhibinin başlık alanı, altın zeminli ve sülyenle renklendirilen dendanlarla sınırlandırılmış, üzerine başlık yazısı yazılmamış ve bu alan boş bırakılmıştır. Başlık alanının dışında kalan alanda dendanlardan çıkmış olan sülyen zeminli rumi motifinden oluşan paftalarla süsleme alanı oluşturulmuş, bu alanların zemini altın ve kobalt maviyle renklendirilmiştir. Bu alanlara sülyen, sarı, pembe kırmızı ve maviyle boyanan penç ve gonca motifiyle basit yapraklar ve sarmal dalların oluşturduğu ¼ oranında tasarlanmış bir süsleme uygulanmıştır.

Başlık tezhibinin kubbe formunda tasarlanan taç tezhibi altın zeminli ve kobalt mavi zeminli alanlardan oluşmaktadır. Bu alanlara lila, sülyen, sarı, pembe kırmızı ve maviyle renklendirilen penç ve gonca motifiyle basit yapraklar ve sarmal dalların oluşturduğu ½ oranında tasarlanan süsleme yapılmıştır. Taç tezhibi altın, sülyen, siyah ve kırmızıyla boyanan dendanlarla sınırlandırılmış, kobalt mavi ve kırmızıyla renklendirilen ve çift tahrir tekniğiyle yapılan gonca motifi ve yapraklardan oluşan düz ve kıvrımlı hat üzerine tasarlanan tığ süslemesiyle sonlandırılmıştır.

Başlık (unvan) tezhibinin zemininde yapıştırma altın kullanıldığı düşünülmektedir. Zira farklı renklerle boyanan motif ve yaprakların bazı kısmi yerlerinde altınlı zemin görülmektedir. Ya

da altınla zemin komple boyanıp, süsleme fırçayla doğaçlama olarak direkt altın üzerine tahrir ve boyama ile tatbik edilmiştir.

Görsel 4. 37 Hk. 1570 Envanter Numaralı Eserin Başlık (Unvan) Tezhibi Tezhibi

2.2. 37 Hk. 3661 Envanter Numaralı El Yazması Eserin Süsleme Analizi

Mirsadu'l-İbâd mine'l-Mebde ilâl-Me'ad adlı, 37 Hk. 3661 envanter numaralı el yazması esersin müellifi (müellifi) Necm ed-dîn Dâye Abd-Allâh b. Muhammed el-Esedî er-Râzî (564-654/1168-1256), konusu İslâm Dini-Tasavvuf ve Tarikatlar, dili ise Farsçadır. 245x165-160x100 mm. ölçülerine sahip eser 241 sayfadan ve 15 satırdan oluşmasının yanı sıra yazı türü talik, kâğıt türü ise Abadîdir (www.yazmalar.gov.tr, 2022). Eserin müstensihi, telif ve istinsah tarihi, müzehhibi ve mücellidi hakkında bilgiye ulaşılamamıştır.

37 Hk. 3661 envanter numaralı eser kahverengi deri kullanılarak yapılmış, alt kapak, üst kapak ve mıklepten oluşan bir cilt içerisindedir (Görsel 5). Eserin alt ve üst kapağında yer alan süsleme aynıdır. Eserin cildinin kapak yüzeylerine uygulanan süsleme, altın zeminli dendanlarla sınırlandırılan oval (beyzi) şemasıyla yapılan şemse formu ve bu form içerisine tasarlanan, yaprak kümesinden çıkan açık ve kapalı formda hançer yaprağı, serbest dolantı bulut motifi (Boydak, 2017, s. 127) ve çeşitli formlarda kurgulanan hatayi, penç ve gonca motifiyle sarmal dallar ve basit yapraklardan oluşan serbest formda saz yolu üslubuyla hazırlanan bir kompozisyondan oluşmaktadır. Eserin cildinin mıklebinde yer alan süsleme ise kapaklarda uygulanan süslemeyle aynı kurguya sahiptir (Görsel 6).

Görsel 5. 37 Hk. 3661 Envanter Numaralı Eserin Cildi (Üst Kapak, Alp Kapak ve Mıklep)

Görsel 6. 37 Hk. 3661 Envanter Numaralı Eserin Cildinin Şemse ve Mıklep Süslemesi

37 Hk. 3661 envanter numaralı eserin 1b sayfasında başlık (unvan) tezhibi bulunmaktadır (Görsel 7). Başlık tezhibi, başlık alanı ve dikdörtgen formda tasarlanmış iklil süsleme alanı, ara pervaz, ara suları ve tığ süslemelerinden oluşmaktadır. Başlık alanı süslemesinde başlık yazısı beyazla renklendirilen dendanlarla, iki ucunda yer alan ortabağ motifi ve kuzuyla sınırlandırılmış, zemini kobalt maviyle, kufi hatla yazılan ve siyahla sınır çizgileri belirlenen yazı ise küf yeşili ile boyanmıştır. Kufi yazının bazı kısımlarına rumi motifi eklenmiştir. Yazı etrafını çevreleyen altın zeminli ve 1/2 oranında tasarlanmış simetrik bir rumi kompozisyonu hâkimdir. Yazı alanının dışında kalan alanda ise küf yeşili zemin üzerine maviyle renklendirilen tepelik ve rumi motifinden oluşan 1/4 oranında simetrik olarak tasarlanmış bir kompozisyon uygulanmıştır. Başlık alanı süslemesi, dikdörtgen formda oluşturulmuş ikli süsleme ve metin bölümü zemini siyah ve beyazla boyanan, üzerine siyahla "+", "-" işaretleri ile altın, sülyen, mavi, sarı ve beyazla renklendirilen penç, gonca ve hatayi motifi ile açık ve kapalı formda tasarlanan basit yapraklar ve sarmal dallarla oluşturulan 1/4 oranında simetrik tasarlanmış bir süslemenin uygulandığı ara pervaz, ara suyu alanları ve altın zeminli kuzularla çevrelenmiştir. Dikdörtgen formlu iklil süsleme ise kobalt mavi zemin üzerine altın ve küf yeşili ile renklendirilen 1/12 oranında simetrik olarak tasarlanan bir kompozisyondan oluşmaktadır. Bu süsleme kobalt zeminli

kuzuyla sınırlandırılmış, yine kobalt maviyle boyanan, çentik ve değişik Görsellerle farklı boyutlarda oluşturulan tığlarla sonlandırılmıştır. Başlık (unvan) tezhibi ve metin bölümü altın ve lacivert zeminli cetvel ve kuzularla sınırlandırılmıştır.

Görsel 7. 37 Hk. 3661 Envanter Numaralı Eserin Başlık (Unvan) Tezhibi 1b Varağı

2.3. 37 Hk. 4045 Envanter Numaralı El Yazması Eserin Süsleme Analizi

Eş-Şifa bi Ta'rifi Hukûki'l-Mustafâ adlı, 37 Hk. 4045 envanter numaralı eserin müellifi Kâdi Ebû'l-Fazl İyâz b. Mûsâ el-Yahsubî (476-544/1083-1149), müstensihi Seyyid Mustafa Hâfız Hasan b. Hasan, istinsah tarihi h.1170/1757, konusu İslâm dini-sıhah kitaplarındaki hadisleri bir araya getiren kitaplar,

dili Arapça, ölçüsü 130x205-73x138 mm. sayfası 200, satır sayısı 23, yazı türü nesih, kâğıt türü ise abadîdir (www.yazmalar.gov.tr, 2022).

37 Hk. 4045 envanter numaralı eser vişne çürüğü renginde meşin bir cilt içerisindedir. Eserin cilt kapak yüzey kenar ve köşebentlerine, sırt kısmına aletle altın zeminli ve sade dendan vari bir süsleme yapılmıştır (Görsel 8).

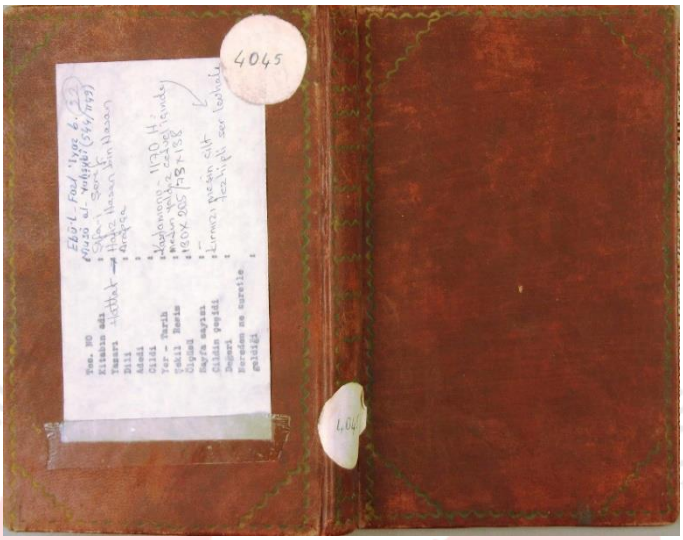

Görsel 8. 37 Hk. 4045 Envanter Numaralı Eserin Cildi

37 Hk. 4045 envanter numaralı eserin 1b sayfasında başlık (unvan) tezhibi yer almaktadır (Görsel 9). Başlık tezhibi, başlık alanı süslemesi, taç tezhibi, beyne's-sütûr, ara suyu, nokta (durak) süslemesi ve tığlardan oluşmaktadır. Başlık alanı ve taç tezhibi, zemini sülyenle renklendirilen ve üzerine beyazla "+", "-" işaretlerinin yapıldığı ara suyu süslemesi ile çevrelenmiştir. Başlık alanı süslemesinde altın zeminli başlık alanı beyaz dendanlarla sınırlandırılmış, üzeri boş bırakılmış, yazı yazılmamıştır. Dendanların iç sınırlarına iğne perdahı uygulanmıştır. Başlık alanının dışında kalan alanlarda ise rumi motifiyle zemini altın ve kobalt maviyle boyalı pafta alanları oluşturulmuş ve bu alanlara altın, eflatun, beyaz, kırmızı ve pembeyle renklendirilen penç ve gonca motifi ile basit yaprak ve sarmal dallardan oluşan ¼ oranında bir kompozisyon uygulanmıştır. Altın zeminli pafta alanına yer yer üç noktadan oluşan iğne perdahı uygulandığı görülmektedir. Başlık alanı süslemesinin üst kısmında yer alan taç tezhibi altın, siyah ve kobalt maviyle renklendirilen, altın zemin üzerine iğne perdahının uygulandığı dendanlarla sınırlandırılmıştır. Taç tezhibi alanına altın zeminli rumi motifiyle pafta alanları oluşturulmuş, altın ve kobalt mavi renkli zeminli bu alanlara altın, pembe, eflatun, beyaz, siyah, kırmızı ve sülyenle boyanan penç ve gonca motifinin yanısıra, basit yapraklar ve sarmal dalların oluşturduğu ½ oranında tasarlanmış bir kompozisyon yapıldığı görülmektedir. Başlık (unvan) tezhibinin metin kısmının besmele yazılı alanının sağ ve sol tarafına altın zemin üzerine pembe, altın, eflatun, beyaz, mavi ve sülyenle boyanan gonca motifi, sarmal dallar ve yapraklardan oluşan serbest olarak tasarlanmış beyne's-sütûr süslemesi bulunmaktadır. Ayrıca netin alanına farklı formlarda tasarlanmış

penç motifi ve salyangoz formunda altın zeminli, siyah mürekkeple tahrir çekilen, kobalt mavi ve sülyenle dış sınırlarına noktaların konulduğu, nokta (durak) süslemesi uygulanmıştır (Görsel 9). Bu süslemede altın zemin üzerine üç nokta şeklinde iğne perdahı uygulanmıştır. Taç tezhibi, dendanların üzerine kobalt maviyle renklendirilen, çift tahrir tekniğiyle uygulanmış yaprak ve gonca motifinden oluşan tığlar ve kırmızı boyalı tirfillerle sonlandırılmıştır. Başlık (unvan) tezhibi ve metin kısmı altın ve kırmızıyla renklendirilen, aynı zamanda kâğıt renginde bırakılan cetvel ve kuzularla çevrelenmiştir.

Görsel 9. 37 Hk. 4045 Envanter Numaralı Eserin Başlık (Unvan) Tezhibi ve Nokta (Durak) Süslemeleri

37 Hk. 4045 envanter numaralı eserin ketebe sayfasında üçgen form içine yazılan metnin iki yanında yer alan ve üçgen alanlara altın ve pembeyle renklendirilen penç motifi, yaprak ve sarmal dallarla oluşturulan serbest formda tasarlanmış ve motiflerle yaprakların iç zeminine altın ve pembeyle pesend (atayolu) yani tarama tekniğinin amatör olarak uygulandığı görülmektedir (Görsel 10). Ketebe sayfasının üçgen alanında yer alan metnin sol kısmının cümle sonlarına altın zeminli salyangoz formlu

nokta (durak) süslemesi yapılmıştır. Ketebe sayfasındaki metin alanı ve süslemeli alan altın zeminli cetvel ve kuzularla çevrelenmiştir.

Görsel 10. 37 Hk. 4045 Envanter Numaralı Eserin Ketebe Sayfası Süslemesi

3. DEĞERLENDİRME, KARŞILAŞTIRMA VE SONUÇ

Çalışma kapsamında ele alınan ve Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi'nde korunan 37 Hk. 1570, 37 Hk. 3661 ve 37 Hk. 4045 envanter numaralı eserin süsleme analizleri yapılmıştır. Eserlerde cilt, tezhip ve ebru örnekleri mevcuttur. Cilt örneklerinde mülemma ve mülevven şemse cilt süslemesi uygulanmıştır. Tezhipte, başlık (unvan) tezhibi, ara suyu ve ara pervaz süslemesi, beyne's-sütûr, nokta (durak) süslemesi, ketebe sayfası süslemesi ve tığlar bulunmaktadır. Eserlerde yer alan tezhip süslemeleri klasik üslup ve pesend (ata yolu) üslubuyla yapılmıştır. Ayrıca çift tahrir tekniği, iğne perdahı tekniği ve tarama tekniği uygulanmıştır. Süslemelerde çeşitli formlarda tasarlanmış hatayi, penç, gonca motifiyle serbest dolantı bulut motifi, ayrıma rumi, ortabağ motifi, tepelik, açık ve kapalı formda hançer yaprağı, basit yapraklar, ayrıca dendan ve "+", "-" Görselleri kullanılmıştır. Eserlere ait süsleme özellikleri 15., 16., 18. ve 19. yüzyılı yansıtmaktadır.

37 Hk. 1570 envanter numaralı eserin istinsah tarihi envanter kayıtlarında 1217/1801 olarak belirtilmiştir. 19. yüzyılın başına tarihlendirilen eserin cilt süsleme özellikleri değerlendirildiğinde eserin cildinin süslemesinin ve zemininin boyamasında altın kullanılmasından dolayı mülemma cilt özelliği taşıdığı, mülemma ciltlerin 15. yüzyılda örneklerinin olduğu bilinmektedir. Fakat sonraki dönemlerde de yapılmaya devam etmiştir. Eserin tarihlendirildiği döneme ait 1238/1822 tarihli Sahih el Buhari adlı 621 envanter numaralı (Çakmak, 2013:54) başka bir eserin cildi incelendiğinde çalışmaya konu olan 37 Hk. 1570 envanter numaralı eserin cildinin süsleme özelliklerinin de benzer özellikler taşıdığı gözlemlenmiştir (Görsel 11). İki eser değerlendirildiğinde şemse formunun, kullanılan motiflerin ve kurgunun, aynı zamanda cilt süsleme tekniğinin benzer olduğu görülmektedir.

Dolayısıyla mülemma şemse ciltlerin 19. yüzyılda da yapılmaya devam ettiği düşünülebilir ve eserin kayıtlı olduğu dönem özelliklerini yansıttığı söylenebilir.

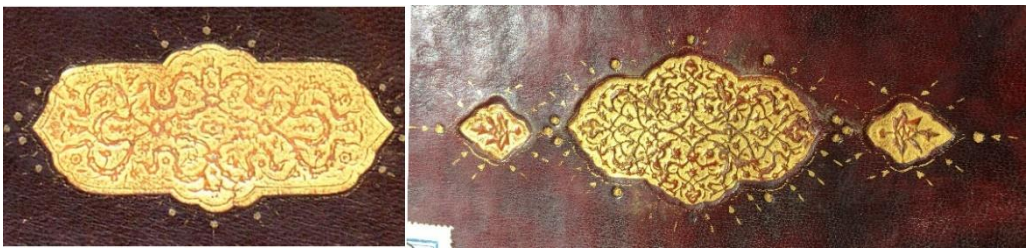

Görsel 11. Sahih el Buhari Adlı 621 Envanter Numaralı Eserin Şemse Süslemesi Detay (Solda)[1] ve 37 Hk. 1570 Envanter Numaralı Eserin Şemse Süslemesi Detay (Sağda)

37 Hk. 1570 envanter numaralı eserin başlık (unvan) tezhibi Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi 656'da kayıtlı, Rızâ Divanı adlı ve 17 Receb 1234 H./12 Mayıs 1819 M.ye tarihlendirilen eserle (Tekin, 2008:150) karşılaştırılmış, eserin süslemesinin kompozisyon kurgusu, kullanılan motifler, ara suyu süslemesi ve tığ süslemelerinde benzerlik tespit edilmiştir (Görsel 12). 19. yüzyılın başlarına tarihlendirilen eserlerin süslemelerinin işçiliğinin zayıf olduğu görülmektedir. Aynı döneme tarihlendirilen eserlerin dönem özelliklerini yansıttığı söylenebilir.

Görsel 12. Rızâ Divanı Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi 656 Envanter Numarasına Kayıtlı, 17 Receb 1234 H. 12 Mayıs 1819 M. Tarihli Eserin 1b Sayfası Başlık (Unvan) tezhibi[2] ve 37 Hk. 1570 Envanter Numaralı Eserin Başlık (Unvan) Tezhibi 1b.

37 Hk. 3661 envanter numaralı eserin cildi sayfa yüzeyinde ve süsleme yüzeyinde farklı renkte deri kullanılmasından dolayı mülevven cilt özelliğini yansıtmaktadır. Ayrıca süslemede kullanılan bulut motifi, süslemenin serbest ve saz yolu üslubunda kurgulanmış olması eserin cildinin 16. yüzyıl cilt özelliklerini taşıdığını göstermektedir.

"Eserin cilt süslemesinde de kurgulandığı gibi oval dilimli şemse içindeki bir yaprak kümesinden veya birkaç saptan çıkan ince dal şemse içinde dağılır, kıvrılır veya kırılarak aşağı uzar. Bu dallar üzerinde

[1] Çakmak, Y. (2013). Bursa İnebey Kütüphanesi'nde Bulunan Ulu Cami Koleksiyonuna Ait Yazma Eserlerin Şemse Cilt Kapakları, [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 54.
[2] Tekin, B. B. (2008). Batılılaşma Sürecinde Osmanlı Tezhip Sanatı (1789-1922), [Yayımlanmamış doktora tezi]. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.150.

hançeri yapraklar, tomurcuk halinde, açmış veya buket halinde hatayîler sıralanır. Saz üslubu olarak tanımlanan bu tasarım mıklepte de tekrarlanır. Bulut motifi de bu süslemeye katılmıştır. Bahsi geçen süsleme Türk kitap kaplarının esas öğesi olmuş, ilk örneğine 1557-58 yılları arasında yapılan Süleymanname adlı eserde rastlanmış ve bundan sonraki cilt süslemelerinde de kullanılmaya devam etmiş, bu tarz süslemeyi ilk yapan mücellit Mehmet Çelebinin adı sonraki yapılan işlerde de Mehmet Çelebi işi olarak anılmaya devam etmiştir" (Tanındı, 1979).

Eserin telif ya da istinsah tarihine dair bir kayıt mevcut değildir. Fakat eserin ketebe sayfasında 1196'da yazıldığına dair bir bilgi yer almaktadır. İstinsah tarihi miladi 1782'ye tekabül etmektedir. Yukarıda bahsi geçen bilgiler doğrultusunda eserin cildinin süsleme özellikleri değerlendirildiğinde 16. yüzyıl ve sonrasına ait olabileceği düşünülebilir.

37 Hk. 3661 envanter numaralı eserin başlık unvan tezhibi özellikleri bakımından formu (Dikdörtgen İklil), kullanılan renk yoğunluğu, altın miktarı ve tasarım kurgusu açısından değerlendirildiğinde Fatih dönemi ve Timur dönemi Herat üslubunu, 15. yüzyıl dönem özelliklerini yansıttığı görülmektedir (Görsel 13), (Görsel 14).

"Aşıcı (2015)'nın belirttiği gibi Fatih dönemi unvan tezhiplerinde yatay dikdörtgen form tercih edilmiş, genellikle simetrili kompozisyon tasarlanmış ve simetri eksen sayısına göre 1/6, 1/8, 1/12, 1/24, 1/32 simetrili hazırlanmış olup desenlerde ve pervazlarda sıkça kullanılmıştır. Bu dönemde hazırlanan tezhipleri diğer dönemlerden ayıran ve döneme damgasını vuran renk hiç şüphesiz ki çivit mavisidir. Çivit mavisi daha çok kullanılmış olup, küçük alanların siyah, yeşil, kestane rengi ve turuncu renkler ile doldurulduğu izlenmiştir. Tezhibin vazgeçilmez rengi olan altın Fatih devri tezhiplerinde çivit mavisinin yanında fakat ikinci derecede dikkat çeken bir renk olarak daha ziyade zahriye ve unvan tezhiplerinin içindeki yazılarda, rumi motiflerinde, çiçeklerin sap ve yapraklarında sıvama ve parlak olarak kullanılmıştır. Beyaz renk ise iplik olarak zeminlerde pafta ayırmak için; rumilerde, çiçek zeminlerinde ve bilhassa unvan tezhiplerinin içindeki kufi ile yazılmış ibarelerde üstübeç mürekkebi olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğer rumi motifleri beyaz boyanmışsa mutlaka üzerine gri ile gölge atıldığı görülmektedir".

Fatih dönemi ve Timur dönemi Herat üslubu başlık tezhipleri bu veriler ışığında değerlendirildiğinde analiz edilen eserin benzer özellikleri taşıdığı, 15. yüzyıl Fatih dönemi ve Timur dönemi Herat üslubunu yansıttığı söylenebilir. Ayrıca bahsi geçen iki ayrı bölgenin tezhip örneklerinde yer alan ara pervaz örneklerinde benzer kurgunun uygulandığı gözlemlenmektedir (Görsel 15). Buda farklı bölgelerde yetişen sanatkârların aynı çatıda buluşup benzer çalışmalar ortaya koyduğunu göstermektedir.

37 Hk. 3661 envanter numaralı eserin süsleme özellikleri dikkate alınarak değerlendirildiğinde eserin cildinin 16. yüzyıl süsleme öğelerini taşıdığı ve cildin 16. yüzyıl ve sonrasında yapıldığı düşünülebilir.

Fakat eserin tezhip süslemesi 15. yüzyıl tezhip özelliklerini yansıtmaktadır. Dolayısıyla eserin cildinin tezhibinin yapıldığı tarihten sonra yapılmış ve esere tatbik edilmiş olabileceği düşünülebilir. Fakat ketebe sayfasında h. 1196/m. 1782 tarihinde istinsahı yapıldığına dair bilginin yer aldığı ve dolayısıyla eserin 18. yüzyılın son çeyreğinde üretildiği açıktır. Bu durumda eserin ait olduğu dönem ve özellikle tezhip süsleme özellikleri bakımından bir çelişki söz konusudur. Eserin cilt özellikleri 16. yüzyıl süsleme öğelerini yansıtsa da bu tarz süslemelerin sonraki dönemlerde de yapıldığından dolayı eserin üretildiği dönemi yansıttığı düşünülebilir. Fakat tezhip sanatında Fatih dönemi ve çağdaşı Herat dönemi Timur üslubuyla üretilen tezhip örneklerine sonraki dönemlerde pek rastlanmaz. Bu durum bir çelişki oluşturmaktadır. Bu durumda eserin süslemeli sayfalarının sonradan esere tatbik edilmiş olabileceği ihtimali üzerinde durulmuştur. Fakat eserin muhafaza edildiği kütüphanede eser bizzat incelenmiş ve süsleme sayfaların esere ait olduğu tespit edilmiştir. Netice itibariyle eserin yazıldığı dönemde pek rastlanmayan Fatih dönemi tezhip örneklerinin 18. yüzyılda da yapılmış olabileceğini düşündürmektedir ve eğer tespit doğruysa önemli bir bulgu olması açısından değer arz etmektedir.

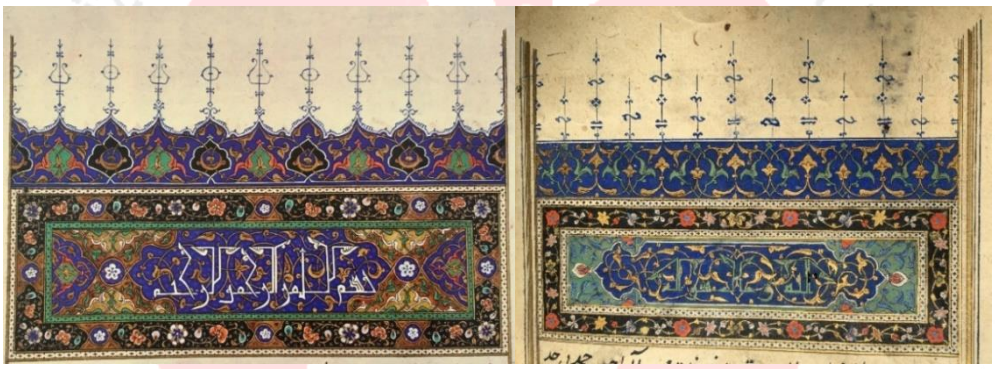

Görsel 13. SK. Amcazade Hüseyin Paşa 77[3], 1b ve 37 Hk. 3661 1b

Görsel 14. "Hamse-i Nizâmî", TSMK, H.781-v.204b Başlık Tezhibi[4]

[3] Aşıcı, S. (2015). Kitap Dostu bir Sultan: Fatih, A. R. Özcan (Ed.), *Hat ve tezhip sanatı* (351-354) Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
[4] Özcan, Ş. B. (2007). *Timur Devri Herat Tezhip Ekolü*, [Yayımlanmamış sanatta yeterlik tezi]. Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, s. 255

Görsel 15. "Hamse-i Nizâmî", TSMK, H.781-v.27b Başlık Tezhibi Ara Pervaz süslemesi Detay[5] (Solda) ve 37 Hk. 3661 Envanter Numaralı Eserin Başlık Tezhibi Ara Pervaz süslemesi Detay (Sağda)

37 Hk. 4045 envanter numaralı eserin envanter kayıtlarında telif tarihi, istinsah tarihi ve müstensihi hakkında bilgi mevcut değildir. Eserin müellifinin Kâdi Ebû'l-Fazl İyâz b. Mûsâ el-Yahsubî (476-544/1083-1149) olduğu bilgisi yer almaktadır. Eserin müellifinin doğum ve ölüm tarihlerinden yola çıkarak eserin telifinin 11. yüzyılın son çeyreği ya da 12. yüzyılın ilk yarısına denk gelen bir tarihte yapıldığı söylenebilir. Fakat eserin ketebe kaydında müstensihinin Seyyid Mustafa Hâfiz Hasan b. Hasan, istinsah tarihinin ise h.1170/1757 olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Bu veri ışığında eserin 18. yüzyılın ikinci yarısını temsil ettiği düşünülebilir. Dolayısıyla eserin istinsah eser olduğu, süslemelerinin dönemsel olarak analizi yapıldığında çalışma kapsamında incelenen eserin 18. yüzyılın ikinci yarısını temel alarak değerlendirmesinin yapılması gerektiği düşünülmektedir. Bu doğrultuda dönemsel özellikler dikkate alındığında 18. yüzyılda tezhip süslemelerinin iki yönde gelişme gösterdiği, birincisinin, klâsik Osmanlı tezhibinin gerileme dönemi olarak değerlendirilebilecek büyük çiçekli iri ve karışık motifli kaba süsleme örnekleridir. İkincisi ise, Batı etkilerinin ortaya çıktığı, serbest elle çizilmiş halkâri bezemenin yanı sıra, Barok rokoko üslubuyla üretilmiş tezhiplerdir (Ersoy, 1988, s. 70). Buna ek olarak 18. yüzyılda klasik üslupta üretilen tezhiplerin devrinin klasik özelliklerini taşıması, aynı zamanda bu eserlerde aynı motiflerin sık tekrar edilmesi, iğne perdahı ve altının fazla kullanılması klasik üslup bakımından dönem özellikleri arasında gösterilebilir (Duran, 2015, s. 403).Çalışma kapsamında incelenen 37 Hk. 4045 envanter numaralı eserin başlık (unvan) tezhibinde kullanılan motiflerin birbirinin tekrarı olduğu, işçiliğinin zayıf olduğu, süslemede yer yer iğne perdahının kullanıldığı, altının da miktar olarak daha fazla uygulandığı dikkate alındığında eserin başlık tezhibinin eserin dönemi olan 18. yüzyıl dönem özelliklerini yansıttığı söylenebilir. Ayrıca 18. yüzyılda klasik üslup, natüralist üslup ve barok-rokoko üslubunun yanı sıra Hazergradî Ahmet Atâ tarafından başlatılan çiçekli bezeme tarzı olan pesend (atayolu) üslubu da kullanılmıştır (Görsel 16). Natüralist üslupla üretilen çiçekler ve motifler üzerine uygulanan tarama tekniği olarak da bilinen bu üslup çalışmaya konu olan 37 Hk. 4045 envanter numaralı eserin ketebe sayfasında yer alan süslemede de karşımıza çıkmaktadır. Fakat ketebe sayfası süslemesinin işçilik, motiflerin anatomik yapısı,

[5] Özcan, Ş. B. (2007). *Timur Devri Herat Tezhip Ekolü*, [Yayımlanmamış sanatta yeterlik tezi]. Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, s. 236

boyaması, tahriri ve uygulanan tarama tekniği bakımından çok zayıf olduğu söylenebilir. Bu veriler eserin ketebe süslemesinin de 18. yüzyılda yapıldığı ve dönem özelliklerini yansıttığı yönündedir.

Görsel 16. 37 Hk. 4045 Envanter Numaralı Eserin Başlık (unvan) Tezhibi ve Ketebe Sayfası Süslemesi

KAYNAKÇA

[1] Aşıcı, S., Kitap Dostu Bir Sultan: Fatih, *A. R. Özcan (Ed.), Hat Ve Tezhip Sanatı* (351-354), 2015.

[2] Boydak, F. Ş., Osmanlı Kitap Kabı Şemselerindeki Serbest Dolantı Bulut Motifi Örnekleri, İstem, December, 15,29, 2017.

[3] Çakmak, Y., *Bursa İnebey Kütüphanesi'nde Bulunan Ulu Cami Koleksiyonuna Ait Yazma Eserlerin Şemse Cilt Kapakları*, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2013.

[4] Duran, G., 18. Yüzyıl Tezhip Sanatı, A. R. Özcan (Ed.), *Hat Ve Tezhip Sanatı* İçinde (397-415), 2015.

[5] Ersoy, A.. *Türk tezhip sanatı*, 1988.

[6] Kandemir, M. Y., "*Kādî İyâz"* maddesi, *İslam Ansiklopedisi,* 24, *116-118*, 2001.

[7] Okuyan, M., "*Necmeddîn-i Dâye"* maddesi, *İslam Ansiklopedisi,* 32, *496-497*, 2006.

[8] Özcan, Ş. B., *Timur devri Herat tezhip ekolü*, Sanatta Yeterlik Tezi, Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul, 2007.

[9] Tanındı, Z., "Osmanlı sanatında cilt" maddesi, *Osmanlı Ansiklopedisi,* 11, 103-107, 1979.

[10] Tekin, B. B., *Batılılaşma Sürecinde Osmanlı Tezhip Sanatı* (1789-1922), Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2008.

[11] http://www.yazmalar.gov.tr/eser/hasiye-ala-serhi-%C3%82dabil-adud%C3%AEye/25401, 2022.

[12] http://www.yazmalar.gov.tr/eser/mirsadul-ibad-minel-mebde-ilal-mead/71917, 2022.

[13] http://www.yazmalar.gov.tr/eser/es-sifa-bi-tarifi-huk%C3%BBkil-mustafa/38362, 2022.

LİSE ÖĞRENCİLERİNİN KÜRE KAVRAMINA İLİŞKİN ALGILARI: BİR METAFOR ÇALIŞMASI

HİGH SCHOOL STUDENTS' PERCEPTİONS OF THE SPHERE CONCEPT: A METAPHOR STUDY

Vedat ŞAHİN

Doç. Dr., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fak, Coğrafya Bölümü

, Orcid:0000-0002-5502-5219

ÖZET

Eğitim, belirlenmiş amaçlar doğrultusunda insanlarda bilgi ve davranış açısından istenilen değişiklikleri gerçekleştirme sürecidir. Bu süreç, insanların yaşamlarında belli iyileşmeleri sağlamayı yönüyle bireylerin bakış açısına olumlu etki eder. Bu nedenle halen eğitimine devam eden lise öğrencilerinin çeşitli huşular üzerine farklı algılar geliştirmeleri olağandır. Bu algı farlılıkları eğitimin yapılış şekli ile ilgili olabileceği gibi derslerde kullanılan araç gereçler üzerine de olabilir. Bu algıları incelemek için başvurulan yollardan biri de metafor araştırmalarıdır. Metafor, bir durum, olgu veya kavramı anlatırken benzetme yapmak suretiyle ilişki kurmaktır. Metafor ile bilinen bir şeye atıfta bulunmak ve nitelendirme yapmak önemlidir. Metafor, aralarında benzerlik ilişkisi bulunan hususlar için kullanılan güçlü zihinsel ifadelerdir. Metafor, sayesinde bir kavramın farklı boyutlarını görmek ve daha iyi algılamak mümkündür. Coğrafya ananında metafor çalışmaları son yıllarda sıklıkla yapılmaktadır. Coğrafya eğimimi esnasında sıklıkla yer verilen ders araçlarından bir tanesi olan "küre" kavramına yönelik öğrenci algılarının tespit edilmesi açısından metafor çalışması yapmak önemlidir. Zira küre, yer kürenin küçültülmüş bir modeli olarak dünyamızla ilgili birçok özelliği yansıtması açısından değerli bir eğitim materyalidir. Bu sayede öğrenciler dünyanın şeklini kavrama kolaylığı sağladıkları gibi küre üzerinde gerçek konumlarıyla kıtaları ve diğer yerleri görmüş olmaktadır. Bu çalışma nitel ve nicel araştırma ve değerlendirme yöntemleri kullanılmıştır. Araştırmaya 122 kız ve 110 erkek öğrenci olmak üzere toplam 232 öğrenci katılmıştır. Öğrencilerden toplanan nitel veriler Excel ortamında nicel verilere dönüştürdükten sonra anlamsal analize ve kategorileştirmeye tabi tutulmuştur. Çalışma sunucunda öğrencilerin "küre" kavramına yönelik daha çok şekilsel benzerlikler kurdukları görülmüştür. Bunlar içinde top, dünya, daire ve portakal ön sırada yer alan benzetmeler olmuştur. Diğer metaforlardan bazıları; elma, göz, greyfurt, güneş, leblebi, su damlası, teşbih tanesi ve tencere benzetmeleridir.

Anahtar Kelimeler: Metafor, Küre, Coğrafya, Öğrenci

ABSTRACT

Education is the process of realising the desired changes in terms of knowledge and behaviour in people in line with the determined objectives. This process has a positive effect on the perspective of individuals in terms of providing certain improvements in people's lives. For this reason, it is usual for high school students who are still continuing their education to develop different perceptions on various aspects. These differences in perception may be related to the way education is done or the tools used in the lessons. One of the ways to examine these perceptions is metaphor research. Metaphor is to establish a relationship by analogy when describing a situation, phenomenon or concept. It is important to refer to and characterise something known by metaphor. Metaphor is a strong mental expression used for issues that have a similarity relationship between them. Thanks to metaphor, it is possible to see different dimensions of a concept and perceive it better. Metaphor studies in geography have been carried

out frequently in recent years. It is important to carry out a metaphor study in order to determine student perceptions towards the concept of "sphere", which is one of the course tools frequently used during geography education. Because the sphere is a valuable educational material in terms of reflecting many features related to our world as a reduced model of the globe. In this way, students can easily comprehend the shape of the world and see the continents and other places with their real positions on the globe. In this study, qualitative and quantitative research and evaluation methods were used. A total of 235 students, 125 female and 110 male students, participated in the study. The qualitative data collected from the students were transformed into quantitative data in Excel environment and then subjected to semantic analysis and categorisation. As a result of the study, it was observed that students established more formal similarities for the concept of "sphere". Among these, ball, world, circle and orange were the most common metaphors. Some of the other metaphors are; apple, eye, grapefruit, sun, chickpea, water drop, bead of parable and pot.

Keywords: Metaphor, Sphere, Geography, Student.

1. GİRİŞ

Metafor, Türkçe ’de mecaz anlamına gelse de eğretileme yani bir sözün, benzetme amacıyla aradaki benzerlik ilişkisinden yararlanarak başka bir söz yerine kullanılmasıdır (TDK, 2022; TÜBA, 2022). Metafor, bireylerin soyut veya kuramsal bir olguyu açıklamada kullanıldıkları güçlü bir zihinsel araçtır. Metafor, aralarında algısal benzerliği bulunan olgundan anlam transferi yoluyla karşılaştırmalar yapmak ve bir anlayış geliştirmek için kullanılır (Saban, Koçbeker, & Saban, 2006; Eren, Çelik ve Aktürk, 2016). Metafor, temelinde benzerlik ilişkisi bulunan bir ifadenin anlamının değiştirilmesi yoluyla ortaya çıkan bir yeni durumdur (Çalışkan, 2013).

Metafor, anlamak istediğimiz bir olguyu veya kavramı yeniden kavramlaştırarak önceden fark edilemeyen durumların anlaşılmasına yardım eder. (Yazıcı, 2013). Bununla birlikte metafor, karmaşık bir kavramın ya da olgunun incelenmek üzere açık bir şekilde kullanılamayan boyutlarını analiz etmek için de yararlı bir araçtır (Midgley, Trimmer, Davies, 2013). Bu bağlamda bir metaforu tanımlama süreci çok çeşitli prosedürleri, teknikleri ve araçları kapsar. Ayrıca en az iki farklı aşama içerir: erişim ve analiz (Sandinha, 2012). Bir nitel araştırma yöntemi olan, mecaz kullanılarak kavramların alternatiflere benzetilmesi suretiyle konunun en doğru ve yalın haliyle anlaşılabilmesine katkı sağlanır (Küçük, 2016). Mecaz odaklı nitel veri toplama sürecinde bir veya birkaç açık uçlu soruyla zengin veriler elde edilebilir (Yıldırım & Şimşek, 2008: 212).

Küre, yeryuvarı anlamına geldiği gibi geometrik bir şekil olarak da tanımlanmaktadır. Coğrafya alanında genellikle, yeryuvarının çok küçültülmüş bir modeli anlamında kullanılmaktadır (Doğanay, 2002). Küre, bu yönüyle aslında şekil bakımından benzeyen model demektir. Dünyanın şeklinin küreye yakın olmasından dolayı dünyanın şeklini daha görselleştirmek için model küre üzerine dünya haritası yerleştirilir ve bir araç olarak kullanılabilir hale getirilir (Ünlü, 2014). Ancak dünyanın şekli küreye benzese de geoittir.

Küre, özellikle coğrafya öğretiminde kullanılan materyallerden biridir. Zira coğrafya konularından yerin şekli, eksen eğikliği, enlem, boylam ve yerin hareketleri gibi soyut durumların somutlaştırılmasında model küre önemli bir araçtır (Aydın, Güngördü,2015). Bu sayede öğrenciler dünyanın şeklini kavrama kolaylığı sağladıkları gibi küre üzerinde gerçek konumlarıyla yerleri görmüş olur.

Bu çalışmada lise öğrencilerinin coğrafya alanında sıkça baş vurulan "küre" kavramına ilişkin algıları incelenmiştir. Çalışma bir metafor incelemesi şeklinde gerçekleştirilmiştir.

2.YÖNTEM

Bu çalışma nicel araştırma türünde ve birincil el veri esasına göre yapılmıştır. Birincil el veri, doğrudan kaynağından ve araştırma yapılan deneklerden toplanan verilerdir (Küçük,2016). Nicel araştırmada sayısal veriler ve istatistik teknikler kullanılarak analiz edilir (Yeşil, 2014). Verilerin sayısallaştırılması sayesinde objektif ve nesnel sonuçlar elde edilmesi beklenir (Öztürk, 2014). Nicel veriler, çeşitli ölçüm veya tanımlar yoluyla elde edilebilir (Yazıcıoğlu, Erdoğan, 2014). Değişkenler niteliklerine ve ölçeklerine göre sınıflandırılır (Sönmez, Alacapınar, 2016). Bu çalışmada lise Öğrencilerinin" küre kavramına" İlişkin algıları metafor yoluyla İncelenmiştir. Çalışmada coğrafya lise öğrencilerine, "küre" üzerine akıllarına gelen ilk benzetmenin bir veya iki kelimeyle yazılması istenmiştir.

Araştırma, İstanbul'un Esenyurt ve Bahçelievler ilçelerinde, 2021-2022 eğitim öğretim dönemi öğrencilerine uygulanmıştır. Araştırmaya 122 kız ve 110 erkek öğrenci olmak üzere toplam 232 öğrenci katılmıştır. Öğrencilerden 90 tanesi 12. sınıfta eğitim görürken 142 tanesi 10. sınıfta eğitim görmektedir.

2.1. Verilerin toplanması

Araştırmada hazırlanan anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Anketin ilk bölümü katılımcıların özelliklerini tespit etmeye yönelik iken ikinci kısım verilen öncülün tamamlanmasına yöneliktir. Böylece öğrencilerin küre kavramı üzerine akıllarına gelen benzerlikler oluşturması sağlanmış ve zihinlerindeki imgelemleri oluşturan metaforlar tespit edilmek istenmiştir. Bu bağlamda öğrencilerin ankette kullanmış oldukları cevaplar, veri kaynağı olarak kullanılmıştır. Nitekim zihinlerdeki olguların bir göstergesi verilerdir ve bazı araştırma türlerinin temelini oluşturur (Seyidoğu, 2003: 36). Bu bağlamda sayede çeşitli hususlar üzerine öğrencilerin benzerlikler kullanması ve iki kaynak arasında bağ oluşturulması hedeflenmiştir. Bu çerçevede öğrencilerin ankete vermiş oldukları cevaplar, doküman olarak araştırmada veri kaynağı olarak kullanılmıştır.

2.2. Verilerin Analizi

Araştırmaya katılan 235 öğrenciden elde edilen veriler Excel ortamına aktarılarak içeriklerine göre kategorize edilmiştir. Zira verilerin analiz edilmesinde gruplandırmaya tabi tutmak ve istatistiksel değerlendirme yapmak temel tekniklerden biridir (Genç, 2014: 95). Ancak içerik analizinde dikkat edilmesi gereken husus, elde dilmiş olan kavramların mantıklı ve anlamlı şekilde temalar oluşturmasıdır (Yıldırım, Şimşek, 2008). Bu araştırmada da küre kavramı üzerine öğrencilerin metaforları belirlenmiş ve bunlar anlamlı bir şekilde gruplandırılmak suretiyle analiz edilmiştir. Bu bağlamda elde edilmiş veriler kodlama ve ayıklama yapmak suretiyle benzerliklerine ya da ortak özelliklerine göre metafor listesi oluşturulmuştur. Çalışmada, metaforların kavramsal tutarlılığını tespit amacıyla, üç uzman görüşüne başvurulmuş ve sonuçların tutarlı olduğu görülmüştür.

3. BULGULAR

Araştırma bulguları genel olarak incelendiğinde lise öğrencilerinin küre kavramına ilişkin olarak toplam 75 geçerli metafor ürettikleri saptanmıştır. Küre metaforuna katılımcıların vermiş oldukları cevaplar, bunların frekansları ve yüzdeleri aşağıda verilmiştir. Tabloda cevaplar en yüksek frekanstan başlayarak sıralanmıştır.

Tablo 1: Küre metaforlarına öğrencilerin cevaplarının frekans ve yüzdeleri

N	Metafor	f	%	N	Metafor	f	%	N	Metafor	f	%
1	Top	52	22,81	27	Çember	1	0,44	53	Küre Formu	1	0,44
2	Dünya	44	19,30	28	Dağ	1	0,44	54	Kuş Yuvası	1	0,44
3	Yuvarlak	15	6,58	29	Değişim	1	0,44	55	Kusursuz Bir Çıkıntı	1	0,44
4	Hayat	9	3,95	30	Deniz	1	0,44	56	Lamba	1	0,44
5	Portakal	7	3,07	31	Dolu	1	0,44	57	Leblebi	1	0,44
6	Daire	6	2,63	32	Dünyanın Dönmesi	1	0,44	58	Logo	1	0,44
7	Geometrik Bir Şekil	5	2,19	33	Durağanlık	1	0,44	59	Merkez Noktası	1	0,44
8	Gezegen	4	1,75	34	Elma	1	0,44	60	Mükemmellik	1	0,44
9	Sonsuzluk	4	1,75	35	Enerjinin Toplandığı Yer	1	0,44	61	Nefes	1	0,44
10	Atom	3	1,32	36	Enlem- Boylam	1	0,44	62	Okyanus	1	0,44
11	Ay	3	1,32	37	Greyfurt	1	0,44	63	Ova	1	0,44
12	Üç Boyutlu Şekil	3	1,32	38	Güneş	1	0,44	64	Rütbe	1	0,44
13	Uzay	3	1,32	39	Hareket Hali	1	0,44	65	Saat	1	0,44
14	Göz	3	1,32	40	Hayal	1	0,44	66	Sakız	1	0,44
15	Beyin	2	0,88	41	İçi Boş Şekil	1	0,44	67	Savaş Yeri (İnsanın)	1	0,4
16	Bitcoin	2	0,88	42	İletişim Ağı	1	0,44	68	Sıfır	1	0,44
17	Döngü	2	0,88	43	İnci	1	0,44	69	Su Damlası	1	0,44
18	Geometri Dersi Şekilleri	2	0,88	44	İnsan Aklı	1	0,44	70	Tencere	1	0,44
19	Harita	2	0,88	45	İnsan Hayatı	1	0,44	71	Tespih Taneleri	1	0,44
20	Küresel Isınma	2	0,88	46	İnsanlar	1	0,44	72	Yüzük	1	0,44
21	Ölüm	2	0,88	47	Kaliteli Film	1	0,44	73	Yumurtanın Şekli	1	0,44
22	Para	2	0,88	48	Kanıtlanmış Bir Kanı	1	0,44	74	Yuvarlak Lamba	1	0,44
23	Bilye	1	0,44	49	Kenarsız Küp	1	0,44	75	Zaman	1	0,44
24	Bir Şekil	1	0,44	50	Kendini Tekrar Etmek	1	0,44				
25	Boşluk	1	0,44	51	Köşesiz Cisim	1	0,44				
26	Buzdağının Görünen Yüzü	1	0,44	52	Kümes	1	0,44		**Toplam**	**75**	**100**

Tablo 1'de görüldüğü gibi küre metaforuna lise öğrencilerinin %22,81'i "top" cevabını vermiştir. Cevaplar içinde ikinci en yüksek oranı %19,30 ile dünya cevabı almıştır. Bu bağlamda küre metaforuna %6,58 oranında "yuvarlak" cevabı verilmiştir. Küreyi "hayata" benzetenler %3,95 oranında iken onu "portakal" %3,07 takip etmektedir. "Daireye" benzetenlerin oranı %2,63'tür. Küreyi "geometrik bir şekle" benzetenlerin oranı %2,19'dur. Küreyi "gezegen" veya "sonsuzluğa" benzetenlerin oranı %1,75'dir. Küreyi "atom", "Ay", "üç boyutlu şekil", "uzay" veya "göze" benzetme oranı %1,32'dir. Küreyi "beyin", "bitcoin", "döngü", "geometri dersi", "para" "harita", "küresel ısınma" veya "ölüm" benzetenlerin oranı %0,88'dir.

Küre metaforuna 53 katılımcı ise %0,44 oranı ile ise şu cevapları vermiştir; bilye, bir şekildir, boşluk, buzdağının görünen yüzü, çember, dağ, değişim, deniz, dolu, dünyanın dönmesi, durağanlık, elma, enerjinin toplandığı yer, enlem- boylam, greyfurt, güneş, hareket hali, hayal, içi boş şekil, iletişim ağı, inci, insan aklı, insan hayatı, insanlar, kaliteli film, kanıtlanmış bir kanı, kenarsız küp, kendini tekrar etmek, köşesiz cisim, kümes, küre formu, kuş yuvası, kusursuz bir çıkıntı, lamba, leblebi, logo, merkez noktası, mükemmellik, nefes, okyanus, ova, rütbe, saat, sakız, savaş yeri, sıfır, su damlası, tencere, tespih taneleri, yüzük, yumurtanın şekli, yuvarlak lamba ve zaman.

Lise öğrencilerinin küre kavramına ilişkin ürettikleri metaforlar 5 kavramsal kategori içinde toplanmıştır. Bunlar; obje veya cisme benzetme, insan veya canlı ile ilgili, coğrafi terim ve unsur, soyut ifade ve geometrik şekildir. Lise öğrencilerinin küre kavramına ilişkin kullanmış oldukları metaforların kategorileri ve bunların dağılımları tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Küre Kavramına Yönelik Öğrencilerin Metaforlarının Kategorilere Göre Frekans ve Yüzde Dağılımı

N	Kategori	Metafor	f	%
1	Geometrik şekil	Yuvarlak (f:15), daire (f:6), geometrik bir şekil (f:5), üç boyutlu şekil (f:3), geometri dersi şekilleri (f:2), bir şekil (f:1), çember (f:1), içi boş şekil (f:1), kenarsız küp (f:1), küre formu (f:1), kusursuz bir çıkıntı (f:1), yuvarlak lamba (f:1), merkez noktası (f:1)	39	17
2	Obje veya cisim	Top (f:52), portakal (f:7), atom (f:3), bitcoin (f:2), para (f:2) bilye (f:1), buzdağının görünen yüzü (f:1), elma (f:1), enerjinin toplandığı yer (f:1), greyfurt (f:1), iletişim ağı (f:1), inci (f:1), kaliteli film (f:1), köşesiz cisim (f:1), kümes (f:1), kuş yuvası (f:1), leblebi (f:1), logo (f:1), rütbe (f:1), saat (f:1), sakız (f:1), su damlası (f:3), tencere (f:1), tespih taneleri (f:1), yüzük (f:1), yumurtanın şekli (f:1), lamba (f:1)	90	39
3	İnsan veya canlı ile ilgili	Hayat (f:9), göz (f:3), beyin (f:2), ölüm (f:2), insanlar (f:1), insan aklı (f:1), insan hayatı (f:1), nefes (f:1), insanın savaş yeri (f:1)	21	9
4	Coğrafi terim ve unsur	Dünya (f:44), gezegen (f:4), ay (f:3), uzay (f:3), harita (f:2), küresel ısınma (f:2), dünyanın dönmesi (f:1), enlem ve boylam (f:1), güneş (f:1), okyanus (f:1), ova (f:1), dolu (f:1), dağ (f:1), deniz (f:1)	66	28
5	Soyut ifade	Sonsuzluk (f:4), döngü (f:2), boşluk (f:1), değişim (f:1), durağanlık (f:1), hareket hali (f:1), hayal (f:1), kanıtlanmış kanı (f:1), kendini tekrar etmek (f:1), mükemmellik (f:1), sıfır (f:1), zaman (f:1)	16	7
	Toplam		232	100%

Verilerin kategorileri incelendiğinde bazı metaforların farklı kelime ve benzetmelerle aynı anlamı ifade ettikleri görülmektedir. Ancak bunlar kategori edilirken farklı kategorilerde değerlendirilmiştir. Tablo 2 verileri değerlendirildiğinde 5 kavramsal kategoride içinde toplandığı ve bu metaforlardan en fazla orana sahip olan obje veya cisim kullanılarak yapılan (%39) benzetmeler olduğu görülmektedir. Diğer kategoriler ve oranları sırasıyla şöyledir: Coğrafi terim ve unsur (%28), geometrik şekil (%17), insan veya canlı ile ilgili (%9) ve soyut ifade (%7) oranında benzetme yapılmak suretiyle metafor üretilmiştir. Kavramsal kategorilere göre üretilen metaforlar şu şekildedir;

Kategori 1: Geometrik şekil olarak küre

Bu kategoride toplam 13 farklı metafor üretilmiştir. Üretilen metaforlar şunlardır; yuvarlak, daire, geometrik bir şekil, üç boyutlu şekil, geometri dersi şekilleri, bir şekil, çember, içi boş şekil, kenarsız küp, küre formu, kusursuz bir çıkıntı, yuvarlak lamba ve merkez noktası. Bunlar içince en fazla "yuvarlak" metaforu üretilirken onu daire ve geometrik şekil izlemiştir. Aşağıda, bu kategoride yer alan ifadelerden bazıları verilmiştir:

Küre ***yuvarlak*** gibidir. Çünkü yuvarlak bir şekli vardır. Şekil olarak benzerdirler. Dünya haritası tam olarak küre üzerinde gösterilir. Dünya atmosferiyle pürüzsüz görünümü vardır. Coğrafya derslerinin ayrılmaz bir parçasıdır küre maketi.

Küre ***daire*** gibidir. Çünkü ikisinin de içi doludur ve yuvarlaktır. Köşeleri yoktur ve biçimsel olarak benzerdirler. Dünya küresi de yuvarlaktır. Küre, matematiksel bir ifadedir.

Küre ***geometrik bir şekil*** gibidir. Çünkü üç boyutlu bir şekil algılanır ve şekilleri benzerdir. Küre, tam olarak geometrik bir şekildir.

Küre, ***geometri dersi şekilleri*** gibidir. Çünkü geometri dersinde hep kürenin alan ve hacmi sorulur. Sınavlarda karşımıza çıkar. Derslerde küre maketi coğrafya dersini öğrenmek için kullanılsa da geometri dersinin önemli bir konusudur.

Küre ***çember*** gibidir. Çünkü geometrik şekil olarak birbirini andırırlar. Ama küre yuvarlaktır, çember çizgidir.

Kategori 2: Obje veya cisim

Bu kategoride toplam 27 farklı metafor üretilmiştir. Üretilen metaforlar şunlardır; top, portakal, atom, bitcoin, para, bilye, buzdağının görünen yüzü, elma, enerjinin toplandığı yer, greyfurt, iletişim ağı, inci, kaliteli film, köşesiz cisim, kümes, kuş yuvası, leblebi, logo, rütbe, saat, sakız, su damlası, tencere, tespih taneleri, yüzük, yumurtanın şekli, lamba.

Küre ***top*** gibidir. Çünkü şekil ve yapı olarak topa benzer. Topun geometrik şekli küredir. Top görüntüsü aklıma küreyi getiriyor. Şekil olarak benzerdirler. Geometrik bakımdan yuvarlak ve benzerdirler. Her ikisinin de köşesi yoktur. İkisinin de şekli aynıdır ve dünyanın şekli gibidir. Çünkü merkezden her yere eşit uzaklığa sahip bir şekilleri vardır ve şekilleri bu yönden bezerdir. Küre toptur, top da bir küredir. İçi dolu ve yuvarlak top gibi bir cisimdir.

Küre ***portakal*** gibidir. Çünkü içi doludur ve şeklen benzerdirler. Coğrafya hocamız derste hep bunu örnek verirdi. Portakal ve kürenin şekli küreseldir. Dıştan görünüş aynıdır.

Küre ***atom*** gibidir. Çünkü her şey atomdan oluşur ve şekilleri benzer. Her atom bir küredir. Atom modeli içi dolu küreye benzemektedir.

Küre ***bitcoin*** gibidir. Çünkü şeklen benzerler. İkisin de nerede duracağı belli olmaz. Bitcoin de küre gibi yuvarlanır, kimine kar kimine zarar getirir.

Küre ***para*** gibidir. Çünkü her ikisi de değerlidir. Küre hayatınızın geçtiği yerdir, para hayatımıza değer katan unsurdur.

Küre ***bilye*** gibidir. Çünkü her ikisi de yuvarlaktır ve şekilleri benzerdir.

Küre ***buzdağının görünen yüzü*** gibidir. Çünkü dışarıdan sadece yuvarlak kısmı görünür. Ama bu küre boş da olabilir. Sürpriz yumurta gibi.

Küre ***elma*** gibidir. Çünkü ikisinin de şekli birbirine benzer.

Küre ***greyfurt*** gibidir. Çünkü şekli küreye benzediği gibi tadı da iğrençtir. Berbat bir hayatı temsil eder. Küremizde hayat daha güzel olabilirdi.

Küre ***inci*** gibidir. Her ikisi de yuvarlak ve şeklen benzerdir. İnci küre gibi değerlidir.

Küre ***kümes*** gibidir. Çünkü kümes hayvanları burada barınır. Dünya da bir kümestir.

Küre ***kuş yuvasına*** gibidir. Çünkü yuva gibi kuşlara barınaklık eder.

Küre ***leblebi*** gibidir. Çünkü içi de dışı gibidir. Şekilleri de benzerdir.

Küre ***sakız*** gibidir. Çünkü şişirirsen şekilleri benzer. Bu nedenle dünyamız da bir sakız gibidir.

Küre ***su damlası*** gibidir. Çünkü hem şekli benzer hem de rengi yoktur. Dünyamıza uzaydan bakınca buna benzer.

Küre ***tespih taneleri*** gibidir. Çünkü şekilleri küre gibidir. Bazılarının içi de görülür.

Küre ***tencere*** gibidir. Çünkü içini görmek için kapağını kaldırmalıyız. Ama kürenin kapağı yoktur. Küre hayat gibi köşesizdir.

Kategori 3: İnsan veya canlı ile ilgili

Bu kategoride toplam 9 farklı metafor üretilmiştir. Üretilen metaforlar şunlardır; hayat, göz, beyin, ölüm, insanlar, insan aklı, insan hayatı, nefes, insanın savaş yeri.

Küre ***hayat*** gibidir. Çünkü ne kadar ilerlersen ilerle yine aynı yerdesindir. Hayat da küre gibi akar. Küre dünya, dünya hayattır. Dünya olmasaydı nerde yaşardık.

Küre ***göz*** gibidir. Çünkü şekilleri küre gibidir. İkisi de mükemmeldir.

Küre ***ölüm*** gibidir. Çünkü küre yuvarlak olduğundan başladığın yere geri dönersin. Yani ölüyorsun geri diriliyorsun. Her ölüm bir başlangıçtır. Küre ölüm gibi yuvarlaktır ve ne zaman karşımıza çıkacağı belli değildir.

Küre ***beyin*** gibidir. Çünkü içi asında boştur, ama dışarıdan dolu gibi görünür.

Küre ***insanın savaş yeri*** gibidir. Dünya, yani küre üzerinde hep savaşlar olmaktadır. Zaten coğrafya savaşmak içindir.

Kategori 4: Coğrafi terim ve unsur

Bu kategoride toplam 14 farklı metafor üretilmiştir. Üretilen metaforlar şunlardır; dünya, gezegen, ay, uzay, harita, küresel ısınma, dünyanın dönmesi, enlem ve boylam, güneş, okyanus, ova, dolu, dağ, deniz.

Küre ***dünya*** gibidir. Çünkü dünyanın maket şekli küredir. Dünya küre gibi pürüzsüzdür. Dünyamız yuvarlaktır ve şekli küreye benzemektedir. Dünya ve gezegenlerin şekillerini ifade ederken küre kavramını kullanırız. Dünyanın şekli geoit olsa da aslında bir küredir. Yani geoit bir küredir. Dünya yaşamı temsil eder. Küre gibi dünyanın da içinde pek çok şey vardır. İçinde

yüksek enerji vardır. İçi hem boş hem de hayat doludur. Dışarıdan sadece dışını görürüz. Hem okulda hem de hayatta bu karşıma çıkmaktadır. Küre şekli dünyayı, dünya ise aklıma hep bir sona ermeyi getiriyor.

Küre ***gezegenler*** gibidir. Çünkü küresel şekilleri vardır ve şekilleri benzer. Coğrafya ve astronomiye ilgimden dolayı küre denilince gezegenler ilk aklıma gelir.

Küre ***ay*** gibidir. Çünkü şekilleri aynıdır ve küre parlaktır. Dünyadan bakınca Ay'ı yuvarlak görürüz.

Küre ***uzay*** gibidir. Çünkü gezegenler uzayda yer alır. Aslında evren de bir küredir, kürelerle doludur. Çünkü tüm gök cisimlerinin şekli küredir ve hepsi uzaydadır.

Küre ***harita*** gibidir. Çünkü aradığın bir yeri küre üzerinde bulabilirsin. Küre üzerinde yerleri öğrenirsin. Harita gibi çizimler varıdır ve dünyadaki yerleri gösterir. Düz haritanın yuvarlak halidir.

Küre ***küresel ısınma*** gibidir. Çünkü dünyada su sıkıntısı küresel ısınmadan dolayı meydana gelmektedir. Her küre denildiğinde, dünyadaki kötüye gidiş aklıma gelir, özellikle çevre konularında. Dünya küresi bir bütündür.

Küre ***enlem ve boylam*** gibidir. Dünyanın şekli anlatılırken kullanılır. Coğrafya derslerinde hep dünyanın şeklinde bunlar anlatılırken enlem ve boylam ile anlatılır.

Küre ***deniz*** gibidir. Çünkü dışardan bakınca içini ve içindekileri görürsün. Çünkü şeffaftır.

Kategori 5: Soyut ifade

Bu kategoride toplam 12 farklı metafor üretilmiştir. Üretilen metaforlar şunlardır; sonsuzluk, döngü, boşluk, değişim, durağanlık, hareket hali, hayal, kanıtlanmış kanı, kendini tekrar etmek, mükemmellik, sıfır, zaman.

Küre ***sonsuzluk*** gibidir. Çünkü kürede de bir son yoktur ve sonsuzluk gibidir. Ne kadar gidersen git yine aynı yere geri gelinen bir sonsuzluğu anımsatır. Ayrıca sonsuz atom vardır ve hepsi küreseldir.

Küre ***döngü*** gibidir. Çünkü başı sonu yoktur. Kürede aynı yere döner tüm gidişler.

Küre ***hareket hali*** gibidir. Çünkü dünya küremiz içinde olmak sabit durmayı engeller. Her şey hareket halindedir, biz hissetmesek de.

Küre ***mükemmellik*** gibidir. Çünkü pürüzsüz ve kusursuzdur.

Küre ***sıfır*** gibidir. Çünkü ikisi de şeklen köşesizdir ve kendi başına değeri yoktur.

Küre ***zaman*** gibidir. Çünkü belirsizdir ama küre döner zaman geçer.

SONUÇLAR

Lise öğrencilerinin küre kavramına ilişkin düşüncelerini anlamamıza katkı sağlayacağı düşünülen bu çalışma sonucunda öğrencilerin küre kavramı için farklı metaforlar kullandıkları görülmüştür. Araştırmanın bulgularına göre öne çıkanlar aşağıda verilmiştir.

Genel olarak lise öğrencileri "küre" kavramına yönelik olarak şekilsel benzerlikler kurmuşlardır. Öğrenciler örneğin top, portakal, dünya, yuvarlak ve daire gibi çeşitli şekillere küre kavramını benzetmiştir. Bunun yanında "yuvarlaktır, köşesizdir ve şekilleri aynıdır" benzetmeleri yapılmıştır. Küreyi "hayata" benzetmede kullanılan benzerlikler ise "küre gibi hayat akar, ne kadar ilerlesen hayatta aynı yerdesin ve dünya olmasa nerede yaşanırdı"

ifadeleridir. Küre ile gezegen arasındaki benzerliği ise "şekli benzer" olarak ifade etmişlerdir. Küreyi sonsuzluğa benzetenler ise "başı ve sonu yoktur, nere gitsen aynı yere geri gelirsin" ifadeleriyle ilişkilendirmişlerdir. Ay'a benzetenler "yuvarlak ve parlak" demişlerdir. Küreyi geometri dersine benzetenler "aklıma hep ders geliyor, sınava hazırlık" cevabını verirken, göze benzetenler "mükemmel ve şekli benzer demişlerdir. Küre ile "değişim, hareket hali, hayal, insan hayatı, insanlar, kuş yuvası ve yaşam" arasında bağlantı kuranlar "kürede yaşıyoruz, yaşam alanımız küredir" şeklinde insanın yaşadığı yer olan dünya ortamıyla ilişkilendirmişlerdir.

Öğrencilerin küre kavramını geometrik şekillere benzetenlerin oran %17'dir. Bu benzetmeler; yuvarlak, daire, geometrik bir şekil, üç boyutlu şekil, geometri dersi şekilleri, bir şekil, çember, içi boş şekil, kenarsız küp, küre formu, kusursuz bir çıkıntı, yuvarlak lamba ve merkez noktasıdır. Bunlar içinde en yüksek frekans; "yuvarlak" ve "daire" şekilleridir. Küreyi bir obje veya cisme benzetenler %39 ile en yüksek orandadır. Bunlar içinde frekansı en yüksek olan benzetme "top" ve sonra "portakaldır". Diğer benzetmeler; atom, bitcoin, para, bilye, buzdağının görünen yüzü, elma, enerjinin toplandığı yer, greyfurt, iletişim ağı, inci, kaliteli film, köşesiz cisim, kümes, kuş yuvası, leblebi, logo, rütbe, saat, sakız, su damlası, tencere, tespih taneleri, yüzük, yumurtanın şekli ve lambadır. Küreye insan veya canlı ile ilgili benzetme yapanların oranı %9'dur. Bunlar içinde "hayat" en yüksek frekansa sahipken onu "göz" izlemektedir. Diğer benzetmeler ise şunlardır; beyin, ölüm, insanlar, insan aklı, insan hayatı, nefes ve insanın savaş yeridir. Küreyi bir coğrafi terim ve unsura benzetenlerin oranı %28'dir. Bunlar içinde en yüksek frekans "dünya" olurken onu "gezegen" izlemektedir. Diğer benzetmeler şu şekildedir; ay, uzay, harita, küresel ısınma, dünyanın dönmesi, enlem ve boylam, güneş, okyanus, ova, dolu, dağ ve denizdir. Küre kavramını soyut ifade kullanmak suretiyle benzetme yapanların oranı %7'dir. Bunlar içinde "sonsuzluk" en fazla frekansa sahipken onu "döngü" izlemektedir. Diğer benzetmeler şunlardır; boşluk, değişim, durağanlık, hareket hali, hayal, kanıtlanmış kanı, kendini tekrar etmek, mükemmellik, sıfır ve zamandır.

Sonuç olarak öğrenciler küre kavramını daha çok şekilsel ifadeler kullanmak suretiyle benzetme yoluna gitmişlerdir. Benzetmelerde gerek somut gerekse soyut ifadeler kullanmışlardır. Ayrıca hem canlı hem de cansız varlıklara benzetmeler yapılmıştır. Diğer yandan coğrafya ile ilişkili benzetmelerin önemli oran tuttuğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

Çalışkan, N. (2013). Kavramsal anahtar modeli ile metafor ve deyim öğretimi. *Bilig*, (64), 95-122 . Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/pub/bilig/issue/25367/267759

Eren, F., Çelik, İ. & Aktürk, A. O. (2016). Ortaokul öğrencilerinin facebook algısı: bir metafor analizi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 22(2), 635-648. Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/pub/kefdergi/issue/22602/241503

Küçük, O. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Bursa: Ekin Basım Yayım.

Midgley, M., Trimmer, K. (2013). Walkıng the labyrınth a metaphorıcal understandıng of approaches to metaphors for, ın and of educatıon research. s.1-9. Warren Midgley, Karen Trimmer, Andy Davies (Ed.). *Metaphors For, in and of Education Research*. Cambridge: Scholars Publishing.

Öztürk, M. (2014). *Coğrafya eğitiminde araştırma*. Ankara: Pegem Akademi.

Saban, A., Koçbeker, B. N., & Saban, A. (2006). Öğretmen adaylarının öğretmen kavramına ilişkin algılarının metafor analizi yoluyla incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 6(2), 461-522.

Sandinha, T. B. (2012). An assessment of metaphor retrieval methods. Klaus-Uwe Panther; Linda L. Thornburg (Ed.). *Metaphor in Use: Context, culture, and communication. ss.*21-50. Amsterdam: John Benjamins Publishing.

Sönmez, V. & Alacapınar, F. G. (2016*). Örneklendirilmiş bilimsel araştırma yöntemleri.* Ankara: Anı Yayıncılık.

TDK (2022). *Türk Dil Kurumu, Metafor*. https://sozluk.gov.tr/

TÜBA (2022). *Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü*. http://terim.tuba.gov.tr/.

Yazıcı, Ö. (2013). Coğrafya öğretmenlerinin "çevre" kavramına ilişkin algıları: bir metafor analizi çalışması. *The Journal of Academic Social Science Studies.* 6(5), 811-828. Doi number: http://dx.doi.org/10.9761/JASSS1172

Yazıcıoğlu, Y. & Erdoğan, S. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Yeşil, R. (2014). Nicel ve nitel araştırma yöntemleri, s. 51-78, Remzi, Y. Kılcal (Ed.) *Bilimsel araştırma yönetimleri,* Ankara: Nobel Yayınları.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Seyidoğlu, H. (2003). *Bilimsel araştırma ve yazma*. İstanbul: Kurtiş Matbaası.

Genç. S. Z. (2014). Bilimsel araştırma basamakları, s. 81-97. Remzi Y. Kılcal (Ed.), *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Nobel: Ankara.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Aydın, F. Güngördü, E. (2015). *Coğrafya eğitiminde özel öğretim yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.

Ünlü, M. (2014). *Coğrafya öğretimi.* Ankara: Pegem Akademi.

TÜRKMENİSTAN'IN COĞRAFYA PROGRAMININ AMAÇ VE HEDEFLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Vedat ŞAHİN

Doç. Dr., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fak, Coğrafya Bölümü

, Orcid:0000-0002-5502-5219

ÖZET

Eğitim, bireylerin tutum, davranış ve bilgi düzeyini istendik yönde şekillendirmeye yönelik bir faaliyettir. Okullarda verilen eğitimle yeni nesillere devletin belirlediği hedef ve amaçlar doğrultusunda gerekli bilgi ve beceriler edindirilmektedir. Bu açıdan devletler için eğitim müfredatları büyük öneme sahiptir. Orta Asya'da yer alan bağımsız Türk devletlerinden birisi olan Türkmenistan, önemli bir kültür ve medeniyet bölgesidir. Tarihte olduğu gibi günümüzde de Türk-İslam dünyası için değerli bir yeri olan Türkmenistan'ın coğrafya eğitim programının amaç ve hedeflerini incelemek faydalıdır. Zira coğrafya dersleri müfredatı, bir ülkenin gençlerine coğrafya alanında hangi konuları öğrettiğini ortaya koymasının yanında bunların amaçları ve hedefleri bakımından da değerli bilgiler sunar. Ayrıca Türkmenistan'ın 1991'de Sovyetler Birliği'nden bağımsızlığını kazanması nedeniyle yeni devlet anlayışının eğitimine yansımasını göstermesi bakımından da yararlıdır. Bu çalışma doküman incelemesi esasına dayalı olarak nitel veri temelinde hazırlanmıştır. Çalışmada başta Türkmenistan eğitim bakanlığı tarafından genel eğitim okulları için olan 6. sınıftan 12. sınıfa kadarki öğrencilerine yönelik coğrafya eğitim programı olmak üzere çeşitli kaynaklardan yararlanılmıştır. Türkmenistan coğrafya eğitim programı her ne kadar 2018 yılında son halini almış olsa bile daha önceki programın gözden geçirilmesi ve yeniden düzenlemesi ile son halini almıştır. Türkmenistan'ın coğrafya programında öğrencilere coğrafya alanına ait temel bilgiler, harita bilgisi, dünyanın yapısı, yerkürenin katmanları, iklim, doğanın bileşenleri, dünya nüfusu ve dünyadaki devletler gibi çeşitli konular hakkında bilgiler yer almaktadır. Bu çerçevede Türkmenistan coğrafya programında öğrencilerin bu hususlar üzerine değerlendirmeler ve analizler yapabilmeleri hedeflenmektedir. Ayrıca günümüz dünyasının küresel sorunlarının çözümüne yönelik fikir geliştirilmesi istenmektedir. Aynı şekilde öğrencilerin coğrafi ortamları inceleme yöntemlerini anlamaları temel hedefler arasında yer almaktadır. Diğer yandan vatanseverlik, diğer kültürlere saygı ve çevreye karşı dikkatli bir yaklaşım geliştirmek Türkmenistan coğrafya eğitim programının amaç ve hedefleri arasındadır.

Anahtar Kelimeler: Coğrafya Eğitim Programı, Türkmenistan, Müfredat

AN ASSESSMENT ON THE AIMS AND OBJECTIVES OF TURKMENISTAN'S GEOGRAPHY PROGRAMME

ABSTRACT

Education is an activity aimed at shaping the attitude, behaviour and knowledge level of individuals in the desired direction. With the education given in schools, new generations are provided with the necessary knowledge and skills in line with the goals and objectives set by the state. In this respect, education curricula are of great importance for states. Turkmenistan, one of the independent Turkish states located in Central Asia, is an important cultural and civilisation region. It is useful to examine the aims and objectives of the geography curriculum of Turkmenistan, which has a valuable place for the Turkish-Islamic world today as in history. Because the curriculum of geography courses not only reveals which subjects a country teaches to its young people in the field of geography, but also provides valuable information in terms

of their aims and objectives. It is also useful in terms of showing the reflection of the new state understanding on education since Turkmenistan gained independence from the Soviet Union in 1991. This study was prepared on the basis of qualitative data based on document analysis. In the study, various sources were used, especially the geography education programme prepared by the Ministry of Education of Turkmenistan for 6th and 12th grade students in general education schools. Even though the Turkmenistan geography education programme was finalised in 2018, it was finalised by reviewing and reorganising the previous programme. Among the goals and objectives of the geography curriculum of Turkmenistan is to provide students with basic knowledge in the field of geography, geographical map, structure of the earth, layers of the earth, climate, components of nature, world population and states of the world. Turkmenistan's geography programme, students are given basic information about the field of geography, map knowledge, the structure of the earth, the layers of the earth, climate, the components of nature, the world population and the countries of the world. In this framework, Turkmenistan geography programme aims to enable students to make evaluations and analyses on these issues. In addition, it is desired to develop ideas for solving the global problems of today's world. Likewise, students' understanding of the methods of studying geographical environments is among the main objectives. On the other hand, developing patriotism, respect for other cultures and a careful approach to the environment are among the aims and objectives of the Turkmenistan geography education programme.

Keywords: Geography Education Programme, Turkmenistan, Curriculum

GİRİŞ

Türkmenistan'ın coğrafya programına ve bu programın amaç ve hedeflerine girmeden önce ülkeyi ana hatları ile tanımakta fayda vardır. Böylece ülkenin genel coğrafya özellikleri bilinmiş olacak ve coğrafya eğitimi daha iyi değerlendirilecektir. Bu bağlamca Orta Asya'da yer alan Türkmenistan'ın kuzeyinde Kazakistan, güneyinde İran ve Afganistan, kuzeydoğusunda Özbekistan yer alır. Ülkenin batısında Hazar Denizi vardır. Türkmenistan'ın yüzölçümü 448,100km²dir. Türk ülkeleri arasında Kazakistan'dan ve Türkiye'den sonra yüz ölçüm bakımından üçüncü büyük alana sahip bağımsız Türk devletidir (Özey, 2019, s.294). 1990'da resmi dilin Türkmence olarak kabul edildiği ülke, 1991'de bağımsızlığına kavuşmuştur. Başkenti tarihi ipek yolu üzerinde yer alan Aşkabat olan Türkmenistan'ın yüzölçümünün yaklaşık beşte dördü çöllerle kaplıdır (Güngördü, 2006). Nitekim Karakum çölü dünyanın en büyük çöllerinden biri olup yaklaşık Türkmenistan'da 350,000 km²lik bir alan kaplar. Bu çölden dünyanın en geniş kanallarından olan Karakum Kanalı geçer. Ülkenin en önemli su kaynağı ve adeta hayat suyu olan alan Ceyhun (Amuderya) nehri, Tanrı dağlarından kaynağını yer alır. Türkmenistan nüfusu 6,1 milyonu 2021 yılı verilerine göre aşmış durumdadır (World Bank, 2022). Etnik yapı olarak %77 Türkmen, %9,2 Özbek, %6,7 Rus ve %2 Kazaktır (Dünya Atlası, 2010). Türkmenler, Türklerin Oğuz grubundan olup çok eski tarihleri vardır (Arıbaş, 2007).

Diğer yönden eğitim aktif bir süreç olduğu gibi planlı ve hedefli yapılması önemlidir. Ülkeler eğitim sistemlerini sürekli yenileme, güncelleme ve tekrar düzenleme çalışmaları yapak zorundadır. Bunların somut hale geldiği ve uygulamak için bir yol haritası oluşturduğu çalışmalar ise eğitim programlarıdır. Zira eğitim sistemlerinin işlerlik kazanmasında en önemli unsurlardan birisi öğretim programlarıdır (Erden, 1998). Öğretim programları; öğretim metotlarını, yapılan eğitimin amaç ve hedeflerini, ölçme ve değerlendirmeyi belirleyecek şekilde tasarlanmaktadır (Doğan, 1974; Demirtaş, 2017). Bu anlamda öğretim programları eğitim süreçleri hakkında teorik veya uygulamaya dönük olarak eğitim içinde yer alan tüm unsurlara rehberlik etmeye yönelik hazırlanmış ve onaylanmış dokümandır. Öğretim programları, eğitim sonucunda elde edilecek yetkinlikleri ve becerileri ortaya koyar. Bu nedenle öğretim programları içerisinde amaç ve hedeflerin temel unsurlarının belirlenmesi gerekir.

Öğretim programlarında hedef; yapılacak eğitim sonucunda bireyde olmasını istediğimiz ve eğitimle kazandırılacak niteliklerdir, yani varılmak istenen yerdir (Balcı, Coşkun, Tamer, 2012; Bilen, 2006; Sönmez, 2007). Bu nedenle eğitim programları sistematik ve kullanışlı bir şekilde hazırlanmalıdır. Bu sebeplerden ötürü eğitim programlarının iyi bir şekilde organize edilmiş olması gerekir. Eğitim deneyimlerinin kümülatif bir etki yapabilmesi için, birbirlerini güçlendirecek şekilde organize edilme zarureti vardır (Tyler, 1969). Bu açıdan müfredat geliştirme çalışmaları önemlidir. Çünkü iyi bir eğitim programının sistem tasarımı tutarlıdır, dengelidir ve sistematik olarak bilgi, anlayış ve uygulama yeteneğinde ilerleme sağlayıcıdır. Bu açıdan programın dört önemli unsuru barındırması gerekir. Bunlar; a) güncel eğitimli ve başarılı vatandaşlar olarak hayatta ihtiyaç duyacakları belirlenmiş bilgi, beceri ve yetenekleri bilmeleri, anlamaları ve yapabilmeleri, b) farklı çalışma alanlarına uygun bilgi tabanını çerçeveleyen titiz içerik, anahtar kavramlar ve temel anlayışlar geliştirme, c) kaliteli performans sağlayan başlıca süreç ve beceri yeteneklerini elde etme. d) standartlara dayalı performansı ölçmek için kalite değerlendirmelerinin olması, gerekir (Erickson, 2002).

Okul müfredatı geliştirmeye yönelik prosedürler için birçok çalışma yapılmıştır. Bunlar hepsinde ihtiyaç ve içerikler ile amaç ve hedeflerin belirlenmesi yer alır. Zira neyin öğretileceği, bunu yapmanın yollarının belirlenmesi ve organizasyonu eğitim programlarının hedefleri açısından önemlidir (Taba, 1962; Wiles, Bondi, 2007). Coğrafya dersi öğretim programları için de bu hususlar geçerlidir. Bu çalışmada da Türkmenistan'ın coğrafya programının amaç ve hedefleri ele alınmış ve değerlendirilmiştir.

YÖNTEM

Bu çalışma, betimsel araştırma modeli kullanılarak nitel veri analizi tekniklerine göre ve tarama modelinde yapılmıştır. Çalışma kapsamında Türkmenistan'ın eğitim bakanlığı tarafından sunulan son coğrafya programı (TEBCB, 2018) içerik analizi tekniklerinden yararlanılarak değerlendirilmiştir. İçerik analizi, yazılı belgelerin okunup değerlendirilmesi suretiyle araştırılan hususta bilgi üretmektir (Arıkan, 2007). Nitel araştırma ise doküman analizi gibi nitel bir sürecin izlendiği, sosyal olayları bağlı bulundukları şartlar içerisinde araştırmayı ve anlamayı ön plana alan bir yaklaşımdır (Yıldırım, Şimşek, 2008). Bu çalışmada da Türkmenistan'ın coğrafya programının amaç ve hedefleri incelenmiş ve çeşitli değerlendirmeler yapılmıştır. Türkmenistan'ın coğrafya programı, internet üzerinden kurumlarla yapılan yazışmalarla temin edilmiştir.

BULGULAR

Türkmenistan'ın eğitiminde yenilenme ve geliştirme çalışmaları bağlamında Türkmenistan Cumhurbaşkanı tarafından 1 Mart 2013 tarihinde "Türkmenistan'da eğitim sisteminin iyileştirilmesi hakkında kararname" imzalandı. Bu belgeyle birlikte, Türkmenistan'da 2013-2014 eğitim öğretim yılından itibaren 12 yıllık ortaöğretime geçilmiştir. Bu çerçevede coğrafya dersi programı 12 yıllık eğitim anlayışına göre düzenlenmiş ve sonra 2018'de güncellenmiştir (Türkmenistanyň Bilim Ministrligi, 2022).

Türkmenistan coğrafya müfredatı, öğrencilerin lise coğrafyasındaki bilgi ve becerilerinin içeriğini, kapsamını, öğretim sırasını ve gereksinimlerini vurgulayan önemli bir belge olarak hazırlanmıştır. Coğrafyadaki eğitim anlayışının çerçevesi orta öğretimin devlet standardına uygun olarak yapılmıştır. Önceki müfredat göre, V-X sınıflarında coğrafya dersleri için 340 saat veriliyorken yeni programda coğrafya dersi çalışmalarına (2018 müfredatına göre) VI-XII. sınıflarda ve 408 saat olarak yer verilmiştir. Ancak 2018 müfredatı, milli eğitim politikasının gerekleri doğrultusunda bazı değişikliklere uğratılmak suretiyle öğretime sunulmuştur. Bu çerçevede daha önce hazırlanmış olan program genişletmiş ve 12 yıllık eğitim anlayışına uygun hale getirilmiştir (TEBCP, 2018). Bu bağlamda Türkmenistan coğrafya programında konuların

sınıf düzeylerine göre dağılışı yeniden yapılmıştır. Bunların ana hatları ile dağılışı ve temalarına aşağıda yer verilmiştir. Bunları ele alacak olursak;

Türkmenistan'da coğrafya eğitimi ***VI. sınıf***, "fiziki coğrafya" dersi ile başlamaktadır. Bu ders; ilköğretim sınıflarında görülen "doğa çalışmaları" dersinden "genel coğrafya" derslerine düzenli geçiş yapmayı sağlamakta için tasarlanmıştır. Ayrıca üst sınıflarda coğrafya dersi çalışılmasına için temel teşkil etmekte amaçlanmaktadır. VI. sınıftaki coğrafya dersinin temel amacı, öğrencilere coğrafyanın temelleri, coğrafi harita, dünyanın planı, yerkürenin katmanları, doğanın bileşenleri, dünya nüfusu ve devletleri hakkında bilgiler vermek ve bağlantı sağlamaktır.

VII-VIII. sınıflarda ilk yarı dönemde öğrencilere dünyanın doğasını ve yapısını konu edinen "kıtaların ve okyanuslar coğrafyası" öğretilmektedir.

VII-VIII sınıfların ilk yarı dönemde, öğrencilere Dünya'nın doğasını ve yapısını içeren "kıtaların ve okyanusların coğrafyası" konuları öğretilmeye devam edilmektedir. Derste öğrencilere, ayrı ayrı kıtaların ve okyanusların coğrafi konumu, izole olan yerler, bunların büyüklükleri, şekilleri, jeolojileri, arazinin yapısı, mineral kaynakları, iklimleri, suları, toprakları, bitkileri ve hayvanları, doğal bölgeleri, popülasyonları ve siyasi haritaları hakkında bilgi verilmektedir. Kıtalar ve okyanuslar öğrenilirken, dünyanın coğrafi katmanları, doğa ve toplum arasındaki etkileşim genel coğrafi yasalarla birlikte ayrıntılı olarak incelenmektedir. Kıta ve Dünya okyanuslarının parçaları incelenirken, doğal özellikleri de verilmektedir. Aynı zamanda coğrafi katman kavramı geliştirilmeye devam edilmektedir. Ayrıca insan ekonomik faaliyetinin bir sonucu olan toplumsal yapılardaki değişim sorunları da dikkate alınmaktadır. ***Sekizinci sınıfın ikinci yarısında***, öğrencilere Türkmenistan'ın doğasını ve doğal koşullarını tam olarak anlamalarını sağlayan "Türkmenistan fiziki coğrafyası" öğretilmektedir. Coğrafya derslerinin öğrencilere ülkenin fiziksel konumu, jeolojik ve tektonik yapısı, yeraltı kaynakları, iklimi ve suları hakkında tam bir anlayış ve kavrama kazandırması hedeflenmektedir. ***Dokuzuncu sınıfta*** "Türkmenistan'ın fiziki coğrafyası" konusu işlenmeye devam edilmektedir.

X. sınıfta, Türkmenistan'ın ulusal ekonomisi, nüfusu, sosyo-ekonomik bölgeleri üzerine fikir, beceri ve yeteneklerin kapsamlı gelişimi için tasarlanmış "Türkmenistan'ın ekonomik ve beşerî (sosyal) coğrafyası" okutulmaktadır. Bu derste ekonomik, sosyal coğrafya ve ekoloji ile ilgili temel bilgi ve becerilere yer verilmektedir. Türkmenistan'ın ekonomik ve sosyal coğrafya sınıflarında, sadece doğal koşulların ve kaynakların ekonomik değerlendirmesi değil, Türkmenistan ulusal ekonomisinin sektörel yapısı ve gelişimi, sanayisi, tarım ve ulaşımın gelişimi, sosyal sistemin nitelikleri ve gelişimi konuları da işlenmektedir. Bunlara ek olarak Türkmenistan'ın konum özellikleri, dış ekonomik ilişkilerinin gelişimi ve ülkenin sosyo-ekonomik reformlarının içeriği işlenmektedir. Ayrıca bu ders kapsamında, bireysel sosyo-ekonomik bölgeler (iller), ekonomik kalkınmada farklılık gösteren ülkedeki yerlerin doğal koşulları, nüfusu, ekonomik uzmanlık alanları, bunların gelişimi ve piyasa ilişkileri açısından durumları karakterize edilmektedir. Müfredat, Türkmenistan'da devlet ekonomik geçiş dönemi ve piyasa ilişkilerini, girişimciliği, küçük ve orta ölçekli işletmeleri teşvik etmeyi ve geliştirmeyi amaçlamaktadır.

XI. sınıfta, "Dünyanın ekonomik ve beşerî (sosyal-yaşam) coğrafyası" konularına devam edilmektedir. Akademik yıl boyunca dünyanın ayrı ayrı bölgeleri ve ülkeleri hakkında genel bilgi ve uygulamalı beceriler sağlanması istenmektedir. Aynı zamanda doğal kaynaklar ve nüfus coğrafyası, dünya ekonomisi, uluslararası ekonomik ilişkiler (dış ticaret, sermaye çıkışı, ulus ötesi şirketlerin rolü ve entegrasyon vb.), doğa ve insan ilişkileri kavramlarına da yer verilmektedir.

XII. sınıfta "Dünyanın ekonomisi ve sosyal coğrafyası" dersi devam etmektedir. Bu ders, dünyanın farklı bölge ve ülkelerinin coğrafyası hakkında genel kavramları ve uygulamalı becerileri içermektedir. Dünyanın bazı bölgeleri ve sınır bazı devletlerin kapsamlı olarak öğretilmesi hedeflenmektedir. Dünya çapında küresel meseleler ve Türkmenistan'ın dünya ekonomisindeki rolü ve dünya çapında önem taşıyan diğer konuların araştırılmasına özel önem gösterilmektedir (TEBCB, 2018).

Türkmenistan'da coğrafya dersleri için çeşitli ***hedef ve amaçlar*** belirlenmiş ve programda yer verilmiştir. Türkmenistan'ın coğrafya dersi programının temel olarak amaç ve hedefleri şu şekildedir;

- Küreselleşen ve değişen dünyada doğa, nüfus ekonominin her düzeyde birbirine bağlılığı, insanlığın evrensel sorunları ve çözümlerin coğrafi özellikleri, coğrafi ortamları inceleme yöntemleri, varlıklar ve olaylar üzerine coğrafi bilgi sistemleri geliştirerek ustalaşmak.

- Doğal, sosyo-ekonomik ve çevresel olguları ve süreçleri tanımlamak ve analiz etmek için küresel, bölgesel ve yerel düzeylerde yaklaşımları koordine etme becerisi kazanmak.

- Dünyanın bölgelerinin ve büyük güçlerinin önemli coğrafi özelliklerini ve sorunlarını tanıyarak bilişsel, entelektüel ve yaratıcı beceriler geliştirmek.

- Vatanseverlik, diğer halklara ve kültürlere saygı ve çevreye karşı dikkatli bir yaklaşım eğitimi vermek.

- Uygulamalı çalışma yapma ve günlük yaşamda çeşitli coğrafi yöntemlerin, yetenek ve becerilerin yanı sıra coğrafi bilgileri kullanma.

- Türkmenistan'daki, dünyanın diğer bölgelerindeki ve ülkelerindeki jeopolitik ve jeoekonomik durumları ve gelecekteki gelişme eğilimlerini doğru bir şekilde değerlendirmek için haritalar, istatistikler, coğrafi bilgi sistemleri ve internet olanakları dahil olmak üzere uluslararası yaşamın önemli sosyal ve ekonomik sorunlarını araştırmak ve yararlanmak.

- Hızla gelişen uluslararası turizm, iş ve eğitim programlarını, telekomünikasyon ortamında dünyanın belli başlı bölgelerinin ve ülkelerinin coğrafi özelliklerini incelemek ve değerlendirmek.

Programın önemli bir yanı Türkmenistan'ın cumhurbaşkanın adının programda geçmesidir. Bu çerçevede programda cumhurbaşkanının "halkın maddi ve manevi değerleri, doğaya karşı vicdani yaklaşım ilkeleri, insan sağlığını koruma politikası, ilmî ve edebi miras içeriğiyle bağlantılı öğretim yapma" gerekliliğini belirttiği görülmektedir. Ayrıca programda, halkın yaşam deneyimlerine dayanan eserleri bağlamında "Paýhas çeşmesi (Bilgeliğin Kaynağı) adlı kitabın içeriğiyle bağlantılı öğretim yapılması" gerekliliği belirtilmiştir. Bu çerçevede "Bilgeliğin Kaynağı" kitabında yer alan her konu ile ilgili atasözleri ve deyimlerin kullanılması gerekliliği ifade edilmiştir.

Türkmenistan coğrafya dersi programında amaç ve hedefleri gerçekleştirmek için her konu işlendikten sonra pratik (uygulama) derslerine yer verilmiştir. Bu çerçevede uygulamalı dersler için programda çeşitli ip uçları yer almaktadır. Bu uygulamalı derslerin yeni malzemelerle pekiştirme şeklinde yapılması ve uygulamalı çalışmanın yarım kalan kısımlarının ev ödevi şeklinde verilmesi önerilmiştir.

SONUÇLAR

Okullarda yapılan eğitimin nihai hedeflerinden birisi öğrencilerin bilgi, beceri ve akademik yeterliliklerinde ilerleme kaydetmektir. Bu çerçevede okullardaki eğitimde yer alan müfredat

konuları ile amaç ve hedefler arasında bağlantı vardır. Türkmenistan'ın coğrafya programında da bir takım akademik bilgi, beceri, değer yargıları ve kavramların hedef ve amaçlar ile bir bütün olarak yer aldığı görülmektedir. Türkmenistan coğrafya eğitim programı her ne kadar 2018 yılında son halini almış olsa bile daha önceki programın gözden geçirilmesi ve yeniden düzenlemesi ile son halini almıştır.

Türkmenistan Devleti, eğitim sisteminde yenilenme çalışmaları yaptığı gibi coğrafya programlarında da geliştirme çalışmaları yapmaktadır. Bu çerçevede sağlam bir eğitim sistemine sahip olan Türkmenistan'ın, coğrafya eğitimiyle yüksek bir coğrafya bilgisi, farkındalık bilinci sağlama istediği ve yüksek ideallere sahip bireyler yetiştirme arzusunun var olduğu görülmektedir.

Türkmenistan coğrafya dersi öğretim programı bilgi, beceri ve toplumsal değerleri öğretmeyi hedeflen bir içerikte hazırlanmış ve coğrafya dersleri ile birlikte bunların verilmesini amaç olarak belirlemiştir. Programın bilgi hedefleri arasında öğrencilerin; Türkmenlerin ülke coğrafyasıyla birlikte milli değerlerini, ekonomik ve sosyal şartlarını da öğrenmeleri yer almaktadır. Türkmenistan'ın bugününü ve geleceğini inşa etme yolunda coğrafya eğitimine önemli bir yer verilmektedir. Coğrafya dersleriyle öğrencilerde gerek dünya gerekse milli sorunlara dair akademik düzeyde bilgi ve beceriler geliştirilmek amaçlanmakta ve vatanperver bireyler olarak yetiştirilmek istenmektedir.

Türkmenistan coğrafya dersi öğretim programının amaçlarından birisi, öğrencilerin güncel coğrafya bilgilerini öğrenerek dünyayı doğru şekilde algılama ve değerlendirme yeteneklerini geliştirmektir. Bu çerçevede onların Türkmenistan'ın toplumsal değerlerini kavramaları ve çevreleriyle etkili bir biçimde uyumlu olmaları hedeflenmektedir. Aynı zamanda elde edilen bilgiler sayesinde öğrencilerin sadece Türkmenistan'ın beşerî, ekonomik ve fiziki coğrafya imkanlarını değerlendirebilmekle kalmayıp başta dünyadaki büyük ve güçlü ülkeler olmak üzere tüm dünyanın coğrafya şartlarını doğru analiz becerileri kazandırmak istenmektedir.

Programda, özellikle uygulamaya dönük coğrafya derslerine özel bir önem verilmiş ve her konunun sonunda harita bilgisi ve diğer becerilerin geliştirilmesi için kararlar yer almıştır. Bu çerçevede beceri geliştirme açısından öğrencilerin var olan bilgileri yeniden yapılandırmak suretiyle kavrama ve değerlendirme yeteneklerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Bu yönüyle programın, öğrencilerin eleştirel düşünce gücünü yükselmeyi amaçladığı ve problem çözme yeteneklerini artırmayı hedeflediği söylenebilir. Diğer yandan öğrencilerin coğrafya dersleri vasıtasıyla bilgi teknolojilerine yönelik becerilerinin geliştirilmesi amaçlanmıştır.

Türkmenistan'da coğrafya dersleri ile öğrencilerin hem yazılı hem de sözel becerilerinin geliştirilmesi istenmekte ve güncel bilgilerle öğrencilerin yetiştirilmesi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda Türkmenistan'da gelecekte de coğrafya programlarında değişim ve yenilenmelerin yapılması kaçınılmazdır.

Türkmenistan'ın coğrafya programında; coğrafya alanına ait temel bilgiler, harita bilgisi, dünyanın yapısı, yerkürenin katmanları, iklim, doğanın bileşenleri, dünya nüfusu ve dünyadaki devletler gibi çeşitli konular hakkında bilgiler yer almaktadır. Bunlar sınıf seviyesine göre bir sarmal şekilde sırlanmıştır. Bu çerçevede Türkmenistan coğrafya programıyla, öğrencilerin coğrafya programında geçen hususlar üzerine derin bilgi edinmeleri, değerlendirmeler ve analizler yapabilmeleri hedef olarak konulmuştur. Ayrıca günümüz dünyasının küresel sorunlarının çözümüne yönelik fikir geliştirilmesi istenmektedir. Aynı şekilde öğrencilerin coğrafi ortamları inceleme yöntemlerini anlamaları temel hedefler arasında yer almaktadır.

KAYNAKÇA

Arbatov, N. ve Karatepe, A. (2016). Türkmenistan'ın Jeomorfolojisi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 33, 566-588.

Arıkan, R. (2007). *Araştırma teknikleri ve rapor hazırlama.* Ankara: Asil Yayın.

Arkıbaş, K. (2007). *Küresel çağda siyasi coğrafya*. Konya: Çizgi Kitapevi.

Balcı, A., Coşkun, E. ve Tamer, M. (2012). Cumhuriyet dönemi Türkçe dersi öğretim programlarının genel amaçları bakımından değerlendirilmesi. *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, 1(1), 1-13.

Bilen, M. (2006). *Plandan uygulamaya öğretim*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Demirtaş, Z. (2017). Eğitimde program değerlendirme yaklaşımlarına genel bir bakış. *Sakarya University Journal of Education*, 7(4-özel sayı), 756-768.

Doğan, H. (1974). Program geliştirmede sistem yaklaşımı. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 7(1), 361-385.

Dünya Atlası, (2010). *Dünya atlası 2010; encyclopedia millenia.* İstanbul: Boyut Yayın.

Erden, M. (1998*). Eğitimde Program Değerlendirme*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Erickson, H. L. (2002). *Concept-Based Curriculum; Instruction Teaching*. California: Corwın Press.

Güngördü, E. (2006). *Devletler Coğrafyası; Siyasi, Fiziki, Beşerî ve Ekonomik Yönüyle*. Asil Yayın: Ankara.

Jon Wiles, J. & Bondi, J. (2007). *Curriculum development: a guide to practice*. New Jersey: Pearson Press.

Özey, R. (2019). *Asya Coğrafyası*. İstanbul: Aktif Yayınevi.

Sönmez, V. (2007). *Program geliştirmede öğretmen elkitabı*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Taba. H. (1962). *Curriculum development: Theory and practice*. NewYork: Harcourt Brace Jovanovich.

TEBCP-Türkmenistan'ın Eğitim Bakanlığı Coğrafya Programı (2018). *Türkmenistan Milli Eğitim Enstitüsü Genel Eğitim Okulları VI-XII Sınıflar İçin Coğrafi Eğitim Programı.* Aşkabat. [Türkmenıstanyň Bılım Mınıstrlıgı Türkmenıstanyň Mıllı Bılım Instituty, Umumybılım Berýän Mekdeplerıň Vı-Xıı Synplary Üçın Geografıýa Dersı Boýunça Okuw Maksatnamasy]

Türkmenistanyň Bilim Ministrligi, (2022). https://www.education.gov.tm/tm/journalists, 01.06.2022.

Tyler, R. W. (1969). *Basic Principles of Curriculum and Instruction*. Usa: University Of Chicago Press.

World Bank, (2022). The World Bank; Population, total – Turkmenistan. https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=TM

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri.* Ankara: seçkin Yayıncılık.

OKULLARDA ÖĞRETMENLER KURULU TOPLANTILARININ TOPLANTI YÖNETİMİ BAKIMINDAN ÖĞRETMENLER TARAFINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Erol ATA [1] , Recep EKİM [2]

[1] Amasya Üniversitesi, 0000-0002-0051-9828

[2] Millî Eğitim Bakanlığı, 0000-0001-9089-0331

ÖZET

Araştırmada öğretmenler tarafından Öğretmenler Kurulu Toplantılarının toplantı yönetimi açısından değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden tarama modeli kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın evrenini Ordu İlinin Aybastı, Kabataş, Kumru, Korgan, İkizce İlçesinde farklı tür ve kademelerde görev yapan öğretmenler oluşturmaktadır. Bu evren içerisinde seçkisiz örneklem alma yolu ile belirlenen 168 öğretmen örneklemi oluşturmuştur.

Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından geliştirilen ve gerekli uzman görüşü alınıp test edildikten sonra son şekli verilmiş "Öğretmenler Kurulu Toplantı Yönetimi Değerlendirme" anketi kullanılmıştır. Elde edilen veriler bilgisayar ortamına aktarılarak SPSS 26.0 programının yardımıyla analizi yapılmıştır. Öncelikle anketin birinci bölümünde yer alan demografik bilgilerden elde edilen verilerin frekans ile yüzde dağılımları ortaya konmuştur. İkinci bölümde yer alan 5'li likert ölçeğine göre oluşturulan anketteki her bir soru ile tüm ölçeğin ortalama puanı, standart sapma değeri ortaya konulmuştur. Daha sonra demografik dağılımlara yönelik farklılıkları ortaya koyabilmek amacıyla dağılım normal olduğundan ikili karşılaştırmada "t" testi, ikiden fazla değişken gruplarında karşılaştırma için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Değişkenler arasında anlamlı farklılıklar olup olmadığı $\alpha < 0.05$ anlamlılık düzeyine göre belirlenmiştir.

Öğretmenler dışındaki paydaşların toplantılara katılımının düşük olduğu; toplantı yönetiminde zaman planlamasının, toplantı öncesi yaklaşık toplantı süresinin belirlenmesi, her gündem maddeleriyle ilgili ortalama sürenin belirlenmesi, toplantıların zamanında bitirilmesi, toplantının amacına uygun araç, doküman ve materyaller (slaytlar, yönetmelikler, yönergeler, projeksiyon vb.) kullanılması, toplantı öncesi toplantının kural ve ilkelerinin belirlenmesi, gündem maddeleri dışına çıkılması, toplantı sonunda toplantının özeti ve genel değerlendirme yapılmasının orta düzeyde olduğu; toplantı başında gündem maddelerinin okunması, katılımcı yoklamasının yapılması, toplantı başında yazmanların seçilmesi, gündem maddelerine katılımcılar tarafından ilave yapmak isteyip istemediklerinin sorulması, gündem maddelerinin sırasıyla ele alınması, katılımcıların görüşlerini rahatça ifade edebilmesi, yöneticiler tarafından demokratik bir tutum sergilenmesi, yöneticilerin öğretmenlerin katılımını desteklemesi, kararların çoğunlukla alınması, tutanağın öğretmenler tarafından paraf edilmesi ve toplantı tutanağının resmi yazıya dökülüp toplantıda olmayan öğretmenler de dahil olmak üzere imza altına alınmasının yüksek olduğu tespit edilmiştir. Demografik dağılımlara yönelik anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Anahtar Kelimeler: öğretmenler kurulu toplantısı, toplantı yönetimi, okul yöneticisi

EVALUATION OF THE MEETINGS OF THE BOARD OF TEACHERS IN SCHOOLS BY TEACHERS IN TERMS OF MEETING MANAGEMENT

ABSTRACT

In the research, it was aimed to evaluate the Teachers' Board Meetings in terms of meeting management by the teachers. This study was carried out using the survey model, which is one of the quantitative research methods.

The universe of the research consists of teachers working in different types and levels in Aybastı, Kabataş, Kumru, Korgan and İkizce Districts of Ordu Province. Within this universe, 168 teachers, determined by random sampling, formed the sample.

As a data collection tool in the research, the "Teachers Board Meeting Management Evaluation" questionnaire, which was developed by the researcher and was finalized after the necessary expert opinion was taken and tested, was used. The obtained data were transferred to the computer environment and analyzed with the help of SPSS 26.0 program. First of all, the frequency and percentage distributions of the data obtained from the demographic information in the first part of the questionnaire were revealed. The mean score of the whole scale and the standard deviation value were determined with each question in the questionnaire created according to the 5-point Likert scale in the second part. Then, in order to reveal the differences in demographic distributions, "t" test was used in pairwise comparison, since the distribution was normal, and one-way analysis of variance (ANOVA) was used for comparison in groups of more than two variables. Whether there were significant differences between the variables was determined according to the significance level of $\alpha < 0.05$.

It has been ascertained that the participation of partners other than teachers in the meetings is low; time planning in meeting management, determining the approximate meeting time before the meeting, determining the average time for each agenda item, ending the meetings on time, using tools, documents and materials (slides, regulations, instructions, projection, etc.) suitable for the purpose of the meeting, determining rules and regulations of the meeting before the meeting, going beyond the agenda items, summary of the meeting and general evaluation at the end of the meeting are at a moderate level; reading the agenda items at the beginning of the meeting, polling the participants, choosing the clerks at the beginning of the meeting, asking the participants whether they want to add to the agenda items, discussing the agenda items in order, freely expression of the opinions by the participants, displaying a democratic attitude by the administrators, supporting the participation of the teachers by the administrators, majority decision making, initialing and signing of the transcripted meeting minutes including by the teachers who were not present at the meeting are high. There is no significant difference in demographic distributions.

Keywords: teachers board meeting, meeting management, school administrator

1. GİRİŞ

Gelişen ve değişen dünyanın dinamikleri içinde ideal olana ulaşmak, sistemin eksik veya aksayan yönlerini düzeltmek, belli bir plan ve program çerçevesinde işleri yürütmek, örgüt üyelerinin görev ve sorumluluklarını belirlemek, örgütün amaçlarına ulaşması için izlenecek yolu somutlaştırmak vb. sebeplerle toplantılar hayatın vazgeçilmez bir unsuru haline gelmiştir. Toplantılar verimli yönetildiğinde birçok farklı düşüncenin ortaya çıkmasına katkı sağlamakta, örgüt üyelerinin fikirleri değer kazanmakta bu da üyelerin örgüte bağlılıklarını arttırmaktadır.

Toplantılar bazen bilgi vermek amacıyla, bazen bir soruna çözüm bulmak amacıyla yapılabilmektedir. Toplantıların verimli olması toplantının amacına hizmet etmesi ve çalışanların toplantıya etkin katılımıyla mümkündür. Eğer toplantılar amacından uzaklaşıyorsa, görüşülecek konular ihtiyaca binaen oluşturulmadıysa, çalışanların fikirleri önemsenmiyor ve çalışanlar pasif durumda bırakılıyorsa böyle toplantıların verimliliğinden söz etmek mümkün değildir. Bu durum çalışanların toplantılara bakış açılarını olumsuz yönde etkileyeceği gibi örgütün gelişmesine de katkı sağlamayacaktır.

Toplantılar hayatımızın hemen hemen her alanına sirayet etmiştir. Uluslararası toplantılardan kabine toplantılarına, iş toplantılarından aile toplantılarına, olağan genel kurul toplantılarından kritik toplantılara kadar birçok alana uzanmaktadır. Yapılan bu toplantılar yaşanan olumsuz durumlar da zaman zaman dünya gündemine damga vurabilmektedir. ABD Başkanı Joe Biden'ın düzenlediği bir basın toplantısında bakanının ismini unutması haberlere konu olmuştur (https://www.yeniakit.com.tr-52018, 2021). Almanya Şanşölyesi Angela Merkel'in başkanlığında düzenlenen hayati önem taşıyan koronavirüs toplantısında Thüringen Eyaleti Başbakanı Bodo Ramelow'un telefonuyla oyun oynaması dünya basınında geniş yankı bulmuştur (http://www.gazetevatan.com-1369229, 2021). Ayrıca toplantılarda alınan kararlar sosyal, kültürel, ekonomik vb. değişik yönlerden toplumları ve bireyleri etkilemektedir. Olumsuz durumların yaşanmaması ve verimli bir toplantı yapılabilmesi amacıyla konunun uzmanları tarafından toplantı yönetimi konusunda uyarılar yapılmaktadır.

Toplantılar kişiler arası iletişim ve etkileşim açısından önemli bir rol oynamaktadır. İnsan doğası gereği yardımlaşma ve dayanışma temelinde varlığını sürekli geliştirme çabası içerisindedir. Bu süreç içerisinde en ideale ulaşmak, ortaya çıkarmak için toplantılar düzenlenmektedir. İnsanoğlunun hayatına yön verecek önemli kararlar bu toplantılarda tartışılarak verilmektedir. Bu kararlar bazen bir meslek grubu, bazen bir toplum, bazen de dünya üzerinde kritik öneme sahip olabilmektedir. Gazete ve televizyonlar bu kritik toplantıları son dakika haberleri olarak saniye saniyesine takip etmekte, alınan kararları takipçilerine ulaştırmaktadır (https://www.ekonomist.com.tr, 2021; https://haberglobal.com.tr-96546, 2021; https://www.Millîyet.com.tr-6445273, 2021). Bireyin yaşamı üzerinde bu denli önemli olan bu toplantılarda alınan kararların olumlu ve olumsuz sonuçları olabilmektedir. Hayati önemi olan bu kararların amacına hizmet etmesi ancak iyi bir toplantı yönetimi ile mümkün olabilir.

Toplantılar bir ihtiyacı karşılamak, bir sorunu çözmek ya da ortak bir gaye çerçevesinde yapılmadığında toplantılara karşı önyargı oluşabileceği gibi zaman ve enerji kaybı da yaşanabilecektir. Doodle'ın ABD, Almanya ve Birleşik Krallık'ta 6500 çalışanın katıldığı 2019 Toplantı Durum Raporu'na göre araştırmaya katılanların %71'i her hafta gereksiz toplantılardan zamanlarını boşa harcadıklarını öne sürmüştür (https://medium.com- 93804283471, 2019).

Toplantı yönetimi her alanda olduğu gibi eğitim sistemi içerisinde de önem arz etmektedir. Eğitim bir ülkenin kalkınmasında en önemli yapı taşlarındandır.

Her bir toplantı yöneticilik ve liderliğin ön plana çıktığı yönetim birimi olması sebebiyle toplantı yönetmek belli nitelik ve yeterlilik isteyen önemli ve zahmetli bir iştir (Aytürk, 1999). Celep'e (1996) göre Okul Müdürleri karar verme süreçlerinde yerine göre temsilcilik, eğiticilik, bireysel ve grup danışmanlığı, bütünleştiricilik rollerini etkili bir şekilde uygulamalıdır. Toplantının amacına uygun gerçekleşmesi ve başarılı olması için toplantı öncesinde, toplantı

süresince ve toplantı sonrasında dikkat edilmesi gereken ilke ve teknikler bulunmaktadır (Güneş ve Demirtaş; 2001). Açıkgöz'e (1994) göre katılımcıların toplantıya hazırlıklı gelebilmesi maksadıyla toplantının önceden katılımcılara bildirilmesi gerekir. Okullarda düzenlenen toplantıların sözlü iletişime dayalı olması sebebiyle okul yöneticisi baskılayıcı bir konuşmacı olmaktan ziyade iletişimi dengeleyici iyi bir dinleyici olmalıdır (Açıkalın, 1994).

Türk Dil Kurumu'nun Eğitim Terimleri Sözlüğü'ne göre okul "1. Türlü bilgi, beceri ve alışkanlıkların belli amaçlara göre düzenli bir biçimde öğretildiği ve kazandırıldığı eğitim kurumu. 2. Öğrenci, öğretmen ve yöneticilerden oluşan eğitim topluluğu. 3. Bir bilim, felsefe ve sanat kolunda belirli nitelik ve özellikleri bulunan akım, biçim ve görüşe verilen ad." anlamlarında kullanılmaktadır (https://sozluk.gov.tr).

Okullar eğitim sisteminin, sınıflar da okulların temel hizmet birimi olarak eğitim faaliyetinin gerçekleştiği, öğretimin düzenlenerek öğrenmenin gerçekleştiği alanlardır (Dönmez, 2004). Okulların toplumsal bir yapıya sahip olması sebebiyle varlığını devam ettirebilmesi toplumun eğitim gereksinimlerini karşılayabilmesine bağlıdır. Bu da ancak çalışanların işbirliği içerisinde hareket edebilmesiyle mümkün olabilir (Dönmez, 2001). Okullarda eğitimin verimliliği bireysel gayretler yerine öğretmenlerin katılımcılığı sağlanarak, birlikte çalışmayı tetikleyecek ve yardımlaşmayı arttıracak çalışmalarla sağlanabilmektedir (Küçük, Ayvacı ve Altıntaş, 2004). Öğretmenlerin alınan kararlara katılımının eğitimin verimliliğini ve başarıyı arttırmada önemli bir rolünün bulunduğuna dair önemli çalışmalarla ortaya konulmuştur (Özdemir ve Cemaloğlu, 2000). Ayrıca bu durum okulda demokratik yönetim anlayışının oluşmasına zemin hazırlayabilir (Özdemir ve Cemaloğlu, 2000). Öğretmenler kurulları okul yöneticisinin öğretmenlerde birlikte hareket etme duygusu oluşturarak birden çok bireyin bir araya geldiği, katılım sağladığı okulun problemlerinin konuşulup çözüm üretilebileceği müsait ortamlardır (Taymaz, 2003).

1.1. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı Millî Eğitim Bakanlığına bağlı olarak çalışan öğretmenlerin algılarına göre Öğretmenler Kurulu Toplantılarının toplantı yönetimi açısından değerlendirmek, eksikliklerini belirlemek ve verimliliği arttırmak için birtakım önerilerde bulunmaktır. Ayrıca demografik değişkenlerin algılar üzerindeki farklılıklarını tespit etmek araştırmanın diğer bir amacıdır. Bu sebeple aşağıdaki alt amaçlar tespit edilmiştir.

1. Öğretmenlerin cinsiyetlerine göre Öğretmenler Kurulu Toplantılarının toplantı yönetimine yönelik algıları farklılık göstermekte midir?

2. Öğretmenlerin mesleki kıdemlerine göre Öğretmenler Kurulu Toplantılarının toplantı yönetimine yönelik algıları farklılık göstermekte midir?

3. Öğretmenlerin eğitim seviyesine göre Öğretmenler Kurulu Toplantılarının toplantı yönetimine yönelik algıları farklılık göstermekte midir?

4. Öğretmenlerin görev yaptıkları okul kademesine göre Öğretmenler Kurulu Toplantılarının toplantı yönetimine yönelik algıları farklılık göstermekte midir?

5. Öğretmenlerin görev yaptıkları okuldaki öğretmen sayısına göre Öğretmenler Kurulu Toplantılarının toplantı yönetimine yönelik algıları farklılık göstermekte midir?

6. Öğretmenlerin görev yaptıkları okul türüne göre Öğretmenler Kurulu Toplantılarının toplantı yönetimine yönelik algıları farklılık göstermekte midir?

7. Öğretmenlerin görev yaptıkları okulun yatılılık durumuna göre Öğretmenler Kurulu Toplantılarının toplantı yönetimine yönelik algıları farklılık göstermekte midir?

8. Öğretmenlerin görev yaptıkları okulun yerleşim yerine göre Öğretmenler Kurulu Toplantılarının toplantı yönetimine yönelik algıları farklılık göstermekte midir?

1.2. Araştırmanın Önemi

Toplantıların verimli geçmesi enerji ve zaman kaybını önleyeceği gibi örgütün istenen sonuçlara ulaşmasına da katkı sağlayacaktır. Belirlenen bir amaca hizmet etmeyen, kişilerin katılımının düşük olduğu, toplantı yönetimi ilke ve kurallarına uygun olmayan, iyi yönetilemeyen, sonuçlarının değerlendirilmediği toplantılar örgütün gelişimine hizmet etmeyeceği gibi aynı zamanda emek kaybına da sebep olacaktır. Eğitim ve öğretime yön veren öğretmenler kurulu toplantıları verimli olması; okulun genel ve özel amaçlarına ulaşması, sorunların çözümüne yardımcı olması, çeşitli planlamaların yapılabilmesi, başarının arttırılması için alınacak öneriler ile disiplinin sağlanması için alınacak tedbirlerin belirlenmesi, çeşitli uygulamalarda birlik ve beraberliğin sağlanmasına katkı sağlayacaktır. Bu sebeplerle öğretmenler kurulu toplantılarının toplantı yönetimi bakımından verimliliğinin değerlendirilmesi, alınacak tedbirlerin belirlenmesi önemlidir.

1.3. Araştırmanın Sınırlılıkları

1. Araştırma 2020-2021 Eğitim-öğretim yılında farklı tür ve kademedeki okullarda görev yapan öğretmenlerle ile sınırlıdır.

2. Araştırma Ordu ilindeki Kabataş, Kumru, Korgan, Aybastı, İkizce ilçesindeki okullar ile sınırlıdır.

3. Araştırmacılar tarafından geliştirilen ve araştırmada kullanılan "Öğretmenler Kurulu Toplantı Yönetimi Değerlendirme" anketi ile sınırlıdır.

1.4. Varsayımlar

1. Öğretmenler ölçek maddelerini doğru algılamışlar ve gerçek bilgilerini yansıtmışlardır.

2. Araştırmacılar tarafından geliştirilen ölçme araçları amaca uygundur.

2. LİTERATÜR TARAMASI

2.1. Toplantı

Türk Dil Kurumuna göre toplantı "1- birden çok kimsenin belirli amaçlarla bir araya gelmesi, içtima, 2- bir meclisin bir yıl içindeki birleşimlerinin her biri, 3- toplanma, bir araya gelme, kabarıklık oluşturma" anlamlarında kullanılmaktadır (https://sozluk.gov.tr). Çakıcı'ya (2006) göre toplantı bir amaç çerçevesinde bir araya gelen insan topluluğunun oluşturulan gündem maddelerini görüşmesidir.

Doğan'a (2013) göre toplantılar personele bilgi vermek, sorunların tespit edilmesi, çözülmesi, soruları cevaplamak vb. amaçlarla bir başkan yönetiminde bir araya gelen insanların oluşturduğu iletişim ortamı ile burada gerçekleştiren faaliyetlerin tamamıdır.

Toplantı kültürünün uzun bir geçmişi bulunmaktadır. Arkeologların yaptıkları araştırmalarda insanoğlunun geçmişte avlanma planı yapmak, savaş ve barış kararlarını görüşmek, kutlamalar ve ayinler düzenlemek, ticari antlaşmalar yapmak vb. birden çok kişiyi ilgilendiren konuları görüşmek üzere toplandıklarına dair kalıntılar ortaya çıkarılmıştır (Yüncü, 2017).

2.2. Toplantının Amacı

Gülsen'e (2007) göre toplantının bilgi alışverişinde bulunma veya problemleri belirleme, haberleşmeyi sağlama, karar verme veya problemleri çözme, katılımlı yönetim oluşturma gibi dört işlevi bulunmaktadır. Ancak tartışılacak bir konu bulunmuyor ya da tartışma sonuçsuz kalacaksa, toplantı sonunda yöneticinin dediği olacağı düşünülüyor veya başkalarının toplantıya katılımı konuyu sabote edecekse böyle durumlarda toplantı yapmak zaman kaybıdır (Eroğlu, 2000; Gülsen, 2007).

Jones'e (2000) göre toplantılarda katılımcıların hazırlıksız olması, toplantı yöneticisini kontrolü sağlamada yetersiz olması, toplantının amacı dışında tartışmaların yapılması, konu dışı konuşmaların olması, toplanmış olmak amacıyla toplantılar yapılması insanların zamanını boşa harcamaktadır.

Mısırlı'ya (2013) göre ortak bir fikre ulaşmak, sorun çözmek, bilgilendirmek, çalışanların performansını değerlendirmek, örgütü geliştirmek amaçlı toplantılar düzenlenmektedir. Sadece toplantı yapmış olmak için yapılan rutin toplantılar ise hiçbir sorunun çözümüne hizmet etmeyen, sonuç alınmayan toplantılardır.

Genç'e (2003) göre toplantılar bir konu ile ilgili karar verme, amaç doğrultusunda fikir üretme, yapılan faaliyetler hakkında bilgi verme, bir konunun yüz yüze görüşülüp tartışılması amacıyla yapılmalıdır.

2.3. Toplantı Çeşitleri

Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Kurulları ve Zümreleri Yönergesine göre eğitim kurulları İl Millî Eğitim Müdürleri Kurulu, İlçe Millî Eğitim Müdürleri Kurulu, Eğitim Kurumu Müdürleri Kurulu, Kademe ve Türlerine Göre İlçe Eğitim Kurumu Müdürleri Kurulu, Öğretmenler Kurulu, Sınıf/Şube Öğretmenler Kurulu ve Sanat Ve Spor Kurulundan oluşmaktadır (Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], 2019).

Literatürde farklı sınıflandırmalar yapılmakla birlikte Aytürk (1990) toplantıları yapılarına, amaçlarına ve yapılış zamanına göre olmak üzere üçe ayırmıştır.

Toplantılar yapılarına göre formal ve informal (resmi ve gayri resmi) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Formal toplantılar katılımcıların, toplantının yapılış zamanı ve amacının, gündem maddelerinin mevzuat hükümleri doğrultusunda belirlendiği ve alınan kararların tutanak altına alındığı mecburi toplantılardır (Keenan, 2003). Okullarda yönetmelik ve yönergeler doğrultusunda gerçekleştirilen eğitim kurullarının toplantıları formal toplantılardır. Bu toplantıların ne zaman yapılacağı, toplantıya kimlerin katılacağı, hangi konuların görüşüleceği gibi birçok unsur ilgili mevzuat hükümlerine göre önceden belirlenmiştir. Bu toplantılarda alınan kararlar tutanak altına alınmakta ve bağlayıcı bir nitelik taşımaktadır.

İnformal toplantılar ise katılımcıların konunun amacına göre belirlendiği, gereklilik durumuna göre her vakit düzenlenebilen, alınan kararların tutanak altına alınması zorunluluğu bulunmayan ancak formal toplantılarda olduğu gibi bağlayıcılığı bulunan toplantılardır (Öztürk, 2003). Okullarda gezi yapmak veya herhangi bir planlama sebebiyle düzenlenen toplantılar informal toplantılardır. Bu toplantılarda alınan her karar tutanak ile imza altına alınarak bağlayıcılığı sağlanmaz; ancak alınan kararların uygulanması beklenir.

Toplantılar amaçlarına göre danışma toplantıları, değerlendirme toplantıları, komisyon toplantıları, sorun çözme toplantıları, bilgilendirme amaçlı toplantılar, yönlendirici toplantılar, mesleki toplantılar ve eğitici toplantılar başlıkları altında incelenebilir (İşsever, 2001).

Danışma toplantıları katılımcıların birbirleriyle fikir alışverişinde bulunduğu, bilgilerini paylaştıkları toplantılardır (Çakıcı, 2006). Bu toplantıların bir karara ulaşma amacı bulunmamaktadır. Okullarda öğretmenlerin öğrenciler hakkında karşılıklı fikir alışverişinde bulundukları şube öğretmenler kurulu toplantıları buna örnektir. Bu toplantılar karar verme amacıyla toplanmayıp öğretmenler izlenimleri ile fikirlerini birbiriyle paylaşmaktadır.

Değerlendirme toplantıları konu hakkında bilgi verildikten sonra katılımcıların konuyu tartıştıkları, konu hakkında çeşitli değerlendirmeler yaptıkları toplantılardır (Çetin, 2008).

Komisyon toplantıları daha fazla insan grubuna sunulacak bilgilerin toplanıp sunuma hazır duruma getirilmesi amacıyla grup üyeleri tarafından seçilip belirlenen kişilerin katıldığı toplantılardır (İşsever, 2001). Okullarda sene başı toplantılarında çeşitli etkinlikler için oluşturulan komisyonların düzenlediği toplantılar örnek olarak verilebilir. Komisyon üyeleri gerekli hazırlıkları ve toplantıları yaparak etkinlikleri gerçekleştirmekle sorumludur.

Sorun çözme toplantıları örgütü ilgilendiren bir problemi tanımlamak, çözüm önerileri ortaya koymak, çözüm önerilerini değerlendirmek amacıyla problemle ilgili kişilerle çalışanların katıldığı toplantılardır (Çakıcı, 2006).

Bilgilendirme amaçlı toplantılar herhangi bir yeniliğin, uygulamanın veya durumun örgüte yönetici ya da onun belirlediği uzman tarafından tek taraflı bilgi akışının sağlandığı toplantılardır (Yeşilyurt ve Çankaya, 2007).

Yönlendirici toplantılar personeli istenilen yönde hareketlendirmek amacıyla yönetici merkezli düzenlenen toplantılardır. Bu toplantılarda katılımcılar pasif olduğu için bu toplantıların otokratik yapısı bulunmaktadır (Yüncü, 2017).

Mesleki toplantılar benzer alanlarda görev yapan uzman kişilerin karşılıklı fikir alışverişinde bulunduğu ve çeşitli kararların alındığı toplantılardır (Thomsett, 1997). Okullarda aynı branştan öğretmeler kendi alanlarıyla ilgili karşılıklı tecrübelerini paylaşıp kararlar aldığı toplantılar buna örnek verilebilir.

Eğitici toplantılar bilgilendirme amaçlı toplantılarla benzerlik gösterse de daha somut davranış değişikliklerinin ortaya konulmasını hedefleyen toplantılardır (Aytürk, 1990). Okullarda öğretim programındaki değişiklikler hakkında öğretmenleri haberdar etmek, etkileşimli tahta gibi teknolojik materyallerin kullanımı konusunda personeli yetiştirmek amacıyla yapılan toplantılar örnek gösterilebilir.

Yapılış zamanına göre toplantılar olağan toplantılar ve olağanüstü toplantılar olmak üzere ikiye ayrılır.

Olağan toplantılar ilgili mevzuata göre toplantı zamanı ve taslak gündem maddelerinin önceden belli olduğu toplantılardır (Thomsett, 1997). Okullarda ilgili yönetmeliklerle zamanı ve taslak gündem maddeleri belirlenmiş öğretmenler kurulu toplantıları, eğitim kurulları toplantıları, sınıf/şube öğretmenler kurulu toplantıları olağan toplantılara örnek olarak verilebilir.

Olağanüstü toplantılar belli bir plan dâhilinde gerçekleşmeyen, daha çok ortaya çıkan durum ve ihtiyaca göre düzenlenen, katılımcıların önceden bilgi sahibi olmasının mümkün olmadığı ani toplantılardır (Öztürk, 2003). Okulda öngörülemeyen bir problemin ortaya çıkması ya da gelen bir yazıya cevap verilmesinin gerekli olduğu durumlarda acilen düzenlenen ve önceden bilgilendirmenin mümkün olmadığı toplantılardır.

Eroğlu (2000) ise toplantıları bilgi verme ve sorun çözme bakımından inceleyerek iki gruba ayırmıştır.

Bilgi verme amaçlı toplantılarda; 1- kurum dışından davet edilen kişi örgüte yeni gelişmeler hakkında bilgi verir, 2- yönetici veya idareci (lider) konferans veya gezi yoluyla elde ettiği bilgileri örgüte aktarır, 3- üst kademede alınan kararların yönetici veya idareci (lider) vasıtasıyla alt kademeye iletilmesi sağlanır, 4- örgüt üyelerinin her biri yaptıkları çalışmalar hakkında bilgi verir, 5- bu tür toplantılarda soru sorulmasına ve yorum yapılmasına engel yoktur.

Sorun çözme amaçlı toplantılarda; 1- sorunu belirleme, 2- çözüm ortaya koyma, 3- karar verme, değerlendirme yapma, alınan kararların uygulama durumlarını takip etme, 4- yönetim aşamalarının düzenli bir şekilde uygulanması sağlanır.

Yeşilyurt ve Çankaya (2007) ise toplantı çeşitlerini şu şekilde sıralamıştır:

Konvansiyon (Convention): Genellikle yıllık düzenlenen bu toplantıların amacı örgütün stratejisini belirlemek, hedeflerini ortaya koymak, yıl içinde ortaya konan performansı veya başarıyı değerlendirmek amacıyla düzenlenen sunumlu veya sunumsuz toplantılardır.

Ders veya Eğitim Amaçlı Toplantılar: Amacı dersin veya konunun içeriğine göre değişmekle birlikte sunumu yapanın daha çok uzman olduğu formal bir yapı içinde katılımcıların sorular sormasına izin verilen toplantılardır (Astroff ve Abbey, 1998).

Seminerler/Eğitim Seminerler: Genellikle akademik çalışmalarda başvurulan konuşmacının belli bir sürede katılımcıları konu hakkında bilgilendirdiği, daha sonra katılımcıların konuşmacıya sorular yönelttiği bir tekniktir (Taşpınar, 2005).

Workshop: Günümüz örgütlerinin üzerinde durduğu, yetenek eğitimi şeklinde de adlandırılan, belirlenen bilgi ve becerilerin geliştirilmesine yönelik kısa zamanlı toplantılardır (Semer ve Purzycki, 2000).

İstişare Toplantıları: Yöneticilerin astlarının fikirlerini aldığı, karşılıklı bilgi alışverişinin yapıldığı toplantılardır (Aytürk, 1990).

Kurul Toplantıları: İş ve eğitim örgütlerinde çalışanların ortak kararlar vermek amacıyla yaptıkları toplantılardır.

Emir Toplantıları: Yöneticilerin çalışanlarına görevlerini, yapılacak çalışmaları ve uyulacak kuralları bildirmek amacıyla gerçekleştirdiği toplantılardır (Aytürk,1990).

Disiplin Toplantıları: İş ve eğitim örgütlerinde belirlenen kurallara uyulmadığı takdirde uygulanacak yaptırımların görüşüldüğü toplantılardır.

2.4.Toplantıdaki Görev ve Sorumluluklar

Sharman (1999) yöneticinin görevlerini altı kısma ayırmıştır. Bunlar;

1-Toplantının belli bir rotada ilerlemesini sağlamak

2-Bütün konuların gündem bağlı olarak gözden geçirilmesini sağlamak

3-Konuşulanları özetledikten sonra bir sonraki aşamaya geçmek ve bu şekilde hareket planı çerçevesinde görüş birliği sağlamak

4-Ortaklaşa alınan kararların tutanaklara geçirilerek sonraki toplantılarda bu tutanaklardan faydalanılması sağlamak

5-Toplantıyı ortak noktalar temelinde yürüterek zarar verici çatışmalardan uzak tutmak

6-Katılımcıların tamamının katkı sağlamasına olanak sağlamak

Önderlik etmek ya da önderlik edecek kişiyi belirlemek, amaçlar belirlemek veya grubun amaçlar belirlemesini sağlamak, kararlar almak veya grubun kararlar almasını desteklemek, kendi ihtiyaçları ile grubun ihtiyaçlarının farkında olmak ve bu ihtiyaçların karşılanabilmesi için uygun ortamlar yaratmak yöneticinin görevleri arasındadır (Linkemer,1993).

Mısırlı'ya (2013) göre toplantıyı düzenleyen kişi toplantının teması ile katılımcı sayısının belirlenmesi, katılımcılara sunulup toplantıda yararlanılacak ekip ve malzemeyi hazırlamakla görevlidir.

Eroğlu (2000) ve Gülsen (2007) yöneticilerin ve katılımcıların toplantı sürecindeki görevlerini sıralamıştır.

Yöneticinin görevleri üçe ayrılır. Buna göre;

1-Toplantı öncesinde toplantının gündemini, toplantıya kaç kişinin katılacağını, toplantının ne kadar süreceğini, toplantıda kullanılacak araç ve materyalleri belirlemelidir.

2-Toplantı sürecinde toplantının belirlenen gündem maddeleri çerçevesinde gerçekleşmesini sağlamalı, katılımcıların konu ile ilgili fikirlerini rahatça söyleyebilmelerini sağlayacak demokratik ve katılımcı bir tutum sergilemelidir.

3-Toplantı sonrasında alınan kararların uygulanıp uygulanmadığının takibini yapmalı, toplantının amacına ulaşma düzeyini belirlemelidir.

Katılımcıların toplantı öncesi görevleri:

1-Toplantıya vaktinde katılım sağlamalı,

2-Toplantı sırasında telefon veya benzeri araçların toplantıyı bölmesine veya dikkat dağınıklığına neden olmasına engel olmalı,

3-Önceki toplantıda alınan kararları gözden geçirerek görevini ne düzeyde gerçekleştirdiğini belirlemeli,

4-Gündeme alınmasını talep edeceği konuları belirlemeli,

5-Gündem konularına ilişkin hazırlık yapmalı,

6-Mazereti bulunanlar temsilcilerini bilgilendirerek toplantıya göndermelidir.

Katılımcıların toplantı sürecindeki görevleri:

1-Söz istemeden veya verilmeden konuşmamak,

2-Karşılıklı konuşmaya ve atışmaya girişmemek

3-Kısa ve açık konuşmak,

4-Konu dışına çıkmamak, konular arası geçiş yapmamak,

5-Katılım sağlamak, seyirci olmamak,

6-Konuyla ilgili olumlu veya olumsuz düşüncelerini sebepleriyle sunmak,

7-Konuşmaları not alarak dinlemek,

8-Nasihat verici konuşmalar yapmamak,

9-Kabul edilebilecek düzeyde tekliflerde bulunmak,

10-Konuşma sırasında ses tonunu yükseltmemek şeklinde sıralanmaktadır.

2.5.Toplantının Özellikleri

Aktan'a (2000) göre ideal bir toplantı yönetiminde toplantının yeri-zamanı, kimlerin katılacağı, gündemi vb. önceden belirlenmeli; toplantılar gündem maddeleri okunarak açılmalı, konuşmacılara saygı gösterilerek dinlenilmeli; katılımcılara söz hakkı verilmeli; her konuya yönelik uygun bir süre belirlenmeli; mümkünse toplantılar özel bir toplantı odasında gerçekleştirilmeli; problemler tespit edilmeli; konular sırasıyla ele alınmalı ve tartışılmalı; toplantıyı etkili yönetecek yönetici bulunmalı; sorunların çözümünde uzlaşı sağlanmalı; farklı çözüm önerileri ortaya konmalı; alınan kararlar tutanak haline getirilmeli ve katılımcılara duyurulmalıdır.

Doğan'a (2013) göre toplantının verimli olması birtakım ilkelerin uygulanmasına bağlıdır. Bu hususlar şöyle sıralanabilir:

• Yöneticilerin bilgisi dâhilinde gündem maddeleri özel hedefler de göz önünde bulundurularak önceden titizlikle hazırlanmalı, yapısal bir eksikliğin bulunmamasına dikkat edilmelidir.

• Her maddenin öncelik sırasına dikkat edilerek gündem maddeleri basılı bir şekilde katılımcılara ulaştırılmalıdır.

• Önceden ilan edilen gündem maddelerine katılımcılar katkı sağlamalıdır.

• Toplantı tarihi, saati ve yeri konusunda herhangi bir yanlışlık olmamalıdır.

• Katılımcılarla herhangi bir iletişim bozukluğu yaşanmamasına dikkat edilmeli, katılımcılara önceden bilgi verilmelidir.

• Toplantı yeri toplantının amaçlarına uygun biçimde düzenlenmelidir.

• Toplantı yöneticisi ile toplantıyla ilgili notları tutup zamanı kontrol edecek görevli belirlenmelidir.

• Toplantının 2 saatten fazla sürmemesine dikkat edilerek toplantı zamanı ve süresi katılımcılarla birlikte belirlenerek bir zaman planlaması yapılmalıdır.

• Toplantının zaman kaybına ve toplantıya katılanların dikkatlerinin dağılmasına sebep olmaması için gündem maddeleri dışına çıkılmasına izin verilmemelidir.

• Toplantı tutanakları düzgün tutularak toplantı sonrası katılımcılara ulaştırılmalıdır.

Toplantıların verimli olabilmesi toplantıyı düzenleyenler ile katılımcılar arasındaki uyuma bağlıdır (Mısırlı, 2013).

2.6.Toplantı Süreci

2.6.1.Toplantıya Karar Verme

Toplantı yapmadan önce düşünülmesi gereken nokta yapılacak toplantının gerçekten gerekli olup olmadığıdır. Yapılacak toplantı "Bir ihtiyaç mı yoksa bir istek midir?" veya ulaşılmak istenilen sonuca başka yollarla elde etmek mümkünse toplantı tercih edilmemelidir.

Nitekim toplantılar pahalı iletişim ve yönetim aracı olmakla beraber katılım sayısı ve toplantı süresine bağlı olarak da daha pahalılaşmaktadır. Ezerler'e (2003) göre insanların günlük mesailerinin %20 ile %40'ı toplantılarla geçmektedir (https://www.hurriyet.com.tr).

Doğan'a (2013) göre;

• Çalışanların herhangi bir konuda bilgilendirilmesi için,

• Çalışanların fikirlerini dile getirmeleri için,

• Çalışanlardan bilgi almak için,

• Bir problemin çözümünü bulmak veya karar alma ihtiyacı ortaya çıktığında,

• Personele dönüt sağlamak, personeli motive etmek, eğitmek, geliştirmek, ikna etmek veya statüyü sağlamlaştırmak için,

• Çalışanlardan toplantı talep edildiğinde toplantının gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Ezerler'e (2003) göre toplantının bir ihtiyaç olduğu tespiti yapıldıktan sonra toplantının içeriği ve süreci toplantının başarılı olması için iki kritik noktadır.

2.6.2.Toplantı Öncesi

Toplantı için yapılacak hazırlıkların zamanında ve disiplinli bir şekilde yapılması toplantının verimliliği üzerinde etkili olacaktır. Bu sebeple toplantı öncesinde toplantının amacı, türü, gündem maddeleri, süresi, toplantıya kimlerin katılacağı, toplantının nerede yapılacağı, toplantının yeri, toplantıda kullanılacak araç ve gereçler gibi unsurlar belirlenmelidir (Doğan, 2013). Toplantı planlanırken emek ve zaman kaybına sebep olmamak

ve verimli bir toplantı düzenlemek için öncelikle toplantının amacı açık ve net bir şekilde belirlenip katılımcılara duyurulmalıdır. Amacı net olarak belirlenmemiş toplantıların motivasyonu düşürerek toplantıya olan ilgi ve katılımı düşüreceği unutulmamalıdır. Toplantının amacı belirlenirken uyulması gereken birtakım ilkeler bulunmaktadır. Bunlar;

• Toplantının amacı açık, net ve anlaşılır olmalı,

• Toplantının amacı gerçekleşebilir olmalı,

• Toplantının amacı yazılı olmalı,

• Toplantıya katılacak kişilere toplantının amacı bildirilmelidir (Mısırlı, 2013).

Toplantıyı organize eden görevlinin toplantı salonunu hazır hale getirme, katılımcılara toplantı davetiyesi bildirme, katılımcıları bilgilendirme, toplantıda kullanılacak malzemeleri temin etme, rapor özeti hazırlama gibi birtakım görevleri bulunmaktadır. Büyük örgütlerde bu işleri yerine getirmekle görevli birim bulunmaktadır (Mısırlı, 2013). Toplantı planlanırken toplantının tarihi, yeri, başlangıç ve bitiş zamanı belirlenmelidir. Toplantı tarihinde başka bir toplantının bulunup bulunmadığı dikkate alınmalıdır. Gündem maddeleri, katılımcı sayısı belirlenerek katılımcılara uygun davetiye, ilan, e-posta gibi çeşitli iletişim araçlarıyla toplantı duyurusuna çıkılmalıdır. Bazı toplantılarda gündem maddelerinin katılımcılara duyurulmaması yanlış bir uygulama olup bu durum katılımı düşürecektir (Doğan, 2013).

Mısırlı'ya (2013) göre gündem maddeleri içerisinde toplantının genel ve özel amacı, yeri, tarihi, başlama ve bitiş zamanı, toplantıda görüşülecek konular ve bu konuların sırası, katılımcılar, toplantıdan önce yapılacak etkinlikler, toplantı sorumluları ile bu sorumluların iletişim bilgileri yer almalıdır. Toplantıların yazıya dökülmesi kalıcılığı sağlanabilecektir. Bu sebeple tutanak tutucuların toplantı öncesinde belirlenmesi gerekmektedir (Doğan, 2013).

2.6.3. Toplantı Süresince

İnsanların toplantının başında birkaç dakikalık kısa bir zaman diliminde edindikleri izlenimler toplantının kalan kısımları için önemli bir fikir ortaya koymaktadır. Bu sebeple katılımcılar toplantıya zamanında katılmışlarsa toplantının vaktinde başlamasına katkı sağlamalarından dolayı toplantıya teşekkür konuşmasıyla başlanabilir. Toplantı gündem maddeleri çerçevesinde yoğunlaşmalıdır. Gündem maddeleri her ne kadar birkaç gün öncesinden paylaşılmış olsa da kısaca gözden geçirilmesi faydalı olacaktır (Payne ve Payne, 1998). Toplantı kuralları başkan tarafından ortaya konulmalıdır. Ancak bu kurallar esnek bir yapıya sahip olmalıdır. Katı kurallar iletişim engeline, ayrışmalara sebep olacağı unutulmamalıdır (Doğan, 2013).

Başkanın toplantının akışını kontrol etme sorumluluğu bulunmaktadır. Katılımcıların ne derecede katılımının sağlanacağı bu sebeple önemlidir. Başkanın katılımcılara aşırı söz hakkı tanıması veya hiç katılıma izin vermemesi arzu edilen bir yönetim biçimi değildir (Payne ve Payne 1998). Bu sebeple temel kuralar üzerinde anlaşılmış olması gerekir. Bu kurallar şunlardır (Morgan, 2006):

• Toplantının başlangıç ve bitiş vaktine bağlı kalmak

• Gündeme katkısı bulunacaklar hakkında fikir birliği içerisinde olmak

• Kararların alınmasında izlenecek yolu belirlemek

• Kişilerin konuşmasını dinlemek, sözünü kesmemek

• Sorunların çözümü ve kararların alınması için ayrılacak zamanı belirlemek

• Bir konu için ayrılan zamanın yetersiz kalması durumunda tartışmaya devam etmek için katılımcıların onayını almak

• Gündem maddelerinin her biri için son kararı kimin vereceğini belirlemek

• Çeşitli nedenlerle konuya etki edecek herhangi bir sınırlama mevcutsa bunu açıklamak

• Katılımcı çeşitliliğini sağlamak, yeni fikirlere açık olmak

Toplantının yönetilmesi ve yönlendirilmesi başkanın sorumluluğunda gerçekleşir. Başkan bu sebeple katılımcıların fikirlerini ve değerlerini önemsemeli, olumsuz bir havanın oluşmasını engellemelidir. Katılımcıların alınan kararlarda söz hakkı bulunmaktadır. Ayrıca toplantının kontrolü gündem maddelerine bağlı kalmakla sağlanabilir. Bu sebeple başkan bir taraftan katılımcıların fikirlerine yer verirken, diğer taraftan gündem maddeleri dışına çıkılmasını da önlemelidir (Doğan, 2013).

Tartışılması istenilen önemli maddeler katılımcıların dikkatlerini yoğunlaştığı zaman aralığı olan toplantı ortalarına yerleştirilmelidir. Bu sebeple fazla üzerinde durulmayacak maddeler ile bilgiye dayalı kısa maddeler gündemin başına, kişileri ilgilendiren özel maddeler ile dilek temenniler sona konulabilir (Doğan, 2013). Böylece toplantının akışı sağlanabilir.

Toplantı kapatılırken kapanma duygusunun hissettirilmesi gerekir. Bu sebeple;

• Başarı sağlanan konular kısaca özetlenir

• Alınan kararlar uygulanması için alınacak önlemler ile ilgili planlamalar ve sorumlu kişiler belirlenir

• İhtiyaç bulunuyorsa sonraki toplantı tarihi belirlenir

• Yeterli vakit varsa toplantının genel bir değerlendirilmesi grup üyelerinden istenir. Yeterli süre yoksa daha sonra toplantıya ait değerlendirmenin çeşitli iletişim araçları ile ulaştırılması istenir.

• En sonunda katılım sağladıkları için katılımcılara teşekkür edilir (Morgan, 2006).

2.6.4.Toplantı Sonrası

Etkili bir toplantının gerçekleşip gerçekleştirilmediği ulaşılan sonuçlara göre değerlendirilir. Amaçlanan hedeflere ulaşılıp ulaşılmadığı, katılımın istenilen düzeyde olup olmadığı, katılımcıların toplantıya olan ilgilerinin yeterli düzeyde olup olmadığı, katılımcıların uygun kişilerden oluşup oluşmadığı, toplantıya dair değerlendirmelerin olumlu olup olmadığı gibi birtakım değerlendirmelerin çoğu pozitif ise toplantının amaca hizmet ettiği söylenebilir (Doğan, 2013).

Toplantıda alınan kararların hayata geçirilmesi için takibinin yapılması gereklidir. Bu sebeple takibi ile ilgili bir çizelge ve hareket planı düzenlenebilir. Toplantı süreci ne kadar olumlu geçerse geçsin başkan alınan kararların katılımcılar tarafından uygulanıp uygulanmadığını takip etmek ve değerlendirmeler yapmak durumundadır (Doğan, 2013).

2.7.Toplantı Rolleri

2.7.1.Toplantı Yöneticisi

Toplantının verimli geçmesi başkanın sahip olduğu yönetim becerileri kadar olumlu bir tutum sergilemesine de bağlıdır (Keenan,2003). İyi düşünen neşeli bir başkan katılımcıları olumlu etkileyebileceği gibi, pek ilgili olmayan karamsar bir başkan da katılımcıları toplantıyı etkisizleştireceği gibi katılımcıların da harekete geçme heveslerini düşürecektir (Sharman,1999). Etkili bir toplantı kendisinde sorumluluk hisseden başarılı yönetici ile gerçekleştirilebilir. Aksi takdirde toplantıda dair bir beklentiye girmemek gerekir (Keenan,2003).

İyi bir toplantı yöneticisi toplantının vaktinde başlamasını, toplantının gündem maddelerine uygun ilerlemesini ve amacına ulaşmasını sağlayarak katılımcıların zamanını verimli değerlendirir (Adair,2003). Tartışmaların gündem maddeleriyle uyumlu olmasına, katılımcıların ihtiyaçlarına ve düşüncelerine değer vererek toplantının hedeflenen sonuçlara uygun bir rotada ilerlemesine de önem vermelidir (Sharman,1999).

Toplantı yöneticisinin güven verme ve karizma gibi bazı nitelikleri de barındırması gerekir. İşinde iyi olmalı ve her zaman söyleyecek bir sözü olmalıdır. Ne diktatör gibi davranmalı ne de utangaç tavırlar sergilemelidir. Aldığı gücü duyarlılığıyla, toplantının amacından uzaklaşmamasını katılımcıların fikirlerini rahatça dile getirebilmesiyle, kendi sözünü de duruma göre susmakla dengeleyebilmelidir (Linkemer,1993).

2.7.2. Katılımcılar

Gülsen (2007) ise toplantıya katılanları toplantıyı engellemek isteyen tipler, toplantıyı kaynaştıran tipler ve toplantıyı destekleyen tipler olmak üzere üç kategoriye ayırmaktadır.

Toplantıyı engellemek isteyen tipler arasında başkalarını düşüncelerini sürekli kabul etmeyen, hırslarını ön planda tutan, konuyu amacından saptıran, sorularla karşısındakini tuzağa düşürmeye çalışan, sürekli her şeyden şikâyetçi olan, sürekli söz hakkı alıp despot konuşan, arkadaşlarını eğlendirmek için espri yapan ve toplantıya katılmayıp bir kenarda uyuyan kişiler bu gruba girmektedir.

Toplantıyı kaynaştıran tipler ise karşıt düşünceleri bir araya getiren tipler, toplantıdaki tansiyonu düşürmek için araya girip espri yapan rahatlatıcı tip, kişileri destekleyip öven moral verici tip ve bir sonuca varılması için kendi fikirlerinden ödün verebilen uzlaşmacı tiplerdir.

Toplantıyı destekleyen tipler ise düşünce beyan eden önerici tip, yeni düşünceler öne süren ve problemlere yeni bakış açısı kazandıran girişimci tip, tecrübelerini paylaşan deneyimli tip, katılımcıları fikirleriyle destekleyen destekleyici tip, toplantının sonunda araya girerek toplantıyı ve konuları derleyip toparlayan özetleyici tiplerdir.

3. YÖNTEM

Bu araştırma bilimsel araştırma yöntemlerinden nicel araştırma yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Bu yöntem sayesinde sınırlı sayıdaki sorularla çok sayıda bireyin araştırma konusuna dair tepkimesi ölçülebilmekte, elde edilen verilerin karşılaştırılabilmekte ve genelleştirilebilir bulgulara ulaşılabilmektedir (Patton, 2014). Bu bölümde araştırmanın modeli, çalışma grubu ve veri çözümleme teknikleri açıklanmıştır.

3.1. Araştırmanın modeli

Araştırmada farklı tür ve kademelerde görev yapan öğretmenlerin algılarına göre Öğretmenler Kurulu Toplantılarının toplantı yönetimi açısından verimliliğinin değerlendirilmesi, eksikliklerin belirlenmesi ve örgütün gelişimi için önerilerde bulunulması amaçlanmıştır. Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden tarama modeli kullanılmıştır.

Araştırma hâlihazır durumu olağan haliyle betimlemeyerek sunulmak istendiği için tarama modeli çerçevesinde ele alınmıştır. Tarama modelleri, var olan durumu değiştirmeden betimlemeye çalışan bir araştırma biçimidir. Araştırma konusu ile ilgili olay, kişi ve nesneler olağan durumları kendi atmosferi içerisinde değiştirilmeden ve herhangi bir etkide bulunmadan tanımlanmaya çalışılır. Bilinen veya bilinmek istenmeyen unsurlar bu çerçevede gözlemlenip betimlenir (Karasar, 2003).

3.2. Evren ve örneklem

Araştırmanın evrenini Ordu İlinin Aybastı, Kabataş, Kumru, Korgan, İkizce İlçesinde farklı tür ve kademelerde görev yapan öğretmenler oluşturmaktadır. Bu evren içerisinde seçkisiz örneklem alma yolu ile belirlenen 168 öğretmen örneklemi oluşturmuştur. Örneklemin evreni temsil etme gücünün yüksek olması seçkisiz örneklem yöntemlerinin belirgin özelliğidir. Bu yöntem sayesinde evreni yansıtacak ve geçerli genellemelere ulaştırabilecek temsil gücü fazla örneklemlere ulaşılması amaçlanır (Büyüköztürk, Akgün, Karadeniz, Demirel ve Kılıç, 2009).

3.3. Veri toplama araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından geliştirilen ve gerekli uzman görüşü alınıp test edildikten sonra son şekli verilmiş "Öğretmenler Kurulu Toplantı Yönetimi Değerlendirme" anketi kullanılmıştır.

Anket iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm demografik bilgilere ulaşmak amacıyla oluşturulmuş cinsiyet, mesleki kıdem, eğitim seviyesi, okul kademesi, okuldaki öğretmen sayısı, okul türü, okulun yatılılık durumu ile yerleşim yeri gibi kişisel değişkenlikleri oluşturan soru formudur. İkinci bölümde Öğretmenler Kurulu Toplantılarının toplantı yönetimi açısından değerlendirmesini ölçmek amacıyla oluşturulan 27 madde bulunmaktadır. Araştırmacı tarafından ölçme aracını oluşturmak için öncelikle 45 maddelik taslak form oluşturulmuş, daha sonra alandaki uzmanların görüşlerine başvurulup test edildikten sonra 27 maddeye düşürülmüştür. Anket verileri 5'li likert ölçeği çerçevesinde hiçbir zaman (1), nadiren (2), bazen (3), çoğu zaman (4), her zaman (5) şeklinde derecelendirilmiştir.

3.4. Verilerin toplanması

2020–2021 eğitim-öğretim yılında uygun örneklem tespit edilip yasal izinler alındıktan sonra pandemi şartları gözetilerek google from üzerinden anket düzenlemesi yapılmış ve oluşturulan link 168 katılımcıya uygulanmış ve veriler toplanarak gerekli analizler yapılmıştır.

3.5. Verilerin çözümlenmesi

Elde edilen veriler bilgisayar ortamına aktarılarak SPSS 26.0 programının yardımıyla analizi yapılmıştır.

Öncelikle anketin birinci bölümünde yer alan demografik bilgilerden elde edilen verilerin frekans ile yüzde dağılımları ortaya konmuştur. İkinci bölümde yer alan 5'li likert ölçeğine göre oluşturulan anketteki her bir soru ile tüm ölçeğin ortalama puanı, standart sapma değeri ortaya konulmuştur. Daha sonra demografik dağılımlara yönelik farklılıkları ortaya koyabilmek amacıyla dağılım normal olduğundan ikili karşılaştırmada "t" testi, ikiden fazla değişken gruplarında karşılaştırma için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Değişkenler arasında anlamlı farklılıklar olup olmadığı $\alpha < 0.05$ anlamlılık düzeyine göre belirlenmiştir.

4. BULGULAR

Bu bölümünde, çalışma grubunu oluşturan öğretmenlerin demografik özellikleri betimleyici analizi yapılarak frekans ve yüzde dağılımları çıkarılmış, sonra ölçeklerin toplam puanları ile alt boyutlarına yönelik x, ss değerleri ile farklılaşma analizleri elde edilmiştir.

4.1. Demografik Bilgiler

Toplam katılımcı sayısı 168 kişidir.

Çizelge 1. incelendiğinde;

Örneklem grubunu oluşturan öğretmenlerin 93'ü (%55,4) erkek, 75'i (%44,6) kadındır.

Katılımcıların 37'si (%22) 1-5 yıl, 77'si (%45,8) 6-10 yıl, 25'i (%14,9) 11-15 yıl, 13'ü (%7,7) 16-20 yıl, 16'sı (%9,5) 21 yıl ve üzeri mesleki kıdeme sahiptir.

Katılımcıların 145'i (%86,3) lisans, 23'ü (%13,7) yüksek lisans düzeyinde eğitim seviyesine sahiptir. 8'i (%4,8) anaokulu, 35'i (%20,8) ilkokul, 73'ü (%43,5) ortaokul, 52'si (%31) lisede görev yapmaktadır.

Katılımcıların 104'ü (%61,9) 1-20 öğretmen, 47'si (%28) 21-40 öğretmen, 15'i (%8,9) 41-60 öğretmen, 2'si (%1.2) 61 ve daha fazla öğretmen kadrosu ile birlikte çalışmaktadır.

Katılımcılar çalıştıkları okul türü bakımından 30'u (%17,9) Anadolu Lisesi, 17'si (%10,1) Mesleki Teknik Anadolu Lisesi, 7'si (%4,2) İmam Hatip Lisesi, 54'ü (%32,1) Ortaokul, 18'i (%10,7) İmam Hatip Ortaokulu, 42'si (%25) İlkokulda görev yapmaktadır.

Katılımcıların 12'si (%7,1) yatılı, 156'sı (%92,9) gündüzlü okullarda çalışmaktadır. 69'u (%41,1) merkezde, 99'u (%58,9) ise taşrada çalışmaktadır.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin demografik bilgilerine yönelik frekans ile yüzde dağılımları aşağıda sunulmuştur.

Çizelge 1. Öğretmenlerin Demografik Bilgileri Frekans ve Yüzde Değerleri

Demografik Özellikler	Gruplar	f	%
Cinsiyet	Erkek	93	55,4
	Kadın	75	44,6
Mesleki Kıdem	1-5 yıl	37	22
	6-10 yıl	77	45,8
	11-15 yıl	25	14,9
	16-20 yıl	13	7,7

	21 yıl ve üzeri	16	9,5
Eğitim Seviyesi	Lisans	145	86,3
	Yüksek Lisans	23	13,7
Okul Kademesi	Anaokulu	8	4,8
	İlkokul	35	20,8
	Ortaokul	73	43,5
	Lise	52	31
Okuldaki Öğretmen Sayısı	1-20 öğretmen	104	61,9
	21-40 öğretmen	47	28
	41-60 öğretmen	15	8,9
	61 öğretmen ve üzeri	2	1,2
Okul Türü	Anadolu Lisesi	30	17,9
	Mesleki Teknik Anadolu Lisesi	17	10,1
	İmam Hatip Lisesi	7	4,2
	Ortaokul	54	32,1
	İmam Hatip Ortaokulu	18	10,7
	İlkokul	42	25
Okulun Yatılılık Durumu	Yatılı	12	7,1
	Gündüzlü	156	92,9
Okulun Yerleşim Yeri	Merkezde	69	41,1
	Taşrada	99	58,9
	Toplam	168	100

* p<0,05

4.2. Öğretmenlerin Öğretmenler Kurulu Toplantısının Toplantı Yönetimine Yönelik Algıları

Öğretmenlerin Toplantı Yönetimi Yönelik Algıları Çizelge 2. de verilmiştir.

Çizelge 2. Ölçeğin Ortalama Puanları ile Standart Sapma Değerleri

Maddeler	N	X	Ss
1- Öğretmenler kurulu toplantısı öncesi toplantı tarihi, zamanı ve yeri katılımcılara 5 gün öncesinden imza karşılığı bildiriliyor mu?	168	4,05	1,144
2- Öğretmenler kurulu toplantısı başında gündem maddeleri okunuyor mu?	168	4,54	0,781
3- Öğretmenler kurulu toplantısı öncesi toplantı başlangıcında yaklaşık toplantı süresi belirleniyor mu?	168	3,48	1,354
4- Toplantı başlangıcında katılımcı yoklaması yapılıyor mu?	168	4,66	0,749
5- Toplantı başlangıcında toplantı yazmanları seçiliyor mu?	168	4,86	0,450
6- Öğretmenler kurulu öncesi toplantının amacına uygun (oturma düzeni, sandalye sayısı, ısı, ışık vb). toplantı salonu belirleniyor mu?	168	4,33	1,001

7- Öğretmenler kurulu toplantısı öncesi gündem maddeleri katılımcılara bildiriliyor ve gündem maddelerine ilaveleri olup olmadıkları soruluyor mu?	168	4,54	0,773
8- Öğretmenler kurulu toplantısına ilan edilen zamanda (vaktinde) başlanıyor mu?	168	4,49	0,638
9- Öğretmenler kurulu toplantısı başlarken toplantının kural ve ilkeleri (toplantının işleyişi, söz alma, özel konulara girilmemesi vb.) belirleniyor mu?	168	3,77	1,227
10- Öğretmenler kurulu toplantısında önceki toplantıda alınan kararlarla ilgili değerlendirmeler yapılıyor mu?	168	4,36	0,828
11- Öğretmenler kurulu toplantısında gündem maddeleri dışına çıkılıyor mu?	168	3,01	0,970
12- Öğretmenler kurulu toplantısında toplantı yöneticisi tarafından katılımcıların gündem maddeleri ile ilgili görüşlerini rahatça ifade etmesi sağlanıyor mu?	168	4,56	0,707
13- Öğretmenler kurulu toplantısında toplantı yöneticisi zamanı iyi değerlendirebiliyor mu?	168	4,15	0,794
14- Öğretmenler kurulu toplantısında toplantı yöneticisi demokratik bir tutum sergiliyor mu?	168	4,52	0,700
15- Öğretmenler kurulu toplantısında toplantı yöneticisi öğretmenlerin katılımını destekliyor mu?	168	4,58	0,651
16- Öğretmenler kurulu toplantısında kararlar alınırken çoğunluk sağlanıyor mu?	168	4,54	0,656
17- Öğretmenler kurulu toplantısında her konuya uygun bir süre belirleniyor mu?	168	3,67	1,241
18- Öğretmenler kurulu toplantısında toplantının amacına uygun araç, doküman ve materyaller (slaytlar, yönetmelikler, yönergeler, projeksiyon vb.) kullanılıyor mu?	168	3,66	1,120
19- Öğretmenler kurulu toplantısında gündem maddeleri sırasıyla ele alınıyor mu?	168	4,55	0,627
20- Öğretmenler kurulu toplantısı ilan edilen zamanda bitiriliyor mu?	168	3,73	0,963
21- Öğretmenler kurulu toplantısı sonrası toplantının özeti ve genel değerlendirme yapılıyor mu?	168	3,97	1,041
22- Öğretmenler kurulu toplantısı sonrası alınan kararların uygulanıp uygulanmadığının takibi yapılıyor mu?	168	4,02	0,942
23- Toplantının hemen bitiminde bütün öğretmenlerce tutanak paraf ediliyor mu?	168	4,54	0,861
24- Toplantı tutanağı resmi yazıya aktarılıp, alınan kararlar toplantıda olmayan öğretmenler de dahil bütün öğretmenlerce imza altına alınıyor mu?	168	4,65	0,692
25- Gerektiğinde öğretmenler dışındaki kişiler de görüşlerine başvurmak üzere toplantılara katılıyor mu?	168	2,21	1,276
26- Toplantı süresinin 3 saati geçmemesine ve gerekirse ara vermeye dikkat ediliyor mu?	168	4,08	0,973
27- Alınan her bir kararı kimin yerine getireceği belirleniyor mu?	168	4,35	0,726
Toplam	168	4,14	0,532

* p<0,05

Çizelge 2. incelendiğinde katılımcıların "Öğretmenler kurulu toplantısında gündem maddeleri dışına çıkılıyor mu?" sorusuna verdikleri ortalama puan (X=3,01; ss=0,970) ile "Gerektiğinde öğretmenler dışındaki kişiler de görüşlerine başvurmak üzere toplantılara

katılıyor mu?" sorusuna verdikleri ortalama puanın (X=2,21; ss=1,276) düşük olduğu; "Toplantı başlangıcında toplantı yazmanları seçiliyor mu?" sorusuna verdikleri ortalama puan (X=4,86; ss=0,450) ile " Toplantı başlangıcında katılımcı yoklaması yapılıyor mu?" sorusuna verdikleri ortalama puanın (X=4,66; ss=0,749) yüksek olduğu görülmektedir. Toplam ölçek puanın ise (X=4,14;ss=0,532) olduğu görülmektedir.

4.3. Öğretmenlerin Cinsiyetlerine Göre Öğretmenler Kurulu Toplantı Yönetimi Değerlendirme Ölçeğine Yönelik Algıları

Öğretmenlerin cinsiyetlerine göre Öğretmenler Kurulu Toplantı Yönetimi Değerlendirme Ölçeğine ait algıları Çizelge 3. te verilmektedir.

Çizelge 3. Öğretmenlerin Cinsiyetlerine Göre Öğretmenler Kurulu Toplantı Yönetimi Değerlendirme Ölçeğine Yönelik Algıları t Testi Sonuçları

Cinsiyet	N	X	Ss	t	sd	p
Erkek	93	4,13	0,567	-.176	166	.860
Kadın	75	4,15	0,490			

* p<0,05

Çizelge 3. incelendiğinde katılımcıların cinsiyetlerine göre Öğretmenler Kurulu Toplantısının toplantı yönetimine yönelik algıları arasında toplam ölçek boyutunda anlamlı bir farklılık göstermemektedir (t(166)=-,176; p>0.05).

4.4. Öğretmenlerin Mesleki Kıdemlerine Göre Öğretmenler Kurulu Toplantı Yönetimi Değerlendirme Ölçeğine Yönelik Algıları

Öğretmenlerin mesleki kıdemlerine göre Öğretmenler Kurulu Toplantı Yönetimi Değerlendirme Ölçeğine ait algıları Çizelge 4. te verilmektedir.

Çizelge 4. Öğretmenler Kurulu Toplantı Yönetimi Değerlendirme Ölçeği Puanlarının Mesleki Kıdeme Göre ANOVA Testi Sonuçları

Mesleki Kıdem	N	X	Ss	Varyansın Kaynağı	KT	Sd	KO	F	p
1-5 yıl	37	4,29	.461	Gruplar Arası	1,663	4	.416	1,482	.210
6-10 yıl	77	4,08	.531	Grup İçi	45,739	163	.281		
11-15 yıl	25	4,03	.590	Toplam	47,402	167			
16-20 yıl	13	4,16	.615						
21 yıl ve üzeri	16	4,26	.493						
Toplam	168	4,14	.532						

* p<0,05

Çizelge 4. incelendiğinde katılımcıların mesleki kıdemlerine göre Öğretmenler Kurulu Toplantısının toplantı yönetimine yönelik algıları arasında toplam ölçek boyutunda anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçlarına göre anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır (F=1,482; p>.05).

4.5. Öğretmenlerin Eğitim Seviyesine Göre Öğretmenler Kurulu Toplantı Yönetimi Değerlendirme Ölçeğine Yönelik Algıları

Öğretmenlerin eğitim seviyesine göre Öğretmenler Kurulu Toplantı Yönetimi Değerlendirme Ölçeğine ait algıları Çizelge 5 te verilmektedir.

Çizelge 5. Öğretmenlerin Eğitim Seviyesine Göre Öğretmenler Kurulu Toplantı Yönetimi Değerlendirme Ölçeğine Yönelik Algıları t Testi Sonuçları

Eğitim Seviyesi	N	X	Ss	t	sd	p
Lisans	145	4,15	0,534	.407	166	.685
Yüksek Lisans	23	4,10	0,531			

* p<0,05

Çizelge 5. incelendiğinde katılımcıların eğitim seviyesine göre Öğretmenler Kurulu Toplantısının toplantı yönetimine yönelik algıları arasında toplam ölçek boyutunda anlamlı bir farklılık göstermemektedir (t(166)=.407; p>0.05).

4.6. Öğretmenlerin Okul Kademesine Göre Öğretmenler Kurulu Toplantı Yönetimi Değerlendirme Ölçeğine Yönelik Algıları

Öğretmenlerin okul kademesine göre Öğretmenler Kurulu Toplantı Yönetimi Değerlendirme Ölçeğine ait algıları Çizelge 6. da verilmektedir.

Çizelge 6. Öğretmenler Kurulu Toplantı Yönetimi Değerlendirme Ölçeği Puanlarının Okul Kademesine Göre ANOVA Testi Sonuçları

Okul Kademesi	N	X	Ss	Varyansın Kaynağı	KT	Sd	KO	F	p
Anaokulu	8	4,24	.447	Gruplar Arası	.476	4	.159	.555	.646
İlkokul	35	4,22	.516	Grup İçi	46,526	163	.286		
Ortaokul	73	4,09	.592	Toplam	47,402	167			
Lise	52	4,14	.467						
Toplam	168	4,14	.532						

* p<0,05

Çizelge 6. incelendiğinde katılımcıların okul kademesine göre Öğretmenler Kurulu Toplantısının toplantı yönetimine yönelik algıları arasında toplam ölçek boyutunda anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçlarına göre anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır (F=.555; p>.05).

4.7. Katılımcıların Okuldaki Öğretmen Sayısına Göre Öğretmenler Kurulu Toplantı Yönetimi Değerlendirme Ölçeğine Yönelik Algıları

Katılımcıların okuldaki öğretmen sayısına göre Öğretmenler Kurulu Toplantı Yönetimi Değerlendirme Ölçeğine ait algıları Çizelge 7. de verilmektedir.

Çizelge 7. Öğretmenler Kurulu Toplantı Yönetimi Değerlendirme Ölçeği Puanlarının Okuldaki Öğretmen Sayısına Göre ANOVA Testi Sonuçları

Öğretmen Sayısı	N	X	Ss	Varyansın Kaynağı	KT	Sd	KO	F	p
1-20 Öğretmen	104	4,18	.514	Gruplar Arası	.897	4	.299	1.054	.370
21-40 Öğretmen	47	4,10	.514	Grup İçi	46,506	163	.284		
41-60 Öğretmen	15	3,95	.701	Toplam	47,402	167			
61 Öğretmen ve Üzeri	2	4,40	.471						
Toplam	168	4,14	.532						

* p<0,05

Çizelge 7. incelendiğinde katılımcıların okuldaki öğretmen sayısına göre Öğretmenler Kurulu Toplantısının toplantı yönetimine yönelik algıları arasında toplam ölçek boyutunda anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçlarına göre anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır (F=1.054; p>.05).

4.8. Katılımcıların Okul Türüne Göre Öğretmenler Kurulu Toplantı Yönetimi Değerlendirme Ölçeğine Yönelik Algıları

Katılımcıların okul türüne göre Öğretmenler Kurulu Toplantı Yönetimi Değerlendirme Ölçeğine ait algıları Çizelge 8. de verilmektedir.

Çizelge 8 incelendiğinde katılımcıların okul türüne göre Öğretmenler Kurulu Toplantısının toplantı yönetimine yönelik algıları arasında toplam ölçek boyutunda anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçlarına göre anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır (F=.750; p>.05).

Çizelge 8. Öğretmenler Kurulu Toplantı Yönetimi Değerlendirme Ölçeği Puanlarının Okul Türüne Göre ANOVA Testi Sonuçları

Okul Türü	N	X	Ss	Varyansın Kaynağı	KT	sd	KO	F	p
Anadolu Lisesi	30	4,10	.491	Gruplar Arası	1.072	5	.214	.750	.587
Mesleki Teknik Anadolu Lisesi	17	4,25	.408	Grup İçi	46,330	162	.286		
İmam Hatip Lisesi	7	4,10	.484	Toplam	47,402	167			

Ortaokul	54	4,13	.636
İmam Hatip Ortaokulu	18	3,96	.459
İlkokul	42	4,21	.498
Toplam	168	4,14	.532

* p<0,05

4.9. Öğretmenlerin Okulun Yatılılık Durumuna Göre Öğretmenler Kurulu Toplantı Yönetimi Değerlendirme Ölçeğine Yönelik Algıları

Öğretmenlerin okulun yatılılık durumuna göre Öğretmenler Kurulu Toplantı Yönetimi Değerlendirme Ölçeğine ait algıları Çizelge 9. da verilmektedir.

Çizelge 9. Öğretmenlerin Okulun Yatılılık Durumuna Göre Öğretmenler Kurulu Toplantı Yönetimi Değerlendirme Ölçeğine Yönelik Algıları t Testi Sonuçları

Yatılılık Durumu	N	X	Ss	t	sd	p
Yatılı	12	4,14	0,477	.010	166	.992
Gündüzlü	156	4,14	0,538			

* p<0,05

Çizelge 9. incelendiğinde katılımcıların okulun yatılılık durumuna göre Öğretmenler Kurulu Toplantısının toplantı yönetimine yönelik algıları arasında toplam ölçek boyutunda anlamlı bir farklılık göstermemektedir (t(166)=.010; p>0.05).

4.10. Öğretmenlerin Okulun Yerleşim Yerine Göre Öğretmenler Kurulu Toplantı Yönetimi Değerlendirme Ölçeğine Yönelik Algıları

Öğretmenlerin okulun yerleşim yerine göre Öğretmenler Kurulu Toplantı Yönetimi Değerlendirme Ölçeğine ait algıları Çizelge 10. da verilmektedir.

Çizelge 10. Öğretmenlerin Okulun Yerleşim Yerine Göre Öğretmenler Kurulu Toplantı Yönetimi Değerlendirme Ölçeğine Yönelik Algıları t Testi Sonuçları

Yerleşim Yeri	N	X	Ss	t	sd	p
Merkezde	69	4,18	0,503	.846	166	.399
Taşrada	99	4,11	0,553			

* p<0,05

Çizelge 10. incelendiğinde katılımcıların okulun yerleşim yerine göre Öğretmenler Kurulu Toplantısının toplantı yönetimine yönelik algıları arasında toplam ölçek boyutunda anlamlı bir farklılık göstermemektedir (t(166)=.846; p>0.05).

5. TARTIŞMA

Öğretmenler Kurulu Toplantılarının öğretmenlerin toplantı yönetimi açısından algıları incelendiğinde ölçeğin "Gerektiğinde öğretmenler dışındaki kişiler de görüşlerine başvurmak üzere toplantılara katılıyor mu?" maddesi ile ilgi puanlamanın düşük olduğu görülmektedir (X=2,21; ss=1,276). Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Kurulları ve Zümreleri yönergesinin 9. maddesinin 2. fıkrasında "Gerektiğinde ilgili gündem maddelerinde görüş ve düşüncesine başvurulmak üzere eğitim kurumunun özelliğine göre; ilgili sektör temsilcileri, eğitici/öğretici personel, usta öğretici, proje uzmanı, proje koordinatörü, teknisyen, iş sağlığı ve güvenliği uzmanı, okul sağlığı hemşiresi, pansiyon öğrenci temsilcisi ile okul aile birliği başkanı da kurul toplantısına çağrılır." hükmü yer almaktadır (MEB, 2019). Gereklilik halinde öğretmenler dışındaki kişilerin görüşlerine başvurulduğu için bu maddenin puanlamasının düşük çıktığı düşünülmektedir.

"Öğretmenler kurulu toplantısı öncesi toplantı başlangıcında yaklaşık toplantı süresi belirleniyor mu?" maddesi (X=3,48; ss=1,354), "Öğretmenler kurulu toplantısı başlarken toplantının kural ve ilkeleri (toplantının işleyişi, söz alma, özel konulara girilmemesi vb.) belirleniyor mu?" maddesi (X=3,77; ss=1,227), "Öğretmenler kurulu toplantısında gündem maddeleri dışına çıkılıyor mu?" maddesi (X=3,01; ss=0,970), "Öğretmenler kurulu toplantısında her konuya uygun bir süre belirleniyor mu?" maddesi (X=3,67; ss=1,241), "Öğretmenler kurulu toplantısında toplantının amacına uygun araç, doküman ve materyaller (slaytlar, yönetmelikler, yönergeler, projeksiyon vb.) kullanılıyor mu?" maddesi (X=3,66; ss=1,120), "Öğretmenler kurulu toplantısı ilan edilen zamanda bitiriliyor mu?" maddesi (X=3,73; ss=0,963), "Öğretmenler kurulu toplantısı sonrası toplantının özeti ve genel değerlendirme yapılıyor mu?" maddesi (X=3,97; ss=1,041) orta düzeyin üzerinde puanlama yapıldığı görülmektedir.

Toplantının zaman kontrolü ile ilgili maddeleri "Öğretmenler kurulu toplantısı öncesi toplantı başlangıcında yaklaşık toplantı süresi belirleniyor mu?, Öğretmenler kurulu toplantısında her konuya uygun bir süre belirleniyor mu?, Öğretmenler kurulu toplantısı ilan edilen zamanda bitiriliyor mu?" maddelerinin orta düzeyin üzerinde olduğu ve toplantı yönetimi açısından geliştirilmesi gerektiği görülmektedir. Sarpkaya'nın (1996) öğretmenler kurulunun etkililiğine dair liselerde yaptığı çalışmada zaman yönetiminin iyi olmayışı sorun olarak tespit edilmiştir. Ünal, Dündar ve Şentürk (2011) ise öğretmenler kurulu toplantılarında karşılaşılan sorunlar üzerine yaptıkları çalışmalarda da toplantı için bir zaman sınırlamasının belirlenmediği, asıl konulara az zaman ayrıldığı bulgularına ulaşılmıştır. Uyar'ın (2007) yaptığı araştırmaya göre ise toplantı süresinin uzaması öğretmenlerin katılımını azaltan unsurlar arasında sayılmıştır. Toplantı yöneticisi zamanı kontrol etme noktasında bazı ayarlamalar yapmalıdır (Doğan, 2013).

Toplantının kural ve ilkeleri ile ilgili "Öğretmenler kurulu toplantısı başlarken toplantının kural ve ilkeleri (toplantının işleyişi, söz alma, özel konulara girilmemesi vb.) belirleniyor mu?" maddesine yönelik puanlamanın da orta düzeyin üzerinde olduğu ve geliştirilmesi gerektiği görülmektedir. Toplantılarda bazı kural ve ilkelerin belirlenip toplantıların bu kural ve ilkeler çerçevesinde yürütülmesi toplantının amacına ulaşması ve toplantının düzeni için bir zorunluluktur (Hageman, 1990). Payne ve Payne (1998) ise toplantılarda her zaman katılımcılar

arasında tartışmaların olabileceği öngörüsünden hareketle toplantının başında herkes sakinken tüm katılımcılardan onay alınarak belirlenen ilkelerin tartışma sırasında hatırlatılmasının daha etkili olacağını vurgulamaktadır. Kurallar belirlendiği takdirde toplantı yöneticisi ve katılımcılar nerede, ne zaman, nasıl davranacağını bilir (Çalışkan, 2009).

"Öğretmenler kurulu toplantısı başında gündem maddeleri okunuyor mu?" maddesi (X=4,54; ss=0,781), "Toplantı başlangıcında katılımcı yoklaması yapılıyor mu?" maddesi (X=4,66; ss=0,749), "Toplantı başlangıcında toplantı yazmanları seçiliyor mu?" maddesi (X=4,86; ss=0,450), "Öğretmenler kurulu toplantısı öncesi gündem maddeleri katılımcılara bildiriliyor ve gündem maddelerine ilaveleri olup olmadıkları soruluyor mu?" maddesi (X=4,54; ss=0,773), "Öğretmenler kurulu toplantısında toplantı yöneticisi tarafından katılımcıların gündem maddeleri ile ilgili görüşlerini rahatça ifade etmesi sağlanıyor mu?" maddesi (X=4,56; ss=0,707), "Öğretmenler kurulu toplantısında toplantı yöneticisi demokratik bir tutum sergiliyor mu?" maddesi (X=4,52; ss=0,700), "Öğretmenler kurulu toplantısında toplantı yöneticisi öğretmenlerin katılımını destekliyor mu?" maddesi (X=4,58; ss=0,651), "Öğretmenler kurulu toplantısında kararlar alınırken çoğunluk sağlanıyor mu?" maddesi (X=4,54; ss=0,656), "Öğretmenler kurulu toplantısında gündem maddeleri sırasıyla ele alınıyor mu?" maddesi (X=4,55; ss=0,627), "Toplantının hemen bitiminde bütün öğretmenlerce tutanak paraf ediliyor mu?" maddesi (X=4,54; ss=0,861), "Toplantı tutanağı resmi yazıya aktarılıp, alınan kararlar toplantıda olmayan öğretmenler de dahil bütün öğretmenlerce imza altına alınıyor mu?" maddesi (X=4,65; ss=0,692) yüksek düzeyde puanlama yapıldığı görülmektedir.

Toplantının gündem maddelerine yönelik kararların alınması ile ilgili "Öğretmenler kurulu toplantısı başında gündem maddeleri okunuyor mu?", "Öğretmenler kurulu toplantısı öncesi gündem maddeleri katılımcılara bildiriliyor ve gündem maddelerine ilaveleri olup olmadıkları soruluyor mu?", ""Öğretmenler kurulu toplantısında gündem maddeleri sırasıyla ele alınıyor mu?", "Öğretmenler kurulu toplantısında kararlar alınırken çoğunluk sağlanıyor mu?", "Toplantının hemen bitiminde bütün öğretmenlerce tutanak paraf ediliyor mu?" maddelerine yönelik puanlamanın yüksek düzeyde olduğu görülmüştür. Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Kurulları ve Zümreleri yönergesinin 9. maddesinin 7. fıkrasında hangi konuların gündeme alınacağı ve 9. maddenin 6. fıkrasında kararların oy çokluğuyla alınacağı, kurul tutanaklarının toplantıya katılmayanlar da dâhil olmak üzere kurumun tüm personeli tarafından imzalanacağı belirlenmiştir (MEB, 2019). Bu hususların ilgili yönergeyle belirlenmiş olması ve bürokratik zorunluluk olması sebebiyle bu maddelere ait puanlamanın yüksek düzeyde olmasına katkı sağladığı düşünülmektedir.

Toplantıların okul yöneticisi ile ilgili "Öğretmenler kurulu toplantısında toplantı yöneticisi tarafından katılımcıların gündem maddeleri ile ilgili görüşlerini rahatça ifade etmesi sağlanıyor mu?", "Öğretmenler kurulu toplantısında toplantı yöneticisi demokratik bir tutum sergiliyor mu?", "Öğretmenler kurulu toplantısında toplantı yöneticisi öğretmenlerin katılımını destekliyor mu?" maddelerine yönelik puanlamanın yüksek olduğu görülmektedir. Yapılan çalışmalarda okul yöneticilerinin öğretmenlerin katılımını arttırmaya çalıştıklarını ifade etmişlerdir (Can ve Serençelik, 2017; Göksoy, 2014; Sezer, 2016). Akçakaya (2010) göre katılımı teşvik ederek toplantının yönünü okul yöneticisi belirlemektedir. Ayrıca karara

katılımın artması işbirliğini ve yardımlaşmayı olumlu yönde etkilemektedir (Bursalıoğlu, 2005).

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Öğretmenler dışındaki paydaşların toplantılara katılımının düşük olduğu; toplantı yönetiminde zaman planlamasının, toplantı öncesi yaklaşık toplantı süresinin belirlenmesi, her gündem maddeleriyle ilgili ortalama sürenin belirlenmesi, toplantıların zamanında bitirilmesi, toplantının amacına uygun araç, doküman ve materyaller (slaytlar, yönetmelikler, yönergeler, projeksiyon vb.) kullanılması, toplantı öncesi toplantının kural ve ilkelerinin belirlenmesi, gündem maddeleri dışına çıkılması, toplantı sonunda toplantının özeti ve genel değerlendirme yapılmasının orta düzeyde olduğu; toplantı başında gündem maddelerinin okunması, katılımcı yoklamasının yapılması, toplantı başında yazmanların seçilmesi, gündem maddelerine katılımcılar tarafından ilave yapmak isteyip istemediklerinin sorulması, gündem maddelerinin sırasıyla ele alınması, katılımcıların görüşlerini rahatça ifade edebilmesi, yöneticiler tarafından demokratik bir tutum sergilenmesi, yöneticilerin öğretmenlerin katılımını desteklemesi, kararların çoğunlukla alınması, tutanağın öğretmenler tarafından paraf edilmesi ve toplantı tutanağının resmi yazıya dökülüp toplantıda olmayan öğretmenler de dahil olmak üzere imza altına alınmasının yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Öğretmenler tarafından Öğretmenler Kurulu Toplantılarının Toplantı Yönetimi açısından değerlendirilmesine yönelik araştırma sonucuyla ilgili öneriler sunulmuştur.

1- Okul Yöneticileri tarafından öğretmenler dışındaki paydaşların toplantılara katılımları sağlanmalıdır.
2- Okul Yöneticileri toplantı öncesinde toplantının süresi hakkında bilgilendirme yapmalı ve ilan edilen zamanda bitirilmelidir.
3- Okul Yöneticileri tarafından her gündem maddesine uygun süre belirlenmeli ve toplantının gündem maddeleri dışına çıkılmaması ile ilgili tedbir alınmalıdır.
4- Toplantının amacına ulaşabilmesi için toplantının başında toplantının kural ve ilkeleri belirlenmelidir.
5- Öğretmenler kurulu toplantısının amacına uygun araç, doküman ve materyaller (slaytlar, yönetmelikler, yönergeler, projeksiyon vb.) kullanılmalıdır.
6- Toplantı sonunda toplantının özeti ve genel bir değerlendirilmesi yapılmalıdır.
7- Toplantı süresinin 3 saati geçmemesine ve gerekirse ara vermeye dikkat edilmelidir.
8- Öğretmenlerin hazırlıklı katılabilmelerini sağlamak amacıyla toplantı tarihi, zamanı ve yeri katılımcılara 5 gün öncesinden imza karşılığı bildirilmelidir.
9- Okul Yöneticilerine toplantı yönetiminde zaman planlamasına yönelik hizmet içi eğitim planlaması yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

Açıkalın, A., *Teknik ve toplumsal yönleriyle okul yöneticiliği.* Ankara: Pegem A Yayıncılık, 1994.

Açıkgöz, K., *Eğitimde etkili yönetici davranışları*. İzmir: Kanyılmaz Matbaası, 1994.

Adair, J., *Etkili zaman yönetimi*. Ömer Çolakoğlu (Çev). İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı, 2003.

Akçakaya, M., *21.Yüzyılda yeni liderlik anlayışı.* Ankara: Adalet, 2010.

Aktan. C., Ekip çalışması ve toplantı yönetimi, 2000. http://www.canaktan.org/yonetim/sinerjik-yonetim/toplanti-yonetimi.htm Erişim Tarihi: 15.07.2007.

Astroff, T. M. ve Abbey, R. J., Convention sales & services. Waterbury Pres, U.S.A, 1998.

Aytürk, N., *Yönetim sanatı*. İstanbul: Emel Matbaacılık, 1990.

Aytürk, N., *Yönetim sanatı.* Ankara: Yargı Yayınevi, 1999.

Bursalıoğlu, Z., *Okul yönetiminde yeni yapı ve davranış* (13. Baskı). Ankara: Pegema Yayıncılık, 2005.

Büyüköztürk, Ş., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., Demirel, F. ve Kılıç, E., *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi, 2013.

Can, E. ve Serençelik, G., Okul öncesi eğitim öğretmenlerinin okul yönetimine katılımlarının incelenmesi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30, 525-542, 2017.

Celep, C., Okullarda işbirlikçi karar verme ve yöneticinin rolü. *Eğitim Yönetimi*. 2(1), 49–57, 1996.

Çakıcı, C., *Toplantı yönetimi*. Ankara: Detay Yayıncılık, 2006.

Çalışkan, Ü., *Okul yöneticilerinin toplantı yönetimi ile ilgili tutum ve becerilerinin öğretmenler tarafından algılanması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Maltepe Üniversitesi, İstanbul, 2009.

Çetin, C., *Yöneticilerin toplantı yönetimi becerileri ve çalışanların karara katılma düzeyleri arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi*. İstanbul: Entegre Matbaacılık, 2008.

Doğan, A. A., *Toplantı ve sunu teknikleri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2013.

Dönmez, Y., Okul güvenliği sorunu ve okul yöneticisinin rolü. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi,* 25 (25) , 63-74, 2001.

Dönmez, B., *Sosyal bir sistem olarak sınıf ve sınıfın öğrenme iklimi*. M. Şişman ve S. Turan (Ed.), Sınıf Yönetimi (s. 43–62). Ankara: Pegem A Yayıncılık, 2004.

Eroğlu, E., Toplantı Yönetimi, 2000. beden egitimi ogretmeni.com/sunular/ Beden Egitimi Ogretmeni Sunu, Erişim Tarihi: 08.08.2007.

Ezerler, D. U., Etkin Toplantı Yönetimi, Mayıs, 2003. https://www.hurriyet.com.tr/gundem/etkin-toplanti-yonetimi-144617 adresinden 17 Haziran 2021 tarihinde edinilmiştir.

Genç, N., *İşletme-yönetim-organizasyon başarı bedel ister* (4. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları, 2003.

Göksoy, S., Okul yönetiminde karara katılım. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(2), 253-268, 2014.

Gülsen, C., Toplantı yönetimi ve protokol ilişkileri. http://www.ilkokuma.comkozakli Seminer, 2007.

Güneş, H. ve Demirtaş, H., Okullarda etkili toplantı yönetimi. *Yaşadıkça Eğitim Dergisi,* 72 (Ekim-Aralık), 2001.

Hageman, G., Başarılı toplantı. Göktuğ Aksan (Çev.). İstanbul:Rota YayınYapım Ltd., 1990.

İşsever, C., *Toplantı yönetimi*. Ankara: MEB Yayınları, 2001.

Jones, K., *Zamanı kullanma*. Ali Cevat Akkoyunlu(Çev.). İstanbul: Doğan Yayıncılık, 2000.

Karasar, N., *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2003.

Keenan, K., *Yöneticinin kılavuzu toplantı yönetimi* (2. Baskı). Yelda Soykan (Çev). İstanbul: Remzi Kitabevi, 2003.

Küçük, M., Ayvacı, H., Altıntaş, A., Zümre Öğretmenler Kurulu Toplantı Kararlarının Eğitim Ve Öğretim Uygulamaları Üzerindeki Yansımaları. XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı, Malatya: İnönü Üniversitesi, 2004.

Linkemer, B., *Verimli toplantı nasıl yapılır?* . Doğan Şahiner (Çev.). İstanbul: Rota Yayıncılık, 1993.

Mısırlı, İ., *Toplantı yönetimi*. Ankara: Detay Yayıncılık, 2013.

Morgan, N., *Toplantı yönetimi*. Ahmet Kardam (Çev.). İstanbul: Optimist Yayınları, 2006.

Özdemir, S. ve Cemaloğlu, N., Eğitimde örgütsel yenileşme ve karara katılma. *Millî Eğitim Dergisi*, 146, 2000.

Öztürk, M., *Fonksiyonları açısından işletme ve yönetim*. İstanbul: Papatya Yayıncılık, 2003.

Patton, M. Q., *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. M. Bütün ve S. B. Demir (Çev. ed). Ankara: Pegem A., 2014.

Payne, J. and Payne, S., *Bir haftada başarılı toplantı yönetimi.* E. Köymen(Çev.). İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1998.

Sarpkaya, R., *Liselerde yönetime katılmada öğretmenler kurulunun etkililiği hakkında öğretmen ve yöneticilerin algı ve beklentileri.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1996.

Semer-Purzycki, J., Practical guide to fares and ticketing. U.S.A.:Thomson Learning, 2000.

Sezer, Ş., Okul müdürlerinin görev öncelikleri ve karar alma süreçlerini etkileyen faktörlere ilişkin görüşleri. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(3), 121-137, 2016.

Sharman, D., *Kusursuz toplantı*. Füsun Doruker (Çev.). İstanbul: Akdeniz Yayıncılık A.Ş., 1999.

Taşpınar, M., *Kuramdan uygulamaya öğretim yöntemleri*. Elazığ: Üniversite Kitabevi, 2005.

Taymaz, H., *İlköğretim ve ortaöğretim okul müdürleri için okul yönetimi.* Ankara: PegemA Yayıncılık, 2003.

Thomsett, M. C., *Toplantı sanatı*. Derya Demiray(Çev.). İstanbul: Epsilon Yayıncılık, 1997.

Uyar, Ş., *Öğretmen ve yöneticilerin görüşlerine göre öğretmenlerin okul yönetimine katılmaları: Düzce ili örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2007.

Ünal, A., Dündar, E. ve Şentürk, R., Öğretmenler kurulu toplantılarında karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri. 20. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı'nda sunulan bildiri, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Burdur, 2011.

Yeşilyurt, E. ve Çankaya, İ., Toplantı yönetimi. *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*, 6(1), 188-193, 2007.

Yüncü, D., Toplantı kavramı ve toplantı türleri, A.A. Doğan (Ed.), Toplantı ve sunu teknikleri içinde (s. 2-24), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2017.

İnternet Kaynakları

https://sozluk.gov.tr

https://www.ekonomist.com.tr/haberler/kritik-toplanti-basladi-gozler-kabineden-cikacak-kararlarda.html

http:// www.gazetevatan.com/ skandal-goruntu-korona-toplantisinda-bu-sekilde-yakalandilar--1369229-dunya/
https://haberglobal.com.tr/gundem/son-dakika-kritik-toplanti-sona-erdi-cumhurbaskani-erdogandan-onemli-aciklamalar-96546
https://medium.com/t%C3%BCrkiye/kurumsal-hayat%C4%B1n-yaras%C4%B1-toplant%C4%B1-ist%C4%B1rab%C4%B1-93804283471
https://www.millîyet.com.tr/gundem/son-dakika-kritik-toplanti-gozler-17-00de-6445273
https://www.yeniakit.com.tr/video/bakaninin-adini-unuttu-biden-basin-toplantisinda-kekelemeye-basladi-52018.html

OKUL İKLİMİNİN GELİŞTİRİLMESİNDE HUZUR KAVRAMININ ÖNEMİNE İLİŞKİN ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ

Doç. Dr. Adem BAYAR [1], Recep EKİM [2]

[1] Amasya Üniversitesi, 0000-0002-8693-9523

[2] Millî Eğitim Bakanlığı, 0000-0001-9089-0331

ÖZET

Örgüt ikliminin olumsuz olması bireylerin motivasyonunu düşüreceği gibi örgütün başarısını da olumsuz etkileyecektir. Toplumun aileden sonra temel yapı taşı olan okullarda huzurun sağlanması okul ikliminin gelişmesine ve böylece örgütün gelişimine katkı sağlayacaktır. Bu çalışma nitel araştırma yönteminin olgubilim deseni ile şekillendirilmiştir. Çalışma grubu farklı tür ve kademedeki okullarda öğretmenlik yapan 10 katılımcıdan oluşmaktadır. Çalışmada veri toplama aracı olarak 10 sorudan oluşan yarı yapılandırılmış mülakat formu kullanılmıştır. Elde edilen verilerin analizinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Katılımcılar huzur kavramını rahatlık, mutluluk, güven, sakinlik-dinginlik, kaygının düşük olması, sevgi, sağlık ve saygı kavramları ile açıklamışlardır. Okulda huzursuzluğa sebep olan durumlar ise yönetici, öğretmen ve öğrenciden kaynaklı sorunlar, fiziki ortamdan kaynaklı sorunlar, iletişim eksikliğinden kaynaklı sorunlar, akran zorbalığından kaynaklı sorunlar, art niyetli davranışlardan kaynaklı sorunlar olarak sıralanmıştır. Katılımcılar ayrıca okulda huzurun sağlanabilmesi için işbirliği sağlanmalı, olumlu ortam oluşturulmalı, iletişim kanalları açık tutulmalı, nezaket-saygı kuralarına uyulmalı, yöneticilik nitelikleri geliştirilmeli gibi birtakım önerilerde bulunmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: huzur, mutluluk, okul iklimi

REGARDİNG THE IMPORTANCE OF THE CONCEPT OF PEACE İN IMPROVİNG SCHOOL CLİMATE TEACHER OPİNİONS

ABSTRACT

Negative organizational climate will reduce the motivation of individuals and negatively affect the success of the organization. Providing peace in schools, which are the basic building blocks of society after family, will contribute to the development of the school climate and thus the development of the organization. This study has been shaped by the phenomenological design of the qualitative research method. The study group consists of 10 participants who teach in schools of different types and levels. A semi-structured interview form consisting of 10 questions was used as a data collection tool in the study. Descriptive analysis method was used in the analysis of the data obtained. Participants explained the concept of peace with the concepts of comfort, happiness, confidence, calmness-calmness, low anxiety, love, health and respect. The situations that cause unrest at school are listed as problems arising from administrators, teachers and students, problems arising from the physical environment, problems arising from lack of communication, problems arising from peer bullying, and problems arising from malicious behaviors. Participants also made some suggestions such as cooperation should be ensured in order to ensure peace in the school, a positive environment

should be created, communication channels should be kept open, courtesy and respect should be shown, and managerial qualities should be developed.

Keywords: peace, happiness, school climate

1. GİRİŞ

İnsanoğlu ömrü boyunca çeşitli arzu heveslerin peşinde koşmakta, amaçlarını yerine getirmek için büyük bir çaba sarf etmektedir. Hayatının her evresinde kendini oyalayacak, zamanın göreceli kavramı altında bir meşgale ile ömrünü tüketmektedir. Sürekli bir arayış içerisinde varlığını anlamlı kılmaya çalışan insanoğlu zaman zaman emellerine ulaşırken bazen de derin üzüntü içerisinde engellerle karşı karşıya kalabilmektedir. Nihai hedefi elde etmek istediği doyuma ulaşmak olan insanoğlu zamanın kendine ayrılan parçasını huzur içerisinde geçirmeyi arzulamakta; ancak ulaşılan arzu hevesler bu huzuru her zaman karşılayamamaktadır. Huzur kavramı ile eşdeğer tutulan kavramlar bu beklentiyi boşa çıkarmakta, hatta keşke ile ifade edilebilecek duygulara sürükleyebilmektedir.

Tarih boyunca sürekli dillerden düşmeyen, insanların dilek ve temenni cümlesi içerisinde anlam bulan huzur kavramı önemini her dönemde korumuştur. Gelişen ve değişen dünya şartlarında insanların huzur kavramına duyduğu ihtiyaç gün geçtikçe daha da artmıştır. Huzur bazen bir semtin bazen bir şarkının bazen de bir kitabın adı oluvermiştir. Bir döneme damgasını vurmuş, kitleleri peşinden sürüklemiş olan arabesk müziğin önemli temsilcilerinden Ferdi Tayfur, bir taraftan gurbetlik bir taraftan çekilen kara sevdayı anlatmak için "Huzurum Kalmadı" şarkısını ortaya koymuştur (https://www.haberler.com) . Türk Edebiyat Tarihinin usta yazarlarından Ahmet Hamdi Tanpınar, Huzur adlı romanıyla huzuru bulamamış bireylerin sorunlarına ışık tutmuştur. Bu sebeple Berna Moran bu eseri huzursuzluğun romanı olarak ifade etmektedir (Moran, 1983). Beşiktaş Başkanı Ahmet Nur Çebi, yaptığı bir açıklamada adaletin olmadığı yerde huzurun olmayacağını dile getirerek adalet ile huzur arasındaki ilişkiye dikkat çekmiştir (https://spor.haber7.com) . Arzu Bıyıkoğlu "Huzur Nerede Bulunur?" adlı köşe yazısında huzurun insanın iç huzuruyla sağlanabileceği üzerinde durmuştur (https://www.milliyet.com.tr). Uğur Böceği "Kadınlarımız Huzur İstiyor" adlı köşe yazısında ailede huzur sağlandığı takdirde toplumun, toplumdaki huzurun da ülkeyi huzura kavuşturacağını dile getirmiştir (https://www.anadolugazete.com.tr) . Ahmet Özer ise " İnsanoğlunun huzur ve erdem arayışı: Kiynisizm ve hedonizm arasındaki yol" adlı köşe yazısında mutlu olmak için huzurlu olmak, huzurlu olmak için ise erdemli olmak gerektiğine değinmiştir (https://www.indyturk.com). Öyle ki kolluk kuvvetleri huzur operasyonları adını verdikleri uygulamalar yapmakta, madde bağımlısı gençler "Huzur Köy" adı verilen tesislerde tedavileri yapılmakta, yaşlılar son zamanlarını "Huzur Evlerinde" geçirmektedir (https://www.aa.com.tr; https://www.bolununsesi.com; https://www.haberturk.com) . MHP Genel Başkanı Bahçeli, partisinin "İnsanlığın Huzuru" adlı eseriyle ilgili yaptığı açıklamada huzuru damarlardaki kana benzetmiş, önceliklerinin arasında olduğunu vurgulamıştır (https://www.aa.com.tr) . İzlanda, ekonomik büyüme yerine insanların mutluluğunu dikkate alacak ekonomik yapı üzerinde durmaktadır (https://www.bbc.com) . Milli Eğitim Bakanı Ziya Selçuk, öğretmenler odasının tasarımı ile ilgili düzenlediği toplantıda öğretmenler odasının

huzurlu olması halinde öğretmenin keyifle görev yapacağını belirtmiştir (https://www.meb.gov.tr) .

BM'nin 2019 Dünya Mutluluk Raporunda 79'uncu sırada yer alan Türkiye, 2020 raporuna göre 93'üncü sıraya gerilemiştir (https://www.dw.com). Barış ve Ekonomi Enstitüsü tarafından her yıl yayınlanan Küresel Huzur Endeksi adlı raporda Türkiye 2020 yılı için 163 ülke arasında 150. sırada yer almaktadır (https://tr.euronews.com). Anayasamızın devletin temel amaç ve görevleri belirleyen 5. maddesinde kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak teminat altına alınmıştır (https://www.tbmm.gov.tr).

İnsanoğlunun asıl gayesi olan huzurun sağlanması toplumsal barışı sağlayarak bireyler arasındaki birlik ve beraberliği güçlendirecektir. Aileden sonra toplumun temel yapı taşlarından biri olan okullarda huzurun sağlanması güçlü bir toplumun temellerinin atılmasına ve birçok problemin çözümüne katkı sağlayacaktır. Bu sebeple bu araştırma önemlidir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Bu bölümde Okul İklimi, Huzur Kavramı ve Huzuru Etkileyen Unsurlar başlıkları sırasıyla ele alınmıştır.

2.1. Okul İklimi

Okul iklimi, okulları birbirinden ayıran, öğrenciler ile tüm çalışanların fiziksel ve sosyal çevreyle olan etkileşimiyle şekillenen, daha çok ilişkilerin meydana çıkardığı ve bireyler tarafından psikolojik yönü ağır basan özellikler bütünüdür (Acet, 2006; Hoy ve Tarter, 1997; Topçu, 1998). Okullar bireylerin davranışlarını büyük ölçüde etkileyen kurumlardır (Can, 1992). Okul iklimi okulları birbirinden ayıran ve üyelerinin davranışlarını şekillendiren içsel özelliklerin tamamını yansıtmaktadır (Özdemir ve ark. 2010). Taymaz'a (2007) göre okul ikliminin oluşmasında okul müdürü önemli rolü olsa da çevrenin, öğretmenin, öğrencilerin, velilerin rolü yadsınamaz. Mohammed'e (2011) göre okulun hedefleri, büyüklüğü, yapısı, coğrafi konumu, değer ve normları, yapısı, motivasyonu, okuldaki iletişim okul iklimini oluşturan temel unsurlardır.

Olumlu bir okul ikliminin oluşmasında bireyler arasındaki güven duygusunun sağlanmış olması, işbirliği içerisinde çalışma anlayışının oluşmuş olması, öğretmenlerin birbirine saygılı olması, birbirini desteklemesi, kendini işe adaması önemli rol oynar (Ellis, 1988). Olumlu bir okul iklimi okuldaki motivasyonu arttırdığı gibi öğrencilerin başarısını da arttırarak öğrenme ve çalışma şartlarını üst seviyeye çıkarır (Wei, 2003). Okullarda bireyler arasındaki yardımlaşma, dayanışma ve sıcak ilişkiler oluştuğunda başarı beklentisi de tetiklemektedir (Bloom, 1988; Kelley, Thornton ve Daugherty, 2005; Özdemir, 2002).

Halpin örgüt iklimini altı grupta ele almıştır. Katılımın, moral ve uyumun yüksek olduğu örgüt iklimini açık iklim, yönetici ile çalışanlar arasında mesafenin korunduğu örgüt iklimini bağımsız iklim, samimiyetin düşük olup kontrolün ön planda olduğu örgüt iklimini kontrollü iklim, iletişim ve arkadaşlığın zayıf olduğu örgüt iklimini kapalı iklim, yöneticinin kendisini

çalışanlardan farksız gördüğü örgüt iklimi samimi iklim, yöneticilerin çalışanlarını kontrol etme anlayışı ön planda tutmadığı örgüt iklimini de babacan iklim olarak sınıflandırmıştır (Dönmez ve Korkmaz, 2011).

2.2. Huzur Kavramı

Huzur kavramının tanımına ilişkin çalışmalara bakıldığında araştırmacılar tarafından farklı tanımlamaların yapıldığı görülmektedir

Demirci'ye (2017) göre huzur, kişinin vicdanen rahat, kendisiyle uyumlu ve sakin olması; gerginlikten uzaklaştıracak iç huzura ve dengeye kavuşması ve kendini güvende hissetmesidir. Huzur kavramı benlik bütünlüğü modeline göre açıklanmaya çalışılmıştır. Buna göre kişinin huzuru gerçek benlik, ideal benlik ve gereken benlik arasındaki uyuma göre sağlanmaktadır. Gerçek benlik kişinin kendisini tanımladığı benlik, ideal benlik ulaşmak istediği benlik, gereken benlik olması gerektiği düşünülen benliktir. Benlikler arası uyumsuzluk huzursuzluğa sebep olmaktadır (Demirci ve Ekşi, 2017). Lee ve diğerlerine (2013) göre huzur bireyin acı ile zevk arasında yaşantı dengesi kurabilmesidir. TDK'ya göre huzur " 1-dirlik, baş dinçliği, gönül rahatlığı, rahatlık, erinç; 2-ön, yan, kat, makam, yamaç; 3- bir yerde bulunma; 4-padişah katı" anlamlarına gelmektedir (https://sozluk.gov.tr). Arapçada "hdr" hudur kökünden gelen huzur kelimesi "hazır olmak, gelmek" anlamlarında kullanılmaktadır (Cebecioğlu, 2009). İngilizce'de "dinginlik" anlamına gelen huzur kavramı "tranquility" kelimesi ile, felsefede ise "ataraxia" kelimesi ile karşılanmaktadır (Bacanlı, 2016; Striker, 1990). Farklı kültürlerde huzur kavramına yüklenilen anlamlar da farklılaşmaktadır. Batı toplulukları huzur kelimesini mutluluk kavramıyla eşdeğer görürken, doğu topluluklarında huzur kavramı ortaya çıkmaktadır (Demirci ve Ekşi, 2017). Türk İslam geleneklerinde huzurlu olmak öncelikli iken batı topluluklarında mutlu olmak birinci amaç olarak görülür. Ancak huzurun maneviyatı yüksek, rahatlatıcı ve kalıcı; mutluluğun ise dünyevi, gelip geçici, anlık olduğu ifade edilir (Bacanlı, 2016; Demirci, 2017). Freud'a (2011) göre huzur ve mutluluk bireysel farklılıklara bağlı olarak çeşitlilik gösterir. Bu sebepten herkes için genel geçer bir mutluluk öğüdü yoktur.

Bacanlı'ya (2016) göre huzur kişinin kendini Allah'ın huzurunda hissederek ibadet etmesi anlamında İhsan'ın ifadesidir. Tanrının huzurunda bulunan kişinin Tanrı bilincine sahip olması ve görev bilinciyle kendi muhasebesini yapmasıdır Kalbin huzur bulması, huzura kavuşması Allah'ın huzurunda bulunan kulun ibadet etmesi ile namazda sarf olmaktadır (Cebecioğlu, 1997; Nazîmâ ve Reşat, 2005). İslam dini dünya hayatında huzuru arayanlar için yol göstermektedir: "Onlar, inananlar ve kalpleri Allah'ı anmakla huzura kavuşanlardır. Biliniz ki, kalpler ancak Allah'ı anmakla huzur bulur." (Kur'an 13:28). Sayar'a (2008) göre nefsin huzura kavuşması için kişinin dünyevi arzu ve isteklerden uzaklaşması ile mümkün olmaktadır.

2.3. Huzuru Etkileyen Unsurlar

İnsanoğlunun bir şeyi gereğinden fazla arzulaması kişinin halinden şikâyetçi olmasına, huzursuz olmasına yol açar. Kişi ulaşılabilir ve sade hazlar sayesinde mutluluğa ulaşabilir. Doğanın akışına müdahale eden insanoğlu sıkıntıdan kurtulmak için doğanın düzenine

uymalıdır (Cevizci, 2002). Gomm'a (2014) göre de iç huzur; sakinlik, kabullenme, keyif ve mutluluk bileşenlerinden oluşmaktadır. Benzer düşünceleri savunan Nelson'a (2014) göre de kişi böylece kendi benliğiyle duygusal açıdan olumlu tutumlar geliştirmektedir. Huzurlu kişiler kişilerarası ilişkilerde güven sağlama ve affetme duyguları daha baskındır (Khayyer vd., 2019). Kişinin içinde bulunduğu durumu şikayet etmemesi, kendi halinden mutlu olması huzurun ortaya çıkması için önemli unsurdur (Berenbaum vd., 2019). Mayton'a (2012) göre şiddetin reddedilmesi huzurun sağlanabilmesi için gereklidir.

Russell'e (2014) göre kişinin kendisiyle ve toplumla barışık olmaması mutsuzluğuna sebep olmaktadır. Lyubomirsky (2009) ise çevresiyle iyi ilişkilerde bulunan kişilerin daha mutlu olduğunu ifade etmiştir. Carter'e (1998) göre huzurun ortaya çıkardığı güven hissi stresi azaltmaktadır.

Demirci (2017) "Huzurlu ve Mutlu Yaşamın Değerler ve Karakter Güçleri Bağlamında Karma Bir Araştırmayla İncelenmesi" adlı doktora tezinde mutluluk ile huzur kavramlarının olumlu duyguları çağrıştırdığını; her ne kadar birbiriyle ilişkili olsa da huzur kavramının önemli olduğunu; huzur ve mutluluğun yardımseverlik, hoşgörü, sorumluluk, kanaat ve maneviyat, değerlilik, amaçlılık, güven ve güvenilirlik nitelikleriyle pozitif ilişkili olduğunu ortaya koymuştur.

Ünsar, İnan ve Yürük (2010) ise, "Çalışma Hayatında Motivasyon ve Kişiyi Motive Eden Faktörler: Bir Alan Araştırması" adlı çalışmasında "ücret adaletsizliğinin" çalışanlar arasında huzursuzluğa sebep olduğunu ortaya koymuştur.

Türk Edebiyat Tarihinin önemli eserlerinden Kutadgu Bilig'de vezirliğe yükselen Öğdülmiş zamanında halkın şikâyetleri bitmiş, halk huzur ve refah içerisinde yaşamıştır. Öğdülmiş sayesinde adalet sağlanmış, memleket huzura kavuşmuştur (Kaya,2017).

3. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ARAŞTIRMA SORULARI

Bu çalışmanın amacı okuldaki huzursuzluğa sebep olan durumları inceleyerek okul ikliminin gelişimine katkı sağlamaktır.

Bu sebeple aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Huzur kavramının nasıl tanımlarsınız?
2. Okullarda huzursuzluğa sebep olan durumlar nelerdir?
3. Okullarda huzuru sağlamak için neler yapılmalıdır?

4. YÖNTEM

Bu çalışma nitel araştırma yöntemi çerçevesinde ele alınmıştır. Nitel araştırmada gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi veri toplama araçları kullanılarak olaylar olağan akışında gerçekçi bir yaklaşımla ortaya konmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Araştırma yapılan konu ile ilgili ayrıntılı bilgilere ulaşmak nitel araştırma yöntemiyle mümkün olmaktadır (Lichtman, 2013). Nitel araştırma yöntemi genelleme yapmaktan ziyade araştırma ve

keşfetmeyi amaçlayan, daha çok sözlü elde edilen verilerin analizine dayalı bir yöntemdir (Bülbül, 2016). Bu yöntemle insanların yaşanmışlıklarına bağlı olarak olayları nasıl algıladıkları ortaya konmaya çalışılmaktadır (Merriam, 2018).

4.1. Araştırma Deseni

Bu çalışma nitel araştırma desenlerinden biri olan olgubilim (fenomenoloji) deseni ile düzenlenmiştir. Olgubilim deseni herkes tarafından farkında olunan; ancak çoğu kişinin derinlemesine bilgi sahibi olmadığı olgularla ilgilenir (Çepni, 2005). Yaşantı yoluyla elde edilen birikimlerin değerlendirilmesi ve yorumlanmasına dayalı bir yöntemdir (Jasper, 1994; Miller, 2003). Olgubilim deseninde varlığı bilinen fakat tam olarak açıklığa kavuşturulamamış olgulara ait algı, düşünce, inançların ortaya konulması amaçlanmaktadır (Creswell, 2013; Yıldırım & Şimşek, 2018) .

4.2. Çalışma Grubu

Çalışma grubu olasılıklı olmayan (amaçlı) örnekleme yöntemlerinden maksimum çeşitlilik örneklemesi tekniği kullanılarak belirlenmiştir. Amaçlı örneklemede araştırmanın derinlemesine yapılabilmesini sağlamak için bilgi çeşitliliği sağlayacak durumlar seçilir (Vogt vd., 2012). Araştırma yapılan problem hakkında oldukça fazla bilgiye ulaşmak amaçlanmaktadır Cochran, 2007). Bu sebeple de araştırma sorularıyla ilgili bilgi zenginliği sağlayacak kişi veya gruplara ulaşılır (Flick, 2014). Maksimum çeşitlilik örnekleme tekniğinde çeşitlilik sağlanarak herhangi bir genelmeye ulaşmak hedeflenmez; aksine çeşitlilik gösteren durumlar arasında ortak noktaları belirlemeye ve çeşitliliğe bağlı olarak problemin farklı yönlerinin ortaya konması amaçlanır (Marczyk vd., 2005; Yıldırım ve Şimşek, 2018).

Bu araştırmanın çalışma grubu 2020-2021 eğitim-öğretim yılı itibari ile çeşitli tür ve kademelerde öğretmenlik yapan 10 katılımcıdan oluşmaktadır. Katılımcıların demografik bilgileri aşağıdaki Çizelge 1'de sunulmuştur.

Çizelge 1. Huzur Kavramına İlişkin Tanımlamalar

	Cinsiyeti	Öğretim Kademesi	Meslekteki Deneyim	Eğitim Seviyesi
Katılımcı 1	E	Lise	5	Lisans
Katılımcı 2	K	Lise	4	Lisans
Katılımcı 3	E	Ortaokul	5	Lisans
Katılımcı 4	E	Lise	4	Lisans
Katılımcı 5	K	Ortaokul	9	Lisans
Katılımcı 6	E	Ortaokul	18	Lisans
Katılımcı 7	E	Ortaokul	12	Lisans
Katılımcı 8	E	Ortaokul	16	Lisans
Katılımcı 9	E	Ortaokul	8	Lisans
Katılımcı 10	E	Ortaokul	7	Lisans

Katılımcıların demografik bilgilerini gösteren Çizelge 1'e göre katılımcıların 2'si kadın, 8'i ise erkektir. Katılımcılar K1, K2, K3, K4…, K9 ve K10 olarak kodlanmıştır. Katılımcıların

kimlikleri gizli tutulmuş, kimliklerini ortaya çıkaracak herhangi bir bilgiye çalışmada yer verilmemiştir. Görüşmelerden elde edilen kimi veriler bulguları destelemek ve kanıt oluşturmak amacıyla bulgular bölümünde paylaşılmıştır.

4.3. Araştırmacıların Rolü

1. Araştırmacı akademisyenliğe geçmeden önce Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullarda 3,5 yıl öğretmen olarak görev yapmıştır. Hem bu süre zarfında hem de gözlemci olarak akademisyenliği döneminde huzur kavramının okul iklimine ve çalışma şevkine etkisini yakından gözlemlemiştir.

2. Araştırmacı ise; Eğitim Yönetimi Anabilim Dalında yüksek lisansa devam etmekte olup Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı çeşitli kurumlarda 5 yıl öğretmenlik yapmış, 6 yıl müdür yardımcılığı görevinde bulunmuş ve 3 yıla yakın süredir şube müdürlüğü görevini yürütmektedir. Bu süre zarfında okullarda huzursuzluğa sebep olacak durumları ve okul iklimine verdiği zararlarını gözlemlemiştir.

4.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

Okul iklimini geliştirmeyi amaçlayan bu çalışmada veri toplayabilmek için yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinden faydalanılmıştır. Sorunu yaşayanlardan doğrudan derinlemesine bilgi almak için görüşme tekniğinin kullanılması amaca hizmet edecektir (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği, çok katı olan tam yapılandırılmış görüşme ile çok esnek olan yapılandırılmamış görüşme arasında dengede bulunmasından dolayı araştırmacılar tarafından tercih edilmiştir (Karasar, 1995). Ayrıca Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği sayesinde katılımcıların duygu ve düşüncelerini anlamak; olay ve olguları nasıl anlamlandırdıkları ortaya koymak suretiyle derin bilgiler elde edebilecektir (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Yarı yapılandırılmış görüşme formunu oluşturmak amacıyla öncelikle araştırma problemi ile ilgili literatür taraması yapılmış (Goor, 2012; Kutluğ, 2014; Wally ve Koshy, 2014). Daha sonra araştırmanın amacına uygun araştırma soruları hazırlanmıştır. Gerekli uzman görüşü alınıp iki katılımcıyla uygulama yapılarak soruların anlaşılırlığı test edilmiş ve böylece görüşme formunun son şekli verilmiştir.

Katılımcıların da görüşleri alınarak belirlenen yer (okul, kafeterya vb.) ve saatte mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Mülakatlar yaklaşık 15-20 dakika sürmüştür. Katılımcıların demografik bilgilerini ortaya koymak için katılımcılara önce tanıtıcı (cinsiyet, mesleki deneyim, eğitim seviyesi vb.) sorular yöneltilmiş, daha sonra görüşme sorularına geçilmiştir.

Katılımcıların rızası alınarak kayıt altına alınan görüşmeler numaralandırılıp (K1,K2..v.b) word belgesi formatında yazılı duruma getirilmiştir. Toplanan bu veriler analizinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Araştırmacılar betimsel analiz yönteminde gözlem ve görüşmeler sonucu katılımcılardan elde ettikleri bulguları doğrudan alıntı yaparak çarpıcı bir biçimde yansıtabilmektedir. Bu yöntemde elde edilen bulgular özetlenip yorumlanarak okuyucuya sunulmaktadır. Ayrıca bu yöntemle farkına varılmamış yeni tema ve kavramlara da ulaşılabilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2018).

5. BULGULAR

Bu araştırmanın amacı, öğretmenlerin huzur kavramına ait algılarını ortaya koymak, örgütün gelişimine ve çalışanların performasına olumsuz etkisi bulunan huzursuzluğa sebep olan etkenleri tespit ederek okullarda huzurun sağlanması noktasında bazı önerilerde bulunmak ve böylece örgütün gelişimine ve çalışanların performansına katkı sağlamaktır.

Elde edilen veriler, araştırma sorularına göre analiz edilmiştir. Bu bağlamda çalışmanın birinci araştırma sorusu "Huzur kavramının nasıl tanımlarsınız?" şeklindedir. Katılımcıların verdikleri cevaplar analiz edildiğinde katılımcıların huzur kavramını; 1) rahatlık, 2) mutluluk, 3) güven, 4) sakinlik-dinginlik, 5) kaygının düşük olması, 6) sevgi, 7) sağlık ve 8) saygı kavramları ile karşıladıkları görülmektedir. Elde edilen bulgular Çizelge 2'de sunulmuştur.

Çizelge 2. Huzur Kavramına İlişkin Tanımlamalar

	Kavram	F	%	Örnek Cümle
1	Rahatlık	14	32	İnsanın kendisini maddi manevi olarak kendini rahat hissetmesidir (K10).
2	Mutluluk	10	23	Hayatımızdaki olumsuzluklarla baş ederek mutlu olabilmektir (K9).
3	Güven	7	16	Huzur insanların çalıştıkları ortamda kendini güvende hissetmesidir (K6).
4	Sakinlik-Dinginlik	3	7	Ortaya çıkan kriz dönemlerini başarı ile atlatarak yaşantımızda sakinliğin, dinginliğin oluşmasıdır (K2).
5	Kaygının Düşük Olması	3	7	Kafamı karıştıran durumları ve sorunları giderip daha az kaygılı olduğum zaman kendimi huzurlu hissederim (K5).
6	Sevgi	2	5	Gerçekten sevdiğim insanlarla birlikte sevdiğim bir yerde yaşamak (K1).
7	Sağlık	2	5	İnsanın bedenen ve ruhen sağlıklı olmasıdır (K4).
8	Saygı	2	5	Huzur, doğaya ve insanın kendi doğasına saygı göstermesiyle gelir (K3).
	Toplam	43	100	

Çizelge 2 incelendiğinde katılımcıların huzur kavramını en fazla rahatlık kavramı ile tanımlarken; en az sevgi, sağlık, saygı kavramları ile karşıladıkları anlaşılmaktadır.

Çalışmanın ikinci araştırma sorusu "Okullarda huzursuzluğa sebep olan durumlar nelerdir?" şeklinde olup katılımcıların bu soruya ilişkin verdikleri cevaplar analiz edildiğinde katılımcıların okulda huzursuzluğa neden olan durumları; 1) yönetici, öğretmen ve öğrenciden kaynaklı sorunlar, 2) fiziki ortamdan kaynaklı sorunlar, 3) iletişim eksikliğinden kaynaklı sorunlar, 4) akran zorbalığından kaynaklı sorunlar, 5) art niyetli davranışlardan kaynaklı sorunlar şeklinde sıralanmıştır. Elde edilen bulgular Çizelge 3'te sunulmuştur.

Çizelge 3. Okullarda Huzursuzluğa Sebep Olan Durumlar

	Kavram	f	%	Örnek Cümle
1	Yönetici, Öğretmen ve Öğrenciden Kaynaklı Sorunlar	9	40	İşleri zorlaştıran idareci, öğrencileri zorlayan öğretmen ve dersi akışını bozmak için elinden gelen gayreti gösteren öğrenci. Örneğin, bir öğrenci birkaç saygısızlığıyla öğretmeninin bütün ayarlarını bozabilir. Bu da ister istemez hem sınıfı hem de öğretmenler odasını saygısızlığa sürükler (K3).
2	Fiziki Ortamdan Kaynaklı Sorunlar	4	18	Okullarda öğrencileri enerjilerini atabilecekleri fiziki ortamların yeterli olmaması ve birkaç okulun bir arada olması öğrenciler arası gerginliğe bu da huzursuzluğa sebep olabilmektedir (K10).
3	İletişim Eksikliğinden Kaynaklı Sorunlar	4	18	Öğrencilerimizin, öğretmenlerin kendilerini rahatça ifade edebildikleri bir ortam oluşmadığı veya aralarında sağlıklı bir iletişim kurulmadığında tatsız olaylar yaşanabilmektedir (K1).
4	Akran Zorbalığından Kaynaklı Sorunlar	3	14	Çağımızın önemli sorunlarından biri olan akran zorbalığıdır. Öğrencilerin gerek sosyal medya gerekse yüz yüze olarak birbirlerini incitecek davranışlarda bulunduklarına pek çok kez şahit oluyoruz (K5).
5	Art Niyetli Davranışlardan Kaynaklı Sorunlar	2	10	Sabit fikirli kişilerin benim dediğim olacak şeklinde gösterdikleri art niyetli davranışlarıdır (K7).
	Toplam	22	100	

Çizelge 3 incelendiğinde katılımcıların okulda huzursuzluğa sebep olan durumları en fazla yönetici, öğretmen ve öğrenciden kaynaklı sorunlar, en az ise art niyetli davranışlardan kaynaklı sorunlar olarak belirtmektedir.

Çalışmanın son sorusu **"**Okullarda huzuru sağlamak için neler yapılmalıdır? şeklinde olup katılımcıların bu soruya verdikleri yanıt analiz edildiğinde katılımcıların okullarda huzuru arttırmak için; 1) işbirliği sağlanmalı, 2) olumlu örgüt iklimi oluşturulmalı, 3) iletişim kanalları açık tutulmalı, 4) nezaket-saygı kurallarına uyulmalı, 5) yöneticilik nitelikleri geliştirilmeli gibi birtakım önerilerde bulundukları görülmektedir. Elde edilen bulgular Çizelge 4'te sunulmuştur.

Çizelge 4. Okullarda Huzuru Sağlamak İçin Neler Yapılmalıdır?

	Kavram	f	%	Örnek Cümle
1	İşbirliği Sağlanmalı	10	35	Öğretmeni, öğrencisi, velisi ve tüm paydaşları bir arada tutarak, onların düşüncelerine değer vererek okulu birlikte yönetir, onları karar almada karar sürecine katardım (K6).
2	Olumlu Örgüt İklimi Oluşturulmalı	8	29	Okuldaki huzur ortamı çalışma performansınızı etkiler. Olumlu bir okul iklimi varsa okula gitme isteğinizi olumlu anlamda güdüler. (K3).
3	İletişim Kanalları Açık Tutulmalı	5	18	Bireyler arasında çatışma durumları olsa dahi sınırlar çerçevesinde konuşularak sorun çözüme kavuşturularak

				huzur sağlanabilir. Bu anlamda bireyler arası iletişim önemlidir (K2).
4	Nezaket-Saygı Kurallarına Uyulmalı	3	11	Bireylerin birbirlerine karşı davranışlarında nezaket ve saygı kurallarına dikkat etmesi gerekir (K8).
5	Yöneticilik Nitelikleri Geliştirilmeli	2	7	Öğrencilerini, öğretmenlerini ve velilerini duyan değil, dinleyen bir okul yöneticisi olmayı başaran herkes okulunda huzurlu ortamı oluşturmuş demektir (K1).
	Toplam	28	100	

Çizelge 4 incelendiğinde katılımcılar okullarda huzurlu bir ortam oluşturmak için en fazla işbirliğinin sağlanması önerisinde bulunurlarken; en az yöneticinin nitelikleri geliştirilmeli önerisinde bulunmuşlardır.

6. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmacılar katılımcıların huzur kavramını 1) rahatlık, 2) mutluluk, 3) güven, 4) sakinlik-dinginlik, 5) kaygının düşük olması, 6) sevgi, 7) sağlık ve 8) saygı kavramları ile karşıladıkları sonucuna ulaşmışlardır. İlgili literatüre göz atıldığında konu ile ilgili benzer tanımlamaların yapıldığı görülmektedir (Demirci, 2017; Demirci ve Ekşi, 2018; Nelson 2014). TDK'ya göre huzur " 1-dirlik, baş dinçliği, gönül rahatlığı, rahatlık, erinç; 2-ön, yan, kat, makam, yamaç; 3- bir yerde bulunma; 4-padişah katı" anlamlarına gelmektedir (https://sozluk.gov.tr). Demirci'ye (2017) göre birey huzurlu olduğunda duygularında sakinlik, dinginlik, kendini güvende hissetme, rahatlama meydana gelir. Kişi huzursuz olduğunda ise kaygı, üzüntü, sinirli olma gibi olumsuz duygular baş gösterir. Yaman, Vidinlioğlu ve Çitemel'e (2010) göre huzur bireyin içsel olarak hissettiği gönül rahatlığı, sakinliği, gönül rahatlığı, kafa sakinliği, dinginlik halidir. Demirci'nin (2017) "Huzurlu Ve Mutlu Yaşamın Değerler Ve Karakter Güçleri Bağlamında Karma Bir Araştırmayla İncelenmesi" adlı doktora tezinde huzurlu ve mutlu yaşam kategorisi rahatlatıcı duygular (güven, dinginlik, denge, sakinlik, rahatlık) , olumlu duygular (keyif, mutluluk, coşku, iyi hissetmek, neşe), olumsuz duygular (can sıkıntısının olmaması, kızgınlığın olmaması, gerginliğin olmaması), hayata etkileri (gülmek, iyimserlik, sağlık, kendine güven, huzurun paylaşılması, sağlıklı insan ilişkileri, dayanıklık, hoşgörü, dışa dönüklük, işlevsellik) alt kategori ve kavramları ile değerlendirilmiştir. Buna göre katılımcılar huzur kavramını kendilerinde ortaya çıkardığı duygu ve yaşantılarına olan etkisiyle açıkladıkları görülmektedir.

Araştırmacılar okulda huzursuzluğa sebep olan durumları ise 1) yönetici, öğretmen ve öğrenciden kaynaklı sorunlar, 2) fiziki ortamdan kaynaklı sorunlar, 3) iletişim eksikliğinden kaynaklı sorunlar, 4) akran zorbalığından kaynaklı sorunlar, 5) art niyetli davranışlardan kaynaklı sorunlar şeklinde sıralandığı sonucuna ulaşmışlardır. Bozanoğlu (2020, s.8) "Alan yazınında, eğitim örgütlerindeki huzur ile ilgili daha önce yapılan herhangi bir çalışmaya ve ölçme aracına rastlanılmamıştır." tespitinde bulunmuştur. Erdem ve Ulusoy (2017), "Ortaöğretim öğretmenlerinde örgütsel stres: Huzursuzluk" isimli çalışmalarında iletişim,

öğretmenlerin kararlara katılma, yöneticilerin tutum ve davranışları ile denetim biçiminden kaynaklı strese yönelik görüşleri "kısmen katılıyorum" düzeyinde tespit edilmiştir. Demirci'nin (2017) "Huzurlu Ve Mutlu Yaşamın Değerler Ve Karakter Güçleri Bağlamında Karma Bir Araştırmayla İncelenmesi" adlı doktora tezinde huzurun engelleri olarak adaletsizlik, insanların olumsuz davranışları, işinden memnun olmamak, dini emirleri yerine getirmemek, kötü olaylar, dedikodu, sağlık sorunları, ilişki problemleri, ekonomik problemler bulgularına ulaşılmıştır.

Araştırmacılar okullarda huzuru arttırmak için; 1) işbirliği sağlanmalı, 2) olumlu örgüt iklimi oluşturulmalı, 3) iletişim kanalları açık tutulmalı, 4) nezaket-saygı kurallarına uyulmalı, 5) yöneticilik nitelikleri geliştirilmeli gibi birtakım önerilere ulaşmışlardır. Yaman, Vidinlioğlu ve Çitemel'in (2010) araştırma bulgularına göre öğretmenlerin büyük bir kısmı iş yerinde huzurun ekip ruhu geliştirilmesi, sağlıklı iletişim ortamının sağlanması, diyaloga önem verilmesi, değer verme ve takdir edilme, saygı kavramına önem verilmesi ile rahat, güvenli ve verimli bir çalışma ortamının oluşturulması ile mümkün olacağını belirtmiştir.

Araştırmacılar yukarıda ulaşılan sonuçlara bağlı olarak birtakım önerilerde bulunmuşlardır. Bunlar;

1- Okullarda ekip ruhu oluşturulmalı ve işbirliğine önem verilmeli,
2- Öğrencilerin okullarda enerjilerini atabilecekleri sosyal, kültürel ve sportif fiziki alanlar oluşturulmalı,
3- Yönetici, öğretmen, öğrenci ve velilerin sağlıklı iletişim kurabilmeleri sağlanmalı, iletişim niteliklerinin geliştirilebilmesi için hizmet içi eğitimler verilmeli,
4- Olumlu okul ikliminin oluşturulabilmesi için sosyal, sportif ve kültürel faaliyetler arttırılmalı,
5- Akran zorbalığının önlenmesi noktasında farkındalık oluşturularak rehberlik çalışmaları yapılmalı,
6- Yöneticilerin niteliklerini arttırmak amacıyla hizmet içi çalışmalar yapılmalı,
7- Nezaket ve saygı kuralarına dikkat edilmeli.

5. KAYNAKLAR

Acet, Ö., *İlköğretim okullarında örgüt iklimi ile karara katılma süreci arasındaki ilişki*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 2006.

Bacanlı, H., *Nasıl huzurlu olunur? Benlik açısından huzur modeli*. Uluslararası Manevi Danışmanlık Kongresinde sunulan bildiri, Temmuz 2016, İstanbul, Türkiye, 2016.

Berenbaum, H., Huang, A. B., & Flores, L. E., Contentment and tranquility: Exploring their similarities and differences. *The Journal of Positive Psychology*, 14(2), 252-259, 2019.

Berna Moran, B., *Bir huzursuzluğun romanı: Huzur, Türk Romanına eleştirel bir bakış* 1, s. 227-251, İstanbul: İletişim Y., 1983.

Bloom, P. J., *Closing the gap: an analysis of teacher and administrator perceptions of organizational climatein the early childhood setting.* Teacher & Teacher Education, 4(2), 111-120, 1988.

Bozanoğlu, B., Öğretmenlerde iş yeri arkadaşlığı, mesleki doyum ve örgütsel huzur ilişkisi. Yayımlanmamış doktora tezi, İnönü Üniversitesi, 2020.

Bülbül, M. Ş., *Nitel araştırmaların doğası*. Alınan yer http://fizikli.com/box/wpcontent/uploads/2016/02/nitel.pdf, 2016.

Can, H., *Organizasyon ve yönetim*. Adım Yayınları, Ankara, 1992.

Carter, C. S., *Neuroendocrine perspectives on social attachment and love*. Psychoneuroendocrinology, 23, 779-818, 1998.

Cebecioğlu, E., *Tasavvuf terimleri ve deyimleri sözlüğü*. Anka yayınları, 1997.

Cebecioğlu E., *Tasavvuf terimleri ve deyimleri sözlüğü* (5. Basım), İstanbul: Ağaç Kitabevi Yay., 2009.

Cochran, W. G., *Sampling techniques*. New York: John Wiley & Sons, 2007.

Creswell, J. W., *Nitel araştırma yöntemleri*. Çev. Ed.: M. Bütün & S. B. Demir, İstanbul: Siyasal Kitabevi, 2013.

Çepni, S., *Araştırma ve proje çalışmalarına giriş* (2. Baskı). Trabzon ISBN 975-417-000-2, 2005.

Demirci, İ., *Huzurlu ve mutlu yaşamın değerler ve karakter güçleri bağlamında karma bir araştırmayla incelenmesi.* Yayımlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2017.

Demirci, İ. ve Ekşi, H., Huzur ölçeği'nin geliştirilmesi ve psikometrik özelliklerinin incelenmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*. Cilt 15, No. 33, 39-60, 2017.

Demirci, İ. & Ekşi, H., Keep calm and be happy: A mixed method study from character strengths to well-being. *Educational Sciences: Theory and Practice*, 18(2), 279-330, 2018.

Dönmez, B., Korkmaz N., Örgüt Kültürü, Örgütsel iklim ve etkileşimi, *Marmara Sosyal Bilimler Ens. Uluslararası Hakemli Akademik Sosyal Bilimler Dergis*i, 1(1), 2011.

Ellis, T. I., School climate. *Research Roundup*, 4(2), 1-6, 1988.

Erdem, A. R. ve Ulusoy, H., Ortaöğretim öğretmenlerinde örgütsel stres: Huzursuzluk (The organizational stress in secondary education teachers: Restless), EYFOR 8 Uluslararası Eğitim Yönetimi Forumu, 19-21 Ekim 2017, Bildiri Kitabı, 433-454, Ankara, Türkiye, 2017.

Flick, U., *An Introduction to qualitative research*. New York: Sage, 2014.

Freud, S., *Uygarlığın huzursuzluğu* (Çev. Barışcan, H.). İstanbul: Metis Yayınları, 2011.

Gomm, K., *The effect of a labyrinth experience and setting on attention, affect, and tranquility, among garden staff. (Unpublished Master of Science)*. The University of Utah. Salt Lake City, 2014.

Goor, M., *Instamarketing: A Content analysis into marketing on ınstagram*. Master's Programme Communication Science. Master's Thesis. Amsterdam: Amsterdam University, 2012.

Hoy, W. K., ve Tarter, C. J., *The road to open and healthy schools: A handbook for change, elementary edition*. Thousand Oaks, CA: Corwin Press, 1997.

Jasper, M. A., Issues in phenomenologyforresearchers of nursing. *Journal of Advanced Nursing*, 19, 309- 314, 1994.

Karasar, N., *Bilimsel araştırma yöntemi.* Ankara: 3A Araştırma Eğitim Danışmanlık, 1995.

Kaya, U., Kutadgu Bilig ve Yusuf Has Hacib'in eğitimle ilgili görüşleri. *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*.Cilt: I, Sayı: I, 2017.Sayfa: 1-26, 2017.

Kelley, R. C., Thornton, B., ve Daugherty, R., *Relationships between measures of leadership and school climate.* Education, 126, 17-25, 2005.

Khayyer, Z., Oreyzi, H., Asgari, K & Sikström, S., Self-perception and interpersonal peacefulness:The mediating role of theory of mind and harmony. *Journal Of Aggressıon, Conflıct And Peace Research* 11(3), 180-198, 2019.

Kutluğ, N., *Hafif ve akışkan*, 2014. (Erişim: 25.12.2015), http://www.nesetkutlug.com/blog/2014/9/hafif-veakışkan

Lee, Y. C., Lin Y. C., Huang C. L. ve Fredrickson B. L., The construct and measurement of peace of mind. *Journal of Happiness Studies*, 14, 571-590, 2013.

Lichtman, M., *Qualitativeresearch in education: A user'sguide*. Sagepublications, 2013.

Lyubomirsky, L., *Nasıl mutlu olunur*?. İstanbul: Kapital Medya Hizmetleri, 2009.

Mayton, D.M., *The psychology of nonviolence and nonkilling: theory, measurement, and correlates*. In Christie, D.J. & Pim, J.E. (Eds.), Nonkilling Psychology (pp. 341-60), 2012.

Merrıam, S. B., *Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber* (3. Baskıdan Çeviri, Çeviri Editörü: S. Turan). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2018.

Miller, S., *Analysis of phenomenological data generated with children as research participants*. NurseResearcher, 10(4), 68-82, 2003.

Mohammed A. E., *Örgüt kültürü ve psikolojik iklimin politik davranış algılaması üzerindeki etkileri*. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2011.

Nazîmâ, A. ve Reşat, F., *Mükemmel Osmanlı lügatı*. Türk Dil Kurumu, 2005.

Nelson, L. L., *Peacefulness as a personality trait. In Personal Peacefulness*. Springer, New York, NY, (pp. 7-43), 2014.

Özdemir, A., Sağlıklı okul ikliminin değişik görünümleri ve öğrenci başarısı. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 10(1), 39-46, 2002.

Özdemir, S., Sezgin, F., Şirin, H., Karip, E. ve Erkan, S., İlköğretim okulu öğrencilerinin okul iklimine ilişkin algılarını yordayan değişkenlerin incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, sayı: 38, s: 213 224, 2010.

Russell, B., *Mutlu olma sanatı*. (Çev. Sağlamtürk, Y.), İstanbul: Say Yayınları, 2014.

Sayar, K., *Geçmişin bilgeliği bugünün psikoterapileriyle buluşabilir mi. Sûfi psikolojisi örneği*. (Haz. K. Sayar), Sûfi psikolojisi içinde (ss. 17-52). İstanbul: Timaş Yayınları, 2008.

Striker, G., *Ataraxia: Happiness as tranquillity*. The Monist, 73(1), 97-110, 1990.

Taymaz, H., *Okul yönetimi*. Ankara: A Yayıncılık, 2007.

Topçu, İ., *Örgütsel iklim kavramının kuramsal analizi ve eğitim örgütleri üzerindeki etkisi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İnönü Üniversitesi, Malatya, 1998.

Vogt, W. P., Gardner, D. C., & Haeffele, L. M., *When to use what research design*. New York: Guilford Press, 2012.

Wally, E., & Koshy, S., *The use of ınstagram as a marketing tool by emirati female entrepreneurs: an exploratory study*. In: 29th International Business Research Conference, World Business Institute Australia, Australia, 1-19, 2014.

Wei, L. T., *Organizational climate and effectiveness in junior-middle school in P. R. China. Masters' thesis*, University of Regina, China, 2003.

Yaman, E., Vidinlioğlu, Ö. ve Çitemel, N., İş yerinde psikoşiddet, motivasyon ve huzur: Öğretmenler çok şey mi bekliyor? Psikoşiddet mağduru öğretmenler üzerine. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(1), 1136-1151, 2010.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H., *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (6. Baskı). Ankara: Seçkin Yayınevi, 2018.

İnternet Kaynakları

https://sozluk.gov.tr/

https://spor.haber7.com/besiktas/haber/3081986-ahmet-nur-cebi-adaletin-olmadigi-yerde-huzur-olmaz

https://tr.euronews.com/2020/06/12/dunya-bar-s-endeksi-2020-turkiye-avrupa-da-en-az-bar-s-n-oldugu-ulke

https://www.aa.com.tr/tr/politika/mhp-genel-baskani-bahceliden-insanligin-huzuru-aciklamasi/2158291

https://www.aa.com.tr/tr/yasam/madde-bagimlisi-gencler-huzur-koyde-yeniden-hayata-tutunacak/2176144

https://www.anadolugazete.com.tr/kadinlarimiz-huzur-istiyor-4528yy.htm

https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50657956

https://www.bolununsesi.com/haber/163578/belediye-huzur-evi-acildi

https://www.dw.com/tr/d%C3%BCnyan%C4%B1n-en-mutlu-%C3%BClkesi-finlandiya/a-52859523

https://www.haberler.com/ferdi-tayfur-huzurum-kalmadi-sozleri-huzurum-14004112-haberi/

https://www.haberturk.com/balikesir-haberleri/86119579-balikesirde-huzur-operasyonlarinda-129-aranan-sahis-yakalandi

https://www.indyturk.com/node/337401/t%C3%BCrki%CC%87yeden-sesler/i%CC%87nsano%C4%9Flunun-huzur-ve-erdem-aray%C4%B1%C5%9F%C4%B1-kiynisizm-ve-hedonizm-aras%C4%B1ndaki

https://www.meb.gov.tr/yeni-nesil-ogretmenler-odasi/haber/19240/tr

https://www.milliyet.com.tr/pembenar/arzu-biyiklioglu/huzur-nerede-bulunur-2077506

https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN FEN BİLİMLERİNE YÖNELİK UZAMSAL AKIL YÜRÜTME BECERİLERİNİN ÖĞRENME STİLLERİ AÇISINDAN BELİRLENMESİ VE ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ[1]

Nazif DENİZ [1] , Doç.Dr. Esra AÇIKGÜL FIRAT [2]

[1] Adıyaman Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü,
ORCID NO: 0000-0002-3954-6866

[2] Adıyaman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
ORCID NO: 0000-0002-6401-1476

ÖZET

Toplum ve bireylerin ihtiyaçları sürekli değişmektedir. Bilimsel süreçler, teknolojik gelişmeler bu ihtiyaçlar doğrultusunda hızla ilerlemektedir. Değişen bilimsel teknolojik gelişmelere, birey ve toplumların adapte olması birey ve toplumların gelecek kuşaklarda hazır olmasına bağlıdır. Ortaokul eğitim öğretim kademesi de bu hazırlıkların en iyi yapılacağı ortamlardan biridir. Bilgi toplumundaki bireyler öğrenmeyi öğrenebilen, geniş bilgi yelpazesi dâhilinden ihtiyaç duyulan gerekli bilgiyi ayırt edebilen, ayırt etiği bilgileri bütünleştirerek yeni bilgiler ortaya koyan ve devamlı olarak güncellenen bilgi ve teknolojiyle aynı anda bilgi ve becerilerini geliştirendir. Çağın gereklerine uygun olarak bireylerin temelde kazanması gereken becerileri eğitim kurumlarıyla elde etmeleri mümkündür **[15]**. Bireylerin kişisel özelliklerinin birbirinden farklı olması bireylerin öğrenme hızını ve düzeyini diğer bireylerden farklılaşmasını sağlar. Öğrenme hızı ve düzeyindeki bireye özgünlük bireylerin öğrenirken tercih ettiği öğrenme stilindeki tercihten kaynaklanmaktadır. Bunların yanı sıra öğrenme etkinliğini bireyin zekâsı, öğrenmeye yönelik tercihleri hazırbulunuşluk düzeyi, ilgi alanları da önemlidir **[10]**. Uzamsal akıl yürütme becerisi bilişsel olarak uzayda varlıkları döndürme, hareket ettirme, konumlandırma durumları ve bakış açılarıyla bağlantılı yorumlama tipi veya düşünmemizi sağlayan bir beceri olarak tanımlanabilir **[12]**. Bu çalışmada ortaokul öğrencilerinin fen bilimlerine yönelik uzamsal akıl yürütme becerilerinin öğrenme stilleri açısından belirlenmesi ve çeşitli değişkenler açısından incelenmesine çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler : Uzamsal Akıl Yürütme Becerisi, Öğrenme Stilleri, Ortaokul Öğrencileri

[1] Bu çalışma Nazif DENİZ tarafından hazırlanan yüksek lisans tezi kapsamında hazırlanmıştır.

1. GİRİŞ

İlk başlarda okullarda geleneksel yaklaşımların kullanılması öğrencilerin bireysel farklılıkların göz ardı edilmesine, dolayısıyla öğrenmelerin yeterli bir şekilde gerçekleşmesini engelliyordu. Ancak çeşitli projelerle okulların teknolojik alt yapıları geliştirilmesi, öğrenci merkezli yaklaşımların kullanılması öğrencilerin bireysel farklılıklarından biri olan öğrenme biçimlerine etki ettiğinden öğrenmeler daha verimli bir şekilde gerçekleşmektedir**[14]** . Sosyobilimsel içerikler uygulayarak bilimsel düşünme alışkanlıkları, değerlendirme yeteneği ve karar verme yetenekleri geliştirilebilir **[19].** Eğitim, toplumun ihtiyaçlarından ortaya çıkan, bireylerin kendilerini iyi ifade edebilmesi için gerekli olan, yaşamsal süreci eğitim ile ilgili aldığı karar, yaptığı uygulama ve çalışmalar, toplumların gelişimine büyük etki yapar. Bundan dolayı, toplumlar gelişmek için, toplumun ihtiyacına uygun eğitim programları hazırlamak ve uygulamak mecburiyetindedirler**[18].** Teknolojiye dayalı yenilik ve gelişmelerin ilerleme kazandığı bilimsel bilginin fazlalaştığı fen ve teknolojinin etkileri, toplumların geleceği ve yaşamımızın her alanını doğrudan etkilemektedir. Fen bilimleri ortaöğretim programların amaçlarından biride fizik, uzay, kimya, biyoloji, yer ve çevre bilimleri ile mühendislik uygulamaları ve fen bilimleri ile ilgili genel bilgi ve becerilere sahip olmasını sağlamaktır**[19].** Akıl yürütme becerileri; bu yüzyılda ihtiyaç duyulan yaratıcı, eleştirel, işbirliğine açık, teknolojiyi kullanabilen, problem çözebilen bireylerin var olması için gereklidir. Birey, içinde bulunduğu hızlı ve dinamik değişim sürecine, akıl yürütme becerileri ile uyum sağlayarak hem kendisi hem de toplum için gerekli yeterliliğe sahip olur. Bu nedenle, eğitim sürecinde akıl yürütmeyi etkin kullanan, eleştirel ve yaratıcı düşünen bireyler yetiştirilmesi esastır **[18].**

2. YÖNTEM, BULGULAR VE YORUM

2.1.Yöntem

Araştırmanın örneklemini Adıyaman ili Merkez ilçesinde 2020-2021 eğitim öğretim yılında eğitimlerine devam eden 704 ortaokul öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırma örneklemini oluşturan ortaokul öğrencilerinin kişisel bilgilerine ilişkin bulguların betimlenmesi aşağıda verilmektedir.

Çizelge 1. Araştırma Örneklemi Ortaokul öğrencilerinin Cinsiyet, Sınıf Düzeyi ve Öğrenme Algısı Değişkenlerine İlişkin Bulgular

		N	%
Cinsiyet	Kız	382	54,30
	Erkek	322	45,70
	Toplam	704	100
Sınıf Düzeyi	6. Sınıf	24	3,40
	7. Sınıf	235	33,40
	8. Sınıf	445	63,20
	Toplam	704	100
Öğrenme Şekli	Görerek	308	43,8
	İşiterek	312	44,2
	Fiziksel Temas	84	12
	Toplam	704	100

Tablo1'deki veriler incelendiğinde araştırmanın örneklemini oluşturan 704 ortaokul öğrencisinden %45,70'ı erkek ve %54,30'u ise kız öğrencilerden oluşmaktadır. Benzer şekilde sınıf düzeyi dağılımları açısından tabloda görüldüğü gibi ortaokul öğrencilerinin sınıf düzeyi açısından sırasıyla 8.sınıf öğrencileri 445 öğrenciyle %63,20'nü, 7.sınıf öğrencileri 235 öğrenciyle %33,40'ı ve 6.sınıf öğrencileri 24 öğrenciyle %3,40'ı oluşturmaktadır. Aynı şekilde tabloda görüldüğü gibi öğrenme stillerine ilişkin algıları açısında 704 ortaokul öğrencilerinden sırasıyla %44,2'i işiterek öğreniyorum, %43,8'i görerek öğreniyorum ve %12'si fiziksel temas ile öğreniyorum şeklinde olduğu görülmektedir.

2.2.Bulgular Ve Yorum

Birinci alt problem " Ortaokul öğrencilerinin öğrenme stillerine göre dağılımları nasıldır'' Şeklindedir. Bu alt probleme cevap aramak amacıyla ortaokul öğrencilerinin öğrenme stillerine göre dağılımları belirlenmiş ve Görsel-1'de sunulmuştur.

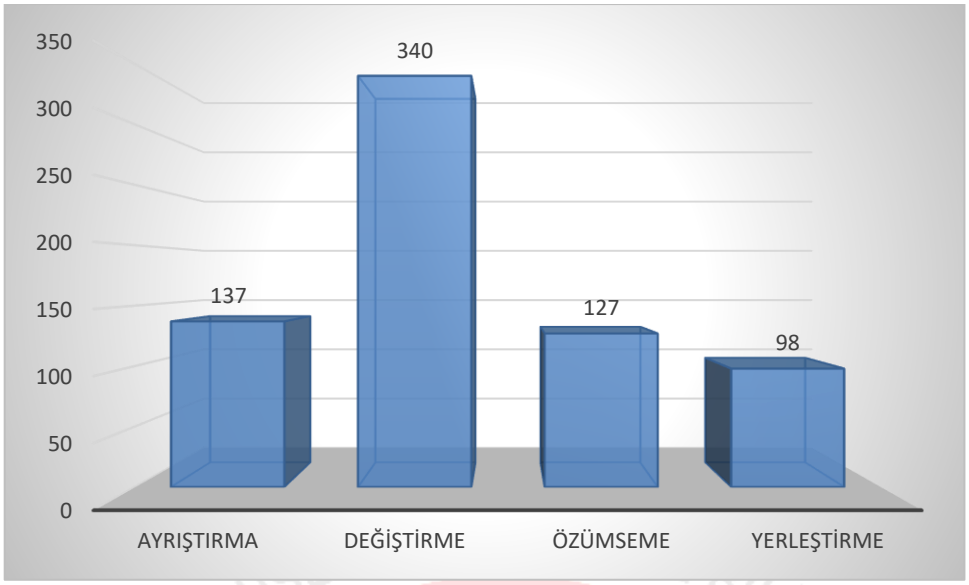

Görsel 1. Öğrencilerin Öğrenme Stillerine Göre Dağılımı

Görsel-1'de görüldüğü gibi 340 öğrencinin değiştirme öğrenme stiline sahip olduğu ve 137 öğrencinin ayrıştırma, 127 öğrencinin özümseme ve 98 öğrencinin yerleştirme öğrenme stiline sahip olduğu görülmektedir. Dolayısıyla ortaokul öğrencilerinin sırasıyla %48,4 oranıyla değiştirme öğrenme stili , %19,6 oranıyla ayrıştırma , %18 oranıyla özümseme ve en az ise %13,9 oranıyla yerleştirme öğrenme stillerine sahip olduğu görülmektedir.

İkinci alt problem ortaokul öğrencilerinin öğrenme stillerine göre uzamsal akıl yürütme becerileri hangi düzeydedir? " şeklindedir. Bu alt probleme cevap aramak amacıyla ortaokul öğrencilerinin öğrenme stillerine göre uzamsal akıl yürütme becerileri belirlenmiş ve Çizelge 2'de sunulmuştur.

Çizelge 2. Ortaokul Öğrencilerinin Uzamsal Akıl Yürütme Becerilerinin Öğrenme Stilleri Değişkenine İlişkin bulgular

		N	X̄	Ss
Uzamsal Akıl Yürütme Becerisi	Ayrıştırma	137	10,49	4,35
	Değiştirme	340	7,74	3,97
	Özümseme	127	9,15	4,56
	Yerleştirme	98	8,50	3,86
	Toplam	702	8,64	4,27

Çizelge 2'deki veriler analiz edildiğinde ortaokul öğrencilerinin uzamsal akıl yürütme becerilerinin sırasıyla ayrıştırma, özümseme, yerleştirme ve değiştirme öğrenme stiline sahip öğrencilerde olduğu görülmektedir. ($\bar{X}_{Ayrıştırma} > \bar{X}_{Özümseme} > \bar{X}_{Yerleştirme} > \bar{X}_{Değiştirme}$).

Üçüncü alt problem ''Ortaokul öğrencilerinin uzamsal akıl yürütme becerilerinde cinsiyet açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık var mıdır? " şeklindedir. Bu alt

probleme cevap aramak amacıyla ortaokul öğrencilerinin cinsiyet açısından uzamsal akıl yürütme becerileri belirlenmiş ve Çizelge 3'te sunulmuştur.

Çizelge 3'te ortaokul öğrencilerinin uzamsal akıl yürütme becerilerinin cinsiyet değişkenine ilişkin t testi sonuçları bulunmaktadır.

Çizelge 3. Ortaokul Öğrencilerinin Uzamsal Akıl Yürütme Becerilerinin Cinsiyet Değişkenine İlişkin t Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	X̄	Ss	t testi			Cohen d
					t	sd	p	
Uzamsal Akıl Yürütme Becerileri	Kız	378	9,08	4,46	3,03	694	,003*	0,23
	Erkek	318	8,11	3,99				

*: P<,05

Çizelge 3'te görüldüğü gibi cinsiyet değişkenine göre kız öğrenciler ile erkek öğrencilerin uzamsal akıl yürütme beceri puanları arasında istatistiksel olarak arasında anlamlı fark bulunmaktadır(p= ,003). Kız öğrenciler ($\bar{X}$=9,08) ile erkek öğrencilerin ($\bar{X}$=8,11) uzamsal akıl yürütme becerilerinde kız öğrencilerin lehine anlamlı bir fark görülmektedir ($\bar{X}_{kız} > \bar{X}_{erkek}$). Etki büyüklüğü için Jacob Cohen (1962) tarafından d = 0.20-0,05 için küçük bir etki büyüklüğü, d = 0.50-0,80 için orta bir etki büyüklüğü ve d = 0.80-1 için büyük bir etki büyüklüğü olarak adlandırılmıştır. Cohen d. değeri 0,23 olduğundan kız ve erkek öğrencilerin uzamsal akıl yürütme becerilerin arasındaki fark küçük bir etkiye sahiptir.

Dördüncü alt problem ile ''Ortaokul öğrencilerinin uzamsal akıl yürütme becerilerinde sınıf düzeyleri açısından anlamlı bir farklılık var mıdır?" şeklindedir. Bu alt probleme cevap aramak amacıyla Bu alt probleme cevap aramak amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları Çizelge 4'te sunulmuştur.

Çizelge 4. Ortaokul Öğrencilerinin Uzamsal Akıl Yürütme Becerilerinde Sınıf Düzeyi Değişkenine İlişkin ANOVA Testi Sonuçları

Sınıf Düzeyi	N	X̄	Ss	V.K	KT	Sd	KO	F	P	Anlamlılık
6. Sınıf	18	6,38	3,20	G.Arası	288,48	2	144,24	8,04	,00*	8-7;8-6 ; 7-6
7. Sınıf	229	7,98	3,80	G.İçi	12350,39	689	17,92			
8. Sınıf	445	9,11	4,46	Toplam	12638,87	691				

*: P<,05

Çizelge 4 incelendiğinde ortaokul öğrencilerinin uzamsal akıl yürütme becerilerinde sınıf düzeyi açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir ($p < ,05$). Ortaokul öğrencilerinin uzamsal akıl yürütme becerilerinde, 8. sınıf öğrencilerinin lehine, 6. ve 7.sınıf öğrencilerin uzamsal akıl yürütme becerilerinde ise 7. sınıf öğrencilerinin lehine anlamlı farklılık göstermektedir ($\bar{X}_{8.sınıf} > \bar{X}_{7.sınıf} > \bar{X}_{6.sınıf}$).

Beşinci alt problem ‘‘Ortaokul öğrencilerinin uzamsal akıl yürütme becerilerinde öğrenme stilleri algısı açısından anlamlı bir farklılık var mıdır?” şeklindedir. Bu alt probleme cevap aramak amacıyla ortaokul öğrencilerinin uzamsal akıl yürütme becerilerindeki öğrenme stilleri algısı belirlenmiş ve Çizelge 5’te sunulmuştur.

Çizelge 5. Ortaokul Öğrencilerinin Uzamsal Akıl Yürütme Becerilerinde Öğrenme Stilleri Algısı Değişkenine İlişkin ANOVA Testi Sonuçları

	Öğrenme Algısı	N	X	Ss	V.K	KT	Sd	KO	F	P	Anlamlılık
UAYB	Görerek	307	7,73	3,90	G.A.	501,08	2	250,54	14,26	,00	İşiterek.-Görerek.; İşititerek.-Fiziksel Temas; Fiziksel Temas Görerek
	İşiterek	311	9,53	4,42	G.İ.	12264,89	698	17,57			
	Fiziksel Temas	83	8,64	4,37	Top.	12765,97	700				

*: P<,05

Çizelge 5 görüldüğü gibi ortaokul öğrencilerinin uzamsal akıl yürütme becerilerinde (UAYB) öğrenme stilleri algısı açısında anlamlı farklılık bulunmaktadır ($p< ,05$).Ortaokul öğrencilerinin uzamsal akıl yürütme becerilerinde görerek, işiterek ve fiziksel temas öğrenme algısına sahip öğrencilerden İşiterek öğrenme algısına sahip öğrenciler lehine anlamlı farklılık bulunmaktadır. Aynı şekilde uzamsal akıl yürütme becerilerinde fiziksel temas öğrenme stilleri algısına sahip öğrenciler ile görerek öğrenme stilleri algısına sahip öğrenciler arasında fiziksel temas öğrenme algısına sahip olanların lehine anlamlı bir şekilde farklılaştığı görülmektedir ($\bar{X}_{İşiterek} > \bar{X}_{Fiziksel\ Temas} > \bar{X}_{Görerek}$).

3. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

3.1. Sonuç Ve Tartışma

Ortaokul öğrencilerinin öğrenme stilleri tespit edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre ortaokul öğrencilerinin sırasıyla değiştirme, ayrıştırma, özümseme ve en az ise yerleştirme öğrenme stillerine sahip olduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde **[14]** ortaokul 5. ve 6. sınıf öğrencileriyle yaptığı çalışmada öğrencilerin öğrenme stilleri sırasıyla değiştiren, özümseyen, yerleştiren ve ayrıştıran, öğrenme stilini tercih etmiştir. Aynı şekilde **[23]** yaptığı araştırmada 8. sınıf ortaokul öğrencilerine uyguladığı Kolb'un Öğrenme Stillerine göre sırasıyla değiştiren öğrenme stili, özümseyen öğrenme stili, ayrıştıran öğrenme stili ve yerleştiren öğrenme stili olarak belirlemiştir. Benzer bir başka çalışmayı yapan **[11]** ortaokul öğrencilerine uyguladığı KÖSE-III ölçeğinde de benzer sonuçlar tespit etmiştir **[11].** yaptığı araştırmada 6. sınıf, 7. sınıf ve 8. sınıf ortaokul kız ve erkek öğrencilerinin sırasıyla değiştiren öğrenme stilline sahip olduğunu bulmuştur. Ancak literatür taramalarında ortaokul öğrencilerinin öğrenme stilleriyle ilgili farklı sonuçlarda olduğu görülmüştür. Örneğin **[3]** ortaokul 7.sınıf öğrencileriyle ilgili yaptığı araştırmada öğrencilerin sırasıyla ayrıştıran, özümseyen, yerleştiren ve değiştiren öğrenme stiline sahip olduklarını tespit etmiştir.

Ortaokul öğrencilerinin uzamsal akıl yürütme becerilerinde cinsiyet açısından anlamlı bir farklılık olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Cinsiyet açısından ortaokul öğrencilerinin uzamsal akıl yürütme becerilerinde istatiksel olarak kız öğrencilerin lehine anlamlı bir fark bulunduğu tespit edilmiştir. Ancak bazı araştırmacıların ulaştığı bulgular bu çalışmadaki verilerle çelişmektedir. Uzamsal akıl yürütme becerisinin kullanıldığı faaliyetlerde erkek öğrencilerin uzamsal akıl yürütme becerilerinin kızlardan daha iyi düzeyde olduğunu tespit edilmiştir **[6]** ; **[4]**; **[21]**; **[8]** ; **[22]**. Bireylerin uzamsal akıl yürütme becerilerinin cinsiyet açısından ortaya çıkan farklılıklar konusunda çeşitli faktörlerin tartışılması devam etmektedir. Farklı yaş gruplarında veya eğitim öğretim kademesinde öğrenimlerine devam eden bireylerin uzamsal akıl yürütme becerilerinin cinsiyet açısından erkekler lehine anlamlı farklılıklarda mevcuttur. Örneğin **[22]** Sınıf öğretmeni adaylarının uzamsal becerilerinin kız ve erkek öğrenciler arasında anlamlı bir farklılık gösterdiğini erkek öğrencilerin, kız öğrencilere göre uzamsal beceriler konusunda daha başarılı olduğunu yaptığı çalışmada tespit etmiştir. Mevcut çalışmada araştırmaya katılan ortaokul öğrencilerinin uzamsal akıl yürütme becerilerinin daha önceki çalışmaların aksine kızlar lehine olması öğrencilerin sosyoekonomik durumu ile ilgili olabilir. Çünkü **[17]** sosyoekonomik durumun uzamsal akıl yürütme becerilerindeki cinsiyet farkını değiştirdiğini yaptığı çalışmalarda elde ettiği sonuçlara göre öne sürmektedirler. Düşük

sosyoekonomik düzeyli erkek ve kızların uzamsal akıl yürütme becerilerinin performansında farklılık göstermediğini, ancak orta ve yüksek sosyoekonomik düzeyde farklılık gösterdiğini gözlemlediklerini belirtiler. **[22]** Uzamsal becerilerinin cinsiyet arasındaki farkın bireyin sahip olduğu uzamsal kaygı olabilir. Mevcut çalışmada öğrencilerin sosyo ekonomik ve kaygı durumları tespit edilmediğinden böyle bir sonuca varmak mümkün değildir. Yaptıkları çalışmada uzamsal becerilerin alt boyutlarından biri olan dışsal-dinamik becerilerin cinsiyet açısından farklılaşma olmadığını bildirdiler (**[8]** ; **[9]**; **[16]**). Uzamsal beceri görevlerinde cinsiyete dair farklılıklar yaş faktörüne göre değişebilir **[13]**. Birçok faktör biyolojik, yaş, akademik seviye, sosyoekonomik durum, psikolojik durum gibi birlikte değerlendirileceği çalışmalarla bir sonuca ulaşılabilecek araştırmalar yapılabilir.

Ortaokul öğrencilerinin uzamsal akıl yürütme becerilerinde sınıf düzeyleri açısından anlamlı bir farklılık olup olmadığıyla ilgili tespit edilmiştir. Sonuçlar doğrultusunda ortaokul öğrencilerin uzamsal akıl yürütme becerileri sınıf düzeyi açısından anlamlı farklılık göstermektedir. Ortaokul öğrencilerinden 8. sınıf öğrencilerin uzamsal akıl yürütme becerileri, 6. sınıf ve 7. sınıf öğrencilerine göre, 7. sınıf öğrencilerin uzamsal akıl yürütme becerileri ise 6. sınıf öğrencilerine göre anlamlı farklılık göstermektedir. Bir başka deyişle ortaokul öğrencilerinin sınıf düzeyi artıkça uzamsal akıl yürütme becerilerinin de artığı söylenebilir. Yani sınıf düzeyi artıkça uzamsal akıl yürütme becerisi de artar. Benzer şekilde **[7]** yaptığı çalışmada üstün yetenekli 6, 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin uzamsal akıl yürütme becerilerinin sınıf seviyesi artıkça yükseldiğini ifade etmiştir. Aynı şekilde **[5]** yaptığı ortaokul öğrencileriyle ilgili yaptığı çalışmasında uzamsal beceriler sırasıyla 8. sınıf, 7. sınıf ve en az 6. sınıf öğrencilerinde olduğunu tespit etti. Bu çalışmalar araştırmanın sonucunu desteklemektedir. Öğrencilerin uzamsal akıl yürütme becerilerinin sınıf düzeyi artıkça artması öğrencilerin yaş, soyut düşüncelerinin gelişmesiyle yordanabilir. Öbür taraftan **[2]** lise öğrencilerinin uzamsal düşünme düzeylerinin sınıf düzeyleri açısından anlamlı bir şekilde farklılaşmadıklarını yaptıkları çalışmayla ortaya çıktığını belirtiler. Piaget'e göre bireyler bebeklikten ergenliğe kadar sırasıyla duysal motor dönem, işlem öncesi dönem, somut işlemler dönemi ve soyut işlemler dönemine geçerek bilişsel bir gelişim geçirir (Kolb, 1984, Akt: **[20]** . Piaget (1977)'e göre yaş ilerledikçe somut yaşantılardan soyut düşüncelerin gelişimi takip eder **[1]** .

Ortaokul öğrencilerinin uzamsal akıl yürütme becerilerinin öğrenme stilleri algısı açısından anlamlı bir farklılık taşıyıp taşımadığı tespit edilmiştir. Çalışmada elde edilen

bulgularda ortaokul öğrencilerinin uzamsal akıl yürütme becerilerinde öğrenme stilleri algısı açısında anlamlı farklılık taşımakta olduğunu göstermiştir. Ortaokul öğrencilerinin uzamsal akıl yürütme becerilerinde görerek, işiterek ve fiziksel temas öğrenme algısına sahip öğrenciler arasında işiterek öğrenme algısına sahip olan öğrenciler lehine istatiksel olarak anlamlı farklılık bulunmaktadır. Görsellik uzamsal yeteneklerin doğasında vardır. Uzamsal yeteneğin doğası gereği görselliği, görsel açıdan tanımayı gerektirir ve geometrik şekilleri tanımada, yorumlamada önemli bir araç olabileceğini ifade etmektedirler **[24]** .

3.2.Öneriler

Alanyazın taramalarında uzamsal becerilerle ilgili çalışmalar daha çok matematik alanıyla ilgili yapılmıştır. Uzamsal akıl yürütme becerilerinin fen bilimleri alanı üzerindeki etkisiyle ilgili daha fazla çalışma yapılması önemli olacaktır. Alan yazı taramalarında ülkemizde uzamsal akıl yürütme becerisinin öğrenme stili değişkenine yönelik bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Ülkemizde uzamsal becerilerle ilgili daha fazla çalışmaya yapmak uzamsal becerilerin anlaşılmasını sağlayacaktır.

4. KAYNAKÇA

[1] Ahioğlu Lindberg, E. (2011). Piaget Ve Ergenlikte Bilişsel Gelişim. Kastamonu Eğitim Dergisi,19(1),1-10.Retrievedfro https://dergipark.org.tr/tr/pub/kefdergi/issue/49053/625815

[2] Bedir, D. & Yılmaz, S. (2020). Lise Öğrencilerinin Uzamsal Yetenek Öz-değerlendirme Düzeylerinin İncelenmesi . Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi , 14 (2) , 1528-1553 . DOI: 10.17522/balikesirnef.688675

[3] Bodur, Ş. Ortaokul 7. Sınıf Öğrencilerinin Öğrenme Stilleri İle Fen Konularını Günlük Yaşamla İlişkilendirme Becerileri Arasındaki İlişki.Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İlköğretim Fen Bilgisi Öğretmenliği Ana Bilim Dalı, Giresun Üniversitesi, Giresun,2016.

[4] Dündar, S. Bilişsel Stilleri Farklı Öğretmen Adaylarının Uzamsal Becerilerinin İncelenmesi . Bartın University Journal of Faculty of Education , 3 (1) , 102-112 ,2014. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/buefad/issue/3814/51162

[5] Dokumacı Sütçü, N. Examının The Two And Three Dımensıonal Spatıal Vısualızatıon Skılls Of Secondary School Students . Milli Eğitim Dergisi , 50 (231) , 427-448 ,2021. DOI: 10.37669/milliegitim.737639

[6] Ehrlich, S. B.,Levine, S. C., & Goldin-Meadow, S.The importance of gesture in children's spatial reasoning. Developmental Psychology, 42(6), 1259–1268,2006. https://doi.org/10.1037/0012-1649.42.6.1259

[7] Ertekin, P.Üstün Yetenekli Ortaokul Öğrencilerinin Uzamsal Akıl Yürütme Becerilerinin Astronomi Konularına Yönelik Kavramsal Anlayışları Ve Akademik Başarıları İle İlişkisinin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya,2017.

[8] Frick, A., Möhring, W., & Newcombe, N. S. Development of mental transformation abilities. Trends in Cognitive Sciences, 18(10), 536–542,2014. https://doi.org/10.1016/j.tics.2014.05.011

[9] Frick, A.Spatial transformation abilities and their relation to later mathematics performance. Psychological Research, 83, 1465–1484,2019. https://doi.org/10.1007/s00426-018-1008-5

[10] Güneş, N. İlkokul 3. Sınıf Hayat Bilgisi Dersinin Dunn Ve Dunn Öğrenme Stili Modeli Kullanılarak Öğretilmesinin Öğrencilerin Akademik Başarılarına Ve Derse Yönelik Tutumlarına Etkisi, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş,2021.

[11] Güzel, M. İlköğretim 6, 7 Ve 8. Sınıf Öğrencilerinin Öğrenme Stilleri İle Eleştirel Düşünme Eğilimlerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Eğitim Programları Ve Öğretimi Tezli Yüksek Lisans Programı, Burdur,2019.

[12] Heyer, I. Establishing the empirical relationship between non-science majoring undergraduate learners' spatial thinking skills and their conceptual astronomy knowledge.University of Wyoming, Wyoming,2012.

[13] Hodgkiss, A., Gilligan, K. A., Tolmie, A. K., Thomas, M. S. C., & Farran, E. K. Spatial cognition and science achievement: The contribution of intrinsic and extrinsic spatial skills from 7 to 11 years. British Journal of Educational,2018. Psychology. doi:10.1111/bjep.12211

[14] Koç, S. İlkokul 5. ve 6. Sınıf in Öğrenme Stillerinin Belirlenmesi ve Akademik Başarı ile İlişkisi, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ,2009.

[15] Kaya, S. Liselere Geçiş Sistemi (LGS) Fen Bilimleri Testi Sorularının Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı Kazanımlarıyla Örtüşme Düzeyinin Belirlenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Bartın Üniversitesi Eğitim Enstitüsü, Bartın,2022.

[16] Korkmaz, H. İ. & Tekin, B. Investigating Preschool Teacher Candidates' Spatial Thinking Skills . Journal of Theoretical Educational Science , 13 (1) , 191-204,2020. DOI: 10.30831/akukeg.561847

[17] Levine, S. C., Vasilyeva, M., Lourenco, S. F., Newcombe, N. S., Huttenlocher, J., Levine, S. C., Huttenlocher, J. Socioeconomic Status Modifies the Sex Difference in Spatial Skill,2018. https://doi.org/10.1111/j.1467-9280.2005.01623.x

[18] Mercan, Z. Erken Steam Geleceğe Hazırlık Programının Çocukların Görsel Uzamsal Akıl Yürütme Becerilerine Etkisi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara,2019.

[19] Milli Eğitim Bakanlığı. [MEB]. (2018). İlkokul ve ortaokul fen bilimleri dersi 3-8. Sınıflar öğretim programı. Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.

[20] Peker, M. (2003)., Kolb Ögrenme Modeli, Milli Egitim Dergisi, sayı: 157

[21] Sarama, J., & Clements, D. H. Early Childhood Mathematics Education Research: Learning Trajectories for Young Children,2009.

[22] Sarı, M. H. Uzamsal beceri ve uzamsal kaygı arasındaki ilişki: sınıf öğretmeni adayları üzerine bir araştırma. Türk Bilgisayar ve Matematik Eğitimi Dergisi, 7(3), 646-658,2016.

[23] Süzer Uğur, S.Öğrencilerin Rutin Ve Rutin Olmayan Matematik Problemi Çözme Başarıları İle Kolb Öğrenme Stilleri Arasındaki İlişki. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Eğitim Programları Ve Öğretimi Bilim Dalı, Kocaeli,2018.

[24] Turgut, M., Cantürk-Günhan ve Yılmaz, S. Uzamsal Yetenek Hakkında Bir Bilgi Seviyesi İncelemesi, E Journal of New World Sciences Academy, 4 (2), 317-326.2009.

ÜNİVERSİTE TAKIMINDA OYNAYAN BADMİNTON OYUNCULARININ SÜRAT VE BADMİNTON SPESİFİK ÇEVİKLİK PERFORMANSLARININ İNCELENMESİ

DR. NURKAN YILMAZ

İnönü Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi,
– 0000-0002-8845-7093

ÖZET

Milyonlarca izleyicisi ile dünyanın en popüler sporlarından biri olan badminton, 1992 Olimpiyatlarına dahil edildikten sonra popülaritesi daha da artmıştır (Phomsoupha & Laffaye, 2015). Açık ve çok hızlı aksiyonlara sahip bir raket sporu olan badminton, maksimum düzeyde teknik beceri ve zihinsel kararlılık gerektirmesinin yanında dayanıklılık, hız, güç ve çeviklik gibi performanslara etki eden yetiler de önem arz etmektedir (Loureiro & de Freitas, 2016; Angga, 2019). Bu bilgi ışığında çalışmanın amacı, üniversite takımında oynayan badminton oyuncularının sürat ve badminton spesifik çeviklik performanslarının incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmaya, İnönü Üniversitesinin farklı fakültelerinde okuyan 17-25 yaş aralığında toplam 20 gönüllü öğrenci olmak üzere iki grup (badminton grubu n=10; kontrol grubu n=10) katılımcı dâhil edilmiştir. Katılımcıların yaş ortalamaları 20,25±1,58 yıl, boy ortalamaları 168,60±6,93 cm ve vücut ağırlık ortalamaları 61,00±8,22 kg'dır. Katılımcılardan badminton grubu, haftada 2 gün, günde 90 dakika olmak üzere toplamda 12 hafta badminton sporuna özgü antrenmanlar yaptı. Elde edilen veriler, "Independent Sample T Test" ile analiz edildi. Araştırmada anlamlılık düzeyi $p<0.05$ olarak belirlendi. İstatistiki analiz sonuçlarına göre, 20m sürat ($p=0,039$) ve badminton spesifik çeviklik ($p=0,000$) değişkenlerinde badminton grubu lehine istatistiksel anlamlılık tespit edildi ($p<0.05$). Sonuç olarak, 12 haftalık antrenmanların kontrol grubuna göre badminton oyuncularının sürat ve çeviklik performanslarını artırdığını söyleyebiliriz.

Anahtar Kelimeler: Badminton, Spesifik Çeviklik, Sürat, Takım

INVESTIGATION OF SPRİNT AND BADMINTON SPECIFIC AGILITY PERFORMANCES OF BADMINTON PLAYERS PLAYING IN THE UNIVERSITY TEAM

ABSTRACT

Badminton, one of the most popular sports in the world with millions of viewers, increased its popularity even more after it was included in the 1992 Olympics (Phomsoupha & Laffaye, 2015). Badminton, which is a racket sport with clear and very fast actions, requires maximum technical skills and mental stability, as well as abilities that affect performances such as endurance, sprint, power and agility (Loureiro & de Freitas, 2016; Angga, 2019). In the light of this information, the aim of the study is to examine the speed and badminton specific agility

performances of badminton players playing in the university team. Two groups of participants (badminton group n=10; control group n=10), a total of 20 volunteer students aged 17-25, studying at different faculties of İnönü University, were included in the study. The mean age of the participants was 20.25±1.58 years, their average height was 168.60±6.93 cm, and their body weight average was 61.00±8.22 kg. The badminton group of the participants did badminton-specific training for a total of 12 weeks, 90 minutes a day, 2 days a week. Obtained data were analyzed with "Independent Sample T Test". The significance level in the study was determined as $p<0.05$. According to the statistical analysis results, statistical significance was found in favor of the badminton group in the 20m sprint ($p=0.039$) and badminton specific agility ($p=0.000$) variables ($p<0.05$). As a result, we can say that 12-week training increased the speed and agility performances of badminton players compared to the control group.

Keywords: Badminton, Specific Agility, Sprint, Team

1. GİRİŞ

Milyonlarca izleyicisi ile dünyanın en popüler sporlarından biri olan badminton, 1992 Olimpiyatları'na dahil edildikten sonra popülaritesi daha da artmıştır (Phomsoupha & Laffaye, 2015). Tenis ve squash gibi raketle oynanan sporlar içerisinde en hızlı spor sayılan badminton, özel ölçülere sahip ve file ile ortadan ikiye ayrılmış dikdörtgen bir sahada karşılıklı tek kişi veya çift kişi ile oynanmaktadır (Tan ve ark., 2016; Phomsoupha & Laffaye, 2015). Badminton oynarken, özellikle elit seviyede aerobik ve anaerobik enerji sistemlerinin devrede olduğu büyük aralıklı egzersiz ile tanımlanmaktadır. Ancak bu sistemlerin katılımının rallilerin ve oyunun toplam süresi ile doğrudan ilişkili olduğunu belirtilmektedir (Campos ve ark., 2009; Chin ve ark., 1995). Bununla birlikte, bir rallide enerji ihtiyacının daha çok alaktik anaerobik metabolizma olduğu iddia edilmektedir (Campos ve ark., 2009). Açık ve çok hızlı aksiyonlara sahip bir raket sporu olan badminton, maksimum düzeyde teknik beceri ve zihinsel kararlılık ile kısa süreli ve yüksek yoğunluklu hareketler gerektirmesinin yanında dayanıklılık, hız, güç, esneklik, denge, koordinasyon, refleks ve çeviklik gibi performanslara etki eden yetiler de önem arz etmektedir (Loureiro & de Freitas, 2016; Phomsoupha & Laffaye, 2015; Angga, 2019; Chin ve ark., 1995; Sheng ve ark., 2020; Pooja, 2019). Dolayısıyla badminton oyuncuları, belirtilen tüm bu faktörlerin bir arada olduğu badmintona özgü bir kombinasyonu geliştirmesi gerektiği bilinmektedir (Yılmaz, 2022). Benzersiz hareket teknikleri ve kısmen küçük alan gücü içeren maksimum patlayıcı bir spor olan badminton için ortaya çıkaracağı bu özel kombinasyonu, oyuncular maç esnasında uygularken hızlı ve çevik olmaları gerekmektedir (Pooja, 2019). Çeviklik, her spor performansı için önemli bir fiziksel parametre olmasının yanı sıra badmintonda önemli bir bileşen olup doğru ayak hareketi ile yaklaşan bir sonraki hareketi ve manevraları hızlı bir şekilde yerine getirirken dengeyi korumak için önemlidir (Beekhuizen ve ark., 2009; Pooja, 2019; Frederick, 2014).

Badminton oyunu, ustalık işi teknik ve becerilerini en iyi şekilde yerine getirebilmek için mükemmel bir fiziksel kondisyon gerektirdiği ve fiziksel değerlendirmelerin önemli olduğu bilinmektedir (Sheng ve ark., 2020). Bu bilgiler ışığında çalışmanın amacı, üniversite takımında oynayan badminton oyuncularının sürat ve badminton spesifik çeviklik performanslarının incelenmesi amaçlanmıştır.

2. MATERYAL VE METOD

Çalışmaya, İnönü Üniversitesinin farklı fakültelerinde okuyan 17-25 yaş aralığında toplam 20 gönüllü öğrenci olmak üzere iki grup (badminton grubu n=10; kontrol grubu n=10) katılımcı dâhil edilmiştir. Katılımcıların yaş ortalamaları 20,25±1,58 yıl, boy ortalamaları 168,60±6,93 cm ve vücut ağırlık ortalamaları 61,00±8,22 kg'dır. Katılımcılardan badminton grubu, haftada 2 gün, günde 90 dakika olmak üzere toplamda 12 hafta badminton sporuna özgü antrenmanlar yaptı. Antrenmanlar kapalı spor salonunda yapıldı. 12 haftalık antrenman programı bitiminde katılımcılara, sürat ölçümü için 20m sürat koşusu testi ve çeviklik ölçümü için badminton spesifik çeviklik testi ölçümleri yapıldı. Standartların sağlanması adına ölçümler testlerin protokollerine göre yapıldı.

3. BULGULAR

Ölçümlerden elde edilen verilere normallik testleri uygulandı ve verilerin normal dağılım gösterdiği tespit edildi. Daha sonra veriler "Independent Sample T Test" ile analiz edildi. Araştırmada anlamlılık düzeyi $p<0.05$ olarak belirlendi. İstatistiki analiz sonuçlarına göre, 20m sürat ($p=0,039$) ve badminton spesifik çeviklik ($p=0,000$) değişkenlerinde badminton grubu lehine istatistiksel anlamlılık tespit edildi ($p<0.05$).

4. TARTIŞMA

Bu araştırmamızda 12 haftalık badminton sporuna özgü antrenmanların badminton sporcularının motor performans unsurlarından olan sürat ve çeviklik parametrelerinde pozitif yönde etkiler sağladığını söyleyebiliriz. Konu ile ilgili daha önce yapılan çalışmalar incelendiğinde, Loureiro ve ark., (2017) badminton spesifik çeviklik testi olan Badcamp testi ve mekik koşusu çeviklik testi ile badminton oyuncuları ve farklı sporların oyuncularının performansını karşılaştırarak Badcamp'ın özgünlüğünü incelemeyi amaçladıkları çalışmada, badminton oyuncu grubunun Badcamp'taki diğer tüm gruplara kıyasla daha hızlı olduğunu ortaya koymuşlardır. Diğer taraftan mekik koşusu çeviklik testi gruplar arasında fark olmadığını belirtmişlerdir. Falah ve ark., (2022) yaptıkları çalışmada, bir spor kulübündeki badminton sporcularının fiziksel performans profilini belirlemeyi amaçlamışlardır. Buna göre, 20m koşu, dikey sıçrama, karın kas kuvveti, kol kas kuvveti, çeviklik ve aerobik dayanıklılık parametrelerinin sonuçlarının pozitif olduğunu ortaya koymuşlardır. Ooi ve ark., (2009) elit ve sub-elit Malezyalı erkek badminton oyuncularının fiziksel ve fizyolojik özelliklerini belirleyerek bu özelliklerin oyuncuları birbirinden ayırt edip etmediğini araştırmışlardır. Çalışma sonuçlarına göre, dikey sıçrama yüksekliğinde elit grup lehine fark bulunurken mekik koşusu testleri ve saha içi badmintona özgü hareket çevikliği testlerinde gruplar arasında anlamlı bir fark bulunamadığını belirtmişlerdir. Buradan hareketle, bu araştırmamızın da literatürle benzer sonuçlar ortaya çıktığını özellikle badminton sporuna özgü çeviklik testlerinde badminton oyuncularının çok daha iyi olduğunu söyleyebiliriz.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu araştırmamızda, 12 haftalık badminton sporuna özgü antrenmanların okul takımında oynayan oyuncuların daha önce bu sporu yapmamış kontrol grubuna göre sürat ve badminton sporuna özgü çeviklik performanslarını artırdığını söyleyebiliriz. Diğer taraftan spora özgü antrenmanların badminton oyuncularının spesifik çeviklik performansına daha fazla katkıda

bulunduğunu belirtebiliriz. Dolayısıyla antrenörlerin ve uzman kişilerin antrenman planlamaları yaparken spora özgü programlama yapmaları önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

1. Angga, P. D. (2019). Anthropometric and motor performance of junior badminton athlete. In *2nd International Conference on Sports Sciences and Health 2018 (2nd ICSSH 2018)* (pp. 143-146). Atlantis Press.
2. Beekhuizen, K. S., Davis, M. D., Kolber, M. J., & Cheng, M. S. S. (2009). Test-retest reliability and minimal detectable change of the hexagon agility test. *The Journal of Strength & Conditioning Research*, *23*(7), 2167-2171.
3. Campos, F. A. D., Daros, L. B., Mastrascusa, V., Dourado, A. C., & Stanganelli, L. C. R. (2009). Anthropometric profile and motor performance of junior badminton players. *Brazilian journal of biomotricity*, *3*(2), 146-151.
4. Chin, M. K., Wong, A. S., So, R. C., Siu, O. T., Steininger, K., & Lo, D. T. (1995). Sport specific fitness testing of elite badminton players. *British journal of sports medicine*, *29*(3), 153-157.
5. Falah, A. K., Santoso, S., & Nugroho, U. (2022, September). Profil Kondısı Fısık Atlet Badmınton Pada Klub Forza Yunıor Tahun 2021. In *Prosıdıng Semınar Nasıonal Dıes Natalıs Utp Surakarta* (Vol. 2, No. 1, pp. 54-62).
6. Frederick, M. F. A., Hamid, D. H. T. A. H., Omar, A. H., Hasan, K., Soeed, K., & Zulkapri, I. (2014). Badminton: specific movement agility testing system. *MoHE 2014*.
7. Loureiro, L. D. F. B., & de Freitas, P. B. (2016). Development of an agility test for badminton players and assessment of its validity and test–retest reliability. *International journal of sports physiology and performance*, *11*(3), 305-310.
8. Loureiro, L. D. F. B., Dias, M. O. C., Cremasco, F. C., da Silva, M. G., & de Freitas, P. B. (2017). Assessment of specificity of the badcamp agility test for badminton players. *Journal of human kinetics*, *57*(1), 191-198.
9. Phomsoupha, M., & Laffaye, G. (2015). The science of badminton: game characteristics, anthropometry, physiology, visual fitness and biomechanics. *Sports medicine*, *45*(4), 473-495.
10. Pooja, D. (2019). *Effects of Plyometric and Core Stability Exercise on Physical Performance of Badminton Players: A Comparative study* (Doctoral dissertation, KG College of Physiotherapy, Coimbatore).
11. Sheng, W. Y., Ginanjar, A., & Wei, G. T. (2020). The Effects of Teaching Badminton Practice on Improving Badminton Capabilities of Sports Department Students. *European Journal of Molecular & Clinical Medicine*, *7*(1), 3853-3866.
12. Tan, D. Y. W., Ting, H. Y., & Lau, S. B. Y. (2016, November). A review on badminton motion analysis. In *2016 International Conference on Robotics, Automation and Sciences (ICORAS)* (pp. 1-4). IEEE.
13. Ooi, C. H., Tan, A., Ahmad, A., Kwong, K. W., Sompong, R., Mohd Ghazali, K. A., ... & Thompson, M. W. (2009). Physiological characteristics of elite and sub-elite badminton players. *Journal of sports sciences*, *27*(14), 1591-1599.

14. Yılmaz, N. (2022). Investigation of the effect of acute badminton training on selected biomotoric parameters. *Physical education of students*, *26*(1), 11-17.

KARADENİZ 10. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
SAMSUN
17 - 18 EYLÜL 2022

SPOR BİLİMLERİ BÖLÜMLERİNE HAZIRLANAN ÖĞRENCİLERİN KUVVET PERFORMANSINDAKİ DEĞİŞİMLERİNİN İNCELENMESİ

DR. NURKAN YILMAZ

İnönü Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi,
nurkan.yilmaz@inonu.edu.tr – 0000-0002-8845-7093

ÖZET

Fiziksel aktivite ve egzersiz, aerobik zindeliği artırıp sağlığı iyileştirdiği ve kronik hastalıklar için risk faktörlerini azaltarak özellikle kardiyovasküler morbidite ve mortalite riskini en aza indirmektedir (Myers ve ark., 2015; Hiruntrakul ve ark., 2011). Kas fonksiyonunu iyileştirmede etkin egzersiz modalitelerinden olan kuvvet çalışmaları, atletik performans ve sağlık için fiziksel uygunluğun önemli bir parametresidir (Crane ve ark., 2013; Tiggemann ve ark., 2010). Araştırmanın amacı, spor bilimleri bölümlerine hazırlanan öğrencilerin kuvvet performansındaki değişimlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmaya, yaş ortalamaları 20,32±1,96 yıl, boy ortalamaları 171,46±6,71 cm ve vücut ağırlık ortalamaları 63,12±8,48 kg olan toplam 50 genç birey katılımcı dâhil edilmiştir. Katılımcılar, haftada 4 gün olmak üzere toplamda 16 hafta aerobik, kuvvet ve koordinasyon antrenmanlar yaptı. Elde edilen veriler, "Paired Simple T Test" ile analiz edildi. Araştırmada anlamlılık düzeyi $p<0.05$ olarak belirlendi. Ön test ve son test analiz sonuçlarına göre, sağ el kavrama kuvveti testi (p=0,000), sol el kavrama kuvveti testi (p=0,000), kuvvette dayanaklılık için plank testi (p=0,000) ve üst ekstremite kuvveti için sağlık topu öne fırlatma testi (p=0,000) değişkenlerinde istatistiksel anlamlılık tespit edildi ($p<0.05$). Sonuç olarak, yapılan aerobik, kuvvet ve koordinasyon antrenmanlar, bireylerin farklı kuvvet parametreleri üzerinde olumlu etkiler sağladığı belirlendi.

Anahtar Kelimeler: Kuvvet, Öğrenci, Performans, Egzersiz

EXAMINATION OF CHANGES IN STRENGTH PERFORMANCE OF STUDENTS PREPARED FOR SPORTS SCIENCES DEPARTMENTS

ABSTRACT

Physical activity and exercise minimize the risk of cardiovascular morbidity and mortality, especially by increasing aerobic fitness, improving health and reducing risk factors for chronic diseases (Myers et al., 2015; Hiruntrakul et al., 2011). Strength training, which is one of the effective exercise modalities in improving muscle function, is an important parameter of physical fitness for athletic performance and health (Crane et al., 2013; Tiggemann et al., 2010). The aim of the research is to examine the changes in the strength performance of the students who are preparing for the sports sciences departments. A total of 50 young individuals with a mean age of 20.32±1.96 years, a mean height of 171.46±6.71 cm and a mean body weight of 63.12±8.48 kg were included in the study. Participants did aerobic, strength and coordination

training 4 days a week for a total of 16 weeks. The obtained data were analyzed with the "Paired Simple T Test". The significance level in the study was determined as p<0.05. According to the pretest and posttest analysis results, right hand grip strength test (p=0,000), left hand grip strength test (p=0,000), plank test for strength endurance (p=0,000) and health for upper extremity strength ball forward test (p=0,000) variables statistical significance was determined (p<0.05). As a result, it was determined that aerobic, strength and coordination trainings provided positive effects on different strength parameters of individuals.

Keywords: Strength, Student, Performance, Exercise

1. GİRİŞ

Hareketsizlik özellikle erişkinlerde, bulaşıcı olmayan hastalık riskini artırarak kronik hastalıklar sebep olacağı için yaşam kalitesini negatif olarak etki edecektir (Kholvadia ve Baard, 2012). Buradan hareketle fiziksel aktiviteye katılım ve düzenli egzersiz, aerobik zindeliği artırıp sağlığı iyileştirdiği ve kronik hastalıklar için risk faktörlerini azaltarak özellikle kardiyovasküler morbidite ve mortalite riskini en aza indirmektedir (Myers ve ark., 2015; Hiruntrakul ve ark., 2011). Bilimsel araştırmalarla ortaya konulan önemli kanıtlara göre, fiziksel bir görevi yerine getirme yeteneğinin, kas gücü ve dayanıklılığının bir eşik seviyesi tarafından belirlendiği belirtilmiştir (Brill, 2000). Kas gücündeki azalmaya bağlı olarak bireyler, hareketlilik ve fonksiyonel bağımsız hareket etmede meydana gelen bozulmalar ile günlük yaşam aktivitelerini yerine getirememektedirler (Smolarek ve ark., 2018; Brill ve ark., 2000). Kas gücünü ve yağsız vücut kütlesini arttırmada en etkili yöntemin kuvvet antrenmanları olduğu herkes tarafından açıkça ifade edilmektedir (Radaelli ve ark., 2015). Kas fonksiyonunu iyileştirmede etkin egzersiz modalitelerinden olan kuvvet çalışmaları, atletik performans ve sağlık için fiziksel uygunluğun da önemli bir parametresidir (Crane ve ark., 2013; Tiggemann ve ark., 2010). Sağlıkla ilgili zindeliğin özel bir bileşeni ve maksimum kas kuvveti geliştirme yeteneği olarak tanımlanan kas kuvveti, özellikle, ergenlik öncesi ve esnasında iskelet sistemine fayda sağladığını belirten güçlü kanıtlar vardır (Hart, 2019; Gabel ve ark., 2017). Genel olarak ifade etmek gerekirse kas gücü, sağlıkla ilgili yaşam kalitesinin bir ölçüsü olması dolayısıyla bireyin sağlık durumu ile yaşam kalitesi arasındaki ilişkiyi dikkate alan önemli bir etken olduğu söylenebilir (Hart, 2019). Kas gücü ve kuvvet antrenmanlarının önemine istinaden bu araştırmanın amacı, spor bilimleri bölümlerine hazırlanan öğrencilerin kuvvet performansındaki değişimlerinin incelenmesi amaçlanmıştır.

2. MATERYAL VE METOD

Çalışmaya, daha önce düzenli ve planlı bir antrenman programına dâhil olmamış ve uzman spor eğitmenler ile antrenman programına alınmış yaş ortalamaları 20,32±1,96 yıl, boy ortalamaları 171,46±6,71 cm ve vücut ağırlık ortalamaları 63,12±8,48 kg olan toplam 50 sedanter genç birey katılımcı dâhil edilmiştir. Katılımcılar, haftada 4 gün, günde 120 dakika olmak üzere toplamda 16 hafta aerobik, kuvvet ve koordinasyon antrenmanlar yaptı. Antrenmanlar kapalı spor salonu ve açık sahada yapıldı. Antrenmanlar öncesi ve sonrası katılımcılara, sağ ve sol el kavrama kuvveti testi, kuvvette dayanaklılık için plank testi ve üst

ekstremite kuvveti için sağlık topu öne fırlatma testi ölçümleri yapıldı. Standartların sağlanması adına ölçümler testlerin protokollerine göre yapıldı.

3. BULGULAR

Elde edilen verilere normallik testleri uygulandı ve verilerin normal dağılım gösterdiği tespit edildi. Bir sonraki aşamada veriler "Paired Simple T Test" ile analiz edildi. Araştırmada anlamlılık düzeyi $p<0.05$ olarak belirlendi. Ön test ve son test analiz sonuçlarına göre, sağ el kavrama kuvveti testi (p=0,000), sol el kavrama kuvveti testi (p=0,000), kuvvette dayanaklılık için plank testi (p=0,000) ve üst ekstremite kuvveti için sağlık topu öne fırlatma testi (p=0,000) değişkenlerinde istatistiksel anlamlılık tespit edildi ($p<0.05$).

4. TARTIŞMA

Bu araştırmamızda 16 haftalık aerobik, kuvvet ve koordinasyon antrenmanlarının katılımcıların fiziksel uygunluk bileşenlerinden kuvvet parametrelerinde yüksek düzeyde olumlu değişimler sağladığı ortaya kondu. Yazım alanı incelendiğinde, Yakut ve Talu (2022) core kuvvet antrenmanının sedanter genç bireylerin statik ve dinamik dengesi ve esnekliği üzerindeki etkisini inceledikleri çalışma sonucuna göre, 6 haftalık antrenmanın dinamik denge ve esnekliği arttırmada etkili olduğu özellikle sedanter genç bireylerde yürüme gibi dinamik denge gerektiren fonksiyonlar için antrenmanın hayatın bir parçası olması gerektiği belirtilmiştir. Hart (2009) yaptığı çalışmada, kavrama kuvveti ile sağlıklı yaşam kalitesi arasındaki ilişkiyi inceledikleri araştırmada, kavrama kuvveti iyi olan bireylerin kavrama kuvveti zayıf olan bireylere göre sağlıklı yaşam kalitesi daha iyiydi. Bunun da kas gücü ve sağlıklı yaşam kalitesi ile ilişkili olduğunu gösterdiğini belirtmiştir. Buradan hareketle 16 haftalık aerobik, kuvvet ve koordinasyon antrenmanlarının uygulandığı bu çalışmada katılımcıların kuvvet parametrelerinde olumlu yönde gelişmeler sağladığını söyleyebiliriz. Dolayısıyla bu çalışmamızın sonuçlarının literatürle aynı paralelde olduğunu açıkça belirtebiliriz.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu araştırmada gönüllü olan katılımcıların, günlük işlerini ya da sporsal fiziksel performansını sağlıkla yerine getirmek için gerekli olan kas gücünü aerobik, kuvvet ve koordinasyon antrenmanları ile arttırabileceğini söylemekte fayda vardır. Buradan hareketle kuvvet antrenmanlarının fiziksel uygunluğun önemli bileşenlerinden olan kas gücü gelişimini olumlu yönde geliştirerek bireylerin daha sağlıklı yaşam kalitesine sahip olabileceğini söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

1. Brill, P. A., Macera, C. A., Davis, D. R., Blair, S. N., & Gordon, N. E. I. L. (2000). Muscular strength and physical function. *Medicine and science in sports and exercise*, *32*(2), 412-416.
2. Crane, J. D., MacNeil, L. G., & Tarnopolsky, M. A. (2013). Long-term aerobic exercise is associated with greater muscle strength throughout the life span. *Journals of Gerontology Series A: Biomedical Sciences and Medical Sciences*, *68*(6), 631-638.

3. de Camargo Smolarek, A., McAnulty, S. R., Schoenfeld, B. J., Cordeiro, C. W., Honorato, I. C., Ferreira, L. H., ... & Souza-Junior, T. P. (2018). Strength Decline in Sedentary Males and Females of Different Ages. *Journal of Exercise Physiology Online*, *21*(2).
4. Gabel, L., Macdonald, H. M., Nettlefold, L., & McKay, H. A. (2017). Physical activity, sedentary time, and bone strength from childhood to early adulthood: a mixed longitudinal HR-pQCT study. *Journal of Bone and Mineral Research*, *32*(7), 1525-1536.
5. Hart, P. D. (2019). Grip strength and health-related quality of life in US adult males. *Journal of Lifestyle Medicine*, *9*(2), 102.
6. Hiruntrakul, A., Nanagara, R., Emasithi, A., & Borer, K. T. (2011). Effect of once a week endurance exercise on fitness status in sedentary subjects. *Journal of the Medical Association of Thailand*, *93*(9), 1070.
7. Kholvadia, A., & Baard, M. L. (2012). Whole body vibration improves body mass, flexibility and strength in previously sedentary adults. *South African Journal of Sports Medicine*, *24*(2), 60-64.
8. Myers, T. R., Schneider, M. G., Schmale, M. S., & Hazell, T. J. (2015). Whole-body aerobic resistance training circuit improves aerobic fitness and muscle strength in sedentary young females. *The Journal of Strength & Conditioning Research*, *29*(6), 1592-1600.
9. Radaelli, R., Fleck, S. J., Leite, T., Leite, R. D., Pinto, R. S., Fernandes, L., & Simão, R. (2015). Dose-response of 1, 3, and 5 sets of resistance exercise on strength, local muscular endurance, and hypertrophy. *The Journal of Strength & Conditioning Research*, *29*(5), 1349-1358.
10. Tiggemann, C. L. , Korzenowski, A. L. , Brentano, M. A. , Tartaruga, M. P. , Alberton, C. L. & Kruel, L. F. (2010). Perceived Exertion in Different Strength Exercise Loads in Sedentary, Active, and Trained Adults. *Journal of Strength and Conditioning Research*, *24* (8), 2032-2041.
11. Yakut, H., & Talu, B. (2021). The effect of core strength training on flexibility and balance in sedentary healthy young individuals. *Baltic Journal of Health and Physical Activity*, *13*(4), 9.

MÜNAFIKLARIN POLİTİK ALANDA MÜŞRİK ve YAHUDİLERLE DAYANIŞMASINA DAİR ANALİTİK BİR BAKIŞ

Dr. Öğretim Üyesi Hacı ÇİÇEK
Adıyaman Ünv. Eğitim Fak. Arap Dili Eğitimi Bölümü.
orcid.org: 0000-0003-4735-6349

Özet

İnsanın hayatında gerek maddî gerekse manevî birçok değer vardır. Maddî planda mal, mülk, para ve gayr-ı menkuller olduğu gibi manevî alanda ise en büyük değer, insanın inancı ve inancının kutsallarıdır. Bu ölçü, fıtratı kirlenmemiş kimselerin ölçüsüdür. İnancına değer verenlerin, inancı uğrunda her türlü zorluğu, hatta işkenceyi göze aldığı bilinmektedir. Ama inancında med-cezir yaşayanların, iç dünyalarında huzurlu olmadıkları gibi dış dünyalarında da onurlu insanların yanında saygı görmedikleri bilinmektedir. Kur'ân, bu gruba giren ikircikli kimseleri her ses ve gürültüyü aleyhlerine zanneden, dış görünüşleri insana iyi izlenim veren, konuştuklarında kendilerini dinleten ama özünde duvara yaslanmış odunlar olarak nitelemiştir (Münâfikûn, 63/4). Bu sınıftaki insanları, her dönemde bulmak mümkündür. Bunlar daha çok, politik arenada boy gösterir, mevcut şartları çıkarlarına göre değerlendirmeye çalışırlar. Neye inandıkları, kiminle dostluk kurdukları ve toplumda şereflerini yitirmeleri pek önemli değildir. Önemli olan, diyalog kurdukları çevreden hangi ölçüde menfaat devşirdikleridir. Münafıklar diye nitelenen bu çevre Bedir, Uhud, Hendek savaşlarında Hz. Peygamber ve Müslümanlara sıkıntı yaşatmaya çalıştıkları gibi Benî Kaynuka, Benî Nadir ve Benî Kurayza Yahudileri ile dostluk kurmuş, sırdaş olmuş ve zor günlerinde mallarına garantör olmuştur. Bu konuda en canlı örnek, münafıklara önderlik eden Abdullah b. Übey b. Selûl'dür. Münafıklar, Yahudi dostlarına verdikleri sözde hiçbir zaman durmamış, garantörlük gereğini yerine getirmemişlerdir. Foyaları açığa çıktığında ise Allah adına yalan yere yemin ederek Hz. Muhammed'in yanında olduklarını söylemişlerdir. Onların bu düalist politikaları bazen Allah tarafından Hz. Muhammed'e bildirilmiş bazen de Hz. Peygamber'in aralarına soktuğu istihbarat görevlilerince anlaşılmıştır. Bu çalışmada, münafıkların politik bağlamda müşrik ve Yahudilerle olan dayanışmasını, zor zamanlarda Müslümanları nasıl yüz üstü bıraktıklarına dair analitik bir değerlendirme yapma amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Medine, Münafık, İkiyüzlülük, Menfaat.

AN ANALYTICAL LOOK ON THE SOLIDARITY OF MISCHIEF-MAKERS WITH POLYTHEISTS AND JEWS IN THE POLITICAL FIELD

Abstract

There are many values in human life, both material and spiritual. While there are goods, property, money and immovables in the material plane, the greatest value in the spiritual realm is the belief and the holy of faith. This measure is the measure of those whose nature is not polluted. It is known that those who value their faith risk all kinds of difficulties, even torture, for the sake of their faith. However, it is known that those who live in tide in their faith are not at peace in their inner world and are not respected in their outer world with honorable people.

The Qur'an describes the ambivalent people who fall into this group as wood that thinks every sound and noise is against them, whose appearance gives a good impression to people, makes them listen when they speak, but essentially leans against the wall (Munafiqun, 63/4). It is possible to find people in this class in every period. They mostly appear in the political arena and try to evaluate the current conditions according to their interests. It doesn't matter what they believe in, whom they befriend, or whether they lose their dignity in society. What matters is the extent to which they derive benefit from the environment with which they have dialogue. This environment, which is described as hypocrites, fought Hz. As they tried to cause distress to the Prophet and Muslims, he established friendship with the Jews of Bani Qaynuka, Bani Nadir and Bani Qurayza, became their confidant and became a guarantor of their goods in difficult times. The most vivid example in this regard is Abdallah b. Ubey b. Selûl. The hypocrites have never kept their promise to their Jewish friends and have not fulfilled the requirement of guarantor. When his deceptions were exposed, he took a false oath in the name of Allah. They said that they were with Hz. Muhammad. These dualist policies of theirs were sometimes given to. It was reported to Hz. Muhammad and sometimes. It was understood by the intelligence officers that the Prophet put them among them. In this study, it is aimed to make an analytical evaluation of the solidarity of the hypocrites with the polytheists and Jews in the political context, and how they failed the Muslims in difficult times.

Keywords: Quran, Medina, Mischief-maker, hypocrisy, Benefit.

Giriş

Gerek hak gerekse batıl olsun inancında sabit-kadem duran, kararlılıkla hareket eden, inancı uğrunda aç-susuz kalan, işkencelere tahammül edip ölüme gülümseyenlere, *fıtratı kirlenmemiş* olanlar hep saygı duymuştur. Ama inancında kararsız ve düalist hareket eden, bir oraya bir buraya yalpalayıp duran kişilere ise onurlu insanların sempati ve takdirle baktıkları görülmemiştir.

İnsanlık tarihinde bütün kavimlere gönderilen peygamberlerin[2] ortak amacı, insanların vahyin öğretilerine öğrencilik yapmalarını ve ölünceye kadar söz konusu öğrencilikte devam etmelerini[3] sağlamaktır diye söylenebilir. Kimi insanlar, peygamberlere olduğu gibi inanarak itaat etmiş, kimisi aleni şekilde karşı çıkarak güç/şiddet gösterisinde bulunmuş, kimisi de dünyevî çıkarlarını merkeze alarak tarafların güçlerine göre gâh o tarafta gâh bu tarafta mevzi almışlardır. Kur'ân, bu ikili/düalist yaşam biçimini tercih edip içselleştirenleri münafık diye nitelemiştir.[4] İnsanların iyilik ve saflığını istismar eden bu grup, Kur'ân'ın diliyle vurgulanmış münafıklardır.

[2] *Nahl*, 16/36.
[3] *Hicr*, 15/99.
[4] İlgili ayetler için bkz. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Mü'cemü'l-müfehres li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm,* (İstanbul: el-Matba'atu'l-İslâmiyye,1982), 716-717.

Onlar, açıkça iman eden ve inkâr eden iki grubun dışında çıkar eksenli üçüncü bir insan tipini oluşturduklarından Kur'ân, azabın en acıklısının onlara olacağını haber vermiştir.[5] Söz konusu bu grup, Allah'a ve ahiret gününe diliyle inandığını söyler ama kalbiyle inanmaz; görünürde mümin olduğunu dillendirir[6]; içinde gizlediği ile insanlara söyledikleri arasında sentez yapar; düalist bir hayat sürdürür.[7] İçtenlikle inanmadığından kâfir, vahiy düşmanı[8] diye nitelenmiştir. Çünkü nifak, kalple ilgili bir hastalıktır.[9] Hatta kalbe yönelik bu manevî hastalık, münafıklar ile özdeşlemiş, onlardan ayrılmaz hale gelmiştir.[10] Bu itibarla hangi dönem ve coğrafyada olursa olsun, Müslümanların, münafıklara karşı teyakkuz halinde bulunması ve onları tarassut altında bulundurarak etkisiz hale getirmesi gerekir.[11]

Onur ve onurlu davranma erdemi, insanların özlem duyduğu evrensel bir değerdir. İşte, bu çalışmada beşeriyetin özlem duyduğu onurlu olma erdemine sahip olmaları şöyle dursun, ona teğet bile geçmeyen münafık grup, ele alınacaktır.

1.Politik/Siyasal Bağlamda Nifak

İçtenlikle vahye ilgi göstermeyen münafıkların, yeri geldikçe hem müminlerin hem inkârcı güçlerin yanında yer almaları, ellerine fırsat geçtikçe müminleri sıkıntıya sokma yönünde gayret göstermeleri garip karşılanmamalıdır. Bu itibarla münafıklar, Hz. Peygamber ve müminlerin yanında bulunmalarına, riyakârlıkla mescitte ibadet ettikleri görüntüsünü vermelerine, Hz. Peygamber'e gelerek Allah adına yalan yeminle onun peygamber olduğunu seslendirmelerine rağmen[12], en netameli anlarda müşrik ve Yahudiler ile dayanışma içine girmişlerdir.

1.1.Münafıkların Müşriklerle Dayanışması

1.1.1.Bedir Savaşı'nda

Hicri ikinci yılın Ramazan ayında (14 Mart 624) Müslümanlarla Mekkeli müşrikler arasında meydana gelen bu savaş, harp tarihinde teçhizat ve asker sayısı noktasında *en asimetrik* savaşlardan biridir, denebilir.

Temel kaynakların verdiği bilgiye göre organik nifak hareketi, Medine merkezlidir. Bu, Medine öncesi bireysel bağlamda münafıkların olmadığı anlamına gelmemektedir. Aynı

---

[5] *Nisâ*, 4/145.
[6] Müslim, *İman* 131; Nesaî, *İmân* 20; Tirmizî, *Birr* 8.
[7] *Münâfikûn*, 63/4.
[8] Vehbe Zühaylî, *et-Tefsirü'l-münîr,* (Beyrût: Dârü'l-Fikr el-Muâsır, 1991), 5/266.
[9] Ebû Muhammed Abdulhak b. Gâlib b. el-Muhâribî İbn Atıyye, *el-Muḥarreru'l-vecîz fî tefsîri'l-Kitâbi'l-azîz*, (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, H/1422), 2/539.
[10] Muhammed Cemâluddîn Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vîl*, (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, H/1418), 5/308.
[11] Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed İbn Teymiyye, *Mecmu'atü'r-resâil ve'l–mesâil*, (Medine: Lecnetü't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 5/111.
[12] *Münâfikûn*, 63/1.

kaynaklar, Mekke'de organize bir nifak hareketinin olmadığını ama Bedir savaşı arifesinde bazı şahısların kişisel düalist politika güttüklerini kaydetmiştir. Mekke'de mukim kişilerin bireysel davranışlarının yanı sıra Medine'deki organize nifak hareketi de boş durmuyor, müşriklerin Bedir'de savaşı kazanmaları için çaba gösteriyordu. Çünkü onlar, müşriklerle savaşmamak için birçok bahaneler uyduruyordu. Bu bile onların doğrudan olmasa da zımnen müşrikleri desteklemek anlamına geliyordu.[13] Ama Hz. Peygamber'in gerek Mekke'de gerekse Medine'de istihbarat elemanları vardı. Onlar, -vahiyle gelen haberlerin dışında- müşrik ve münafıkların hareketlerini imkanları dahilinde tarassut altına alıyor, Hz. Peygamber'i bilgilendiriyorlardı.[14] Buna karşılık, Müslümanların arasında da müşrik ve münafıklar adına casusluk yapan Yahudiler vardı.[15] Aşağıdaki ayet, Bedir'le ilintili dediklerini ve psikolojik durumlarını bildirmiştir:

"*O sıralar münafık ve kalpleri hasta olanlar "Bunları dinleri aldattı" diyorlardı. Oysa her kim Allah'a güvenir ve dayanırsa bilsin ki O, izzet ve hikmet sahibidir*."[16]

Ayette *"Bunları dinleri aldattı"* diyen "*münafık*" ve "*kalpleri hasta olanlar*" kimlerin olduğu şu şekilde analiz edilebilir.

1-Medineli münafıklar: *"Bunları dinleri aldattı"* diyen birinci grup Evs ve Hazrec kabilelerinden Medineli münafıklardır.[17] Onlar, güçler dengesi henüz netleşmediğinden Hz. Peygamberle çıkıp çıkmamakta tereddüt ediyorlardı. Orduların asker sayıları belli olduktan sonra Müslümanlar hakkında *"Bunları dinleri aldattı"* demeye başladılar.[18] Aslında bu tavır, bütün dönemlerdeki münafıkların karakteridir.[19] En çirkin ve aşağılık bu sözler, bütün İslâm beldelerdeki münafıkların, Müslümanlara söyledikleri sözlerdir.[20]

2-Kalpleri hasta olanlar:

Ayette geçen birinci grup *münafık* çevrenin, Medine münafıkları olduğu konusunda müfessirler ittifak ederken, "kalbi hasta olanlar" hususunda farklı görüşler bulunmaktadır.

---

[13] İbn Cerîr et-Taberî, *Câmiʿü'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'ân*, (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2000), 7/378.
[14] Ahmed b. Mustafâ Merâgî, *Tefsîrü'l-Merâgî,* (Kâhire. Mektebetü Mustafâ el-Halebî,1946), 5/87.
[15] Münîr Muhammed Gadbân, *el-Menhecü'l-harekî li's-sîreti'n-nebeviyye*, (Ürdün: Mektebetü'l-Menâr, 1990), 600.
[16] *Enfâl*, 8/49.
[17] Ebü'l-Ferec Cemâludîn Abdurrahmân b. Muhammed İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr,* (Beyrût: Dârü'l-Küttâbi'l-Arabî, 2001), 2/216; Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed Vâhidî, *el-Vasîṭ fî tefsîri'l-Ḳurʾâni'l-Mecîd*, (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 1/738.
[18] Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf Ebû Hayyân el-Endülüsî, *el-Bahrü'l-muḥîṭ,* (Beyrût: Dârü 'l-Fikr, 1999), 5/335; Ebû Hafs Sirâcuddîn Ömer b. Ali b. Adil en-Nu'mânî, *el-Lübâb fî ulûmi'l-kitâb,* (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998), 9/540.
[19] Ebü'l-Hasen Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer b. Hasen el-Bikâî, *Nazmü'd-dürer fî tenâsübi'l-âyât ve's-süver,* (Kâhire: Dârü'l-Küttâbi'l-İslâmî, ts.), 8/299.
[20] Muhammed Seyyid Tantavî, *et-Tefsîrü'l-vasît li'l-Kur'âni'l-Kerîm,* (Kâhire: Dârü'n-Nahda, 1997), 11/184.

"Bunları dinleri aldattı" diyen grup ise Müslüman olduklarını söyleyen ama Kureyş ordusunda yer alan ikircikli kişilerdi. Savaşın olacağı ve her iki tarafın asker sayısı anlaşıldıktan sonra Mekke'de mukim ama Müslüman olduğunu açıklayan bazı kişiler, vehimlerince konjonktürel ve reel-politik davranıp güçler dengesine göre saflarını belirlediler. Onlara göre savaş teçhizatından mahrum üç yüz yoksulun, bin kişilik güçlü Mekke ordusuna karşı çıkması, çılgınlığın ta kendisiydi.[21] Mukâtil (ö.150/767), onların isimlerini kaydetmiştir.[22] Sa'lebî (ö.427/1035), onların anne-baba ve akraba zoruyla Mekke'de alıkonan, mahsur kalıp Medine'ye hicret edemeyen; Mekkelilerle hareket etmeyi tercih eden mürted kimseler olduğu görüşündedir.[23] Kurtubî ise (ö.671/1275), ayette geçen kalbinde hastalık olanlardan kastın, münafıkların dışında Mekke'de İslâm'a ilgi duyan -bazılarına göre İslâm'da karar kılan-[24] ama temayülleri zayıf kalan şüpheci çevre olduğu kanaatindedir.[25] İbn Acîbe (ö.1224/1809) "*bunları dinleri aldatmış"* diyenlerin, İslâm hakkında pek bilgisi olmayan kimseler olduğunu söylemiştir.[26] Çünkü onlar, Allah'ın sonsuz gücünü ve izzet sahibi olduğunu unutmuşlardı.[27]

1.1.1.2.Uhud Savaşı'nda

Uhud Savaşı, hicretin 3. yılında, Bedir'den on beş ay sonra meydana gelmiştir. Bedir'den sonra bir taraftan nifak cephesinin Mekkelilerle diyalogu daha artmış, diğer taraftan ise müminlerin Bedir'den muzaffer dönmesinden sonra, kimi zaman "*Eğer Allah, bize bir savaş emrederse, mutlaka savaşırız*" diye şecaat arz ediyorlardı.[28] Ama Allah, onların samimi olmadıklarını ortaya çıkarıyordu (Âl-i İmrân, 3/142- 143). Zaten İbn Selûl, ordunun üçte birini oluşturan taraftarlarını geri çekiyor, diğer münafık ve Yahudilerin konuşlandığı Seniyyetü'l-

---

[21] Taberî, *Câmiʿü'l-beyân*, 14/13; Ebü'l-Kâsım Mahmûd ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki gavâmidi't-tenzîl ve uyûni'l ekâvil fî vucûhi't-te'vîl*, (Beyrût: Dârü'l-Küttâbi'l-Arabî, 1987), 2/228; Ebü'l-Berekât Abdullah b. Ahmed en-Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl,* (Beyrût: Dârü'l-Kelim et-Tayyıb, 1998), 1/650.

[22] Onlar Kays b. Fâkiha b. Mugîre, Velid b. Velid b. Mugîre, Kays b. Velid b. Mugîre, Velid b. Utbe b. Rabia ve Alâ b. Ümeyye b. Halef el-Cumahî'dir. Ebü'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîr*, (Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâs, 2003), 2/120; Taberî, *Câmiʿü'l-beyân*, 13/13-14; Abdurrrahmân b. Ebûbekir Celâluddîn es-Suyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, (Beyrût: Dârü'l-Fikr, ts.), 4/80; Reşîd Rızâ, *Tefsîrü'l-Kurʾâni'l-Hakîm*, (Kâhire: nşr. Heyet,1990), 10/14.

[23] Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Saʿlebî, *el-Keşf ve'l-beyân ʿan tefsîri'l-Ḳurʾân* , (Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâsi'l-Arabî, 2002), 4/366; Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Mâverdî, *Tefsîrü'l-Ḳurʾân (en-Nüket ve'l-uyûn)*, (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992), 2/325; Ebû Muhammed el-Hüseyin b. Mesûd el-Begavî, *Meâlimü't-tenzîl fî tefsîri'l-Kur'ân*, (Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâsi'l-Arabî, 1420), 2/301.

[24] Ebû Mansûr Muhammed b. Mâturîdî, *Tefsîrü'l-Mâturîdî* (*Te'vîlâtü ehli's-sünne*), (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005), 5/236; Muhammed b. Ali Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, (Dımaşk: Dârü İbn Kesîr, 1993), 2/362.

[25] Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'ân*, (Kâhire: Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964), 8/27; İbn Âdil, *el-Lübâb fî ulûmi'l-kitâb,* 9/540; Ebû Zeyd Abdurrahmân b. Muhammed es-Seâlibî, *el-Cevâhirü'l-hisân fî tefsîri'l-Kurʾân,* (Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâsi'l-Arabî, 1997), 3/144.

[26] Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd fî tefsîri'l-Kurʾâni'l-mecîd,* (Kâhire: nşr. Hasan Abbâs Zekî, 1998), 4/415.

[27] Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed Vâhidî, *el-Vasîṭ fî tefsîri'l-Ḳurʾâni'l-Mecîd*, (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 2/466.

[28] Muslim, *Cihâd* 20.

veda tepesine yerleştiriyordu.[29] Onun bu davranışı, en nazik zamanda Müslümanları bırakıp Yahudilerin yanında yer alması, münafıkların psikolojik durumunu ele vermektedir.

Uhud'dan Medine'ye dönen Müslümanların birçoğu yaralıydı. Onların içinde İbn Selûl'un Hz. Peygamber'e son derece bağlı olan oğlu Abdullah da vardı. Münafık ve Yahudiler, bu tablodan son derece memnundu. Mesela İbn Selûl, bütün gece inleyen oğluna, dediklerine kulak asmadığını, Muhammed'den dolayı felakete uğradığını söylemiş; oğlu ise Allah'ın emrettiği, izin verdiği her işte mutlaka hayrın olduğu şeklinde cevap vermiştir. Kur'ân, bu sahneyi şöyle resmetmiştir: "*Onlar, oturup kardeşleri için "Bizi dinleselerdi öldürülmezlerdi" diyenlerdir.*"[30] Böylece onların maskesi düşmüş ve saflar netleşmişti.[31]

1.1.1.3.Reci Olayı ve Bi'rimaûne Faciası'nda

Reci Olayı, Hicretin dördüncü yılının Safer ayında meydana gelmiş trajik bir olaydır.[32] *Bi'rimaûne Faciası* ile birlikte Hz. Peygamber'in hiçbir zaman unutamadığı acı bir gündür. Bu iki olay, peş peşe kurulan pusularla birçok seçkin eğitimci sahabinin şehid edilmesiyle meşhurdur.

Bi'rimaûne, Benî Amir kabilesinin topraklarında bulunan bir kuyunun adıdır.[33] Bu bölgede bir günde yetmiş küsur seçkin sahabi şehit edilmiştir.[34]

Reci, Huzeyl Kabilesi bölgesinde bir suyun adıdır. *Peygamber'in Şehadet Kervanı* orada ihanete uğradığından, bu ismi almıştır. Olay kısaca şöyledir: Karre ve Adal kabileleri, birkaç fakih sahabinin kendilerine İslâm'ı öğretmeleri için Peygamber'den istekte bulundular. Hz. Peygamber de onların bu isteğini kabul etti. Onlara yedi kişiyi gönderdi. Fakih sahabiler, *Mekke* ile *Usfan* arasındaki yolun yarısına geldikleri zaman münafıklar, onları müşrik Benî Lihyan'a ihbar etmişlerdi.[35] Yaklaşık, iki yüz müşrik tarafından etrafı sarılan sahabilerden üçü hemen orada; biri kaçma teşebbüsünde bulunduğu için yolda şehit edilmiş; diğer ikisi *Hubeyb* ve *Zeyd* ise Mekke'ye götürülerek müşriklere satılmış ve hunharca şehit edilmişlerdir.[36]

1.2 Münafıkların Yahudilerle Dayanışması

1.2.1.Benî Kaynuka'da

---

[29] Ebü'l-Feth Fethuddîn Muhammed İbn Seyyidünnâs el-Ya'merî, *Uyûnü'l-eser fî fünûni'l-megâzî ve'ş-şemâ'il ve's-siyer*, (Beyrût: Dârü'l-Kalem, 1993), 2/268.
[30] *Âl-i İmrân*, 3/168.
[31] *Âl-i İmrân*, 3/166.
[32] Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdulmelik İbn Hişâm, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, (Kâhire: Şirketu Mustafa el-Halebî, 1955), 2/283; Nu'manî, *el-Lubâb fî Ulûmi'l-Kitab*, 5/529.
[33] Taberî, *Tefsîr,* 8/230.
[34] İbn Ebi Hatım, *Tefsîr,* 11/251.
[35] Ebû Abdullâh Muhammed b. Ömer el-Vâkidî, *Megâzî*, (Beyrût: Dârü'l-A'lamî, 1989), 1/354.
[36] İbn Hişâm, *Sîret,* 2/170. Geniş bilgi için bkz. Buhârî, *Megâzî* 28. İbn Hişâm, *Sîret,* 2/172.

Benî Kaynuka olayı, Bedir'den sonra Uhud'dan önce hicretin ikinci yılında (Şevval/Mart 624) meydana gelmiştir. Benî Kaynukalılar, Münafıkların reisi Hazreçli Abdullah b. Ubey b. Selûl'un; Benî Kurayza ise Evslilerin müttefikiydi. *Medine Sözleşmesi* mucibince Hz. Peygamber ile Benî Kaynuka arasında bir antlaşma vardı. Benî Kaynuka, münafıkların yönlendirmesiyle Hz. Peygamber ile imzaladıkları antlaşmayı bozan ilk Yahudilerdi[37] ve içlerinde birçok münafık vardı.[38]

Hz. Peygamber, Bedir'den Medine'ye döndüğünde, çarşıda Müslüman bir kadının örtüsünün açtırılması, olaya müdahale eden Yahudinin öldürülmesi, peşinden bir müminin şehit edilmesi, Benî Kaynuka Yahudilerini toplayarak Allah'ın Kureyş'e verdiği musibetin bir benzerini kendilerine vermemesi konusunda uyardı. Onlar ise cesur olduklarını, Kureyş'e benzemediklerini, savaşın çıkması halinde Müslümanları yeneceklerini söylediler.[39]

Bunun üzerine pek yakında inkarcıların mağlûp olacakları ve cehenneme sürüklenecekleri bildirilmiştir. Bedir'de karşı karşıya gelen iki grupta Yahudiler için büyük bir ibretin olduğu; bir tarafın/müminlerin Allah yolunda çarpıştığını, diğer grubun ise gözleriyle bunları kendilerinin iki katı gibi gören kâfir grup olduğunu vurgulayan ayetler[40] nazil olmuştur.[41] Hz. Peygamber, olayın örtbas edilmesine göz yummamış, onun kararlı olduğunu anlayan Benî Kaynuka, teslim olmuştu. Yahudilerin garantörü İbn Selûl, onların mallarını bir yed-i emin gibi uhdesine almıştı.[42] İbn Selûl, müttefiklerine bir iyilik yapılmasını önermiş ama Hz. Peygamber, onun önerisini kabul etmemişti.[43] İbn Selûl, her ne kadar direnmişse de Hz. Peygamber, ona hiç ilgi göstermemişti.[44] Bunun üzerine Yahudi ve Hıristiyanların dost edinilmemesi, onların birbirlerinin dostları olduğu, onları dost edinenlerin onlardan sayılacağına dair ilâhî uyarı gelmiştir. Kalplerinde hastalık bulunanların, "Başımıza bir felâketin gelmesinden endişeleniyoruz" demekle onların dostluklarını kazanmaya çalıştıkları vurgulanmıştır. İman edenlerin ise Yahudilere, münafıkları kastederek "Sizinle beraber ol-

[37] Ebû Abdullah Muhammed İbn Sa'd, *et-Tabakktü'l-Kübrâ*, (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye,1990), 2/29.
[38] Vâkidî, *Megâzî,* 3/1059.
[39] Vâkidî, *Megâzî*, 1/176; Ebü'l-Abbâs Takıyyuddîn Ahmed b. Alî el-Makrîzî, *İmtâu'l-esmâ bimâ li'r-resûl mine'l-ahvâl ve'l-emvâl ve'l ve'l-hafede ve'l-metâ*, (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999), 1/122; Gadbân, *el-Menhecü'l-Harekî li's-Sîreti'n-Nebeviyye*, 2/284.
[40] *Âl-i İmrân*, 3/12-13.
[41] İbn Hişâm, *Sîret*, 2/251- 252; Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd el-Belâzûrî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, (Beyrût: Dârü'l-Fikr, 1996), 308.
[42] Muhammed b. Ömer b. Mübârek Bahrak el-Himyerî, *Hadâikü'l-envâr ve metâliü'l-esrâr fî sîreti'n-nebiyyi'l-muhtâr*, (Cidde: Dârü'l-Minhâc, H/1419), 66, 277.
[43] Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-nebeviyye ve ahbârü'l-hulefâ'*, (Beyrût: el-Kütübü's-Sekafiyye, H/1417), 209; Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdullâh b. Muhammed b. Abdülber, *ed-Dürer fi'htisâri'l-megâzî ve's-siyer*, (Kâhire: Dârü'l-Maarif, 1992), 141; Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî, *Cevâmi'u's-sîre,* (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye,1983), 121.
[44] Ömer b. Muzaffer b. Ömer İbnü'l-Verdî, *Târîhu ibni'l-Verdî,* (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996), 1/116.

duklarına dair var güçleriyle Allah'a yemin edenler bunlar mıydı!" demeleri söz konusu edilmiştir.[45] *Kalbinde hastalık bulunan kimseden kasıt*, İbn Selûl'dur. Çünkü o "Ben, başımıza bela, musibet ve felaketlerin gelmesinden korkuyorum" demişti.[46]

Görüldüğü üzere İbn Selûl, Yahudilerin işlerine garantörlük yapmış, onların antlaşmayı bozmaları sonucunda görmesi gereken cezaların infazına engel olmaya çalışmıştır.

1.2.2.Benî Nadir'de

Benî Nadir gazvesi, Uhud Savaşı'ndan sonra (Hicri 4. Yıl Rebiülevvel/29 Haziran 625) vuku bulmuştur. Müslümanlar ile Benî Nadir Yahudileri arasında olmuştur.[47] Onlar, İsrailoğullarının büyük sınanmasından sonra Medine'nin varoşlarına yerleşen ve Tevrat'ın müjdelediği Kurtarıcı Peygamberi bekleyen Yahudi kabilesidir.[48] Benî Nadir Gazvesine ilişkin haberler, daha çok Haşr Suresi'nde vurgulanmıştır. Zaten *Haşr Suresi*'nin bir diğer adı da *Benî Nadir Suresi'dir*.[49]

Hz. Peygamber, Medine'ye hicret edince Benî Kaynuka kabilesiyle antlaşma yaptığı diğer Benî Nadir'le de antlaşma imzalamıştı. Hz. Peygamber'in Bedir'deki muzafferiyetinden sonra Yahudiler, bir ara ona iman etmeye yeltenmiş ama Uhud'daki sıkıntıdan sonra onlar, henüz ikinci savaşında mağlup olan kişinin, beklenen peygamber olamayacağı yargısıyla imzaladıkları antlaşmayı bozdular.

Medine'de Yahudilerle münafıklar arasında gizli görüşme ve ittifaklar vardı. Hz. Peygamber ve müminler aleyhinde çeşitli komplo ve entrikalara girişiyor, özel toplantılar düzenliyorlardı. Örneğin *Abdullah b. Nebtel* adlı münafık, Hz. Peygamber'in meclisine geliyor, konuşulanları gidip Yahudi ve münafıklara aktarıyordu. Hesaba çekildiğinde ise yapmadığına dair yemin ediyordu.[50] Benî Nadir'in, imzalanan antlaşmayı feshetmesi üzerine Hz. Peygamber, onlara Medine'yi terk etmelerine dair bir ültimatom/nota verdi.[51] Yahudiler için sürgün kararını duyan İbn Selûl, onlara metanetli/kararlı olmalarını, grubuyla birlikte yanlarında bulunduğunu, savaşın olması halinde kendilerini destekleyeceğini, yurtlarından çıkarılmaları halinde kendilerinin de çıkacaklarını, onları Muhammed'e teslim

[45] *Maide*, 5/51-53.
[46] Muhammed b. Yesâr İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, (Beyrût: Dârü'l-Fikr, 1978), 315.
[47] Bkz. Şemsuddîn Ebû Abdullah İbn Kayyım el-Cevziyye, *Zadü'l-me'âd fi hedyi hayri'l-ibâd*, (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1981), 1/109.
[48] Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, (Beyrût: Dârü'l-Marife, 1987), 4/1764.
[49] Buhârî, *Tefsîr* 59; Muslim, *Tefsîr* 5; Taberî, *Tefsîr,* 4/350.
[50] Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân an Tefsîri'l-Kur'ân,* 9/263.
[51] İbn Kayyım, *Zadü'l-Me'ad*, 3/128.

etmeyeceklerini bildirdi.[52] "Muhammed'e boyun eğmeyiz, sizi ona asla teslim etmeyiz" [53] diye haber gönderek onları ikna etti. Bunun üzerine cesaretlenen Benî Nadir'in reisi Ebû Safiyye Huyey b. Ahtap[54], Hz. Peygamber'e memleketi terk etmeyecekleri, gerekirse savaşacakları yönünde meydan okudu.[55] Ama Kur'ân, onların münafıklık yaptığını, savaş çıkması halinde sözlerinde durmayacaklarını, çıkarılsalar asla onlarla beraber çıkmayacaklarını [56] haber vermiştir.

Daha sonra Benî Nadir kuşatılmış, askerî harekâtı engelleyen bazı hurma ağaçlarının kesilip yakılması emredilmiş, diğer ağaçlara ise ilişilmemiştir.[57] Gelişen olayların sonunda münafıkların, dostlarına (!) yıkım ve sürgünden gayrı bir katkısı olmamış, Yahudiler kenti terk ederken onlar da arkalarından bakakalmışlardır. Yahudiler, Müslümanlar yararlanmasın diye oturdukları ev ile hayvan ahırlarını enkaz haline getirmişlerdir. Onlar, münafıkların verdiği teminat/garanti ile büyüklenmiş, muhkem zannettikleri kalelerin kendilerini koruyacağını sanmış, özellikle sürgün edileceklerine hiç ihtimal vermemişlerdi. İbn Selûl, şeytanın insanlara takındığı tavrın aynısını Yahudilere uyguladı. Olayın başında onlarla can ciğer iken, sonunda da onlara sahiplenmedi: "*Münafıkların durumu tıpkı şeytanın durumu gibidir: Hani o insana "İnkâr et" der; o inkâr edince de "Bilesin ki seninle ilgim yok, ben âlemlerin rabbi olan Allah'tan korkarım" der.*"[58]

Münafıkların, daha çok, Yahudilerle dost olduklarını, onlarla sırlarını paylaştıklarını, foyaları meydana çıktığında ise bilerek yalan yere yemin ettiklerini, yeminleriyle ancak azaplarının artmasına neden olduklarını, mal ve çocuklarının kendilerine hem dünyada hem ahrette bir fayda vermeyeceği bilinmektedir.[59] Ayet, doğrudan münafıkları hedef almış, Benî Nadir Yahudilerine söz verip sonradan yalnız bırakan İbn Selûl'u ve taraftarlarını şeytana benzetmiştir.[60]

1.2.3.Hendek ve Huneyn Savaşı'nda

Bu savaş, Uhud'dan iki yıl sonra (1 Mart 627) gerçekleşmiştir. Bu savaşa *Hendek/Ahzab* ve *Hisar Savaşı* da denmiştir. *Hendek Savaşı* denmesinin sebebi, Selmân-ı Fârisî'nin (ö.36/656) önerisiyle savunma için stratejik bir hendeğin kazılmasıdır.

---

[52] Bkz. Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdullâh b. Muhammed İbn Abdülber, *ed-Dürer fi'htisâri'l-megâzî ve's-siyer*, (Kâhire: Dârü'l-Maarif, 1992), 165; İbn Hişâm, *Sîret,* 2/191; İbn Hazm, *Cevâmi'u's-sîre,* 145.
[53] İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eser fi fünûni'l-megâzî ve'ş-şemâ'il ve's-siyer*, 2/71; Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî, *el-Mevâhibü'l-ledünniyye*, (Kâhire: el-Mektebetü'l-Fevkiyye, ts.), 1/270.
[54] Safiyye, Hz. Peygamber'in Yahudi asıllı eşidir. Beni Nadir'in reisi Huyey b. Ahtab'ın kızıdır. Hayber Fethi'nde esir alınmış, Hz. Peygamber onu nikâhı altına almıştır. Bkz. Maverdî, *Tefsîr,* 4/396.
[55] Bkz. Ebû Bekir Ahmed b. Huseyin b. Ali b. Mûsâ el-Beyhakî, *Delâilu*'n-*Nübüvve*, (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, H/1405), 3/181.
[56] *Haşr*, 59/11-13.
[57] Ebu'l-Ala el-Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur'ân,* çev. Komisyon, (İstanbul: İnsan Yayınları, 1986), 6/183.
[58] *Haşr*, 59/16.
[59] Daha geniş bilgi için bkz. *Mücâdele*, 58/14–18.
[60] Bkz. Taberî, *Tefsîr,* V/2472; İbnü'l-Arabî, *Ahkâm*, 4/1780.

Bu savaş daha çok, Medine'den Hayber'e sürülen Benî Nadir Yahudilerinin kışkırtmaları sonucu olmuştur. Çünkü Benî Nadir Yahudileri, İbn Selûl'ün müttefikleri olduğundan hem Yahudiler hem münafıklar, Medine'deki durumu Mekke müşriklerine bildiriyor; Kent'e saldırmaları için onları cesaretlendiriyorlardı. Hz. Peygamber'in, Hire'nin saraylarını, Kisra'nın şehirlerini, Bizans'ın kırmızı mermer evlerini, Sana'nın çok katlı görkemli konutlarını müjdelediğinde Muattib b. Kuşeyr adlı münafık, çevresindekilere "Bu adamın söyledikleri size saçma gelmiyor mu? Biz burada, güven içinde temel ihtiyaçlarımızı karşılayamazken o, Kisra ve Kayser'in hazinelerine konacağınızı vadediyor" diye olayı mizahleştiriyordu.[61] Onların, en sıkıntılı süreçte Müslümanların moralini bozma eksenli konuşmaları, zımnen Yahudi ve müşriklere takviye şeklinde anlaşılabilir.

İşte bu atmosferde kimi münafıklar: "Ey Yesribliler! Bundan sonra sığınacak bir yeriniz yok, geri dönün artık" diyerek, felaket tellallığı yapmışlardı. "Bundan sonra sığınacak bir yeriniz yok, geri dönün artık!" ifadesinin iki anlamı olabilir: Zahiri anlamı: "Onların Hendek'te müşriklere karşı durma şansları yoktur, bu nedenle şehre geri dönmelidirler" demektir. Gizli anlamı ise "Onların artık İslâm'da kalma şansları yoktur, bu nedenle atalarının dinine dönmelidirler ki bütün Arabistan'ın düşmanlığını kazansınlar, içine düştükleri tehlikeli durumdan kurtulabilsinler" demektir. Münafıklar, böyle kinayeli sözler söylüyorlardı ki, karşılarındaki kişi gerçek gizli anlamı anlasın, söyledikleri sözler nedeniyle sorguya çekildiklerinde ise bunu kastetmediklerini ve yanlış anlaşıldıklarını iddia edebilsinler"[62]

Nitekim kuşatmanın ilerleyen günlerinde, *Medine Sözleşmesi*'ni imzalayan Benî Kurayza da *Koalisyon Güçlerine* katılınca münafıklar, firar etmeye başladılar.

1.2.4.Benî Kurayza'da

Hendek Savaşı'nda koalisyon güçleri Medine'yi kuşattığında, daha önce Medine'den sürülen Benî Nadir'in başkanı Huyey b. Ahtab, Benî Kurayza'nın kalesine gitmiş, Hz. Peygamber ile Kurayza arasındaki antlaşmayı bozduruncaya kadar onların yanından ayrılmamıştı. Kurayza'nın başkanı Ka'b b. Esed, sonunda Huyey b. Ahtab'ın etkisinde kalarak Peygamber ile aralarındaki antlaşmayı tek taraflı feshetmişti.[63]

---

[61] Mukâtil, *Tefsîr*, 3/478; Suyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, 6/575; Ebû Abdullâh Hâris b. Esed el-Muhâsibî, *Fehmü'l-Kur'ân ve meânîhi,* (Beyrût: Dârü'l-Fikr, H/1398), 6/193; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhît,* 8/459; Seâlibî, *el-Cevâhirü'l-hisân fî tefsîri'l-Kur'ân,* 4/339;

[62] Mevdudi, *Tefhim*, 4/355.

[63] Benî Kurayza Yahudileri, statü açısından Benî Nadir'den daha aşağı bir derecedeydi. Örneğin, Benî Nadir'in bir adamı Benî Kurayza'nın bir adamını katletmişse, kan bedeli olarak sadece yarım fidye öderdi. Benî Kurayza'dan biri Benî Nadir'den birini öldürmüşse tam fidye öderdi. Aslında Hz. Peygamber, Kurayza'ya lütufta bulunmuş, Benî Nadir'le aynı dereceye çıkarmıştır. Bütün bunlara rağmen Kurayza, vefasız davranmış, Hz. Peygamber'le yaptıkları anlaşmayı çiğneyerek Ahzab Savaşı'na katılmıştır. Bkz. Ebû Dâvud, *Diyet* 1; Nesaî, *Kasame* 9.

Koalisyon Güçleri Medine'den ayrıldıktan sonra Hz. Peygamber, en nazik dönemde Müslümanlara ihanet eden Benî Kurayza'nın üzerine yürüdü. [64] Bu arada münafıklar, el altından Benî Kurayza'ya haber göndererek teslim olmamalarını, Medine'den çıkmamalarını, direnip çarpışmalarını, kendilerine asker ve silah takviyesi yapacaklarını söyleyip durdular. Daha önce benzer sözleri Benî Nadir Yahudilerine de söylemiş ama gereğini yapmamışlardı. Kuşatma, yirmi beş gün sürdü, münafıkların yardımları gelmeyince Yahudiler topluca imha olacaklarını anlayıp masaya oturmaya razı oldular.[65] Kurayza kabilesi, Evs kabilesiyle antlaşmalı olduğundan Evs'in başkanı Sa'd b. Mu'az'ın hakem olmasını tercih ettiler. Sa'd ise eli silah tutan Yahudilerin idam edilmesine, kadın ve çocukların esir edilmesine, malların ise ganimet olarak alınmasına hükmetti. Hz. Peygamber, Sa'd'ın hükmünü gayet beğenmiş ve Tevrat'a son derece uygun olduğunu söylemiştir.[66]

1.2.6.Tebük Seferi ve Mescid-i Dırâr'da

Medine ile Şam arasında yer alan Tebük'e en sıcak mevsimde sefer yapılmıştır.[67] Hz. Peygamber, bir sefere çıkacağında amacını gizler, kimseye söylemezken bu olayı günlerce önce ilan etmiş, herkesin hazırlanmasını emretmişti.[68]

Bu olay, çok sıcak ve kıtlık bir döneme denk geldiğinden, İslâm tarihinde "*Ceyşu'l-usre" (Kıtlık/Zorluk Ordusu*) diye bilinmektedir.[69] Kur'ân, bu zor seferden "*Sa'at-i'l-usreti*"[70] diye söz etmiştir. Tevbe Suresi, bu süreçten çokça söz ettiğinden ve münafıkların içyüzünü açıkladığından, "*Suretu'l-fadıha/Teşhir Eden Sure*" adıyla da anılmaktadır.[71] İş birliği yapan münafık ve Yahudiler, İranlıları yenen Bizans'a karşı konulamaz diye müminleri korkutuyor, savaştan alıkoymaya çalışıyorlardı. Münafıkların bazısı Yahudi Süveylim'in evinde toplanıp

---

[64] Ebu'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, (Beyrût: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1988), 10/202; İbn Kayyim, *Zadü'l-Mead*, 3/272.

[65] el-Melikü'l-Müeyyed Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Alî, *el-Muhtaşar fî târîḥi'l-beşer,* (Kâhire: el-Matbaatü'l-Hüseyniyye el-Mısriyye, ts.), 1/135.

[66] Mukâtil, *Tefsîr,* 4/281; Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî, *Tefsîr*, (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, H/1419), 1/333; Fahruddîn Râzî, *Mefâtîhü'l-gayb,* (Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâsi'l-Arabî, 1999), 8/328; Nizâmuddîn Hasen b. Muhammed el-A'rec en-Nîsâbûrî, *Garâibü'l-Kur'ân ve reğâibü'l-furkân,* (Beyrût: Dârül-Kütübi'l-İlmiyye, 1996), 5/457; Zemahşerî, *Keşşâf,* 3/533; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr,* 4/317; Ebü't-Tayyib Muhammed Sıddîk Bahâdır el-Kannevcî, *Fethü'l-beyân fî mekâsidi'l-Kurân*, (Beyrût: el-Mektebetü'l-Asriyye,1992), 11/73, 14/38.

[67] Abdürrezzâk, *Tefsîr*, 2/169.

[68] Taberî, *Câmi'ü'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'ân*, 14/285; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Ḳur'ân* , 5/46;

[69] Bkz. İbnü'l-Verdî, *Tarih*, 1/127.

[70] *Tevbe*, 9/117.

[71] Mukâtil, *Tefsîr,* 2/171; Begavî, *Meâlimü't-tenzîl fî tefsîri'l-Kur'ân*, 4/7; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr,* 2/230; İbn Âdil, *el-Lübâb fî ulûmi'l-kitâb,* 10/3; Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl,* 1/661.

müminleri savaştan alıkoymaya çalışıyor[72]; savaşçı Hz. Ali'nin Medine'de vekil bırakılmasını diline dolayarak yalan haberler uyduruyor; kimisi de münafıkları bir araya toplayarak, karşıt bir cephe oluşturmaya gayret ediyordu.[73]

Dırar Mescidi'nin inşa faaliyetini, Tebük seferinden ayırmak mümkün değildir. Mescidi inşa edenler, Kuba semtinde oturan bir grup münafıktı. Aynı semtte bazı samimi Müslümanlar da oturuyordu. Bu sözde mescit, Kuba mescidinin yakınında görünüşte bir mescit, gerçek anlamda ise Müslümanlar arasında fitne-fesat ve tefrika çıkarmak, gizli toplantılar düzenlemek amacıyla yapılmıştı.[74] Dırar Mescidi'ni yapanlar on iki münafıktan oluşan Medineli bir gruptu.[75] Mescidin içyüzünü açıklayan ayetler (Tevbe, 9/107-109)

Ayete göre münafıkların yaptıkları mescit, Müslümanlara karşı suikastlar tertip etmek komplolar düzenlemek amacıyla karargâh şeklinde kurulduğundan yakılmış, yıkılmıştır.[76]

Sonuç

Vahiy öğretileri, bireyi ve toplumu en ideal ilke ve prensiplere davet ettiği gibi kıyamete değin aynı fonksiyonunu sürdürecektir. Vahyin temel amacının dürüst, samimi, inancını yaşayan, şartlara göre yalpalamayan insan yetiştirmek olduğunu söyleyebiliriz. Kur'ân, inanç noktasında hiçbir ideoloji ve sistemin tanımadığı derecede insana geniş bir özgürlük alanı tanımıştır. Dileyen insan iman eder, dileyen inkâr eder (Kehf, 18/29). Bu seçenek, en erdemli değer olup insanı cahiliye örf ve adetlerinden soyutlamaya çalışır. Durum bu merkezde iken zayıf iradeli, kalbi hastalıklı ve menfaat zebunu kimseler, üçüncü bir insan tipini oluşturmuştur. Bu insan tipi, sadece bir coğrafya veya zamanla sınırlı değildir. Onun yansımaları, güçler dengesinin değişken olma ihtimali olduğu her yer ve zeminde varlığını sürdürmüş, sürdürecektir. Bunun daha çok, politik platformda tezahür ettiği müşahede edilmiştir.

İnsanın, inançlarına bağlı kalması ve onun uğrunda birçok olumsuzluklara göğüs germesinin, yoksulluk ya da zenginlikle ilgili olmadığı görülmüştür. Hatta, tarihte yoksulların daha çok, inançlarına bağlılık gösterdiği bilinmekte; buna İslâm'ın Mekke döneminde her türlü baskı ve işkenceye maruz kalan Bilal Habeşi, Süheyb-i Rûmî, Ammar b. Yasir, Habbab b. Eret gibi yoksullar örnek olarak verilebilir.

İslâm'ın Medine döneminde varlık sahibi bazı kimseler, güçler dengesine göre tavır takınmıştır. Bu süreçte münafık, Yahudi ve müşriklerin karşılıklı görüşmeleri, birbirlerini sırdaş edinmiş, bir taraftan Müslümanlar ile beraber görünmüş, diğer taraftan ise birlikte hareket

[72] İbn Hişam, *Siret*, 2/517.
[73] İbn Hişâm, *Sîret*, 4/219.
[74] *Tevbe*, 9/107.
[75] Mukâtil, *Tefsîr, 5*/137.
[76] Mâverdî, *Tefsîr*, 2/404; Begavî, *Meâlimü't-tenzîl*, 2/383; Ebû Hayyân, el-Bahrü'l-muhît, 5/498.

etmişlerdir (Bakara, 2/14). Mekke'de bireysel, Medine'de ise toplumsal ölçekte varlık gösteren nifak hareketinin, Bedir savaşı öncesinde Mekke müşriklerinin savaşı kazanmaları konusunda çaba gösterdiği müşahede edilmiştir. Bu, bir taraftan Müslümanları savaştan alıkoyma diğer taraftan ise Medine'de olup bitenleri Mekkelilere servis etme şeklinde oluyordu. Örneğin kalpleri hasta olanların, Mekke ordusu içinde Bedir'e kadar gelip güçler dengesini Müslümanların aleyhinde sanmaları sonucunda *Bunları dinleri aldattı"* demeleri, bunun en canlı örneğidir.

Uhud'da en nazik zamanda Müslümanları yalnız bırakmaları, savaştan sonra ise şehit ailelerine gidip duygu istismarında bulunmaları; yaralı gençleri ise yaptıklarından pişman ettirecek manada sözler sarfetmeleri, politik bağlamda müşrikleri desteklemeleri olarak değerlendirilebilir. Reci olayı ve Bi'rimaune Faciası'nda müşriklere istihbarî bilgiler aktarıp en seçkin sahabilerin şehit edilmelerine neden olmaları da aynı minvalde değerlendirilmelidir.

Hz. Peygamber ile imzaladıkları antlaşmayı rafa kaldıran Benî Kaynuka Yahudilerine garantör olan İbn Selûl'ün durumu, münafıkların resmini açığa çıkaran en canlı kesit durumu arz etmektedir. Benî Nadir Yahudilerini Hz. Peygamber aleyhine kışkırtanın yine aynı şahıs -İbn Selûl- olduğu görülmektedir. Son söz olarak kalplerinde hastalık olan kimselerin sürekli tarassut altında tutulması, mahalle baskısıyla kamuya vaziyet etmelerinin önlenmesi, geçici de olsa onların dediklerine itimat edilmemesinin gerekli olduğu söylenebilir.

Kaynakça

Abdülbâkî, Muhammed Fuâd. *el-Mu'cemü'l-müfehres li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. İstanbul: el-Matbaatü'l-İslâmiyye,1982.

Abdürrezzâk es-San'ânî, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî. *Tefsîr*. thk. Mahmud Muhammed Abduh. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, H/1419.

Bahrak, Muhammed b. Ömer b. Mübârek el-Himyerî. *Hadâikü'l-envâr ve metâliü'l-esrâr fî sîreti'n-nebiyyi'l-muhtâr*. Cidde: Dârü'l-Minhâc, H/1419.

Begavî, Ebû Muhammed el-Hüseyin b. Mes'ûd el-Ferra. *Meâlimü't-tenzîl fî tefsîri'l-Kur'ân.* Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâsi'l-Arabî, 1999.

Belâzûrî, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd, *Ensâbu'l-eşrâf*, Beyrût: Dârü'l-Fikr, 1996.

Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Huseyin b. Ali b. Mûsâ el-Horasanî. *Delâilu'n-nübüvve*. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, H/1405.

Bikâî, Ebü'l-Hasen Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer b. Hasen. *el-Nazmü'd-dürer fî tenâsübi'l-âyât ve's-süver.* Kâhire: Dârü'l-Küttâbi'l-İslâmî, ts.

Buhârî, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâîl. *Sâhîh,* İstanbul: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1979.

Ebû Hayyân el-Endülüsî, Muhammed b. Yûsuf b. Alî. *el-Bahrü'l-muḥîṭ*. Beyrût: Dârü 'l-Fikr, 1999.

Ebü'l-Fidâ', el-Melikü'l-Müeyyed İmâdüddîn İsmâîl b. Alî b. Mahmûd. *el-Muhtaṣar fî târîḥi'l-beşer.* Kâhire: el-Matbaatü'l-Hüseyniyye el-Mısriyye, ts.

Gadbân, Münîr Muhammed. *el-Menhecü'l-harekî li's-sîreti'n-nebeviyye.* Ürdün: Mektebetü'l-Menâr, 1990.

Hicâzî, Muhammed Mahmud, *et-Tefsîrü'l-vâdıh*, Beyrût: Dârü'l-Cîyl el-Cedîd, 1993.

İbn Abdülber en-Nemerî, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed. *ed-Dürer fi'htisâri'l-megâzî ve's-siyer*. thk. Şevkî Dayf. Kâhire: Dârü'l-Maarif, 1992.

İbn Acîbe, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Mehdî el-Hasenî. *el-Baḥrü'l-medîd fî tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd.* Kâhire: nşr. Hasan Abbas Zekî, 1998.

İbn Âdil, Ebû Hafs Siracuddîn Ömer b. Ali en-Nu'mânî. *el-Lübâb fî ulûmi'l-kitâb.* Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.

İbn Atıyye el-Endülüsî, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdurrahmân. *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz.* Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.

İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd el-Endülüsî. *Cevâmi'u's-sîre.* Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983.

İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *es-Sîretü'n-nebeviyye ve ahbârü'l-hulefâ',* Beyrût: el-Kütübü's-Sekafiyye, H/1417.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdulmelik, *Siret*, Kâhire: Şirketü Mustafa el-Halebî, 1955.

İbn İshâk, Muhammed b. Yesâr. *Siretü İbn İshâk.* Beyrût: Dârü'l-Fikr, 1978.

İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdullâh Şemseddîn Muhammed. *Sıfatü'l-münâfıkîn.* Riyâd: Vizaretü'l-Evkaf es-Suudiyye, H/1410.

İbn Kayyım el-Cevziyye, Şemsuddîn Ebû Abdullah. *Zadü'l-me'âd fi hedyi hayri'l-ibâd*. thk. Ş. Arnaut-A.Kadir Arnaut. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1981.

İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn. *el-Bidâye ve'n-nihâye.* thk. Ali Şîrî. Beyrût: Dârü İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1988.

İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed. *et-Tabakatü'l-kübrâ*. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye,1990.

İbn Seyyidünnâs, Ebü'l-Feth Fethuddîn Muhammed b. Muhammed el-Ya'merî. *Uyûnü'l-eser fî fünûni'l-megâzî ve'ş-şemâ'il ve's-siyer*. Beyrût: Dârü'l-Kalem, 1993.

İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed Takıyyuddîn. *Mecmu'atü'r-resâil ve'l–mesâil*. thk. Muhammed Reşit Rıza. Medine: Lecnetü't-Türâsi'l-Arabî, ts.

İbnü'l-Arabî, Ebûbekir Muhammed b. Abdullah. *Ahkâmü'l-Kur'ân.* thk. Ali Muhammed el-Becevî. Beyrût: Dârü'l-Marife, 1987.

İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâludîn Abdurrahmân b. Muhammed el-Bağdâdî. *Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr.* Beyrût: Dârü'l-Küttâbi'l-Arabî, 2001.

İbnü'l-Verdî, Ömer b. Muzaffer b. Ömer b. Muhammed. *Târîhu ibni'l-Verdî.* Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996.

Kâsımî, Muhammed Cemâluddîn. *Mehâsinü't-te'vîl.* Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418.

Kastallânî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed. *el-Mevâhibü'l-ledünniyye*. Kâhire: el-Mektebetü'l-Fevkiyye, ts.

Sıddîk Hasan Hân, Ebü't-Tayyib Muhammed Sıddîk Bahâdır el-Kannevcî. *Fethü'l-beyân fî mekâsidi'l-Kurân*. Beyrût: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1992.

Makrîzî, Ebü'l-Abbâs Takıyyuddîn Ahmed b. Alî. *İmtâu'l-esmâ bimâ li'r-resûl mine'l-ahvâl ve'l-emvâl ve'l ve'l-hafede ve'l-metâ.* Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999.

Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Mahmûd. *Tefsîrü'l-Mâturîdî* (*Te'vîlâtü ehli's-sünne*). Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005.

Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb. *Tefsîrü'l-Ḳur'ân (en-nüket ve'l-'uyûn).* Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992.

Kurtubî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed. *el-Câmiu'li ahkâmi'l-Kur'ân.* Kâhire: Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964.

Merâgî, Ahmed b. Mustafâ. *Tefsîrü'l-Merâgî.* Kâhire. Mektebetü Mustafâ el-Babî,1946.

Mevdûdî, Ebu'l-Ala. *Tefhimü'l-Kur'ân.* çev. Komisyon. İstanbul: İnsan Yayınları, 1986.

Muhâsibî, Ebû Abdullâh Hâris b. Esed. *Fehmü'l-Kur'ân ve meânîhi.* thk. Hüseyin el-Kûtlî. Beyrût: Dârü'l-Fikr, H/1398.

Mukâtil b. Suleymân, Ebü'l-Hasen b. Beşîr el-Ezdî. *Tefsîr.* Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâs, 2002.

Müslim, Ebü'l-Hüseyin Muhammed b. Haccâc. *Sahîhu Müslim.* thk. Muhammed Fuâd Abdulbâki. Beyrût: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.

Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed. *Sünen.* Şerhu Suyûtî. Beyrût: İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.

Nesefî, Ebü'l-Berekât Abdullah b. Ahmed. *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*. Beyrût: Dârü'l-Kelim et-Tayyıb, 1998.

Nîsâbûrî, Nizâmuddîn Hasen b. Muhammed b. Hüseyn el-A'rec. *Garâibü'l-Kur'ân ve reğâibü'l-Furkân.* Beyrût: Dârül-Kütübi'l-İlmiyye, 1996.

Râzî, Fahruddîn. *Mefâtîhü'l-gayb*. Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâsi'l-Arabî, 1999.

Rızâ, Reşîd. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Hakîm* (*Tefsîrü'l-menâr*). Kâhire: nşr. Heyet,1990.

Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm. *el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Ḳur'ân.* Beyrût: Dârü İhyâu't-Türâsi'l-Arabî, 2002.

Seâlibî, Ebû Zeyd Abdurrahmân b. Muhammed b. Mahlûf. *el-Cevâhirü'l-hisân fî tefsîri'l-Kur'ân.* Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâsi'l-Arabî, 1997.

Suyûtî, Abdurrrahmân b. Ebûbekir Celâluddîn. *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*. Beyrût: Dârü'l-Fikr, ts.

Şevkânî, Muhammed b. Ali. *Fethu'l-kadîr.* Dımaşk: Dârü İbn Kesîr, 1993.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmulî. *Câmi'u'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'ân*. Beyrût: Müessesetü'r-Risale, 2000.

Tantavî, Muhammed Seyyid. *et-Tefsîrü'l-vasît.* Kâhire: Dârü'n-Nahda, 1997.

Tirmîzî, Ebû İsâ Muhammed. *es-Sunen*. Beyrût: Dârü'l-Fikr, 1980.

Vâhidî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbûrî. *el-Vasîṭ fî tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, thk. Komisyon, Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.

Vâkidî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ömer**.** *el-Megâzî.* Beyrût: Dârü'l-A'lamî, 1989.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd. *el-Keşşâf an hakâiki gavâmidi't-tenzîl ve uyûni'l ekâvil fî vucûhi't-te'vîl.* Beyrût: Dârü'l-Küttâbi'l-Arabî, 1987.

Zühaylî, Vehbe b. Mustafa, et-*Tefsîrü'l-münîr,* Dârü'l-Fikr el-Muâsır, Dımaşk, H/1418.

MAGRÂVÎ'NİN "el-MÜFESSİRÛN" ADLI ESERİNDE MÜFESSİRLERİ ve İMAM GAZZÂLÎ'Yİ ELEŞTİRMESİ ÜZERİNE
-*İhyâ*'nın Yakılması Örneği-

Dr. Öğretim Üyesi Hacı ÇİÇEK
Adıyaman Ünv. Eğitim Fak. Arap Dili Eğitimi Bölümü.
orcid.org: 0000-0003-4735-6349

Özet
İmam Gazzâlî (ö.505/1111), İslâm kültür tarihinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Eser kaleme alma noktasında çok üretken birisidir. Birçok eser yazmasına rağmen en önemli eseri *İhyâü ulûmi'd-dîn* adlı eserdir. Söz konusu eserin, Müslümanların maddî ve manevî hastalıklarını tedavi etme amacıyla yazıldığı söylenebilir. Hatta eser, Müslümanlar için Gazzâlî'nin bir ıslah ve ahlakî erdem kazandırma projesi olarak kabul edilebilir. Eserde ibadet gibi değerlerin yanı sıra insanı inşa ve helak eden davranışlar bütün boyutlarıyla ele alınmıştır. Doğal olarak her eser, bazı çevreler tarafından beğenildiği gibi bazılarınca eleştirilmiştir. Bu durum, Gazzâlî'nin *İhyâ* adlı kitabı için de geçerlidir. Nitekim bazıları onu kutsayacak kadar ileri gitmiş; bazıları ise onu fesat kaynağı kabul etmiş, evlerde bulundurmayı yasaklamış, hatta halkın huzurunda yakmıştır. Buna en somut örnek olarak Magrib sultanı Ali b. Yusûf b. Tâşfîn'i (ö.537/1143) vermek mümkündür. İbn Tâşfîn'in bu hareketi, daha sonra eleştirel bağlamda birçok kimse için cesaret kaynağı olmuştur. Günümüzde Gazzâlî'nin eserini sert eleştirenlerden birisi de halen hayatta olan Ebû Sehl Muhammed b. Abdurrahmân el-Magrâvî'dir. Kendisi Selefî düşünce yapısına sahiptir. Magrâvî, Selefî perspektiften müteşabih ayetleri yorumlamayan müfessirleri ya Mu'tezilî/Muattilî ya Eşarî ya Mübtedi'/Bid'atçı veya Rafizî diye damgalamış, eleştiri kriterleri dışına çıkmıştır. Magrâvî'nin eleştirdiği sadece Gazzâlî ve onun eseri olan İhyâ değildir. O, birçok Mutezile, Eşarîyye ve Maturidîyye kanaat çevresindeki alimleri ağır eleştirmekten geri durmamıştır. Zemahşerî (ö.538/1144), Fahruddîn Râzî (ö.606/1209) Beyzâvî (ö.683/1286), Ebussuûd Efendi (ö.982/1574) ve Zahid Kevserî (ö.1952) onlardan bazılarıdır. Magrâvî, Ebussuûd Efendi'yi eleştirirken Selefî düşünceye uzak durmanın, birçok Hanefî Türkün adeti olduğunu, onların daha çok, Eşarîyye veya Matüridîyye akidesine bağlı kalmada katı davrandıklarını söyleyerek Müslüman Türklere ithamda bulunmuştur. Bu çalışmada Magrâvî'nin müfessirlere, Gazzâlî ve eserine dair hoşgörüden uzak eleştirisi ele alınmış, analizi yapılmıştır. Ana konu bu olmakla birlikte Magrâvî'nin, diğer bazı alimleri eleştirisine de kısaca temas edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Gazzâlî, İhyâ'ü Ulûmi'd-Dîn, Magrâvî, Eleştiri, Hoşgörü.

ON MAGRÂVI'S CRITICISM OF MUFASIRS AND IMAM GHAZALI IN HIS WORK "al-MUFESSIRÛN"
-Example of *Ihya*'s Burning-

Abstract
Imam Ghazali (d.505/1111) has a very important place in the history of Islamic culture. He is a very productive person at the point of writing the work. Although he wrote many works, his

most important work is İhyâü ulûmi'd-dîn. It can be said that the work in question was written with the aim of treating the material and spiritual diseases of Muslims. In fact, the work can be accepted as a project of al-Ghazali's reform and moral virtue for Muslims. In the work, besides values such as worship, the behaviors that build and destroy people are discussed in all their dimensions. Naturally, every work can be criticized by some circles as well as appreciated by some circles. This is also true for Ghazali's book Ihya. Indeed, some went so far as to bless him; Others considered it a source of corruption, forbade keeping it in homes, and even burned the work in public. The most concrete example of this is Maghrib Sultan Ali b. Yusuf b. It is possible to give Tâşfîn (d.537/1143). This move of Ibn Tâşfîn became a source of encouragement for many people in a critical context later on.One of the critics of Gazzali's work today is Abu Sahl Mohammad b. Abdurrahman al-Magravi. He has a Salafi mindset. Magrâvî branded commentators who did not interpret mutashabih verses from a Salafi perspective as either Mu'tazilî/Muattili or Ashari or Mübtedi'/Bid'atci or Rafizî, and went beyond the criteria of criticism. It is not only al-Ghazali and his work, Ihya, that Magravi criticizes. He did not refrain from criticizing the scholars of many Mutazila, Ashariyya and Maturidiyya opinion circles. Zamakhshari (d.538/1144), Fahruddin Razi (d.606/1209) Beyzavi (d.683/1286), Ebussuûd Efendi (d.982/1574) and Zahid Kevseri (d.1952) are some of them. While criticizing Ebussuûd Efendi, Magrâvî accused the Muslim Turks by saying that it is the custom of many Hanafi Turks to stay away from Salafism, and that they are rather strict in adhering to the creed of Ashariyya or Maturidiyya. In this study, Magrâvî's intolerant criticism of Gazzâlî and his work has been discussed and analyzed. Although this is the main subject, Magrâvî's criticism of some other scholars has also been briefly touched upon.

Keyvords: Ghazâlî, İhyâ'ü ulûmi'd-dîn, Magrâvî, Criticism, Tolerance.

Giriş

İslâm'ın ilme ve ilmin öğretilmesine ne kadar önem verdiği bilinmektedir. Kur'ân'ın Hz. Peygamber'e ilk hitabının "*Yaratan rabbinin adıyla oku*!"[1] olmasından mütevellit İslâm'a girmiş bütün Müslüman kavimler, mektep medrese açma yarışına girmişlerdir, denebilir. Şâm/Dımaşk, Bağdat, Kâhire, Endülüs, Yukarı Mezopotamya'da Diyarbakır/Âmid ve çevresindeki bazı kentler, ilim havzalarına mekân olmuş yerleşim birimleridir. Söz konusu yerlerde başta alet ilmi Arapça olmak üzere bütün İslâmî ilimler okutulmuştur.[2]

Müslümanların bulunduğu yerlerde irili ufaklı birçok medrese kurulmuştur. Mesela âlim, dindar, cömert, adil, hoşgörülü, çok affedici, muhatabına değer vermekle bilinen Nizâmülmülk (ö.485/1092)[3] tarafından Bağdat'ta Dicle nehri kıyısında kurulan Nizâmiye Medresesi, döneminin öne çıkan medreselerindendir. Orada çeşitli İslâmî ilimlerde Ebû İshâk eş-Şîrâzî

[1] *Alâk*, 96/1.
[2] Geniş bilgi için bkz. Hacı Çiçek, *Yukarı Mezopotamya Coğrafyasında Geleneksel Medrese Metodolojisi ile Arapça Öğretimi Yapan Kurumlara Dair Bir Mülahaza (Kâhta Merkezi Örneği*), İlahiyat Alanında Araştırma ve Değerlendirmeler, (Ankara, Gece Kitaplığı, 2021), 113-162.
[3] Bkz. Mahmûd Şakir, İslâm *Tarihi*, çev. Ferit Aydın, (İstanbul: Kahraman Yayınları, 1995), 5/197.

(ö.476/1083)[4], İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî (ö.478/1085)[5], Ebû Sa'd Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Me'mûn el-Mütevellî (ö.478/1086)[6], Ebü'l-Hasen Şemsülislâm Kiyâ el-Herrâsî (ö.504/1110)[7], Ebû Hâmid el-Gazzâlî (ö.505/1111)[8], kısa bir süreliğine Ebû Bekir Muhammed b. Ali eş-Şâşî (ö.507/1114)[9], Cârullah ez-Zemahşerî (ö.538/1144) ve Ebû Mansûr Mevhûb el-Cevâlîkî (ö.540/1145)[10] gibi alimler ders vermiş, öğrenci yetiştirmiştir.

Sözü edilen alimler arasında Gazzâlî, ahlâkî değerleri öne çıkaran *İhyâü ulûmi'd-dîn* adlı eseriyle öne çıkmış; eseri hem takdir hem tekdir, tezyif edilmiştir. Onu tekdir, tezyif ve takbih edenlerden biri de Selefî düşünce yorumlarıyla birçok alimi eleştiren, kimi zaman cehalet ve ihanetle suçlayan Ebû Sehl Muhammed el-Magrâvî'dir. O, eserlerinde Eşariyye ve Maturidiyye kanaat çevresine mensup ilim ehlinin tefsir ve tevillerini "*geçici bir bulut ve yağmur*" olarak nitelendirmiş[11], tarihte *İhyâ*'nın bazı çevrelerce yakılmasına alkış tutmuştur. Halbuki her kulun hatalı olabileceği, Allah kelamının dışında her kitapta hataların bulunabileceği "*Eğer Kur'ân, Allah'tan başkası tarafından gönderilmiş olsaydı onda birçok çelişki bulurlardı*"[12] ayetiyle verilen haber, buna en canlı delildir. Ama bu nokta, Magrâvî tarafından göz ardı edilmiştir.

Ebû Sehl Muhammed el-Magrâvî'nin[13], Selefî olmayan müfessirlerin ve İmam Gazzâlî'nin *İhyâü ulûmi'd-dîn* adlı eserin tenkidine geçmeden önce tenkid kelimesinin sözlük ve terim anlamını vermemiz uygun olacaktır.

1.Tenkid Kelimesinin Sözlük ve Terim Anlamı

Türkçedeki "tenkid" kavramının aslı Arapça olup n-k-d fiil kökünden türemiştir. Arapça sarf/morfoloji ilminde mezid/ziyadeli "tef'îl" kalıbının mastarıdır. Sülasî/üçlü mücerret/soyut

---

[4] Ebû Ya'lâ er-Reîsülecel Mecdürrüesâ el-Amîd Hamza İbnü'l-Kalânisî, *Târîhü Dımaşk*, (Dımaşk: Dârü Hassân, 1983), 300.
[5] M. Hayrüddîn Ziriklî, *el-A'lâm,* (Beyrût: Dârü'l-Kalem, 1980), 4/160.
[6] Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ,* (Kâhire: Dârü'l-Hadis, 2006), 26/14.
[7] Ebü'l-Hasen Şemsülislâm İmâdüddîn Alî b. Muhammed b. Alî el-Herrâsî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye 1985), 5.
[8] Ziriklî, *el-A'lâm,* 1/214.
[9] İbnü'l-Kalânisî, *Târîhü Dımaşk*, 300.
[10] Ebû Muhammed Afîfuddîn Abdullâh b. Esed b. Alî b. Selmân Yâfiî, *Mir'atü'l-cinân ve 'ibretü'l-yakazân fî ma'rifeti mâ yu'teberu min havâdisi'z-zamân, (*Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), 3/208; Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed İbnü'l-İmâd, *Şezarâtü'z-zeheb fî ahbâri men zeheb,* (Dımaşk: Dârü İbn Kesîr, 1986), 6/207.
[11] Magrâvî, Ebû Sehl Muhammed b. Abdurrahmân el-Magrâvî, *Mevsû'atü mevâkıfı's-selef fî'l-akîde ve'l-menhec ve't-terbiyye,* (Kâhire: el-Mektebetu'l-İslâmiyye, 2007), 9/1-2.
[12] Nisâ, 4/82.
[13] Daha önceki bir makalemizde ve kitap çalışmamızda Magrâvî'nin hayatına dair bilgi verildiğinden, burada mükerreren biyografik bilgi verilmemiştir. Bkz. Hacı Çiçek, Ebû Sehl Muhammed el-Magrâvî'nin "el-Müfessirûn" Adlı Eserinde Seyyid Kutub'u Tenkidi-Hz. Musa ve Hz. Osman Örneği-, *RESS Journal Route Educational & Social Science Journal* Volume 9/Issue 3, May 2022, p. 266-287; Hacı Çiçek, *Magrâvî'nin Selefîliği ve Eleştiri Yöntemi -Seyyid Kutub Örneği-,* (Ankara: Gece Kitaplığı, 2022), 1-118.

fiilin ism-i faili "nâkid/tenkid eden", ism-i mefulü ise "mankûd/tenkid edilen" formunda gelir.[14] Anlamı ise "Bir kimsenin ya da bir şeyin iyi veya kötü vb. yönlerini belirleyip ortaya çıkarmak" demektir.[15] Nâkid kelimesi de eleştirmen, eleştiren kimse demektir. Birçok alanda tenkid olduğu gibi *en-nakdu'z-zâtî* diye bir tenkid türü vardır ki kişinin, kendi hatalarını gündeme getirmesi yani öz eleştiri, otokritik yapmasıdır.[16]

Münekkid ise "tenkid eden", "kötüyü iyiyi ayırabilen ve onları seslendiren", "hata ve noksanları söyleyen" kimse demektir.[17] Aynı fiilden eleştiri karşılığı olarak kimi zaman "nakd", "intikad" ve "tenakkud" kelimeleri kullanılmaktadır.[18]

Yine Arapçadan Türkçeye geçmiş nâkid/para kelimesi de n-k-d fiilinden türemiştir. Gerçek para ile sahtesini ayırt etmek için "nekade 'umle" deyimi kullanılır.[19]

Sosyal ilişkiler başladığından beri doğal olarak tenkit, eleştiri kültürü olagelmiştir. Tenkit, bazen bir şahsa bazen şahsın sanatına yöneltilmiştir. Her insanın aklî melekesi, yorum gücü ve algı düzeyi bir değildir. Bu itibarla insanların olduğu her mekân ve zamanda -bütün konularda olmasa da- birçok konuda farklı analiz ve yorumları olacaktır. Bu, hep var olacak, insanlıkla beraber devam edecektir. Bu farklılığı "*ihtilaf*" sözcüğüyle tanımlamak mümkündür.

Kur'ân, kişiye nefsini tezkiye etmemesini tavsiye etmiş[20], ismet/günahsız sıfatına sahip peygamberler için ise ayak kayması anlamına gelen hatalar için "zelle" sözcüğünü kullanmıştır. "*Zelle*"; Arapça bir kelime olup tökezlemek, ayağı sürçmek, ayağı kaymak, hata yapmak, yanılmak, yanlış yapmak; doğru yoldan çıkıp kötülüğe sapmak, "*ezelle*" ise birini doğru yoldan çıkarmak; kaydırmak, kaymasına sebep olmak, yanlışa sürüklemek demektir. [21] Aynı fiilden türemiş "*mezilletu*" kelimesi ise "kendisinde ayakların kaydığı kaygan yer ve zemin" demektir.[22]

Bu itibarla Allah'ın dışındaki irade sahibi varlıklardan irili ufaklı hataların kaynaklanması doğal olarak karşılanmalıdır.

---

[14] Bkz. Ahmed Muhtâr Abdülhamîd Ömer, *Mü'cemü'l-Lügati'l-Arabiyye el-Muâsıra,* (Kâhire: Alemü'l-Kütüb, 2008), 3/2264.

[15] Ebü'l-Hüseyin Ahmed İbn Fâris, *Mü'cemü mekâyisi'l-lüga*, (Beyrût: Dârü'l-Ciyl, 1991), 5/467; Ebû Fadl Cemalüddîn Muhammed İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, (Beyrût: Müessesetü'l A'lamî, 2005), 3/425; Muhammed Murtazâ ez-Zebîdî, *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, (Kâhire: Dârü'l-Hidâye, ts.), 9/230.

[16] Ahmed Muhtâr, *Mü'cemü'l-Lügati'l-Arabiyye el-Muâsıra,* 1/801.

[17] Abdullâh Yeğin, *İslâmî-İlmî-Edebî-Felsefî Yeni Lügat*, (İstanbul: Yeni Asya Yayınları, 1973), 487.

[18] Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, 9/230; Ahmed Muhtâr, *Mu'cemu'l-lügati'l-arabiyye el-mu'âsıra,* 1/801.

[19] Ahmed Muhtâr, *Mü'cemü'l-Lügati'l-Arabiyye el-Muâsıra,* 3/2264.

[20] *Necm*, 53/32.

[21] Ebû Abdirrahmân Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-ayn*, (Beyrût: Dârü Mektebeti'l-Hilâl, ts.), 7/349-350; Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed Ezherî, *Tehzîbü'l-lüga*, (Beyrût: Dârü İhyâi Türâsi'l-Arabî, 2001), 8/114; Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Düreyd el-Ezdî, *Cemheretü'l-lüga*, (Beyrût: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987), 1/130; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 11/306; Zebîdî, *Tâcu'l-arûs*, 40/306.

[22] Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Alî el-Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-münîr fî garîbi'ş-şerḥi'l-kebîr li'r-râfi'î,* (Beyrût: el-Mektebetu'l-İlmiyye, ts.), 1/254.

2. "İhyâü ulûmi'd-dîn"in İlim Dünyasındaki Yerine Kısa Bir Bakış

İmam Gazzâlî'nin (ö.505/1111) dinî ilimlerin ihyâsı" anlamına gelen meşhur bu eseri, başta tasavvuf ve ahlâk olmak üzere fıkıh, kelâm gibi diğer ilimlere yer veren, pratik bağlamda yeni yorum ve bakış açıları getiren bir eser olduğu söylenebilir.

Eserin kaleme alınmasında Müslümanlara ahlâkî erdemler kazandırma amaçlanmıştır. Eser, dört ciltten oluşmuştur. Her cildinde "kitâb" başlığı altında on konu işlenmiştir. Birinci cilt *Rub'ü'l-ibâdât*; ikinci cilt *Rub'ü'l-âdât*; üçüncü cilt *Rub'ü'l-mühlikât* dördüncü cilt ise *Rub'ü'l-münciyât* başlığını taşımaktadır. Her kitabın muhtevasıyla ilgili on tane alt başlık ele alınmıştır. Her konuya ilişkin ayet ve hadislere yer verilmiş, daha sonra sırasıyla tanınan sahâbî, tâbiî âlimlerinin, Fudayl b. İyâz (ö.187/803), Bâyezîd-i Bistâmî (ö.234/848), Yahyâ b. Muâz (ö.258/872), Cüneyd-i Bağdâdî (ö.297/909) gibi sûfîlerin öğütleri vurgulanmıştır.[23] Eserde gerek maddî gerekse manevî alanda olsun Müslümanların muhtaç olduğu ilim, inanç, namaz, zekât, oruç, hac, Kur'ân tilâveti, yeme içme adabı, evlilik, helâl-haram, ülfet, kardeşlik, sohbet ve davranış adabı, nefs terbiyesi, öfke, kin ve haset, cimrilik, riya, kibir, tövbe etme, sabır ve şükür, havf ve recâ, fakr-zühd, tevhid, tevekkül, muhabbet, ihlâs, sıdk, tefekkür, ölüm ve ahiret hayatı gibi konular ele alınmıştır.[24]

İhyâ'nın içeriğine bazı nedenlerden karşı çıkan, hatta onu yakacak kadar ileri giden olduğu gibi kutsayan, kutsal kitap formunda Mescidü'l-Harâm'da bile okuyan ve okutanlar olmuştur.[25] Ailece *İhyâ*'yı ezberlercesine habire okuyan ve tarihte birkaç nesil devam eden Hadramut asıllı el-Ayderûs ailesidir. Onlardan ise 978/1570 Haydarabat'ta doğan, tasavvuf, tarih ve fıkıhla ilgilenen Abdülkâdir b. Şeyh el-Ayderûs'tur. 1038/ 1628'de vefat etmiştir. Birçok eser kaleme almıştır.[26]

İhyâ'nın ilim dünyasındaki yerine kısa bir bakıştan sonra Magrâvî'nin İmam Gazzâlî'ye dair eleştirisi vermek istiyoruz.

3.Magrâvî'nin İmam Gazzâlî'ye Dair Eleştirisi

Magrâvî, kendi metodolojisiyle uyumlu tefsir ve yorumlarda bulunmayanlara reva gördüğü sert/acımasız eleştiriyi Ebû Hâmid Gazzâlî'ye de (ö.505/1111) yapmıştır. O, Gazzâlî'yi Eşarîler

---

[23] Ebû Hâmid Muhammed Gazzâlî, *İhyâü ulûmi'd-dîn*, (Beyrût: Dârü'l-Marife ts.)

[24] Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Hüseyn b. Asâkir, *Tebyînü kezibi'l-müfterî fîmâ nüsibe ile'l-İmâm Ebi'l-Hasan el-Eş'arî*, (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-Arabî, 1404), 293.

[25] Bkz.Muhammed el-Emîn b. Fazlillâh b. Muhibbillâh el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser fî a'yâni'l-karni'l-hâdî 'aşer,* (Beyrût: Dârü Sâdır, ts.) 1/316.

[26] Abdülkâdir'in eserleri arasında *en-Nûrü's-sâfir 'an ahbâri'l-karni'l-'aşir*; *Ta'rîfü'l-ahyâ bi-fezâili'l-İhyâ*; *et-Tuhfetü l-kudsiyye fi'l-hirkati'l-Ayderûsiyye; el-Hadîkatü'n-nadre fî sireti'n-Nebi ve ashabihi'l-'aşere*; *er-Ravzü'n-nâzır fî men ismühü Abdülkâdir*; *Sıdku'l-vefâ bihakkı'l-vefâ*; *Bugyetü'l-müstefid* bulunmaktadır. M. Hayrüddîn Ziriklî, *el-A'lâm,* (Beyrût: Dârü'l-Kalem, 1980), 4/39. Ayrıca bkz. Süleyman Uludağ, "Ayderûs", Diyanet İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1991), 4/232-234.

kategorisinde ele almıştır. İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'ye (ö.478/1085) öğrencilik yaptığını; zeki ve birçok esere sahip olduğunu, fıkıh, kelam ve cedel ilminde öne çıktığını, hadis alanında uzman olmayıp felsefeye daldığını, felsefe alanında yuttuklarını bilahare dışarı atamadığını söylemiştir. Onun, daha sonra tasavvufa yönelip bu konuda eserler kaleme aldığını, birçok hadis ezberlediğini, eserlerinin Selef akidesine göre şekillenmediğinden birçok âlim tarafından eleştirilip tepkiyle karşılandığını, bu nedenle zamanın fakihlerinin verdiği fetva ile Magrib Sultanı Ali b. Yûsuf b. Tâşfîn'in (ö.537/1143)[27] emriyle başta *İhyâ* olmak üzere eserlerinin yıllarca yakıldığını vurgulamıştır. Magrâvî, aynı şekilde Gazzâlî'nin *Mişkâtü'l-envâr* adlı eserinin benzeri görülmeyen sapıklıklarla dolu olduğunu; onunla ancak deccal, düzenbaz ve art niyetli kimselerin hoşnut olacağını dile getirmiştir. [28]

İhyâ'nın yakılmasına dair Magrâvî'nin verdiği bilgilerden hareketle onun, bu işlemi hararetle onayladığını görüyoruz. Nitekim kendisi, *İhyâ*'nın yakılmasını gerektiren nedenleri içeren "*el-Esbâbü'l-hakîkiyye li harki ihyâi ulûmi'd-din min kibeli emîri'l-muminîn İbn Taşfîn*" başlıklı bir kitap kaleme almıştır.[29]

Magrâvî, Gazzâlî'ye ait eserlerin benzeri görülmemiş oranda yanlış ve saçmalıklarla dolu olduğunu, İslâm akidesine zarar verenler arasında bulunduğunu, bunu ancak heva sahibi inatçıların göz ardı edeceğini söylemiştir. Magrâvî, Gazzâlî'nin saçmalıklarını tespit eden alimlerin hep olageldiğini kaydettikten sonra onu eleştiren İbnü'l-Cevzî (ö.597/1201), İbn Teymiyye (ö.728/1328) ve Zehebî (ö.748/1348)[30] gibi alimleri saymıştır. İbnü'l-Cevzî *İhyâ*'daki hadisler karşısında dehşete kapıldığını[31], eserin batıl hadislerle süslendiğini vurgulamıştır.[32]

---

[27] Ali b. Yûsuf b. Tâşfîn, memleketindeki Mâlikî fakihlerin tesiri altında kaldı. Bu nedenle idarede kaldığı dönemde medreselerde kelam ve felsefe ilimleri yasaklandı. Söz konusu ilimlerle uğraşanlar Rafızîlik'le suçlandı. Fakihlerin fetvası üzerine Gazzâlî'nin *İhyâ*'sı Kurtuba Camii avlusunda parça parça edilerek yakıldı. Bunu duyan Gazzâli'nin çok üzüldüğü ve devletlerinin parça parça olması için bedduada bulunduğu söylenir. Bkz. Erdoğan Merçil, "Ali b. Yûsuf b. Tâşfîn", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı,1989), 2/458-459.

[28] Magrâvî, *Mevsû'atü mevâkıfı's-selef fi'l-akîde ve'l-menhec ve't-terbiyye,* 6/403-404. Murabitûn döneminde Magrib'te neredeyse otuz yıl boyunca İmâm Gazzâlî'nin eserleri yasaklanmış, yakılmış, yanında bulunduranlar şiddetli bir şekilde uyarılmış aksi takdirde ağır müeyyideler uygulanacağı ve mallarına el konulacağına dair fetvalar verilmiştir. Bkz. Ebü'l-Fidâ İsmâîl İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye,* (Ammân: Beytü'l-Efkâr ed-Devliyye, ts), 12/214; Muhammed Abdullâh Annân, *Devletü'l-islâm fi'l-Endülüs*, (Kâhire: Mektebetü'l-Hancî, 1990), 3/78, 161; Halîl İbrâhîm es-Samarrâî ve diğerleri, *Târîhü'l-arab ve hadâratuhum fi'l-Endülüs*, (Beyrût: Dârü'l-Küttâbi'l-Cedîd el-Muttahida, 2000), 448; İhsân Abbâs, *Târîhü'l-edeb el-Endülüsî*, (Beyrût: Dârü's-Sakâfe, 1978), 1/58. Malikî fakih, *Şifâ*'nın sahibi Kâdı İyâz da (ö.544/1149) *İhyâ*'nın yakılmasını emretmiştir. Bkz. Ebü'l-Berekât Hayruddîn Nu'mân b. Mahmûd el-Âlûsî, *Cilâ'u'l-ayneyn fî muḥâkemeti'l-ahmedeyn*, (Kâhire: Matbaatü'l-Medenî, 1981), 141. İbn Teymiyye de İmâm Gazzâlî'yi Selefin yorumlarına muhalif görüşler beyan ettiğinden sert şekilde eleştirmiştir. Bkz. Abdurrahmân b. Sâlih el-Mahmûd, *Mavkıf İbn Teymiyye mine'l-eşâira*, (Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1995), 2/645.

[29] http://www.shamela.ws

[30] Bkz. Ebü'l-Ferec Cemâluddîn Abdurrahmân İbnü'l-Cevzî, *Saydü'l-hâṭır*, (Dımaşk: Dârü'l-Kalem, 2004), 452.

[31] Geniş bilgi için bkz. Magrâvî, *Mevsû'atü mevâkıfı's-selef,* 6/404-412.

[32] Ebü'l-Ferec Cemâluddîn Abdurrahmân İbnü'l-Cevzî, *Telbîsü İblîs*, (Beyrût: Dârü'l-Fikr, 2001), 149.

Magrâvî, eleştiri dozunu aşan yargılamalarını desteklemek adına bazı nakillerde bulunmuştur. Mesela o, Zehebî'nin (ö.748/1348), sufîlerin Kur'ân ile meşgul olmaksızın, herhangi bir sahih hadis kitabını okumaksızın, elbiselerine bürünerek karanlık bir odada oturup "Allah, Allah" diye ilhamî ilimlere yönelmelerindeki eleştirisini iktibas etmiştir. Zehebî'ye göre sufîler, yaptıkları vird/evrâd seansından sonra tıpkı Hz. Peygamber'in muhatap olduğu gibi Cebrail'in "ey örtüsüne bürünen!"[33] hitabını duyduklarını iddia ediyorlar. Zehebî, böyle bir iddia ve imajın saçma olduğunu; duyulanın Cebrail'den değil, şeytandan geldiğini söyledikten sonra başarının ancak Kur'ân, sünnet ve icmâ'ya sarılmakta geçtiğini eklemiştir.[34] Endülüslü Mâlikî fıkıh âlimi ve muhaddislerden Ebû Bekr Muhammed b. Velîd et-Turtûşî de (ö.520/1126) *İhyâ*'yı eleştirmiş ve "*Yeryüzünde içinde yalan barındıran ve ondan daha basit bir kitaba rastlamadım*" demiştir.[35]

Evet, birçok eserde yanlışlar olabileceği gibi *İhyâ*'da da yanlışların olması mümkündür. Nitekim Zeynüddin el-Irâkî (ö.806/1404), henüz yirmi yaşında iken *el-Mugnî ʿan hamli'l-esfâr fi'l-esfâr fî tahrîci mâ fi'l-İhyâʾi mine'l-ahbâr* adlı bir çalışmayla *İhyâ*'daki hadislerin tahricini yapmış; zayıf, aslı olmayan ve mevzu/uydurmalarını tasnif etmiş olmasına rağmen, onun yakılması yönünde herhangi bir görüş beyan etmemiştir.[36] İlim adamına yakışan tavır bu olmalıdır.

Bazı bilginler, tenkid konusunu işlerken adalet vasfına bağlı kaldıkları söylenebilir. Mesela Sallâbî, bir taraftan "İhyâ, Müslümanların bozulmuş ahlâkî yapısını düzeltmek amacıyla güzel niyetle kaleme alınmış ama zayıf ve mevzu hadislerle, filozofların sözleri, sufilerin akıl dışı kıssa ve saçmalıklarla doludur" derken, diğer taraftan ise "Onun, Müslümanların iç dünyasını etkilediğini, onlarda büyük etkiler bıraktığını"[37] söylemektedir.

Ebu'l-Ala el-Mevdûdî'nin (ö.1979), İmam Gazzâlî'nin fikir ve yorumlarına dair getirdiği eleştiri, eleştirinin hangi formda getirilmesi gerektiğine dair eleştirmenlere bazı mesajlar vermektedir, denebilir. Mevdûdî, Gazzâlî'yi tecdid hareketini gerçekleştirmeye çalışanlar arasında saymıştır. Ona göre Gazzâlî, Yunan felsefesini etraflıca öğrenmekle, adı geçen bilim dalı temsilcilerine esaslı tenkitlerde bulunmuş, birçok kimsenin hakikati görmesine ve uyanmasına neden olmuştur. İslâm'ın iman esaslarını inandırıcı ve ikna edici bir tarzda açıklamış, onların hikmetlerini ortaya koymuştur. Mevdûdî, Gazzâlî'nin tecdid hareketine

---

[33] *Müzzemmil*, 73/1; *Müddessir*, 74/1.

[34] Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ,* 14/273. Ayrıca bkz. Magrâvî, *Mevsû'atü mevâkıfı's-selef fi'l-akîde ve'l-menhec ve't-terbiyye,* 6/409.

[35] Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ,* 14/273.

[36] Ebü'l-Fazl Zeynüddîn Abdürrahîm b. el-Hüseyn b. Abdurrahmân el-Irâkî, *el-Mugnî ʿan hamli'l-esfâr fi'l-esfâr fî tahrîci mâ fi'l-İhyâʾi mine'l-ahbâr*, (Riyâd: Mektebetü Taberiyye, 1995), 3-4.

[37] Bkz. Ali Muhammed Sallâbî, *ed-Devletü'l-Fâtımiyye*, (Kâhire: Müessesetü'n- Neşr ve't-Tercüme, 2006), 124.

giriştiği kanaatine varmıştır. O, Gazzâlî'yi birçok konuda takdir ve tebcil ederken, birkaç noktada eleştirmekten de geri durmamıştır. Mevdûdî'ye göre Gazzâlî'nin gerçekleştirmeye çalıştığı tecdid hareketini üç faktör engellemiştir: Onlar; Gazzâlî'nin hadisteki yetersizliği, rasyonel bilimlerle zihin dünyasını gereğinden fazla meşgul etmesi ve tasavvufa gösterdiği fazla ilgidir.[38]

İslâm coğrafyasının her tarafında asırlardır okunan, takdir edilen *İhyâ*'nın yakılmasını onaylamak, müminler arasındaki kardeşlik hukuku ilkesiyle bağdaşır bir tarafı bulunmamaktadır.

4.Magrâvî'nin, İhyâ'ya Yaklaşımı ve Eserin Yakılmasına Fetva Verenler

Magrâvî, *İhyâ*'nın yakılmasını gerektiren nedenleri içeren "*el-Esbâbü'l-hakîkiyye li harki ihyâi ulûmi'd-din min kibeli emîri'l-muminîn İbn Taşfîn*" başlıklı bir kitap kaleme almıştır. Türkçe karşılığı "*Emirü'l-müminin İbn Taşfîn Tarafından İhyâü ulûmid-dîn'in Yakılmasındaki Gerçek Nedenler*" demektir. Magrâvî, *İhyâ*'nın yakılması hakkında yazdığı müstakil eserinin yanı sıra aynı konuyu *el-Akîdetu's-selefiyye* adlı kitabında da yaklaşık elli sayfada işlemiştir.[39]

Magrâvî, Kuzey Afrika ve Endülüs adalarında hüküm süren Berberî hanedanı Murâbitûn/Murâbıtlar döneminde (1056-1174) İmam Gazzâlî'ye ait *İhyâ*'nın fetvalarla yakılma gerekçesini siyasî nedenlere bağlayanlara karşı çıkmış; gerçek sebebini eserin *Ehl-i sünnet ve'l-cemaat* akidesini ifsat ettiğine bağlamıştır. Ona göre *İhyâ*'nın siyasî bağlamda Murâbıtların yönetimine bir tehdit olmamış; Murâbıtların ve eseri yakma fetvasını verenlerin yegâne gayesi Allah, Peygamber ve Müslümanların önderleri adına bir ders ve ibret vermek içindir.[40]

Birçok kaynak Magrib Sultanı[41] Ali b. Yûsuf b. Tâşfîn döneminde görülmemiş derecede *İhyâ* ve benzerine düşmanlık beslendiğini, uyuşturucu gibi kabul edildiğini, evinde bulundurana ağır cezalar verildiğini kaydetmiştir. Örneğin Ebû Bekr Muhammed İbnü'l-Arabî (ö.543/1148) konuya ilişkin şu bilgileri paylaşmıştır: "İbn Tâşfîn döneminde ülkenin fukahâ ve ulemâsı toplanıp istişare ettikten sonra *İhyâ*'nın yakılıp ortadan kaldırılması ve ondaki sapık fikirlerden insanları sakındırma noktasında görüş birliğine vardılar. İttifakla alınan kararı İbn Tâşfîn'e bildirdiler. Emir, fakihlerin görüşünü onaylayarak *İhyâ*'nın toplanması ve yakılması için memleketin her tarafına genelge yayınladı. Bütün özel ve tüzel kurumların denetlenmesini,

[38] Ebu'l-Ala el-Mevdûdî, *İslâm'da İhya Hareketleri*, çev. A. Ali Genç, (İstanbul: Pınar Yayınları, 1986), 75-85.
[39] Magrâvî, *el-Akîdetu's-selefiyye*, (Riyâd: Dârü'l-Menâr, 1993) 29-80.
[40] Ebû Sehl Muhammed b. Abdurrahmân el-Magrâvî, *el-Müfessirûn beyne't-te'vîl ve'l-isbât fî âyâti's-sıfât*, (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2000), 34.
[41] İbn Tâşfîn, kendisini sultan ilan etsin diye Abbâsî halifesine bir mektup gönderir. Halife, onun isteğini yerine getirir; kendisine kaftan, bayrak ve kuşak göndererek "Müslümanların Emiri" diye Magrib'teki idaresini onaylar. Bkz. Ebû Abdullâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Târîhü'l-İslâm ve vefeyâtü'l-(tabakâtü'l) meşâhîr ve'l-a'lâm*, (Beyrût: Dârü'l-Küttâbi'l-Arabî, 1993), 20/124; 32/31; Muhammed Abdullâh Annân, *Devletü'l-islâm fi'l-Endülüs*, 3/78.

şüpheli kişilere yanlarında *İhyâ*'nın bulunmadığına dair en ağır yeminler ettirildi. Kitabın Magrib ve Endülüs'e girişini yasakladı. Kısa sürede *İhyâ*'nın bütün nüshaları toplatıldı, Kurtuba Camii avlusunda bütün üst düzey bürokratların huzurunda kolay tutuşsun diye üzerine zeytinyağı dökülerek yakıldı. Bu olay, 503/1109 yılında gerçekleşti."[42]

Magrâvî, eserlerinde *İhyâ*'nın yakılmasına fetva verenlere yer vermiş, onları aşağıdaki şekilde sıralamıştır:

1-Mürâbitûn ulema ve fukahasının verdiği fetva: Bu fetvanın amacı, Müslümanları, *İhyâ*'nın ihtiva ettiği yalanlardan kurtarmaktır.[43]

2- Ebû Bekr Muhammed b. Velîd et-Turtûşî'nin fetvası: Gerekçeleri arasında Gazzâlî'nin eserlerinde felsefî vesveseler, Hallaç Mansûr'a ait (ö.309/922) semboller ve Hz. Peygamber'e isnat edilen yalan haberler yer almaktadır. Bu yönüyle *İhyâ*, yeryüzündeki en basit kitaptır ve yakılması gerekir[44]

3-Ebû Abdullah Muhammed b. Hamdîn el-Kurtubî'nin (ö.508/1115) fetvası: *İhyâ*'daki tasavvuf ve felsefeye dair görüşleri nedeniyle Gazzâlî'yi tekfir edecek kadar ileri gitmiş, eserlerinin yakılmasına fetva vermiş, bizzat eserlerin yakılmasına nezaret etmiştir.[45]

4-İbnü'l-Cevzî'nin fetvası: Fetvanın gerekçesi, *İhyâ*'nın batıl-uydurma hadisler ile dolu olması, Gazzâlî'nin keşf olayını kabul etmesi nedeniyle fıkıh usulünün dışına çıkması, yakaza/uyanık durumda iken sufîlerin melekleri ve peygamberlerin ruhlarını görmesi gibi durumların kabul edilmesidir.[46]

Magrâvî, daha sonra aynı gerekçeler ile Ebü'l-Hasan b. Sekr, Ebû Bekr İbnü'l-Arabî, Ebû Abdullâh Şemsüddîn ez-Zehebî, İbnü's-Salâh (ö.643/1245), Sıbt İbnü'l-Cevzî (ö.654/1256), Kemâleddin İbn Ebû Şerîf (ö.906/1500), Bedreddin Zerkeşî (ö.794/1392) ve İbn Teymiyye'nin fetvalarını sıralamış, onları gönül rahatlığıyla kabul etmiştir.[47]

5.Magrâvî'nin Eleştirdiği Bazı Müfessirler

Magrâvî'nin eserlerinde Selefî kanaat çevresine aykırı tefsir ve yorumlara sahip kimselere eleştiri ahlakının ötesinde hakaret derecesinde isnat ettiği nitelikleri anlamak zor değildir. Bir taraftan kimisini "cehalet", kimisini "zehrini kusan", kimisini "sünnete düşman", kimisini "bütün kötülükleri kendisinde toplayan", kimisini "Selef'in kokusundan yoksun kalan" benzeri

[42] İbnü'l-Arabî, *Kânûnü't-te'vîl*, 55. Ayrıca bkz. Halil İbrâhim Samarrâî ve arkadaşları, *Târîhü'l-Arab ve hadâratuhum fi'l-Endülüs*, (Beyrût: Dârü'l- Küttâbi'l-Cedîd el-Muttahida, 2000), 448. Ayrıca bkz. Magrâvî, *el-Akîdetu's-selefiyye*, 35.
[43] Magrâvî, *el-Akîdetu's-selefiyye*, 33.
[44] Magrâvî, *el-Akîdetu's-selefiyye*, 37-39.
[45] Bkz. Magrâvî, *Mevsû'atü mevâkıfı's-selef*, 6/416-417; Magrâvî, *el-Akîdetu's-selefiyye*, 40-42.
[46] Magrâvî, *el-Akîdetu's-selefiyye*, 42-43.
[47] Magrâvî, *el-Akîdetu's-selefiyye*, 43-65.

niteliklerle itham ederken; diğer taraftan ise Mutezilî, Eşarî, Maturidî, Sûfî, Haricî diye yaftalayarak ölçüsüzce eleştirmiştir.[48]

Onlardan bazıları şunlardır:[49] Zemahşerî (ö.538/1144): *el-Keşşâf ʿan hakâʾıkı gavâmizi'-tenzîl ve ʿuyûni'l-ekâvîl fî vücûhi'-teʾvîl*[50]; Semarkandî (ö.373/983): *Bahr'l-ulûm*[51]*;* Sa'lebî (ö.427/1035): *el-Keşf ve'l-beyân ʿan tefsîri'l-Kurʾân (et-Tefsîrü'l-kebîr, Tefsîrü's-Saʿlebî)*[52]; Ebü'l-Hasen Alî Mâverdî (ö.450/1058): *en-Nuket ve'l-uyûn*[53]; Ebü'l-Hasan Ali b. Ahmed Vâhidî (ö.468/1076): *el-Vasîṭ fî tefsîri'l-Ḳurʾâni'l-Mecîd* ve *Kitâbü'l-vecîz fî tefsîri'l-Kurân*[54]); İbnü'l-Cevzî (ö.597/1201): *Zâdu'l-mesîr*[55]; İbn Atiyye (ö.597/1201): *el-Muharrer el-vecîz fî tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*[56]; İzzüddin b. Abdisselâm (ö.660/1262): *İhtisâru'n-nuket li'l-Mâverdî* [57]; İbn Cüzey (ö741/1340): *et-Teshîl li-ulûmi't-tenzîl* [58]; Fahreddîn Râzî (ö.606/1209): *Mefâtihu'l-gayb*[59]; Ahmed b. Yusuf es-Semîn el-Halebî (ö.756/1355): *ed-Dürerü'l-masûn fî ulûmi'l-kitâbi'l-maknûn*[60]; Kadı Beyzâvî (ö.683/1286): *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*[61]; Ebü'l-Berekât Abdullâh en-Nesefî, (ö.710/1310): *Medârikü't-tenzîl ve hakâikü't-te'vîl* [62]; Hâzin (ö.741/1341): *Lübâbü't-teʾvîl fî meʿâni't-tenzîl*[63]; Ebû Hayyân el-Endelüsî (ö.745/1344): *Bahrü'l-muhît*[64]; Seâlibî (ö.875/1471): *el-Cevâhirü'l-hisân fî tefsîri'l-Kurʾân*[65], Celâlüddîn Mahallî (ö.864/1459)- Celâluddîn Suyûtî (ö.911/1506): Celâleyn *Tefsiri*[66]*;* Hatîb eş-Şirbînî (ö.977/1570): *es-Sirâcü'l-münîr fi'l-iʿâne ʿalâ maʿrifeti baʿzı meʿânî kelâmi rabbine'l-ḥakîmi'l-ḫabîr*[67]; Ebussuûd Efendi (ö.982/1574): *İrşâdü'l-ʿakli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*[68]: Mustafa Merâgî (ö.1945): *Tefsîrü'l-Merâgî*[69]; Ferîd Vecdî (ö.1954): *Safvetü'l-ʿirfân*

[48] Magrâvî, *el-Müfessirûn beyne't-te'vîl ve'l-isbât fî âyâti's-sıfât,* 1367.
[49] Buradaki sıralama; müelliflerin ölüm tarihlerine göre değil, Magrâvî'nin sayfa dizaynına göre yapılmıştır.
[50] Magrâvî, *el-Müfessirûn,* 722-724.
[51] Magrâvî, *el-Müfessirûn,* 783.
[52] Magrâvî, *el-Müfessirûn,* 799.
[53] Magrâvî, *el-Müfessirûn,* 810.
[54] Magrâvî, *el-Müfessirûn,* 823-845.
[55] Magrâvî, *el-Müfessirûn,* 846-859.
[56] Magrâvî, *el-Müfessirûn,* 860-885.
[57] Magrâvî, *el-Müfessirûn,* 886-894.
[58] Magrâvî, *el-Müfessirûn,* 895-910.
[59] Magrâvî, *el-Müfessirûn,* 911-959.
[60] Magrâvî, *el-Müfessirûn,* 960-977.
[61] Magrâvî, *el-Müfessirûn,* 978-997.
[62] Magrâvî, *el-Müfessirûn,* 1044-1059.
[63] Magrâvî, *el-Müfessirûn,* 1060-1086.
[64] Magrâvî, *el-Müfessirûn,* 1087-1111.
[65] Magrâvî, *el-Müfessirûn,* 1156-1165.
[66] Magrâvî, *el-Müfessirûn,* 1166-1171.
[67] Magrâvî, *el-Müfessirûn,* 1217-1233.
[68] Magrâvî, *el-Müfessirûn,* 1234-1246.
[69] Magrâvî, *el-Müfessirûn,* 1353, 1357.

fî tefsîri'l-Kur'ân[70]; Said Havva (ö.1989): *el-Esâs fi't-tefsîr*[71]; Vehbe ez-Zühaylî (ö.2015**):** *et-Tefsîrü'l-münîr fi'l-'akîdeti ve'ş-şerî'ati ve'l-menhec* ve *et-Tefsîrü'l-vasît*[72]; Kurtubî (ö.671/1273): *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*[73].

Magrâvî, Haricîlerin İbâzîye kolundan Hûd b. Muhakkem el-Hevvârî (ö.280/893)[74]; Muhammed b. Yusuf b. İsa b. Salih Ettafayyiş (ö.1914); Said b. Ahmed el-Kindî' (ö.1207/1792) ve Ahmed Hamad el-Halîlî'den[75]; Şia'dan Ebû Alî Fazl b. el-Hasen et-Tabersî (ö.548/1154) ve Abdullâh b. Muhammed Rızâ b. Şibr (ö.1242/1827)[76] (773), söz etmiş ve eleştirmiştir.

Dikkat edilirse, Magrâvî'nin penceresinden bakıldığında İslâm ilim havzalarında hiçbir müellifin eseri yukarıda sayılan olumsuz nitelemelerden kendini kurtaramayacaktır. Magrâvî, Türk kökenli bazı müfessir ve alimlerden de söz etmiş, onlara çeşitli şekillerde tenkitler yöneltmiş, ithamlarda bulunmuştur.

6.Magrâvî'nin Ebussuûd Efendi, İsmâil Hakkı Bursevî ve Zâhid Kevserî Hakkında Yaptığı Yorumlar

Magrâvî'nin, eleştirip iğnelemediği müfessir ve ilim ehli oldukça azdır. Bazen müfessiri eleştireyim derken müfessirin mensup olduğu millete yönelik yorumlarda bulunmuştur. Biz, burada üç Türk müfessir hakkındaki yorumlarını söz konusu edeceğiz.

"*İrşâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâya'l-kitâbi'l-kerîm*" adlı tefsirin müellifi Ebussuûd Efendi, Osmanlılar döneminde oldukça önemli bir yere sahiptir.[77] Magrâvî, Türk olan Ebussuûd'un Râzî, Beyzâvî ve Zemahşerî gibi müfessirlerin etkisinde eserini kaleme aldığını, sıfatlar konusunda tevilci olduğunu, genellikle Râzî'nin görüşlerini tercih ettiğini, tefsir metodolojisi bağlamında Selef mezhebinin kokusunu bile almadığını belirtmiştir. Magrâvî, Selefî düşünceye uzak durmanın, birçok Hanefî Türkün adeti olduğunu, onların daha çok, akidevî bağlamda Eşarîyye veya Matüridîyye akidesine bağlı kalmada bağnaz/katı davrandıklarını söylemiştir.[78]

---

[70] Magrâvî, *el-Müfessirûn,* 1360-1366.
[71] Magrâvî, *el-Müfessirûn,* 1454-1464.
[72] Magrâvî, yüzlerce temel eser kaleme alan ama tefsirindeki yorumları Selef çizgisinde olmadığından Vehbe b. Mustafa Zühaylî'yi, Selef metodolojisini bilmemekle, cehaletle suçlamıştır. Bkz.Magrâvî, *el-Müfessirûn,* 1479.
[73] Magrâvî, *el-Müfessirûn*, 1578, 1580, 1588.
[74] Magrâvî, *el-Müfessirûn,* 707-718.
[75] Magrâvî, *el-Müfessirûn,* 708-720.
[76] Magrâvî, *el-Müfessirûn,* 773-782.
[77] Osmanlı imparatorluğu sınırları içinde ilimle meşgul olmuş şahsiyetler ve ilmî faaliyetler, ilimler tarihinde epey geniş bir yer işgal eder. Şüphesiz Türklerin haklı olarak iftihar edebilecekleri mühim kişilerden biri, Kânunî Sultan Süleyman'ın Şeyhülislam'ı, devletin, malî, idarî ve hukukî kanunlarının yapılmasında büyük hizmetleri geçen Ebussuûd Efendi'dir. Bkz. İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1988), 2/330.
[78] Magrâvî, *el-Müfessirûn,* 1234.

Magrâvî'nin eleştirdiği Türk müfessirlerden bir diğeri de *Rûhu'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân* adlı eserin sahibi İsmâil Hakkı Bursevî (ö.1137/1725) olduğunu söyleyebiliriz. Magrâvî, İsmail Hakkı'yı büyük sufiler arasında saymış; tefsirini batıl mezheplerinin habis hulûl akidesini yaymaya adamış bir çalışma olarak nitelemiştir. Tefsirinin hacimli olması, bazılarını aldatmaması gerektiğini, onun durumu "*Onları (münafıkları) gördüğün zaman görünüşleri hoşuna gider; konuşurlarsa sözlerini dinlersin. Onlar, sanki giydirilmiş kütükler gibidir*"[79] ayetin dediğine benzemektedir. Magrâvî "Durum, keşke bunun gibi olsaydı ama onun dedikleri kendisine yaklaşan kimseyi yakan odun gibidir" dedikten sonra "Müslümanlar, ne zaman bu zararlı/zehirli saçmalıklardan kurtulacak, anlamıyorum" gibi bir yorumda bulunmuştur. Magrâvî, İsmail Hakkı'nın sıfatlar konusunda tevilci olduğunu, onun genelde Râzî ve benzerlerini takip ettiğini eklemiştir.[80]

Zâhid Kevserî (ö.1952), geleneksel tasnife göre müfessirler kategorisinde sayılmamış olsa da Magrâvî, onun hakkında "Zahid Kevserî, Selefî düşüncenin düşmanlarındandır. Zehirli yorumlarıyla bazı kitapları kirletmiş, itibarını zedelemiştir. Allah, ona ve onu takip edenlere müstahakkını versin!" diye eleştirmiş, bazı kanaat çevrelerin düşmanı olarak ilan etmiştir.[81]

Görüldüğü üzere Magrâvî, kendisi gibi düşünmeyen, müntesip olduğu kanaat çevresinin metodolojisiyle tefsir yapmayan müellifleri insafsızca -hakaret derecesinde- tenkid ediyor; bu itibarla ilim sahasında kötü rol model olma yolunda ilerliyor, denebilir.

Sonuç

İlmî tartışma, öteden beri sürüp gelen bir faaliyettir. İslam medeniyeti kültür tarihinde aynı konularda farklı düşünenlerin tenkid metodu, genel anlamda birbirine saygı duymaları esasına dayandığı bilinmektedir. Bu alandaki teamül, ilim sahiplerinin akademik formasyonları ve idarî makamları hangi statüde olursa olsun gerek şahıslarına gerekse eserlerine yapılan tenkitleri müsamahayla karşılama olmuştur. Genel teamülün bu merkezde olması, herkesin buna bağlı olduğu anlamına gelmez. Ebû Sehl Muhammed el-Magrâvî hakkında yaptığımız okumalarda, onun söz konusu merkezden uzaklaştığı görülmüştür.

Herkesin, her ilim sahibinin İmam Gazzâlî'nin bütün yazdıklarına katılma mecburiyeti olmadığı gibi ona hakaret etme, özellikle eserlerini yakma/yaktırma hakkı da bulunmamaktadır. Bu erdemi, maalesef Magrâvî'de göremiyoruz. Magrâvî'nin, kendisi gibi düşünmeyen muhataplarına yönelik eleştirisindeki en hafif nitelemesi "tevilci" ifadesidir. "Cahil", "fasık", "ahmak", "zındık", "yorumlarıyla zehir kusan", "Selef'in kokusunu almayan", "tahrifatçı" vb.

[79] *Münâfikûn*, 63/4.
[80] Magrâvî, *el-Müfessirûn,* 1247.
[81] Magrâvî, *el-Müfessirûn,* 1234.

nitelemeler, onun hakaretleri arasında yer almaktadır. Mesela kaleme aldığı makaleleri, sunduğu uluslararası sempozyum bildirileri, yazdığı ansiklopedi maddeleri hesaplandığında, eserlerinin sayısı beş yüze yaklaşan Vehbe Zühaylî'yi cehaletle itham etmesi, bir insafsızlık örneğidir.

İlmî bağlamda şu noktanın önem arz ettiğini düşünüyoruz: Bir düşünce ve yorumu bilmemek ile onlara katılmamak ayrı şeylerdir. Paylaşmadığımız her konu, anlamadığımız anlamına gelmez. Örneğin bir Hanefî fakihin, inandığı/içselleştirdiği metodolojiye göre usul veya füru geliştirmesi, diğer mezheplerin metodolojisinden bîhaber olduğu şeklinde değerlendirilmemelidir. Aynı kıyas, Magrâvî'ye uyarlandığında onun da diğer kanaat çevrelerinin argümanlarını, tefsir ve yorumlarını bilmediği gibi bir durum tezahür edecektir.

Bu çalışmada müşahede edilen başka bir nokta, Magrâvî'nin Ebussuûd Efendi, İsmâil Hakkı Bursevî ve Zahid Kevserî gibi Türk kökenli bilginleri tenkid ederken, onların etnik aidiyetlerine dair bazı yorumlarda bulunması, ilm-i cedel ve münakaşa adabı bağlamında etik görülmemiştir. Kanaatimizce bu tavır "Keskin sirke, küpüne zarar verir" atasözünün kuvveden fiile çıkmış halidir. Onun bu tavrı, ilim havzalarında taraftar bulmaktan ziyade, insaf sahibi ilim erbabı nezdinde değer kaybına nedendir.

Magrâvî, tarihte uzun süre *İhyâ*'nın yakılmasını her yönüyle haklı görmektedir. Görüş ve hassasiyetine destek olarak İbn Tâşfîn'in adil, mücahid, cesur, dindar, ulemaya saygı gösteren ve onlar ile istişare eden bir yapıya sahip olmasını göstermektedir. Bu nitelikler, sahibine, hiçbir zaman *İhyâ* ve benzeri kitapları yakma/yaktırma hakkını vermez, eylemini meşru kılmaz. Kitap yakmayı/yaktırmayı haklı ve meşru görmek, adeta Haçlı seferlerinde İslâm kentlerindeki kütüphanelerin yağmalanmasını, Fırat'ın günlerce hamurumsu akmasını meşru görmektir.

Son sözümüz, merhum Cemil Meriç'in "En büyük ihtiyacımız hoşgörü, en büyük düşmanımız ise önyargıdır" veciz ifadesinin, ilim yolunda alimlere/akademisyenlere işaret taşı olmasıdır.

Kaynakça

Abbâs, İhsân. *Târîhü'l-edeb el-Endülüsî -Asrü't-tavâif ve'l-murâbitîn.* Beyrût: Dârü's-Sakâfe, 1978.

Âlûsî, Ebü'l-Berekât Hayruddîn Nu'mân b. Mahmûd. *Cilâ'u'l-ʿayneyn fî muhâkemeti'l-ahmedeyn.* Kâhire: Matbaatü'l-Medenî, 1981.

Annân, Muhammed Abdullâh. *Devletu'l-İslâm fi'l-Endülüs.* Kâhire: Mektebetü'l-Hancî, 1990.

Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Tarihi.* Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1988.

Çiçek, Hacı. Ebû Sehl Muhammed el-Magrâvî'nin "el-Mufessirûn" Adlı Eserinde Seyyid Kutub'u Tenkidi-Hz. Musa ve Hz. Osman Örneği-. *RESS Journal Route Educational & Social Science Journal* Volume 9/Issue 3, May 2022.

Çiçek, Hacı. *Magrâvî'nin Selefîliği ve Eleştiri Yöntemi -Seyyid Kutub Örneği-*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2022.

Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Herevî. *Tehzîbü'l-Lüga.* Beyrût: Dârü İhyâi Türâsi'l-Arabî, 2001.

Ferâhîdî, Ebû Abdirrahmân Halîl b. Ahmed b. Amr. *Kitâbü'l-ayn.* Kâhire: Dârü Mektebeti'l-Hilâl, ts.

Feyyûmî, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Alî. *el-Misbâhu'l-münîr fî garîbi'ş-şerḥi'l-kebîr li'r-râfiʿî.* Beyrût: el-Mektebetu'l-İlmiyye, ts.

Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed. *İhyâü ulûmi'd-dîn.* Beyrût: Dârü'l-Marife, ts.

Irâkî, Ebü'l-Fazl Zeynüddîn Abdürrahîm b. el-Hüseyn b. Abdurrahmân el-Irâkî. *el-Mugnî ʿan hamli'l-esfâr fi'l-esfâr fî tahrîci mâ fi'l-İhyâʾi mine'l-ahbâr.* Riyâd: Mektebetü Taberiyye, 1995.

İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh. *Tebyînü kezibi'l-müfterî fîmâ nüsibe ile'l-imâm ebi'l-Hasan el-Eşʿarî.* Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-Arabî, 1404.

İbn Düreyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen el-Ezdî. *Cemheretü'l-lüga.* Beyrût: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987.

İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyin Ahmed. *Mü'cemü mekâyisi'l-lüga.* Beyrût: Dârü'l-Ciyl, 1991.

İbn Kesîr, Ebü'l Fidâ İsmâil. *el-Bidâye ve'n-nihâye.* Ammân: Beytü'l-Efkâr ed-Devliyye, ts.

İbn Manzûr, Ebû Fadl Cemâlüddîn Muhammed. *Lisânü'l-Arab.* Beyrût: Dârü Sâdır, 1300.

İbnü'l-Arabî, Ebû Bekir, Muhammed b. Abdullâh b. Muhammed el-Meâfirî. *Kânûnü't-teʾvîl.* Cidde: Dârü'l-Kıble li-Sekâfeti'l-İslâmiyye, 1986.

İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâluddîn Abdurrahmân b. Muhammed. *Telbîsü İblîs.* Beyrût: Dârü'l-Fikr, 2001.

İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâluddîn Abdurrahmân b. Muhammed. *Saydü'l-hâṭır*. Dımaşk: Dârü'l-Kalem, 2004.

İbnü'l-İmâd, Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed. *Şezarâtü'z-zeheb fî ahbâri men zeheb,* thk. Mahmûd Arnaût, Dımaşk: Dârü İbn Kesîr, 1986.

İbnü'l-Kalânisî, Ebû Ya'lâ er-Reîsülecel Mecdürrüesâ el-Amîd Hamza. *Târîhü Dımaşk*, thk. Süheyl Zekkâr, Dârü Hassân, Dımaşk: 1983.

Kiyâ el-Herrâsî, Ebü'l-Hasen Şemsülislâm İmâdüddîn Alî b. Muhammed b. Alî. *Ahkâmü'l-Kurʾân*. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1985.

Magrâvî, Ebû Sehl Muhammed b. Abdurrahmân. *el-Akîdetu's-selefiyye.* Riyâd: Dârü'l-Menâr, 1993.

Magrâvî, Ebû Sehl Muhammed b. Abdurrahman. *el-Müfessirûn beyne't-te'vîl ve'l-isbât fî âyâti's-sıfât.* Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2000.

Magrâvî, Ebû Sehl Muhammed b. Abdurrahmân. *Mevsû'atü mevâkıfı's-selef fî'l-akîde ve'l-menhec ve't-terbiyye.* Kâhire: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 2007.

Magrâvî, Ebû Sehl Muhammed b. Abdurrahmân. *et-Tadabbür ve'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân bi sahîhi's-sünen*. Lübnân: Mektebetü Mişkât el-İslâmiyye, 2014.

Mahmûd, Abdurrahmân b. Sâlih. *Mavkıf İbn Teymiyye, mine'l-eşâira*. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd,1995.

Merçil, Erdoğan. "Ali b. Yûsuf b. Tâşfîn". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 2: 458-459. İstanbul: 1989.

Mevdûdî, Ebü'l-Ala, *İslâm'da İhya Hareketleri*, çev. A. Ali Genç, İstanbul: Pınar Yayınları, 1986.

Muhibbî, Emîn, Muhammed el-Emîn b. Fazlillâh b. Muhibbillâh. *Hulâsatü'l-eser fî a'yâni'l-karni'l-hâdî 'aşer.* Beyrût: Dârü Sâdır, ts.

Ömer, Ahmed Muhtâr Abdülhamîd. *Mü'cemü'l-lügati'l-Arabiyye el-muâsıra.* Kâhire: Alemü'l-Kütüb, 2008.

Sallâbî, Ali Muhammed. *ed-Devletü'l-Fâtımiyye*. Kâhire: Müessesetü'n- Neşr, 2006.

Samarrâî, Halîl İbrâhîm ve diğerleri. *Târîhü'l-Arab ve hadâratuhum fi'l-Endülüs.* Beyrût: Dârü'l-Küttâbi'l-Cedîd el-Muttahida, 2000.

Şakir, Mahmûd. *İslâm Tarihi.* çev. Ferit Aydın. İstanbul: Kahraman Yayınları, 1995.

Uludağ, Süleyman. "Ayderûs". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 4: 232-234. İstanbul: 1991.

Yâfiî, Ebû Muhammed Afîfuddîn Abdullâh b. Selmân. *Mir'atü'l-cinân ve 'ibretü'l-yakazân fî ma'rifeti mâ yu'teberu min havâdisi'z-zamân.* Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.

Yeğin, Abdullâh. *İslâmî-İlmî-Edebî-Felsefî Yeni Lügat.* İstanbul: Yeni Asya Yayınları, 1973.

Zebîdî, Muhammed Murtazâ. *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs.* Kâhire: Dârü'l-Hidâye, ts.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Târîhü'l-İslâm ve vefeyâtü'l-(tabakâtü'l)meşâhîr ve'l-a'lâm*. Beyrût: Dârü'l-Küttâbi'l-Arabî, 1993.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ.* Kâhire: Dârü'l-Hadis, 2006.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd. *Esâsü'l-belâga*. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.

Ziriklî, Hayrüddîn. *el-A'lâm.* Beyrût: Dârü'l-Kalem, 1980.

http://www.shamela.ws

UYGULAMA ÖRNEKLERİ İLE MANTIK VE DİL İLİŞKİSİ

Doç. Dr. Dilek BAŞERER

Atatürk Üniversitesi, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi, ORCID ID: 0000-0001-7098-3645

ÖZET

Dil, düşünce ve fikirleri iletmek için önemli bir araçtır. Mantıklı düşünme yeteneği, günlük hayatta çok büyük pratik öneme sahiptir. Mantık, insan ilişkilerinde önemlidir çünkü kabul edilebilir ve kabul edilemez argümanlar arasında ayrım yapmaya yardımcı olur. Mantık ayrıca argümanları formüle etme ve onları eleştirel olarak analiz etme kapasitesini de genişletir. Coşkun (2020), mantığın doğru düşünmek, dilin ise düşüncenin giysisi olduğunu belirtir. Esasen dili şekillendiren düşüncedir. Düşünceler dilde ifade edilmelidir çünkü düşünceler dilde ifade edilmezse onlar mantıksal olarak analiz edilmez. Başka bir deyişle, dil, sözlü, yazılı veya sözlü olarak sözcükleri kullanan bir iletişim biçimiyken mantık, bir sorunun nasıl çözülebileceği hakkında adım adım doğrusal bir şekilde düşünmeyi içeren bir insan düşüncesi yöntemidir. Argümanları iyi inşa etmek, analiz etmek ve değerlendirmek için dile çok dikkat etmek gerekir. Birçok mantık hatası, dilin dikkatsiz veya kesin olmayan kullanımından kaynaklanır ve mantıkla ilgili birçok yanlış anlama, dilin doğası hakkındaki yanlış anlamalardan kaynaklanır (Layman, 2000). Yapılan bu çalışma ile de dilin bu yanlış anlamaları, dilin işlevleri, dildeki anlam belirsizlikleri, sözel tartışmalar, anlam ve tanımlama ilişkisine dair bilgilerin aktarılması ve örnek uygulamalar ile sunularak mantık ile dil arasındaki ilişki gösterilmek amaçlanmıştır. Dilde yer alan yanlışlık, belirsizlik ya da anlam kargaşasının ortadan kaldırılmasında mantığın ne düzeyde etkili olduğu örnek uygulamalar ile ele alınarak çalışma oluşturulmuştur. Çalışmada dil ve mantık arasındaki ilişkinin boyutu literatür incelemesi ile verilirken betimsel bir analiz ile çalışma sunulmuştur. Bu çalışmadan mantığa uygun yapıların kullanılması ile dilde yaşanan sorunların önüne geçilebileceği, doğru ve etkili iletişimin mantık ve dilin tutarlı kullanımı ile sağlanabileceği sonucu çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mantık, dil, dilde yaşanan sorunlar, örnek uygulamalar

1. GİRİŞ

Dil, düşünce ve fikirleri iletmek için önemli bir araçtır. Mantıklı düşünme yeteneği, günlük hayatta çok büyük pratik öneme sahiptir. Mantık, insan ilişkilerinde önemlidir çünkü kabul edilebilir ve kabul edilemez argümanlar arasında ayrım yapmaya yardımcı olur. Mantık ayrıca argümanları formüle etme ve onları eleştirel olarak analiz etme kapasitesini de genişletir. Castellano'ya (2009) göre, herhangi bir felsefi sistemin karşılaştığı en büyük zorluklardan biri, gerçekliği mantıksal kriterlere göre güvenilir bir şekilde analiz edebilen bir dil inşa etmektir. Felsefe kişiye herhangi bir gerçeği öğretiyorsa, anlaşılabilecek bir dilde konuşması gerektiğini, yoksa anlamsız bir semboller dizisi olarak kalacağını ekler. Mantıksal argümanları insan dilinde ifade etmeye yönelik pratik ihtiyaç, kişiyi gramer ve mantıksal ilişkileri karıştırma tehlikesine maruz bırakır. Mantıksal argüman için dil kullanılırsa, olduğu gibi kabul edilmez, ancak açıkça anlaşılabilir mantıksal ilkelere uymak gerekir. Beklenen bir sonucu sürekli olarak üretmekte başarısız olan birinin kararları ne kadar mantıklı olabilir? Bununla birlikte, kişi, muhakemesindeki bariz kusurların sorumluluğunu almak yerine, pratikte istediğini yapmadığı için dünyanın kendisini suçlar. Çok az insan herhangi bir biçimsel kapasitede mantık ve dil inceleme lüksüne sahiptir, bu da geri kalanın popüler kültürde bulabildiği dağınık parçalarla bu boşluğu doldurmaktan başka seçeneği olmadığı anlamına gelir.

Coşkun (2020), mantığın doğru düşünmek, dilin ise düşüncenin giysisi olduğunu belirtir. Esasen dili şekillendiren düşüncedir. Düşünceler dilde ifade edilmelidir çünkü düşünceler dilde ifade edilmezse onlar mantıksal olarak analiz edilmez. Başka bir deyişle, dil, sözlü, yazılı veya sözlü olarak sözcükleri kullanan bir iletişim biçimiyken mantık, bir sorunun nasıl çözülebileceği hakkında adım adım doğrusal bir şekilde düşünmeyi içeren bir insan düşüncesi yöntemidir. Argümanları iyi inşa etmek, analiz etmek ve değerlendirmek için dile çok dikkat etmek gerekir. Birçok mantık hatası, dilin dikkatsiz veya kesin olmayan kullanımından kaynaklanır ve mantıkla ilgili birçok yanlış anlama, dilin doğası hakkındaki yanlış anlamalardan kaynaklanır (Layman, 2000).

Dilin İşlevleri

Dil, herhangi bir niyetin açığa vurulmasına, dolayısıyla bir zihinden başka bir zihne aktarılmasına yarayan bir işaretler sistemidir. Genel olarak herhangi bir niyetin açığa vurulması veya başkalarına iletilmesi söz konusu, ama açığa vurulması veya başkalarına iletilmesi istenen şeyler, yani niyetler çok farklı olabileceği için dilin kullanılma amaçları veya görevleri de farklı olabilir.

Dil yardımıyla inanç, düşünce, tasarı, dilek ve isteklerimizi başkalarına bildirdiğimiz gibi, bazı duygu ve tutumlarımızı açığa vurur, hatta bazı isteklerimizin yerine getirilmesini sağlarız. Dil, emir vermek, bir nesneyi ya da durumu tasvir etmek, bir olayı anlamak, tahmin yürütmek, eleştirmek, tartışmak, övmek, çeviri yapmak, selam vermek, hal hatır sormak gibi birçok göreve hizmet eder. Dil felsefecileri, bu kadar çeşitliliğin arasında dilin görevlerinin sınıflandırılması gerektiğini düşünerek bir sınıflama yapmışlardır (Bingöl, 1999).

a) Dilin Bildirme Görevi

Dilin, inanç, tahmin veya bilgilerimizi iletmek amacıyla kullanımına dilin "bildirme görevi" diyoruz. Genellikle bildiri kipinin bazen de dilek-şart kipinin yüklendiği bu görev dilin temel görevi olmakla beraber doğru veya yanlış değerler alabilen cümlelerdir.

"Yarın fırtına çıkacak." "Erciyes İç Anadolu Bölgesi'nin kayak merkezidir. "Su molekülleri iki hidrojen ve bir oksijen atomundan oluşur." cümlelerinde olduğu gibi, bir inanç ve iddiayı dile getirdikleri için doğrulukları veya yanlışlıkları üzerinde tartışılabilir.

b) Dilin Belirtme Görevi

Dilin herhangi bir duygusal tepki veya duygumuzu dışa vurma görevine dilin "belirtme görevi" diyoruz. Canımız yanınca çıkardığımız bir ses bir duygusal tepkidir. Elimizde olmadan çıkardığımız bu sesler doğal işaretlerdir, dilsel bir işaret değildir. Bu yüzden bu gibi duygusal belirtileri, dilsel işaret saydığımız "Kıyamam vah vah!", "Yaşasın!" türünde ünlemsel deyimlerden ayırt etmek gerekir (Layman, 2000).

"Bence şimdi sen de herkes gibisin!"

"Açma pencereni perdeleri çek, Mona Rosa seni görmemeliyim!"

Yukarıdaki dizelerde görüldüğü gibi, duygusal bakımdan etkili sözcüklerin seçimi ve bunların en uyumlu biçimde bir araya getirilmesi de asıl amacın dilin belirtme görevi olduğunu göstermektedir.

c) Dilin Yaptırma Görevi

Dilin, insanların davranışlarını etkileme görevine dilin "yaptırma görevi" diyoruz. En çok emir kipinden oluşan cümlelerdir. Örneğin "Kapıyı kapat." "Kapıyı kapadın mı?", "Kapı kapalı olsaydı." gibi cümleler karşımızdaki kişiyi belli bir şekilde davranmaya yöneltir.

d) Dilin Törensel Görevi

"Günaydın!", "Nasılsınız?", "Sıhhatler olsun!", "Rica ederim!" türünden, insanlar arasında toplumsal ilişki başlatmaya, ilişkiyi kolaylaştırmaya, güçlendirmeye ya da yüreklendirmeye yarayan görevdir.

e) Dilin Eylemsel Görevi

İlan etmek, takdir etmek, söz vermek, yemin etmek, kabul etmek, onaylamamak vb. deyimlerin üstlendiği görevdir. Burada dil aracılığıyla başkalarına herhangi bir isteğimizi yaptırma değil, bizim bir eylemde bulunmamız söz konusudur. Dilin eylemsel görevine aşağıdaki örnekleri verebiliriz.

"Çok ders çalış, babanı sinirlendirme!"

"Bu davranışınızı onaylamıyorum." "Haydi gidelim!" "Seni seviyorum!" (Bingöl, 1993).

Dilin İşlevleri İle İlgili Uygulama Örnekleri

1. Aşağıdaki görsellere bakarak görseller ile ne ifade edilmek istendiğini belirtiniz ve birbirlerinden farkları olduğunu düşünüyor iseniz altındaki kutucuklara yazınız.

DALGACI MAHMUT
İşim gücüm budur benim,
Gökyüzünü boyarım her sabah.
Hepiniz uykudayken.
Uyanır bakarsınız ki mavi.
Deniz yırtılır kimi zaman,
Bilmezsiniz kim diker;
Ben dikerim.
……

2. Aşağıda yer alan şiirleri inceleyiniz. Şairlerin şiirleri anlatımındaki farklılıklar nelerdir, bu şiirler ile ne anlatılmak istenmiş olabilir hep birlikte tartışınız.

Demli olsun
Duydum ki bana darılmışsın
Üzme beni arkadaşımsın
Langur lungur, tarhana bulgur
Bana gönül koyma, çay koy

İsimsiz

Ard arda bilmem kaç zemheri geçti
Kurt uyur kuş uyur zindan uyurdu
Dışarda gürül gürül akan bir dünya
Bir ben uyumadım
Kaç bahar leylim
Hasretinden prangalar eskittim
Karanlık gecelerde kendimden geçtim
Saçlarına kan gülleri takayım
Bir o yandan bir bu yandan.
……
Ahmed Arif

……

……

3. Aşağıda verilen cümlelerin dilin hangi göreviyle ilgili olduğunu örnekteki gibi eşleştiriniz.

Sigara içilmez!	Belirtme İşlevi
Uyak, mısra sonlarındaki ses benzerliğidir.	Bildirme İşlevi
Kahramanmaraş, dondurması ile ünlü bir şehirdir.	
Açtığın yolda, gösterdiğin hedefe, durmadan yürüyeceğime ant içerim!	Törensel İşlev
Gözlerin gözlerime değdiği zaman, felaketim olurdu ağlardım…	Yaptırma İşlevi
Benimle evlenir misin?	Eylemsel İşlev
Pencereyi kapat sessizce!	Heyecan Verici işlev
Susar mısın rica etsem?	Emir Verici İşlev

Çok Anlamlılık

Bir cümle genellikle herhangi bir niyeti bir zihinden başka bir zihne iletmeye yarayan en küçük dilsel birim diye tanımlanır, fakat her cümle aynı deyiş biçimi ya da aynı kip ile ifade edilmez. Bir insanın niyetlerini doğrudan doğruya, yani asıl görevi başka olan bir deyiş biçimine başvurmak suretiyle dile getirmek istemesinin sebebi utanma, çekinme, korku, saygı gibi duygusal; incelik, esneklik, kısalık gibi biçimsel nedenleri olabileceği gibi, çok kez alay etme, küçük düşürme, yanıltma, sindirme, gözdağı verme, yüreklendirme, göz boyama, kandırma vb. pratik gerekçeleri olabilir (Smith, Disessa & Roschelle, 1993).

Sentaktik Çok Anlamlılık ve Yanlış Yorumlama

Sentaktik (söz dizimi), doğal dillerdeki cümle kurma ilke ve kurallarını, bu dillerdeki cümlelerin esnekliğini inceleyen bilim dalıdır. Doğal dillerde, sözcüklerin bir kısmı semantik (anlam bilim) ve sentaktik (söz dizimi) bakımından çok anlamlıdır. İletişimin amaca uygun bir

biçimde gerçekleşebilmesi için bir deyimin düzgün olması gerekli olmakla birlikte yeterli değildir. Cümlelerde aynı sözcükler bazen değişik görevlerde kullanılabilir.

"Bu küçük bir kavga." deyimini göz önünde bulunduralım. Bu cümlede ne kastedildiği hemen anlaşılıyor mu?

"Bu küçük(çocuk) bir felaket."

"Bu (olay) küçük bir felaket."

Görüldüğü gibi burada "küçük" sözcüğü çok anlamlılığa yol açmıştır. Burada "küçük" sözcüğü değişik sentaktik kategorilere ayrılmıştır. Yani isim, sıfat, zamir vb. olarak kullanılmasından kaynaklanan çok anlamlılığa sentaktik çok anlamlılık denir (Emiroğlu, 2011).

Semantik Çok Anlamlılık ve Yanlış Anlama

Doğal dillerde birbirine zıt iki eğilimle karşılaşıyoruz. Birincisi "tutumluluk" yani birden çok kavramı bir ve aynı sözcükle dile getirme eğilimi; ikincisi "bolluk" yani bir ve aynı kavramı birden çok sözcükle dile getirme eğilimidir. Bunlardan birincisinin yol açtığı dilsel olguya çok anlamlılık, ikincisinin açtığı olguya ise anlamdaşlık diyoruz. Semantik (anlam bilimi), dilsel işaretler ile dile getirilen nesneler arasındaki ilişkiyi inceleyen bilim dalıdır. Bir kelime veya cümle; nesneleri, nesne gruplarını ya da bunların özelliklerini, ilişkilerini göstermek için kullanıldığında semantik görevini üstlenir. Kısacası her türlü anlamlı olma durumunu semantik inceler (Aloni, Bastiaanse, Jager & Schulz, 2009).

Örneğin "Çok sert bir adam" ifadesi bir kavgadan bahsederken geçiyorsa adamın çok sinirli olduğunu anlayabiliriz, fakat bu cümle bir spor salonunda geçiyorsa adamın vücudunun sıkı, kaslı olduğu anlamına gelebilir. Örneğin "çalmak" sözcüğü, bir fiil olarak en az iki farklı anlamda kullanılmaktadır.

"Keman çalmak"

"Para çalmak"

"Kalp çalmak" örneklerinden bunu anlayabiliriz (Emiroğlu, 2011).

Pragmatik Çok Anlamlılık ve Kaypaklık

İletişimi en çok en çok aksatan, hatta düpedüz imkansızlaştıran pragmatik çok anlamlılığa kaypaklık denir. Sözcük veya deyimler (sembol) çeşitli iletişim veya cevaplama amaçlarıyla kullanıldığında pragmatik bir görev yüklenir. Bu anlamda pragmatik, sözcük veya deyimlerin farklı konuşma ve yazılarda farklı anlamlarda kullanılma şekillerini inceler. Bir sözcüğün pragmatik olması, bu sözcüğü içine alan bazı cümlelerin, belgeleme ve yöntemlerinin aynı olmasına rağmen, bazı kullananlarca doğru, bazılarınca yanlış sayılmasından kaynaklanır.

Görünüşte aynı dili kullanan toplum üyelerinin herhangi bir terimin kullanışını yöneten kurallar üzerinde anlaşmamış olmalarından doğar. Bir sözcüğün pragmatik olması, bu sözcüğü içine alan bazı cümlelerin belgeleme yöntemlerinin aynı olmasına rağmen, bazı kullananlarca doğru, bazılarınca yanlış kabul edilmesidir (Copi, 1968; Smith, Disessa, & Roschelle, 1993).

Çok Anlamlılık İle İlgili Uygulama Örnekleri

Pinterest.com

1. Görselde anlatılmak isteneni aşağıda belirtiniz.

……

……..

……

……..

2. Aşağıdaki atasözlerini inceleyiniz. Sizce bu atasözleri ile kaç farklı şey anlatılmak istenmiştir, atasözlerinin altına yazınız.

Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır.

……

……

Dil insanı vezir de eder rezil de!

……

……

Bülbül ne çekerse dilinden çeker.

……

……

3. Aşağıdaki görseldeki Hacivat ile Karagöz diyalogunu okuyunuz. Sizde gün içinde evde, okulda, markette vs. anlam çokluğundan kaynaklı sıkıntılar yaşıyor musunuz? Örnek vererek anlatınız.

Görseldeki diyalog örneğinden yola çıkarak, çok anlamlılığa sebebiyet veren farklı kelimeler ile ilgili cümleler yazınız.

- ✓
- ✓
- ✓
- ✓

5. İnsanların anlaşması için aynı dili konuşmaları yeterli değildir. Buna ek olarak, sözcüklere aynı anlamları da yüklemeleri gerekir. Bireylerin bir sözcüğe aynı anlamı yüklememelerinde etkili olan unsurlardan üç tanesini yazınız.

- ✓ ……..
- ✓ ……..
- ✓ ……..

6. Aşağıda bırakılan boşluklara uygun kavramları yazın.

Bir insanın anlatmak istediğini dilediği biçimde dile getirememesine …….. denir.

Aynı sözcüğün birbiriyle ilgili fakat farklı olan kelimeleri ifade etmesine …… denir.

‘Yüz’ sözcüğünün farklı anlamlara gelmesine …….. denir.

Dildeki Anlam Belirsizliğinin Nedenleri

Belirsizlik: Dilde kullanılan sözcüklerin adlandırıldıkları veya uygulandıkları nesnelerin sınırlarını her zaman kesin olarak bilemeyebiliriz. Sözcüklerin veya cümlelerin anlamları büsbütün belli değildir. Bir sözcük veya cümlenin belirsiz olması, bu cümleye herhangi bir doğruluk değeri verilememesi demektir.

Örnek: “Bir renk ne zaman siyah olmaktan çıkar, ne zaman koyu gri olur?” Örnekte ifade edildiği gibi sözcüklerin veya nesnelerin sınırlarını kesin olarak belirleyebilmek mümkün değildir. Böyle bir durumda siyah sözcüğünün belirsizliği ortaya çıkar. Belirsizliğin semantik ve pragmatik olmak üzere iki çeşidi vardır (Copi, 1968; Ural, 1992):

Semantik Belirsizlik

Bir cümlenin herhangi bir doğruluk değeri alabilmesi için onda geçen bütün sözcüklerin sınırlarının belli olması gerekir. Bir sözcüğün anlamının büsbütün belirsiz olması sözcüğü anlamsız kılar. Oysaki günlük dilde kullandığımız sözcüklerin anlamı genellikle bellidir.

Örnek: “Spinoza büyük bir filozoftur.” cümlesinin doğru olduğundan; buna karşılık “Bizim kasap büyük bir filozoftur.” Cümlesinin yanlış olduğundan kimse şüphe etmez. Örnekteki ifade edilen belirsizlik Spinoza’nın filozof olması değil ne kadar büyük bir filozof olduğuyla ilgili belirsizliktir (Ural, 2011).

Pragmatik Belirsizlik

Bir terimin pragmatik bakımdan belirsiz olması, bir terimi içine alan bazı cümlelerin bir kullanıcı için belli bir doğruluk değeri almasına karşılık, karşısındaki kişi için herhangi bir doğruluk değeri almaması demektir. Bir kişi için belirsiz olan bir sözcük, başkaları için de belirsiz olacağı anlamına gelmez.

Örnek: Manava gidip greyfurt istediğimizde satıcı bize portakal verirse hemen geri çevririz. Fakat bize verdiği meyvenin görünüşünün greyfurt, içinin portakal tadında olduğunu düşünelim. Bu durumda, sözü geçen meyveye greyfurt yüklemini uygulayıp uygulamamakta duraksayabiliriz. Çünkü, “Bu meyve bir greyfurttur.” Cümlesine ne “doğrudur” ne de “yanlıştır” diyebiliriz. Bu kararsızlık veya çekimserlik devam ettiği sürece “greyfurt” sözcüğü pragmatik bakımdan belirsizdir. Kayısı çekirdeğinin acı veya tatlı olduğunu deneyimleri ile bilen kişi için pragmatik bakımdan belirsizlik yoktur. Fakat bu deneyime sahip olmayan biri için pragmatik belirsizlik devam eder (Çüçen, 2011; Emiroğlu, 2011).

Dildeki Anlam Belirsizliği Dereceleri

Bir dilin sözcüklerin az veya çok belirsiz olması gerçekten kaçınılmaz bir şeydir. Belirsizliğin kaçınılmazlığını şöyle açıklayabiliriz: Bir kez herhangi bir tekil veya genel terimi günlük dil çerçevesi içinde belli bir amaçla ilk defa kullananlar söz konusu terimin uygulanışını yöneten kuralları tüketici bir şekilde belirlemeyi düşünmemişler.

Pratik ve teorik ihtiyaçlar ölçüsünde daha belirli terimler kullanmak zorundadır. Belirsizliği gidermenin en pratik yolu belirgin ifadeler koymaktır.

Örnek verirsek: Bugün hava çok sıcaktır. Cümlesi çok kez kendisinden beklene görevi fazlasıyla yerine getirir, ama her zaman değildir. Sıcaklık derecesi kesinlikle bilmemiz gereken bazı durumlar vardır. Hastanın ateşi yüksek dediğimizde sınırını bilmemiz gereken bir durumdur (Wesley, 1984; Bingöl, 1999).

Dildeki Anlam Belirsizliği İle İlgili Uygulama Örnekleri

- Görsele bakınız, aşağıdaki soruları cevaplayınız.

Wordpress.com

1. Afişe dikkat ediniz. Ne kadar " az ileri" olduğunu söyleyebilir misiniz? Açıklayınız.

……

……

2. İlk soruya verdiğiniz cevabı göz önünde bulundurarak, böyle durumlarda ortaya çıkabilecek sorunları tartışınız.

……

……

2. Aşağıdaki görsele bakınız ve sorulara cevap veriniz.

Karikatur2015.blogspot.com

Karikatürde de gördüğünüz gibi, ortaya çıkan belirsizliğin sebebini yazınız.

……

……

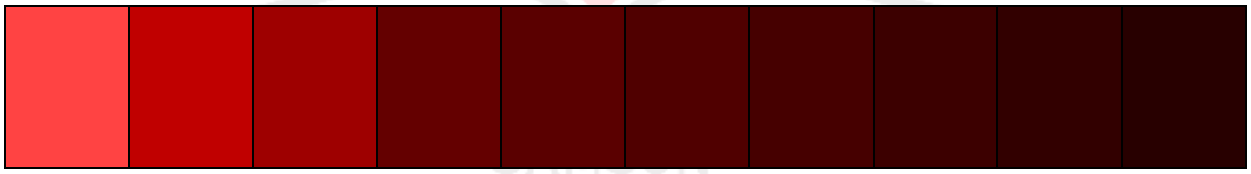

3. Renklere bakınız ve her birinin adını yazmaya çalışınız.

……

……

……

……

4. Aşağıdaki görsele bakın. Görselin altındaki soruları cevaplayınız.

Karikaturkomik.blogspot.com

5. Böyle bir yanlış anlaşılmanın sebebi nedir?

……

……

6. Böyle bir yanlış anlaşılmanın sakıncaları neler olabilir, yorumlayınız.

……

……

7. Aşağıdaki boşluğa, belirsizliğin bilimsel alanlarda ne tür sakıncaları olduğunu yazınız. Bu sakıncaları örnekler vererek gösteriniz.

……

……

Olgusal ve Sözel Tartışmalar

İnsanlar arasında baş gösteren anlaşmazlık ve tartışmalardan büyük bir kısmının kaynağı dilseldir. Sözcülerin çok-anlamlı olmalarından doğan tartışmalara sözel tartışmalara sözel tartışmalar denilir.

Türkiye'nin başkenti Ankara'dır. Türkiye'nin başkenti İstanbul'dur.

Böyle bir tartışama da, olgusal olarak uyuşmazlık vardır. Taraflardan birinin olgusal bilgisinin eksikliğinden kaynaklanmaktadır.

Sözel tartışmalar ise sözcüklerin çok anlamlı olmalarından kaynaklanan tartışmalardır. Örneğin "Koskoca büroda bir daktilo bile yok." cümlesi iki kişi arasında bir tartışmaya yol açacak olsa bu cümleyi kullananın "daktilo" sözcüğünü hangi anlamda kullandığını belirtmesi üzerine tartışma sona erecektir. Ancak bazen yanlış anlamadan kaynaklanan sözel tartışmalar uzun sürebilir (Howard, & Barton, 1998).

Olgusal ve Sözel Tartışmalar İle İlgili Uygulama Örnekleri

Ahmet ve Levent bir sisli Eylül sabahı, erkenden kır gezisine çıkıyor. Yolda, Ahmet bir hayvanın kendilerine doğru geldiğini görüyor ve gelen hayvanın *kurt* olduğunu sanarak, arkadaşına

- Bir *kurt* bize doğru yaklaşıyor!

deyip, korkuyla tabancasına davranıyor. Bunun üzerine Levent, hayvanın kurt değil, sadece bir kurt olduğunu söyleyerek, telaşa gerek olmadığını anlatmaya çalışıyor. Fakat hayvan koşarak geldiği için vuruyor. Ölen hayvanın gerçekten kut olup olmadığına baktılar.

Ahmet: İyi ki atik davrandım. Gördün mü bak kurtmuş.

Levent: Ne kurdu, bilader, basbayağı köpek işte! Sen ömründe *kurt köpeği* görmedin mi?

1. Yukarıda yer alan metindeki tartışmayı anlamaya çalışarak yorumlayınız.

……

……

2. Metne göre, sözel ve olgusal tartışmalar hakkında bir hikaye yazınız.

……

……

……

……

Anlama ve Tanımlama İlişkisi

Anlama: Dildeki sözcüklerin anlamının bilinmesi anlama denir. Bir sözcüğün anlayan ve kullanan tarafından bir varlığa uygulanıp uygulanamayacağını bilme yetisidir. Örneğin, "X canlıdır." ifadesinde; X yerine masa kavramı kullanıldığında "Masa canlıdır." anlamı ortaya çıkar. Dolayısıyla "anlama" bu örnekte gerçekleşmemiştir. Öte yandan X yerine "insan" sözcüğü kullanıldığında; "insan canlıdır." ifadesine ulaşılır. Bu örnekte "anlama" gerçekleşmiştir.

Tanımlama: Dildeki sözcüklerin anlamını belirtmek için tanım yapılır. Yarı dilsel ve tam dilsel olmak üzere iki şekilde tanım yapılır (Aloni, Bastiaanse, Jager & Schulz, 2009).

Yarı dilsel tanımlama, herhangi bir sözcüğün uygulandığı nesneyi veya nesne türünün bir örneğini göstererek o sözcüğü kullanmak suretiyle gerçekleşir. Örneğin; sokak adlarını tabelalara yazıp sokak başlarına koymak gibi. Sözcüğü bütün dilsel yöntemlerle zenginleştirmeye **tam dilsel tanımlama** denir. Örneğin; "Hala, babanın kız kardeşidir." tanımından hem baba ile halanın kardeş olduğunun hem de halanın bayan olduğunun dilsel bağlamla çıkarılması gibi. Tanımda genellikle olayın konusu, amacı ve yöntemiyle ilgili açıklama yapılır.

Klasik mantığa göre birçok sözcüğü tanımlamak mümkün değildir. Örneğin; duyguların (sevgi, nefret, aşk, kin vb.) üstün cinslerin (zaman, mekân), duyumların (renk, koku, ses) tanımı yapılamaz. Mantıksal değişmezleri denilen önerme eklemlerinin ("değil", "ve", "veya", "ise", "ancak ve ancak" gibi) tanımı yapılamaz (Çüçen,2011).

Anlama ve Tanımlama İlişkisi İle İlgili Uygulama Örnekleri

1. Aşağıdaki görseli inceleyiniz. Sizce sokak tabelaları yaşamımızda bize ne gibi kolaylıklar sağlar? Tartışınız.

……

……

2. Sizce, bu sokağa adının özelliklerini taşıdığı için mi "Merdivenli Köşk" denmiştir? Tartışınız**.**

……

……

3. Sevgi duygusunu tanımlamaya çalışınız.

……

……

4. Aşağıda verilen kelimelerin karşısına tanımlanabilir ya da anlamlandırılabilir mi olduklarını yazınız

Dostluk	
Aşk	
Bulut	
Şiir	
Aşkınlık	
Masa	**Tanımlanabilir**
Rüya	
İçkinlik	
Demir	
Çiçek	
Acı	**Anlamlandırılabilir**

2. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Yapılan bu çalışma ile de dilin bu yanlış anlamaları, dilin işlevleri, dildeki anlam belirsizlikleri, sözel tartışmalar, anlam ve tanımlama ilişkisine dair bilgilerin aktarılması ve örnek uygulamalar ile sunularak mantık ile dil arasındaki ilişki gösterilmek amaçlanmıştır. Dilde yer alan yanlışlık, belirsizlik ya da anlam kargaşasının ortadan kaldırılmasında mantığın ne düzeyde etkili olduğu örnek uygulamalar ile ele alınarak çalışma oluşturulmuştur. Çalışmada dil ve mantık arasındaki ilişkinin boyutu literatür incelemesi ile verilirken betimsel bir analiz ile çalışma sunulmuştur. Bu çalışmadan mantığa uygun yapıların kullanılması ile dilde yaşanan sorunların önüne geçilebileceği, doğru ve etkili iletişimin mantık ve dilin tutarlı kullanımı ile sağlanabileceği sonucu çıkmıştır.

KAYNAKÇA

Aloni, M., Bastiaanse, H., Jager, T. & Schulz, K. (2009). Logic, Language and Meaning, 17th Amsterdam Colloquium, Amsterdam, The Netherlands: Springer.

Bingöl, A. (1999). İletişim bağlamında mantık ve dil. İstanbul Üniversitesi. İletişim Fakültesi Hakemli Dergisi, 9 105-115.

Castellano, D. J. (2009). Logic and language: Part I. Arcane Knowledge. https://www.arcaneknowledge.org/philtheo/logiclang/logiclang.htm

Copi, I. M. (1968). *Introduction to Logic.* London: Macmillan

Coskun, B. (2020, March 20). An assessment of the relationship between language and logic. Zenodo. https://zenodo.org/record/3733477#.YbC74dBBxPZ

Çüçen, A.K. (2011). *Mantık.* İstanbul: Sentez Yayıncılık.

Emiroğlu, İ. (2011). *Mantık yanlışları*. (2. Basım). Ankara: Elis.

Howard, V.A. & Barton, J. H. (1998). *Tartışma sanatı başarılı toplantılar yapmak* (çev. Gökçen Ezber). (1.bakı). İstanbul: Beyaz Yayınları (Eserin orjnali 1992' de yayımlandı.)

Layman, C. S. (2000). *The Power of Logic.* 2nd edition. New York: McGraw Hill

Smith, J., Disessa, A., & Roschelle, J. (1993). Misconceptions reconceived: A constructivist analysis of knowledge in transition. *The Journal of the Learning Sciences,* (3), 115-163.

Ural, Ş. (1992). Bir Mantık Kavramı Olarak Yanlışlık. *Felsefe Dünyası Dergisi* (4), s.13-24.

Ural, Ş. (2011). *Temel mantık.* (3. Baskı). İstanbul: Çantay.

Wesley, S. (1984). *Logic.* (3rd edition). Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall

https://vekarikatur.wordpress.com/category/az-ileri-tasindik/

https://tr.pinterest.com/pin/466263367647420303/

http://karikatur2015.blogspot.com/2014/04/nefes-alsn-yeter-karikaturu.html

http://karikaturkomik.blogspot.com/2012/02/diyet-karikaturleri-yaglarmz-yakmalyz.html

FATİHA SÜRESİNDEKİ İNANÇ İLKELERİ VE TOPLUMSAL-AHLAKSAL YANSIMALARI

Doç. Dr. Maksut ÇETİN

[1] İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, orcid.org/ 0000-0002-4851 5412.

ÖZET

Fatiha, Kur'an-ı Kerim'in özeti mahiyetinde olan ilk süresidir. Nasıl ki, bir kitabın özeti, onun bütün içeriğini öz bir şekilde barındırıyorsa, Fatiha süresi de Kur'an'ın bir özeti konumundadır. Onun için Kur'an'ın temel itikadî, amelî ve ahlakî konu ve ilkelerini bu sürede görmek mümkündür.

Genelde Kur'an'ın temel konuları; tevhid, ahiret, nübüvvet, adalet, ibadet ve onların kendi aralarındaki zorunlu ilişkileri olduğu kabul edilir. Yüce Allah'ın varlığı ve birliği anlamına gelen tevhid, bu kitabın en önemli meselesidir. Onun için Kur'an baştan sona bize bu konuyu anlatır. Kur'an'ın özeti konumunda olan Fatiha'da da temel konu tevhid meselesidir. Ölümden sonraki hayatın varlığı anlamına gelen Ahiret, hem Kur'an'ın hem de Fatiha süresinin önemli ikinci konusudur. İnanç sisteminin en önemli konularından tevhid ve ahireti insanlara anlatan ve idrak ettiren nübüvvet meselesi, dolayısıyla bu sürenin önemli bir konusunu teşkil etmiştir.

Kur'an'ın mezkûr üç ana konusunun toplumsal ve bireysel yansımaları genelde adalet ve ibadet olarak tecelli eder. Kur'an'ın ana gayesi ahlaklı bireyler yetiştirerek istikametli bir toplum kurmaktır ki, onun da esası adalet ve ibadettir. Adalet, insanın hemcinsleriyle ve diğer varlıklarla olan ilişkisinin istikamet üzere olmasıdır. İbadet ise, insanın Yüce Yaradan'la olan ilişkisini ilgilendiren konuların bütünüdür. Onun için bu iki kavram, Kur'an'da ve Fatiha süresinde hem açık bir şekilde ifade edilmiş hem de onların tevhid, nübüvvet ve ahiret ile ilişkisi dile getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fatiha Süresi, Tevhid, Ahiret, Nübüvvet, Adalet, İbadet.

1. GİRİŞ

Anlam açısından Fatiha, temelde uluhiyet makamı ile ubudiyet makamı arasındaki ilişkiyi ele almış Kur'an'ın ilk süresidir. Orada, öncelikle besmele cümlesi ile Yüce Yaratıcı'nın sıfatları zikredilmiştir. Sonra O'nun, âlemlerin rabbi ve din gününün sahibi olduğundan dolayı kendisine şükredilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Daha sonra ibadetin sadece kendisine mahsus kılınması ve sadece kendisinden yardımın istenilmesi gerektiği ele alınmıştır. En sonunda ise gazaba uğran ve dalalete gidenlerin yoluna değil de kendisine nimet verilenlerin takip ettikleri doğru yol üzere olunması gerektiği dile getirilmiştir.

İslam âlimlerine göre İslam dininin inanç esasları, imanın altı şartıdır. O altı şartın içinde tevhid, nübüvvet ve ahiret meseleleri, diğer üç şartı da tazammun etmiştir ki, onlara usul-i selase adı verilmiştir. Ayrıca tevhid inancı, nübüvvet ile ahiret inancının temel şartı şeklinde telakki edilmiş olup ona da asli'l-usul denilmiştir (Gölcük-Toprak, 2001, 7). Zira tevhid inancı, diğer tüm dinî inançları ve varlıklar arasındaki ilişki biçimini şekillendirdiği için bu konuma oturtulmuştur. Bu inancın bozulmasıyla diğer bütün unsurlar bozulmakta veya onun varlığıyla da var olmaktadır (Düzgün, 2015, 214, 218). Onun için İslam'a, tevhid dini ismi verilmiştir. Bu dine göre, başta tevhid olmak üzere ahiret ve nübüvvet inancının, toplumsal ve bireysel alanda adalet ve ibadet olarak yansımaları söz konusudur. Onun için İslam dininin ana kaynağı Kur'an-ı Kerim ve onun özeti konumundaki (el-Maturidî, 2005, I, 469) Fatiha süresinde, ana konular tevhid, nübüvvet, ahiret, adalet ve ibadet olarak kabul edilmiştir (Nursi, 2013, 21).

Kısacası İslam dininin ana kaynağı Kur'an-ı Kerim ve onun özeti veya giriş paragrafı (Yazır, 1982, I, 6) konumundaki Fatiha süresinin üzerinde durduğu ana mesele tevhid inancıdır. Kur'an, tevhid inancını bütün boyutlarıyla, Fatiha ise ana hatlarıyla ele alarak anlatmıştır. Gerek Kur'an-ı Kerim'de gerekse Fatiha'da ele alınan diğer önemli konular, ahiret ve nübüvvet meseleleridir. Bu üç konunun birey ve toplum psikolojisine etkileri çok ciddi boyutta olduğu için, bu meselelerin bireysel ve toplumsal yansımalarını, yani sosyal adalet ve bireysel ahlaka yönelik tezahürlerini ortaya koymak gerekir. Dolayısıyla bu çalışmamızda ilk olarak Fatiha süresinin temel inanç esasları olan tevhid, ahiret ve nübüvvetin anlamı, daha sonra ise onların birey ve topluma dair etkileri, yani adalet, ibadet ve ahlak açısından yansımalarını inceledik.

2. TEVHİD İNANCI VE PSİKO-SOSYAL YANSIMALARI

Tevhid kavramı sözlükte, "tek ve bir olmak" anlamındaki "v-h-d" kökünden türemiş olup "bir şeyin bir ve tek olduğunu kabul etmek" demektir (el-İsfahani, 2017, 1526). Bu inanç, Yüce Allah'ın bir ve tek olduğunu, diğer varlıklara özgü olan acizlik ve zaifliktan beri olduğunu kabul etmektir. Evreni yaratan ve yöneten yüce bir varlığın mevcudiyetini kabul etmek, O'nun bir ve tek olduğuna inanmak ve sadece O'na ibadet edilmesi gerektiğini tasdik etmek selim fıtratın, fonksiyonel aklın ve temiz vicdanın bir gereğidir.

Tevhid inancının karşıtı şirktir. Şirk kelimesi, sözlükte "ş-r-k" kökünden türemiş olup "ortak koşmak, hissedar olmak" anlamına gelir (el-İsfahani, 2017, 790). Bu inanç, Allah'tan başka bir varlığa yaratıcılık atfetme, aşırı derecede saygı duyma, hak etmediği düzeyde onu şefaatçi kılma, onu rab ve ilah edinme (Tevbe, 9/31) şeklinde oluşur. Aslında bu inanç, insan ruhunun bir dejenerasyonundan ibarettir (Neml, 27/60-64. Yani bu anlayış, selim fıtratın sapması, akıl yeteneğinin yanlış işlemesi ve vicdanın kirlenmesi sonucu oluşan bir durumdur. Çünkü ilah olmayı hak etmeyen bir varlığı, yücelterek ilahlaştırma konumuna getirmek, bir sapmadır. En yüce varlık olan Allah'tan başka varlıklara boyun eğmek ve onlara ibadet etmek, insan tabiatına aykırı bir şeydir. Zira insanın, diğer varlıklardan üstün bir konumu söz konusudur. İnsanın, kendinden düşük statüdeki bir varlığa ibadet etmesi, bir fıtrat sapması ve vicdan bozulmasıdır. İnsan, tevhitten uzaklaştığı zaman Allah'ın dışındaki diğer varlıklara yanlış anlamlar yükleyerek onları ilahlaştırır.

İslam dinine göre Yüce Allah ile insan arasındaki ilişki, sadece varlık eksenli değil, aynı zamanda ahlak ve değer merkezlidir. Tevhid, bir inanç esası olmanın yanında bir hayat görüşü ve yaşam tarzıdır (Düzgün, 2015, 218). Mesela, bu inançla insan özgürlüğü arasında önemli bir münasebet söz konusudur. Dine göre insan, yalnızca Allah'a kul olmakla (Fatiha, 1/5), gerçek özgürlüğe kavuşur (Zümer, 39/3). Zira tevhid inancının, gerçek anlamda insan özgürlüğünü temin etmeye dönük bir fonksiyonu vardır. Özgürlük, ilk önce insanın kendi nefsi arzularından kurtulması, daha sonra yaratılmış herhangi bir varlığa boyun eğmemesi anlamına gelir. Onun için İslam dini, mahlûkatın en şereflisi olarak kabul edilen Hz. Peygamber'e bile beşer üstü bir saygının gösterilmesini yasaklamıştır (Kehf, 18/110). Ontolojik olarak insanın Yüce Allah'a inanması ve ibadet etmesi, onun için büyük bir şereftir. Zira o, diğer tüm varlıklara bedel, sadece Yüce Yaratıcı'ya boyun eğip ibadet ettiğinde gerçek hürriyetine kavuşmuş olur. Çünkü insan, fıtraten zayif ve aciz bir varlıktır. Onun düşmanları çok, istekleri ise fazladır. Dolayısıyla o, ancak her şeyin dizgini elinde ve her şeyin anahtarı yanında olan Allah'a dayanmakla (Zümer, 39/63) düşmanların şerrinden emin olabilir.

İslam ulemasına göre tevhid, uluhiyet ve rububiyet olmak üzere iki çeşittir. Uluhiyet, Yüce Allah'ın zat, sıfat ve fiil bakımından birlenmesi anlamına gelir ki, buna teorik veya zihnî tevhid adı verilir. Rububiyet ise, O'ndan başkasına tapmamak ve ibadet etmemek anlamına gelir ki, buna ibadette tevhid veya amelî tevhid adı verilir. Başka bir ifadeyle uluhiyet tevhidi, zihnî bir fonksiyon olup imanın teorik boyutunu, rububiyet tevhidi ise, kalbin ameli olup imanın duygu yönünü oluşturur (Özler, 2012, XXXXI, 18-20). İman, ancak bu iki tevhidin birleşiminden

meydana gelir. Zira insanın, akıl ve zihniyle, duygu ve davranışlarıyla Yüce Allah'ı tasdik etmesi, O'na karşı görev ve sorumluluklarını yerine getirmesi gerekir ki, gerçek tevhid düşüncesi meydana gelsin. Böyle bir tevhid şuurunun oluşmasına dair en etkin araç ise, yapılan ibadetlerdir. İslam'da, imandan sonra önemli kabul edilen en temel ibadet, namazdır. Bu önemi Hz. Peygamber: "*Namaz dinin direğidir*" (İbn Mace, Fiten, 12) şeklinde ifade etmiştir. Namazda günde beş vakit ve kırk defa Fatiha süresi aracılığıyla ibadet, Allah'a has kılınarak bu şuur ve duygu hali canlı tutulmaya çalışılmıştır.

Olgusal olarak Yüce Yaratıcı, insanoğluna sayısız nimet vermiştir (Nahl, 16/18). O nimetlere karşılık olarak, teşekkür istemesi doğal bir durumdur. Hiç şüphesiz koca evreni yaratan ve sonsuz nimetlerle donatan Allah'ın, kendisini tanıtmaması, insanlardan şükür istememesi ve onlarla muhatap olup emir ve yasaklarını bildirmemesi, onları başıboş bırakması (Kıyamet, 75/36), ehemmiyet vermemesi, hal ve hareketine dikkat etmemesi mümkün değildir. O'nun, insanı başıboş bırakmadığının en bariz göstergesi, tarih boyunca gönderdiği peygamberlerdir. Ayrıca insandan teşekkürü istediğinin en açık delili, yapılmasını istediği ibadetlerdir. İbadet, evvela Yüce Allah'ı tanımak ve iman etmek, sonra O'nun emir ve yasaklarına uymak anlamına gelir. Onun için Kur'an'da insanın asıl görevinin ibadet olduğu: "*İnsanları ve cinleri ancak bana ibadet etsinler diye yarattım*" (Zariyat, 51/56) şeklinde ifade edilmiştir. Bu ayette ifade edildiği gibi insanın var olma amacı, ibadettir. Bu amacın önemine binaen, Kur'an'ın ilk süresi Fatiha'da konu ele alınmıştır. Çünkü ibadet vasıtasıyla evvela ahlaklı bireyler yetiştirilir ve daha sonra adaletli merkezli bir toplum inşa edilir. Başka bir ifadeyle gerek namaz, oruç ve zekât gibi emirler gerekse kumar, içki, hırsızlık ve kul hakkının yenilmesi gibi yasaklar aracılığıyla bireyler eğitilerek ahlaki açıdan olgunlaştırılır ve sağlıklı bir sosyal yapı meydana getirilir.

İtikat açısından İslam'ın temel inanç konusu tevhid meselesidir. Dinin gönderiliş amacı insanlara doğru inancı öğretmektir. Tevhid, evvela inançta istikamet ve adalet anlamına gelir. Adaletin bir anlamı da meyletmek ve sapmak anlamına gelir. Mümin inanmaya, kâfir ise inkâra meyleden kişidir. Zira küfür, gerçeği örtmek anlamındadır (el-İsfahani, 2017, 1269). Dinî bir terim olarak adalet öncelikle küfür, şirk ve nifaktan uzak, sağlam bir inanca sahip olmak manasındadır (et-Tehanevî, Beyrut 1971, 288). Çünkü küfür, şirk ve nifak bir zulümdür. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de: "*Muhakkak ki, şirk büyük bir zulümdür" (*Lokman, 31/13) diye buyurulmuştur. Ayette ifade edildiği gibi, Allah'a ortak koşmak, adaletsizlik olduğu için bir zulüm olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla Allah'ın varlığını ve birliğini kabul etmek, eşi ve benzeri olmadığına, doğmamış ve doğurulmamış olduğuna inanmak adalet, O'nu inkâr etmek ve O'na noksanlık izafe etmek ise zulümdür.

İslam'a göre insanları ilgilendiren iki temel ilke söz konusudur. Biri tevhid diğeri ise adalettir. Tevhid, inanç alanın temel ilkesi iken, adalet, insanî ilişkilerin esas prensibidir. Yani tevhid, inançla ilgili evrensel ilke iken, adalet, inançla birlikte ahlak ve sosyal alanla ilgili dinamik bir ilkedir. Aslında adalet, tevhidin insan ilişkilerine yansımasıdır. Onun için tevhid inancına sahip bir toplum, vasat ve adil bir toplumdur. Çünkü adalet ilkesi, beşerî münasebetlerde İslam'ın önemsediği değerlerin hepsinden önce gelir. Zira Müslüman olmak, hem Allah'ın varlığını ve birliğini tasdik etmek hem de O'ndan her türlü eksiklik ve acizliği uzaklaştırmaktır. Böyle bir inanç, zihinlerde tevhid, hayatta ise adalet olarak tecelli eder.

İslam'da tevhidin toplumsal ve siyasal alana yansıması, her insanın Allah'ın kulu olması ve insanlık onuruna sahip olması anlamına gelir. İnsan olma noktasında insanlar arasında fark yoktur. Zira İslam'ın tevhid anlayışı, evvela Allah'ın birliği, daha sonra ilahi dinlerin köken birliği, insanlığın birliği, ortak değer ve problemlerin birliği gibi değerleri ifade eder. Çünkü bütün insanlar, Yüce Allah tarafından aynı fıtrat ve onura sahip olarak yaratılmıştır (Al-i İmran, 3/59). Zira hak ve ödevler bakımından bireyler için her hangi bir farklılığın olmaması, toplumsal açıdan da insanların hukuk önünde eşitliği ve hiç kimsenin hukukun üstünde

olmaması, tevhid inancının zorunlu bir sonucudur. Onun için İslam'da her birey için insan onuruna yaraşır bir hayat sürmek, onun hak ve özgürlüklerine riayet etmek ve toplumsal eşitliğe sahip olmak, önemli ilkelerdir. Çünkü insanlar arasında ayırım yapmak ve birilerini ötekileştirmek, tevhid inancı ile bağdaşmamaktadır.

Kısacası İslam dininin tevhid inancı, Allah'ı tek ilah olarak tanımayı, yalnız O'na ibadet etmeyi ve yalnız O'ndan yardım dilemeyi (Fatiha, 1/5), O'nun gösterdiği yolda yürümeyi, adaletten ayrılmamayı, insanlar arasında ayırım yapmamayı, emir ve yasaklarını yerine getirmeyi ve O'nun egemenliğini kabullenmeyi ön planda tutmaktır. Nefsin isteklerine engel olmak, ibadetleri yerine getirmek ve adaleti ikame etmek için evvela, insanın sağlam bir Allah inancına sahip olması gerekir. Yüce Allah'ı, her şeyi bilen ve her şeyi gören (Şuara, 26(220) bir varlık olarak düşünen ve bu bilinçle yaşayan kişi, ibadetlerinde titiz davranır, diğer varlıkların hakkına riayet eder ve toplumda adil olmaya gayret gösterir. Zira Allah'ın, kendisini her an gördüğüne inanan biri, her işini ibadet şuuruyla yapar, kul hakkına aşırı hassas davranır, her hak sahibine hakkını vermeyi ilke edinir.

3. AHİRET İNANCI VE PSİKO-SOYAL YANSIMALARI

Ahiret kavramı sözlükte "a-h-r" kökünden gelmiş ve "öncenin sonrası ve son" anlamına gelir (el-İsfahani, 2017, 119). Ahiret, dünya hayatından sonra gelecek ve ebedi olarak devam edecek olan âlemin çeşitli merhalelerinden ibaret yaşamın adıdır. İnsanın ahiret hayatına inanması, onun tabiatının bir gereğidir. Zira o, aciz ve zaif bir canlı olarak dünyaya geldikten sonra bedensel ve ruhsal olarak gelişir ve sonra kendisinde ebedi yaşama arzusu meydana gelir. Onun, yok olma duygusunu taşıması ve yok olmayı düşünmesi, kendisine çok ağır gelir. Dolayısıyla onun ebedi yaşama isteğini karşılayacak yegâne yer, ahiret hayatıdır.

İslam'da ciddi manada üzerinde durulan en önemli inanç esaslarından biri ahiret inancıdır. İnsan eylemlerinin kontrol altına alınmasında etkin bir amil olan ahiret inancı, insanda sorumluluk duygusunu geliştirir, insandaki ebedi yaşama arzusunu tatmin eder, yaptıklarına karşılık mükâfat ve cezanın görüleceğini hissettirir ve dolayısıyla insanda sosyal adalet ve ahlaklı olma duygusunu pekiştirir (Çelebi, 2015, 648). Ahiret inancının, hem hukukî ve içtimaî hem de vicdanî ve ahlakî müeyyide görevini görmesi söz konusudur. Bu inancın, insan için hem bir teselli kaynağı hem de bir yaşama sevinci olması tartışmasızdır. Zira dünya hayatının son bulacağını ve ölümle her şeyin yok olacağını düşünen bir insanın, akıl ve ruh, fikir ve hayal bakımından bunalımlara girmemesi mümkün değildir.

Tarihsel olarak insanlığın en kadim sorularından; nereden geldim, bu dünyadaki işim ne, nereye gidiyorum ve gittiğim yerde beni neler bekliyor gibi meselelerin çözülmesi, ancak Allah ve Ahiret inancıyla ile izah edilebilir. Bundan dolayı Kur'an'da hem Allah'a ve Ahirete iman konuları üzerinde sıklıkla durulmuş hem de onlar çoğunlukla beraber zikredilmiştir. Hatta çoğu zaman ahireti inkâr edenlerin Allah'ı da inkâra düştükleri dile getirilmiştir (Nisa, 4/38). Çünkü ahirete inanmayanın Allah'ın varlığına inanması, bir felsefi kabulden öteye geçmez. Zira davranışlarını Allah'tan gelen emirlere göre düzenlemek ve ahiret hayatı çerçevesinde sorumluluk almak istemeyen kişi, doğal olarak ahireti inkâr eder (Topaloğlu, 1988, I, 543-548). Onun için Kur'an-ı Kerim, sıklıkla ahlakî sorunları olan insanların, ahiret hayatını inkâr edeceklerini dile getirmiştir. Mesela, Kur'an'da maddî hazlara düşkün, meşru olmayan nefsi arzularını yerine getiren, kibirli olan, merhametsiz davranan, yetimi itip kakan, fakire yardım etmeyen veya yardımı engelleyen kimselerin ahireti inkâr ettikleri açıkça ifade edilmiştir (Nahl, 16/22; Müdessir, 74/43-47; Mütaffifin, 83/10-14; Maun, 107/1-3).

Ontolojik olarak insanın fıtratında egemen olan duygulardan biri adalet duygusudur. Bu duygu, dünya hayatındaki haksızlıkların mutlak anlamda telafi edileceği bir dünyanın varlığı anlamına gelir ki, o da ahiret hayatıdır. Ahirette, kişi, öncelikle iman bakımından, sonra kul haklarından,

daha sonra ise Allah ile kendisi arasında meydana gelen haklardan sorgulanacaktır. Onun için Kur'an'da ahiret hayatı, sürekli olarak adalet ve hesap verme mefhumlarıyla beraber, Fatiha'da ise "ceza günü" şeklinde ifade edilmiştir.

Olgusal olarak insanın yaşadığı veya yaşayacağı iki hayat söz konusudur. Biri, dünya hayatı diğeri ise ahiret hayatıdır. Kur'an'da dünya hayatı bir oyun ve eğlence (Ankebut, 29/64), bir süs ve öğünüş, mal ve mülk, evlat ve nüfuz yarışı yapılan (Hadid, 57/20) geçici bir yaşam alanı olarak tasvir edilmiştir (Ra'd, 13/26). Ahiret hayatı ise sükun ve huzur, hakiki buluşmanın ve kavuşmanın yeri (Rum, 30/16), kalıcı ve ölümsüz gerçek bir hayat olarak nitelendirilmiştir (Ankebut, 29/64). Başka bir ifadeyle dünya hayatı imtihan (Mülk, 67/2), emek ve hizmet yeri, ahiret ise mükâfat ve cezanın görüleceği âlem olarak resmedilmiştir. Kur'an-ı Kerim'e göre, ahiret hayatını kazanmanın yegâne vasıtası, ibadettir (Asr, 103/3). Yani insanoğlu, Yüce Allah'ın emirlerini yerine getirerek, yasaklarından kaçınarak ve diğer varlıklara karşı şefkat ve merhametli olmakla orayı kazanabilir. Dolayısıyla ahiret inancı, kişinin hem bireysel olarak ibadetlerine dikkat etmesini hem de toplumsal olarak hemcinsine ve diğer varlıklara karşı itidali olmasını temin eden önemli bir amil görevini görmüş olur.

İslam'da genel olarak suç ve cezalar ikiye ayrılır. Birincisi, hırsızlık yapma, iftira etme, yol kesme, mala ve cana kastetme gibi suçlardır ki, bunların, toplumu yozlaştırıp bozma özelliği söz konusudur. İslam dini, bu tür suçlar için engelleyici birtakım dünyevî yaptırımlar koymuş ve ilgili otoriteler tarafından uygulanmasını önermiştir. İkincisi, gıybet etmek, haset göstermek, nifak çıkarmak, kibirli olmak gibi suçlardır ki, bunların, direk olarak olmazsa da dolaylı olarak topluma zarar verme özelliği vardır. Bunlara dünyevî yaptırımlar uygulanmaz, ancak sonuçları itibariyle bunların da toplumsal zararları olduğundan karşılıksız kalmaması gerekir. Onun için mutlak adalet sahibi Allah, ilahî adalet gereği, dünya ahiret dengesi çerçevesinde, bunları karşılıksız bırakmayarak telafi edecektir ki, o da ancak ahirette mümkün olur. Zira orası, yapılanın asla karşılıksız bırakılmayacağı bir yerdir (Zilzal, 99/7-8).

İlahi dinlerde ahiret inancı, temelde ilahî adalet düşüncesinin mutlak anlamda tahakkuk edileceği düşüncesine dayanır. İlahî adalet, adaletin bu dünyada ve şimdilik, olmazsa başka bir yerde ve başka bir zamanda mutlaka tecelli edeceği (Yunus, 10/54-55; Enbiya, 21/47; Zümer, 39/69) inancına dayanan bir anlayıştır. Bu dünyada telafi edilemeyen insan hak ve ızdıraplarının, başka bir yerde karşılanacağına inanmak, ilahi adaletin özünü oluşturmaktadır. İslam dinine göre ilahî adaletin eksiksiz bir şekilde uygulanacağı yer ahirettir. Ahiret, her şeyden önce bir adalet yurdudur. Çünkü bazen bazı zalim kişiler, nimet ve lezzet içinde bir hayat sürdürürken, mağdur kişiler ise, zillet ve elem içinde sıkıntılı bir yaşamı sürdürmektedir. Sonra ölümle beraber her iki kesim de bu dünyadan ayrılıp gitmektedir. Biri cezasını, diğeri ise mükâfatını görmeden gittiğinden, burada bir haksızlık kokusu sezilmektedir. Yani zalimin ceza, mazlumun ise mükâfat görmesi gerekir ki, adalet tahakkuk etmiş olsun (Nursi, 2013, 68). Bu durum dünyada tam anlamıyla gerçekleşmediğine göre, başka bir yerde gerçekleşmesi gerekir ki, hak yerini bulsun. Onun için ahiret hayatının varlığı ve ilahi adaletin gerekliliği bir değer haline gelmiştir. Zira ahirette her şey ve herkes hak ettiği yerde olacak ve hak ettiği ceza ve mükâfatı da eksiksiz bir şekilde alacaktır. Dolayısıyla gerçek adalet orada tahakkuk edecektir ki, ona da ilahî adalet adı verilmiştir.

Reel olarak dünyada yapılan kötülüklere karşılık cezaların tam verilmediği, ahirette ise ilahî adaletin mükemmel bir şekilde tecelli edeceği inancıyla oluşan adalet duygusu, bireylerin psikolojisine ve toplumların düzenine pozitif bir etki yapmaktadır. Zira ahiret inancı, hem insanın sevaba erişmesi ve cezadan kurtulması hem de dünya hayatının düzeltilmesi, yani bireyin faziletli kılınması ve toplumun ıslah edilmesi için teşvik edici bir unsur olarak vazife görmektedir (Yüksel, 2001, 18). Yani dünyada kişilerin, kazandığı iyiliklere karşılık mükâfat, kötülüklere karşılık ceza alacağı inancını taşımak, toplumda huzur, düzen ve mutluluk sebebi olmaktadır. Bu inanç olmadığı zaman, insanları zapturapt altına almak çok zorlaşır. Zira ahiret

ve ilahî adalet inancından başka hiçbir şey, insanın kalbini ve vicdanını tatmin, toplumun huzur ve refahını temin edemez. Dolayısıyla ahirette gerçekleşecek ilahî adalet inancı, insan ruhunun çöküntüye uğramasına engel olmakta ve toplumda huzur, emniyet ve sükûn sağlamaktadır. Çünkü ahiret inancı, insanın kendisini yaratıcısına, nefsine, topluma ve bütün varlıklara karşı sorumlu olduğu hissini vermektedir.

4. NÜBÜVVET İNANCI VE PSİKO-SOSYAL YANSIMALARI

Nebi kavramı sözlükte, ya "n-b-v" (el-İsfahani, 2017, 1404) kökünden gelmiş olup "yükseltilmiş ve yüksek mevkie konulmuş" manasında, ya da "n-b-e" (el-İsfahani, 2017, 1402) kökünden türemiş olup "haberci ve elçi" anlamında kullanılmaktadır. Bu iki kök anlamdan hareketle Yüce Allah, bir insanı nebi seçmekle aslında hem onun makamını yükseltmiş hem de vahiy göndermek suretiyle onu haberci yapmıştır. Terim olarak nebi, Yüce Allah'ın, insanlara emir ve yasaklarını bildirmek üzere görevlendirdiği kişidir. Bu görevi yapma durumuna ise nübüvvet adı verilir. Nübüvvet, Allah ile insanlar arasında iletişimin sağlanması ve insanları, hem bizzat kendileri hem de evren hakkında bilgilendirip, onlara ahiret hayatı için hazırlanma yolunu öğreterek oluşturulan bir müessesedir. Onun için Kur'an'da peygamberler, aydınlatıcı bir kandile benzetilerek tasvir edilmiştir (Ahzab, 33/44). Zira onların asli görevi, iman hakikatlerine iman etmeyi sağlamak, ibadet etmeyi öğretmek, toplumsal prensipleri kavratmak, ahlakî ilkeleri talim etmek ve kötü davranışlardan uzaklaştırmaya çalışmaktır.

Epistemolojik açıdan nübüvvet, vahiy esasına dayanır. Vahiy sözcüğü, "v-h-y" kökünden türemiş olup "işaret ve ima yoluyla konuşma" (el-İsfahani, 2017, 1528) anlamına gelir. Vahiy, çoğu zaman beşeri bilincin devreden çıkarak yarı uyku halinde peygamberlere gelen bir olgudur (Düzgün, 2015, 369). Peygamberler, uykuda iken sadık rüya, uyanık iken vahiy yoluyla bilgi alırlar (Yazır, 1982, I, 8). Yüce Allah, tarih boyunca vahiy ve peygamberler yoluyla insanın bilincine ve toplumsal hayatına müdahale ederek, köklü değişimler meydana getirmiştir. Peygamberler vahiy vasıtasıyla, duyu organları ve akıl aracılığıyla elde edilemeyen soyut evrene ait bilgileri bize vermişlerdir. Onun için tarih boyunca insandaki duyu ve akıl yürütme gücünü tamamlayan vahiy bilgisine ihtiyaç duyulmuştur. Bu bilgi sayesinde insan, ilahi sıfatları, ibadet şekillerini, Allah-evren ve Allah-insan ilişkisini, insanın dünyada yaptıklarına karşılık ahirette göreceği halleri öğrenmiştir (Yavuz, 2005, 190). Dolayısıyla insan, mutlak ve saf hakikatin bilgisine ancak peygamberler vasıtasıyla ulaşabilmiştir.

İslam'da nübüvvet inancı, önemli iman esaslarından biridir. Çünkü iman konuları genelde soyut iken, nübüvvet meselesi somut, yani içimizden birine iman etmek anlamına gelir. Peygamberler, gayb âlemi ile şehadet âlemi arasındaki irtibatı kuran yegâne kişilerdir. Zira insanoğlu, somut dünya kadar soyut dünyayı da merak eden bir varlıktır. Halbuki somut dünya insanın akıl ve duyu alanına dâhil olurken soyut dünya akıl ve duyuları aşan bir varlık alanıdır. İnsanoğlu kendi kendine ve çevresindeki varlıklara bakarak bir yaratıcının varlığını ve birliğini sezebilse de onun, bu varlığı layıkıyla bilmesi ve O'nun diğer varlıklarla ilişkisini anlaması zordur. Mesela, gerçek anlamda Yüce Allah'ın zatını idrak etmek ve sıfatların mahiyetini anlamak mümkün değildir (Zümer, 39/67). Çünkü insanın beş duyu organı, maddî dünya ile sınırlıdır. Akıl ise duyu organların verdiği bilgileri bazen doğrudan bazen de dolaylı algılayan bir mekanizmadır. Manevî dünyayı anlamının tek yolu, peygamberlerin verdiği bilgilerdir. Dolayısıyla onların varlığı epistemolojik açıdan zorunludur. Çünkü duyu organları ve akıl vasıtasıyla algılanmayan dünya ile ilgili bilgiler, onlar aracılığıyla elde edilmiş olur. Onun için tarih boyunca insanlık, her daim vahiy ve peygambere ihtiyaç duymuştur. Ayrıca Yüce Yaratıcı, hayat boyu insanoğluna sayısız ve baha biçilmez nimetler vermiştir (Nahl, 16/18). O nimetlere karşılık insanın, nasıl şükredeceğini, görev ve sorumluluklarının ne olacağını ve onları nasıl ifa edeceğini bilemezdi. Zira o, bunların hepsini, peygamberler vasıtasıyla öğrenmiştir. Ayrıca ahirette kötülerin göreceği cezaya veya iyilerin alacağı mükâfata karşılık, bahaneleri olmasın diye Yüce Allah, insanları, peygamberler aracılığıyla dünyada iken bilgilendirmiştir.

Tarih boyunca nübüvvet, insanın yaşamında iyilik ve güzelliğin kaynağı ve özü olarak telakki edilmiştir. Peygamberlerin temsil ettiği din, dünya ve ahiret saadetinin hem sebebini hem özünü hem de sonucunu teşkil etmiştir (Nursi, 2005, 190). Mesela peygamberlerin öğrettiği ibadetler hem kişi ile yaratıcısı arasındaki sorumlulukları bildirir hem kişinin kendi nefsine karşı olan vazifeleri içerir hem de onun diğer insan ve tüm varlığa karşı olan görevlerini hatırlatır. Çünkü ibadetler aracılığıyla kişi, topyekûn bir varlığa karşı sorumluluk bilinci ve adalet duygusuyla hareket eder. Ayrıca ibadet sayesinde insanoğlu, Yüce Allah'ın en değerli bir varlığı (Tin, 95/4), yeryüzünün halifesi (Bakara, 2/30), diğer varlıkların sultanı ve yaratılışın neticesi ve meyvesi olmuştur.

Son ilahi kitap Kur'an'da, Allah'a iman ve sevgi, Hz. Peygamber'e iman ve itaate bağlanarak ele alınmıştır (Al-i İmran, 3/31). Yüce Allah, insanoğlunu, tüm varlıklar içerisinde mükemmel bir şekilde yaratmış ve onu şerefli kılmıştır (Tin, 95/4). Ayrıca ona hadsiz nimetler vermiştir. Buna mukabil şükür babından şuurlu bir şekilde insandan kendini tanımasını ve ibadet etmesini istemiştir. Allah'ı tanımanın ve O'na ibadet etmenin en doğru yolu ve en mükemmel şekli Hz. Peygamber'in gösterdiği yoldur. Zira Yüce Allah'a iman, O'nu sevmeyi gerektirir, O'nu sevmek ise O'nun emirlerini yerine getirmeyi zorunlu kılmıştır. Şüphesiz Allah'ın emirlerini en kâmil manada yerine getiren ve insanlığa örnek olan kişi, Hz. Peygamber'dir. Dolayısıyla gerçek anlamda Allah'a iman etmek, O'nu sevmek ve O'nun affına nail olmak için Hz. Peygamber'e itaat etmek şarttır (Nisa, 4/80).

Tarihsel olarak peygamberler, adaleti tesis etmek, insanlara doğru yolu göstermek, hayat boyu gereken kuralları öğretmek ve bu süreçte oluşabilecek muhtemel tehlikelere karşı uyarmak için Allah'ın rahmet eseri olarak gönderilmiş kişilerdir (Enbiya, 21/07). Bu durum bir ayette: *"Andolsun! Biz her ümmete, 'Allah'a ibadet edin, putlara tapmaktan sakının' diye bir peygamber gönderdik*" (Nahl, 16/36) şeklinde ifade edilmiştir. Bu ayet, peygamberlerin asıl gönderiliş sebeplerinin tevhid ve ibadet olduğunu açıkça beyan etmiştir. Bu konuya dair Hz. Peygamber: "*Ben ve benden önceki peygamberlerin en büyük davası kelime-i tevhiddir*" (Tirmizî, "Deavat", 79; Malik, "Nida", 133) diye buyurmuştur. Bundan dolayı peygamberler tarihi incelendiğinde, peygamberlerin en büyük davasının tevhid olduğu ve en büyük mücadelelerinin de küfür ve şirke karşı olduğu gerçeğidir (Bulut, 2002, 115 vd). Ayrıca sosyal ilişkiler açısından peygamberler, bir taraftan toplumsal birlik ve beraberliği kurarak huzur ortamını sağlamışlar, diğer taraftan zalim yöneticilere kaşı hak ve adaleti savunarak zayıf ve mazlumların yanında olmuşlardır (Karadeniz, 2015, 333).

Misyon açısından peygamberler, kulluğun en yüce mertebesinde oldukları, nefsin arzularından ve günahlardan uzak bulundukları için Yüce Allah bize başta ahlak ve adalet olmak üzere hayatın her alanında onları örnek almamız ve yollarından yürümemiz gerektiğini emretmiştir. Peygamberler, sadece bilgi aktaranlar değil, bizzat o bilginin uygulayıcısı olmuşlardır. Bu yönüyle onlar, diğer düşünce sahiplerinden ayrılmışlardır (Bahçeci, 1977, 32). Onlar, bütün davranışlarıyla dinin hem ferdî, hem de sosyal yönünü yaşayarak ortaya koymuşlardır (Şentürk, 2000, 15). Çünkü peygamberler, insanlar için önder, din ve dünya işlerinde birer yol gösterici, ahlak ve fazilette insanlığın rol modelleridirler. Hz. Peygamber'in adaletin temsilcisi olduğuna dair bir ayette: "*İşte onun için sen (tevhide) davet et ve emrolunduğun gibi dosdoğru ol. Onların heveslerine uyma ve deki: Ben Allah'ın indirdiği kitaba inandım ve aranızda adaleti gerçekleştirmekle emrolundum*" (Şura, 42/15) şeklinde ifade edilmiştir. Bu ayette ifade edildiği gibi Hz. Peygamber, hem insanların davet edileceği ilkeleri hem de o ilkelerin nasıl gerçekleştirilmesi gerektiğini beyan etmiştir ki, o da adalet, doğruluk ve istikametin kendisidir. Onun için adaletin konu edildiği ayetlerin ya kendisinde ya öncesinde veya sonrasında sürekli olarak Hz. Peygamber'e iman ve ona itaat etmeye dikkat çekilmiştir (Nisa, 4/58, 59).

Tarihsel olarak peygamberlik kurumunun temel hedeflerinden biri toplumsal anlamda adaletin tesis edilmesidir. Ahlakın bozulduğu, adaletin ortadan kalktığı ve toplumsal ilişkilerin tefessüh

ettiği dönemlerde, insanları bu durumlardan kurtaracak ve doğruya yönlendirecek kişiler, peygamber olarak Allah tarafından gönderilmiş, adalet ve ahlak tesis edilmiştir. Allah'ın peygamberler göndermesindeki muradı, toplumda adaleti egemen kılmaktır. Bir ayette bu durum: "*Aralarında hüküm verirsen adaletle hüküm ver*" (Maide, 5/42). şeklinde ifade edilmiştir. Bu ayette ifade edildiği gibi, insanlığa peygamberlerin gönderilmesindeki hikmetlerden birisi, toplumda adalet ilkesinin hâkim kılınması (Mutahharî, 2005, 42) ve zulmün engellenmesidir (en-Nesefî, 1998, III, 441).

Kur'an'da peygamberlerin gönderiliş sebebi veya görevi, insanlar için ahlâkî alanda örnek şahsiyetler olmalarıdır. Ahlak, insanda mevcut olan akıl, şehvet ve gazap duygularının vasat çizgide hareket etmesi (et-Tusî, 2007, 36) veya bu kuvvelerin kendi içinde bir denge oluşturması (el-Kazerunî, 2014, 34) veyahut şehvet ve gazabın aklın emrinde olması durumudur ki, o da adaletli olmak anlamına gelir (İbn Miskeveyh, 2013, 33). Dolayısıyla ahlaklı olmak, ancak adalet duygusuna sahip olmakla mümkündür. Peygamberler, güzel ahlakı benimsetme ve toplumda adaleti sağlama göreviyle yükümlü olduklarından, içinde yaşadıkları dönemlerde, insanların ahlak ve adalet bakımından en mükemmel şahsiyetlerdir (Kalem, 68/4). Onlar, insanî ilişkilerinde son derece yumuşak ve naziktirler. Dünyevî bir eğitim görmeseler de medenî insanlardır (Yunus, 12/109). Yani bedevî insanlarda görülen sertlik, huysuzluk, geçimsizlik ve kaba hareketler peygamberlerde bulunmamıştır.

Olgusal olarak peygamberlere inanmak, onların diğer inanç konularına dair getirdiği bilgileri doğrulamak ve hakikatleri kabul etmek demektir. Bu gerçekleri kabul etmek için peygamberler, mucize ile desteklenmiş, güvenilir, ismet sahibi ve hikmetle bezenmiş kişilerdir. Çünkü onların peygamberlik iddiaları, evvela peygamberlik öncesi ortaya koyduğu ahlakî yaşantıları üzerine bina edilmiş, ondan sonra mucize ile desteklenmiştir. Zira onların söylediklerini, bir başkasının test etme şansı yoktur. Onun için onlardan beklenen iki şey; ortaya koydukları ahlak ve gösterdikleri mucizelerdir (es-Sabunî, 2011, 110). Bu iki olgudan dolayı ancak kendilerine inanılmıştır.

İslam uleması, peygamberlerin sıfatlarını; emanet (güvenilirlik), sıdk (doğruluk), ismet (günahsız), tebliğ ve fetanet (akıllı ve zeki) şeklinde ifade etmiştir. Bu sıfatlar, âlimler tarafından ve aklî deliller gereğince belirlenmiştir. Onların bu nitelikleri, ahlak felsefesinde ifade edilen üç temel duygunun vasatına tekabül etmiştir. Mesela fetanet; hikmete, ismet; iffete, emanet ve doğruluk; şecaat ve cesarete, tebliğ ise; bunların toplamı olan adalete denk gelmiştir. Nasıl adalet, insandaki üç temel duygunun vasatı ya da onların kendi aralarındaki uyumu şeklinde ifade ediliyorsa, tebliğ de diğer sıfatların yekûnu olarak algılanmıştır. Onun için tebliğ, diğer tüm niteliklerin özü şeklinde kabul edilmiştir. Tebliğ sıfatı, peygamberlerin bir sorumluluğu olarak vahyolunanları eksiksiz bir şekilde insanlara aktarma manasında kullanılmıştır. Bu görevi yapılabilmek için peygamberin; doğru, masum, akıllı ve zeki olması gerekir ki, ona güven oluşabilsin (et-Tusî, 2007, 129).

İslam dini iman, ibadet ve ahlaktan ibaret bir dindir. Şüphesiz bu üç temel alanın en ahlaklı ve en istikametli temsilcisi Hz. Peygamber'dir. O'nun (s.a.s.) örnek bir ahlaka sahip olduğu Kur'an'da şöyle ifade edilmiştir: "*Şüphesiz ki sen, büyük bir ahlak üzeresin*" (Kalem, 68/4). Başka bir ayette ise şöyle buyurulmuştur: "*Andolsun ki Allah'ın Resulün'de sizin için, Allah' ı ve Ahiret Günü'nü umanlar için ve Allah'ı çokça zikredenler için güzel bir örnek vardır*" (Ahzap, 33/21). Hz. Peygamber de kendisini şöyle tanıtmıştır: "*Ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim*" (İbn Malik, "Hüsnü'l-Hulk", 8). Ayrıca Hz. Peygamber'in eşi Hz. Ayşe (r.a) Hz. peygamber'i: "*O'nun ahlakı Kur'an'dı*" (Müslim, "Fezail", 43) diye tarif etmiştir. Yani, Kur'an'ın ifade ettiği güzel ahlakın temsilcisi Hz. Peygamber'dir (Çelebi, 2007, 110). Onun için O (s.a.s.), Allah tarafından insanlık için en mükemmel ve en güzel bir örnek olarak takdim edilmiştir. Nitekim O (s.a.s.), Yüce Allah'ın, insanları dünyada ve ahirette saadete sevk etmek

ve doğru yolu göstermek üzere rehber olarak gönderdiği peygamberlik silsilesinin son halkasıdır (Ahzap, 33/40).

Sosyolojik açıdan peygamberlerin önemli görevi, yeryüzünde fitne, fesat ve zulmün ortadan kaldırılması, ahlak ve adaletin gerçekleştirilmesi, hak ve hukukun ikame edilmesidir (Hadid, 57/25). Adalet ve ahlakı ikame etmek, onların temel ilkelerindendir. Zira ahlak ve adalet ekseninde, hak ve hukuk temelinde bir sosyal düzenin oluşturulması, insanların irade ve ihtiyarlarına, heva ve arzularına terk edilmiş değildir (Bakara, 2/143). Peygamberler, toplumda kötülüğü yok edip iyiliği egemen kılmakla mükellef tutulmuş kişilerdir. Bu durumu Hz. Peygamber: "*Sizden önceki insanların helâk olmalarının sebebi, aralarında ileri gelen kimseler hırsızlık yapınca suçun cezasını vermezlerdi. Zayıf kimseler hırsızlık yapınca hemen cezayı uygularlardı. Bu canı bu tende tutan (Allah)a yemin ederim ki Muhammed'in kızı Fâtıma da hırsızlık yapsa, onun da elini keserim*!" (Müslim, "Hudud", 9) şeklinde ifade etmiştir. Bu hadiste ifade edildiği gibi Hz. Peygamber, kişi ve makam tanımadan hak ve adaleti ikame etmiş, hakkın hatırını kimsenin hatırına feda etmemiştir.

Kısacası nübüvvet, tarih boyunca Yüce Allah'ın, insan hayatına, tarihe, topluma ve tabiata bir müdahalesi anlamına gelir. İnsanın fıtratı, yaratılış gayesi ve oluşturduğu toplumsal yapılar o kadar önemlidir ki, Allah bu konuları tamamen insanın bilgi ve birikimine bırakmamıştır. Onun için nübüvvet mekanizması, insan fıtratının bir gerçeği ve hayatın bir ihtiyacı olarak kabul edilmiştir. Zira insanın fıtratında iyiliğe yönelme, iyiyi ortaya koyma, değer ve ilkeleri tespit etme potansiyeli olsa da nübüvvet, bu potansiyelin inkişafı için, insanlığa yol açmak ve onun doğru yönde bir başlangıç yapmasını sağlamak için önemli bir etken olarak var olmuştur. Bu fonksiyonu ifa etmek için peygamberler, insanın fıtratına uygun olan hak dini tebliğ ederek ahlaklı bireyler ve adaletli toplumlar oluşturma hedefini gerçekleştirmeye çalışmışlardır.

5. İBADET-ADALET İLİŞKİSİ VE YANSIMALARI

İslam dini hem bir inanç sistemi hem de birey ve toplum açısından bir ahlak ve adalet mekanizmasıdır. Bu din, bir taraftan iman esaslarıyla sağlam bir zihin yapısını kurarken diğer taraftan ibadet esaslarıyla ahlaklı bireyler yetiştirerek adalet ve istikamet üzere bir toplum meydana getirmek üzere gönderilmiştir. İbadet, ahlaklı bireylerin yetişmesinde önemli bir etkendir. Ahlaklı bireyler ise sağlıklı bir toplumun temel taşıdır.

İbadet kavramı, sözlükte "boyun eğme, kulluk etme ve tapınma" anlamına gelir (el-İsfahani, 2017, 951). Terim olarak insanın, Allah'a iman ederek O'na sevgi ve saygı göstermesi, O'nun hoşnutluğunu kazanmak niyetiyle belirli tutum ve davranışları ortaya koymasıdır (Sinanoğlu, 1999, XIX, 235-240). Bu tanımda ibadet, bilinçli bir şekilde yapılan eylemlerdir. Yani akıl ve irade sahibi varlıkların hür iradesiyle yaptığı, bu sebeple de sorumluluk, yani mükâfat veya cezaya konu olan kulluk görevidir.

Adalet kavramı, sözlükte "a-d-l" kökünden türemiş olup "eşitlik ve denklik" anlamına gelir (el-İsfahani, 2017, 968-969). Arapça bir kelime olan adaletin yaygın anlamı, bir şeyi yerli yerine koymaktır ki, bu da, zulmün karşıtı olup, çoğunlukla hak kavramıyla ile eşanlamlı olarak kullanılmıştır. Bu açıdan adalet, taşın tam gediğine konulması veya gediğinde olması halidir. Ayrıca adalet, hem insan kabiliyetleri ile tesis edilen kuruluşların bir denge üzere kurulması hem de bütün beşerî fiillerde insanoğlunun istikamet üzere hareket etmesidir (Çağrıcı, 1988, I, 341-343). Zira adalet, yönetim işlerinin yanı sıra, insan ile Yüce Allah arasındaki münasebetten insanların birbirlerine, tüm yaratılmışlara, hatta kişilerin kendi nefislerine karşı ilişkileri ilgilendiren bir ilkedir (Savut, 2014, 456).

İbadet ile adalet kavramları arasındaki ilişki, ilk olarak birey ile toplum arasındaki ilişkiyi çağrıştırmaktadır. Bunlar, bütün ile parça arasındaki ilişki gibidir. Nihayetinde toplum bireylerden oluşan bir yapıdır. İnsan, birey olarak hayata adımını attığı andan itibaren, toplum olmadan yaşamını devam ettiremez. Belki de gerçek anlamda toplum olmadan hayatını devam

ettiremeyen yegâne varlık insanoğludur. Kozmik dünyanın canlı türü olan insanın oluşturduğu toplumlar, bir takım yasalar çerçevesinde varlığını devam ettirmektedir ki, bunlara toplumsal yasalar adı verilir. Bu yasalar ahlak ve adalet çerçevesinde işlemediği zaman haksızlık ve hukuksuzluk meydana gelir. Onun için evrensel bir ilke olan adaletin işlemesi gereken en önemli alan toplumsal hayattır. Çünkü adaletsizliklerin en fazla görüldüğü yer orasıdır. Haksızlık, hukuksuzluk ve adaletsizlikleri önlemenin en etkin yolu ahlaklı bireyler yetiştirmektir. Ahlaklı bireyler ise, ancak sürekli tekrarlanan ibadet sayesinde gerçekleşir. Onun için Yüce Allah, namaz ibadeti aracılığıyla Fatiha süresindeki ilkeleri sürekli olarak insan hayatında canlı tutulması gerektiğini farz kılmıştır.

İslam'a göre, hayatın merkezinde insanoğlu vardır. O, büyük emaneti omuzuna almış (Ahzab, 33/72) ve yeryüzünün halifesi olmuş bir varlıktır (Bakara, 2/30). Bununla beraber onun, aynı zamanda fesat çıkaran ve kan döken bir tabiatı söz konusudur (Bakara, 2/30). İnsanın, emaneti güvenli bir şekilde taşıması, halifelik görevini hakkıyla ifa etmesi, fesat çıkarmaktan ve kan dökmekten vazgeçmesi için etkin bir araç lazımdır ki, o da ibadetlerdir. İbadet, insanın her şeyi gören ve bilen Yüce Allah'ın kendisini daima gözlemlediğine inanarak iyilikleri yerine getirmesi ve kötülükleri işlemekten kaçınmasıdır. İbadet aracılığıyla insanoğlu, hem yaratıcısıyla kendi arasındaki konumunu belirlemiş, hem akıl, öfke ve şehvet duygularını kontrol altına almış, hem de diğer insan ve tabiatla olan ilişkisini dengede tutmuştur. Onun, hem kendisiyle, hem eşya ile hem de Yüce Yaratıcı ile ilişkileri dengede tutması gerekir ki, topyekûn bir adalet sağlanabilsin. Böyle bir adaleti temin etmek için insanoğlunun belli bir disipline tabi tutulması gerekir. O da ancak sürekli olarak yapılan ve ifa edilen ibadetle mümkün olabilir. Onun için Yüce Allah namazda, günde beş vakit ve kırk defa Fatiha süresinin okunmasını farz kılarak, o bilinci canlı tutmuş ve dolayısıyla ibadeti, insanların varlık nedeni kılmıştır (Zariyat, 51/56).

İslam'a göre, insanın adalet üzere olmasını temin eden ibadetin ilk boyutu iman etmektir. İkincisi ise iyilikleri yapmak ve kötülüklerden uzak durmaktır. İnsanların inanç boyutunu içine alacak şekilde anlamlandırılmasına rağmen ibadet, daha çok ikinci boyutu ile tarif edilir. İbadetin bu boyutları arasında hem bir derecelendirme, hem de karşılıklı bir etkileşim söz konusudur. Bu boyutlar kendi aralarında önce iman etmek, sonra takva sahibi olmak ve en son ise salih ameller işlemek şeklinde oluşur. Bazen iman etmek, takva ve salih ameli içine alacak şeklinde kullanılırken, bazen de takva ve salih amel birbirini tazammun edecek şekilde kullanılır. Yani bu fiillerden her biri, diğerinin hem sebebi hem de sonucu olabilecek şekilde bir anlam ve kapsama sahip olabilir. Başka bir ifadeyle, bir taraftan iman etmek insanı haram ve günahlardan uzaklaştırıp farz ve helalleri yapmaya sevk ederken, diğer taraftan takvalı olmak hem insanın inancını güçlendirir hem de onu iyilik yapmaya sevk eder. Aynı şekilde salih amel işlemek hem inancı kuvvetlendirir hem de kötü olan davranışlardan uzak tutar. Bu olumlu etkileşim sonucunda insanda adalet duygusu gelişir ve adil davranışlar ortaya çıkar. Hiç şüphesiz, hayatında adalet duygusunu ve adalet erdemini egemen kılan kişi, hem Yüce Yaratıcı ile hem kendisiyle hem diğer insan ve tabiatla uyumlu bir dünya inşa eder. Bu da sağlam bir inançla beraber din, akıl ve vicdanın ön gördüğü kötülüklerden uzak durarak ve onların tavsiye ettiği iyilik ve güzellikler yaparak gerçekleşir. Bu bilinç ve disipline neden olduğu için Yüce Allah tarafından ibadet, insanın varlık sebebi olarak gösterilmiştir.

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Son ilahi kitap Kur'an-ı Kerim'in ilk süresi Fatiha'dır. Bu süre, Kur'an'ın temel konuları olan tevhid, nübüvvet, ahiret, ibadet ve adaleti içerir. Fatiha, Müslümanların en önemli ibadeti olan namazda günde beş vakit ve en az kırk defa okunan bir süredir. Zira bu süre, Allah ile insan arasında imzalanan ahdin, insan tarafından her gün okunarak yenilenme metnidir.

Yüce Allah'ın gerek evrenle gerekse insanla olan ilişkisinin en somut ifadesi Fatiha süresidir. Zira orada öncelikle Yüce Allah'ın isim ve sıfatlarından bahsedilerek, O'nun azameti ve

yüceliği ifade edilir. Sonra O'nun, her şeyin sahibi ve din günü denilen ahiretin de maliki olduğu dile getirilir. Öyle ise sadece böyle bir varlığa ibadet edilir ve O'ndan yardım dilenir. Çünkü O'nun, dünyada ve ahirette insanın ihtiyaç duyduğu her şeyi verecek kudreti söz konusudur. Şüphesiz ibadet etmenin ve yardım istemenin en etkin aracı ve şekli duadır. Duanın en güzeli, istikamet üzere olmak ve hayatın her alanında ifrat ve tefritten uzak durmaktır ki, Fatiha süresi de bu cümlelerle son buluyor. Yani duanın en güzeli, sapıtan ve gazaba uğrayanların yoluna değil, kendisine nimet verilen ve istikamet üzere olanların yolunda olmaktır.

Ontolojik olarak Yüce Allah, kendisinden sonra en üst makama insanoğlunu oturtmuştur. Ona sayısız nimet ve değeri biçilmez duygular vermiştir. O imkânlara karşılık, ondan teşekkür istemesi doğaldır. İnsandan teşekkürü istediğinin en açık delili, yapılmasını istediği ibadetlerdir. İbadet, evvela Yüce Allah'ı tanımak ve iman etmek, sonra O'nun emirlerini yerine getirmek ve yasaklarından kaçınmak anlamına gelir. Bu kavram, Kur'an'da insanın yaratılış amacı olarak tarif edilmiştir. Dünyevi boyutuyla ibadetin gayesi, ahlaklı bireyler yetiştirerek adaletli bir toplum meydana getirmektir. Yani gerek namaz kılmak, oruç tutmak ve zekât vermek gibi emredilen müspet davranışlar, gerekse kumar oynamak, içki içmek, hırsızlık yapmak ve kul hakkı yemek gibi yasaklanan menfi eylemler aracılığıyla insanlar olgunlaştırılır ve dolayısıyla sağlıklı bir sosyal yapı oluşturulur.

İslam dinine göre tevhid ve vahdet, insan hayatını ilgilendiren iki ana kavramdır. Tevhid, insanın zihin ve ruh dünyasını ilgilendirirken, vahdet, onun toplumsal boyutunu alakadar eder. Adalet ilkesi, tevhidin insan ilişkilerine yansıyarak vahdeti oluşturmasıdır. Onun için tevhid inancına sahip bir toplum, birlik ve beraberlik içinde yaşayan vasat ve adil bir toplumdur. Zira toplumda nefsin arzularına engel olmak ve adaleti ikame etmek için ilk olarak insanın, sağlam bir ilah inancına sahip olması gerekir. Çünkü her şeyi bilen ve her an her şeyi gören bir varlığı düşünen ve bu bilinçle hareket eden kişi, ahlaklı ve adaletli olmaya çalışır.

İslam'da tevhid inancıyla beraber zikredilen ve önemle üzerinde durulan esaslardan biri ahiret inancıdır. Ahiret inancı, temelde ilahî adalet düşüncesinin mutlak anlamda tahakkuk edeceği düşüncesine dayanır. Zira ahirette her şey ve herkes hak ettiği yerde olacak ve hak ettiği ceza ve mükâfatı eksiksiz bir şekilde alacaktır. Bu inanç, insanda sorumluluk duygusunu geliştirir, onun ebedi yaşama arzusunu tatmin eder, yaptıklarına karşılık mükâfat ve cezanın görülmesini temin eder ve dolayısıyla insanda sosyal adalet ve ahlaklı olma duygusunu pekiştirir. Onun için ahiret inancının, hem hukuki ve toplumsal hem de vicdanî ve ahlakî müeyyide görevini görmesi söz konusudur. Bu fonksiyonlarından dolayı ahiret inancı, insan için hem bir teselli kaynağı olması hem de bir yaşama sevinci kazandırması bakımından önemi tartışmasızdır. Zira dünya hayatının son bulduğunu ve ölümle her şeyin yok olduğunu düşünen bir insanın, akıl ve ruh, fikir ve hayalinin inanılmaz bunalımlara düşmesi kaçınılmaz olur.

İslam'a göre ahlaklı bireyleri yetiştirmek ve adaletli bir toplum oluşturmanın önündeki engelleri ortadan kaldırmak, ahlak ve adaleti etkin kılmak için çeşitli unsurlar söz konusudur. Şüphesiz bu unsurların en etkin olanı Allah'a iman, diğeri ise Ahiret inancıdır. Zira birey veya toplumlar, ahlaklı olmak ve adaleti ikame etmek isterken birtakım psiko-sosyal engellerle karşı karşıya kalabilir. Manevî alanda o engelleri minimize etmek, ahlak ve adaleti etkin kılmak için güçlü bir Allah ve Ahiret inancı gerekir.

Olgusal olarak Allah ile insanlar arasındaki iyilik ve güzelliğin, nimet ve ihsanın aracı kişiler peygamberlerdir. Onun için insanoğlu açısından peygamberlik, iyilik ve güzelliğin, menfaat ve saadetin sebebidir. Mesela, onların tebliğ ettiği Allah'a iman sayesinde insan, şirk bataklığına düşmekten kurtulur. Ahirette inanmakla, ölüm sonrası yokluk karanlığından azat olur. Kader inancıyla, üstesinden gelemediği sorunlarını çözer. Cemaat namazlarıyla, toplumda birlik ve beraberlik meydana gelir. Zekât ve sadakalarla toplumsal barış temin edilir. İbadet ve dua ile

insan, aczini ve zaafını idrak eder ve daha büyük bir güce dayanır. Haramlardan uzaklaşmakla da şeref ve onurunu korur.

Kısacası adalet ve ibadet kavramlarının, evvela tevhid, sonra ahiret ve nübüvvet konularıyla önemli bir ilişkilisi söz konusudur. Mesela adalet kelimesi, Allah'ın isimlerinden biri olduğundan, evvela Allah'ın bir ve tek oluğuyla ilişkilidir. İbadet ise O'nu birlemeyi ve O'na şirk koşmamayı, yalnız O'na kulluk etmeyi ve yalnız O'ndan yardım dilemeyi ifade eder. Ahiret hayatı olmaksızın adaletin tam olarak gerçekleşmesi mümkün görünmediğinden bu ilkenin, öldükten sonra dirilme, mükâfat alma ve ceza görme hakikati ile önemli bir irtibatı vardır. İbadet ise, hem bu bilincin oluşması hem de kendisinin bu şuurla yapılmasını etkin hale getirir. Son olarak adalet ve ibadet ilkeleri, tevhid ve ahiret inancının oluşmasına, Allah'a karşı görev ve sorumlulukların yerine getirilmesine, ahirete görülecek ceza ve mükâfatların görülmesine sebep olması itibariyle nübüvvetle güçlü bir ilişkisi söz konusudur. Peygamberler, bireysel anlamda ibadetin uygulayıcısı, toplumsal anlamda adaletin temsilcisi kişilerdir. Dolayısıyla adalet ve ibadet, başlangıcı tevhidi, ortası kulluk ve sosyal dengenin tesisi, sonu da ahireti ilgilendiren prensiplerdir. Onun için İslam'a göre bu ilkeler, evvela tevhidi, sonra ahiret ve nübüvveti ciddi bir şekilde ilgilendirdiklerinden dolayı Fatiha süresinde yer almıştır.

KAYNAKÇA

Bahçeci, M., *Ayet ve Hadislerde Peygamberlik ve Peygamberler*, Türdav Yayınları, İstanbul, 1977.

Bulut, H. İ., *Kur'an Işığında Mucize ve Peygamber*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2002.

Çağrıcı, M., "Adalet", *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul, 1988.

Çelebi, İ., "Ölüm ve Sonrası", *Kelam*, edt. Şaban Ali Düzgün, Grafiker Yayınları, Ankara 2015.

Çelebi, K. A., *Ahlak-ı Alâ'î*, (haz. Mustafa Koç), Klasik Yayınları, İstanbul, 2007.

Düzgün, Ş.A., "Varlık", *Kelam*, edt. Şaban Ali Düzgün, Grafiker Yayınları, Ankara, 2015.

Düzgün, Ş.A., "Vahiy ve Kur'an", *Kelam*, edt. Şaban Ali Düzgün, Grafiker Yayınları, Ankara 2015.

Gölcük, Ş.-Toprak, S., *Kelam*, Tekin Dağıtım, Konya, 2001.

İbn Miskeveyh, *Tehzibu'l-Ahlak (Ahlak Eğitimi)*, çev. Abdulkadir Şener, Cihat Tunç, İsmet Kayaoğlu, Büyüyenay Yayınları, İstanbul, 2013.

İsfahani, R., *Müfredat*, çev. Yusuf Türker, Pınar Yayınları, İstanbul, 2017.

Karadeniz, O., "Nübüvvet ve Vahiy", *Kelam*, edt. Şaban Ali Düzgün, Grafiker Yayınları, Ankara, 2015.

Kazerunî, A., *Şerhu'l-Ahlaki'l-Adudiyye*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2014.

Mutahharî, M., *Adl-i İlahi*, çev: Hüseyin Hatemi, Kevser Yayınları, İstanbul, 2005.

Maturidî, E. M. M., *Te'vîlâtu'l-Kur'ân (Te'vîlâtu Ehl-i Sünne)*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2005.

Nesefî, M. H. ed-D., *Tefsiru'n-Nesefi*, Daru'l-Kelimi't-Tayyib, Beyrut, 1998.

Nursi, B. S., *İşaratü'l-İ'caz*, Zehra yayıncılık, İstanbul, 2013.

Nursi, B. S., *Lem'alar*, Söz Basım Yayın, İstanbul, 2005.

Özler, M., "Tevhid", *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul, 2012.

Sabunî, N., *Maturidiyye Akaidi*, çev. Bekir Topaloğlu, İFAV Yayınları, İstanbul, 2011.

Savut, H., "Hikmet ve Fıtrat Ekseninde Adalettin Temelleri", *Turkish Studies*, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/11 Fall 2014, p. 455-478, 2014.

Sinanoğlu, M. *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul, 1999.

Şentürk, H., *İbadet Psikolojisi (Hz. Peygamber Örneği)*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2000.

Yüksel, E., "Mutlak Adaletin Tecelli Edeceği İnancı (Ahiret)", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Falkültesi Dergisi,* Sayı: 3, ss. 17-29, İstanbul, 2001.

Yavuz, Y. Ş., "Nübüvvet", *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları İstanbul, 2007.

Yazır, M. H., *Hak Dinî Kur'an Dili*, Eser Neşriyat ve Dağıtım Yayınları İstanbul, 1982.

Tehanevî, M. b. A., *Keşşafu'l-Istılahatü'l-Funun*, Beyrut: Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut, 1971.

Topaloğlu, B., "Ahiret", *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları İstanbul, 1988.

Tusî, N., *Ahlak-ı Nasirî*, (çev. Anar Gafarov, Zaur Şükürov), Litera Yayıncılık, İstanbul, 2007.

AKŞEHİR SEYYİD MAHMUT HAYRAN-İ TÜRBESİ ÇİNİ VE SIRLI TUĞLALARININ MEVCUT KORUNMUŞLUK DURUMU

Öğr. Gör. Dr. Işılay KONAK [1]

[1] Kastamonu Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Sanat Eserleri Konservasyonu ve Restorasyonu Bölümü, Kastamonu
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-1443-243X

ÖZET

Anadol'unun Türkler tarafından fethi ile başlayan tarihi süreçte, bölgenin Türkleştirilmesi ve İslamlaştırılması çabalarının önemli uygulamalarından birini imar faaliyetleri oluşturmuştur. Buna bağlı olarak, tüm Anadolu'da olduğu gibi Konya ve çevresinde de Anadolu Türk Sanatı ve tarihi bakımından oldukça önemli yere sahip, pek çok mimari eser inşa edilmiştir. Bahsi geçen eserlerde süsleme unsuru olarak, Türk sanatının önemli üretimlerinden olan çini ve sırlı tuğlalar da sıkça kullanılmıştır. XIII. yüzyıl Anadolu Selçuklu Dönemine ait, Konya İli Akşehir ilçesi merkezinde yer alan "Seyyid Mahmut Hayran-i Türbesi" de bu eserlerden birisidir. Asli haliyle Türbe, zaviye, imaret, medrese, iki mescit, hamam ve kabristandan oluşan yapı topluluğunun (külliye- manzume) bir parçasıdır. Ancak günümüzde sadece Türbe ve Ferruh Şah Mescidi olarak bilinen yapılar mevcuttur.

Tarihi seyir içerisinde pek çok kez onarım gördüğü anlaşılan Türbe, plan özelliklerini büyük oranda koruyarak günümüze ulaşmış ancak iç ve dış yüzeylerinde kullanılan çini ve sırlı tuğlalarında yoğun kayıplar yaşanmıştır. Bu bildiride, Türbe'nin tarihi ve mimari özelliklerine kısaca değinilmiştir. Devamında çini ve sırlı tuğlalarının özgün ve mevcut korunmuşluk durumları incelenmiş, tespit edilen onarımları modern restorasyon ilkeleri gereği özgün malzemenin korunması temelinden yola çıkarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, ulaşılan sonuçların benzer özellik gösteren onarımların değerlendirmesinde örnek teşkil etmesi ve Akşehir Mahmut Hayran-i Türbesinin günümüzdeki mevcut durumunun kayıt altına alınarak belgelenmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Akşehir, Anadolu Selçuklu, Çini-Sırlı Tuğla, Restorasyon-Konservasyon.

1. GİRİŞ

Türklerin Anadolu'da (1071 Malazgirt Savaşı) başlattıkları fetihleri ile tüm Anadolu'yu etkileyen Türkleştirme ve İslamlaştırma çabalarının en önemli uygulamalarından birini imar faaliyetleri oluşturmuştur (Küçükdağ, 2004: 59). Bu faaliyetler sırasında Konya ve çevresinde de Anadolu Türk sanatı ve tarihi bakımından oldukça önemli yere sahip pek çok sivil ve dini mimari eser inşa edilmiştir. Aynı zamanda bu eserlerde süsleme unsuru olarak, yine Türk sanatının önemli üretimlerinden olan çini ve sırlı tuğlalar sıkça kullanılmıştır.

XIII. yüzyıl Anadolu Selçuklu Dönemine ait "Seyyid Mahmut Hayran-i Türbesi" de bu eserlerden birisidir. Seyyid Mahmut Hayran-i, 13. yüzyılda Konya-Akşehir bölgesinde yaşamış ve Türk-İslam kültürünü yaymak için hizmet vermiş, dönemin önemli mutasavvıflarından biridir. Mevlânâ, Hacı Bektaş-ı Veli gibi tasavvuf ehli önemli kişilerle aynı zamanda yaşamış olan Mahmut Hayran-i'nin faaliyetleri, çağdaşları ve halk tarafından takdir görmüş ve etkisi Osmanlı Dönemine kadar uzanmıştır. Bu bakımdan bütün Osmanlı coğrafyasında tanınmış ve türbesi, zamanla Hac güzergâhındaki önemli yerlerden birisi olmuştur (Koza, 2012: 55;

Coşkun, 2002: 244-245; Çaycı 2006: 132; Küçükdağ, 2004: 62). Bahsi geçen vasıflarıyla önem kazanan Seyyid Mahmut Hayrân-i'nin, günümüzde İstanbul Türk İslam Eserleri Müzesi'nde bulunan sandukasında yer alan tarihten yola çıkarak 667/1268 tarihinde öldüğü ve kesin olarak bilinmemekle birlikte türbesinin de bu tarihte inşa edildiği kabul edilmektedir (Konyalı, 1945: 432,433; Küçükdağ, 2004: 60).

Konya İli, Akşehir İlçesi, Anıt Mahallesi, 35 pafta, 146 ada, 1 parselde yer alan Türbe, asli itibariyle zaviye, imaret, medrese, iki mescit, hamam ve kabristandan oluşan yapı topluluğunun (külliye-manzume) bir parçasıdır. Ancak günümüzde sadece Türbe ve Ferruh Şah Mescidi olarak bilinen yapılar ulaşmıştır (Küçükdağ, 2004: 62). Mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğüne ait olan Türbe, 15.11. 1985 gün, A-1569 sayılı karar ile kültür varlığı olarak tescil edilmiştir (K.V.B.M. Mahmut Hayran-i Türbesi Arşiv Kayıtları, Dosya No: 42.06.01/29) (Görsel 1,2).

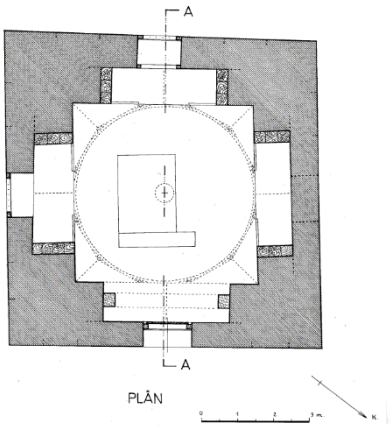

Görsel 1. Seyyid Mahmut Hayran-i Türbesi genel görünüş (Işılay Konak Arşivi)

Görsel 2. Seyyid Mahmut Hayran-i Türbesi plan (K.V.B.M.)

Seyyid Mahmut Hayran-i Türbesi aşamalı bir düzene sahiptir. Zeminden yükselen kaide duvarları yaklaşık 5,50 cm yüksekliğinde, 8,50 cm uzunluğunda olup kare planlıdır. Düzensiz bir örgü ile tamamlanan kaide duvarlarında, moloz taş ve tuğla malzemelerin yanı sırra devşirme mermerler de kullanılmıştır. Türbenin taş kaide üzerindeki on altı gen planlı, dilimli gövde ve külah kısımlarında turkuaz ve kobalt renklerde, sır altı dekor, mozaik, tek renk, kabartma tekniklerde üretilmiş çini ve sırlı tuğlalar kullanılmıştır.

Görsel 3. Dilimli gövdede sivri kemerlerli kör nişler (Işılay Konak Arşivi).

Kare planlı kaide üzerinde tuğla malzeme ile örülmüş on altı gen planlı, her kenarında sivri kemerli kör nişlerin bulunduğu ikinci bölüm yükselmektedir. Nişlerin içlerinde yoğun kayıplar yaşadığı anlaşılan çini karolar görülmektedir. Mevcut haliyle doğu (giriş), kuzey-doğu, kuzey ve güney-doğu cephelerde sekiz nişin içinde sırlı tuğlalar ve çini karolar bulunmaktayken, batı, kuzey-batı, güney, güney-batı cephelerdeki sekiz niş boştur (Görsel 3).

Bu bölümün bitiminde yine tuğladan, on altı üçgen ile oluşturulan dilimli gövdeye geçiş kısmı bulunmaktadır. Devamında yükselen yarım silindirik, on altı gen dilimli gövde, sırlı ve sırsız tuğlaların farklı düzenlemesi ile donatılmıştır. Dilimli gövdenin yedi diliminde kırık çizgi (zikzak) düzenleme, beş diliminde diyagonal düzenleme, dört diliminde ise yukarıda aşağıya kesik çizgiler şeklinde sırlı ve sırsız tuğlalar kullanılarak oluşturulmuş düzenleme görülmektedir. Tüm dilimler yukarıdan aşağı, turkuaz ve kobalt sırlı tuğladan yapılan, yarım silindirik kaval silmeler ile sınırlandırılmıştır. Yükseldikçe daralarak konik külah örtüyü oluşturan kısmın alt sınırında ise kare formlu çini karolar kullanılmıştır. Dilimli konik külah aralarındaki sırlı tuğlalı kaval silmeler örtü bitimine kadar devam etmekteyken, dilimler düz şekilde tuğlalar ile örülerek tamamlanmıştır (Görsel 4).

Görsel 4. Dilimli gövdede sırlı tuğla ve çini kullanımı (Işılay Konak Arşivi).

Türbe iç mekânında sadece kubbe göbeğinde geometrik düzenlemeli çini madalyon bulunmaktadır. Ancak çini madalyon yüzeyi beyaz badana ile kaplı olduğundan dolayı çinilerin mevcut korunmuşluk durumu tespit edilememektedir. Beden duvarları beyaz badanalı olduğundan malzemesi tespit edilemeyen Türbenin, sivri kemer ayakları hizasından kubbe göbeğine kadar olan kısımlarında tuğla malzeme kullanılmıştır.

Mevcut durumu incelendiğinde tespit edilen onarım izlerinden ve özgün malzemelerde görülen eksiklik-kayıplardan, yapının beden duvarlarında kullanılan sırlı-sırsız tuğlalarında ve çinilerinde yoğun bozulmaların yaşandığı ve bu bozulmalara karşı çok kere onarıldığı anlaşılmaktır. Türbeye ilişkin ulaşılan ilk onarım kaydı halen giriş kapı açıklığı üzerinde bulunan M.1410 tarihli onarım kitabesidir[1] (K.V.B.M. Mahmut Hayran-i Türbesi Arşiv Kayıtları, Dosya No: 42.06.01/29; Önge, 1975: 78-82) (Görsel 5).

Ardından 1964, 1981-82, 1996, 2001, 2005-06 yıllarında Türbenin genel olarak yapısal (statik) ve örtü sorunları ile çevre düzenlemesine yönelik onarımlar geçirdiği kayıtlardan anlaşılmaktadır. Kayıtlarda dönemin imkanları doğrultusunda çimento katkılı harç kullanıldığı, ardından hatalı malzeme olarak değerlendirilerek temizlendiği, uzman kişilerin yokluğuna ve hatalı onarım planlamasına bağlı olarak sorunların yaşandığı da aktarılmaktadır. Türbe sırlı tuğla ve çinilerine ilişkin en erken onarım bilgisine ancak kaynaklarda aktarılan bozulmalara bağlı olarak ulaşılmaktadır. Zira erken tarihli onarımlarda çini gibi süsüleme unsurları yapısal

[1] Türbe mimarisi ve onarım kitabesi hakkında detaylı bilgi için bkz. Meriç,1936: 141-212; Önge, 1975: 78-82; Önkal, 1996: 418-426.

bozulmalara kıyasla ikinci planda kalmaktadır. Bu bağlamda çini ve sırlı tuğlaların doğrudan onarım bilgisine 1964 tarihli onarımların aktarıldığı kaynaktan ulaşılmaktadır. Burada da yoğun kayıp yaşayan konik külah ve gövdedeki çini ve sırlı tuğlalara imkansızlıklar sonucu istenilen müdahalenin yapılamadığı aktarılmaktadır (Önge, 1975: 84). 2001 tarihli vakıflar raporunda ise çini ve sırlı tuğlaların mevcut durumlarının kötü olduğu, yapılan tamamlamaların da uyumsuz olduğu belirtilmektedir.

Görsel 5. M. 1410 tarihli tamir kitabesi (Işılay Konak Arşivi).

Türbe çini ve sırlı tuğla onarımlarına ait en detaylı ve en son bilgi, 2005-2006 tarihli vakıf raporlarında verilmiştir. Bahsi geçen raporlarda, külah örtü üzerinde bulunan bakır kaplamanın kaldırılması, tuğla eksikliklerinde uygulanan çimento katkılı harçların temizlenmesi ve aslına uygun malzemeyle tamamlama yapılması, mevcut çini karoların temizlik ve sağlamlaştırılması, çini eksikliklerinde zararsız alçı-harç malzemeyle aslına uygun tamamlama yapılması ve renklendirilmesi, yüzey koruma yapılması şeklinde kararların alındığı ve gereğince onarımların yapıldığı aktarılmıştır (K.V.B.M. Mahmut Hayran-i Türbesi Arşiv Kayıtları, Dosya No: 42.06.01/29).

2. ÇİNİ VE SIRLI TUĞLALARIN ÖZGÜN DURUMU İTİBARİYLE MEYDANA GELEN BOZULMALARI VE MEVCUT KORUNMUŞLUK DURUMU

Seyyid Mahmut Hayran-i Türbesi iç ve dış yüzeylerinde yer alan çini ve sırlı tuğlalarının özgün durumu itibariyle meydana gelen bozulmaları ve mevcut korunmuşluk durumu incelendiğinde;

- Pano bozulmaları[2] bağlamında "birim malzeme kaybı",
- Malzeme bozulmaları[3] bağlamında "çatlak", "parça kaybı",
- Onarım ve diğer müdahalelerden kaynaklı bozulmalar[4] bağlamında "tamamlama", "badana-sıva uygulamaları", "sprey boya".
- Onarımlardaki bozulmalar[5] bağlamında ise "yüzey boya ayrılmaları ve solmaları", "parça kaybı" olarak tespit edilmiştir.

Birim malzeme kaybı, sivri kemerli kör nişlerin bulunduğu ikinci bölümde doğu (giriş), kuzey-doğu, kuzey ve güney-doğu cephelerdeki sivri kemerli bölümlerde özgün sırlı tuğla ve çiniler ve yerleri tespit edilmekteyken, batı, kuzey-batı, güney, güney-batı cephelerdeki sekiz niş içinde çini ve sırlı tuğlaya dair belirti ve özgün parça bulunmamaktadır. Genel düzenleme itibariyle ve günümüze ulaşan özgün çini ve sırlı tuğlalara bakıldığında, bu boş alanlarda birim

[2] Pano bozulmaları hakkında detaylı bilgi için bkz. (Konak, 2021: 37-41).
[3] Malzeme bozulmaları hakkında detaylı bilgi için bkz. (Konak, 2021: 42-46).
[4] Onarım ve diğer müdahalelerden kaynaklı bozulmalar hakkında detaylı bilgi için bkz. (Konak, 2021: 55-58).
[5] Müdahalelerdeki bozulmalar hakkında detaylı bilgi için bkz. (Konak, 2021:432-436).

malzeme kaybı yaşandığı akla gelmektedir. Ancak bunu ispatlayacak yeterli kaynak bulunmadığından bu alanlarda çini ve sırlı tuğlaların kullanılmadığı da söylenebilir (Görsel 3).

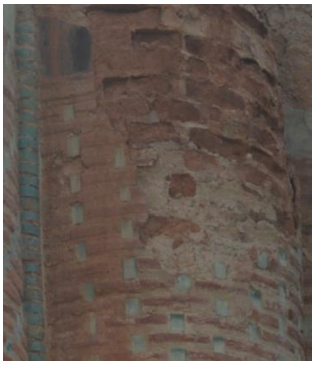

Görsel 6. Sivri kemerli niş içindeki çini pano, Birim malzeme kaybı (Işılay Konak Arşivi).

Görsel 7. Kaval silme, Birim malzeme kaybı (Işılay Konak Arşivi).

Görsel 8. Dilimli gövde, Birim malzeme kaybı (Işılay Konak Arşivi).

Ayrıca Güney-doğu cephedeki sivri kemerler içinde bulunan, merkezde altıgen kenarlarda üçgen çinilerle oluşturulduğu anlaşılan ve sonraki onarımlarda tamamlanarak boyanan çini karolarında, dilimli gövde üzerinde farklı düzenlemeler halinde kullanılan sırlı tuğlalarda ve dilimleri ayıran kaval silmelerde de birim malzeme kayıpları tespit edilmektedir (Görsel 6,7,8).

Çatlak, giriş (doğu) cephe üzerindeki sivri kemerli niş içide bulunan yazılı çini panoda ve hemen altındaki baklava dilimi formlu mozaik sırlı tuğla parçalarında olduğu gibi genel olarak özgün sırlı yüzeylerde kılcal çatlaklar görülmektedir (Görsel 9,10).

Görsel 9. Doğu cephe baklava dilimi formlu mozaik sırlı tuğla, Yüzey sır çatlağı (Işılay Konak Arşivi).

Görsel 10. Doğu cephe yazılı çini pano, Yüzey sır çatlağı (Işılay Konak Arşivi).

Parça kaybı, dilimleri ayıran kaval silmelerin sırlı tuğlalarında olduğu gibi mevcut özgün sırlı tuğlaların genelinde, yoğun olarak sır yüzeyini etkileyen parça kayıpları görülmektedir. Yine sivri kemer içlerindeki doğu, kuzey-doğu ve güney-doğu cephelerdeki çini karolarda da sır yüzeyinde ve çini hamurunu etkileyecek şekilde yapısal parça kayıpları mevcuttur (Görsel 11,12,13,14).

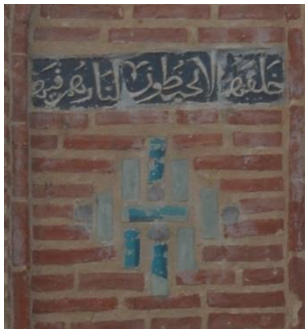

Görsel 11. Doğu cephe sivri kemerli niş çini panosu, Parça kaybı (Işılay Konak Arşivi).

Görsel 12. Kaval silme, Parça kaybı (Işılay Konak Arşivi).

Görsel 13. Kuzey-doğu cephe sivri kemerli niş çini panosu, Parça kaybı (Işılay Konak Arşivi).

Görsel 14. Kuzey-doğu cephe sivri kemerli niş çini panosu, Parça kaybı (Işılay Konak Arşivi).

Tamamlama, uygulama üç farklı şekilde tespit edilmektedir. Birincisi kuzey-doğu cephesindeki sivri kemerli nişin içinde yer alan iki sır altı dekor teknikli karolardan üsttekinde görülmektedir. Yarısından fazlasını kaybetmiş karoda niteliği anlaşılamayan harç ile hem yüzey seviyede tamamlama yapılmıştır. İkinci tamamlama, Türbe kuzey cephesindeki konik külahın dilimleri aralarında uzanan kaval silmelerdeki eksikliklerde tespit edilmiştir. Uygulamada niteliği anlaşılamayan, kaba harç bir malzemeyle oldukça özensiz yapılan dolgu nitelikli bir tamamlama söz konusudur (Görsel 15,16).

Görsel 15. Kuzey-doğu cephe sivri kemerli niş çini panosu, Tamamlama (Işılay Konak Arşivi)

Görsel 16. Konik külah kaval silme, Tamamlama (Işılay Konak Arşivi)

Üçüncü uygulaması ise dilimli gövdede, kaval silmelerde, sivri kemerli kör nişler içindeki çini panolarda oluşan parça ve birim malzeme kaybı görülen alanlarda yapılmış yoğun bir uygulamadır. Bu uygulamaların, 2005-2006 yıllarına ait restorasyon kayıtlarında aktarılan onarımlar olduğu anlaşılmaktadır. Tamamlamalarda parça ve birim malzeme eksiklikleri alçı harç ile tamamlanmış ve yüzeyleri özgüne uygun renklerde boyanmıştır. Tamamlamalarda özgün çini ve tuğlaların form, yükseklik, derz özelliklerine dikkat edilmiştir. Bu uygulama sadece özgün çini ve sırlı tuğla eksikliklerinde değil aynı zamanda sırsız tuğla kayıplarında da görülmektedir (Görsel 17,18,19,20).

Görsel 17. Dilimli gövde kaval silme, Tamamlama (Işılay Konak Arşivi)

Görsel 18. Dilimli gövde çini karoları, Tamamlama (Işılay Konak Arşivi)

Görsel 19. Sivri kemerli kör nişler içindeki çini panolar, Tamamlama (Işılay Konak Arşivi)

Görsel 20. Sivri kemerli kör nişler içindeki çini panolar, Tamamlama (Işılay Konak Arşivi).

Badana-sıva uygulamaları, Türbe iç mekanındaki kubbe göbeğinde bulunan ve iç mekanın tek çinili unsuru olan madalyon çinilerinde tespit edilmektedir. Çinili madaolyonun üzeri beyaz badana-sıva tabakasıyla kaplanmış durumdadır. Aralarda boya tabakasının döküldüğü yerlerden ve boya tabakası üzerinden farkedilen sınır izlerinden, çinilerin varlığı tespit edilmektedir. Ancak badana-sıva tabakasından dolayı mevcut durumuna ilişkin detaylı bir tespitin yapılmamaktadır (Görsel 21).

Görsel 21. İç mekân tavan göbeği, Badana-baoya uygulaması (Işılay Konak Arşivi).

Sprey boya, onarım ve diğer müdahalelerden kaynaklı olarak tespit edilen son bozulmadır. Türbenin kare planlı kaidesinin batı cephesinde, siyah renkli sprey boya ile yazılan harfler ve kalp işareti görülmektedir (Görsel 22).

Görsel 22. kare planlı kaidesi, Sprey boya (Işılay Konak Arşivi)

Yüzey boya ayrılmaları ve solmaları, Türbenin 2005-2006 yıllarına ait restorasyon kayıtlarında aktarılan, alçı harçlı tamamlanarak yüzeylerin özgüne uygun renklerde boyandığı tamamlamalı alanlarda tespit edilmiştir. Bu bozulma daha çok dilimli gövdelerin sırlı tuğlalardaki, yine bu dilimli alanları üstten ve alttan sınırlandıran çini karolardaki tamamlamaların yüzey boyalarında görülmektedir (Görsel 23,24).

Görsel 23. Dilimli gövde çini karoları, yüzey boya ayrılmaları ve solmaları (Işılay Konak Arşivi).

Görsel 24. Dilimli gövde çini karoları, yüzey boya ayrılmaları ve solmaları (Işılay Konak Arşivi).

Parça kayıpları, daha çok dilimli gövdelerin sırlı tuğla düzenlemelerini üstten ve alttan sınırlandıran çini karolardaki tamamlamalarda görülmektedir (Görsel 25).

Görsel 25. Dilimli gövde çini karoları, onarımlarda parça kayıpları (Işılay Konak Arşivi).

3. SONUÇ

Seyyid Mahmut Hayran-i Anadolu'da yaşamış, düşünce yapısı ve faaliyetlerinin etkisi Osmanlıya kadar uzanmış ve Türk-İslam kültürüne hizmet etmiş önemli bir mutasavvıfıdır. Bu öneme bağlı olarak kendisi için yaptırılan türbe yapısı da hem sanatsal hem de tarihi olarak değer

görmüştür. Türbe yapısı, Anadol Selçuklu türbe mimarisinin ve çini sanatının önemli örneklerinden birisidir.

Çini ve sırlı tuğlalarına ilişkin zaman içinde gelişen bozulmaların ve bozulmalara yönelik gerçekleştirilen onarımların ulaşılabilen bilgileri yukarıda verilen Türbe özgün malzemelerinin, mevcut durumu itibariyle yeniden onarıma ihtiyaç duyar hale geldiği açıktır. Türbe gövdesinde bulunan sırlı-sırsız tuğlalarının özgün parçalarında yoğun kayıplar tespit edilmiştir. Son dönem onarımlarında gerçekleştirilen harçlı tamamlama uygulamaları, onarım ilkeleri gereği özgünü koruyan ve zarar vermeyen nitelikte uygulamalardır. Ancak tamamlama harçlarında görülen parça kayıpları, bozucu etkenlere açık olan özgün malzemelerin de risk altında olduğunu göstermektedir. Renklerdeki kayıplar da estetik açıdan görüntü niteliğini olumsuz etkilemektedir. Bu çalışma ile günümüzdeki mevcut korunmuşluk durumu tespit edilen Türbe çini, sırlı ve sırsız tuğlalarının belgelenmesine katkı sunulmuştur. Bu bağlamda Türbe genelinde çini ve sırlı tuğlalara yönelik yapılacak yeni müdahalelerin, özgünü korumak amacı temelinden yola çıkarak, özgün malzemeye zarar vermeyecek ve önüne geçmeyecek nitelikte yürütülmesi gerekliliğinin altını çizerek kısa zamanda bahsi geçen nitelikte onarımlar yapılacağını ummaktayız.

KAYNAKÇA

Coşkun, M., *Manzum ve Mensur Osmanlı Hac Seyahatnameleri ve Nâbî'nin Tuhfetü'l-Harameyn'i*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 2002.

Çaycı, Ahmet, "Osmanlı Seyyahlarının İzlenimleriyle Konya ve Çevresi", Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 21, 114-147, Konya, 2006.

Küçükdağ, 2004, Seyyid Mahmud-i Hayrani ve Akşehir'de Seyyid Mahmud-ı Hayrani Manzumesı, İstem, 2(3), 59- 69, 2004.

Kozan, A., Türkiye Selçukluları Döneminde Akşehir'de Bir Sufi: Seyyid Mahmud Hayrânî ve Zâviyesi, Vakıflar Dergisi, 38, 43-64; Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2012.

Konak, I., *Selçuklu Veziri Sahip Ata Fahrettin Ali'nin Vakıf Eserlerindeki Çinilerin Geçirdiği Onarımlar ve Mevcut Korunma Durumlarının Değerlendirilmesi*, Doktora Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara, 2021.

Konyalı, İ. H., *Nasreddin Hocanın Şehri Akşehir*, İstanbul, 1945.

K.V.B.M., Mahmut Hayran-i Türbesi Arşiv Kayıtları, Dosya No: 42.06.01/29.

Meriç, R. M., Akşehir Türbe ve Mezarları, Türkiyat Mecmuası, 5, 141-212, İstanbul, 1936.

Önge, Y, Konya-Akşehir-Seyyid Mahmud Hayran Türbesinin Restorasyonu, Rölöve ve Restorasyon Dergisi, 2, 78-82, Ankara, 1975.

Önkal, H., *Anadolu Selçuklu Türbeleri*, Ankara, 1996.

KONYA TAHİR İLE ZÜHRE MESCİDİ VE AKŞEHİR TAŞ MEDRESE MESCİDİ MİHRAPLARI ÖRNEĞİNDE ÇİNİ RESTORASYONUNDA ALÇI-HARÇLI VE RENKLENDİRMELİ TAMAMLAMA UYGULAMALARI*

Öğr. Gör. Dr. Işılay KONAK [1]

[1] Kastamonu Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Sanat Eserleri Konservasyonu ve Restorasyonu Bölümü, Kastamonu

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-1443-243X

ÖZET

Pişmiş toprak ürünler içerisinde estetik özelliğiyle ön plana çıkan, ait olduğu dönemin sanatına katkı sağlayan çini uygulamaları, mescit, cami gibi dini mimari yapıların mihraplarında oldukça sık kullanılmıştır. Bu mimari yapılar ve çinili mihrapları, tarihi seyir içinde farklı etkenlerle bozulmakta ve onarıma ihtiyaç duyar hale gelmektedir. Çinili mihraplarda görülen farklı bozulmalar özellikle birim malzeme kaybı şeklinde eksilmelere-kayıplara sebep olmaktadır. Eksilmeler-kayıplar mihrabın yapısal özelliğini bozduğu kadar görsel bütünlüğünü de olumsuz etkilemektedir. Eksilmeler-kayıplardan dolayı yapısal ve görsel bütünlük ihtiyacı ve isteğini ortaya çıkarmakta, bu isteği karşılamak için de onarımlar yapılmaktadır. Zira tarihi yapıların mihrabında görülen eksiklikler sadece yapının mimarisi, tarihi, sanatı, koruma ve onarımı ile ilgilenenleri değil; yapıyı dini ve ziyaret amaçlı kullananları da etkilemektedir. Çinili mihraplardaki eksilmeler-kayıplara yönelik yapılan en yoğun uygulamalar ise alçı-harçlı ve renklendirmeli tamamlama uygulamalarıdır.

Bu çalışmada, Tahir ile Zühre Mescidi ve Akşehir Taş Mescit mihrabı çini eksiklik-kayıplarına yönelik yapılan alçı-harçlı ve renklendirmeli tamamlama uygulamalarının tespit edilmesi ve tespit edilen uygulamaların modern restorasyon ilkeleri gereği değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Konu ile ilgili ulaşılabilen yayınlar, arşiv kayıtları ve mihrap çinilerinin mevcut korunmuşluk durumu çalışmanın kaynaklarını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tahir ile Zühre Mescidi, Akşehir Taş Mescit, Çini, Restorasyon, Konservasyon.

ABSTRACT

Tile applications, which stand out with their aesthetic features among terracotta products and contribute to the art of the period they belong to, have been used quite frequently in the altars of religious architectural structures such as masjids and mosques. These architectural structures and their tiled altars deteriorate due to different factors in the historical course and become in need of repair. Different deteriorations seen in the tiled mihrabs cause reductions and losses, especially in the form of unit material loss. Decreases-losses affect the visual integrity of the mihrab as well as its structural feature. It reveals the need and desire for structural and visual integrity due to deficiencies and losses, and repairs are made to meet this demand. Because the deficiencies seen in the mihrab of historical buildings are not only those who are interested in the architecture, history, art, preservation and repair of the building; It also affects those who

* Bildiri, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Kültür Varlılarını Koruma Programında 11.03.2021 tarihinde tamamlanan "*Selçuklu Veziri Sahip Ata Fahrettin Ali'nin Vakıf Eserlerindeki Çinilerin Geçirdiği Onarımlar ve Mevcut Korunma Durumlarının Değerlendirilmesi*" isimli doktora tezinden üretilmiştir.

use the building for religious and visiting purposes. The most intense applications for the reductions and losses in the tiled altars are the plaster-mortar and colored finishing applications.

In this study, it is aimed to determine the plaster-mortar and colored finishing applications made for the tile deficiency-losses of Tahir ile Zühre Masjid and Akşehir Taş Masjid mihrab and to evaluate the determined applications in accordance with modern restoration principles. The available publications on the subject, archive records and the current state of preservation of the altar tiles are the sources of the study.

Key words: Tahir and Zuhre Masjid, Akşehir Taş Masjid, Tile, Restoration, Conservation.

1. GİRİŞ

Anadolu Selçuklu Devleti yönetiminde uzun süre etkin rol oynayan Vezir Sahip Ata Fahrettin Ali, dönemin başkenti Konya'da pek çok yapı inşa ettirmiştir (Uğur ve Koman, 1934: 119). Bu yapılar genel itibariyle külli tipinde olup bazı yapıları tamamen yok olmuş bazı yapılar ise günümüze ulaşmıştır. Tahir ile Zühre Mescidi ve Taş Mescit günümüze ulaşan yapılardandır. Tahir ile Zühre Mescidi Konya İli, Meram İlçesinde, Taş Mescit ise Konya İli, Akşehir ilçesinde yer almaktadır. Her iki yapının da inşa kitabesi bulunmadığında yapım tarihleri ve mimarları net olarak bilenmemektedir. Ancak kaynaklarda Tahir ile Zühre Mescidi XIII. yüzyıl ikinci yarısı ya da üçüncü çeyreğine tarihlendirilirken, Akşehir Taş Mescit ise içinde bulunduğu külliye yapılarının tamamlandığı tarih aralığı olan 1250-60 yıllarında yapıldığı aktarılmaktadır (Yavaş, 2015: 29, 113, Karpuz, 2009: 291, Konyalı, 1997: 517, Yetkin, 1986: 105). Mimari plan tipi olarak her iki yapı da yakın özelliktedir. Harim mekânı Kare planlı olan yapılar, beden duvarları üzerinde Türk üçgenleriyle bağlanan kubbe ile örtülüdür (Konyalı, 1997: 517). Tahir ile Zühre Mescidi giriş cephesinin güneyinde kubbe örtülü ve kare planlı türbe mekânı, harim girişinde ise tonoz örtülü son cemaat yeri bulunmaktadır. Taş Mescit harim girişinde iki bölümlü tonoz örtülü son cemaat yeri, son cemaat yerinin kuzey-batı köşesinde minare yer almaktadır.

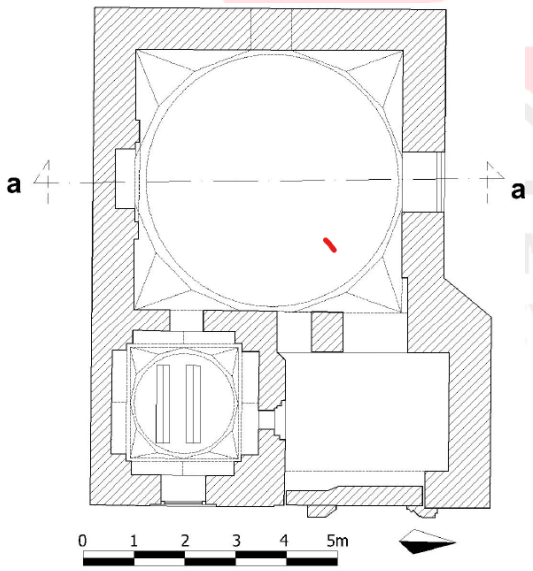

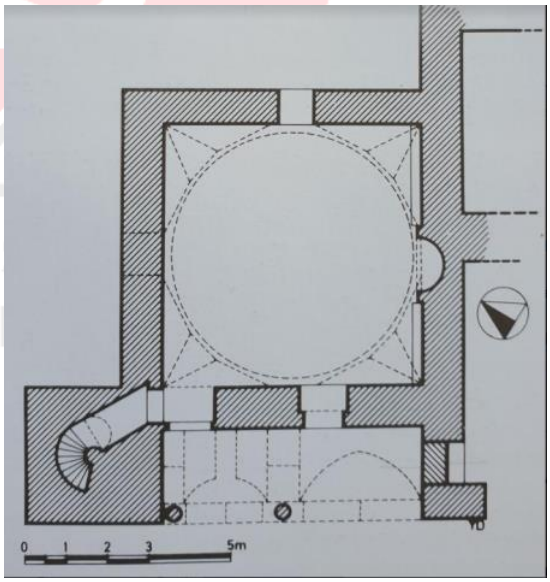

Görsel 1. Tahir ile Zühre Mescidi planı (Akmaydalı, 1982: 121).

Görsel 2. Akşehir Taş Mescit planı (Demiralp, 1996: 31).

Her iki yapıda güney cephe duvarının ortasında çinilerle bezeli mihrap bulunmaktadır. Mihraplarda çini kullanımı, kavsarayı çevreleyen farklı genişliklerdeki kuşaklarda, kitabelik

alanında, mukarnaslı kavsarada, kavsara köşeliklerinde ve kavsara altı orta alanda görülmektedir. Her iki mihrap çinilerinde turkuaz ve patlıcan moru renkler tercih edilmişken, kompozisyonlarda yazı istifi ve geometrik düzenlemeler kullanılmıştır.

Görsel 3. Tahir ile Zühre Mescidi mihrabı (Işılay Konak Arşivi).

Görsel 4. Taş Mescit mihrabı (Işılay Konak Arşivi).

2. MİHRAPLARIN ÖZGÜN DURUMU İTİBARİYLE MEYDANA GELEN BOZULMALARI, MEVCUT KORUNMUŞLUK DURUMU VE TAMAMLAMA UYGULAMALARI

Yakın tarihlerde ve yakın bölgelerde inşa edilen bu iki yapı ve çinili mihrapları, tarihi süreçte maruz kaldıkları farklı etkeneler sonucu çeşitli bozulmalar yaşamış[1] ve özgününden kayıplar vererek günümüze ulaşmıştır. Mihraplarda görülen en büyük bozulma birim malzeme kaybı türünden tespit edilmektedir. Zira mihrap özgün çinilerinin tamamına yakını günümüzde mevcut değildir.

Mihraplarda görülen bu kayıplara yönelik zaman içinde farklı nitelikli uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Mihrap çinilerinin mevcut durumu incelediğinde, farklı tekniklerde ve yakın nitelikli alçı-harçlı ve renklendirmeli tamamlama uygulamaları tespit edilmektedir. Mihrapların tamamlama uygulamaları aşağıdaki gibi tasnif edile bilir.

Birinci tip tamamlama uygulaması, Taş Mescit mihrabının tüm kuşaklarında, kavsara köşeliklerinde, kavsara altı orta alanda ve Tahir ile Zühre Mescidi mihrabının en dış kuşağında görülmektedir. Uygulamada, çini eksiklikleri özgüne uygun harç malzemeyle, özgüne uygun seviyede, boyutlarda ve formlarda tamamlanmış; tamamlama yüzeyleri özgüne birebir uygun (mimetik) renklerde boyanmıştır. Tamamlamalarda özgün çinilere zarar vermeyecek nitelikte alçı-harç malzeme kullanılmış olması ve özgün çini boyut ve formlarına dikkat edilmesi, doğru ve başarılı bir uygulama olarak değerlendirilir. Ancak renkli tamamlamalarda özgün çinilerle aynı rengin kullanılmış olması özgün çinilerin ayrıştırılmasını oldukça güçleştirmiştir. Özgün

[1] Tahir ile Zühre Mescidi ve Taş Mescit çinilerinin restorasyon geçmişleri ve bozulmalarına ilişkin detaylı bilgi için bkz. (Konak, 2021).

çiniler sır yüzeylerinin parlaması ile ancak ayırt edilmektedir. Bu durum restorasyonun ana esaslarından olan belirtme kuralına uymayan bir yaklaşımdır[2].

Görsel 5. Akşehir Taş Mescit, Mihrap, tamamlama (Işılay Konak Arşivi).

Görsel 6. Akşehir Taş Mescit, Mihrap, tamamlama (Işılay Konak Arşivi).

Tahir ile Zühre mescidi mihrabının tamamlamalarında uygulanan renklendirmelerde özgün çinilerin renklerine ilişkin bilgi bulunmasına rağmen uygun olmayan tonlar kullanılmıştır. Ayrıca Taş Mescit mihrabının geniş kuşağında ve kavsara köşeliklerinde özgüne ait mevcut çini tespit edilememiş ve kavsara altındaki orta alanda çok az parça çiniler ile ulaşılan kaynaklarda da özgün çinilere ait kompozisyon bilgisine ulaşılamamıştır. Bu alanlarda görsel bütünlüğü sağlamak amacıyla ile yapıldığı açık olan kompozisyon ve renklendirmeli tamamlamaların neye göre temellendirildiği anlaşılamamıştır.

Görsel 7. Tahir ile Zühre Mescidi, Mihrap, tamamlama (Yavaş, 2007: 270).

Görsel 8. Tahir ile Zühre Mescidi, Mihrap, tamamlama (Işılay Konak Arşivi).

[2] Tüzüklerle ilgili detaylı bilgi için bkz. http://www.icomos.org.tr

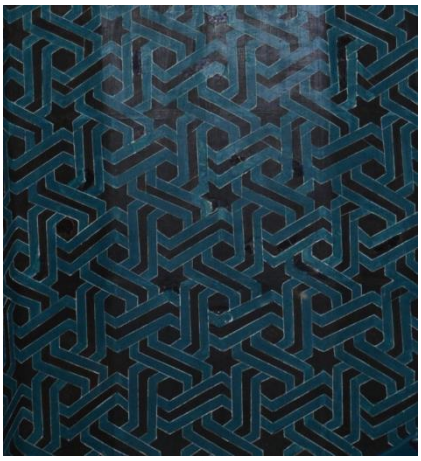

Görsel 9. Taş Mescit, mihrap, kavsara altı orta alan tamamlama (Işılay Konak Arşivi).

Görsel 10. Taş Mescit, Mihrap geniş kuşak, kavsara köşelik, tamamlama (Işılay Konak Arşivi).

İkinci tip tamamlama uygulaması, her iki yapının mihrabının kavsara nişlerinde ve kavsara altı orta alanında görülmektedir. Uygulamada, eksiklikler özgüne zarar vermeyecek nitelikte alçı-harç malzemeyle özgün seviyeye uygun olarak tamamlanmış, tamamlanan yüzeyler renklendirilmeden düz bırakılmıştır.

Bu uygulama, özgün çiniler hakkında var olan verilerin yetersizliğinden dolayı tercih edilmiş ve aşırıya gitmeyen doğru bir tamamlama uygulaması olarak değerlendirilir.

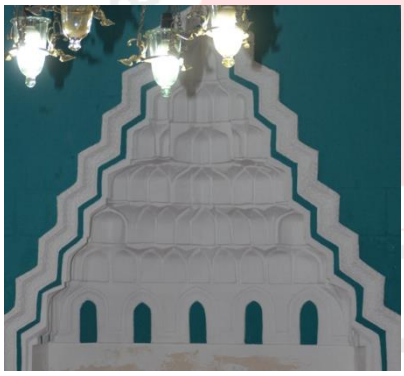

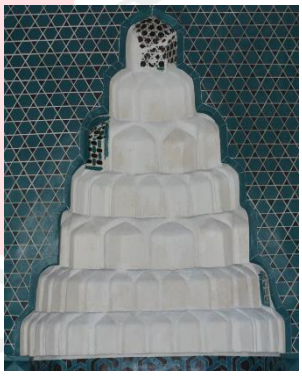

Görsel 11. Tahir ile Zühre Mescidi, kavsara nişleri, tamamlama (Işılay Konak Arşivi).

Görsel 12. Tahir ile Zühre Mescidi, kavsara altı orta alan, tamamlama (Işılay Konak Arşivi).

Görsel 13. Taş Mescit, kavsara nişleri, tamamlama (Işılay Konak Arşivi).

Üçüncü tip tamamlama uygulaması, Tahir ile Zühre Mescidi mihrabının zemininde tek renk turkuaz çinilerinin bulunduğu alçı kabartmalı yüzeylerinde görülür. Uygulamada, eksiklikler özgünden alınan kalıplarla ve özgüne uygun alçı malzemeyle kabartmalı olarak tamamlanmıştır. Ancak tamamlanan yüzeyler ile özgün yüzeyler ayırt edilmeden beyaz renge boyanmıştır.

Uygulamada görsel bir bütünlük sağlanmış ancak tamamlamanın belirtilmesi esası göz ardı edilmiştir. Bu yönüyle eleştirel bir uygulamadır.

Görsel 14. Tahir ile Zühre Mescidi, alçı kabartmalı kuşaklar, tamamlama (Işılay Konak Arşivi).

Dördüncü tip tamamlama uygulaması, Taş Mescit mihrabının kavsara altındaki sol sütuncesinin alt kısmında çok küçük bir alanda uygulanmıştır. Mihrap kavsara altındaki orta alnın sağında ve solunda bulunan sütünce kayıplarının tamamı alçı-harç ile tamamlanmış ve üzeri dekorlanarak mimetik boyanmışken bu küçük alanda beyaz sıvalı alan üzerine özgün kompozisyona ait motifler kontur halinde çizgisel belirtilmiş ve boyanmadan bırakılmıştır.

Sütünce üzerinde özgün çini kaybı yaşayan diğer alanlar, mevcut özgün çinilerden yola çıkarak doğru alçı-harç malzemeyle ve mimetik renklendirmeli olarak tamamlanmıştır. Ancak doğru bir uygulama olarak bu kadar küçük alanda çizgisel tamamlama yapılmış olması, uygulayıcıların tamamlamada bu tür bir tekniğin de var olduğunu ve uygulamasını göstermeyi amaçladığını düşündürmektedir. Ancak mihraplardaki tüm uygulamalardan anlaşıldığı üzere görsel bütünlüğü sağlamak isteği, bu tür yalın tamamlamaların önüne geçmiştir.

Görsel 15. Taş Mescit, mihrap, sol sütünce, tamamlama (Işılay Konak Arşivi).

Beşinci tip tamamlama uygulaması, Tahir ile Zühre Mescidi mihrabının kitabelik panosu ve kavsara köşeliklerinde tespit edilmiştir. Uygulamada, eksiklikler uygun alçı-harç malzeme ile özgün çinilerle hem yüzey seviyede tamamlanmış, yalnızca tamamlanan alanlar değil mevcut olan özgün çinili yüzeyler de tamamen boyanmıştır. Boyamalarda kavsara köşeliklerinde özgünüyle uymayan mavi tonlar, kitabelik panosunda ise beyaz renk uygulanmıştır.

Görsel 16. Tahir ile Zühre Mescidi, mihrap, kavsara köşelik, tamamlama (Işılay Konak Arşivi).

Görsel 17. Tahir ile Zühre Mescidi, mihrap, kitabelik, tamamlama (Işılay Konak Arşivi).

Mihrabın mevcut durumu incelendiğinde, yüzey boyası altında kalan kavsara köşelikleri ve kitabelik panosu özgün çinilerin karo formları ve aralarındaki derz izleri, neme bağlı olarak açıkça izlenebilmektedir. Bu görüntü özgün çinilerin mevcut varlığını net olarak göstermektedir. Yapılan uygulamalarda özgün çini karoların yüzeyleri kapatılarak bozulmalarına sebep olacak şekilde tehlikeye atılmış, onarımlarda özgünün korunması ve belirtilmesi esası tamamen göz ardı edilmiş ve sadece görsel bütünlüğü sağlanması amaçlanmıştır. Modern restorasyon ilkeleri gereği bu uygulama yanlış ve haddi aşan bir uygulamadır.

3. SONUÇ

Yakın tarihlerde, aynı bani tarafından, aynı bölgede yaptırılan Tahir ile Zühre Mescidi ve Taş Mescit yapılarının mihrapları, karşılaştıkları bozucu etkenler sonucu özgün çini süslemelerini yoğun miktarda kaybetmiştir. Bu mihraplarda görülen bozulmalar, son dönem onarım tarihleri ve kayıplara yönelik yapılan tamamlama uygulamaları da benzerlik gösterir.

Onarımlarda tamamlama uygulamaları aslı itibariyle, özgün malzemenin mevcut durumunun korunması ve geleceğe aktarılacak ölçüde sağlamlaştırılması amacıyla yapılmalıdır.

Ancak incelediğimiz örneklerde de olduğu gibi doğru-yanlış nitelikli tamamlama uygulamaları aynı yapı üzerinde görülebilmektedir.

Bu durum süsüleme unsurlarındaki tamamlama uygulamalarında, görsel bütünlük beklentisinin göz ardı edilemez bir gerçek olduğunu ve onarımlardaki tamamlama uygulamalarının da buna bağlı olarak zorlandığını göstermektedir.

Süslemede görsel bütünlük beklentisi anlaşılabilir olmakla birlikte, restorasyon ilkeleri bağlamında yapılacak tüm tamamlama uygulamalarının özgün malzemenin önüne geçmeyecek ve özgünü koruyacak nitelikte olması en önemli gerekliliktir.

Koruma-onarım algı ve uygulamaları dünyada olduğu gibi ülkemizde de gelişmektedir ancak bahsi geçen özgünü koruma şuurun yükseltilmesi, bütüncül doğru tamamlama uygulamalarına imkân verecektir.

KAYNAKÇA

Akmaydalı, H., Konya Merkez Tahir ile Zühre Mescidi, Rölöve Restorasyon dergisi, 3, 101-121, Ankara, 1982.

Demiralp, Y., *Akşehir ve Köylerindeki Türk Anıtları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996.

Karpuz, H., *Türk Kültür Varlıkları Envanteri "Konya",* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2009.

Konak, I., *Selçuklu Veziri Sahip Ata Fahrettin Ali'nin Vakıf Eserlerindeki Çinilerin Geçirdiği Onarımlar ve Mevcut Korunma Durumlarının Değerlendirilmesi*, Doktora Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara, 2021.

Konyalı, İ., H., *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Ankara, 1997.

Uğur, M.F.- Koman M.M., *Sahip Ata ile Oğullarının Hayatı ve Eserleri*, İstanbul, 1934.

Yavaş, A., *Anadolu Selçuklu Veziri Sahip Ata Fahrettin Ali'nin Mimari Eserleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2015.

Yetkin, Ş., *Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi*, İstanbul, 1986.

http://www.icomos.org.tr (Erişim Tarihi: 13.09.2022.

NECİL KÂZIM AKSES'İN MİNYATÜRLER BAŞLIKLI PİYANO YAPITININ YAPISAL (FORM VE EZGİ) ANALİZİ VE ZORLUK SEVİYELERİNİN BELİRLENMESİ

Yiğit Can Eyüboğlu [1]

[1] Trabzon Üniversitesi, Devlet Konservatuvarı, ORCID ID: 0000-0001-8286-3587

ÖZET

Bu çalışmada çoksesli Türk müziğinin birinci kuşak bestecilerinden biri olarak kabul edilen Necil Kâzım Akses'in Minyatürler üst başlıklı, içinde 7 minyatür bulunan solo piyano için bestelenmiş eseri yapısal (form ve ezgi) olarak incelenmiş ve Aydıner'in (2010) ölçek modeli denemesi yoluyla minyatürlerin zorlukları saptanmıştır. "Necil Kâzım Akses'in Minyatürler başlıklı eserinde geleneksel müziğin etkisi nasıldır? sorusu çevresinde 1. Minyatürlerin formu nasıldır? 2. Türk geleneksel müziği elementlerinden nasıl faydalanılmıştır? 3. Minyatürlerin zorluk seviyesi nasıldır? sorularına yanıt aranmıştır. Bu çalışma doküman analizinin kullanıldığı betimsel bir çalışmadır. Yapılan çalışma genelleme amacı taşımadığı, onun yerine Minyatürler'i derinlemesine anlamayı amaçladığı için doğrudan evren (Minyatürler) ile çalışılmıştır. Veri toplama sürecinde hem doküman analizi hem de geleneksel müzikal analiz yöntemi kullanılmıştır. Minyatürlerin her biri kendi içinde cümlelere bölünmüş, cümlelerde kullanılan seslerden bir dizi (gam) oluşturulmuş ve bu gama benzer özellikte olan geleneksel Türk müziği makam dizileri saptanmıştır. Bulgular ışığında sırasıyla minyatürlerin formu: ABA, ABA, ABCAB, ABCDAB, ABAB, ABA ve ABA olduğu, ezgisel incelemede elde dilen bulgular ışığında Hümāyūn, Hüseynî, Uşşāk, Uzzāl, Nev'eser, Nevâ, Segāh, Hicāz ve Arāk makamlarından, çoğunlukla makam özelliklerine uyarak faydalanıldığı görüşmüştür. Minyatür I'de Hümāyūn ve Hüseynî; II'de Uşşāk ve Uzzāl; III'te Uşşāk; IV'te Nev'eser, Hüseynî, Nevâ ve Segāh; V'te sadece Hicāz; VI'da Arāk ve Hüseynî; VII'de Hüseynî, Bûselik makamları ile Müsteār ve Segāh eksik beşlisi birlikte kullanılmıştır. Buna göre 1 makam dizisinin kullanıldığı Minyatür V tonal olarak en sade, 4 makamın kullanıldığı Minyatür III ve V ise en karmaşığıdır. Zorluk düzeylerini belirlemek amacıyla uygulanan ölçekten elde edilen bulgular ışığında 4 tane minyatürün kolay (I, III, IV ve VI), 2 tane minyatürün orta zorlukta (II ve V), 1 tane minyatürün ise Zor (VII) seviyede olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Makam, Müzikal analiz, Necil Kazım Akses

GİRİŞ

Öğrenme sürecindeki bilişsel hedef ve becerilerden biri olan analiz (çözümleme) Bloom taksonomisine göre *hatırlama*dan başlayıp *yaratma*ya giden sürecin dördüncü basamağındadır. Başka bir deyişle analiz, yaratmaya giden süreçte işe vurulması gereken önemli bir hedeftir. Bu taksonomi hatırlama, anlama ve uygulama becerilerini alt düzey düşünme becerileri; analiz, değerlendirme ve yaratma becerilerini ise üst düzey düşünme becerileri olarak ayırmaktadır (Çevik, 2021: 35). Gittikçe karmaşıklaşan tanıma, farkına varma, geri çağırma, yorumlama,

örneklendirme, sınıflama, karşılaştırma, uygulama gibi becerilerden sonra gelen Analiz basamağı ayırt etme, düzenleme ve dayandırma gibi alt becerileri içinde barındıran bir süreçtir (Fer, 2020: 180-181). Bunun ardından daha karmaşığı olan değerlendirme ve yaratma sürecine geçilebilir. Bundan dolayı, yaratma sürecinin en aktif şekilde kullanıldığı alanlardan biri olan mesleki müzik alanında analiz basamağına ulaşabilmek önemlidir.

Mesleki müzik alanının hem icra hem de bestecilik alanlarında yaratma süreci önemlidir. Besteci bir müziği yeni bir ürün/yaratı olarak ortaya koyarken icracı da icrasının müzikal tasarımında/performansında duşuşsal bir tasarım ürünü/yaratısı ortaya koymaktadır. Bilişsel beceriler yoluyla oluşabilecek bu ürün/yaratı öncesinde, Bloom taksonomisine göre yaratma basamağına gelene kadarki süreçlerden geçilmesi gerekir. Bundan dolayı yaratmaya götüren sürecin 4. Basamağındaki analiz basamağı hem besteciler hem de icracılar (ve bu kişilerin eğitim süreci için) için önemlidir. Müzisyenler ve müzik uzmanları için müzikal analiz hayati bir beceridir (White, 2003: vii)

Mesleki müzik eğitimi veren kurumların özellikle bestecilik eğitimi alanında analiz o eğitim sürecini oluşturan en önemli elementlerden biridir. Uçan'a (1992: 1) göre "analizi kapsamayan, analize yer vermeyen veya analize dayanmayan bir konu, iş, süreç ve ürün yeterince başarılı, etkili ve verimli olamaz" (Akt. Bağçeci, 2003: 162). Çünkü analiz sayesinde bir ürünün nasıl oluştuğu, hangi materyallerin birleşerek bu bütünü oluşturduğu, nereden geldiği, neden ve nasıl güzel ya da çirkin olduğu gibi sorulara yanıt alınabilir. Analiz "materyalin onu oluşturan kısımlarına ayrılması ve kısımların birbiri ve materyalin bütünü ile nasıl bir ilişki içinde olduğunun ayrıştırma, düzenleme, örgütleme ve irdeleme gibi bilişsel süreçler yürüterek belirlenmesi ile ilgilidir" (Anderson, ve diğerleri, 2001: 103). Müzikal analiz yoluyla da bir eseri var eden bütün yapılar (form, armoni, ezgi, ritim vb.) incelenebilir. Müziği icracılar daha iyi bir performans sağlayabilmek için analiz eder, besteciler üretme/yaratma sürecinin bir parçası olarak yaratıcı güçlerini artırmak için (hem kendi hem de diğer bestecilerin müziklerini) analiz eder, müzikologlar müziğin stilini ve müzik tarihindeki yerini daha iyi anlayabilmek için analiz ederler (White, 1994: 1).

Türkiye'deki bestecilik eğitiminde çeşitli ülkelerin bestecilerinin yanında Türk bestecilerinin eserlerinin analizine de yer verilmektedir. Çünkü etkili ve sürdürülebilir öğrenmeyi sağlamak için yoğun, çok yönlü ve planlı etkileşimlere ihtiyaç vardır (Sever & Sever, 2017: 510). Müzik ve besteci ya da müzik ve icracı arasındaki bu etkileşimi artırmanın en iyi yolu o an ilgilenilmekte olan müziği derinlemesine analiz etmekle mümkün olabilir. Bir müziği analiz etmenin besteci açısından bir diğer faydası ise ulusal müzik bilincinin sağlanmasıdır. Bu ulusal müziği yaratma süreci de yeni yetişenlerden öncekilerin eserlerinin analizi yoluyla gerçekleşen öğrenmeler sonucunda olabilir.

Tarih boyunca yazılmış müziklere bakıldığında bestecilerin kendilerinden önceki besteciler ve eserleriyle, aynı zamanda geleneksel ve dini müzikle bağlantısı azımsanamayacak kadar müziklerine etki etmiştir. Bu durum bazen dini bir eser besteleyerek bazen de bir halk şarkısı için varyasyonlar yazarak olmuştur. Türkiye'de de özellikle birinci kuşak çoksesli Türk müziği bestecileri bu durumun farkında olarak geleneksel müzikler ve bu müzikleri oluşturan materyallerden faydalanmışlardır. Bu bestecilerden birisi de Necil Kâzım Akses'tir.

Akses (1908-1999) İstanbul, Viyana ve Prag'da müzik eğitimi aldıktan sonra 1934 yılında Türkiye'ye dönen, sonradan Ankara Devlet Konservatuvarı olarak ayrılacak Musiki Muallim Mektebi'nde öğretmenlik yapan 1. kuşak çoksesli Türk bestecileri arasında görülen bir besteci

ve eğitimcidir. Daha çok senfonik müzik besteleme eğiliminde olan Akses 1936 yılında "Minyatürler" başlıklı 7 kısımdan oluşan müziğini bestelemiş ve aynı yıl Jorj D. Papajorjiu tarafından İstanbul'da, son olarak ise 2011 yılında Ankara'da yayınlanmıştır.

Bu çalışmada hem icracılara hem de bestecilik eğitimi görenlere yönelik yapı (form ve ezgi) analizi ile minyatürlerde kullanılmış olan dizilerin makamsal benzerlikleri saptanmıştır. Aydınoğlu'na (2014) göre Türk bestecilerinin eserlerinin kolaydan zora doğru sıralanmamış olmasından dolayı eserlerin zorluk seviyeleri bilinmemekte ve bu durum Türk eserlerinin piyano eğitiminde daha az yer almasına sebep olmaktadır. Bundan dolayı yapılan müzikal analizin içine minyatürlerin zorluk seviyesinin belirlenmesi de dahil edilerek "Necil Kâzım Akses'in Minyatürler başlıklı eserinde geleneksel müziğin etkisi nasıldır? sorusu çevresinde 1. Minyatürlerin formu nasıldır? 2. Türk geleneksel müziği elementlerinden nasıl faydalanılmıştır? 3. Minyatürlerin zorluk seviyesi nasıldır? sorularına yanıt aranmıştır. Bu çalışma derinlemesine form, ezgi ve tonalite analizi içeriyor olması sebebiyle diğer çalışmalardan ayrılmaktadır. İcracı ve bestecilere bu eseri ve müziği oluşturan elementler arasındaki bağlantıları geleneksel müzikle ilişkilendirerek gösterebileceği için önemlidir. Çalışma Akses'in (1936) Minyatürler başlıklı solo piyano eseri, bu eserin form, ezgi analizi, makamsal benzerliklerin tespiti ve zorluk seviyesinin belirlenmesi ile sınırlandırılmıştır.

YÖNTEM

Bu çalışma doküman analizinin kullanıldığı betimsel bir çalışmadır. Dokuman analizi "araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar" (Yıldırım & Şimşek, 2021: 189). Yapılan çalışma genelleme amacı taşımadığı, onun yerine Minyatürler'i derinlemesine anlamayı amaçladığı için doğrudan evren (Minyatürler) ile çalışılmıştır. Akses'in 1936 ve 2011 basımı Minyatürler notası karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir.

Veri toplama sürecinde hem doküman analizi hem de geleneksel müzikal analiz yöntemi kullanılmıştır. Minyatürlerin her biri kendi içinde cümlelere bölünmüş, cümlelerde kullanılan seslerden bir dizi (gam) oluşturulmuş ve bu gama benzer özellikte olan geleneksel Türk müziği makam dizileri saptanmıştır. Daha sonra bulunan makam dizileri ve cümleler yoluyla tümevarımcı bir yaklaşımla bölmeler belirlenmiştir.

Geleneksel Türk müziğine ait perde isimleri geleneksel isimleriyle, uluslararası sisteme uygun olan perde isimleri ise harflerle ifade edilmiştir. Kullanılan harfler Alman sistemindeki haliyle kullanılmış ve Çizelge 1'de gösterilmiştir.

Çizelge 1. Alman Sisteminde Notaların Harflerle Gösterimi

Nota İsmi	Harf	Bemollü Hali	Diyezli Hali
A	La	As	Ais
H	Si	B	His
C	Do	Ces	Cis
D	Re	Des	Dis
E	Mi	Es	Eis
F	Fa	Fes	Fis
G	Sol	Ges	Gis
H	Si♭	-	-

Minyatürlerin zorluk seviyesi belirlenirken Aydıner'in (2010) Türk solo piyano eserlerinin zorluk düzeylerinin belirlenmesine yönelik ölçek modeli denemesi (r=.90) kullanılmıştır. Bu ölçek 8 ölçütle 3 (kolay/orta zorluk/zor) zorluk seviyesi belirlemeyi amaçlamaktadır. Ölçütün kriterlerine göre her bir eser 1-3 arasında puanlanmakta ve ölçütlerin toplam puanlarının ortalaması alınarak 1-1.66 arası kolay, 1.67-2.33 arası orta zorluk, 2.34-3 arası da zor olarak değerlendirilmektedir. Ölçekteki maddeler ve puanlama kriterleri Çizelge 2'de gösterilmiştir.

Çizelge 2. Zorluk Düzeyi Belirleme Ölçeği

		PUAN ARALIKLARI		
No	**ÖLÇÜTLER**	**1 PUAN**	**2 PUAN**	**3 PUAN**
1	Eserlerin ses alanları	2–3,5 Oktav	4–5,5 Oktav	6–7,5 Oktav
2	Eserlerin (8'lik nota değeri cinsinden) uzunlukları	1–150 Sekizlik Nota	150–300 Sekizlik Nota	300–450 Sekizlik Nota
3	Eserlerin armonik/yatay dokularındaki yoğunlukları	2–3 Ses Partili	4–5 Ses Partili	6–7 Ses Partili
4	Eserlerin ölçü göstergelerinin özellikleri	Basit Ölçü Göstergelerinden Birinin Kullanılması	Aksak Ölçü Göstergelerinin ya da Birden Fazla Ölçü Göstergesinin Bir Arada Kullanılması	Aksak Ölçü Göstergelerinin ve Birden Fazla Ölçü Göstergesinin Bir Arada Kullanılması
5	Eserlerde kullanılan ritm kalımlarının sayıları	5–14 Ritim Kalıbı	15–24 Ritim Kalıbı	25–35 Ritim Kalıbı
6	Eserlerde kullanılan nota/sus değerlerinin çeşitliliği	2–6 Çeşit Nota Değeri	7–11 Çeşit Nota Değeri	12 -16 Çeşit Nota Değeri
7	Eserlerin içerdikleri temel piyano tekniklerinin sayıları	1–2 Temel Piyano Tekniği	3–4 Temel Piyano Tekniği	5–6 Temel Piyano Tekniği
8	Eserlerin içerdikleri el pozisyonu değişimleri	Seyrek Sıklıkta Değişim	Orta Sıklıkta Değişim	Büyük Sıklıkta Değişim

BULGULAR

Bu başlık altında geleneksel Türk müziği makam dizileri ile ilişkilendirilerek Minyatürlerin yapı (form ve ezgi) analizi ve zorluk düzeyi belirleme ölçeği sonucunda elde edilen bulgular sunulmuştur. Görsellerde anlamlı bir bütün oluşturan bölmeler büyük harf ile A, B, C olarak; bölmelerin alt bölünmeleri olan cümleler ise küçük harf ile a, a1, b, b2 vb. olarak sunulmuştur. "g" harfi ilk ölçüde *giriş*, cümleler arasında ise *geçit* anlamında kullanılırken "u" bir cümlenin *uzaması*, "k" ise *kapanış* (bitiriş) için kullanılmıştır.

1.1. Minyatür I

A										B				A			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
g	a1			g	a2				g	b1		b2		a1+a2'			
Hümāyūn (Es)										Hüseynî (As)				Hümāyūn (Es)			

Görsel 1. Minyatür I'in Yapısal Analizi (Form ve Ezgi)[1]

Görsel 1'de görüldüğü üzere I numaralı minyatür incelendiğinde üç bölmeli (A-B-A) şarkı formu bulunmuştur. Bütün cümleler eksik ölçü olarak başlamaktadır. Bundan dolayı 1. Ölçü giriş (g) olarak tanımlanmıştır. **A bölmesi**nde kullanılan sesler bir dizi oluşturacak şekilde sıralandığında Görsel 2'de gösterildiği gibi bir dizi oluşmaktadır.

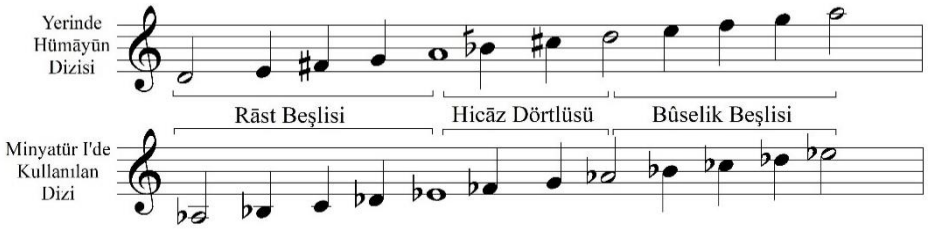

Görsel 2. Minyatür I'in A Bölmesinde Kullanılan Dizi

Görsel 2'de görüldüğü gibi Minyatür I'in A bölmesinde kullanılan Es kararlı dizi Hümāyūn Makamının dizisi ve yapısıyla büyük bir benzerlik göstermektedir. İlgili makamın güçlü perdesi olan nevâya karşılık gelen, eserde kullanılan As sesindeki kalışlar ve karar sesi (dügâh, eserde Es) bu benzerliği kuvvetlendirmektedir.

Minyatür I'in **B bölmesi**nde kullanılan sesler bir dizi oluşturacak şekilde sıralandığında Görsel 3'te gösterildiği gibi bir dizi oluşmaktadır.

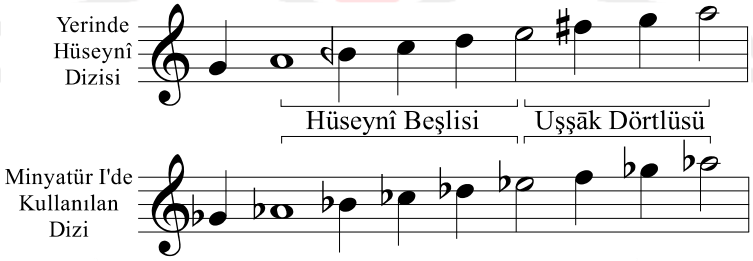

Görsel 3. Minyatür I'in B Bölmesinde Kullanılan Dizi

Görsel 3'te görüldüğü gibi Minyatür I'in B bölmesinde kullanılan As kararlı dizi Hüseynî Makamının dizisi ve yapısıyla büyük bir benzerlik göstermektedir. İlgili makamın güçlü perdesi olan hüseynî perdesine karşılık gelen, eserde kullanılan Es sesine atlamalar ve karar sesi (dügâh, eserde As) bu benzerliği kuvvetlendirmektedir.

[1] Minyatürlerin yapısal (form ve ezgi) analizini içeren bu tür görsellerin ilk satırı bölmeleri, ikinci satırı ölçüleri, üçüncü satırı cümleleri ve son satırı ilgili makamları göstermektedir. Görsellerin uzun olması sebebiyle bu bilgilerin görsellere eklenmesi yerine dipnot ile ifade edilmesi uygun bulunmuştur.

Bölmelerin karar seslerine bakıldığın Es-As-Es bulunmuştur. Böylelikle cümleler arasında beşli/dörtlü bir ilişki olduğu söylenebilir.

1.2. Minyatür II

A												B										A									
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31
g		a1	a2	a2	a3		a1	a2	a2	a3		b1	b2	b1'				b1	b2'			u			g		a1	a2	a3	
Uşşāk (A)												Uzzāl (A)										Uşşāk (A)								

Görsel 4. Minyatür II'nin Yapısal Analizi (Form ve Ezgi)

Görsel 4'te görüldüğü üzere II numaralı minyatür incelendiğinde üç bölmeli (A-B-A) şarkı formu bulunmuştur. İlk 2 ölçü A bölmesi içinde bir giriş olarak nitelendirilmiştir. **A bölmesi**nde kullanılan sesler bir dizi oluşturacak şekilde sıralandığında Görsel 5'te gösterildiği gibi bir dizi oluşmaktadır.

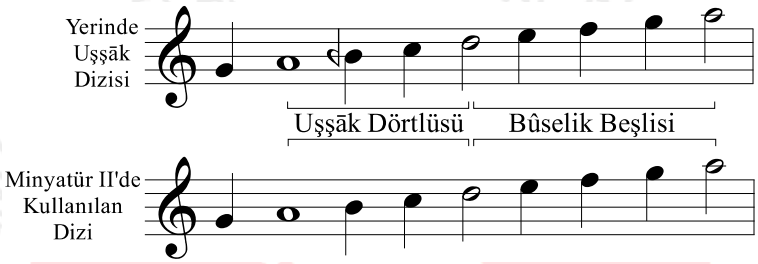

Görsel 5. Minyatür II'nin A Bölmesinde Kullanılan Dizi

Görsel 5'te görüldüğü gibi Minyatür II'nin A bölmesinde kullanılan A kararlı dizi Uşşāk Makamının dizisi ve yapısıyla büyük bir benzerlik göstermektedir. İlgili makamın güçlü perdesi olan nevâ perdesine karşılık gelen, eserde kullanılan D sesine atlamalar ve bu sesin tekrarları, karar sesi (dügâh, eserde A) ve dizinin pest bölgesinden başlayıp genişlemiyor olması bu benzerliği kuvvetlendirmektedir.

Minyatür II'nin **B bölmesi**nde kullanılan sesler bir dizi oluşturacak şekilde sıralandığında Görsel 6'da gösterildiği gibi bir dizi oluşmaktadır.

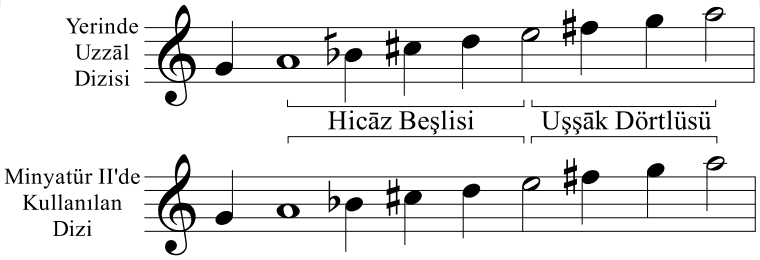

Görsel 6. Minyatür II'nin B Bölmesinde Kullanılan Dizi

Görsel 6'da görüldüğü gibi Minyatür II'in B bölmesinde kullanılan A kararlı dizi Uzzāl Makamının dizisi ve yapısıyla büyük bir benzerlik göstermektedir. İlgili makamın güçlü perdesi olan hüseynî perdesine karşılık gelen, eserde kullanılan E sesine yapılan vurgular ve kalışlar, karar sesi (dügâh, eserde A) ve inici seyir izliyor olması bu benzerliği kuvvetlendirmektedir.

Cümlelerin karar seslerin bakıldığında hepsi A kararlıdır. Bundan dolayı Minyatür II tonal tasarım bakımından Minyatür I'den ayrışmaktadır.

1.3. Minyatür III

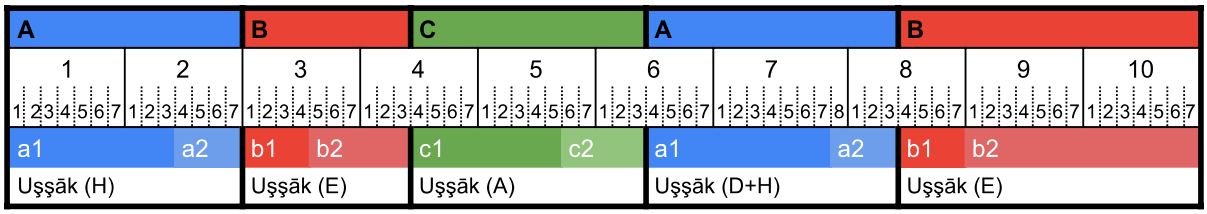

Görsel 7. Minyatür III'ün Yapısal Analizi (Form ve Ezgi)

Görsel 7'de görüldüğü üzere III numaralı minyatür incelendiğinde beş bölmeli (A-B-C-A-B) başka bir deyişle katlı şarkı formu bulunmuştur. Her ne kadar beş bölmeli gözükse de Minyatür III A(AB)-B(C)-A(AB) şeklinde üç bölmeli ya da tüm bölmelerin benzer bir diziye sahip olması sebebiyle tek bölmeli bir form (sadece A) olarak da nitelendirilebilir. Bu minyatürde 7. Ölçü 8 dörtlükten, diğerleri 7 dörtlükten oluştuğu ve cümle bölünmeleri ölçülerin içinde gerçekleştiği için Görsel 7'de her bir dörtlük gösterilmiştir. **A bölmesi**nde kullanılan sesler bir dizi oluşturacak şekilde sıralandığında Görsel 8'de gösterildiği gibi bir dizi oluşmaktadır.

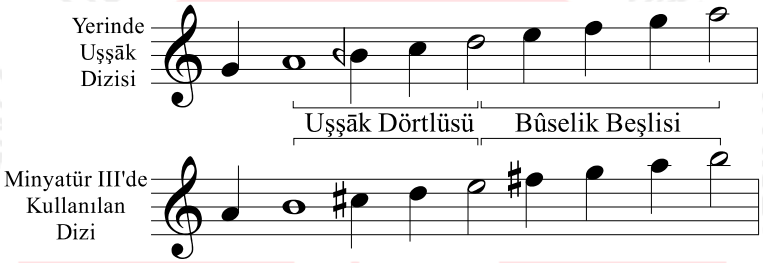

Görsel 8. Minyatür III'ün A Bölmesinde Kullanılan Dizi

Görsel 8'de görüldüğü gibi Minyatür III'ün A bölmesinde kullanılan B kararlı dizi Uşşāk Makamının dizisi ve yapısıyla büyük bir benzerlik göstermektedir. İlgili makamın güçlü perdesi olan nevâ perdesine karşılık gelen, eserde kullanılan E sesine atlamalar ve karar sesi (dügâh, eserde B) bu benzerliği kuvvetlendirmektedir.

Minyatür III'ün **B bölmesi**nde kullanılan sesler bir dizi oluşturacak şekilde sıralandığında Görsel 9'da gösterildiği gibi bir dizi oluşmaktadır.

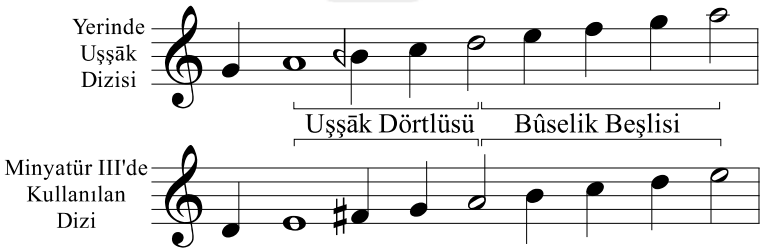

Görsel 9. Minyatür III'ün B Bölmesinde Kullanılan Dizi

Görsel 9'da görüldüğü gibi Minyatür III'ün B bölmesinde kullanılan E kararlı dizi Uşşāk Makamının dizisi ve yapısıyla büyük bir benzerlik göstermektedir. İlgili makamın güçlü perdesi olan nevâ perdesine karşılık gelen, eserde kullanılan A sesine yapılan atlamalar ve kalışlar bu benzerliği kuvvetlendirmektedir.

Minyatür III'ün **C bölmesi**nde kullanılan sesler bir dizi oluşturacak şekilde sıralandığında Görsel 10'da gösterildiği gibi bir dizi oluşmaktadır.

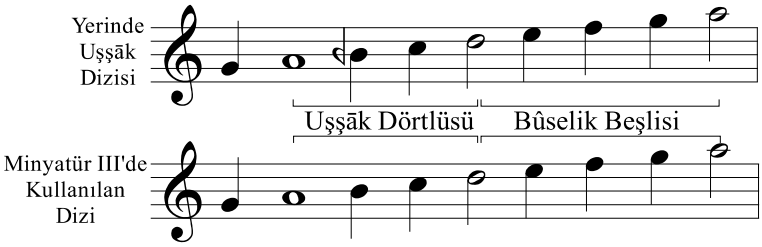

Görsel 10. Minyatür III'ün C Bölmesinde Kullanılan Dizi

Görsel 10'da görüldüğü gibi Minyatür III'ün C bölmesinde kullanılan A kararlı dizi Uşşāk Makamının dizisi ve yapısıyla büyük bir benzerlik göstermektedir. İlgili makamın güçlü perdesi olan nevâ perdesine karşılık gelen, eserde kullanılan D sesine yapılan dönüşler ve kalışlar ile karar sesi (dügâh, eserde A) bu benzerliği kuvvetlendirmektedir.

Minyatür III'ün **tekrar eden A bölmesi**nde daha önceki 2 minyatürden farklı olarak kullanılan sesler bir dizi oluşturacak şekilde sıralandığında iki farklı dizi oluşmaktadır. A ilk olarak Görsel 11'deki dizi ile gelmekte, daha sonra Görsel 8'deki dizi ile gelmektedir.

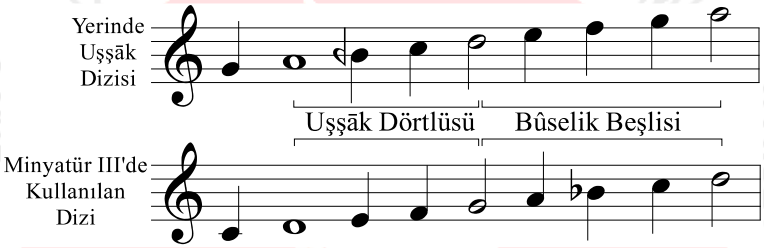

Görsel 11. Minyatür III'ün Tekrar Eden A Bölmesinde Kullanılan Dizi

Görsel 11'de görüldüğü gibi Minyatür III'ün tekrar eden A bölmesinde kullanılan D kararlı dizi Uşşāk Makamının dizisi ve yapısıyla büyük bir benzerlik göstermektedir. Burada ilk gelişinden farklı olarak A'nın ilk 8 vuruşu Görsel 11'deki D kararlı diziden gelmektedir. Müziğin geri kalanı ise ilk geldiği tonal yapıya sahiptir. Böylelikle hem cümlelerin dağılımı hem de ölçü anahtarındaki değişim sebebiyle önceki 2 minyatürden ayrışmaktadır.

Minyatür III'ün bölmelerindeki karar seslerine bakıldığında H-E-A-D-H-E bulunmuştur. Cümleler arasında Minyatür I'de olduğu gibi beşli bir ilişki vardır.

1.4. Minyatür IV

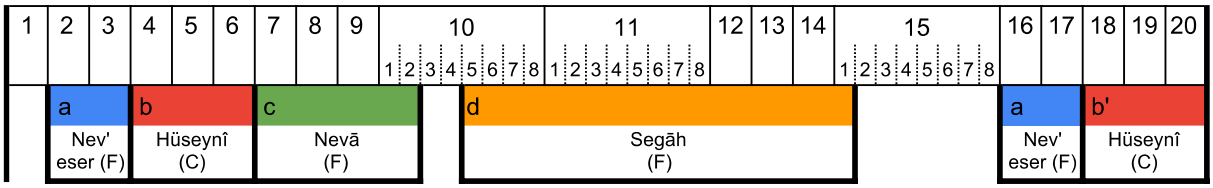

Görsel 12. Minyatür IV'ün Yapısal Analizi (Form ve Ezgi)

Görsel 12'de görüldüğü üzere IV numaralı minyatür incelendiğinde dört farklı cümle tespit edilmiştir. Bu cümlelerin her biri farklı bir bölme olarak değerlendirilebileceği gibi birleştirilerek A(a ve b)-B(d)-A(a ve b) olarak karar verişlerine göre bölünerek 3 bölmeli şarkı formu olarak da nitelendirilebilir. Ancak bu minyatür polifonik bir yapıdadır ve kanon olarak tasarlanmıştır. Bundan dolayı bölmeleri ölçü bazında bölmek mümkün değildir. Yapılan analiz de sadece sağ el baz alınarak yapılmıştır. "d" cümlesi ölçü ortasında başladığı için Görsel 12'deki 10, 11 ve 15. ölçülerde vuruşlar da gösterilmiştir. **a cümlesi**nde kullanılan sesler bir dizi oluşturacak şekilde sıralandığında Görsel 13'te gösterildiği gibi bir dizi oluşmaktadır.

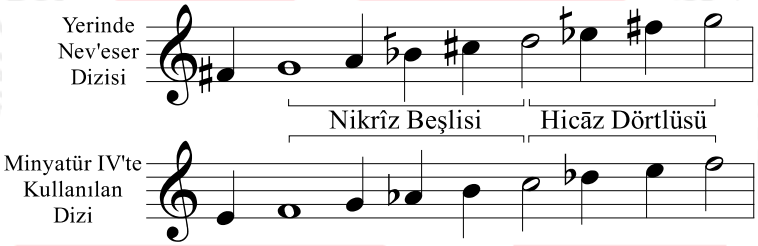

Görsel 13. Minyatür IV'ün a Cümlesinde Kullanılan Dizi

Görsel 13'te görüldüğü gibi Minyatür IV'ün a cümlesinde kullanılan F kararlı dizi Nev'eser Makamının dizisi ve yapısıyla büyük bir benzerlik göstermektedir. İlgili makamın güçlü perdesi olan nevâ perdesine karşılık gelen, eserde kullanılan C sesine atlamalar ve karar sesi (rast, eserde F) bu benzerliği kuvvetlendirmektedir.

Minyatür IV'ün **b cümlesi**nde kullanılan sesler bir dizi oluşturacak şekilde sıralandığında Görsel 14'te gösterildiği gibi bir dizi oluşmaktadır.

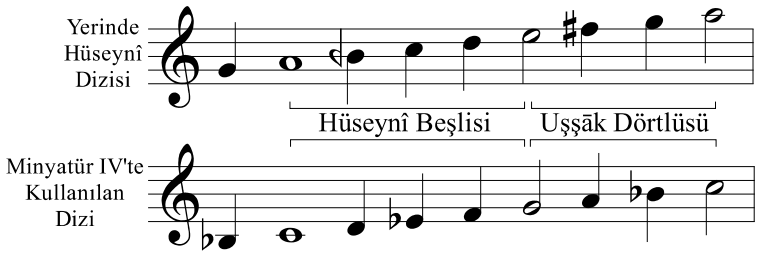

Görsel 14. Minyatür IV'ün b Cümlesinde Kullanılan Dizi

Görsel 14'te görüldüğü gibi Minyatür IV'ün b cümlesinde kullanılan C kararlı dizi Hüseynî Makamının dizisi ve yapısıyla büyük bir benzerlik göstermektedir. a cümlesinde bulunan E sesinin 4. ölçüde Es, As sesinin A olması dizisel bir değişiklik olduğunu göstermekle birlikte karar sesi de bu benzerliği kuvvetlendirmektedir.

Minyatür IV'ün **c cümlesi**nde kullanılan sesler bir dizi oluşturacak şekilde sıralandığında Görsel 15'te gösterildiği gibi bir dizi oluşmaktadır.

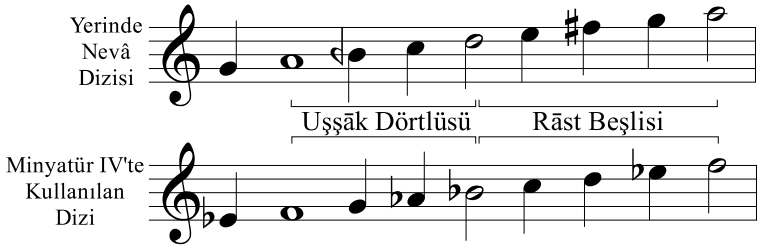

Görsel 15. Minyatür IV'ün c Cümlesinde Kullanılan Dizi

Görsel 15'te görüldüğü gibi Minyatür IV'ün c cümlesinde kullanılan F kararlı dizi Nevâ Makamının dizisi ve yapısıyla büyük bir benzerlik göstermektedir. b cümlesinden farklı sesler kullanılması burada yeni bir dizinin kullanıldığını göstermektedir. Karar sesi (dügâh, eserde F) ve tiz bölgelere doğru yapılan genişleme bu benzerliği kuvvetlendirmektedir.
Minyatür IV'ün **d cümlesi**nde kullanılan sesler bir dizi oluşturacak şekilde sıralandığında **Görsel 16**'da gösterildiği gibi bir dizi oluşmaktadır.

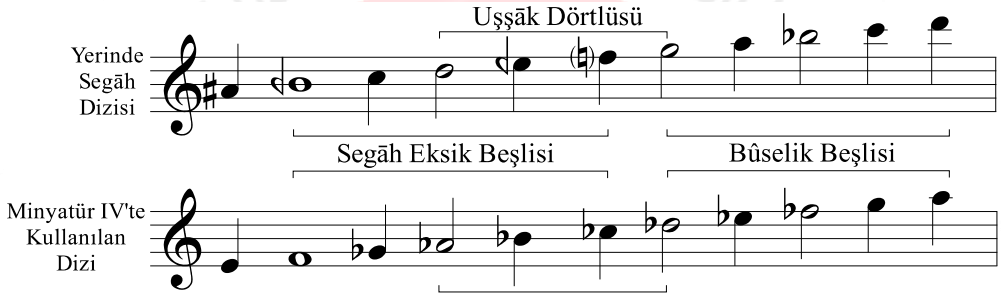

Görsel 16. Minyatür IV'ün d Cümlesinde Kullanılan Dizi

Görsel 16'da görüldüğü gibi Minyatür IV'ün d cümlesinde kullanılan F kararlı dizi Segāh Makamının dizisi ve yapısıyla büyük bir benzerlik göstermektedir. c cümlesinden farklı sesler kullanılması burada yeni bir dizinin kullanıldığını göstermektedir. Karar sesi (segāh, eserde F) bu benzerliği kuvvetlendirmektedir.
Minyatür IV'ün cümlelerindeki karar seslerine bakıldığında F-C-F-F-F-C bulunmuştur. Cümleler arasında Minyatür I ve III'te olduğu gibi beşli bir ilişki vardır.

1.5. Minyatür V

A						B		A						B	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
a1		a2		a3		b	b	a1		a2		a3		b	b
Hicāz (A)						Akorlar		Hicāz (A)						Akorlar	

Görsel 17. Minyatür V'in Yapısal Analizi (Form ve Ezgi)

Görsel 17'de görüldüğü üzere V numaralı minyatür incelendiğinde iki bölmeli (A-B) şarkı formu bulunmuştur. A bölmesinde 3 cümle varken B bölmesinde 1 cümle iki kez getirilmektedir. **A bölmesi**nde de **B bölmesi**nde de kullanılan sesler aynıdır. Bu sesler bir dizi oluşturacak şekilde sıralandığında Görsel 18'de gösterildiği gibi bir dizi oluşmaktadır.

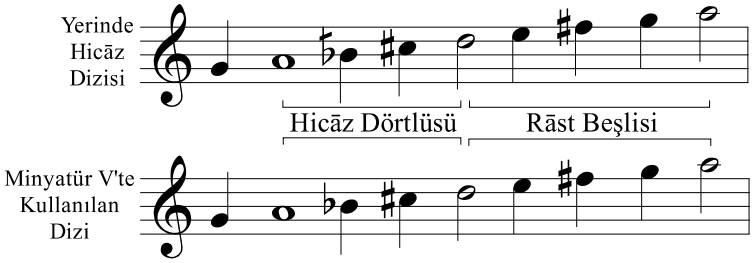

Görsel 18. Minyatür V'in A ve B Bölmesinde Kullanılan Dizi

Görsel 18'de görüldüğü gibi Minyatür V'in A ve B bölmesinde kullanılan A kararlı dizi Hicāz Makamının dizisi ve yapısıyla büyük bir benzerlik göstermektedir. İlgili makamın güçlü perdesi olan nevâ perdesine karşılık gelen, eserde kullanılan D sesinde 2. Ölçüdeki uzun kalış, B bölmesinin son akorunda gelen Fis sesi ve karar sesi (dügâh, eserde A) bu benzerliği kuvvetlendirmektedir.

Minyatür V form bakamından daha önceki minyatürlerden ayrışmaktadır. Bundan önceki minyatürlerin B bölmesinde ezgisel hareketler varken Minyatür V'te sadece akorlar kullanılmıştır. Minyatür V'in bölmelerindeki karar seslerine bakıldığında sadece A bulunmuştur. Bu durum tonal tasarım bakımından Minyatür V'i II ile benzeştirirken I, III ve IV'ten ayrıştırmaktadır.

1.6. Minyatür VI

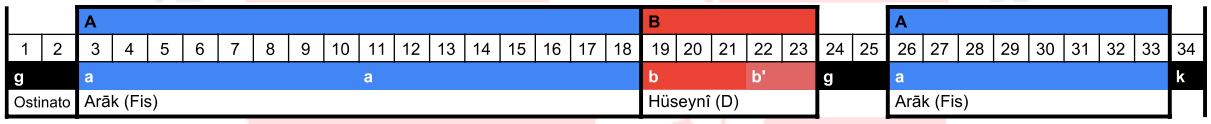

Görsel 19. Minyatür VI'nın Yapısal Analizi (Form ve Ezgi)

Görsel 19'da görüldüğü üzere VI numaralı minyatür incelendiğinde üç bölmeli (A-B-A) şarkı formu bulunmuştur. Bu minyatür giriş, geçiş ve kapanış kısımlarıyla daha önceki minyatürlerden farklılaşmaktadır. Minyatür I'deki 1 ölçülük girişten farklı olarak bu minyatürde 2 ölçü giriş vardır. **A bölmesi**nde kullanılan sesler bir dizi oluşturacak şekilde sıralandığında Görsel 20'de gösterildiği gibi bir dizi oluşmaktadır.

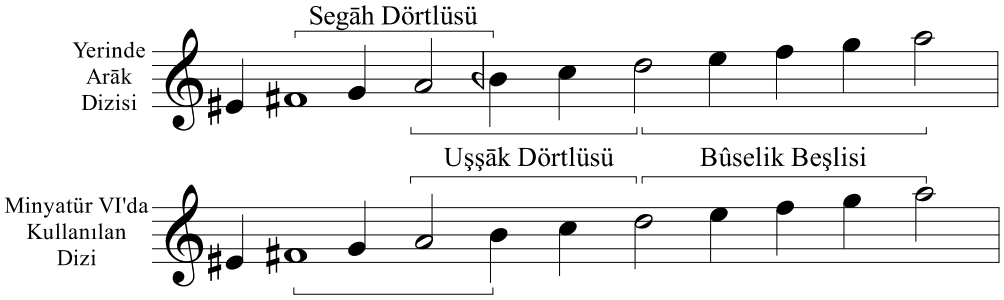

Görsel 20. Minyatür VI'nın A Bölmesinde Kullanılan Dizi

Görsel 20'de görüldüğü gibi Minyatür VI'nın A bölmesinde kullanılan Fis kararlı dizi Arāk Makamının dizisi ve yapısıyla büyük bir benzerlik göstermektedir. İlgili makamın güçlü perdesi olan dügâh perdesine karşılık gelen, eserde kullanılan A sesine tekrarlanan kalışlar ve karar sesi (arak, eserde Fis) bu benzerliği kuvvetlendirmektedir.

Minyatür VI'nın **B bölmesi**nde kullanılan sesler bir dizi oluşturacak şekilde sıralandığında Görsel 21'de gösterildiği gibi bir dizi oluşmaktadır.

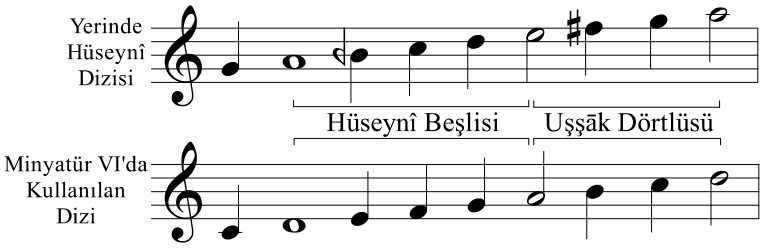

Görsel 21. Minyatür VI'nın B Bölmesinde Kullanılan Dizi

Görsel 21'de görüldüğü gibi Minyatür VI'nın B bölmesinde kullanılan D kararlı dizi Hüseynî Makamının dizisi ve yapısıyla büyük bir benzerlik göstermektedir. İlgili makamın karar perdesi olan dügâh perdesine karşılık gelen, eserde kullanılan D sesinde yapılan ısrarlı bu benzerliği kuvvetlendirmektedir.

Minyatür VI'nın bölmelerindeki karar seslerine bakıldığında Fis-D-Fis bulunmuştur. Cümleler arasında daha önceki minyatürlerden farklı bir ilişki vardır. Dizinin 6. derece sesi üzerinde bulunan beşlinin üstüne 4 ve 5. derece seslerinin simetrik olarak yukarı taşınması sonucu oluşan dizi kullanılmıştır. B bölmesinde kullanılan dizinin Arāk makamı dizisi üzerinden düşünüldüğünde ikincil durak/güçlüsü üzerine kurulmuş bir dizi olduğu söylenebilir.

1.7. Minyatür VII

A																B												A						
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35
a1				a1				a2				a2				b1		b2		u1		u2		u3				k1		k1		k2		
Hüseynî (Dis)																Bûselik (Gis)				Müsteār ve Segāh (Fis)								Hüseynî (Dis)						

Görsel 22. Minyatür VII'nin Yapısal Analizi (Form ve Ezgi)

Görsel 22'de görüldüğü üzere VII numaralı minyatür incelendiğinde üç bölmeli (A-B-A) şarkı formu bulunmuştur. A bölmesine ait malzemeler A bölmesinin ikinci gelişinde kapanış (k) olarak kullanılmıştır. Bundan dolayı A bölmesinin ikinci gelişi Coda olarak da nitelendirilebilir. **A bölmesi**nde kullanılan sesler bir dizi oluşturacak şekilde sıralandığında Görsel 23'te gösterildiği gibi bir dizi oluşmaktadır.

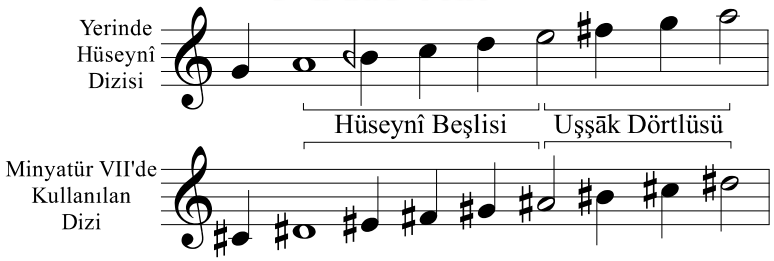

Görsel 23. Minyatür VII'nin A Bölmesinde Kullanılan Dizi

Görsel 23'te görüldüğü gibi Minyatür VII'nin A bölmesinde kullanılan Dis kararlı dizi Hüseynî Makamının dizisi ve yapısıyla büyük bir benzerlik göstermektedir. İlgili makamın güçlü perdesi olan hüseynî perdesine karşılık gelen, eserde kullanılan Ais sesinin tekrarlanması ve karar sesi (dügâh, eserde Dis) bu benzerliği kuvvetlendirmektedir.

Minyatür VII'nin **B bölmesi**nde kullanılan sesler bir dizi oluşturacak şekilde sıralandığında Görsel 24'te gösterildiği gibi bir dizi oluşmaktadır.

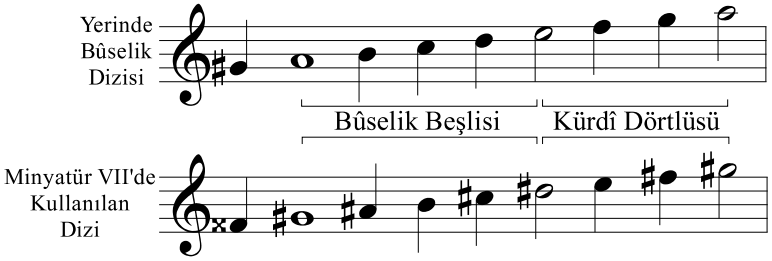

Görsel 24. Minyatür VII'nin B Bölmesinde Kullanılan Dizi

Görsel 24'te görüldüğü gibi Minyatür VII'in B bölmesinde kullanılan Gis kararlı dizi Bûselik Makamının dizisi ve yapısıyla büyük bir benzerlik göstermektedir. İlgili makamın karar sesi (dügâh, eserde Gis) ve Bûselik makamının ikincil durak/güçlü sesinin (çargâh, eserde H) ısrarla duyuruluyor olması bu benzerliği kuvvetlendirmektedir. B bölmesindeki uzamada ise müsteār eksik beşlisi ve segāh eksik beşlisinden faydalanıldığı görüşmüştür. Uzamada kullanılmış olan sesler ve ilgili makamsal öğe görselde gösterilmiştir.

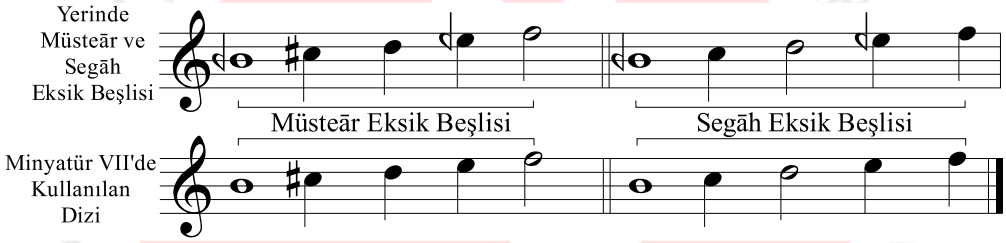

Görsel 25. Minyatür VII'nin B Bölmesinin Uzamasında Kullanılan Beşliler

Minyatür VII'nin cümlelerindeki karar seslerine bakıldığında Dis-Gis-Dis bulunmuştur. Cümleler arasında Minyatür I, II ve IV'te olduğu gibi beşli bir ilişki vardır. Böylelikle bütün minyatürlerin kendi içindeki karar sesleri göz önünde bulundurularak armonik tasarımlarında I, III, IV ve VII'de beşli bir ilişki, II ve V'te tek bir ton, VI'da ise güçlü üstü ile bir ilişki olduğu söylenebilir.

1.8. Minyatürlerin Zorluk Seviyesinin Belirlenmesine Dair Bulgular

Miyatürlere uygulanan ölçek maddelerinden elde edilen veriler Çizelge 3'te gösterilmiştir.

Çizelge 3. Maddelerden Elde Edilen Veriler

		MİNYATÜR NUMARASI						
No	**ÖLÇÜTLER**	I	II	III	IV	V	VI	VII
1	Eserlerin ses alanları	Es3-Ces6	C2-E6	A2-D6	C2-As5	C2-D6	G3-D5	Gis-1-Fis7
2	Eserlerin (8'lik nota değeri cinsinden) uzunlukları	90	217	142	160	116	238	315
3	Eserlerin armonik/yatay dokularındaki yoğunlukları	2	4	3	2	7	3	7
4	Eserlerin ölçü göstergelerinin özellikleri	Aksak	Aksak	Aksak ve Birden fazla	Aksak	Birden Fazla	Aksak	Aksak
5	Eserlerde kullanılan ritm kalımlarının sayıları	16-25	1-15	1-15	1-15	1-15	1-15	1-15
6	Eserlerde kullanılan nota/sus değerlerinin çeşitliliği	8	3	6	3	7	7	3
7	Eserlerin içerdikleri temel piyano tekniklerinin sayıları	4	6	2	4	4	4	5
8	Eserlerin içerdikleri el pozisyonu değişimleri	Seyrek	Büyük	Seyrek	Büyük	Orta	Seyrek	Büyük

Minyatürlere uygulanan ölçek maddelerinden elde edilen veriler için tespit edilen puanlar ve ortalamaları Çizelge 4'te gösterilmiştir.

Çizelge 4. Ölçekten Elde Edilen Puanlar ve Ortalamalar

		MİNYATÜR NUMARASI						
No	**ÖLÇÜTLER**	I	II	III	IV	V	VI	VII
1	Eserlerin ses alanları	1	2	2	1	2	1	3
2	Eserlerin (8'lik nota değeri cinsinden) uzunlukları	1	2	1	2	1	2	3
3	Eserlerin armonik/yatay dokularındaki yoğunlukları	1	2	1	1	3	1	3
4	Eserlerin ölçü göstergelerinin özellikleri	2	2	3	2	2	2	2
5	Eserlerde kullanılan ritm kalımlarının sayıları	2	1	1	1	1	1	1
6	Eserlerde kullanılan nota/sus değerlerinin çeşitliliği	2	1	1	1	2	2	1
7	Eserlerin içerdikleri temel piyano tekniklerinin sayıları	1	2	2	1	3	2	3
8	Eserlerin içerdikleri el pozisyonu değişimleri	1	3	1	3	2	1	3
	ORTALAMALAR	1,38	1,88	1,50	1,50	2,00	1,50	2,38

Çizelge 4 incelendiğinde ölçeğin kesme noktalarına göre Minyatür I, III, IV ve VI'nın kolay; II'nin orta zorlukta; VII'nin ise zor olduğu söylenebilir.

SONUÇLAR

Bu çalışmada Necil Kâzım Akses'in Minyatürler başlıklı eserinin geleneksel Türk müziği makam dizileri ile ilişkilendirilerek yapısal analizi yapılmış ve zorluk düzeyleri belirlenmiştir. Minyatürlere ait genel bilgiler Çizelge 5'te sunulmuştur.

Çizelge 5. Minyatürler Hakkında Genel Bilgiler

Minyatür No	I	II	III	IV	V	VI	VII
Ölçü Sayısı	18	31	10	20	16	34	35
Ölçü İçindeki Vuruşlar	5 Sekizlik	7 Sekizlik	7 ve 8 Dörtlük	8 Sekizlik	4 ve 5 Dörtlük	7 Sekizlik	9 Sekizlik
Sekizlik Nota Değeri Sayısı	90	217	142	160	116	238	315
Form	A-B-A	A-B-A	A-B-C-A-B	a-b-c-d-a-b	A-B-A-B	A-B-A	A-B-A
İlgili Olabilecek Makamlar	Hümāyūn, Hüseynî	Uşşāk, Uzzāl	Uşşāk	Nev'eser, Hüseynî, Nevā, Segāh	Hicāz	Arāk, Hüseynî	Hüseynî, Bûselik, Müsteār, Segāh
Karar Sesleri	Es, As	A	H-E-A-D-H-E	F-C-F-F-F-C	A	Fis, D	Dis, Gis
Zorluk Seviyesi	Kolay	Orta Zorlukta	Kolay	Kolay	Orta Zorlukta	Kolay	Zor

Yapılan analiz ve uygulanan ölçekle elde edilen bulgular ışığında aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

Akses'in (1936) Minyatürler başlıklı piyano eserinde:

1. Hümāyun, Hüseynî, Uşşāk, Uzzāl, Nev'eser, Nevâ, Segāh, Hicāz, Arāk, Bûselik olmak üzere 10 farklı makam dizisinden ve ayrıca Müsteār ve Segāh çeşnilerinden faydalanılmıştır. Kullanılan makam dizilerinin seyir özellikleri cümlelerde gözlenmiştir.
2. 1 makam dizisinin kullanıldığı Minyatür III ve V tonal olarak en sade, 4 makamın kullanıldığı Minyatür V ise en karmaşığıdır.
3. Minyatürlerin hepsi adında geçtiği şekilde küçük formlardadır. 4 minyatür (I, II, VI, VII) A-B-A formunda iken diğer üç minyatür farklı özelliktedir ancak Minyatür III A-B-A olarak nitelendirilebilir özelliktedir. Sadece Minyatür V iki bölmelidir, diğerleri ikiden fazla bölmeye sahiptir.
4. Minyatür V dışında bütün minyatürler aksak olarak ölçülenmiştir. Minyatürlerdeki ölçülerin geleneksel Türk müziğindeki usûllerle ilişkilendirilebilecek kadar benzerlik taşımamaktadır.
5. Bütün minyatürlerin kendi içindeki karar sesleri göz önünde bulundurularak armonik tasarımlarında I, III, IV ve VII'de beşli bir ilişki, II ve V'te tek bir ton, VI'da ise kullanılan makam dizisinin güçlü üstü ile bir ilişki olduğu söylenebilir.
6. Aydıner'in (2010) ölçeğine göre belirlenmiş 3 zorluk seviyesinde de minyatür bulunmuştur. Minyatür I, III, IV ve VI'nın kolay; II'nin orta zorlukta; VII'nin ise zor olduğu bulunmuştur.

KAYNAKÇA

Akses, N. K. *Minyatürler* (1 b.). İstanbul: Jorj D. Papajorjiu, 1936.

Akses, N. K. *Minyatürler ve On Piyano Parçası* (1 b.). Ankara: Müzik Eğitimi Yayınları, 2011.

Anderson, L. W., Krathwohl, D. R., Airasian, P. W., Cruikshank, K. A., Mayer, R. E., Pintrich, P. R., . . . Wittrock, M. C. *Öğrenme öğretim ve değerlendirme ile ilgili bir sınıflama* (1 b.). (D. A. Özçelik, Çev.) Ankara: Pegem Akademi, 2001.

Aydıner, M. Türk Solo Piyano Eserlerinin Zorluk Düzeylerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Ölçek Modeli Denemesi. Sosyal Bilimler Dergisi, 223-240, 2010.

Aydınoğlu, O. Piyano Eğitiminde Türk Eserlerinin Seslendirilme Durumunun Çağdaş Eser Bağlamında Değerlendirilmesi. Porte Akademik, 9, 80-92, 2014.

Bağçeci, S. E. Piyano Eğitiminde Müzikal Analiz Kavramı-Kapsamı ve Örnek Klavye Analizleri. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13 (1), 159-176, 2003.

Çevik, E. E. Üst Düzey Düşünme Becerileri. E. Kabataş Memiş, & A. Kaçar içinde, *Eleştirel ve Analitik Düşünme* (1 b., s. 28-45). Ankara: Pegem Akademi, 2021.

Fer, S. *Öğretim Tasarımı* (4 b.). Ankara: Anı Yayıncılık, 2020.

Sever, S., & Sever, G. Students' Self-assessments Regarding the Effects of Flip Learning Practice in Music Lessons. *Turkish Studies, 12*(18), 505-522, 2017.

Uçan, A. *Müzik Eğitiminde Program Çözümleme.* Ankara: Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Müzik Eğitimi Ana Bilim/Ana Sanat Dalı, 1992.

White, J. D. *Comprehensive Musical Analysis.* Boston: Scarecrow Press, INC., 1994.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (12 b.). Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2021.

UZAKTAN EĞİTİM İLE UYUMLAŞTIRILMIŞ ARMONİ DERSİ ALAN ÖĞRENCİLERİN DERS ÇALIŞMA STRATEJİLERİ[1]

Yiğit Can Eyüboğlu [1]

[1] Trabzon Üniversitesi, Devlet Konservatuvarı, ORCID ID: 0000-0001-8286-3587

ÖZET

Bir öğrenme sürecinin başarılı bir şekilde tamamlanabilmesi için öğreten veya öğrenenin (veyahut her ikisinin) çok çalışması yeterli değildir. Hem etkili öğretme hem de etkili öğrenme stratejilerinin iyi ve alana özgü belirlenmiş olması gerekir. Böylelikle hem çok çalışıp başarısız olmanın hem de öğretmek için çok çabalayıp başarısız olmanın sonunda ortaya çıkan zaman kaybı ve hayal kırıklığının önüne geçilmiş olacaktır. Bu çalışmada "Öğrenciler uzaktan eğitim sürecinde ders çalışırken nasıl bir çalışma sistemi oluşturmuşlardır?" sorusu çerçevesinde 1. Katılımcıların derse katılma yöntemi ve derse katılmak için duyulan gereksinimler nelerdir? 2. Katılımcılar nasıl bir ders çalışma yöntemi kullanmıştır? 3. Katılımcıların bu dersi ilk kez alacak kişilere önerileri nelerdir? sorularına yanıt aranmıştır. Bu araştırma nitel bir çalışma olup durum çalışması yürütülmüştür. Bu araştırmanın çalışma grubunu Güneydoğu Türkiye'nin Anadolu bölgesindeki bir devlet üniversitesinin Devlet Konservatuvarı'ndaki Temel Bilimler ve Ses Eğitimi Programlarında 2020-2021 Güz Yarıyılında öğrenimlerine devam eden, Armoni 1 dersini alan öğrenciler oluşturmaktadır. Çalışma grubu belirlenirken olasılık dışı örnekleme yöntemlerinden Uygun Örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Armoni I dersini alan 39 öğrenciden 12'si çalışma grubuna gönüllü olarak katılmışlardır. Bu çalışmada katılımcıların tecrübelerini ve tecrübelerinin anlamlarını ortaya çıkartmak amaçlanmıştır. Bunun için etkileşimsiz bilginin sağlandığı (katılımcılar arası), hassas bilgilere ulaşılabilen ve görüşmecinin katılımcı ile daha fazla etkileşim sağlayabildiği bir yol olan görüşme, araştırmacı tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu yoluyla yapılmıştır. Elde edilen verilerin çözümlenmesi için içerik analizi yapılmış ve betimsel analiz ile sunulmuştur. Bazı bulgular şu şekildedir: Katılımcıların çoğunluğunun derse evlerinden, çalışanların mevcut imkânları dâhilinde iş yerinden, herhangi bir sebeple ev dışında olanların ulaşım aracı, hastane gibi yerlerden de derse katıldığı görülmektedir. Katılımcıların izlediği bazı stratejiler: Derste not tutma, Dersten sonra tekrar not alma, Ödevler için kontrol listesi hazırlama, Canlı katılınan dersi tekrar kayıttan izleme vb. gibidir. Elde edilen bazı sonuçlar ise şunlardır: Derslere bilgisayar ile katılmak daha iyi bir öğrenme deneyimi sağlamaktadır. Armoni dersinde bir konu öğrenilmeden bir sonraki konuya geçilmemelidir. Yapılan ödevleri çalmak öğrenmeyi kolaylaştırmakta, öğrenmeyi kalıcı hâle getirmekte ve armonizasyonun nasıl yapılacağı konusunda yol göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Armoni, Uzaktan eğitim, Ders çalışma.

[1] Bu çalışmada yazarın "*Uzaktan Eğitim ile Uyumlaştırılmış Armoni Dersinin Öğrenci Bilgi, Beceri ve Tutumlarına Etkisi*" (Tez No: 714137, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü) başlıklı doktora tezi için elde edilen veriler kullanılmıştır.

1. GİRİŞ

Ders çalışma süreci öğrenci yaşamının en büyük problemlerinden biridir. Bundan dolayı bu zamana kadar hem eğitimciler hem de eğitimi alan öğrenenler (öğrenciler) tarafından birçok ders çalışma yöntemi geliştirilmiş, denenmiş ve uygulanmıştır. "Günümüzde başarılı öğrenci kendi özelliklerini tanıyan ve bu çerçevede, çeşitli ders çalışma ve öğrenme yöntemlerini eğitim sürecinde etkili bir şekilde kullanabilen öğrencidir" (Yıldırım, Doğanay, & Türkoğlu, 2009: 1). Bu yöntemler hem eğitim görülen alana hem de öğrenenin bireysel özelliklerine göre değişiklik göstermektedir. Bundan dolayı ilgili alan ve bireysel özellikler çerçevesinde geliştirilmiş olan stratejilerin etkin bir şekilde işe koşulması önem arz etmektedir.

Bir öğrenme sürecinin başarılı bir şekilde tamamlanabilmesi için öğreten veya öğrenenin (veyahut her ikisinin) çok çalışması yeterli değildir. Hem etkili öğretme hem de etkili öğrenme stratejilerinin iyi ve alana özgü belirlenmiş olması gerekir. Böylelikle hem çok çalışıp başarısız olmanın hem de öğretmek için çok çabalayıp başarısız olmanın sonunda ortaya çıkan zaman kaybı ve hayal kırıklığının önüne geçilmiş olacaktır. Eğitimin temel amacı olan bireyin kendini gerçekleştirme yoluyla topluma faydalı olması düşünüldüğünde zaman kaybı ve umutsuzluk yaşamayan mutlu bireylerin yetişmesi bireyin kendini gerçekleştirme sürecini destekleyecektir. Çünkü Küçükahmet'e göre (2000) sadece öğretim süreciyle sınırlı kalmayan ve yaşamın büyük bir çoğunluğunu kapladığı bilinen öğrenci başarısızlığının en büyük nedenlerinden birinin ders çalışma becerisinde ve öğrencilerin derse karşı olumlu tutumlarındaki eksikliktir (Akt. Bay, Tuğluk, & Gençdoğan, 2005). Bu bağlamda ilgili alanın gereklilikleri ve öğrenenlerin deneyimlerini analiz ederek onlardan faydalanmak, öğrenenlerin öğrenme sürecinde izledikleri stratejileri belirlemek bir alanla ilgili yeni öğrencilerin daha az zaman harcamasına ve etkili bir öğrenme süreci geçirmelerine yardımcı olabilir.

Ders çalışma süreci çoğunlukla öğretime başlanan ilk andan başlayan ve edinilen alışkanlıklar ile geliştirilen stratejilerle ömür boyu devam edebilen bir öğrenme sürecidir. Merkezi bir öğretim programı uygulanan okul öncesi, ilk ve ortaöğretim kurumlarındaki öğrenciler için ders çalışma stratejileri kendi yaş grupları için benzer ve ortak olabilir. Ancak mesleki ya da belirli bir alana yönelik eğitim yapılan kurumlardaki (konservatuvarlar, imam-hatip okulları, sağlık liseleri vb.) öğrenciler için ders çalışma stratejileri edindirilmek istenen mesleki becerilere göre farklılık göstermektedir. Bu alanlardan biri müziktir.

Müzik eğitimi güzel sanatlar fakülteleri, konservatuvarlar, müzik eğitimi bölümü bulunan eğitim fakülteleri gibi çeşitli birimlerde yapılmaktadır. İşitme, seslendirme, okuma ve çalgı çalma gibi çeşitli becerilerin eş zamanlı işe koşulduğu bu alanın ders çalışma stratejileri diğer alanlardan özellikle ayrılabilir. Müzik eğitimi verilen kurumların öğretim programları incelendiğinde her bir dersin çeşitli becerileri çeşitli ağırlıkta eş zamanlı kullandığı görülebilir. Bu derslerden birisi de Armoni dersidir.

Sevgi'ye (2005) göre armoni eğitimi, müzikle ilgili her alt disiplin için vazgeçilmez bir değerdir (Akt. Çevik, 2010). Armoni dersi müzikle ilgili her öğretim programında olan bir derstir. Armoni dersinin içeriği, adı Armoni, Armoni-Kontrpuan-Eşlik, Müzik Teorisi gibi üst ders adlarının içinde olabilir (Çalışmanın devamında bu dersler Armoni adıyla anılacaktır).

Armoni dersi; işitme eğitiminin (işitme eğitimi: solfej, müzik teorisi, müzikal okuma, seslendirme vb. olarak da adlandırılmaktadır) devamı; kontrpuan, füg, piyano eşlik, müzikal analiz gibi derslerin hazırlayıcısıdır. Armoni en temel anlamıyla "uyum" demektir. Armoni,

müzik özelinde bakıldığında seslerin birbirleriyle olan ilişkilerini inceleyen; ses fiziği, müzik psikolojisi gibi alanlardan da faydalanan bir bilim dalıdır.

Armoni terimi, Yunanca uyum, ahenk ya da seslerin kaynaşması anlamına gelen "harmonia" sözcüğünden türemiştir (Cengiz & Lehimler, 2018, s. 855). Armoni, seslerin uyum kurallarını ve yaratıcı ilkeleri geliştiren hem bir bilim hem de bir sanattır (Say, 2005, s. 99). Armoni alanında yapılan çalışmaların müzikal sanat eserlerinin gelişimine büyük katkısı vardır. Elhankızı'na (2015, s. 9) göre, armoni melodiye çeşitli renk ve duygular verme özelliğine sahiptir. Bu özellik, bir melodik yapının farklı dokularla bezenmesine olanak sağlamaktadır.

2020-2021 Akademik yılında acil uzaktan eğitim kapsamında Türkiye'deki bütün birimlerin bütün dersleri uzaktan eğitim ile uyumlaştırılmıştır. Bu derslerden biri de armoni dersidir. Hem uygulamalı hem de teorik olarak yapılan bu dersin uzaktan eğitim sürecinde öğrencilerin izledikleri ders çalışma stratejilerinin belirlenmesi ve gelecekte programlanacak uzaktan eğitim ile uyumlaştırılmış Armoni (UEİU) dersine katkı sağlayacak sonuçlar elde edilmesi amaçlanmıştır.

Bu çalışmada "Öğrenciler uzaktan eğitim sürecinde ders çalışırken nasıl bir çalışma sistemi oluşturmuşlardır?" sorusu çerçevesinde 1. Katılımcıların derse katılma yöntemi ve derse katılmak için duyulan gereksinimler nelerdir? 2. Katılımcılar nasıl bir ders çalışma yöntemi kullanmıştır? 3. Katılımcıların bu dersi ilk kez alacak kişilere önerileri nelerdir? sorularına yanıt aranmıştır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Deseni

Bu araştırma nitel bir çalışma olup durum çalışması yürütülmüştür. Durum çalışması herhangi bir olayın olabildiğince tüm yönleriyle, derinlemesine, doğal ortamında, karmaşıklığını ve bağlamını dikkate alarak anlamayı amaçlar (Punch, 2014, s. 144). Durum çalışmaları (örnek olay) "özel ve ilginç bir olgunun, durumun kendi koşulları içerisinde incelenmesi" olarak tanımlanabilir (Sönmez & Alacapınar, 2019, s. 104). "Bu yöntemde, güncel bir olay, olgu, durum birey ya da grupların derinlemesine incelenmesi gerekmektedir" (Yin, 1984; Stake 1995; Bassey, 1999; Alacapınar 2008 Akt. Sönmez & Alacapınar, 2019). Böylelikle öğrencilerin uzaktan eğitim sürecinde hangi stratejileri geliştirdikleri, hangi teknolojik donanıma sahip oldukları tespit edilerek sürecin bütüncül yorumlanması ve ileriye dönük değerlendirme yapılması mümkün olabilir.

2.2. Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu Güneydoğu Türkiye'nin Anadolu bölgesindeki bir devlet üniversitesinin Devlet Konservatuvarı'ndaki Temel Bilimler ve Ses Eğitimi Programlarında 2020-2021 Güz Yarıyılında öğrenimlerine devam eden, Armoni 1 dersini alan öğrenciler oluşturmaktadır. Çalışma grubu belirlenirken olasılık dışı örnekleme yöntemlerinden Uygun Örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Uygun örnekleme yöntemi "yakın çevrede bulunan ve ulaşılması kolay, elde mevcut ve araştırmaya katılmak isteyen (gönüllü) bireyler üzerinde yapılan örneklemedir" (Erkuş, 2021: 161).

2020-2021 Akademik Yılı, Güz Yarıyılında Armoni I dersinin alan öğrencilerin bölümleri, sayısı, cinsiyetleri ve alttan ya da üstten dersi alan öğrencilerin bilgileri Çizelge 6'de gösterilmiştir.

Çizelge 6. Armoni 1 Dersini Alan Öğrencilerin Bilgileri

Şube	Bölüm	Öğrenci Sayısı	Cinsiyet	Alttan-Üstten Alan Ö. Sayısı
SEB3110	Ses Eğitimi	3	1K 2E	2B*
SEB3111	Ses Eğitimi	13	6K 7E	3B, 3D**
TBB3110	Temel Bilimler	23	15K 8E	1B, 1Ü***
Toplam: 3	2	39	22K 17E	6B, 3D, 1Ü

*B: başarısızlık, **D: devamsızlık sebebiyle alttan alan öğrenci sayısı; ***Ü: üstten alan öğrenci sayısı.

Armoni I dersini alan 39 öğrenciden 12'si çalışma grubuna gönüllü olarak katılmışlardır. Çalışma grubuna ait bilgiler **Çizelge 7**'de verilmiştir.

Çizelge 7. Çalışma Grubuna Ait Bilgiler

	f	%
N	12	100
Cinsiyet		
Kadın	9	75
Erkek	3	25
Kayıtlı Olduğu Bölüm		
Temel Bilimler	11	92
Ses Eğitimi	1	8
Piyano dışında öğrendikleri çalgılar		
Bağlama	4	34
Kanun	1	8
Kaval	1	8
Keman	3	25
Klasik Gitar	1	8
Klasik Kemençe	2	17
Derslere Katıldıkları Yerler		
Evden	7	58
İşten ve Evden	5	42

2.3. Verilerin Toplanması

Bu çalışmada katılımcıların tecrübelerini ve tecrübelerinin anlamlarını ortaya çıkartmak amaçlanmıştır. Bunun için etkileşimsiz bilginin sağlandığı (katılımcılar arası), hassas bilgilere ulaşılabilen ve görüşmecinin katılımcı ile daha fazla etkileşim sağlayabildiği bir yol olan görüşme yapılmıştır. Görüşmenin amacı bireyin iç dünyasına girerek ve kişisel perspektifini anlayarak doğrudan tanımlanamayan düşünceler, yorumlar, algılar, deneyimler, tutumlar ve tepkiler anlaşılmaya çalışılır (Yıldırım İ. E., 2017, s. 123). Görüşme türlerinden derinlemesine bilgi sağlayan yarı yapılandırılmış görüşme uygulanmıştır. Nitel araştırmalarda, araştırmacı katılımcının tecrübelerini ve bakış açısını öğrenmek için yarı yapılandırılmış görüşme yaklaşımını seçebilir. Yarı yapılandırılmış birebir görüşme araştırma soruları için en iyi

yaklaşımdır (Given, 2016, s. 89). Bu çalışmada da araştırmacı tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır.
Görüşme formunun çalışma grubunda uygulanması için 18-20 Ekim 2021 tarihlerinde (3 gün) ilgili öğrencilerle randevu ayarlanmış ve bir telekonferans programı aracılığıyla uzaktan görüşme sağlanmıştır. Görüşmelerde, katılımcının onayı alındıktan sonra ses ve görüntü kaydı başlatılmıştır. Tamamlanan görüşmelerin transkripti yapıldıktan sonra analiz sürecine geçilmiştir. Araştırma Ankara Üniversitesi Etik Kurulu Başkanlığı'nın 27.09.2021 tarihli toplantısında alınan 15/306 sayılı kararı sonucunda uygulanmıştır.

2.4. Verilerin Çözümlenmesi

Bu çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme yapılmıştır. Elde edilen verilerin çözümlenmesi için içerik analizi yapılmış ve betimsel analiz ile sunulmuştur. İçerik analizi "bir veya birçok metnin içindeki sözcüklerin, kavramların, temaların, deyimlerin, karakterlerin veya cümlelerin varlıklarını belirlemek ve onları sayıya dökmek için kullanılır" (Kızıltepe, 2015, s. 253-254).

3. BULGULAR

Katılımcıların ders çalışırken nasıl bir sistem oluşturduklarını öğrenmeyi amaçlayan ana problem için sorulan sorular çerçevesinde, katılımcıların derse nasıl katıldıkları, kullandıkları cihazlar ve çalışma yöntemleri belirlenmiştir. Bunlara ek olarak, uzaktan eğitim ile uyumlaştırılmış Armoni dersine yeni başlayacak öğrencilerine önerilerine yer vermiştir. Ana probleme ilişkin bulgu ve yorumlar **Görsel 26**'de gösterilen başlıklar altında verilmiştir.

Görsel 26. Bulgu ve Yorumların Başlıkları

Derse Katılma ve İhtiyaç Duyulan Cihazlar. Katılımcılara, derslere nasıl, nereden ve ne ile katıldıkları, ek bir cihaza ihtiyaç duyup duymadığı sorulmuştur. Yanıtlar incelendiğinde katılımcıların çoğunluğunun derse evlerinden, çalışanların mevcut imkânları dâhilinde iş yerinden, herhangi bir sebeple ev dışında olanların ulaşım aracı, hastane gibi yerlerden de derse katıldığı görülmektedir. K7'nin "Benim eğitim aldığım yer hep değişiyordu" ifadesiyle de derslere her yerden katılınabildiği görülmüştür.
Katılımcıların çoğunluğu derse katılmak için çoğunlukla bilgisayar (6 kişi), bir kısmı çoğunlukla telefon (4 kişi), biri iPad, bir diğeri ise telefon ve bilgisayarı eşit oranda kullandığını ifade etmiştir. Çoğunlukla telefonla derse katılanlardan 2 kişi süreç içinde bilgisayara ihtiyaç duyduğunu ve bilgisayarla öğrenmenin daha kolay olduğunu ifade ederken diğer 2 kişi telefonun kendilerine yeterli olduğunu ifade etmiştir. Bilgisayar kullananlar derse katılmak için ek bir cihaza ihtiyaç duymadığını ifade etmişlerdir.
K12'nin "Görmek daha rahat olduğu için bilgisayar benim için daha iyi", K10'un "Telefonla katılınca hem göremiyorum hem de dikkatim çok dağılıyor" ifadelerine göre bilgisayar ya da

iPad gibi büyük ekranlı bir cihaz ile Armoni dersine katılmak öğrenme sürecini olumlu etkiliyor olabilir. Cep telefonunun uygun olmamasının sebebi ise ekranın küçük olması (notaların anlaşılma güçlüğü) ve cep telefonu içindeki uygulamaların ve bildirimlerin dikkat dağıtmaya yol açıyor olması olarak açıklanabilir.

Bilgisayar kullanan katılımcılardan K1'in "Bazen elektrik kesilebiliyordu ve telefona ihtiyacım oluyordu" ifadesi ile K8'in "İnternet koptuğunda telefona geçiyordum" ifadesine göre internet bağlantısı ile bir problem yaşandığında telefonun anlık problemleri çözüme kavuşturan bir fırsat sunduğu söylenebilir.

Bilgisayarı ve telefonu eşit oranda kullandığını söyleyen K7 ek bir ihtiyacını "Ek bir cihazdan ziyade daha çok ekstra internet gücüne ihtiyaç duydum" şeklinde ifade etmiştir. Ev dışında ya da sabit internet sağlayıcısının olmadığı yerlerde ekstra internet gücüne ihtiyaç olabileceği söylenebilir.

Çizelge 8. Derse Katılma Şekli, Yeri ve Kullanılan Cihazlar

Katımcı	Derse Katılma Şekli	Derse Katılma Yeri	Kullandığı Cihaz	Açıklama
K12	Gündüz çalışıyor olduğum için kayıttan izledim.	Ev, İş	Evde bilgisayar, işte telefon	Görmek daha rahat olduğu için bilgisayar benim için daha iyi.
K11	Hep canlı katıldım, sonra da kayıttan izledim.	Sadece ev	Bilgisayar	Başka cihaza ihtiyaç duymadım. Telefonla girdiğimde sorun yaşıyordum.
K10	Çoğunlukla canlı katıldım, işim olduğu zamanlar kayıttan izledim.	Sadece ev	Bilgisayar	Bilgisayarla katılmak daha iyi. Telefonla katılınca hem göremiyorum hem de dikkatim çok dağılıyor.
K9	Hep canlı katıldım.	Gündüz derslerini işten, akşam derslerini evden izledim.	iPad'den	Bir kulaklık, bir iPad yeterli oluyordu.
K8	Hep canlı izledim.	Çoğunlukla evden, nadiren hastaneden	Bilgisayar, nadiren telefon.	Düzenli kontrol gerektiren hastalık için hastanede sıra beklerken telefondan
K7	Yeni bir konuya geçilmeyecekse kayıttan izliyordum. Sorularım anlamsızlaşacağı için yeni konuya geçilmeden önceki ders canlı katılıyordum.	Ev, iş, yürürken	Bazen telefon, bazen bilgisayar	Benim eğitim aldığım yer hep değişiyordu.

(Devam ediyor)

Çizelge 3. (Devam)
Derse Katılma Şekli, Yeri ve Kullanılan Cihazlar

Katımcı	Derse Katılma Şekli	Derse Katılma Yeri	Kullandığı Cihaz	Açıklama
K6	Hepsini kayıttan izledim.	Ev	Telefon	Başka araca ihtiyaç duymadım.
K5	Kayıttan izliyordum. Genel olarak, sabah erken saatte olanları kayıttan izliyordum. Pek canlı derse katılamadım.	Ev	Telefon	Sadece sınavlara bilgisayardan girdim. Bilgisayara çok ihtiyaç duydum.
K4	Çoğunlukla canlı izliyordum.	Ev, İş	Bilgisayar, Telefon	Evde bilgisayar, işte telefonla
K3	Çoğunlukla kayıttan izledim.	Ev	Telefon	Sadece sınavlara bilgisayarla girdim. Bilgisayarla ders izlemek daha iyi.
K2	Çoğunlukla kayıttan izledim. Bazen akşam derslerine katılabildim, o da çok nadir.	Ev	Telefon	Telefon yeterli oldu bana, başka bir cihaza ihtiyaç duymadım.
K1	Çok büyük çoğunluğunu canlı izledim. Bazen çocukla ilgilenmem gerektiğinde derse giremediğim oldu.	Ev	Bilgisayar	Bazen elektrik kesiliyordu, o zaman telefon kullanıyordum.

Ders Çalışma Yöntemi. Katılımcıların nasıl bir ders çalışma sistemi oluşturduklarını anlamaya yönelik sorulmuş sorulara verdikleri yanıtlar doğrultusunda çeşitli çalışma yolları izledikleri görülmüştür. Aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- Derste not tutma. Dersten sonra tekrar not alma.
- Ödevler için kontrol listesi hazırlama
- Canlı katılınan dersi tekrar kayıttan izleme
- Dersi izledikten sonra konu tekrarı
- Kayıttan izlerken durdurup soruları çözme ve kayıttan çözümü kontrol etme, anlaşılmayan yeri tekrar etme
- Kayıttan izlerken 1,5-1,75 kat hızlandırarak izleme
- Ders sorumlusuna soru sorma ihtiyacı olduğunda canlı, geri kalan zamanlarda derse kayıttan katılım
- Akran öğrenmesi (birbirine konu anlatma, çözüm videosu yollama, soru-cevap oturumları) ve akran değerlendirmesi (örneğin çözülmüş ödevini yollayıp arkadaşının kontrol etmesini ve dönüt vermesini isteme)
- Akranlarının ödev kontrolünü izleyerek öğrenme (yapılan hataları görme)
- Kayıttan izlerken ya da canlı ders esnasında sorulamamış soruları bir sonraki derste sormak için not etme
- Derse katılmadan önce, ilgili dersin içeriği hakkında bilgi edinme

- Kaynak kitapta, ders sorumlusunun vurguladığı noktaların altını çizme/boyama, renkli kalemler kullanma
- Konular arasında bağlantı kurma
- Bir ders kaydını günlere bölüp izleme
- Sınavdan önce ders kayıtlarının tümünü izleme
- Bilindik melodileri armonize etme
- Hâkim olunan çalgı üzerinde (ör. K2 için bağlama, K4 için gitar) armonizasyon denemeleri yapma.
- Ödevlerde yapılan hataların sebebi ile ilgili not alma
- Öğretilen armonizasyon yöntemlerinden farklı yöntemler arama

Katılımcıların ders çalışırken oluşturdukları çalışma yöntemleri hakkında verdikleri yanıtlar **Çizelge 9**'te gösterilmiştir.

Çizelge 9. Katılımcıların Oluşturdukları Ders Çalışma Yöntemleri

Katılımcı	Yaptıkları
K12	- Ödevleri tekrar ediyorum (silip yeniden çözüyorum) - Armoni notlarını başucu kaynağı olarak tutuyorum - Ödev kontrolü için kriterler yazdım (kontrol listesi) - Kayıttan izlerken, kaydı durdurup kendim çözdüm sonra kaydı izledim.
K11	- Telefon üzerinden arkadaşlarımla konuşuyordum - Arkadaşlarıma anlatarak öğrendim - Soru sormak için derslere mümkün olduğunca canlı katıldım - Dersten sonra konuyu tekrar okuyup soruları çözdüm - Derste soramadığım soruları bir sonraki ders sormak için yazdım - Derste hocanın yaptığı her ek açıklamayı kitaba not aldım
K10	- Dersleri tekrar tekrar izledim. Bir kere anlamadığımı ikinci, üçüncü defa izledim ve anladım. - Her ders söylenenleri not aldım - Kayıttan izlerken soru çözümünde durdurup önce kendim çözdüm, sonra çözümünü izledim. - Canlı derste, soruları hoca ile eş zamanlı çözdüm. - Dersten önce konu başlıklarını okudum. - Arkadaşlarıma anlatarak, konular arası bağlantılar kurarak çalıştım.
K9	- Akşamları dersin tekrarını kitap ve kalemimle tekrar izledim. Notlar aldım. - Arkadaşlarımın çıkardığı notları istedim. - Arkadaşlarımla sürekli iletişimde kaldım. - Kayıttan izlerken durdurup not alıyordum.
K8	- Ders esnasında hoca ile beraber çözdüm. - Ödevlerimi arkadaşlarıma yollayarak değerlendirmelerini, hata varsa bulmalarını istedim. Bazen video çekip attığım oluyordu. Açıklamalı videolar çekip paylaştık birbirimizle. - Bilgisayar başına muhakkak kitabımla geçtim ve kitabıma notlar aldım. Özellikle renkli kalemler kullandım. - Kayıttan tekrar izlerken bir adımı geçtikten sonra durdurup oradaki armonik bağlantıları tekrar çözdüm.

(Devam ediyor)

Çizelge 4. (Devam)

K7	- Eski derslere dönüp anlamadığım konuları tekrar çalıştım. - Ders programı yaptım, belli saatler belirledim. - Tekrar ders kaydına dönmemek için ekran veya ses kaydı aldığım oldu (Eğer ÖYS'de ile-geri almak kolay olsaydı ayrıca kayıt almama gerek olmazdı). - Tekrar ederken notlar aldım. - Kayıttan izlerken durdurarak not aldım.
K6	- Ders kaydını izleyip kitap üzerinden armonik çözümleme yaptım. - İzlerken notlar aldım. - Bazen bir dersi günlere bölüp izledim ve çalıştım. - Dersleri zaman zaman hızlandırarak izleyerek zaman kazandım.
K5	- Sınavdan bir-iki hafta önce yapılmış bütün dersleri sırayla izledim. - Ders kayıtlarını izlerken not aldım. - Dersi izlerken soruları çözdüm. - Not almak için ders kaydını durduruyordum.
K4	- Ek derslerde sınıf arkadaşlarımın izlediği çözüm yollarını inceledim. - Verilmiş ödevleri çözdüm. - Not tuttum. Hocanın kitaptan vurguladığı yerlerin altını çizdim. - Derste aldığım notları kendi deneyimlerimi de dâhil ederek yeniden başka bir kâğıda yazdım. Bir konu için 3-4 kere not alıyordum. - Kayıttan izlerken, ders kaydını durdurup soruyu kendim çözüyordum ve sonra kontrol ediyordum. - Derse düzenli katılan arkadaşlarımla iletişim hâlindeydim. Birlikte soru-cevap yaparak çalıştık. - Bildiğin şarkıları armonize etmeye çalıştım.
K3	- Hocanın anlattıklarını kendi anladığım şekilde kitabın üstüne not tuttum. - Ders bittikten sonra soruları çözmeye çalıştım. - Kayıttan izlerken, anlamadığım bir şey olduğunda kaydı durdurup anlamaya çalıştım.
K2	- Çok çalıştığım söylenemez, sadece gerçekten eksik olduğum yerleri tamamlamak için çalıştım. - Kendi yazdığım ezgileri armonize etmeye çalıştım. - Öğrendiklerimi bağlamada uygulamaya çalıştım. - Konu anlatımıyla ilgili hiç not almadım. Ama hatalı bir armonizasyonum varsa hataya sebep olan şey için not aldım. Yani sadece yanlışlarımı düzelttim. - Dersi kayıttan izlerken anladığım yerleri 1,5-1,75 katı hızda izlediğim oldu. - Armonizasyon yaparken kendi yollarımı da geliştirdim.
K1	- Canlı derslerde not alıyordum. - Ödevleri yaptım.

Katılımcıların Önerileri. Katılımcıların geçirdikleri uzaktan eğitim ile uyumlaştırılmış Armoni dersi sürecini göz önünde bulundurarak bu sürece yeni katılacak öğrencilere önerileri sorulmuştur. Alınan yanıtlar çerçevesinde oluşturulan **Görsel 27**'de gösterilmiştir.

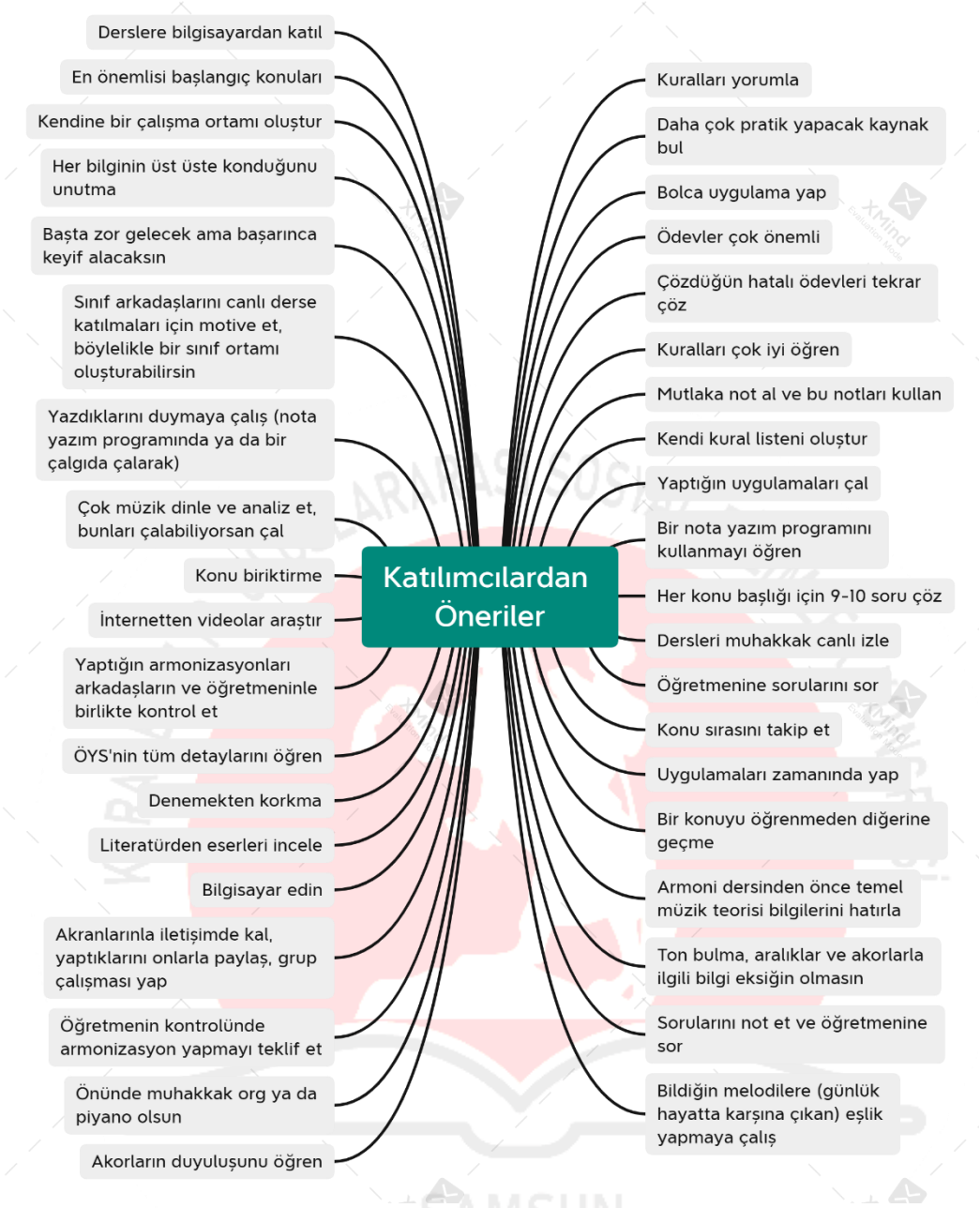

Görsel 27. Uzaktan Eğitim ile Uyumlaştırılmış Armoni Dersi Alacaklara Katılımcıların Önerileri

4. SONUÇLAR

Yapılan analiz sonucunda bulgular başlığında gösterilen uzaktan eğitim ile uyumlaştırılmış Armoni dersinde öğrenenlerin izlediği stratejiler, derse katılma durumu ve öğrenenlerin yeni öğrenenlere öneri doğrultusunda aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

1. Derslere bilgisayar ile katılmak daha iyi bir öğrenme deneyimi sağlamaktadır. Bunun sebebi Öğrenme Yönetim Sistemini (ÖYS) daha rahat kullanabiliyor olmak ve ekranın daha büyük olmasıdır. Kullanıcı dostu bir ÖYS'de bilgisayar, telefon ve kulaklık iyi bir öğrenme deneyimi yaşamak için yeterlidir. İnternet/Elektrik kesintisi ya da hareket hâlindeyken telefon bir çözüm olarak görülmüştür.
2. Özellikle çalışan öğrenciler dersleri kayıttan akşamları izlemektedir. Canlı katılım sağlayan çalışan öğrenciler akşamları ders kaydını izleyerek tekrar yapmaktadır.

3. Derse katılım sağlandığında ders notu almak öğrenme sürecini olumlu yönde etkilemektedir. Bunun yanında kurallar listesi, kontrol listesi hazırlamak da süreci desteklemektedir. Kayıttan izlenen derste anlaşılmayan yerler not alınmalı ve bir sonraki ders sorumlusuna bu sorular sorulmalıdır. Not almayan öğrencilerin öğrenme sürecinde zorluk yaşadığı görülmüştür.
4. Armoni dersinde bir konu öğrenilmeden bir sonraki konuya geçilmemelidir. Aksi takdirde öğrenci bir karmaşa için düşmektedir.
5. Yapılan ödevleri çalmak öğrenmeyi kolaylaştırmakta, öğrenmeyi kalıcı hâle getirmekte ve armonizasyonun nasıl yapılacağı konusunda yol göstermektedir. Ders çalışırken bir çalgı kullanılmalıdır.

KAYNAKÇA

Bay, E., Tuğluk, M. N., & Gençdoğan, B. (2005). Üniversite Öğrencilerinin Ders Çalışma Becerilerinin İncelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 4*(14), 94-105, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/256428 (Erişim tarihi: 01.09.2022).

Cengiz, C., & Lehimler, E. (2018). Müzik Öğretmeni Adaylarının Armoni-Kontrpuan-Eşlik Dersine İlişkin Tutumlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Journal of Graduate School of Social Sciences*(22), 853-871, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/458154 (Erişim tarihi: 02.01.2021).

Çevik, B. Armoni Dersine İlişkin Tutum Ölçeği. Milli Eğitim Dergisi, 41 (190), 7-24, 2010.

Elhankızı, A. *Armoni Klasik Batı Sistemine Rus Ekolü Yaklaşımları.* Konya: Eğitim Yayınevi, 2015.

Erkuş, A. *Davranış Bilimleri için Bilimsel Araştırma Süreci.* Ankara: Seçkin, 2021.

Given, L. M. (2016). *100 Soruda Nitel Araştırma* (1. b.). (A. Bakla, & İ. Çakır, Çev.) Anı Yayıncılık. (2021).

Küçükahmet, L. *Öğretimde Planlama ve Değerlendirme* (11 b.). Ankara: Nobel, 2000.

Kızıltepe, Z. İçerik Analizi. F. N. Seggie, & Y. Bayyurt içinde, *Nitel Araştırma* (s. 253-265). Ankara: Anı Yayıncılık, 2015.

Punch, K. F. *Sosyal Araştırmalara Giriş.* (D. Bayrak, H. B. Arslan, & Z. Akyüz, Çev.) Ankara: Siyasal Kitabevi, 2014.

Sönmez, V., & Alacapınar, F. G. *Örneklendirilmiş Bilimsel Araştırma Yöntemleri.* Ankara: Anı Yayıncılık, 2019.

Say, A. *Müzik Sözlüğü.* Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları, 2005.

Yıldırım, A., Doğanay, A., & Türkoğlu, A. *Okulda Başarı için Ders Çalışma ve Öğrenme Yöntemleri* (2 b.). Ankara: Seçkin, 2009.

Yıldırım, İ. E.. *İstatistiksel Araştırma Yöntemleri: Su Tüketim Bilinci Üzerine Bir Kamuoyu Araştırması, Araştırma Tasarımı -Örnekleme- Veri Toplama Teknikleri.* Seçkin Yayıncılık, 2017.

TENİN BİR İFADE MEKANINA DÖNÜŞMESİ OLARAK DÖVMELİ BEDENLER[1]

Metin ACAR [1], Doc. Dr. Abdulkadir ZORLU [2]

[1] Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü , Sosyoloji Bölümü, Yüksek Lisans Öğrencisi, ORCID ID: 0000-0003-0376-2775

[2] Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü , Sosyoloji Bölümü, Doçent Doktor, ORCID ID: 0000-0002-0074-2296

ÖZET

Çalışma konu itibariyle bedenin dövmeler yoluyla bir ifade mekanına dönüşme sürecine, dövmeli bireylerin dövme üzerinden ortaya koyduğu ifade biçimlerine ve dövmelerin anlam ve anlatı yönüne odaklanmaktadır. Beden sadece maddi yönü ve uzuvlarından ibaret değildir. Beden tüm bunların ötesinde kültürel ve simgesel bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanoğlu bedenini iletişimlerinde, dış dünya ile kurduğu bağlantılarda, kendini ifade etme sürecinde adeta bir ifade mekanına dönüşmektedir.. Beden üzerine işlenmiş şekiller, yazılar olarak dövmeler, yapısı itibariyle toplumsal ve bireysel pek çok anlamı yansıtma potansiyeline sahiptir.

Çalışmanın amacı bedeni görsel olarak kapsayan dövmelerin neden yaptırıldığını anlamak ve kavramaktır, dövmelerin bireyin kültürel arka planına göre nasıl şekillendiğini anlamak, dövme yapımındaki motivasyonları aydınlatmaktır.

Bu çalışmada nitel yöntem uygulanmıştır. Amaçlı örneklem tekniği ile belirlenen 25 dövmeli birey ve 3 dövmeci ile derinlemesine mülakat, katılımlı gözlem ve odak grup teknikleri ile veriler toplanmıştır. Mülakat formunda hem bireyin yaşam tarzına, demografik özelliklerine hem de dövmelerine, benliğine dair açık uçlu sorulara yer verilmiştir. Ankara'daki çeşitli spor salonları, üniversite kampüsleri ve kafelerden dövme yatıran kişiler belirlenerek veriler toplanmıştır.

Erişilen bulgular etrafında söylenebilir ki dövme, kültürel yaşantıların, toplumsal statünün, ilgi alanlarının, siyasi fikirlerin beden üzerinde temsili olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla beraber dövme, isyan, güç, dikkat çekme, farklı olma göstergesi gibi bir simgeleme aracı olarak da kullanılmaktadır. Dövmenin bir tüketim nesnesine, bir alt kültür modasına dönüştüğü söylenebilir. Bu bağlamda moda olduğu gibi bir meta olarak algılandığı ve kullanıldığı da görülmüştür. Dövme, güç simgesi ve güçlülük imajını gibi sembolik tüketim unsuru olarak da kullanılabilmektedir.

[1] Bu makale, Kırıkkale Üniversitesi SBE Sosyoloji Bilim Dalı "Tenin Kültürleşmesi Olarak Dövmeli Bedenler İnşası" isimli ve Doç. Dr. Abdulkadir Zorlu danışmanlığında hazırlanan Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir

Anahtar Kelimeler : Beden İnşası, Dövme, İfade Mekanı, beden sosyolojisi

1. GİRİŞ

Çalışma dövme ekseninde bedene ve beden üzerinden yaratılan ifade biçimlerine odaklanmaktadır. Beden her an toplum ve özne etrafında şekillendirilmektedir. Beden iletişimsel bir varlıktır. Beden üzerindeki her ayrıntı kişiye, kişinin benliğine ve içinde bulunduğu topluma, kültürel dünyaya dair bir mesaj içerir. Bu bakış açışı dövmeler üzerinden ortaya konulan bu çalışmanın özünü ortaya koymaktadır. Bireyler bir ifade alanı oluşturmak, topluma karşı isyanını dile getirmek, kabul ettiği hayat görüşünü göstermek, bir kimlik yaratmak adına bedenlerini şekillendirebilmektedir. Bununla beraber daha makro boyutta toplum ve kültürel yapı bedeni biçimlendirmekte, bedenin yönelimlerini etkilemektedir.

Dövme, kıyafetler, saç-sakal modelleri, makyaj, küpe, takı gibi bedene sonradan eklen bir bedensel pratiktir. Bu yönüyle dövmeler giderek yaygınlaşan bir beden uygulamasıdır. Özellikle büyük şehirlerde pek çok dövme stüdyosu vardır. Bireylerin dövme kullanımlarına yönelik alışkanlıkları giderek popülerleşerek moda haline gelmektedir. Dövme, tarihsel olarak farklı temellerle yaygın bir şekilde kullanılmıştır, oldukça eski bir geçmişe sahiptir. Günümüze geldiğimizde dövme kullanım senaryolarının, motivasyonlarının değiştiği ve farklılaştığı görülebilir. Ancak her dövme uygulamasında ortak bir unsur vardır. Bu unsur da olarak dövmelerle beden üzerinde bir ifade ve anlam yaratma çabasıdır.

Çalışmada dövmelerinin ifade biçimlerini ve bireylerin dövmeler yoluyla ortaya koyduğu anlamları, beden-toplum ilişkisini göz ardı etmeden ele alınmıştır. Çalışmada ilk olarak beden sonra da dövme kavramları kuramsal olarak incelenmiştir. Bu kavramsal ve kuramsal çerçevede toplanan veriler yorumlanmıştır. Elde edilen veriler çerçevesinde bulgular; beğeniler, aidiyet, isyan, meta, güç simgesi ve grup temsili olarak dövme gibi tasnif edilerek değerlendirilmiştir.

.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1.Bedene Dair

Beden konusu pek çok disiplinde farklı perspektiflerde ele alınmıştır. Çoğunlukla biyoloji, tıp gibi doğa bilimlerinin konusu olan beden, zamanla sosyal bilimlerin de ilgi alanına girmeye başlamıştır. Öncelikle çok uzun bir geçmişle felsefede beden/ruh beden/akıl şeklinde yapılan sınıflandırmalar ve bunlara itirazlar şeklinde kendini göstermiştir. Sokrates, Platon, Aristoteles gibi filozoflardan Descartes'e kadar pek çok filozof bu mesele üzerinde durmuştur. Sokrates'in ruh, beden ayrımına gittiği ve ruha bedene kıyasla daha fazla önem atfettiği biliniyor (Ketenci, 2014, s.29). Bedeni ruh ve fiziki beden olarak ayıran bu yaklaşımlara karşın zamanla daha farklı bakış açıları ortaya çıkmıştır. Beden ruhun güdümündeki bir aygıt olduğu düşüncesi zamanla pozitivist yaklaşımla yıkılmıştır. Bedeni bir bütün olarak, tüm deneyimlerin merkezi olarak ele alan düşünce tarzı yaygınlaşmıştır.

Sosyolojik olarak bedeni incelediğimizde de beden fiziki, biyolojik bir unsuların ötesine geçer. Beden her zaman hem öznenin hem de toplumun bir yansıtıcısı olmuştur. Bedenin toplumla olan ilişkisi ve bireyin bedenini kullanma biçimleri sosyolojinin konusudur. Beden

ve toplum arasındaki bu ilişkiyi Okumuş; "İnsanlık tarihi, bir bakıma toplumsal düzenlerin, siyasal iktidarların, ideolojilerin ve dinlerin bedene müdahaleleri tarihidir." (Okumuş, 2011, s. 51) diyerek açıklamıştır. Beden sosyolojik olarak pek çok olguyu, veriyi bünyesinde barındırır. Douglas (2018, s. 133) iki beden deyiminden bahseder; toplumsal beden ve fiziksel beden. Toplumsal beden fiziksel bedeni sınırlandırmaktadır. Bedenin sahip olduğu refleksler, duruş tarzları, bireyin bedensel beğenileri o toplumun sınırlılıklarını bir şekilde ifade eder. Toplulukların beden hareketleri, dış görünüşlerini oluştururken seçenekleri, çalışma, spor yapma, yemek yeme gibi günlük sıradan davranışlarını sergilerken dahi toplumdan topluma farklılıklar göstermektedir (Aksoy, 2010). İbn Haldun'un insan alışkanlıkların çocuğudur (2007, 203) önermesinden de yola çıkarsak bireyler toplumun normları, alışkanlıkları etrafında şekillenirken bedenleri de buna ayak uydurmaktadır.

Beden meselesi Emre Işık'ın deyimiyle seksenli yıllara kadar sosyolojinin başat konusu olamamıştır (1998, s. 119). Ancak bu konunun temel meselesinin izlerini bahsettiğimiz gibi çok daha eskilerden almamız da mümkündür. Sosyolojinin kurucu babalarının fikirlerinde de asıl konu olarak yer almasa da sosyolojinin bedene bakışına dair veriler çıkartabiliriz. Klasik sosyolojide Karl Marx'ın bedeni emek üzerinden değerlendirmesinde, Weber'in bireyin şekillenmesi sürecinde statüye, değerlere verdiği önemde, Comte ve Durkheim'in daha pozitif bilim anlayışıyla oluşturduğu biyolojik yaklaşımlarında beden ve beden-toplum ilişkisine dair izler vardır (Işık, 1998, s. 125-130). Ancak daha yakın bir perspektiften bakıldığında beden-toplum etrafında çok daha spesifik isimler bulabilmek de mümkündür.

Foucault beden meselesini iktidar-beden arasındaki ilişkiden yola çıkarak ele almıştır. Foucault'a göre iktidar, tarihin her döneminde doğrudan ya da dolaylı olarak bedeni baskılamaya, kontrol altına almaya, mevcut koşulların korunması için bedenlerin belirli arzu ve isteklerin etkisi altında olmasına uğraşmıştır. Hapishanenin Doğuşu (1992) ve Deliliğin Tarihi (2006) adlı eserlerinde bu algıya yönelik söylemlerde bulunmuş ve somut örneklerle bir tarih okuması yapmıştır. Deliliğin Tarihi eserinde delilik tanımının toplumdaki karşılığını sorgulayan Foucault deliliğin ve tımarhanelerinde hapishane örneğinde olduğu gibi baskılama unsuru haline geldiğini, tımarhanelerin deliliği kendi gerçeğine indirgemek olduğunu gösterir (Foucault, 2006, s. 678). Cinselliğin Tarihi (2007) adlı eserinde bedene ve beden üzerinden üretilen düşünce kalıplarına daha çok yer verirken bu söylemlerini de kuvvetlendirmiştir. Bu eserde cinsel kimliklerin dahi iktidar tarafından şekillendiği konusu üç bölümde ele alınmıştır.

Bourdieu ise Habitus kavramından yola çıkarak bir bireyin bu habitus etrafında değişimini açıklar. Habitus kavramı, bireylerin belirli toplum yapıları veya alt kültür içinde yaşamaları neticesinde zihinlerinde sahip oldukları temel bilgiler ve alışkanlıkladır. (Palabıyık, 2020, s. 8) Yaşanılan toplumun ve kültürün getirdiği birikime sermaye adı verilir. Bourdieu sermayeyi kültürel, maddi/ekonomik ve toplumsal olarak üç farklı başlık altında değerlendirmiştir (Baran, 2013, s. 6). Kişilerin sahip olduğu bu sermaye belirtilen başlıklar altında kişiye avantaj ya da dezavantaj sağlamaktadır. Bireyler sahip olduğu sermayeler, toplumda ilerlemek adına seçtiği yol ve yöntemler bakımından çeşitli gruplara ayrılabilirler. Yine bahsedildiği gibi ekonomik, kültürel, toplumsal olarak çeşitlendirilebilecek bu başlıklar ve diğer faktörler bireylerin belirli özelliklere sahip olmasına sebep olmuştur. Bu bakımdan

TENİN BİR İFADE MEKANINA DÖNÜŞMESİ OLARAK DÖVMELİ BEDENLER[1]

Metin ACAR [1], Doc. Dr. Abdulkadir ZORLU [2]

[1] Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü , Sosyoloji Bölümü, Yüksek Lisans Öğrencisi, ORCID ID: 0000-0003-0376-2775

[2] Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü , Sosyoloji Bölümü, Doçent Doktor, ORCID ID: 0000-0002-0074-2296

ÖZET

Çalışma konu itibariyle bedenin dövmeler yoluyla bir ifade mekanına dönüşme sürecine, dövmeli bireylerin dövme üzerinden ortaya koyduğu ifade biçimlerine ve dövmelerin anlam ve anlatı yönüne odaklanmaktadır. Beden sadece maddi yönü ve uzuvlarından ibaret değildir. Beden tüm bunların ötesinde kültürel ve simgesel bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanoğlu bedenini iletişimlerinde, dış dünya ile kurduğu bağlantılarda, kendini ifade etme sürecinde adeta bir ifade mekanına dönüşmektedir.. Beden üzerine işlenmiş şekiller, yazılar olarak dövmeler, yapısı itibariyle toplumsal ve bireysel pek çok anlamı yansıtma potansiyeline sahiptir.

Çalışmanın amacı bedeni görsel olarak kapsayan dövmelerin neden yaptırıldığını anlamak ve kavramaktır, dövmelerin bireyin kültürel arka planına göre nasıl şekillendiğini anlamak, dövme yapımındaki motivasyonları aydınlatmaktır.

Bu çalışmada nitel yöntem uygulanmıştır. Amaçlı örneklem tekniği ile belirlenen 25 dövmeli birey ve 3 dövmeci ile derinlemesine mülakat, katılımlı gözlem ve odak grup teknikleri ile veriler toplanmıştır. Mülakat formunda hem bireyin yaşam tarzına, demografik özelliklerine hem de dövmelerine, benliğine dair açık uçlu sorulara yer verilmiştir. Ankara'daki çeşitli spor salonları, üniversite kampüsleri ve kafelerden dövme yatıran kişiler belirlenerek veriler toplanmıştır.

Erişilen bulgular etrafında söylenebilir ki dövme, kültürel yaşantıların, toplumsal statünün, ilgi alanlarının, siyasi fikirlerin beden üzerinde temsili olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla beraber dövme, isyan, güç, dikkat çekme, farklı olma göstergesi gibi bir simgeleme aracı olarak da kullanılmaktadır. Dövmenin bir tüketim nesnesine, bir alt kültür modasına dönüştüğü söylenebilir. Bu bağlamda moda olduğu gibi bir meta olarak algılandığı ve kullanıldığı da görülmüştür. Dövme, güç simgesi ve güçlülük imajını gibi sembolik tüketim unsuru olarak da kullanılabilmektedir.

Anahtar Kelimeler : Beden İnşası, Dövme, İfade Mekanı, beden sosyolojisi

[1] Bu makale, Kırıkkale Üniversitesi SBE Sosyoloji Bilim Dalı "Tenin Kültürleşmesi Olarak Dövmeli Bedenler İnşası" isimli ve Doç. Dr. Abdulkadir Zorlu danışmanlığında hazırlanan Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir

1. GİRİŞ

Çalışma dövme ekseninde bedene ve beden üzerinden yaratılan ifade biçimlerine odaklanmaktadır. Beden her an toplum ve özne etrafında şekillendirilmektedir. Beden iletişimsel bir varlıktır. Beden üzerindeki her ayrıntı kişiye, kişinin benliğine ve içinde bulunduğu topluma, kültürel dünyaya dair bir mesaj içerir. Bu bakış açışı dövmeler üzerinden ortaya konulan bu çalışmanın özünü ortaya koymaktadır. Bireyler bir ifade alanı oluşturmak, topluma karşı isyanını dile getirmek, kabul ettiği hayat görüşünü göstermek, bir kimlik yaratmak adına bedenlerini şekillendirebilmektedir. Bununla beraber daha makro boyutta toplum ve kültürel yapı bedeni biçimlendirmekte, bedenin yönelimlerini etkilemektedir.

Dövme, kıyafetler, saç-sakal modelleri, makyaj, küpe, takı gibi bedene sonradan eklen bir bedensel pratiktir. Bu yönüyle dövmeler giderek yaygınlaşan bir beden uygulamasıdır. Özellikle büyük şehirlerde pek çok dövme stüdyosu vardır. Bireylerin dövme kullanımlarına yönelik alışkanlıkları giderek popülerleşerek moda haline gelmektedir. Dövme, tarihsel olarak farklı temellerle yaygın bir şekilde kullanılmıştır, oldukça eski bir geçmişe sahiptir. Günümüze geldiğimizde dövme kullanım senaryolarının, motivasyonlarının değiştiği ve farklılaştığı görülebilir. Ancak her dövme uygulamasında ortak bir unsur vardır. Bu unsur da olarak dövmelerle beden üzerinde bir ifade ve anlam yaratma çabasıdır.

Çalışmada dövmelerinin ifade biçimlerini ve bireylerin dövmeler yoluyla ortaya koyduğu anlamları, beden-toplum ilişkisini göz ardı etmeden ele alınmıştır. Çalışmada ilk olarak beden sonra da dövme kavramları kuramsal olarak incelenmiştir. Bu kavramsal ve kuramsal çerçevede toplanan veriler yorumlanmıştır. Elde edilen veriler çerçevesinde bulgular; beğeniler, aidiyet, isyan, meta, güç simgesi ve grup temsili olarak dövme gibi tasnif edilerek değerlendirilmiştir.

.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1.Bedene Dair

Beden konusu pek çok disiplinde farklı perspektiflerde ele alınmıştır. Çoğunlukla biyoloji, tıp gibi doğa bilimlerinin konusu olan beden, zamanla sosyal bilimlerin de ilgi alanına girmeye başlamıştır. Öncelikle çok uzun bir geçmişle felsefede beden/ruh beden/akıl şeklinde yapılan sınıflandırmalar ve bunlara itirazlar şeklinde kendini göstermiştir. Sokrates, Platon, Aristoteles gibi filozoflardan Descartes'e kadar pek çok filozof bu mesele üzerinde durmuştur. Sokrates'in ruh, beden ayrımına gittiği ve ruha bedene kıyasla daha fazla önem atfettiği biliniyor (Ketenci, 2014, s.29). Bedeni ruh ve fiziki beden olarak ayıran bu yaklaşımlara karşın zamanla daha farklı bakış açıları ortaya çıkmıştır. Beden ruhun güdümündeki bir aygıt olduğu düşüncesi zamanla pozitivist yaklaşımla yıkılmıştır. Bedeni bir bütün olarak, tüm deneyimlerin merkezi olarak ele alan düşünce tarzı yaygınlaşmıştır.

Sosyolojik olarak bedeni incelediğimizde de beden fiziki, biyolojik bir unsuların ötesine geçer. Beden her zaman hem öznenin hem de toplumun bir yansıtıcısı olmuştur. Bedenin toplumla olan ilişkisi ve bireyin bedenini kullanma biçimleri sosyolojinin konusudur. Beden ve toplum arasındaki bu ilişkiyi Okumuş; "İnsanlık tarihi, bir bakıma toplumsal düzenlerin, siyasal iktidarların, ideolojilerin ve dinlerin bedene müdahaleleri tarihidir." (Okumuş, 2011, s.

51) diyerek açıklamıştır. Beden sosyolojik olarak pek çok olguyu, veriyi bünyesinde barındırır. Douglas (2018, s. 133) iki beden deyiminden bahseder; toplumsal beden ve fiziksel beden. Toplumsal beden fiziksel bedeni sınırlandırmaktadır. Bedenin sahip olduğu refleksler, duruş tarzları, bireyin bedensel beğenileri o toplumun sınırlılıklarını bir şekilde ifade eder. Toplulukların beden hareketleri, dış görünüşlerini oluştururken seçenekleri, çalışma, spor yapma, yemek yeme gibi günlük sıradan davranışlarını sergilerken dahi toplumdan topluma farklılıklar göstermektedir (Aksoy, 2010). İbn Haldun'un insan alışkanlıkların çocuğudur (2007, 203) önermesinden de yola çıkarsak bireyler toplumun normları, alışkanlıkları etrafında şekillenirken bedenleri de buna ayak uydurmaktadır.

Beden meselesi Emre Işık'ın deyimiyle seksenli yıllara kadar sosyolojinin başat konusu olamamıştır (1998, s. 119). Ancak bu konunun temel meselesinin izlerini bahsettiğimiz gibi çok daha eskilerden almamız da mümkündür. Sosyolojinin kurucu babalarının fikirlerinde de asıl konu olarak yer almasa da sosyolojinin bedene bakışına dair veriler çıkartabiliriz. Klasik sosyolojide Karl Marx'ın bedeni emek üzerinden değerlendirmesinde, Weber'in bireyin şekillenmesi sürecinde statüye, değerlere verdiği önemde, Comte ve Durkheim'in daha pozitif bilim anlayışıyla oluşturduğu biyolojik yaklaşımlarında beden ve beden-toplum ilişkisine dair izler vardır (Işık, 1998, s. 125-130). Ancak daha yakın bir perspektiften bakıldığında beden-toplum etrafında çok daha spesifik isimler bulabilmek de mümkündür.

Foucault beden meselesini iktidar-beden arasındaki ilişkiden yola çıkarak ele almıştır. Foucault'a göre iktidar, tarihin her döneminde doğrudan ya da dolaylı olarak bedeni baskılamaya, kontrol altına almaya, mevcut koşulların korunması için bedenlerin belirli arzu ve isteklerin etkisi altında olmasına uğraşmıştır. Hapishanenin Doğuşu (1992) ve Deliliğin Tarihi (2006) adlı eserlerinde bu algıya yönelik söylemlerde bulunmuş ve somut örneklerle bir tarih okuması yapmıştır. Deliliğin Tarihi eserinde delilik tanımının toplumdaki karşılığını sorgulayan Foucault deliliğin ve tımarhanelerinde hapishane örneğinde olduğu gibi baskılama unsuru haline geldiğini, tımarhanelerin deliliği kendi gerçeğine indirgemek olduğunu gösterir (Foucault, 2006, s. 678). Cinselliğin Tarihi (2007) adlı eserinde bedene ve beden üzerinden üretilen düşünce kalıplarına daha çok yer verirken bu söylemlerini de kuvvetlendirmiştir. Bu eserde cinsel kimliklerin dahi iktidar tarafından şekillendiği konusu üç bölümde ele alınmıştır.

Bourdieu ise Habitus kavramından yola çıkarak bir bireyin bu habitus etrafında değişimini açıklar. Habitus kavramı, bireylerin belirli toplum yapıları veya alt kültür içinde yaşamaları neticesinde zihinlerinde sahip oldukları temel bilgiler ve alışkanlıkladır. (Palabıyık, 2020, s. 8) Yaşanılan toplumun ve kültürün getirdiği birikime sermaye adı verilir. Bourdieu sermayeyi kültürel, maddi/ekonomik ve toplumsal olarak üç farklı başlık altında değerlendirmiştir (Baran, 2013, s. 6). Kişilerin sahip olduğu bu sermaye belirtilen başlıklar altında kişiye avantaj ya da dezavantaj sağlamaktadır. Bireyler sahip olduğu sermayeler, toplumda ilerlemek adına seçtiği yol ve yöntemler bakımından çeşitli gruplara ayrılabilirler. Yine bahsedildiği gibi ekonomik, kültürel, toplumsal olarak çeşitlendirilebilecek bu başlıklar ve diğer faktörler bireylerin belirli özelliklere sahip olmasına sebep olmuştur. Bu bakımdan sermayeler ve şartlar bedeni, bireyi oluşturur, belirli koşullar altında bireyi, bedeni inşa eder. Habitus, aslında hem nesnel hem de soyut olarak sınıflandırılabilir. (Bourdieu, 2015, s. 253)

Bourdieu sınıfsal yeniden üretim ve kültürel beğeniler etrafında bir kuram geliştirmiştir. Bu düşünceyi beden kullanımlarının kültürel beğeni kodlarına göre de farklılık göstermesi şeklinde de ele alabiliriz. Bourdieu toplumsal sınıflar arasındaki farklılıkları değerlendirirken kültürel ürünlerin sınıfın zevklerine ve yaşam tarzına uygunluğu önemlidir. Hem statülerin kültüre hem de bu kültürü eleştirme pratiklerine yaklaşımı uzun yıllar, kişinin her döneminde okulda, sosyal hayatta şekillendirilir. Alt ve orta sınıfın üst sınıfın beğenilerini, tercihlerini benimsemeleri bu sayede engellenir. Araya kültürel ve eleştirel bir bariyer çekilir. Örneğin isçi sınıfı kıyafet seçerken ister istemez estetikten daha fazla dayanıklılığa ve işlevselliğe önem verirken orta sınıf eğitim ve zevkler tarafından farklı bir konumdadır onlar da kıyafete üst sınıfla aynı estetik algıyla yaklaşamazlar. Eğitim sermayesi, kültürel sermaye bireyleri sınıflara ayıran en önemli unsurlardan biridir. Eğitim, kültür bireyin sınırlılıklarını, seçimlerinin, beğenilerinin kapsamını ortaya koyar. (Bourdieu, 2015, s, 157-177)

Sınıflara göre edimler, alışkanlıklar tamamen bilinçsiz bir şekilde kabul edilmiştir. Alışkanlıklar bedene kazınmışlardır. Her grup, statü farklı beden yapılarına, alışkanlıklara sahiptir. Beden sınıfsal beğeninin cisimleşmiş halidir.

Beden aynı zamanda bir tüketim nesnesi haline gelmiştir. Baudrillard, Tüketim Toplumu adlı eserinde "En Güzel Tüketim Nesnesi Beden" şeklinde ifade ettiği bir alt başlıkta bedenin otomobilden dahi daha kullanışlı bir tüketim nesnesi olduğunu dile getirmektedir. Beden sağlık, estetik gibi pek çok başlık altında bir meta, bir tüketim nesnesi haline gelmiştir. (Baudrillard, 2008, s. 163)

" Yüzyıllar boyunca insanları bedene sahip olmadıklarına ikna etmeye çalışıldı (Kaldı ki, insanlar buna hiçbir zaman ikna olmamıştı) günümüzde ise sistemli olarak insanları bedenleri olduğuna ikna etmekte ısrar ediyorlar. İşte burada tuhaf bir şey var. Beden kanıtın kendisi değil miydi? Öyle görünüyor ki hayır: Bedenin statüsü bir kültür olgusudur. Hangi kültür olursa olsun bedenle ilişkisinin örgütlenme tarzı şeylerle ilişkinin örgütlenme tarzını toplumsal ilişkilerinin örgütlenme tarzını yansıtır." (Baudrillard, 2008, s. 163)

Baudrillard kitle iletişim araçlarının her zaman kitleleri sarıp sarmaladığını, güdümlediği dile getirir. Fakat kitleler de kitle iletişim araçlarıyla bu sürecin içindedir. Message is Message mantığıyla kitle de mesajı daha düşsel bir şekilde benimser (Baudrillard, 2010, s. 41-45). Kitleler de kendi içinde güdülenen mesajı dönüştürür. Bedene bir tüketim nesnesi olarak baktığımız zaman medya ve kültür yoluyla çeşitli beden tutum, tercihlerinin yönlendirildiği söylenebilir.

2.2. Dövmenin Tarihi

Dövme TDK'da "Vücut derisi üzerine iğne vb. sivri bir araçla çizilmek ve içine renk veren maddeler konulmak yoluyla yapılan yazı veya resim" şeklinde ifade edilmiştir . Büyük larousse sözlüğünde ise "Derinin tümüyle yok edemeyeceği bir boya maddesinin belli bir desen oluşturacak biçimde altderiye sokulmasıdır" (Larousse Sözlüğü, s. 3366) Fakat sosyolojik anlamda bakarsak bu teknik detayların yanına dövmenin anlamsal, kültürel boyutlarına da odaklanmamız gerekmektedir

Dövme, Mısır medeniyetinden Avrupa, Anadolu, Japonya'ya kadar pek çok kültür coğrafyasında tarihsel olarak mevcuttur. Örneğin İtalya'da Similaun buzulunda bulunan 5300 yıllık bir buz adamında dövme tespit edilmiştir. Ötzi olarak isimlendirilen M.Ö. 3250 yılına

tarihlendirilen bulunduğu dönem oldukça sansasyonel bir şekilde gündeme oturan Ötzi'nin pek çok önemli unsurunun yanında vücudunun farklı yerlerinde 61 adet dövmesi var idi. Bu dövmelerin şifa, hastalıklarından korunma amacıyla yapılmış olduğu şeklinde yorumlanıyor. (Çerikan ve Alanko, 2016, s.171; Emiroğlu ve Aydın, 2003, s.131; Kutschera ve Rom, 2000) Farklı toplumlarda farklı biçimler ve tarzlarda benimsenen dövme kimi toplumlarda soyluluk gösteren bir unsur olarak kullanılmıştır. Örneğin Heredot da tarihi anlatımında Trakya'da dövmenin bir statü sembolü olarak kullanıldığını dile getirmiştir; "Dövme yaptırmak soyluluk işaretidir; dövmesiz olmak kötülük getirir." (Herodot, 1973 s. 324) Proteus ve Helene Hikayesinde Mısır'da geçen Bir kölenin sahibinden kaçmak için yaptırdığı dövmelerden bahsetmektedir. (Herodot, 1973 s. 155) Türklerin dövmeyi ilk kullanan medeniyetlerden biri olduğu da söylenmektedir. Orta Asya Türk geleneği olan dövme oradan Amerika, Pasifik'e ve dünyaya yayılmıştır. Hunlar ve Mayalar da dövmenin en iyi şeklini göstermiştir. Keza oldukça eskiye dayanan Aynu halkının da dövmeyle böyle tanıştığı, özellikle kadınların göz etraflarına ve kalçalarına dövmeler yaptırdığını ve bunun yansımalarını günümüzde dahi Anadolu'da görmenin mümkün olduğu dile getirilmiştir. (Tanju, 1969, akt. Can, 1991, s.6) Bununla beraber arkeolojik buluntulara sahip tarihi kurganlarda da mumyalanmış bedenler üzerinde dövmelere rastlanmıştır. Örneğin Rusya Federasyonu altında bulunan Altay Cumhuriyeti'nde bulunan Ak-Alaha Kurganları'nda bulunan bir kadının vücudunda hayvan tasvirli dövmeler olduğu görülür. (Kutlu ve Kutlu, 2020, 185) Polinezya yerlilerinin de cesaret, erkeklik ve cinsel gibi görsellikleri içeren dövme yaptıkları bilinmektedir Dövmenin dinsel olarak da kullanıldığı görülmektedir. Bu tarz durumlarda bireyler vücutlarına inanışlarınca kutsal kabul ettikleri sembol ve şekilleri vücutlarına kazımaktadırlar. Bununla beraber kimi dövmelerin, simgelerin kendilerine koruma, talih, cesaret getirdiğine inanarak yapıldığı, bunun da altında dini etmenlerin olduğu ifade edilmektedir. Yine tarihsel olarak statü temsili olarak dövmenin kullanıldığı belirtilmektedir. Örneğin Romalılar dönemlerinde fethedilen kabilelerde rastladıkları dövme adetini M.Ö 43 yıllarından itibaren kullanmaya başlamışlardır. Suçlu ve kölelere bu statülerini belirtmek için dahi dövme kullanılmıştır. (Emiroğlu ve Aydın, 2003, s.241) Daha eski dönemlerde de Yunan tarihinde dövmenin suçluları ve köleleri damgalamak için kullanıldığı bilinmektedir. (Fisher, 2002 s.91)

Dövme Anadolu kültüründe de oldukça eski bir tarihe dayanmaktadır. Güneydoğu Anadolu bölgesinde dek şeklinde[2] ifade edilen dövmelerin binlerce yıllık geçmişe ve anlamsal olarak oldukça geniş bir kültür birikimini barındıran kadim dövme türleri hala halk tarafından kullanılmaktadır. Özellikle Güneydoğu Anadolu bölgemizde karşımıza çıkmaktadır. Mümtaz Fırat bu bölgedeki dekler üzerine yaptığı çalışasında bu dövmelerin kökenine dair bir sorgulamaya girişmiş daha önceki araştıralar ışığında İran, Mısır ve Hindistan'a uzanan bir sorgulama yapsa da kültürel sınırların tayinini tam olarak sağlayamadığını dile getirmiş. (Fırat, 2017, s. 39) Bununla beraber bu açıklamanın yanında silikleşen sınırların daha geniş bir ağaca işaret ettiği de söylenebilir. Bu bölgedeki dövme kültürü incelendiğinde dövmenin uygulanışından, sembol tercihlerine kadar oldukça dikkat çekici detaylar ortaya çıkmaktadır.

[2] Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde , özellikle kadınların güzel görünmek amacıyla el ve yüzlerine yaptırdıkları "dek" adıyla bilinen yöresel dövmeler. Duyan, Yektanurşin (2012)Dövme/Dek, http://www.amargidergi.com/

Günümüz modern dövme kültürü böylesine derin bir tarihin arkasından ortaya çıkmıştır. Bu süreçte mistik ve büyüsel yönünü yitiren dövme, kültürel yönden zenginleşmiş, adeta bir sanat şeklinde anılmaya başlanmış, bireylerin kişiliğini, düşünce tarzını, yaşanmışlıklarını aktaran bir unsur haline gelmiştir. Artık hemen hemen her kesimden insan dövme yaptırabiliyor. Genelde kol, göğüs, omuz gibi yerlere yapılan dövmeler kafa, boyun, yüz, ayak tabanı gibi yerlere de nadiren yapılmaktadır. (Serdaroğlu, 2013, s.5)

Günümüz dövmecilik çok daha profesyonel bir hale bürünmüş makineleri de oldukça farklı seçenekleri olan teknolojik aletler olmuştur. Dövme makineleri ucunda mürekkep taşıyan iğnelere sahip olan yüksek titreşim ile vücuda mürekkebi deri altında enjekte etme mantığındaki aletlerdir. Dövme yapımı esnasında titreşimle beraber iğne saniyede ortalama 70 defa deri altına girip çıkmaktadır. Dövme sürecinde teknik olarak derinin epidermis ve dermiş arasında kalan orta tabakasına, dermal tabakaya yapılmaktadır. Buraya yapılan dövme dış derinin altı olduğu için kalıcılığını buradan alır. (Serdaroğlu, 2013, s. 30-62)

Modern dövme gerek statüsü gerekse yapılış amaçları ile kültürel olarak oldukça geniş bir yelpazeyi karşımıza çıkarmaktadır. Sadece süs, estetik kaygılar etrafında yaptırılan dövmeler olsa da bir anıyı canlandırmak, bir topluma, gruba aidiyeti belirtmek, bir film, edebiyat alanına sempatisini göstermek, politik görüşünü yansıtmak ve sanatsal kaygılarla, bir tuval ve bir sanatçı gibi vücudunu sergilemek gibi nedenlerle yapılabilmektedir. Örneğin Özkan Eroğlu kolunu bir müze gibi kullanıp omuzdan bileklerine kadar yaşayan ünlü sanatçıların eserlerini sergilemektedir. Kol Müzesi Projesi adlı kitapla bu performansı kitaplaştıran Eroğlu bu eseri şöyle açıklanmaktadır: "Kol Müzesi, Dövme sanatı aracılığıyla, bir sanat tarihçisinin bedeninin sol kolunun tamamı üzerine konumlandırıldı. Oluşan bu müzeyle, iki kişinin -sanat düşünürü ve dövme sanatçısı- sanat tarihini hem araç, hem de amaç kılarak, sanat yapıtı ortaya koydukları iddia edilebileceği gibi, tam tersi sanatı hem araç, hem de amaç kılarak ortaya bir müze çıkardıkları da söylenebilir." (Eroğlu, 2017, s.10)

Dövme günümüz için farklı kültürlerin kendine has tarzlarını barındıran bir beden sanatı, beden kültürü halini almıştır. Karşılaştığımız bir insanın dövmeleri üzerinden onun sosyal yaşamına, toplumsal geçmişine, hayatına dair çıkarımlar yapmak mümkündür. Bununla beraber kişinin dövme yoluyla daha kişisel, bireysel bir dışavurumu amaçlıyor oluşu da mümkündür.

3. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Çalışma dövme yaptıran bireylerin dövmeleriyle ortaya koydukları ifade biçimlerine, anlamlara odaklanmaktadır. Bununla beraber bireylerin toplumla olan ilişkisinin de dövmelerine nasıl yansıdığı da anlaşılmaya çalışılacaktır. Dövme, son dönemde giderek yaygınlaşmaya başlamış, oldukça eskiye dayanan bir tarihi geçmişi olan bir beden uygulamasıdır. Yapılma nedenleri değişse de günümüzdeki konumunda pek çok anlamda özel ve incelenmeye değer bir alandır.

Çalışmada nitel yöntem uygulanmıştır. İnsan davranışları oldukça karmaşıktır ve çok boyutlu bir yapıya sahiptir. Çalışmada bireylerin kişisel hikayelerine odaklanmış yorumlamaya ve anlamaya çalışılmıştır. (Yıldırım ve Şimsek, 2011, s.39- 45).Bu çerçevede çalışmada fenomenolojik yaklaşımı temel almıştır. Fenomenoloji temel olarak bireylerin deneyimlerine,

bu deneyimi anlamlandırma sürecine odaklanmaktadır. (Creswell, 2013, s. 77-83) Dövme olgusu bu bakımdan bir fenomen olarak ele alınmıştır.

Çalışmanın evreni sadece dövme yaptırmış olmakla sınırlıdır. Yaş, cinsiyet, meslek gibi herhangi farklı bir kriter belirlenmemiştir. Her yaştan, meslekten katılımcı ile görüşülmüştür. Zira çalışmanın ana aktörü dövme-beden-anlam ilişkisidir. Örneklem grubunu Ankara'da yaşayan 25 dövmeli birey ve 3 dövmeci oluşturmaktadır. Örneklem grubu seçilirken amaçlı örneklem yoluyla hareket edilmiştir. Örneklem grubuna dövme stüdyoları, spor salonları, çeşitli kafeler, üniversite kampüsleri gibi mekanlardan ulaşılmıştır. Zaman zaman bir dövmeli birey vasıtasıyla farklı bir dövmeli bireye ulaşılmıştır. Katılımcılarla yüz yüze görüşme sağlanmıştır.

Veriler 25 derinlemesine mülakat, 3 kişiyle yapılan katılımlı gözlem ve 3 kişiyle yapılan odak grup görüşmelerinden elde edilmiştir.

Mülakatlarda, gözlemlerde elde edilen veriler anlamaya ve yorumlanmaya çalışılmış, veriler anlam içeri açısından analiz edilmiş ve sınıflandırılmıştır.

4. BULGULAR:

Çalışmadaki katılımcılar K1 (Katılımcı1)… K28 (Katılımcı28) şeklinde kodlanmıştır.

4.1. Beğeninin Temsili Olarak Dövme

Bireylerin dövme tercihlerini yaparken sanatsal beğenilerini, hobi ve uğraşlarını yansıtmak istemeleri önemli bir etken olarak karşımıza çıkıyor. Bunun altında yatan nedenler ise hem kendini en iyi şekilde tanımlayan olgulara bedeninde yer vermek hem de topluma, iletişim kurduğu insanlara kim olduğunu aktarma ihtiyacı.

K6 (Kadın, 23, Öğrenci) kendinden bahsederken sanatçı ruhuna özellikle vurgu yapıyor. İlerde konservatuar okumak istediğini ve oyunculuk yapmak istediğini dile getirdi. K6'nın beğenilerinin yansıması olarak var olan üç dövmesi de resim ve müzik ile alakalı.

K6'nın ilk dövmesi aslında kapatılmış bir dövme. Virginia Wolf'un Deniz Feneri adlı eserinden hareketle bir deniz feneri dövmesi yaptırmış 16 yaşında. Fakat estetik olarak güzel bir dövme olmamış. sonra farklı bir dövme ile üstünü tamamen kapatmış. Bu kapattırdığı dövme de insanoğlu adlı bir ünlü bir tablo. (Görsel 16)

"Bu Rene Margette adlı ünlü bir ressamın eseri: İnsanoğlu. Burada kravat kırmızı ve yeşil elma var. Buradaki kırmızı akla ve sağduyuya gönderme yapıyor. Sürrealist bir eser hoşuma gidiyor böyle. Güzel detaylar var. Mesela ceketin bir tarafı ters dikilmiş bu toplumdaki farklılıkları temsil ediyor."

K6'nın bir diğer dövmesi Ezginin Günlüğü adlı müzik grubunun bir albüm kapağı. (Görsel, 19) Aslında hemen her dövmesinde estetik ve sanatsal bir kaygı duyduğunu görebiliyoruz.

K4 (Kadın, 28, Öğretmen) K4 Yüzüklerin Efendisi hayranı ve filmlere ve sinemaya karşı bir ilgisi olduğunu söylüyor. Ve sol bileğinde Gondor'un Ak Ağacını Yüzüklerin Efendisi filminden bir parça olarak üzerinde taşımakta. (Görsel, 17)

"Abim küçükken bana çok film izletiyordu. Yüzüklerin Efendisi filmini de yine abim izletmişti. Fantastik dünyayı bu sayede çok sevdim. Oradan yaptırmak istedim"

K4'nın bu dövmesi kişi ve beğeni dünyası hakkında bilgi sunan önemli bir bilgi. Herkes anlamasa dahi özellikle Yüzüklerin Efendisi filmine, dünyasına hakim olan kişilerin daha kolay anlayabileceği bir mesaj olarak dikkat çekmektedir.

K10 (Erkek, 20, Öğrenci) çok küçük yaştan beri ailesinin yönlendirmeleriyle gitar çalmaya başlamış. Müziğin içinde bir ortamda doğduğu belli oluyor. Müziğe aşinalığı çok eski zamanlardan. K10'nun bir dövmesinde üzerinde notalar olan bir yara bandı olduğu görülüyor. Hayatında önemli bir yere konumlandırdığı kültüründe yer etmiş olan müziği bedeninde taşıyor.

"Ben gitar çalıyorum. Bu yara bandının üzerinde üç tane nota var. Smoke On The Water diye bir şarkı var Deep Purple'nin şarkısı. Bu onun ilk üç notasıdır."

Bu tarzda dövmeleri Bourdieu'nun Habitus'u etrafında da ele alabiliriz. Bourdieu'ya göre beğeniler kişinin içinde bulunduğu habitus ve sermayeler etrafında şekillenmektedir. (Bourdieu, 2015 s. 264-267) Belirli habituslarda yemek kültüründe olduğu gibi estetik anlamda da ve tavırlar anlamında da farklılıklar söz konusudur. Bu Bourdieu'nun deyimiyle "sosyo-kültürel arka planımızın bedenleşmesi" anlamına gelmektedir. (Bourdieu, 2015, s. 284) Bireyler içinde bulundukları beğeni tarzlarını bedenlerinde yansıtmaktadır.

4.2. Aidiyetin Sembolü Olarak Dövme

Bireyler dövmeleri üzerinden bir toplumsal, siyasal gruba aidiyetlerini ortaya koyabilmektedirler. Bir spor takımının bir siyasi, toplumsal görüşü savunduğunu dövmeleriyle yansıtmaktadırlar.

Örneğin K7'nin (27, Erkek, Kafe Çalışanı) futbola meraklı ve fanatik denebilecek düzeyde maçları takip ediyorlar ve ilgileniyor. K7'nin çocukluğu böyle bir ortamda geçmiş. Bununla beraber mahalle içerisinde çevresindeki arkadaşları, sohbetleri, yaşam tarzları futbol ve tribün üzerinden şekillenmiş. Bu bakımdan sağ bileğinin bir halka şeklinde tuttuğu takım olan Beşiktaş'ın ambleminin ve Beşiktaş'ın unutulmaz üç oyuncusu Metin, Ali, Feyyaz'ın dövmesini yaptırması şaşırtıcı değil. (Görsel 1)

K7 bu durumu şöyle açıklıyor;

"Ben futbolun içinde büyüdüm. İki abim ve babam Beşiktaşlı, Beşiktaş çok fazla hayatımızın içinde. Ankara'ya maça geldiklerinde asla kaçırmayız gideriz"

Farklı kişilerde de aynı etkiyi görebilmekteyiz. K22 (Erkek, 45, esnaf) Ona bir dövmecide kolunun alt kısmına Atatürk portresi yaptırırken rastladım. (Görsel, 11) Beni kırmadı yapımı esnasında görüşme yaptık. K22 Atatürk dövmesi yaptırma düşüncesinin uzun süredir var olduğunu daha önceki büyükşehir belediyesinde farklı bir parti olduğu dönem siyasi görüşlerle alakalı çok sıkıntılı zamanlar geçirdiğini dile getirdi. Belediye el değiştirip, farklı bir siyasi partiye geçse de üstünde siyasi bir yük hissettiğini ve siyasi görüşünü, düşünce tarzını daha cesur göstermek istediğini dile getirdi.

K22'nin bir süre ciddi bir siyasi baskı sürecinde maruz kaldığı görülebiliyor. Bir süre görüşlerini açıklamakta çekinmiş, baskılanmış ve bunun karşısında ilk fırsatında bu baskıya karşı bir refleks olarak vücudunun en görünen yerlerinden birine siyasi görüşünü belirten bir dövme yaptırmaya karar vermiş. K22 bu dövmenin insanlara bir mesaj olduğunu da dile

getiriyor. Beninle konuşurken sınırlarını bilsinler, benim nasıl biri olduğumu görsünler ona göre uzaklaşabilir ya da yakınlaşabilirler. K25 (Erkek, 26, Mağaza Sorumlusu) de vücudunda bir Atatürk portresi ve imzası barındırıyor. (Görsel,9) K25 de dövme yaptırma sürecini detaylandırdığında Atatürk'e olan bağlılığını dile getirmektedir.

K16, (Kadın, 20, Öğrenci) Vücudunda pek çok dövmesi var. Genel hayatına baktığımız zaman sporla iç içe bir hayatı olduğu söylenebilir. Zamanında birkaç alanda milli sporcu ünvanı dahi almış. Gelecekte de sporla dolu bir hayatı olmasını istiyor. Vücudundaki dövmelere baktığımız zaman geniş bir perspektif görmek mümkün. Vücudunun çeşitli yerlerinde "Be weird", "everything looks perfect", from far away" yazıları yazıyor. Bir kolunda yılan dövmesi, bir kolunda olimpiyatlarda da kullanılan Sezar tacı dövmesi mevcut. (Görsel, 7)

"Dövmenin görüntüsü beni çekiyor, etkileyici geliyor, hoşuma gidiyor… İlk yaptırdığım dövmem "be weird" Değişik olmayı, insanlar tarafından farklı görünmeyi, özgün olmayı seviyorum. Bu da aslında onu yansıtıyor. "

K16'nin vücuduna özellikle baktığı, dikkat ettiği görülebiliyor. Sporcular, sporcu geçmişi olanlar için önemli bir ayrıntı. Bu bakımdan dövmelere bakışı onun sporu kişiliğini de yansıtıyor. Bununla beraber yazı dövmelerinin kişiyi motive eden de bir tarafı var. Sporcular için motivasyon ve hırsın önemi büyük. K16 diğer kolundaki sezar tacı dövmesi de yine sporu temsil ediyor.

"Bu ilk olimpiyatlarda başarının, zaferin sembolü olarak kullanılmış. Görüntüsü hoşuma gitti, Sezar'ın da tacı aynı zamanda"

K16'nın dövmeleri genel olarak bir sporcu kimliğini, spor kültürüne olan aidiyetini temsil ediyor.

4.3. İsyan Simgesi Olarak Dövme

Dövmeler zaman zaman da içinde yaşanılan topluma, düşünce yapısına bir isyan olarak karşımıza çıkabilmektedir. Dövme muhafazakar yerlerde yetişenler için hala bir tabu olabiliyor. Bu ortam içinde yetişen birey bu düşünce tarzını benimsemediği bir isyan olarak dövme yaptırabiliyor. Bununla beraber dövmeler üzerinden hikayelere odaklandığımıza dövmelerinin simgesel anlamlarının da zaman zaman bu tavrı yansıttığı görülüyor. Yaşanmışlıklara, sıkıntılara karşı olan isyan, dövmelerin anlamları üzerinden aktarılıyor.

K2 (31, Erkek, Memur) Bu yüzden boynunun iki tarafındaki kanat dövmelerini gördüğüm zaman şaşırmıştım. (Görsel 2) Zira bu dövmeler oldukça görünen bir yerdeydi, sanki görünmesi için bilerek böyle yapılmıştı. Bir memur için cesur bir hareket olduğu söylenebilir. Resmi kurumlarda hem resmi olarak hem de ortam itibariyle tepkiyle karşılanması çok olası. Bunu bildiğim için bu konu özelinde sorular yönelttim. Ve aldığım cevapların niteliğine baktığım zaman bu olumsuz durumun, tepkilerin onu dövme konusunda daha da motive ettiğini ve tepki gösterenlere karşı bir isyan hareketi olarak dövmeyi yaptırdığı kanaatine vardım.

K2: "Dövme yaptırmak istiyordum. Ama işe girerken sorun yaşarım diye yapmadım. Sonradan yaptım işe girdikten sonra yaptırmak istedim, biraz da rahattım. Hayalim vardı sonunda yaptırmak istedim."

K2: "Kendilerinin cesaret edemediği bir şeyi başkasının yaptığını görünce insanlar tepki gösteriyor. Ben de bu yüzden tepkiler aldım dövme yaptırdığım için. Ben insanlalara yakışmamış, ne gerek vardı tarzı tepkiler göstermeyi tasvip etmiyorum ama ben böyle tepkiler aldım. Ben saygı duyuyorum, insanların da bana saygı duymasını istiyorum

Cinsel kimlikler söz konusu olduğu zaman beden tabii olarak bir çatışma alanı olarak karşımıza çıkıyor. Toplum cinsel yönelimini geleneksel kodlardan farklı şekilde tanımlayan kişileri baskılayabiliyor. Kendini Non-Binary – Cinsiyetsiz olarak tanımlayan K17 (21, Öğrenci) bu baskıyı bedeni üzerine yaptırdığı dövmelerle yansıtıyor ve sembolik olarak da bedeni vasıtasıyla isyan ediyor. Yaşamı boyunca da bu farklılığı yüzünden çeşitli baskılara maruz kalmış, dışlanmış, sıkıntılar çekmiş. Yaşadığı kültür onu bu his ve duygularla şekillendirmiş. K17 yaptırdığı bir dövmesinde Medusa ve Yılan figürlerini birlikte resmetmiştir. Bu dövme ile K17 Medusa'dan hareketle yaşadığı haksızlıkları, yılan figürü ile de dışlanmışlıkları simgeleştirmiştir. (Görsel 6)

K17; " Medusa'nın mitolojideki hikayesi ile bağlantılı, yersiz cezalandırılma, Medusa benim için onu temsil ediyor. Hak etmediği bir şekilde cezalandırılıyor, hak etmediği bir şekilde boynu kesiliyor Medusa'nın. Onun haricinde yılan; yılan da benim için çok soğukkanlı ve ötekileştirmiş birini temsil ediyor benim için"

Türkiye'de farklı cinsel kimlikleri benimsemiş eşcinsel, transseksüel bireyler toplum tarafından çok ciddi bir baskıya maruz kalabiliyorlar. 2011 yılında yapılmış bir çalışmada Türk halkının % 78'i eşcinselliği reddederken, % 85'i de eşcinsel bir komşu dahi istememektedir. Özellikle dini olarak günah ve yanlış olarak nitelenen eşcinsellik Türkiye'de hala güvenilir bir zeminde değildir. (akt. Metin Orta ve Camgöz, 2018, 412). Bununla beraber cinsel sapmalar günümüzde dahil olmak üzere iktidarın baskısının, toplumsal yargıların kendini gösterdiği bir alan olarak karşımıza çıkıyor. Foucault da bu konuya iktidarların onları normalleştirme girişiminde dahi onları kontrol etme güdüsü olduğu düşüncesinde yaklaşmıştır. Tıp, Psikiyatri gibi alanlar kullanılarak cinsel sapkınlıklar ele alınmış ve ideal cinsel yapı farklı şekillerde halka yansıtılmıştır. Bunun yanında iktidarın farklı cinsel eğilimlere yaklaşımı, onları daha görünür kılması kendi gücünü gösterme, topluma yayma eğiliminden ileri gelmektedir. (Akgündüz, 2013)

Kadınlar da kadın olmanın getirdiği bazı zorluklar içerisinde yaşamını sürdürmek zorunda kalabiliyor. Kadına yönelik baskılar hemen her toplumda çok daha fazla olmuş ve ataerkil toplum yapısının getirdiği sorunlar kadınların özgürlüğünü kısıtlamıştır. Butler, (2014, s.20) cinsiyet rollerinin toplum tarafından üretildiğini ve uygulandığını dile getirir. Normlar etrafında kültür, cinsiyetlere belli sıfatlar ve roller atar. Bu bakımdan bu rollere karşı bir başkaldırı, isyan olabilmektedir. Bu isyan da yine beden ve dövmeler üzerinden yansıtılabilir.

K5 (Kadın, 24, Öğrenci, İşletme Sahibi) tutucu, muhafazakar bir ailede yetişmiş. Ailesi ve çevrisine özellikle kadına karşı bakış açıları konusunda çok yoğun eleştirileri ve itirazları var. Özellikle baba tarafı akrabalarının müziğe dahi karşı olacak kadar tutucu olduğunu dile getiren K5, babası ile pek çok kez tartışmışlar ve babasının kendisini evlatlıktan reddettiğini dile getiriyor. Babası henüz dövmelerinden haberdar değil babasıyla karşılaşacak olduğunda bir şekilde dövmelerini kapatıyor, ona göstermek istemiyor, tepkisinden çekiniyor. K5'in babasının kafasındaki dindar, gelenek göreneklere bağlı, ataerkil tolum yapısına uygun kız

imajı K5 için istemediği bir hayat konumundadır. Bu sebeple de bu hayata karşı savaşmış, böyle bir hayatı olmasın diye uğraşmıştır. Dövmelerine baktığımızda da yaşadığı bu hayatın, isyanın izlerini görmek mümkündür.

K5 kendini tanımlarken şu ifadelere yer veriyor;

"Benim dövmelerimin hepsi gıcıklık, babam hep kapan, usturuplu ol, Osmanlı kadını ol der, durur. Bu da benim babama al sana Osmanlı kadını deme şeklim, itirazım"

K5 sol kolun üstüne yaptırdığı dövmede üstü çizili Havva yazısı ve altında da düz Lilith yazısı yer almaktadır. (Görsel 14) Burada mitolojik bir hikayede gönderme yaparak bu isyanını dile getirmiştir. K5'in de ifadesiyle cennette yaratılan ilk iki insan olan Adem ve Havva'dan önce Adem ve Lilith yaratılmıştı Lilith bir eş olarak çok başkaldıran, inatçı, özgür ruhlu biriydi. Adem'in ve Tanrı'nın sözünü dinlemiyordu. Bu sebeple tanrı tarafından cezalandırıldı ve cehenneme gönderildi, luciferle evlendirildi. Daha sonra daha sadık ve söz dinleyen Havva yaratıldı. Havva böyle olması için Adem'in kaburgasından yaratılmıştı. K5 burada özgürlüğü, başkaldırıyı temsilen Lilith'i yüceltiyor.

"Bu dövme bana hiç kimsenin hiçbir yerinden, uzvundan değil de kendi başkaldırımdan dolayı var olduğumu hatırlatıyor…. Havva'ya biçilen rol bana dinden de bağımsız bir şekilde konuşuyorum, hiç uymuyor. Kadınlar kimseye boyun eğmek zorunda değil."

K5 dövmeyi yapı itibariyle bir isyan, başkaldırı olarak nitelemektedir. K5'ye göre dövme yaptırmak dini, muhafazakar kültürü, tepkileri göz ardı etmek anlamına geliyor. Bu anlamda tek başına dahi bir başkaldırı anlamına geliyor.

K5'nin içindeki isyan aslında tüm toplum yapısına yöneltilmiş durumda. Özellikle kadın hakları, kadınların toplumda karşılaştıkları zorluklar, kısıtlamalar konusunda oldukça duyarlı bir kişiliği olduğu görülen K5 bunu bedeniyle ortaya koyuyor.

K20 (Kadın, 23, Öğrenci) Üniversiteyi kazanmadan önce çok sıkıntılar yaşamış. K20 üniversite kazanmadan önce yaşadığı ortamı anlatırken çok mutlu ve istekli olmadığı dile getiriyor. Üniversite kazanmak K20'yi bu dünyanın dışına çıkartabilecek, umut olabilecek bir gelişme. K20 Üniversiteyi kazandığını öğrendikten sonra, hemen aynı gün dövmeciye gidiyor ve hemen göğsünün altına bir cümle yazdırıyor. K20 düşünce yapısı olarak zıtlaştığı yahut kaba bir tabirle sevmediği bu dünyadan uzaklaşmayı sevinçle karşılıyor ve bunu sağladığı gün bunun sevincini vücuduna dövme olarak işliyor.

"Kendin ol diğerleri çoktan kayboldu".

K20'nin o gün yaptırdığı dövmesinde yazan cümle bu. Kendisi bu cümlenin anlamını şöyle açıklıyor;

"Kendime bir söz vermiştim. Mersin'den çıkacağımı bildiğim ilk gün gidip bu dövmeyi yaptıracağım. Çünkü ben çok uzun süre kendim olmaya çalışmak için çok çaba gösterdim. Mersin'deki serüvenimde daha sessizdim, daha sessiz bir çaba gösteriyordum. Çünkü her gün oradan gideceğimi biliyordum aslında."

K20'nin dövmesinde isyanının izlerini görmek mümkün. K20 dövmelerin ona zaman zaman motivasyon sağladığını da dile getirmiştir. Bu dövmelere baktığı zaman hislerinin

yoğunlaştığını, mücadele azminin arttığını dile getirmiştir. Bu bakımdan dövmelerin isyan duygusu barındırdığı kadar bu isyanı hatırlatıp bireyleri motive ettiği de söylenebilir.

4.4. Popüler Meta Simgesi Olarak Dövme

Pek çok kişi ile dövmeleri ve dövmelerinin anlamları, detayları üzerine görüşme şansım oldu. Hemen pek çoğu dövmesinin hikayesini uzun uzun anlattı, detaylandırdı. Bir kısım ise dövmeye olan ilgisinin herhangi bir anlamdan bağımsız olarak kozmetik olarak beğendiğini, ilgisini çektiğini ve yaptırmak istediğini dile getirdi. Elbette anlamlı, daha boyutlu dövmeler dahi öncesinde o dövmeye olan merakın, isteğin, arzunun nereden geldiği meselesi de yine bu konu etrafında ele alınmalıdır. Bu sorular üstüne düşünmek Adorno'nun Kültür Endüstrisi ve Baudrillard'ın Tüketim Toplumu terimleri hatırlatıyor. Adorno, kültür endüstrisinde bir kültür yapısının nasıl yaygınlaştığı, kitlenin nasıl tek düze bir hale sokulduğunu, kasten ve tepeden bütünleştirildiği anlatmaya çalışmaktadır. Yüksek ve düşük kültür bu anlamda birleştirilmeye çalışılmaktadır. (Adorno, 2011, s.109) Bu sürecin araçları olarak da medya, kitle iletişim araçları görülür. Baudrillard Tüketim Toplumu'nu açıklarken bedeni en güzel tüketim nesnesi olarak ele alır (Baudrillard, 2008, s. 163) bu anlamda beden üzerinden yürütülen bir mesaj, algı en çok geri dönüşü alan yapılardan biridir. Bu anlamda dövmeye olan ilginin de pek çok alanda yeni ekonomik, kültürel süreçler yarattığını söylemek yanlış olmayacaktır.

K27 bir dövmeci (Erkek, 30). Bu işe alaylı olarak başlamış 13 yaşından beri dövme yaptığını dile getiriyor. K27 özellikle ilk bu işle ilgilendiği zamanlarda Ankara'da neredeyse 7-8 tane dövmeci olduğunu dile getiriyor. Zaman içinde ise adeta katlanarak artmış dövmeci sayısı. Nedenini açıklarken talebin arttığından, sinema, filmlerin olan etkisinin çok olduğundan bahsediyor. Görüştüğüm Bir diğer dövmeci K28 de (Erkek, 35) bu durumdan bahsetti. Dövme yapımının artışını medya kullanımın artışına bağladığını dile getirdi.

K28: "Özellikle sosyal medya kullanımıyla çok arttı. Adam görüyor mesela bizim İnstagram sayfasından… yahut başka bir sayfadan gelip direkt fotoğrafı gösterip ben bunu istiyorum, bana bunu yap diyebiliyor. Sosyal medyayla beraber çok arttı bu iş"

K26 (Erkek, 25) henüz iki yıllık bir dövmeci. Dövmeciliğe başlama hikayesine baktığımızda özellikle izlediği filmlerden etkilendiğini söylüyor.

"Ben dövmeciden önce dövmeli bir bireyim. Direkt dövmeci olmak hayalim değildi. Ama dövmelerim olsun istedim çok fazla. Bütün vücudumda istedim. Yaptım da Daha sonra bu işi sevdim. Baktım yapabiliyorum, neden yapmayayım dedim ve devam ettim… Filmlerde görüyordum hoşuma gidiyordu."

Dövme tercihlerine baktığımızda da zaman zaman tüketim ve endüstri odaklı örnekler görebiliyoruz. K27 kendilerine çok absürt dövmeler yaptırmaya gelenler olduğunu söylüyor;

"Geçenlerde biri geldi. Tiktok fenomeni miymiş neymiş… Koluna tiktok amblemi yaptırmak istediğini söyledi. Ben itiraz ettim tabii başta, sonra pişman olursun falan diye… ama neyse çok ısrar etti… bu benim işim dedi vs yaptık dövmeyi. Enteresan tabii, Mesela Nike amblemi dövmesi yaptıran da oldu. Çeşit çeşit insan var işte"

K27 'nin bu anlattığına sokakta karşılaşmak da çok olası. Bu bir anlamda bedenin bir reklam panosu haline gelmesi anlamına geliyor. Kendi reklamından öte kendini başka bir markanın reklamıyla bütünleştirme hali.

K28 de bir dövmeci olarak son dönemin trendlerinden enseye veya kola barkod dövmeleri olduğunu bahsetti. Barkod hemen herkesin alışverişlerinde fark edebileceği gibi satılan ürünlerin üzerinde yer alan, çizgilerden oluşan ürünün okunmasını sağlayan çizgilerden ibaret bir şey. Bu tavır bir taraftan tüketime karşı eleştirel bir tavır olarak dikkat çekerken bir taraftan da aslında o tüketim kültürüne dahil olmak anlamı da taşıyor. Zira bu tavır da aslında bir akımdan, modadan ibaret.

Bedene bir tüketim nesnesi olarak baktığımız zaman medya ve kültür yoluyla çeşitli beden tutum, tercihlerinin bireylere benimsetilmesi şeklinde bir tablo ortaya çıkıyor. Aslında her bireyin bir kitle iletişim aracı olduğu anlayışıyla bakabiliriz. Keza Baudrillard da (2010, s. 41-45) kitlelerin kendi içinde mesajları güdülediğini ve yaydığını dile getirmiştir. Burada odaklanılması gereken iki mesele öncelikle dövme kültürünün yaygınlaşmasındaki etkiler ve bedenin adeta bir meta unsuru haline gelmesidir. Bu anlamda dövmelerin toplumsal statüyü gösteren bir meta haline geldiği durumlarda görebilmekteyiz.

K23 (20, Kadın, Sosyal Medya Fenomeni) İnstagram üzerinden 200 binin üstünde bir kesime hitap ediyor. Bu anlamda bu durum dövmelerine de daha farklı bir anlam katıyor. Sürekli bedeni ve yaşam tarzı ile göz önünde K23 bir anlamda dövmelerini de bir meta haline getiriyor. Hatta sosyal medya hesabında kullandığı lakabını da boynuna dövme olarak yaptırmış.

K23 bir üniversite öğrencisi. İlk dövmesini 14 yaşında yaptırarak dövmelere çok hızlı bir giriş yaptığı görülüyor. Bu dövmesi dışında da üç tane daha dövmesi var.

"İlk dövmemi ailemden habersiz yaptırdım. Dövme yaptırırken çok anlam aramıyorum, aranması mantıklı gelmiyor. Ben öyle düşünüyorum. Ben beğendim ve yaptırdım. Zaten ilk yaptırdığımda derin bir anlam yükleyemezdim zaten 14 yaşındaydım. Tumblr diye bir sitede görmüştüm bunu yaptırdım"

"Ben tüm dövmelerimi 14-15-16 yaşlarımda yaptırdım. Artık doydum diyebilirim. Ben her şeyi hevesten yapıyorum. O dönemde heveslenmiştim, yaptırdım. Hevesimi aldım diyebilirim"

K23'nin kendi de kabul ettiği gibi özellikle ilk dövmesinde bir tüketim, haz duygusu olduğunu görebiliriz. Rahat bir ortamda yetiştiğini ve çevresinde dövmeli bireylerin olduğunu dile getiriyor. Çevresinden etkileniyor, heves ediyor. O hevesi tüketene kadar devam ediyor.

K23 bir diğer dövmesi boynunda yazan "mania" dövmesi var. Bunun anlamını sorduğumda kendisinin sosyal medya kullanırken hemen her hesabında mania takısını kullandığını ve bunun onun için bir sıfat haline geldiğini dile getirmiştir.

"Bu benim için bir lakap haline gelmiş durumda. İnsanların telefonunda dahi böyle kayıtlıyım. Hatta bazıları bunu benim soyadım sanıyor."

K23 bir sosyal medya fenomeni bu bakımdan mania takısını dövme yaptırması daha anlamlı bir boyut kazanıyor. Bu şekilde aslında kendi isim markasını vücudunda taşıdığını dile getirmek yanlış olmayacaktır. Bir nevi kendi reklamını taşıyor.

Dövmenin metalaşması demek dövmenin bir tüketim nesnesi haline gelmesi anlamını taşıyor. Hakim kültür bireyi etkileyerek kişiyi o endüstri içerisine sokuyor. Bunu moda sektörüyle bağdaştırabiliriz. Günümüzde beden adeta bir iş sektörü haline gelmiştir. Antikçağda

medikal ve korunmak için kullanılan beden ürünleri günümüzde estetik kaygılarla, adeta sınıfsal bir mesaj göndermek amacıyla kullanılabilmektedir. (paquet, 2015, s.15) Simmel'in (2015, s. 111/140) moda değişim kuramı etrafından bakarsak dövmenin günümüzde yaygınlaşmasının nedenlerinden birinin Simmel'in deyimiyle "seçkinlerin" bunu kullanmaya başlaması ve nihayetinde farkında olmadan da olsa sınıf bilinciyle yapıldığı sonucunu ortaya koyabiliriz. Görüştüğüm dövmeli bireylerde bu yaklaşımı görmek mümkün.

K19 (Erkek, 27, Maden Mühendisi), sağ koluna parça parça pek çok dövme yaptırmış. Diğer kolunda bacağında da bir sürü küçük küçük 21-22 tane dövmesi var.

"Ben bir sabah uyandım ve dövme yaptırmak istedim. Etkilendiğim biri yok, bir sabah uyandım ve dövme yaptırmak istedim. Dövmelerimin benim için hiçbir anlamı yok. Sadece beğendim ve yaptırdım. Pinterestte gördüm hoşuma gitti. Zaten hep 4-5 tane yaptırdım."

"Dövme gerçekten bir bağımlılık… Yaptıracak olanlara uyarım asla bulaşmasınlar yoksa sonu gelmiyor tekrar tekrar yaptırmak istiyorsunuz…. Benim iğne fobim var normalde ama işte yapıyorum, çok acıtmayan yerlere yaptırıyorum"

K19 da dövmenin kozmetik yönüyle ilgileniyor ve bu bakımdan dövmenin kendine yakıştığını düşünüyor. Çevresinden de güzel tepkiler alıyor. Hatta birkaç arkadaşına da bu anlamda dövme yaptırmaları için örnek olmuş. K19'un bedenini ve dövmelerini güzel bir kıyafet giymek gibi bir haz duygusu ile kullandığını, tükettiğini dile getirebiliriz.

4.5. Güç Simgesi Olarak Dövme

Dövmeli bireyler ile yaptığım görüşmeler ve gözlemlerde fark ettiğim bir olgu da dövmenin zaman zaman güçlülük imajını destekleyen bir unsur olduğudur. Detaylandırılacak olursa bireyler çevreye karşı güçlü, sert biri olduğunu yansıtmak, zaman zaman da daha ileri giderek tehditkar bir görüntü yakalamak için dövmeyi bir araç olarak kullanabilmektedir.

Bunu dövmenin tarihinde de yer almış suçluluk-dövme ilişkisine bağlamak da mümkün olabilir. Bu algının zamanındaki mesullerinden biri de bu olabilir. Zira dövmenin tarihine bakıldığında önceden suçluları damgalamak, belli etmek için yapıldığı biliniyor. (Fisher, 2002 s. 91) Bununla beraber medyada da böyle bir algının yer aldığı söylenebilir. Sinemada yansıtılan dövmeli karakterleri incelediği eserinde sinema filmlerindeki suçlu ve dövmeli karakterlerin bu dövmeler yoluyla kendilerini seçkin, otoriter bir konumda bulunmalarını sağladıklarını ve bunu gösterdiklerini dile getirmektedir. (Duman, 2021, s. 32)

Dövme tarihine bakıldığında örneğin japon yakuzalarının bağlılıklarını vücutlarının her yerini donattıkları dövmeleriyle gösterdikleri görülür. Ya da gemicilerin dayanıklıklarını, korkusuzluklarını sembolize etmek için dövmeler kullandıkları. (Serdaroğlu, 2013, s.105) Dövmeye karşı gösterilen bu yaklaşım artık aşılmaya başlansa da önceden daha yoğun bir şekilde mevcut idi.

17 yıldır dövmecilik yapan K27 (30, Erkek) bu durumu gözlemlediğini söylüyor:

"Bu işe başladığımda herkes farklı bir gözle bakıyordu. Ankara'da çok az dövmeci vardı. Böyle suçlu gibi bakıyorlardı dövme yaptıranlara. Ailem ben dövmeci olmayayım diye her şeyi yaptılar ama ben vazgeçmedim. Hep bu algı yüzünden. Ama yine de o dönem bu kadar yayılmamıştı dövme evet böyle sert abiler yapardı. Artık değişti, dövmenin algılanışı da değişti"

Dövmenin algılanışı elbette değişti ve farklılaştı fakat bu algıya hizmet eden her şey de tamamen yok olmuş değil. Dövmeci K27 ile dövme stüdyosunda görüştüm ve görüşme esnasında sessiz, sakin ve gerçekten sert bir görünüme sahip bir müşteri geldi. K27 onun kendisinin sürekli müşterisi olduğundan, cinayetten hapiste olduğunu ve yeni çıktığından bahsetti.

"Bir keresinde hiç unutmam. Bu geldi yüzü gözü kan içinde, yürüyemiyor. Sanıyorum polisle arasında bir arbede yaşanmış. Bana sakat olan bacağını açtı ve dövme yaptırdı. Bu kadar enteresan bir arkadaş."

Bu kişiyle görüşme yapmayı çok istesem de K27 ile görüşmem bittiğinde çoktan stüdyodan ayrılmıştı. Bu kişinin de dövme ile arasındaki ilişkinin bu konu etrafında şekillendiğini söylemek yanlış olmayacaktır. K27 de müşterisinin bu kişiliğine vurgu yapmıştır.

Yaptığım diğer bir görüşmede. K9 (26, Erkek, İşsiz) bir omzunda koi balığı dövmesi mevcut idi. Bu balık dövmesiyle yaptığım görüşmelerde birkaç kez daha karşılaştım. Japonya'da mafya benzeri bir oluşum olan yakuzalarla anıldığını söyleyen K9 dövmeyi bu yüzden yaptırdığını dile getirdi. Bu dövmeyi K9 dışında iki katılımcıda da gördüm. (Görsel 13)

K9: "Bunu yaptırdığım dönemde takıldığım arkadaş grubu biraz farklıydı. Konya'da üniversite okuyordum, önlisans. Orada işte biraz böyle ülkücü tiplerle yakınlaştım. Biraz farklı bir hayatım vardı. Dövme hepimizde vardı. Daha sert bir görüntün oluyor. Nasıl diyeyim bir ağırlık katıyor sana. Bütün kolumu yaptıracaktım ancak yarısı bitince fenalaştım. Gece çok kustum falan devam edemedim"

K9'un o dönem dövme yaptırmasındaki motivasyon görüntüsünü diğer grup üyelerine uygun hala getirmek, onlar gibi sert görünmek idi. Bununla beraber bulunduğu ortam tehditkar bir ortam olduğu için belki sıradan, kolay biri olmadığını kanıtlamak için bunu yapmayı seçti.

K14'ün (Erkek, 25, Oto Tamircisi) iki kolu da tamamen dövmelerle kaplı. Dövmelerine baktığımızda içiçe geçmiş pek çok figür olduğunu görüyoruz. Figürlerinin pek çoğunun kuru kafa tarzı korku barındıran unsurlar olduğu görülmekte. K14 bir tamirci, dövmeleri yaptırmaktaki motivasyonları hakkında konuşurken hoşuna gittiğini dile getirdiği gibi, görünmeyen yerlere dövme yapılmasını anlamsız buluyor.

"Bu kolumu da kapatacağım. Dövmeleri yaparken çok düşünmedim aslında anlamlarını v.s. ama mesela burası hep yakuza dövmesi diye geçiyor."

K14'e dövmelerinin oldukça sert, korkutucu görüntüye sahip olduğunu ve neden böyle bir tercih yaptığını sorduğumda.

"Özel bir anlamı yok aslında. Dövmeciye gittim kolumu kapattırmak istediğimi söyledim. Ama bilmiyorum o dönem nasıl bir kafam vardı. Cesur bir iş bence dövme yaptırmak… bir de o dönem ben çok şişmandım daha iyi görünmek istedim… bizim işte var böyle dövmeler"

K14 direkt olarak söylemese de görüşmenin kelime aralarından sert bir görüntüye sahip olmak istediğini anlamak güç değil. Bununla beraber dövme tercihlerindeki şekilsel ayrıntılar da buna hizmet ediyor. Hem K14 hem de K9 dövmelerinde bu dil hakim.

K13 (Erkek, 30, Spor Eğitmeni) Konuşmamızın satır aralarında spor yöneticiliğinin yanı sıra farklı spor aktiviteleriyle de uğraştığını dile getirmiştir. İki omzunda da dövmeleri mevcut.

(Görsel, 10) Dövmenin genel olarak anlamını sorduğumda güzel görünmesinin yanı sıra, "erkeksi" bulduğunu aktarmıştır. Dövmeler K13 için oldukça maskülen, güçlü bir hava katıyor. Sportif faaliyetleriyle de uyumlu.

K6 (Erkek, 38, Memur) bir kolunun tamamını ailesini koruma altına almış bir aslan dövmesi ile kaplatmış. K6 bu dövmesiyle ailesine karşı olan koruma duygularını yansıtmaktadır. Bununla beraber K6 bu dövmesiyle ailesini koruyabilecek kadar güçlü, kuvvetli olduğunu vurgulamak istemiştir.

K6: "Ben aile bağlarının güçlü olduğu bir kültürde yetiştim. Bu yüzden gerekirse onlar için canımı bile veririm. Bütün dövmelerim ailem, çocuklarım ile alakalı"

K16 (Kadın, 20, Öğrenci) tam bir sporcu. Spor onun için bir yaşama biçimi haline gelmiş. Pek çok sporla uğraşmış, gün aşırı spor salonuna gitmeyi ihmal etmiyor. K16 'nın bazı dövmelerine baktığımız zaman sert, vahşi bir üslup görüyoruz. Örneğin bir kolunda, koluna dolanmış bir yılan dövmesi var. (Görsel 8) Dışardan bakıldığında bir kadın için oldukça sert bir görüntü oluşturuyor. Kendisine bunun farkında olup olmadığını sordum. Kendisinin sert bir üslubu olup olmadığını, nasıl hissettiğini. K16 bir dönem de dövüş sporuyla uğraştığını söyledi. Belki bununla bağlantı olabilir dedi. K16'nın genel anlamda da oldukça maskülen bir görüntüsü olduğu söylenebilir. K16 farklı motivasyonların yanında dövmeleriyle biraz daha sert, sporcu, güçlü bir görüntüye kavuşmayı istediği söylenebilir.

4.6. Grup Temsili Olarak Dövme

Bir arkadaş grubu arkadaşlıklarını temsilen, hep beraber, genelde aynı anda, aynı dövmeyi vücutlarına yaptırabilmektedir. Bu dövmelerin yapılış süreci ve anlamları daha detaylı bilgiler verebilmektedir. Grup dövmeleri dövme sahiplerinin kültürel, toplumsal yaşamına dair bilgiler grup içi bir dinamikle ele alındığında daha etraflı bir görüntü ortaya çıkacaktır. Grup dövmesi yaptırma motivasyonları da bu anlamda farklılık gösterebilmektedir.

Tarihsel olarak baktığımız zaman dövmelerin belirli kabilelerde o kabileyi temsilen, o kabileyi temsil eden bir simge şeklinde yapıldığı görülebilmektedir. (Emiroğlu ve Aydın, 2003, s.131)Yakın tarihimizde hala devam eden bir gelenek olarak da özellikle Güneydoğu Anadolu bölgesinde yapılan dek şeklinde anılan geleneksel dövmelerin de belli aşiretleri temsilen yapıldığı biliniyor. (Yenipınar ve Tunç, 2013, s. 22) Bu anlamda aslında bu antik geleneğin bir anlamda daha kişisel sebeplerle görüldüğünü görebiliyoruz.

Ortak dövmeler ortak bir yaşama, ortak alışkanlıklara, ortak zevk anlayışlarına işaret ediyor. Yaşanılan ortak sorunlar, sıkıntılar da dövme yaptırma motivasyonu olabiliyor. Bu bireylerin birbirine olan desteği, bağlılığı gösteriyor. Bir gruba aidiyeti temsil ediyor.

Örneğin K1 (Kadın, 19, Öğrenci) dört arkadaşıyla beraber aynı dövmeyi paylaşıyor;

Orta parmağında yer alan kalp dövmesini (Görsel 4) En yakın arkadaşlarıyla yaptırdığını söyleyen K1 bu dövmesinin ilk dövmesi olduğunu, dövme yaptırma isteğinin arkadaş grubunun etkisiyle olduğunu dile getiriyor. Bununla beraber dövmeyi yaptırdığı arkadaş grubuyla 16 yıldır arkadaşlıklarının sürdüğünü, onlarla çok yakın, kardeş gibi olduğunu dile getirmiştir. Dövmeye giden süreç on altı yıllık sıkı arkadaş ilişkisinden hareketle gerçekleşmiştir. Bu

anlamda kalp dövmesi olmasının da aralarındaki sevgiye ve bağlılığa vurgu yaptığını söyleyebiliriz.

Diğer bir görüşmede ise aynı dövmeyi yaptırmış üç arkadaşla görüşme şansım oldu. K4 (Kadın, 24) , K5 (Kadın, 28) , K6 (Kadın,23) üç yakın arkadaş. Üçü de aynı bölümde, antropolojide okuyor. Tanışıklıkları da bu bölüm sayesinde olmuş, üniversitede tanışmışlar. Üçüyle de görüşme yapma şansım oldu. Üçü de sağ kollarının aşağı, iç bölümüne antik bir ayini andıran, antropolojik bir çizim yapmışlar. (Görsel, 15) Üçünün de antropoloji bölümünü çok severek okuduğu belli oluyor. K5 antropoloji okumak için dördüncü sınıfta önceki üniversitesini bırakmış, K4'nın da ikinci üniversitesi, bir taraftan öğretmenlik yapsa da ilgi duyduğu alanı tekrar okumak istemiş. Arkadaşlıklarının en önemli boyutunun antropoloji ve antropolojik kültür birikimleri, merakları olduğu söylenebilir. Bu bakımdan ortak dövmeleri de arkadaşlıklarının nedeni olan ortak zevklerini temsil ediyor.

Yaşanılan ortak sıkıntılar da ortak dövmeler yoluyla vücutlara taşınabiliyor. Bu dövme sahipleri ile görüştüğümde o dövmenin aslında yalnızlığa karşı bir kalkan olduğu görülebiliyor. "Yalnız değilsin. Biz beraberiz" mottosunu her birey için sağladığı söylenebilir. O dövme bir gruba aidiyeti ve birlik beraberliği temsil ediyor. Bu sayede de bir motivasyon kaynağı olarak vücutta taşınıyor.

K17 (Cinsiyetsiz, 21, Öğrenci) bileğinde yeşil dört yapraklı yonca dövmesini üç arkadaşıyla beraber paylaşıyor. Dört yapraklı yonca şansı temsil ediyor ve her bir yaprak da arkadaş grubundan bir üyeyi. (Görsel 5) K17 bu arkadaş grubu ile olan hikayesini dışlanmışlık ve farklılıklarla özdeşleştirmek mümkün. K17 kendini zaman non-binary olarak tanımlıyor. K17 nın hayatı boyunca kimliğinden dolayı sıkıntılar yaşamış. K17 nın bu yakın arkadaş grubu da kendini eşcinsel, transseksüel, non-binary olarak tanımlayan bireylerden oluşuyor. Ortak dertler ve sıkıntılar bu kişileri bir araya getirmiş, aralarındaki bağı kuvvetlendirmiş denebilir.

K17: "biz hep birbirimize şans getirdik, birbirimizin şansı olduk, birbirimizin hayatını kolaylaştırdık. Bu yüzden dört yapraklı yonca bizim arkadaşlığımızı tanımlıyor"

K17 bu arkadaş grubunda ailesinden baskı görmekte olan, ailesiz olan ve hatta bir dönem seks isçiliği yapmak zorunda kalmış bireylerin bulunduğunu fakat bu sıkıntıları beraber aşmaya, hayatlarını düzeltmeye çalıştıklarını dile getirmiştir.

K8 (Kadın, 58, Emekli) ve K9 (Erkek, 28, İşsiz) ise bir anne-oğul anne 58 yaşında bir öğretmen, emekli olmasına rağmen hala çalışıyor, oğlu K9 henüz issiz. Bu anne oğul birbirlerinin bedenlerine birbirlerinin imzalarını yaptırmışlar. Hatta imzaları kendileri atmışlar. Buradan bakıldığında direkt aynı dövmeyi paylaşmasalar da aynı duyguyu, hissi, birbirlerine bağlılık imzalarını vücutlarında taşıyorlar. K8 ve K9'nin çok zor bir hayatı olmuş. Ailenin babası kötü bir ebeveynmiş ve hem eşine hem de oğluna sıkıntılar çıkarmış, kötü bir hayat yaşamış, kötü bir hayat yaşatmış. K8 eşinden boşansa da dertleri elbette bitmemiş. K8 bir taraftan tek başına oğluyla yaşam mücadelesi verirken bir taraftan da ölene dek eski kocasının sıkıntılarından, dertlerinden kurtulamamış. Babanın ölümü de aile için travmatik bir deneyim haline bürünmüş. Anne-Oğul bu zorlu süreçte birbirlerine daha sıkı sarılmışlar, dertleri beraber aşmaya çalışmışlar. Yaşanılan bu zorlu hayat ve karşılıklı teselli süreci bu dövmenin oluşum hikayesini ortaya koyuyor.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Yapılan çalışma sonucunda bireylerin dövme tercihlerinin yaşadıkları toplum, kültür, eğitim durumu gibi pek çok ayırt edici sebeple farklılaşabildiği görülmüştür. Bireyler dövmelerinde kültürel beğenilerine, ilgi alanlarına dair izler barındırmaktadırlar. Bireyler edebiyat, spor, aile, ilgi alanları, ölüm ve ötesine dair düşünceleri gibi kendisi için önemli konularda dövmeler yapabilmektedirler. Bu tarzda dövmelerin kişilerin kişiliklerini, kendilerini tanımlayan şeyleri diğer insanlara, topluma gösterme şeklidir. Bu dövmeler bireyin yetiştiği, bulunduğu toplum yapısını, kültürel beğenileri yansıtmaktadır.

Bireyler dövmeleri üzerinden bir toplumsal, siyasal gruba aidiyetlerini ortaya koyabilmektedirler. Bir spor takımının bir siyasi, toplumsal görüşü savunduğunu dövmeleriyle yansıtabilmektedirler.

Bunun yanı sıra hayata ve yaşadığı kültüre isyan barındıran dövmeler de mevcuttur. Toplum tarafından görülen baskı, dövmeler yoluyla yansıtılmaktadır. Dövmenin direkt bir isyan unsuru olarak ele alınacağı gibi derin şekilleri, anlamları etrafında da bir isyan barındırabilmektedir. Bu tarz dövmelerin kadın ve eşcinsel birey olarak yaşamanın zorluklarını, siyasi baskıları yahut kişisel unsurları barındırdığı görülmüştür.

Bedenin metalaşması etrafında bir tüketim nesnesi olarak yapılan dövmeler de bir başlık olarak değerlendirilmiştir. Beden mevcut şartlarda bir tüketim nesnesi ve meta haline gelmiştir. Dövmeler belirli bir toplumsal statüyü yansıtmak amacıyla adeta tüketilmektedir. Bu dövmelerde yaptırma motivasyonu ve dövmenin anlamlandırılmasında da bu anlamda farklılıklar vardır. Bu tarz dövmelerde kozmetik kaygıların ön planda olduğu ve belirli bir profile sahip olma amacıyla hareket edildiği görülmektedir.

Dövmenin bir güç unsuru olarak karşımıza çıktığı yaklaşımlar da mevcuttur. Bireyler çevreye karşı güçlü, sert biri olduğunu yansıtmak, zaman zaman da tehditkar bir görüntü yakalamak için dövmeyi bir araç olarak kullanabilmektedirler.

Grup dövmesi olarak adlandırabileceğimiz ortak arkadaş gruplarının aynı dövmeyi yaptırması üzerine kurulu ortak dövmeler de ele alınmıştır. Bu dövmeler de birlikteliğe, dayanışma ve dostluk düşüncesine, ortak yaşanmışlıkların kutsanmasına hizmet etmektedir.

Beden toplumun, öznenin, iktidarın, düşüncenin mekanıdır. Bireyler kendilerini ifade etmek için bedenlerini bir araç olarak kullanırlar. Bedenlere eşsiz bir değişim, anlatı imkanı sunan dövme uygulaması da bu sebeple son dönemde giderek yaygınlaşmıştır. Bireylerin bedenleri, dövmeleri üzerinden ortaya koyduğu ifade biçimleri makro ve mikro düzeyde anlamlandırılabilir. Öznelerden ve bireylerden yola çıkarak ortaya koyduğumuz bu gibi çalışmalar, içinde bulunduğumuz toplumu olabildiğince daha saf, detaylı bir şekilde anlayabilmemiz için önemlidir. Beden ve dövme, bu çalışmanın da ötesinde daha farklı yaklaşımlar ile yapılacak araştırmalar için iştah açıcı bir konu başlığıdır.

6. KAYNAKÇA

Adorno, T., W., Kültür Endüstrisi ve Kültür Yönetimi. (Çev. N. Ülner – M. Tüzel – E. Gen), İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.

Akgündüz, Ö. G., Foucault'da İktidar ve Beden İlişkisi, Akademik Başarı Dergisi, 38, ISSN:1694-528X, 2013.

Aksoy, C. S., Antropolojide beden sorunsalına bedenlileşme teorisinin katkısı. Antropoloji Dergisi. (24), 69-93, 2010.

Baran, A. G., Sosyolojide Yakın Dönem Gelişmeler/ Pratik, Kültür, Sermaye, Habitus ve Alan Teorileriyle Pierre Bourdieu Sosyolojisi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2013.

Baudrillard, J., Tüketim Toplumu (Çev. H. Deliçaylı ve F. Keskin), ayrıntı yayınları, İstanbul, 2008.

Baudrillard, J., Sessiz Yığınların Sonu (Çev. Oğuz Adanır), Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2010.

Bourdieu, P., Ayrım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi, (Çev. D. F. Şannan-A. G. Berkkurt), Heretik Yayınları, Ankara, 2015.

Bourdieu, P., Sosyoloji Meselesi (Çev. F. Öztürk, B. Uçar, M. Gültekin, A. Sümer), Heretik Yayınları, Ankara, 2016.

Butler, J., Bela Bedenler, (Çev. C. Çakırlar, Zeynep Talay), Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2014.

Can, İ., Beden Resimleri: Dövme, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Resim Anasanat Dalı, İstanbul, 1991.

Canatan, K., Sosyal Bilimler Metni Olarak Mukaddime: Bir Meta-Anlatı . Mukaddime Dergisi , 7 (2) , 201-216, 2016.

Creswell, J. W., Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşıma Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni, (3. Baskıdan Çeviri). (Çeviri M. Bütün ve SB Demir), Siyasal Yayın Dağıtım, Ankara, 2013.

Çerikan, F. U. Alanko M. R., Dövme"Nin Çeşitli Dillerdeki Etimolojisi Ve Kısa Tarihçesi, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 20(1) 166, 2016.

Douglas, M., Saflık ve Tehlike (Çev. E. Ayhan), Metis Yayınları, İstanbul, 2017.

Douglas, M., Doğal Semboller; Kozmolojinin Keşifleri (Çev. Y. Aydoğan), İthaki Yayınları, İstanbul, 2018.

Duman. A.B., Sinema Beden: Dövmeli ve Suçlu Antikahramanın Yolculuğu, Kitapyurdu Doğrudan Yayıncılık, İstanbul, 2021.

Emiroğlu, K. ve Aydın, S., Antropoloji Sözlüğü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2013.

Eroğlu, Ö., Kol Müzesi. İstanbul: Tekhne Yayınları, İstanbul, 2017.

Fırat, M., Kaybolan İzler – Güneydoğu'da Geleneksel Dövme ya da Dek ve Dak. İstanbul, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2017.

Fisher, J. A., Tattooing the Body, Marking Culture. Body & Society, 8(4), 2002.

Foucault, M., Hapishanenin Doğuşu (Çev. M.A. Kılıçbay), İmge Kitapevi, Ankara, 1992.

Foucault, M., Deliliğin Tarihi (Çev. M. A. Kılıçbay), İmge Kitapevi Yayınları, Ankara, 2006.

Foucault, M., Cinselliğin Tarihi (Çev. H. U. Tanrıöver), AFA Yayıncılık, İstanbul, 2007.

Goffman, E., Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu, Çev. Barış Cezar, Metis Yayınları, Ankara, 2009.

Herodotos, Herodot Tarihi (çev. M. Ökmen), Remzi Kitapevi, İstanbul, 1973.

Işık E., Beden ve Toplum Kuramı, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1998.

İbn Haldûn, Mukaddime (Haz: S. Uludağ), Dergah Yayınları, İstanbul, 2007.

Ketenci, T. ve Topuz, M., Platon'da Beden ve Yasa İlişkisi, Kaygı, Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi, (22) , 27-43, 2014.

Kutlu, M. ve Kutlu L., Berel'deki 11. Kurgan Ve Pazırık Kültürü. Sanat Tarihi Dergisi. 29/1, 173-207, 2020.

Kutschera, W. ve Rom, W., Ötzi, The Prehitoric İceman, Nuclear instruments and Methods in Physics Research B. 164-165 - 12/22, 2000.

Metin Orta, İ. ve Camgöz, S. M., Türkiye'de Yapılan Homofobi Çalışmalarına Genel Bir Bakış, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi , 58 (1) , 409-439, 2018.

Metin, O. ve Karakaya, Ş., Jean Baudrillard Perspektifinden Sosyal Medya Analizi Denemesi . Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 19 (2), 109-121, 2017.

Okumuş, E., Bedene Müdahalenin Sosyolojisi içinde Kadir Canatan (Edt), Beden Sosyolojisi, (ss. 45-63), Açılım Yayınları, İstanbul, 2011.

Palabıyık, A., Pierre Bourdieu Sosyolojisinde Habitus, Sermaye ve Alan Üzerine . Habitus Toplumbilim Dergisi . (1) , 1-22, 2020.

Paquet, D., Ayna Ayna, Güzel Ayna: Bir Güzellik Öyküsü (çev. O. Türkay), İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2015.

Serdaroğlu, F., Dövme Kitabı, Sis Yayıncılık ve Dağıtım, İstanbul, 2013.

Simmel, G., Modern Kültürde Çatışma (Çev. Tanıl Bora, Utku Özmakaş, N. Kalaycı, E. Gen), İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H., Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2011.

EK 1. Katılımcıların Dövme Görselleri

1. - - - 2. 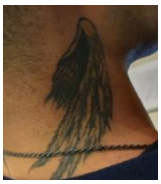 3. -

4. 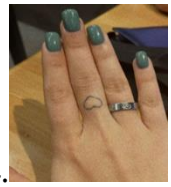 5. 6. 7. 8.

9. 10. 11. 12. 13.

14. 15. 16. 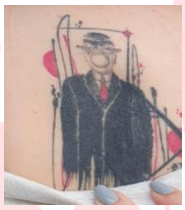 17.

18. 19. 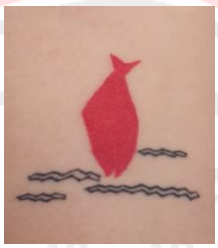

Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin Çevre Kalitesi ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri: G-7 Ülkelerinden Kanıtlar

Mustafa ZUHAL[1]

[1] Araş. Gör. Dr., Gümüşhane Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, ORCID ID: 0000-0002-4645-4628

ÖZET

Bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT) altyapısının, kullanıcı sayısının ve kullanım alanlarının artması ekonomik büyüme için önemli fırsatlar sunmaktadır. BİT'ler tarım, hizmetler ve sanayi temel sektörlerinde üretilen mal ve hizmetlerin geliştirilmesinde ve ticarileştirilmesinde önemli rol oynamaktadır. Aynı zamanda bu teknolojiler, ekonomik büyümeye katkı yaparken verimlilik artışı ve bilgi iletiminin daha hızlı ve daha az maliyetli olarak gerçekleştirilmesini sağlamaktadır. Bu teknolojiler sayesinde ekonomik büyüme gerçekleştirilirken, çevre kalitesinin önemli bir belirleyicisi olan CO_2 emisyonlarının azaltılmasına ve çevre kalitesinin yükseltilmesine olanak sağlanmaktadır. Bu çalışmada G-7 ülkeleri özelinde BİT'lerin çevre kalitesi ve ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda hem BİT altyapısının gelişmiş olması, hem de CO_2 emisyonunun yoğun olması nedeniyle değişkenler arasındaki karşılıklı ilişkinin net olarak ortaya çıkarılabilmesi adına G-7 ülkeleri tercih edilmiştir. Çalışmada panel VAR ve panel veri analizi modelleri kullanılmıştır. Panel VAR sonuçlarına göre uzun dönemde BİT'ler, ekonomik büyüme ve çevre kalitesinde meydana gelen değişimlerin önemli bir açıklayıcısıdır. Ayrıca BİT'den hem ekonomik büyümeye hem de çevre kalitesine doğru ve ekonomik büyümeden çevre kalitesine doğru nedenselliğin olduğu tespit edilmiştir. Panel veri analizleri sonucunda, Model 1'de ekonomik büyümeyi CO_2 emisyonları negatif etkilemekte ve internet kullanımı ise pozitif etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Model 2'de Ekonomik büyüme ve internet kullanımının ise, CO_2 emisyonlarını negatif etkilediği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: BİT, Çevresel Kalite, Ekonomik Büyüme.

1. GİRİŞ

Bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT), ülkelerin sürdürülebilir büyümeyi ve kalkınmayı sağlamasında önemli bir rol üstlenmektedir. BİT'ler tarım, hizmetler ve sanayi sektörleri

başta olmak üzere ekonomilerin tüm alanlarını etkilemektedir. Bu teknolojilerin ekonomik büyümeyi hızlandırırken, çevre kalitesine önemli katkılar sunduğu belirtilmektedir. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin yaygınlaşmasıyla birlikte BİT, çevre kalitesi ve ekonomik büyüme arasında ilişkiler yoğun bir şekilde araştırılmaya başlanmıştır. İlgili literatürde, önemli bir bakış açısı olarak BİT'lerin enerji üretimi-tüketimi ve çevre üzerindeki etkilerinin rebound etkisi çerçevesinde ele alındığı görülmektedir. Bu görüşe göre, BİT'lerin enerji tüketimi üzerinde oluşturduğu olumlu etkinin zaman içerinde bu ürünlere olan talebi artırdığı ve artan talep sonucunda enerjiye olan ihtiyacın arttığı ve bu durumunda enerji üretimi üzerinden çevreye olan baskısının arttığı belirtilmektedir (Sorrell, 2007:7). Aynı zamanda mal ve hizmet üretimlerin internet ortamına taşınması, basılı kataloglar, perakende satış alanı ve nakliye gereksinimlerinin azaltılması gibi uygulamaların israfı azaltabileceği ve çevre üzerine olan negatif etkilerin elimine edilebileceği belirtilmektedir (Sui ve Rejeski, 2002:157). BİT sektörü, çevre kalitesinin artırılması ve küresel ısınma ile mücadele edilebilmesi için önemli fırsatlar sunduğu görülmektedir. BİT'lerin olası makroekonomik etkileri üzerine çeşitli senaryoların tartışıldığı Erdmann ve Hilty (2010:825) çalışmasında BİT'lerin sera gazları salınımlarının azaltılmasında hükümetlere önemli fırsatlar sunduğu belirtilmektedir. Fichter (2003) e-ticaretin çevreye olan etkilerini ele aldığı çalışmasında, BİT'lerin çevreye olan etkilerinin kesin bir şekilde ortaya konulmasının mümkün olamayacağı ancak ilgili senaryoların takip edilerek daha çevreci çözümlerin geliştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Danish ve diğerleri (2018) BİT'lerin CO_2 emisyonlarını önemli ölçüde etkilediğini ve BİT ve ekonomik büyüme arasındaki etkileşimin kirlilik seviyesini azalttığını belirtmektedirler.

Al-Mulali, Sheau-Ting, ve Ozturk (2015) hem gelişmekte olan ülkelerde hem de gelişmiş ülkelerde ekonomik büyümenin karbondioksit emisyonlarını pozitif etkilediğini vurgulamaktadırlar. Aynı zamanda gelişmiş ülkelerde internet üzerinden satışların CO_2 emisyonlarını azalttığını, gelişmekte olan ülkelerde ise anlamsız bir etkiye sahip olduğunu belirtmektedirler. Yazarlar, gelişmiş ülkelerin, internet satışları ile CO_2 emisyonları arasındaki önemli ilişkinin arkasındaki nedenini, indirme hızı, internete erişim, ayrıca nakliye ve çevrimiçi ödemeyi artırabilecek daha iyi teknolojilere sahip olmalarına dayandırmaktadırlar. Gelişmekte olan ülkelerde ise, internet satışlarının çevresel kirlilik düzeyini etkileyebilecek noktaya gelmediğini belirtmektedirler.

Lee ve Brahmasrene (2014) ASEAN ülkeleri üzerine yaptıkları çalışmalarında BİT, ekonomik büyüme ve CO_2 emisyonlarının uzun dönemde birlikte hareket ettiklerini tespit etmişlerdir. Ayrıca çalışmada BİT'lerin ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği, büyümenin

CO_2 emisyonlarını negatif etkilediği, ancak BİT'lerin emisyonları pozitif etkilediği belirtilmektedir. Ozcan ve Apergis (2018) gelişmekte olan ülkelerde BİT'lerin CO_2 emisyonlarına olan etkilerini incelemişlerdir. Çalışmada internet kullanımının emisyonları negatif etkilediği ve internet kullanımından emisyonlara doğru tek yönlü nedenselliğin olduğu belirtilmektedir.

Zhang ve Liu (2015) Çin'de BİT'lerin ve CO_2 emisyonları üzerinde etkisini ulusal ve bölgesel boyutta analiz etmişlerdir. Çin'de ulusal düzeyde BİT'lerin CO_2 emisyonları üzerinde negatif etkisinin olduğu görülmektedir. Ayrıca BİT altyapısına ve kullanım oranlarına bağlı olarak değişkenler arasındaki ilişkinin yönünün ve anlamlılığının Çin'de bölgeler arasında farklılaştığı belirtilmektedir.

Salahuddin ve diğerleri (2016) OECD ülkelerinde BİT, CO_2 emisyonu, finansal gelişme, dışa açıklık ve ekonomik büyüme ilişkisini incelemişlerdir. Analizler sonucunda değişkenlerin uzun dönemde birbirleriyle ilişkili oldukları ve yine uzun dönemde internet kullanımının CO_2 emisyonları üzerinde pozitif etkisinin olduğu belirtilmektedir. Ancak çalışmada kısa dönemde internet kullanımı ve CO_2 emisyonları arasında nedensellik olmadığını tespit etmiştir. Aynı zamanda CO_2 emisyonlarından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedenselliğin olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca mevcut çalışmadaki analize uygun olarak yapılan varyans ayrıştırma analizi sonucunda, uzun dönemde internet kullanımı ve CO_2 emisyonlarının birbirlerinin önemli açıklayıcıları oldukları açıklanmaktadır.

Genel olarak literatürde BİT'lerin çevre kalitesi ve ekonomik büyüme üzerinde önemli etkilerinin olduğu görülmektedir. Ancak bu etkinin yönünün ve boyutunun ülkelerin ve sektörlerin büyüklüğüne bağlı olarak değişiklik gösterdiği anlaşılmaktadır. Aynı zamanda yeterli BİT altyapısı ve kullanım olanakları olası etkilerin ortaya çıkmasında belirleyici olmaktadır. Literatürden yola çıkılarak, gelişmiş ülkelerde BİT'lerin CO_2 emisyonlarını negatif ve ekonomik büyümeyi ise pozitif etkilemesi beklenmektedir. Ancak az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ise, değişkenler arasındaki ilişkinin ülkelerin yapısına göre değişebileceği görülmektedir. Bu çalışmada ele alınan G-7 ülkelerinde BİT'lerin CO_2 emisyonlarını negatif ve ekonomik büyümeyi pozitif etkilemesi beklenmektedir.

2. Veri ve Ampirik Analiz

Çalışmada G-7 ülkelerinde (Kanada, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, İngiltere ve ABD) 1990-2019 dönemine ait yıllık veriler kullanılmıştır. Bu dönemin seçilmesinde, yeterli BİT altyapısının oluşmaya başlaması ve ülkelere ait yeterli düzeyde verinin elde edilmesi belirleyici olmuştur. Aynı zamanda G-7 ülkelerinde yeterli düzeyde BİT altyapısının olması

ve CO2 emisyonlarının bu ülkelerde yoğun olarak görülmesinden dolayı, değişkenler arasındaki nihai etkileşimin net olarak ortaya konulması amaçlanmıştır. Çalışmada BİT'leri temsilen internet kullanım oranları (% nüfus) kullanılmış ve ICT koduyla, çevre kalitesini temsilen CO_2 emisyonları (kg kişi başına GSYİH 2015 ABD $) kullanılmış ve CDX ve ekonomik büyümeyi temsilen GSYİH (sabit 2015 ABD $) değerleri kullanılmış ve GDP koduyla temsil edilmiştir. Tüm veriler Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Göstergeleri veri tabanından elde edilmiştir.

Çalışmada analiz yöntemi olarak ilk aşamada Abrigo ve Love (2015) tarafından geliştirilen PVAR modelinin varyans ayrıştırma ve Granger nedensellik analizi kullanılmaktadır. İkinci aşamada ise panel veri analizi yöntemiyle değişkenler arasındaki ilişki incelenmektedir.

2.1. Ampirik Analiz

Çalışmada ilk aşamada panel VAR analizi gerçekleştirilmektedir. Bu metot, tüm geleneksel VAR ile panel veri analizini birleştirmektedir (Love ve Zicchino, 2006: 193). Panel VAR modeli şu formüllerle ifade edilmektedir (Tatoğlu, 2013: 257):

$$Y_{it} = \alpha_{0t} + \sum_{j=1}^{m} \alpha_{jt} Y_{it-j} + \sum_{j=1}^{m} \beta_{jt} X_{it-j} + \phi_t \mu_i + u_{it}$$

$$X_{it} = \alpha_{0t}^{'} + \sum_{j=1}^{m} \varnothing_{jt} Y_{it-j} + \sum_{j=1}^{m} \lambda_{jt} X_{it-j} + \Psi_t \mu_i + u_{it}^{'}$$

Aynı zamanda ikinci aşamada zaman ve birim boyutunu bir arada sunan panel veri analizi gerçekleştirilmiştir.

Modellerin test edilmesine geçmeden önce serilerin birim kök kontrollerinin yapılması gerekmektedir. Serilerin birim kök içermesinden dolayı yanıltıcı regresyon sonuçlarına ulaşılabilmektedir (Tatoğlu, 2013:199). Öncelikle kullanılacak birim kök testlerin tercih edilmesinde yatay kesit bağımlılığı kontrolü yapılmıştır. Yatay kesit bağımlılığı sonuçları Çizelge 1'de gösterilmektedir.

Çizelge 1: Yatay Kesit Bağımlılığı Testi Sonuçları

H_0 = Yatay kesit bağımlılığı yoktur.			
Değişkenler	**Test**	**İstatistik**	**Olasılık**
GDP	Breusch-Pagan LM	550.0521	0.0000*
	Pesaran scaled LM	80.55439	0.0000*
	Bias-corrected scaled LM	80.43370	0.0000*
ICT	Breusch-Pagan LM	597.4647	0.0000*
	Pesaran scaled LM	87.87030	0.0000*

	Bias-corrected scaled LM	87.74961	0.0000*
CDX	Breusch-Pagan LM	527.6168	0.0000*
	Pesaran scaled LM	77.09255	0.0000*
	Bias-corrected scaled LM	76.97186	0.0000*

Not: * % 1, ** % 5 ve *** % 10 anlamlıdır.

Yatay kesit bağımlılığı testi sonucunda, tüm değişkenleri için H_0 hipotezi reddedilmektedir. Bu sonuç doğrultusunda, bu özelliği dikkate alan ikinci nesil birim kök testlerinin kullanılması daha uygun olmaktadır. Çalışmada ikinci nesil birim kök testi olan Pesaran CADF birim kök testi uygulanmıştır. Serilerin birim kök test sonuçları Çizelge 2'de gösterilmektedir.

Çizelge 2: Pesaran CADF Birim Kök Testi Sonuçları

H_0: Seriler birim köke sahiptir.				
Değişkenler	**Trend**		**Sabit**	
	Z[t-bar]	**p-value**	**Z[t-bar]**	**p-value**
GDP	-3.718	0.000*	-5.196	0.000*
ICT	-2.905	0.002*	-2.568	0.005*
CDX	-1.598	0.055***	-2.229	0.013**

Not: * % 1, ** % 5 ve *** % 10 anlamlıdır.

Birim kök testi sonucunda, tüm serilerde H_0 hipotezi reddedilmekte ve tüm seriler düzeyde durağan olduğu tespit edilmektedir. Bu durumda serilerin Panel VAR analizine uygun olduğu görülmektedir.

Panel VAR analizinin ilk aşamasında gecikme uzunluğunun tespit edilmesi gerekmektedir. Panel VAR gecikme uzunluğu test sonuçları Çizelge 3'te gösterilmektedir.

Çizelge 3: Panel VAR Gecikme Uzunluğu Test Sonuçları

Gecikme	**CD**	**J**	**J p-value**	**MBIC**	**MAIC**	**MQIC**
1	0.9998858	42.34457	0.030429	-97.10465*	-11.65543	-46.31606*
2	0.9998935	14.04224	0.7263334	-78.92391	-21.95776*	-45.06485
3	0.999861	1.73031	0.9950506	-44.75.276	-16.26969	-27.82324

*: Uygun gecikme uzunluğunu göstermektedir.

Panel VAR analizinde uygun gecikme uzunluğu MBIC, MAIC ve MQIC değerlerinin minimum olduğu gecikme uzunluğuna göre belirlenmektedir (Abrigo ve Love, 2016:19). Test sonuçlarına bakıldığında, MBIC ve MQIC değerlerinin 1. Gecikmede ve MAIC değerinin ise 2. gecikmede minimum olduğu görülmektedir. Çalışmada MBIC ve MQIC değerleri dikkate alınarak gecikme uzunluğu 1 olarak tespit edilmiştir.

Panel VAR analizinde tahminler yapılmadan önce değişkenlerin kararlılık koşulunun kontrol edilmesi gerekmektedir (Abrigo ve Love, 2016:21). Kararlılık koşulu grafiği Görsel 1'de ve kararlılık tablosu ise Çizelge 4'te gösterilmektedir.

Görsel 1: Panel VAR Kararlılık Koşulu Görseli

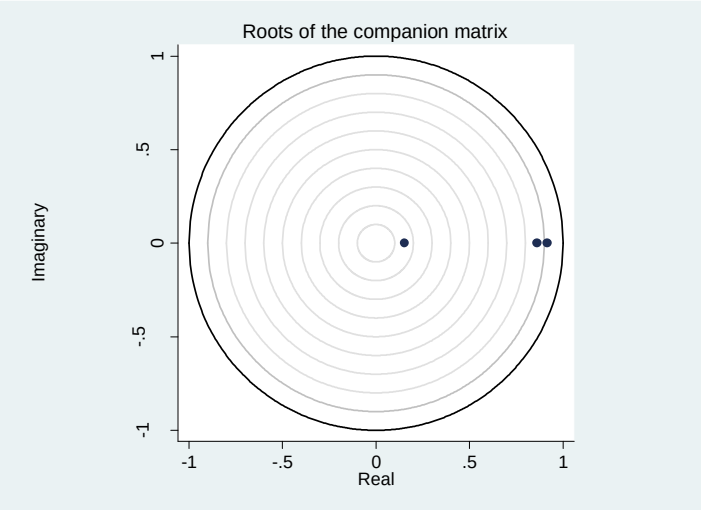

Görselde yer alan değerlerin birim çember içinde olması durumunda Kararlılık koşulunun sağlandığı belirtilmektedir. Görsel incelendiğinde, tüm değerlerin birim çember içerisinde yer aldığı görülmektedir.

Çizelge 4: Panel VAR Kararlılık Çizelgesi

Gerçek Değerler	Tahmini Değerler	Sabit Değerler
0.9144261	0	0.9144261
0.8591871	0	0.8591871
0.1512895	0	0.1512895

Kararlılık çizelgesinde, sabit değerlerinin 1'den küçük olması gerekmektedir (Abrigo & Love, 2016:13). Sabit değerlerin 1'den küçük olduğu ve kararlılık koşulunu sağladığı anlaşılmaktadır.

Çalışmada BİT, çevre kalitesi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki öncelikli olarak varyans ayrıştırma yöntemiyle analiz edilmektedir. Varyans ayrıştırma sonuçları Çizelge 5'te gösterilmektedir.

Çizelge 5: Varyans Ayrıştırma Sonuçları

	Dönem	GDP	CDX	ICT
GDP	**0**	0	0	0
	1	**1**	**0**	**0**
	2	0.9952585	0.0030146	0.001727
	3	0.9856068	0.0093208	0.0050723
	4	0.9724863	0.0181225	0.0093913
	5	**0.9571311**	**0.0286926**	**0.0141763**
	6	0.9405405	0.0404075	0.019052

	7	0.9234847	0.0527578	0.0237574
	8	0.9065322	0.0653433	0.0281245
	9	0.8900827	0.0778613	0.032056
	10	**0.8744029**	**0.0900903**	**0.0355068**
CDX	**0**	0	0	0
	1	**0.000034**	**0.9999661**	**0**
	2	0.0005157	0.994963	0.0045212
	3	0.0015262	0.9838049	0.0146689
	4	0.0031312	0.9670734	0.0297954
	5	**0.0053649**	**0.9457065**	**0.0489287**
	6	0.0082272	0.9208815	0.0708914
	7	0.0116873	0.8938686	0.0944442
	8	0.0156905	0.8658894	0.1184202
	9	0.0201679	0.8380074	0.1418247
	10	**0.0250446**	**0.8110652**	**0.1638901**
ICT	**0**	0	0	0
	1	**0.0099519**	**0.0009868**	**0.9890612**
	2	0.01241	0.0061853	0.9814047
	3	0.0150214	0.0136596	0.971319
	4	0.0177582	0.0223983	0.9598435
	5	**0.020601**	**0.031678**	**0.947721**
	6	0.023536	0.0409911	0.9354729
	7	0.0265526	0.0499899	0.9234574
	8	0.0296423	0.0584432	0.9119145
	9	0.032797	0.0662052	0.9009977
	10	**0.0360088**	**0.0731929**	**0.8907983**

Varyans ayrıştırma sonuçlarına bakıldığında, kısa dönemde ekonomik büyümede meydana gelen değişimlerin tamamı kendisi tarafından açıklanmaktadır. Orta vade olarak beşinci dönem değerlendirildiğinde, ekonomik büyümede meydana gelen değişimin % 95'i kendisi tarafından açıklanırken, % 0.02'si CO_2 emisyonları ve % 0.01'i BİT tarafından açıklanmaktadır. Ayrıca onuncu dönemi uzun vade olarak ele alındığında, ekonomik büyümede meydana gelen değişimi, kendisi % 87, CO_2 % 0,09 ve BİT % 0,03 oranında açıklamaktadır. Ekonomik büyüme üzerinde orta ve uzun vadede çevre kalitesinin ve BİT'lerin etkisi gözlemlenmekte ve uzun dönemli açıklama derecelerinin yükseldiği

görülmektedir. Bu durumda ülkelerin çevre ve BİT yatırımları uzun vadeli planlar ve hedefler çerçevesinde gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Çalışmada CO_2 emisyonları çevre kalitesini temsil değişkeni olarak kullanılmakta ve CDX kodu ile gösterilmektedir. CDX'te meydana gelen değişim, kısa vadede % 99 oranında kendisi tarafından açıklanırken, orta vadede % 94 kendisi, % 0.04 ICT tarafından ve uzun vadede % 81 kendisi, % 16 ICT ve % 0.02 GDP değişkenleri tarafından açıklanmaktadır. Çalışmanın önemli bulgularından bir tanesi ise, uzun vade de BİT'lerin çevre kalitesi üzerinde önemli etkilerinin olmasıdır. Uzun vadede çevre kalitesinde meydana gelen değişimin % 16'sı BİT'ler tarafından açıklanmaktadır. Bu sonuç, CO_2 emisyonlarının azaltılarak çevre kalitesinin artırılabilmesi için önemli politika uzanımları sunmaktadır. Özellikle çalışma örnekleminde gelişmiş yedi ülkenin değerlendirilmesinde, BİT'lerin çevre kalitesi üzerindeki net etkisinin görülebilmesi amacı etkili olmuş ve bu etki net olarak ortaya konulmaktadır.

BİT'ler, internet kullanım oranları ile temsil edilmekte ve ICT kodu ile gösterilmektedir. ICT'de meydana gelen değişim, kısa vadede % 98 oranında kendisi tarafından açıklanırken, orta vade de % 94 kendisi, % 0.02 GDP ve % 0.03 CDX ve uzun vadede % 89 kendisi, % 0.03 GDP ve % 0.07 CDX tarafından açıklanmaktadır. Aynı zamanda çalışmada değişkenler arasındaki etki-tepki analizleri yapılmış ve ekler kısmında sunulmuştur.

BİT'lerin uzun vadede hem çevre kalitesi hem de ekonomik büyüme üzerinde önemli etkisi bulunmaktadır. Ülkeler tarafından sürdürülebilir ekonomik büyümenin sağlanmasında çevre kalitesi önemli yer tutarken, her iki değişkene eşanlı olarak etki eden bir diğer durumun ise, BİT'ler olduğu tespit edilmektedir.

Varyans ayrıştırma analizinin yanında değişkenler arasındaki nedensellik olup olmadığının incelemesi yapılmış ve Granger nedensellik analizi yapılmıştır. Analiz sonuçları Çizelge 6'da gösterilmektedir.

Çizelge 6: Nedensellik Analizi Sonuçları

Nedenselliğin Yönü	**chi2**	**Prob>chi2**
CDX ::/::> GDP	1.184	0.277
ICT ::::> GDP	2.945	0.086***
GDP ::::> CDX	3.329	0.068***
ICT ::::> CDX	4.089	0.043**

GDP ::/::> ICT	0.943	0.332
CDX ::/::> ICT	0.084	0.772

Not: * % 1, ** % 5 ve *** % 10 anlamlıdır.

Nedensellik analizi sonucunda, ICT'den hem GDP'ye hem de CDX'e doğru ve GDP'den CDX'e doğru nedenselliğin olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca GDP ve CDX arasında ve CDX'ten ICT'ye doğru herhangi bir nedensellik olmadığı görülmüştür. Bu sonuçlar doğrultusunda G-7 ülkelerinden ekonomik büyüme ve CO_2 emisyonlarının birbirlerine neden olmadıkları anlaşılmaktadır.

Çalışmada varyans ayrıştırma ve nedensellik analizinin yanında, ele alınan değişkenler arasındaki ilişkinin yönünün tespiti açısından panel regresyon analizi yapılmıştır. Model 1 panel veri analizinde Hausman testi sonucunda tesadüfi etkiler modelinin kullanılmasının uygun olduğu tespit edilmiş ve ardından modelin gerekli varsayım testleri yapıldıktan sonra uygun bulunan dirençli hata terimleri tahmincisi kullanılmıştır. Modelin varsayım testlerinin sonuçları Ek 2'de gösterilmektedir. Analiz sonucunda elde edilen panel regresyon sonuçları Çizelge 7'de gösterilmektedir.

Çizelge 7:Tesadüfi Etkiler Modeli Sonuçları

Bağımlı Değişken: GDP **Gözlem Sayısı:** 210 **Grup Sayısı:** 7			**Prob > chi2** = 0.0000	
Değişkenler	**Katsayılar**	**Std. Hata**	**t**	**P>|t|**
Sabit	27.45787	0.7296156	37.63	0.000*
CDX	-0.0240782	0.0138642	-1.74	0.082***
ICT	0.0944735	0.0079804	11.84	0.000*

Not: * % 1, ** % 5 ve *** % 10 anlamlıdır.

Panel veri analizi sonucunda, CO_2 emisyonlarının ve BİT kullanımın ekonomik büyüme üzerinde anlamlı etkisinin olduğu görülmektedir. Çizelgede görüldüğü üzere, CO_2 emisyonları ekonomik büyümeyi negatif etkilemektedir. Emisyonlarda meydana gelen % 1 birimlik artış, ekonomik büyümenin % 0.02 birim azalmasına yol açmaktadır. Bu ülkelerde sürdürülebilir ekonomik büyümenin sağlanmasında emisyonların azaltılmasının önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

BİT'lerin kullanımı ekonomik büyümeyi pozitif etkilemektedir. İnternet kullanım oranlarında meydana gelen % 1 birimlik artış, ekonomik büyümeyi % 0.09 birim artırmaktadır. BİT altyapısının genişlemesi ve kullanıcı sayısının artması başta tasarruf, verimlilik ve maliyetler olmak hem arz hem de talep cephesinden ekonomiyi pozitif yönde etkilediği görülmektedir.

Çalışmada bir diğer panel regresyon modeli ise, CO_2 emisyonlarının bağımlı değişken olarak kurulan modeldir. İkinci modelde Hausman testi sonucunda sabit etkiler modelinin kullanılmasına karar verilmiş, modelin ilgili tüm varsayım testleri yapılmış ve EK 3 kısmında sunulmaktadır. Nihai aşamada ilgili dirençli hata terimleri tahmincisi kullanılmış ve regresyon sonuçları Çizelge 8'de gösterilmektedir.

Çizelge 8: Sabit Etkiler Modeli Sonuçları

Bağımlı Değişken: CDX **Gözlem Sayısı:** 210 **Grup Sayısı:** 7			**Prob > F =** 0.0000	
Değişkenler	**Katsayılar**	**Drisc/Kraay Std. Hata**	**t**	**P>|t|**
Sabit	121.7973	5.568683	21.87	0.000*
GDP	-2.079584	0.1751735	-11.87	0.000*
ICT	-0.0546249	0.023669	-2.31	0.060***

Not: * % 1, ** % 5 ve *** % 10 anlamlıdır.

Analiz sonucunda, ekonomik büyüme ve BİT'lerin CO_2 emisyonları üzerinde negatif ve anlamlı bir etkisinin olduğu görülmektedir. Ekonomik büyüme meydana gelen % 1 birimlik artış, CO_2 emisyonlarında % 2.07 birim azalmaya yol açmaktadır. Aynı zamanda BİT'lerde meydana gelen % 1 birimlik artış, CO_2 emisyonlarında % 0.05 birim azalmaya neden olmaktadır. G-7 ülkelerinde ekonomik büyüme sağlanırken emisyonların azaltılması yoluyla çevresel kalitenin artırıldığı görülmektedir. Aynı zamanda gelişmiş BİT altyapısına sahip bu ülkelerde, BİT'lerin çevre kalitesinin iyileştirilmesine önemli katkılar sunduğu anlaşılmaktadır.

3. Sonuç ve Değerlendirme

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin, çevre kalitesi ve sürdürülebilir ekonomik büyüme üzerinde önemli etkileri bulunmaktadır. Özellikle BİT'ler CO_2 emisyonlarının azaltılması yoluyla ekonomik büyüme aşamasında çevre üzerinde oluşan negatif etkilerin azaltılmasına katkı sunmaktadır. Çalışmada G-7 ülkeleri özelinde BİT'lerin çevre kalitesi ve ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Panel VAR sonuçlarına göre uzun dönemde BİT'ler, ekonomik büyüme ve çevre kalitesinde meydana gelen değişimlerin önemli bir açıklayıcısıdır. Ayrıca BİT'den hem ekonomik büyümeye hem de çevre kalitesine doğru ve ekonomik büyümeden çevre kalitesine doğru nedenselliğin olduğu tespit edilmiştir. Panel veri analizleri Model 1 sonucunda, ekonomik büyümeyi CO_2 emisyonları negatif etkilerken, internet kullanımının ise pozitif etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Model 2'de ekonomik büyüme ve internet kullanımının ise, CO2 emisyonlarını negatif etkilediği tespit edilmiştir.

Bu çalışma G-7 ülkeleri kapsamında 1990-2019 dönemi için gerçekleştirilmiştir. Ancak ilerleyen dönemlerde daha fazla verinin elde edilmesi sonucunda, hem mevcut çalışma güncellenebilir hem de farklı veri setleri, ülke ve/veya ülke grupları üzerinden yeniden analiz edilebilir.

Çalışmada G-7 ülkelerinde BİT'lerin çevre kalitesi ve ekonomik büyüme üzerinde önemli etkilerinin olduğu görülmüştür. BİT'lerin CO_2 emisyonlarını azaltırken, ekonomik büyümeyi artırdığı tespit edilmiştir. Ancak bu ilişkilerin orta ve uzun vadede daha belirgin hale geldiği görülmektedir. Ülkelerin BİT'ler üzerinden geliştirecekleri sürdürülebilir çevre ve ekonomik büyüme projelerinin ve hedeflerinin uzun dönemli perspektifler çerçevesinde hazırlamaları gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Abrigo, M., & Love, I. (2016). Estimation of Panel Vector Autoregression in Stata: a Package of Programs. *University of Hawaii, Department of Economics, Working Paper No. 16-2*, 1-28.

Al-Mulali, U., Sheau-Ting, L., & Ozturk, I. (2015). The global move toward Internet shopping and its influence on pollution: an empirical analysis. *Environ Sci Pollut Res 22*, 9717–9727.

Danish, Khan, N., Baloch, M., Saud, S., & Fatima, T. (2018). The effect of ICT on CO2 emissions in emerging economies: does the level of income matters? *Environmental Science and Pollution Research 25*, 22850–22860.

Erdmann , L., & Hilty , L. (2010). Scenario analysis; exploring the macroeconomic impacts o f information and communication technologies on greenhouse gas emissions. *J Ind Econ*, 826-843.

Fichter, K. (2003). E-commerce: sorting out the environmental consequences. *J Ind Ecol 6*, 25-41.

Lee, J., & Brahmasrene, T. (2014). ICT, CO2 Emissions and Economic Growth: Evidence from a Panel of ASEAN. *Global Economic Review, 43:2*, , 93-109.

Love, I., & Zicchino, L. (2006). Financial development and dynamic investment behavior: Evidence from panel VAR. *The Quarterly Review of Economics and Finance 46*, 190–210.

Ozcan, B., & Apergis, N. (2018). The impact of internet use on air pollution: Evidence from emerging countries. *Environmental Science and Pollution Research 25*, 4174–4189.

Salahuddin, M., Alam, K., & Ozturk, I. (2016). The effects of Internet usage and economic growth on CO2 emissions in OECD countries: A panel investigation. *Renewable and Sustainable Energy Reviews 62*, 1226-1235.

Sorrell, S. (2007). *The Rebound Effect: an assessment of the evidence for economy-wide energy savings from improved energy efficiency*. UK: UK Energy Research Centre.

Sui, D., & Rejeski, D. (2002). Environmental Impacts of the Emerging Digital Economy: The E-for-Environment E-Commerce? *Environmental Management Vol. 29, No. 2*, , 155–163.

Tatoğlu, F. (2013). *Panel Veri Ekonometrisi Stata Uygulamalı.* İstanbul: Beta Yayınları.

Tatoğlu, F. Y. (2013). *İleri Panel Veri Analizi.* İstanbul: Beta Yayıncılık.

WorldBank. (2022, 01 18). *World Development Indicators*. https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators adresinden alındı

Zhang, C., & Liu, C. (2015). The impact of ICT industry on CO2 emissions: A regional analysis in China. *Renewable and Sustainable Energy Reviews 44*, 12-19.

EKLER

EK 1:
Görsel 2: Etki-Tepki Analizi Sonuçları

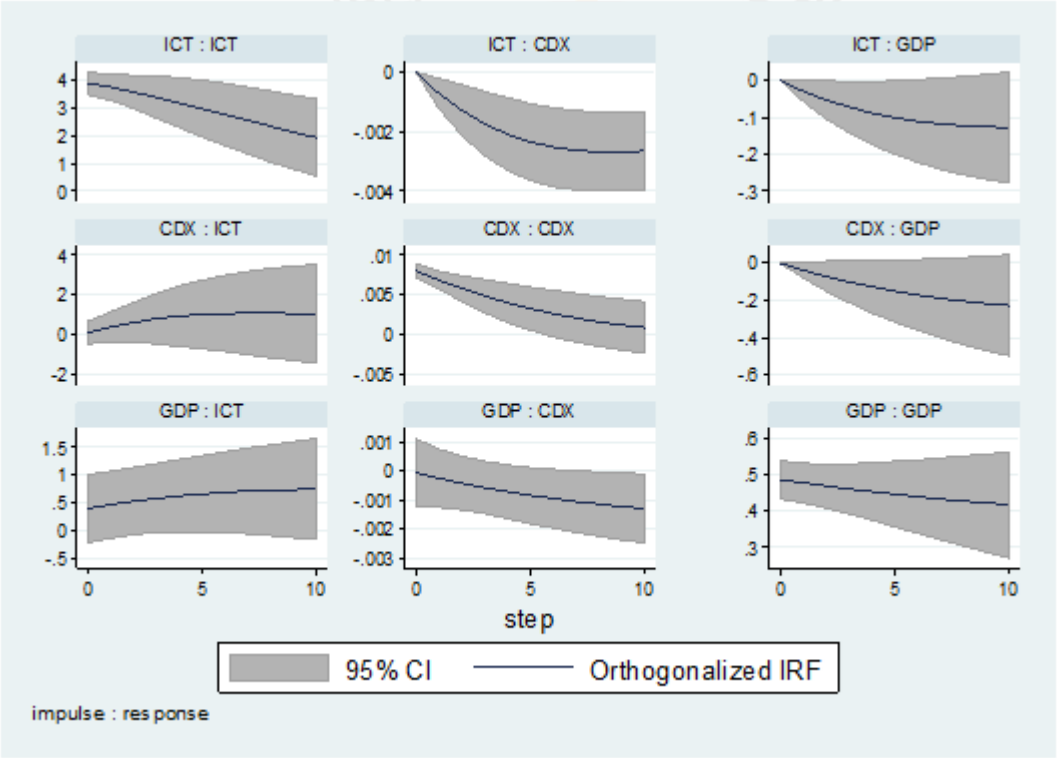

EK 2:
Model 1 Panel Veri Analizi Varsayım Testleri Sonuçları

Çizelge 9: Hausman Testi Sonuçları

H_0: Katsayılar arasındaki fark sistematik değildir.	
chi2(2)	**Prob>chi2**
1.59	0.4522

Çizelge 10: Değişen Varyans Testi Sonuçları

H_0: Değişen varyans yoktur.		
W0: 9.0358837	df(6, 203)	Pr > F = 0.00000001
W50: 7.9060731	df(6, 203)	Pr > F = 0.00000011
W10: 9.1777819	df(6, 203)	Pr > F = 0.00000001

Çizelge 11: Otokorelasyon Testi Sonuçları

H_0: Otokorelasyon yoktur.	
Durbin-Watson	**Baltagi-Wu LBI**
0.16692831	0.33251064

Çizelge 12: Yatay Kesit Bağımlılığı Testi Sonuçları

H_0: Yatay kesit bağımlılığı yoktur.	
Test İstatistiği	**Prob.**
4.562	0.0000

EK 3:
Model 2 Panel Veri Analizi Varsayım Testleri Sonuçları

Çizelge 13: Hausman Testi Sonuçları

H_0: Katsayılar arasındaki fark sistematik değildir.	
chi2(2)	**Prob>chi2**
881.82	0.0000

Çizelge 14: Değişen Varyans Testi Sonuçları

H_0: Yatay kesit bağımlılığı yoktur.	
chi2 (7)	**Prob.**
108.60	0.0000

Çizelge 15: Otokorelasyon Testi Sonuçları

H_0: Otokorelasyon yoktur.	
Durbin-Watson	**Baltagi-Wu LBI**
0.18726988	0.34291546

Çizelge 16: Yatay Kesit Bağımlılığı Testi Sonuçları

H_0: Yatay kesit bağımlılığı yoktur.	
Test İstatistiği	**Prob.**
2.929	0.0034

AR-GE GİDERLERİNİN ULAŞTIRMA VE DEPOLAMA SEKTÖRÜNÜN KARLILIĞINA ETKİSİ

İnci Merve ALTAN [1], Cemalettin HATİPOĞLU [2]

[1] Dr. Öğretim Üyesi, Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, ORCID 0000-0002-6269-7726

[2] Doç. Dr. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, ORCID 0000-0002-3129-9725

ÖZET

Ar-Ge (Araştırma ve geliştirme), bilgiye dayanan ve bilginin teknolojiye dönüşmesinde bir adım olarak tanımlanabilecek bir faaliyettir. Ar-Ge faaliyetleri, bir ülkenin üretim kapasitesi ile ilgili küresel zorluklarla mücadele ederek ekonomik kalkınmasında ve refahında büyük rol oynamaktadır. Bununla birlikte, firmaların doğrudan Ar-Ge ile uğraşan bir ekonominin karar verici birimleri olduğu unutulmamalıdır. Firmaların Ar-Ge kapasitesi rekabet gücünü belirlerken, inovasyonu gerçekleştirmede etkin bir araç olarak büyüme performanslarında önemli rol oynamaktadır. Bilgi birikimi, Ar-Ge çalışmalarının uzun vadeli bir sonucudur ve doğası gereği sermaye birikiminden farklı olduğu için kararlılıkla sürdürülmelidir. İşletmelerin, Ar-Ge harcamalarındaki niceliksel farklılıkları dikkate almak ise araştırmacıları ve politika yapıcıları yanlış değerlendirmelere götürebilir. Yani işletmelerin Ar-Ge harcamalarını anlamak, karlılık performanslarındaki farklılıkları anlamak için kritik öneme sahiptir.

İşletmeler devamlılığını garanti altına almak, müşteri ihtiyaçlarını karşılamak ve rekabette öne geçmek için üstün Ar-Ge faaliyetleri elzem olduğundan, son yıllarda küresel rekabet ortamı birçok kuruluşu Ar-Ge faaliyetlerinde bulunmaya yöneltmektedir. Ulaştırma ve depolama sürecinin amacı, doğru miktar ve kalitedeki malzeme veya hizmeti doğru yere, doğru zamanda, doğru müşteri için ve doğru fiyatla elde etmek olup tedarik kaynağından tüketim noktasına malzeme akışını planlayan ve koordine eden entegre bir sistemdir. Bu nedenle ulaştırma ve depolama süreci için Ar-Ge faaliyetleri oldukça önemli yer tutmaktadır. Çalışmada 2016-2020 yılları arasında Ulaştırma ve depolama sektöründe faaliyet gösteren şirketlerin Ar-Ge harcamalarıyla karlılıkları arasındaki ilişki korelasyon analiziyle incelenmiştir. Çalışmanın bulgularına göre Ar-Ge yoğunluğu oranı ile finansal tablolarından elde edilen karlılık oranları ile anlamlı ilişki elde edilmiştir. Öyle ki aktif karlılık oranı, brüt kar marjı ve net kar marjı arttıkça Ar-Ge yoğunluğu oranı azalmaktadır. Ar-Ge için yapılan yatırımların geri dönüşlerinin hemen olmaması karlılık oranlarının Ar-Ge giderlerinden negatif etkilenmesini açıklar niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: Ulaştırma ve Depolama, Ar-Ge, Korelasyon Analizi, İşletme Karlılığı

1. GİRİŞ

"Ulaştırma ve Depolama-Lojistik" kavramı ilk Silahlı Kuvvetlerde kullanılmıştır ve Chauncey B. Baker tarafından, 1905 yılında malzemelerin ve personelin taşınması, nakliyesi, bakımı, ikmali ve düzenlenmesi şeklinde askeri bir işlevi tanımlamak için kullanıldığı bilinmektedir (Agrawal, 2003). Günümüzde ulaştırma ve depolamanın tarihsel gelişimi göz önüne alındığında tek bir tanım yapmak mümkün değildir. Sürekli gelişen teknoloji, ulaştırma ve depolama faaliyetlerini sürekli etkilemekte ve birçok tanımlama yapılmasına yol açmaktadır (Farahani ve Rezapour, 2011). Ulaştırma ve Depolama en genel tanımıyla hammaddenin tedarikinden ürünün kullanıcıya ulaşmasına kadar olan nakliye, depolama, gümrük prosedürü, paketleme ve dağıtım süreçlerini kapsamaktadır (Christopher, 2016). Ayrıca ulaştırma ve depolama, ürün ve hizmetlerin istenilen yerde ve istenilen zamanda sağlanması olarak tanımlanmaktadır (Çekerol ve Kurnaz, 2011). Ulaştırma ve depolama, müşterilerin gereksinimlerini karşılamak için tedarik zinciri içindeki her türlü ürün, hizmet ve bilgi akışının üretim noktasından tüketim noktasına kadar olan hareketlerinin planlanması, uygulanması, taşınması, depolanması ve kontrol edilmesi hizmetidir (Buurman, 2002).

Porter'a (2000) göre son yıllarda küreselleşme ile birlikte ulaştırma ve depolama yönetim kavramının önemi artmıştır. Etkin lojistik yönetiminin firmalar üzerinde maliyet düşürme, üretim ve verimliliği artırma, müşteri memnuniyetini sağlama gibi etkileri olduğu açıktır. Bu etkiler, şirketlerin pazar paylarını artırmalarını ve küresel ortamda rekabet güçlerini artırmalarını sağlamaktadır (Porter, 2000). Depolar, malzeme tedarikinden ürün teslimine kadar olan faaliyetler dizisinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu nedenle depo, satıcı ve alıcı arasında önemli bir konumdadır. Ayrıca üretimde kullanılan hammaddenin ve ürünün kullanıma hazır halde depolanması, firmalar için üretimde süreklilik sağlamakta ve firmaların ürünleri zamanında piyasaya sürmesine yardımcı olmaktadır. Bu nedenle pazardaki firmalara rekabet avantajı sağlamaktadır (Dadzie ve Johnston, 1991).

Küreselleşme, ticari sınırların ortadan kalması, yoğun rekabet ortamı ve e-ticaret tedarik zinciri ağlarının hızlı gelişmesine neden olmuş ve dolayısıyla ulaştırma ve depolama hizmetlerin önemi artmıştır. Aynı zamanda, ulaştırma ve depolama hizmet sağlayıcılarının sunduğu hizmet türleri yeni teknoloji araçları ile farklı bir boyut kazanmış ve hizmet sağlayıcılar arasındaki rekabet artmıştır. Artan bu rekabet ile Ulaştırma ve depolama sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin devamlılıklarını sağlayabilmeleri, mevcut bilgi ve teknolojilerini geliştirebilmeleri, tüketici ihtiyaçlarını en iyi şekilde karşılayabilecekleri yeni fikir ve teknikler üretebilmeleri, rakiplerine oranla değişimlere daha hızlı ayak uydurabilmeleri için Ar-Ge faaliyetleri önem kazanmıştır (Ünal ve Seçilmiş, 2014).

Ancak Ar-Ge faaliyetlerinin öngörülemeyen vadesi ve maliyeti nedeniyle işletmelerin finansal performansına etkileri yadsınamazdır. Her ne kadar uzun vadede başarı ile sonuçlandırılmış Ar-Ge faaliyetleri işletmelerin karlılıklarını artıcı etki gösterse de sürecin başlangıç ve işleyiş kısımlarında gider niteliğinde olması nedeniyle işletme karlılığına negatif etki etmesi beklenmektedir. Literatürde Ar-Ge faaliyetlerinin işletme karlılığına etkisini inceleyen birçok çalışma mevcuttur. Çalışmalarda Türkiye'de sadece borsaya kote olan

işletmeler için Ar-Ge yatırımlarının işletme karlılığına etkisi incelenmişse de sektörel bazda inceleme yapılan çalışmaya rastlanamamıştır (Kılıç, 2020; Çıtak ve İltaş, 2017; Doğan ve Yıldız, 2016; Yücel ve Ahmetoğulları, 2015; Uzun Kocamış ve Güngör, 2014). Bu doğrultuda çalışmada Ulaştırma ve Depolama sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin Ar-Ge harcamaları ile işletme karlılıkları arasındaki ilişki incelenmiştir.

2. MODEL VE YÖNTEM

Ar-Ge, yeni ürün geliştirilmesini veya mevcut ürünün müşteri taleplerine göre şekillendirilmesini amaçlanan süreç olup bu süreçte işletmeler öngörülemeyen miktarda ve vadede giderlerle karşı karşıya kalırlar. Bu nedenle Ar-Ge giderlerinin işletmenin karlılığı üzerindeki etkisinin bilinmesi yöneticiler ve tasarruf sahipleri için oldukça önemlidir. Bu doğrultuda çalışmada 2016-2020 yılları arasında Ulaştırma ve Depolama sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin Ar-Ge harcamaları ile karlılıkları arasındaki ilişkinin korelasyon analizi ile incelenmiştir. Araştırmada kullanılan değişkenlere ve formüllerine Çizelge 1'de yer verilmiştir.

Çizelge 1. Analizde Kullanılan Değişkenler ve Formülleri

Değişkenler	**Formül**
Ar-Ge Yoğunluğu Oranı	Ar-Ge Giderleri / Net Satışlar
Aktif Karlılık Oranı	Net Kar/ Aktif Toplamı
Özsermaye Karlılık Oranı	Net Kar/ Özsermaye
Brüt Kar Marjı	Brüt Kar/ Net Satışlar
Faaliyet Kar Marjı	Faaliyet Karı/ Net Satışlar
Net Kar Marjı	Net Kar/Net Satışlar

Ar-Ge giderleri ile karlılık arasındaki ilişki incelenirken karlılık oranları ile Ar-Ge giderlerine yapılan yatırımlarının büyüklüğünü gelir tablosundaki tutarın değerlendirilmesi yerine işletmelerin Ar-Ge faaliyetlerine yaptıkları yatırımların göreli ağırlığının yani Ar-Ge yoğunluğu oranının kullanılması tercih edilmiştir. Çalışma hipotezi "H_0: Ar-Ge yoğunluğu ile karlılık oranları arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki yoktur." biçiminde belirlenmiştir.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Çalışmanın bu kısmında 2016-2020 döneminde Ulaştırma ve Depolama sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin Ar-Ge harcamaları ile karlılıkları arasındaki ilişki korelasyon analizi ile incelenmiştir. Analizde kullanılan değişkenlerin ortalama değerlerine Çizelge 2'de yer verilmiştir.

Çizelge 2. Değişkenlerin 2016-2020 Dönemindeki Ortalama Değerleri (%)

	2016	**2017**	**2018**	**2019**	**2020**
Ortalama Ar-Ge Yoğunluğu Oranı	0,044	0,036	0,032	0,030	0,045
Ortalama Aktif Karlılık Oranı	0,576	1,058	-3,012	-0,225	-5,801
Ortalama Özsermaye Karlılık Oranı	25,127	12,713	6,871	2,953	21,272
Ortalama Brüt Kar Marjı	3,214	15,564	15,512	15,429	9,904

Ortalama Faaliyet Kar Marjı	7,398	2,223	-1,213	3,877	1,534
Ortalama Net Kar Marjı	-0,025	-0,435	-3,192	-0,385	-9,166

NOT: Analizde kullanılan değişkenler TCMB tarafından ilan edilen Sektör mali tablolarından elde edilmiş olup etik kurul izni gerekmemektedir.

Çizelge 2'de yer alan değişkenlere ait veriler genel olarak incelendiğinde 2016-2019 yıllarında azalan eğim gösteren Ortalama Ar-Ge yoğunluğu ve ortalama özsermaye karlılığı oranlarının 2020'de hızlı bir şekilde artış gösterdiği ortalama aktif karlılığı oranının ise 2016-2020 döneminde salınımlı hareket ettiği gözlemlenmiştir. Verilere ait korelasyon analizinin sonuçlarına Çizelge 3'de yer verilmiştir.

Çizelge 3. Korelasyon Analizi Sonuçları

	Aktif Karlılık Oranı	Özsermaye Karlılık Oranı	Brüt Kar Marjı	Faaliyet Kar Marjı	Net Kar Marjı
Ar-Ge Yoğunluğu Oranı	-0,302*	0,978	-0,828*	0,405	-0,465**

NOT: *,** sırasıyla %1 ve %10 anlamlılık seviyesini göstermektedir.

Korelasyon analizi sonuçlarına göre ulaştırma ve depolama sektörünün Ar-Ge yoğunluğu oranı ile finansal tablolarından elde edilen aktif karlılık oranı, brüt kar marjı ve net kar marjı istatistiksel olarak anlamlı ilişki vardır. Çizelge 3'de yer alan bulgulara göre aktif karlılık oranı, brüt kar marjı ve net kar marjı arttıkça Ar-Ge yoğunluğu oranı azalmaktadır; ancak Ar-Ge yoğunluğu oranı ile özsermaye karlılığı ve faaliyet kar marjı arasında anlamlı bir ilişki elde edilememiştir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Ulaştırma ve depolamanın nakliye, envanter, depolama, malzeme yönetimi ve paketleme süreçlerinin tamamını kapsadığı düşünüldüğünde, gelişen teknoloji ile hem üretimdeki çeşitlilik hem de artan insan ihtiyaçlarını karşılamak için ulaştırma ve depolama faaliyetlerin geliştirilmesi kaçınılmaz hale gelmiştir. Aynı zamanda, ulaştırma ve depolama hizmet sağlayıcılarının sunduğu hizmet türleri yeni teknoloji araçları ile farklı bir boyut kazanmış ve rekabet daha da şiddetlenmiştir. Bu rekabet, ulaştırma ve depolama hizmet sağlayıcılarını stratejik kararlar almaya yöneltmiş ve dolayısıyla Ar-Ge faaliyetleri önem kazanmıştır.

Ar-ge yatırımları riskli, öngörülemeyen ve uzun dönemli etkilere sahip olduğundan finansal performansa etkileri her zaman beklendiği biçimde gerçekleşmeyebilir. Literatürde Türkiye'de sadece borsaya kote olan işletmeler için Ar-Ge yatırımlarının işletme karlılığına etkisi incelenmiş ancak sektörel bazda inceleme yapılan araştırmaların eksikliği bu çalışmanın özgünlüğünü ve temelini oluşturmaktadır. Çalışmada 2016-2020 döneminde Ulaştırma ve Depolama sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin Ar-Ge harcamaları ile karlılıkları arasındaki ilişki korelasyon analizi ile incelenmiştir. Çalışmanın bulgularına göre Ar-Ge yoğunluğu oranı ile finansal tablolarından elde edilen aktif karlılık oranı, brüt kar marjı, net kar marjı istatistiksel olarak anlamlı ilişki elde edilmiştir. Öyle ki aktif karlılık oranı, brüt kar marjı

ve net kar marjı arttıkça Ar-Ge yoğunluğu oranı azalmaktadır. Ar-Ge yatırımlarının geri dönüşlerinin uzun vadede olması karlılık oranlarının Ar-Ge giderlerinden negatif etkilenmesini açıklar niteliktedir. Gelecek çalışmalarda bütün sektörler için Ar-Ge giderleri ile karlılık oranları arasındaki ilişki incelenerek literatüre katkı sağlanabilir.

KAYNAKÇA

[1] Agrawal, D. K. *Textbook of Logistics and Supply Chain Management*. Macmillan, 2003.

[2] Buurman, J. *Supply Chain Logistics Management*. McGraw-Hill, 2002.

[3] Christopher, M. *Logistics & Supply Chain Management*. Pearson UK, 2016.

[4] Çekerol, G. S. & Kurnaz, N. *Küresel Kriz Ekseninde Lojistik Sektörü ve Rekabet Analizi.* Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 25, 47– 59, 2011.

[5] Çıtak, L., & İltaş, Y. Ar-Ge Yatırımlarının Finansal Performans Üzerindeki Etkisi ve Bist Teknoloji Endeksi Firmalarının tkinliklerinin Değerlendirilmesi. Journal of Accounting & Finance, 76, 2017.

[6] Dadzie, K. Q. & Johnston, W. J. Innovative Automation Technology in Corporate Warehousing Logistics. Journal of Business Logistics, 12,1, 63-65, 1991.

[7] Doğan, M., & Yıldız, F. Araştırma ve Geliştirme Harcamalarının (Ar-Ge) Firma Karlılığı Üzerindeki Etkisi: BIST'te İşlem Gören İmalat Sanayi Firmaları Üzerine Bir Araştırma. Kastamonu Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 14,4, 178-187, 2016.

[8] Farahani, R., & Rezapour, S. *Logistics Operations and Management: Concepts and Models*. Elsevier, 2011.

[9] Kılıç, M. BIST bilişim sektöründeki firmaların AR-GE harcamalarının finansal performans üzerindeki etkisi. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 49, 219-234, 2020.

[10] Kiracı, M. & Arsoy, M. F. *Araştırma Geliştirme Giderlerinin İşletmelerin Karlılığı Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi: IMKB Metal Eşya Sektöründe Bir Araştırma.* Muhasebe ve Denetime Bakış , (41) , 33-48, 2013.

[11] Porter, M. E. & Ulubilgen, G. Rekabet stratejisi: sektör ve rakip analizi teknikleri. Sistem Yayıncılık, 2000.

[12] Uzun Kocamış, T. & Güngör, A. Türkiye'de ar-ge harcamaları ve teknoloji sektöründe ar-ge giderlerinin kârlılık üzerine etkisi: Borsa İstanbul uygulaması. Maliye Dergisi, 166, 127-138, 2014.

[13] Ünal, T. & Seçilmiş, N. Satış Hasılatı Artışında Ar-Ge'nin Rolü ve Kârlılığın Ar-Ge Harcamalarına Etkisi: Gaziantep Örneği, Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 22, 202-210, 2014.

[14] Yücel, R., & Ahmetoğulları, K. Ar-Ge Harcamalarının Firmaların Net Kâr Değişimi ve Hisse Başına Kârlılığına İnovatif Etkisi: Bist Teknoloji Yazılım ve Bilişim Sektöründe Bir Uygulama. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 15, 4, 87-104, 2015.

DEPO VE ENVANTER YÖNETİMİNDE MALİYETLERİN DOĞRU TESPİTİ VE MALİYETLERİ AZALTMA ÖNERİLERİ

[1]Dr. Öğr. Üyesi Erkan Uzun,[2]Öğr. Gör. Ayşe Gül Şahin Koçak

[1] Tarsus Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, 0000-0002-9476-8592

[2] Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Akseki MYO, 0000-0003-4235-4627

ÖZET

İşletmeler, günlük faaliyetlerini yerine getirirken birçok maliyete katlanmaktadır. Bu maliyetler işletmelerin bulunduğu sektör ve iş koluna göre artış veya azalış gösterebilmektedir. Bilinmelidir ki işletme hangi sektör veya iş kolunda olursa olsun bünyesinde birçok maliyeti barındırmaktadır. Bu çalışmada işletmelerin katlandığı maliyetler temel ve destekleyici maliyetler olarak tanımlanacak ve Depo ve Envanter Yönetimi maliyetleri ele alınacaktır. Yapılacak bu sınıflandırma birçok işletme açısından benzerlik gösterse de bazı işletmeler için geçerli olmayabilmektedir. Bunun temel nedeni ise bazı işletmelerde temel maliyet olarak kabul edilen depo maliyetinin bir başka işletmede destekleyici nitelikte olmasıdır. Temel maliyetler genel anlamda işletmelerin daha çok kullandığı maliyetlerden oluşmaktadır. Temel maliyetler olarak talep ve tahmin yönetimi, sipariş alma, satın alma, depolama, taşıma, envanter yönetimi ve ambalajlama gösterilmektedir. Faaliyetlerin yürütülmesinde destekleyici konumda ortaya çıkan maliyetler ise fabrika içi destek ve montaj, ihracat-ithalat ve gümrükleme işlemleri, sigortalama, müşteri ilişkileri yönetimidir.

Genel anlamda depolar, klasik ve modern depolar olarak ifade edilmektedir. Klasik depolar gün içerisinde gelen ürün/mamul/hammadde gibi stok kalemlerinin depo sahasına kabul edilmesi, istiflenmesi ve sevk edilmesi işlemlerini yürütmektedir. Modern depolar ise klasik depolara ek olarak üretim öncesi hammadde hazırlanması, ayrıştırma, birleştirme, etiketleme, paketleme ve konsolidasyon gibi işlemleri de gerçekleştirmektedir. Faaliyetlerin yürütüldüğü depo özelliğine göre işletme maliyetleri değişiklik göstermektedir. Çalışmada depo seçiminde başabaş noktası modeli kullanılarak depo tesisi yatırımının nasıl ve nereye yapılması gerektiği açıklanmaktadır.

Envanter yönetimi, işletmeler tarafından üzerinde fazla durulmayan fakat depo yönetim süreçleri içerisinde oldukça önemli bir rol üstlenen bölümdür. Envanter yönetimi, işletmenin faaliyet gösterdiği piyasada meydana gelme ihtimali olan değişimlere cevap verebilmesi,

dalgalanmalardan kaynaklı olumsuz etkiden kurtulma, esnek bir süreç yönetimi gerçekleştirilmesi amacıyla belirli düzeylerde hammadde, yarı mamul, mamul veya ürünü işletme bünyesinde bulundurması olarak tanımlanmaktadır. İşletmeler envanter düzeyini dengede tutmak zorundadırlar. Dengenin sağlanamaması durumunda işletme ekstra maliyetlere katlanmak zorunda kalacaktır.

Çalışmada hem depo hem de envanter yönetimine ilişkin maliyetler ele alınmaktadır. Bu maliyetleri arttıran etkenlerin doğru olarak tespiti ve işletmelerin hangi yaklaşımlarla maliyetleri azaltabileceği önerileri çalışmanın temel amacını ortaya koyacak şekilde açıklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Depo Maliyetleri, Envanter Yönetimi Maliyetleri, Maliyetlerin Tespiti ve Maliyet Azaltma Önerileri

ACCURATE DETERMINATION OF COSTS IN WAREHOUSE AND INVENTORY MANAGEMENT AND COST REDUCTION RECOMMENDATIONS

ABSTRACT

Enterprise incur many costs while performing their daily activities. These costs may increase or decrease according to the sector and business line of the enterprises. It should be known that no matter what sector or business line the business is in, it contains many costs. In this study, the costs incurred by businesses will be defined as basic and supporting costs and Warehouse and Inventory Management costs will be discussed. Although this classification is similar for many businesses, it may not be valid for some businesses. The main reason for this is that the warehouse cost, which is considered as the basic cost in some businesses, is supportive in another business. Basic costs generally consist of the costs that enterprise use more. Demand and forecast management, order taking, purchasing, storage, transportation, inventory management and packaging are known as basic costs. The costs that arise in a supportive position in the execution of the activities are in-plant support and assembly, export-import and customs clearance procedures, insurance, and customer relations management.

Warehouses in general are expressed as classical and modern warehouses. Classic warehouses carry out the processes of accepting, stacking and dispatching stock items such as product/product/raw material arriving during the day to the warehouse area. Modern warehouses, on the other hand, perform operations such as raw material preparation, sorting, combining, labeling, packaging and consolidation before production, in addition to

conventional warehouses. The operating costs vary according to the type of warehouse where the activities are carried out. In the study, it is explained how and where the warehouse facility investment should be made by using the break even point (bep) model in warehouse selection.

Inventory management is a section that is not overemphasized by enterprises, but plays a very important role in warehouse management processes. Inventory management is defined as keeping certain levels of raw materials, semi-finished products, products or products within the enterprise in order to respond to the changes that may occur in the market in which the enterprise operates, to avoid the negative effects of fluctuations, and to realize a flexible process management. Businesses have to keep the inventory level in balance. If the balance cannot be achieved, the business will have to bear extra costs.

In the study, the costs related to both warehouse and inventory management are discussed. The correct determination of the factors that increase these costs and the suggestions by which approaches the enterprises can reduce the costs are explained in a way that reveals the main purpose of the study.

Keywords: Warehouse Costs, Inventory Management Costs, Cost Determination and Cost Reduction Suggestions

1.GİRİŞ

İşletmeler birçok faaliyeti bünyesinde bulunduran ekonomik birimler olarak tanımlanmaktadır. Bu faaliyetler temel faaliyet olabileceği gibi destekleyici bir faaliyette olabilmektedir. Hangi faaliyet gerçekleşirse gerçekleşsin ortaya bu faaliyete ilişkin maliyetler çıkacaktır. Çalışmamızın konusunu oluşturan depo ve envanter yönetimi de bu faaliyetlerdendir ve sürecin başlaması ile birlikte maliyetleri işletme tarafından katlanılmaktadır.

Çalışmada depo ve envanter yönetimi kavramlarının açıklanmasına, bu faaliyetlerin neden gerçekleştiğine, faaliyetlerin oluşturduğu ve işletmenin katlanmak zorunda olduğu maliyetlere, bu maliyetlerin kontrol edilmesi ve azaltılması amacıyla kullanılabilecek yöntemlerin neler olduğu açıklanmaktadır. Özellikle depo seçiminde kullanılan başabaş noktası analizi bir örnek yardımıyla açıklanmıştır.

2.DEPO VE ENVANTER YÖNETİMİ

İşletmeler lojistik faaliyetlerini gerçekleştirirken bazı nedenlerden dolayı süreç durmaktadır. Bu nedenlere örnek olarak başlangıç noktasını, taşıma türünün değiştiği noktalar, ürünlere ilave veya eksiltme yapıldığı noktalar gösterilebilir. Bu süreçte hareketin durduğu yerlere depolama süresine göre farklı isimlendirme yapılmaktadır. Uzun süreli depolamada kullanılan isin "Depo", daha kısa süreli depolamada "Dağıtım Merkezi" ve en kısa depolama süresine göre "Aktarma Merkezi" olarak isimlendirilmektedir (Çekerol, 2013: 47). Depolar, içerisinde yer alan ürünlerin korunması, stoklanması ve en verimli şekilde ilgili yerlere ulaştırılması amacıyla konumlandırıldığı alanlardır ve bu ürünlerin geçici olarak saklandığı, dizildiği, ürün tipine göre tasarımı yapılmış yardımcı işletmelerdir (Uzun, 2019: 46). İşletmelerin depolama yapma nedenlerini aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Güler, 2006: 25-26);

- Üretim noktası ile Talep noktası arasındaki mesafeden kaynaklı hizmet aksamalarını önlemek,
- Zaman faydası sağlayarak ihtiyaçların zamanında karşılanması
- Taleplerdeki değişimlerden daha az etkilenmek
- Değişen taşıma maliyetlerinden daha az etkilenmek ve kontrol edebilmek,
- Üretim maliyetlerini kontrol etmek,
- Müşterilere sürekli bir arz kaynağı sağlamak
- İşletmenin müşteri hizmet politikasına katkı sağlamak,

Envanter, birçok mevzuatta tanımlanmıştır. Bunların başında Vergi Usul Kanunu (VUK) ve Türk Ticaret Kanunu (TTK) gelmektedir. VUK madde 186'da envanter "envanter çıkarmak, bilanço günündeki mevcutları, alacakları ve borçları saymak, ölçmek, tartmak ve değerlemek amacıyla kesin ve ayrıntılı bir şeklide tespit etmek" olarak ifade edilmiştir. TTK madde 66'da ise "envanter, ticari işletmelerin açılışlarında, taşınmazlarını, alacaklarını, borçlarını, nakit parasının tutarını ve diğer varlıklarını eksiksiz ve doğru bir şekilde gösteren ve varlıkları ile borçlarının değerlerini teker teker belirlemesi işlemi" olarak ifade etmektedir. Her iki kanun da envanter açısından aynı bilgileri sunmaktadır (Uzun, 2019: 48).

Envanter yönetimi, işletmelerin envanter düzeylerinin takip edilmesi, envanter düzeyi seviyelerinin ne olacağı, stokların hangi aralıklarla yenilenmesi gerektiği ve sipariş/üretim miktarlarının belirlenmesi gibi fonksiyonları belirleyen bir sistemdir (Monks, 1996; Kobu, 2006; Nahmias, 2009; Yüksel, 2010). Bu sistemin temel amacı, talep edilen ürünlerin istenilen yer, zaman, miktar ve özellikte hazır bulunmasını sağlamaktır. Bu amacı gerçekleştirecek

envanter kontrol sistemleri; işletme yapısı, ürün yapısı, yönetim yaklaşımları gibi unsurlara bağlı olarak farklılıklar gösterebilmektedir (Aydemir, 2015: 99).

3.DEPO VE ENVANTER YÖNETİMİNDE MALİYETLER

Depolar, üretimin gerçekleştiği bir alan olmasının yanında farklı üretim birimlerinden gelen ürünleri birleştirmek yani montaj noktası gibi veya yükleri ayırmak ve konsolidasyon amaçlı da kullanılabilmektedir. Depolama maliyeti ise ürün, mamul veya yarı mamullerin fiziksel olarak depolandığı, elleçlendiği ve muhafaza edilmesi için işletmenin katlandığı fedakârlıklar toplamını ifade etmektedir. Daha kapsamlı olarak depolama maliyetleri ifade edilecek olursa (Erdoğan, 2007: 99; Erduru, 2015: 53);

- İşletmenin stoklarının niteliğine göre ısıtma veya soğutma maliyetleri,
- Depoda çalışan işçilerin maliyetleri,
- Depo içerisinde ihtiyaç duyulan donanımın maliyeti ve amortismanı,
- Depo vergisi,
- Depo kiralıksa kira maliyeti,
- Depo İşletmenin kendisine ait ise yatırım maliyetinden oluşmaktadır.

Depolama faaliyeti esnasında işletme yukarıda belirlenen maliyetlere katlanmaktadır. Bu maliyetler sınıflandırılırken bazıları sabit bazıları ise değişken maliyet olarak değerlendirilmektedir. Fakat işletme içerisinde gerçekleştirilen maliyet analizlerinde depolama maliyetine ilişkin değişken maliyetler kullanılmaktadır (Sulak, 2008: 12). İşçilikle ilgili maliyetler (ürün veya mamul artışı sonucu daha fazla personele gereksinim duyulması) ve depo kirası (fazla stok elde edilmesi ile aşılan depo kapasitesinin ortaya çıkardığı maliyet) yarı sabit olarak değerlendirilirken, amortismanlar (stok hareketlerinden bağımsız) sabittir. Depolama maliyetleri, işletmelerin tedarik ve satış politikasına göre artış veya azalış göstermektedir (Deran vd., 2014: 86).

İşletmenin envanter yönetim maliyetleri çalışmada fazla ve eksik envanter bulundurma şeklinde sınıflandırmaktadır. Maliyetleri bu ayrıma göre sınıflandırmak daha anlamlı olacaktır. Bu ayrıma göre maliyetleri aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Kızılboğa, 2013: 10-11, Uzun, 2019: 91-92):

Fazla Envanter Bulundurma Maliyetleri

- Fazla stoktan kaynaklı depo kapasitesinin aşması ile ortaya çıkan maliyete,
- Gerekli ısının sağlanamaması sonucunda muhafaza edilen ürün veya mamulün bozulma maliyetlerine,

- Moda veya teknolojik yenilikler sonucunda ürün özelliklerini kaybetme maliyetlerine,
- Enerji maliyetlerine,
- Belli kapasite üstüne çıkılması ile personel sayısının artmasına,
- Stoklara yapılan ekstra yatırım maliyetine katlanmaktadır.

Eksik Envanter Bulundurma Maliyetleri

- Üretimin durması sonucu oluşacak maliyetlere,
- İhtiyaç duyulan malzemenin elde edilmesine ilişkin zaman maliyetine,
- Tedarikçi ile yapılan iletişim maliyetlerine,
- Tedarikçilerin yapabileceği fiyat artışlarına ilişkin ortaya çıkabilecek maliyetlere,
- İşletmenin olumsuz etkilenen piyasa değerini artıracak maliyetlere
- Müşterilerde olumsuz firma algısının oluşması ve olumlu firma algısı oluşturmak amacıyla ortaya çıkan maliyetlere katlanmaktadır.

4.DEPO SEÇİMİNDE BAŞABAŞ NOKTASI MODELİ ÖRNEĞİ

İşletmeler depo seçiminde bazı maliyetleri dikkate almakta ve bu maliyetler doğrultusunda depoların nerelere kurulacağına karar vermektedir. Depo seçiminde kullanılan maliyet hesaplama yöntemlerinden biriside başabaş noktası modelidir. Başabaş noktası modeli, sabit ve değişken maliyetleri dikkate alarak matematiksel modelleme yapan bir yöntemdir. Görçün (2017) çalışmasında başabaş noktası modeli ile her bir depo noktası diğeriyle daha etkin bir şekilde kıyaslanabilmektedir. Depo yeri seçiminde başabaş noktası modelini ve nasıl her bir depo noktasıyla kıyaslandığını aşağıda yer alan örnek yardımıyla açıklamak mümkündür;

Örnek: Üretim yapan bir işletme belirlediği dört (4) farklı noktadan birinde deposunu kurmayı amaçlamaktadır. Deponun kurulması düşünülen illere ilişkin katlanılması düşünülen sabit ve değişken maliyetler ve ortaya çıkan toplam maliyetler aşağıda Tablo 1'de açıklanmaktadır.

Çizelge 1. İllere İlişkin Sabit ve Değişken Maliyetler

Şehir	Yatırım Maliyeti	İşletim Maliyeti	İş Hacmi	Toplam Maliyet
Adana	100.000	5 TL / Adet	50.000	350.000
Mersin	120.000	4 TL / Adet	50.000	320.000
Gaziantep	90.000	6 TL / Adet	50.000	390.000
Niğde	50.000	7 TL / Adet	50.000	400.000

Kaynak: Görçün, 2017: 29, Depo ve Envanter Yönetimi Kitabından Yararlanılarak Oluşturulmuştur.

Tablo 1 verileri incelendiğinde toplam maliyetler açısından ve iş hacminin 50.000 adet olması durumunda deponun Mersin ilinde kurulması gerekmektedir. İş hacminin 50.000 altında olması durumunda ise deponun farklı illerde kurulması gerektiği ortaya çıkmaktadır. İş hacminin 20.000 adet olduğu durumda deponun kurulması için en uygun il Niğde olmaktadır.

5.DEPO VE ENVANTER YÖNETİMİNDE MALİYETLERİN DOĞRU TESPİTİ VE MALİYETLERİ AZALTMA ÖNERİLERİ

Tablo 1 verileri ile yapılan örnek kapsamında işletmelerin depolarını kurması için yapması gereken işlemler açıklanmaktadır. Bu hesaplamaların doğru veriler ile gerçekleştirilmesi ile işletme depolarını doğru yere kurarak ekstra maliyetlere katlanmaktan kaçınmış olacaktır. İşletmelerin en önemli sorunlarından bir diğeri de envanter yönetiminin etkisiz ve verimsiz bir şekilde yapılıyor olmasıdır. İşletmelerin gereksinim duyulan malzemeleri gereksinim duyulan zamanda elde etmesi envanter yönetiminin verimli ve etkili kullanımı ile gerçekleşecektir. Hatalı bir şekilde yapılan envanter yönetimi, işletme maliyetlerini artırmaktadır. Rekabet edebilme koşullarının gün geçtikçe zorlaşması ile işletmeler hem depo maliyetlerini hem de envanter maliyetlerini kontrol edebilme ve azaltabilme yollarını aramaya başlamışlardır. İşletmeler envanter maliyetlerini kontrol edebilme ve azaltabilmek adına envanter kontrol yöntemlerini kullanmaya başlamışlardır. Bu yöntemler literatürde gözle kontrol yöntemi, çift kutu yöntemi, sabit sipariş miktarı yöntemi, sabit sipariş periyodu yöntemi ve ABC (Always Better Control) analizi kullanılmaktadır. İşletmelerin tercihleri doğrultusunda uygulanan bu yöntemler gözle sayım tekniği gibi oldukça basit olabileceği gibi teknoloji araçları olarak nitelendirilen bilgisayar, hesap makinesi gibi cihazlar yardımı ile uygulanabilen yöntemler olabilmektedir. Yöntemler ve sağlayacakları katkılar aşağıdaki Tablo 2'de açıklanmıştır;

Çizelge 2. Envanter Kontrol Yöntemleri

Envanter Kontrol Yöntemleri	Açıklamalar
Gözle Kontrol Yöntemi	Envanter kontrolü belirli aralıklarla tecrübeli bir depo memuru tarafından gözden geçirilerek ürün, mamul veya yarı mamulün önceden belirlenmiş bir düzeyin altına düşüp düşmediği tespit edilir ve ivedilikle stok kalemleri için sipariş verilir. Sipariş verme düzeyi ve miktarı tamamen depo memurunun tecrübesine kalmıştır.

Çift Kutu Yöntemi	Depoda yer alan tüm malzeme iki farklı kutuda tutulur. İlk olarak büyük kutu kullanılır ve büyük kutu boşalıncaya kadar tüm malzeme kullanılır. Büyük kutunun en altında tekrar malzeme siparişi verebilmek adına bir talep formu yer alır. Bu form doldurularak yenileme talebinde bulunulur. Yeni sipariş gerçekleşinceye kadar küçük kutudaki malzemeler kullanılmaya başlanır. Küçük kutu, büyük kutu bitiminde sipariş verilen malzemelerin zamanında ulaşamaması veya küçük kutudan beklenenden daha fazla malzeme kullanılması durumunu çözüme kavuşturacak miktarda emniyet stoku bulunmaktadır. Stok yenilendiğinde, talep formu tekrar büyük kutunun altına konur, her iki kutu doldurulur ve döngü tekrar başlar.
Sabit Sipariş Miktarı Yöntemi	Daha önceden belirlenmiş bir seviyeye stok ulaştığında toplam stok maliyetini minimum yapacak sabit bir miktar sipariş verilir. Bu yöntemde her stok kalemi için, toplam stok kontrol maliyetini minimum yapan bir sipariş miktarı, sipariş düzeyi ve emniyet stokunun hesaplanması gerekir.
Sabit Sipariş Periyodu Yöntemi	Her stok kaleminin miktarı, önceden saptanmış bir süre sonunda tespit edilir. Bu miktarı belirli bir stok düzeyine tamamlayacak sipariş verilir.
ABC (Always Better Control)	Stoktaki malzemeleri bir yıl içindeki kullanım miktarı ve maliyet değerine göre sınıflayan stok kontrol modeline ABC analizi denilmektedir. Nicel bir stok kontrol yöntemi olan ABC (Always Better Control) analizi; fayda yaratan ile yaratmayanları birbirinden ayırmayı amaçlamaktadır.

Kaynak: Kızılboğa, 2013, Envanter ve Kontrol Yöntemleri isimli yüksek lisans çalışmasından yararlanılarak oluşturulmuştur.

6.SONUÇ

İşletmeler gerçekleştirdikleri her faaliyet ile maliyet yaratmakta ve gelir elde etmektedir. Bu döngü, işletmenin sürekliliği kavramı gereğince devam etmektedir. İşletmeler birçok faaliyeti bünyesinde gerçekleştirmektedir. Bunlardan bazıları da depo ve envanter yönetimi faaliyetidir. Depo ve envanter yönetimi kavramları farklı anlamları ifade etmekte fakat birlikte kullanılmaktadır. Bunun temel nedeni birbirini tamamlayan iki kavram olmalarıdır.

Çalışmada depo ve envanter yönetimi maliyetleri açıklanmaktadır. Depo maliyetleri yatırım maliyeti, ısıtma, soğutma, elektrik, personel, kira, donanım, bakım onarım ve temizlik olarak sınıflandırılabilir. Envanter yönetimi maliyetleri ise envanter bulundurma ve bulundurmama olarak iki sınıf altında ele alınmıştır. Modasını yitirme sonucunda oluşabilecek maliyetler, ısıtma, soğutma, elektrik, ekstra depo maliyeti, bozulma maliyeti, iletişim maliyeti ve enflasyon etkisiyle ortaya çıkan maliyetler örnek olarak gösterilebilir.

Çalışma sonucunda işletmelerin katlandığı bu maliyetleri fayda maliyet analizi yaparak ele alması ve gerekliliğinin incelenmesi gerekecektir. Özellikle envanter kontrol sistemlerinden birisi seçilerek işletmenin ekstra maliyetlerden kaçınması sağlanmalıdır. Bir diğer önemli husus ise işletme eğer üretim yapıyorsa “0” stok anlayışını benimseyen Just In Time (JIT) yöntemi ve gereksiz veya daha az fayda yaratan faaliyetlerin tespit edilmesi amacıyla Activity-Based Costing (ABC) yöntemi kullanılmalıdır.

KAYNAKÇA

Aydemir, E., Envanter Yönetimi ve Uzantıları: Ekonomik Üretim Miktarı Modelleri Üzerine Bir Bilimsel Yazın Araştırması . Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 15(3), 97-112. DOI: 10.18037/ausbd.95553, 2015.

Çekerol, S. G., Lojistik Yönetimi. T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2823, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1781, Eskişehir, 2013.

Deran, A., Arslan, S. ve Köksal, A. G., İşletmelerde Lojistik Maliyetlerin Hesaplanması Maden İşletmesinde Uygulama Örneği. Eğitim Yayınevi, Nisan, 2014.

Erdoğan, N., Lojistik Maliyetlemesi ve Lojistikte Faaliyete Dayalı Maliyetleme. Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 1748, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları No: 202. s.1, 2007.

Erduru, İ., *Tersine Lojistik Maliyetlerinin Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Yöntemine Göre Hesaplanması ve Geri Dönüşüm İşletmesinde Bir Uygulama*. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kasım, Niğde, 2015.

Görçün, Ö. F., *Depo ve Envanter Yönetimi*, Beta Yayıncılık, 2.Baskı, Ağustos, İstanbul, 2017.

Güler, E., *Depo Yönetiminde Bilgi Teknolojileri Kullanımı*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Haziran, 2006.

Kızılboğa, A., Envanter ve Kontrol Yöntemleri, Marmara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2013.

Kobu, B., *Üretim Yönetimi*. 13. Baskı, Beta Yayı- nevi, 602 s. İstanbul, 2006.

Monks, J. G., *Operation Managements*. Schaum's Outlines, Mc-Graw Hill, 2nd Edition, 427 s., 1996.

Nahmias, S., *Production and Operation Analysis*. Mc-Graw Hill, 6. Baskı, 790s., ABD, 2009.

Sulak, H., *Stok Kontrolü ve Ekonomik Sipariş Miktarı Modellerinde Yeni Açılımlar: Ödemelerde Gecikmeye İzin Verilmesi Durumu ve Bir Model Önerisi*. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Isparta, 2008.

Uzun, E., *Lojistik İşletmelerinde Maliyetlerin Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Yöntemine Göre Hesaplanması: Bir Uygulama*, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Haziran, 2019.

Yüksel, H., *Üretim/İşlemler Yönetimi Temel Kavramlar*. 2. Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, No:1368, 388 s. Ankara, 2010.

MUHASEBE MESLEĞİNDE MESLEK ETİĞİ VE MUHASEBE UYGULAMALARINA ETKİSİ: ANTALYA-MANAVGAT İLÇESİNDE FAALİYET GÖSTEREN MUHASEBE MESLEK MENSUPLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Dr. Öğr. Üyesi Erkan UZUN[1], Öğr. Gör. Ayşe Gül ŞAHİN KOÇAK [2]
[1] Tarsus Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, 0000-0002-9476-8592
[2] Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Akseki MYO, 0000-0003-4235-4627

ÖZET

Muhasebe, işletmelerin belgeli mali nitelikteki işlemlerini günlük olarak kayıt altına alan bir fonksiyonudur. Bu fonksiyon sayesinde veriler doğru işlenerek faaliyetlerin daha doğru analiz edilmesi sağlanmaktadır. Bu görevi üstlenerek işletmelerin çıkar grupları olarak tanımlanan başta devlet, STK'lar, potansiyel yatırımcılar, ortaklar, tüketiciler, alıcılar, rakipler, çalışanlar, tedarikçiler ve kredi kuruluşlarının (Uzun, 2019: 102) ilgilendiği finansal tabloları doğru, açık, anlaşılır, karşılaştırılabilir, şeffaf, ihtiyaca ve gerçeğe uygun bir şekilde hazırlayanlar ise muhasebe meslek mensuplarıdır. Muhasebe meslek mensupları 3568 sayılı yasada Serbest Muhasebeci Mali Müşavir (SMMM) ve Yeminli Mali Müşavir (YMM) olarak tanımlanmıştır. Muhasebe meslek mensupları, uluslararası ve ulusal muhasebe standartları, genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri, muhasebenin temel kavramları ve kanunlar çerçevesinde işletmelerin faaliyetlerinin mali kısmını finansal raporlarda göstermekle yükümlüdür. Bazı muhasebe meslek mensupları işletmelerin daha fazla gider ve daha az gelir göstermesine kanunlarda yer alan boşluklar nedeniyle katkı sunmaktadırlar. Meslek etiği kavramını benimseyen muhasebe meslek mensupları ise bu durumun devletin zararına olduğunu bilmektedir. Bu çalışmanın amacı meslek etiğini benimseyen muhasebe meslek mensupları ile benimsemeyenler arasındaki farkları muhasebe uygulamaları açısından ortaya koymaktır.

Çalışmada muhasebe meslek mensuplarına yüz yüze yapılan görüşmelerde meslek etiği ve muhasebe uygulamaları üzerine sorular yöneltilmiş ve alınan cevaplar ışığında çalışma analiz edilerek yorumlanmıştır. Manavgat SMMMO'ya kayıtlı 17 SM ve 414 SMMM bulunmaktadır. Bunlardan 53 tanesi (2 SM ve 51 SMMM) ile yüz yüze görüşme sağlanmıştır. Çalışma sonucunda muhasebe meslek mensuplarının etik davranmaya çalıştığı fakat bazı nedenlerden dolayı etik dışı davranışlara yönelebildiği ortaya konmuştur. Muhasebe meslek mensuplarının etik olmayan davranışlar sergilemesinin temel nedeni olarak muhasebe meslek mensubu ücretlerinin yetersiz olması ve mükellef kaybetme korkusu olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe Meslek Mensubu, Muhasebe Meslek Etiği, Muhasebe Uygulamaları

PROFESSIONAL ETHICS IN THE ACCOUNTING PROFESSION AND ITS EFFECT ON ACCOUNTING PRACTICES: A RESEARCH ON ACCOUNTING PROFESSIONALS WORKING IN ANTALYA-MANAVGAT DISTRICT

ABSTRACT

Accounting is a function that which records the documented financial transactions of enterprises on a daily basis. Thanks to this function, the data is processed correctly and the activities are analyzed more accurately. By undertaking this task, the financial statements of the government, Non-Governmental Organizations, potential investors, partners, consumers, buyers, competitors, employees, suppliers and credit institutions, which are defined as the interest groups of the enterprises, are presented in an accurate, clear, understandable, comparable, transparent, need-based and truthful manner. Those who prepare them in this way are members of the accounting profession. Accounting professionals are defined as Certified Public Accountant (CPA) and Sworn-in Certified Public Accountant (CPA) in Law No. 3568. Professional accountants international and national accounting standards, generally accepted accounting principles, basic concepts of accounting and within the framework of laws is obliged to show the financial part of the activities of the enterprises in the financial reports. Some professional accountants contribute to businesses showing more expenses and less income due to the gaps in the laws. Professional accountants who adopt the concept of professional ethics know that this situation is to the detriment of the state. The aim of this study is to reveal the differences between accounting professionals who adopt professional ethics and those who do not, in terms of accounting practices.

In the study, questions on professional ethics and accounting practices were asked to the accountants in the face-to-face interviews, and the study was analyzed and interpreted in the light of the answers received. There are 17 Freelance Accountant and 414 Certified Public Accountants registered in Manavgat Chamber of Certified Public Accountants. Face-to-face interviews were conducted with 53 of them (2 FAs and 51 CPAs). As a result of the study, it has been revealed that professional accountants try to behave ethically, but for some reasons they may turn to unethical behaviors. It has been determined that the main reason for the unethical behavior of the accountants is the insufficient wages of the accountants and the fear of losing taxpayers.

Keywords: Professional Accountant, Accounting Professional Ethics, Accounting Practices

1.GİRİŞ

Etik kavramı her meslek grubunda önemli olan bir kavramdır. Bu kavram ilgili mesleğin faaliyetlerinin daha doğru bir şekilde gerçekleştirilmesi amacıyla üzerinde konuşulması ve tüm çalışanların odaklanması gereken bir kavramdır. Çalışmamıza konu olan muhasebe mesleği de bu önemi bu kavram üzerinde göstermeli ve muhasebe meslek mensuplarını sürekli olarak etik davranışlar sergilemeye yöneltmenin yollarını aramalıdırlar. Bu görev sadece muhasebeci odaları ve devlete değil tüm muhasebe meslek mensuplarına düşmektedir.

Çalışmada Antalya'nın Manavgat ilçesinde faaliyet gösteren elli üç (53) muhasebe meslek mensubuna ulaşılmış ve görüşmeler yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada amaç

muhasebe meslek mensupları açısından etik dışı davranışlara yönelten nedenlerin neler olduğunu ve sıralamada hangi ifadenin daha önem arz ettiğini ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda muhasebe meslek mensuplarına etik dışı davranışlara yönelten on bir (11) ifade yöneltilmiş ve önem derecelerine göre sıralanması istenmiştir.

Çalışma sonucunda ilk beş sırayı kazancın düşük olması, müşteri talebi ve baskısı, müşteri yetersizliği, vergi oranlarının yüksek olması ve kira, elektrik, doğalgaz ve kırtasiye artış oranlarının yüksek olması ifadeleri almaktadır. Muhasebe meslek mensubunun kendi isteği ile etik dışı davranışlara yönelmesi ifadesi ise son sırada yer almaktadır.

2.MUHASEBE MESLEĞİNDE ETİK KURALLAR

Etik, temel olarak doğruyu yanlıştan ayıran uyulması gereken ilke ve kuralları ifade etmektedir (Bilen ve Yılmaz, 2014: 58). Muhasebe mesleğinde etik ise, ticari faaliyetlerde belirlenmiş kanunlara uygun hareket etme ve doğru, karşılaştırılabilir, açık, anlaşılır, ihtiyaca ve gerçeğe uygun bilgilerin tüm çıkar gruplarını gözeterek sunulması için uyulması gereken kurallar bütünü şeklinde ifade edilebilir.

Etik kurallar, mükelleflerin ve üçüncü kişilerin ekonomik çıkarlarını korumada kamusal ve özel alana hizmet ederek, muhasebe uygulamalarının sağlıklı yürütülmesine yardımcı olmaktadırlar (Ergün ve Gül, 2013: 145). Aynı zamanda muhasebe meslek mensubunun ahlak yapısı da işlemlerin doğru sonuçlandırılmasında etkendir. Çünkü her bireyin ahlak yapısı meslek ahlakı yapılarını da etkilemektedir (Sarı ve Sarıtaş, 2019: 78). Bu etik kuralları benimseyen muhasebe meslek mensuplarının hem devletin hem de mükellefin çıkarları gözeteceği tartışılmaz bir husustur. Muhasebe meslek mensuplarının uyması gereken etik kuralları aşağıda Şekil 1'deki gibi açıklanmaktadır (Uzun ve Ş. Koçak, 2022: 330-331).

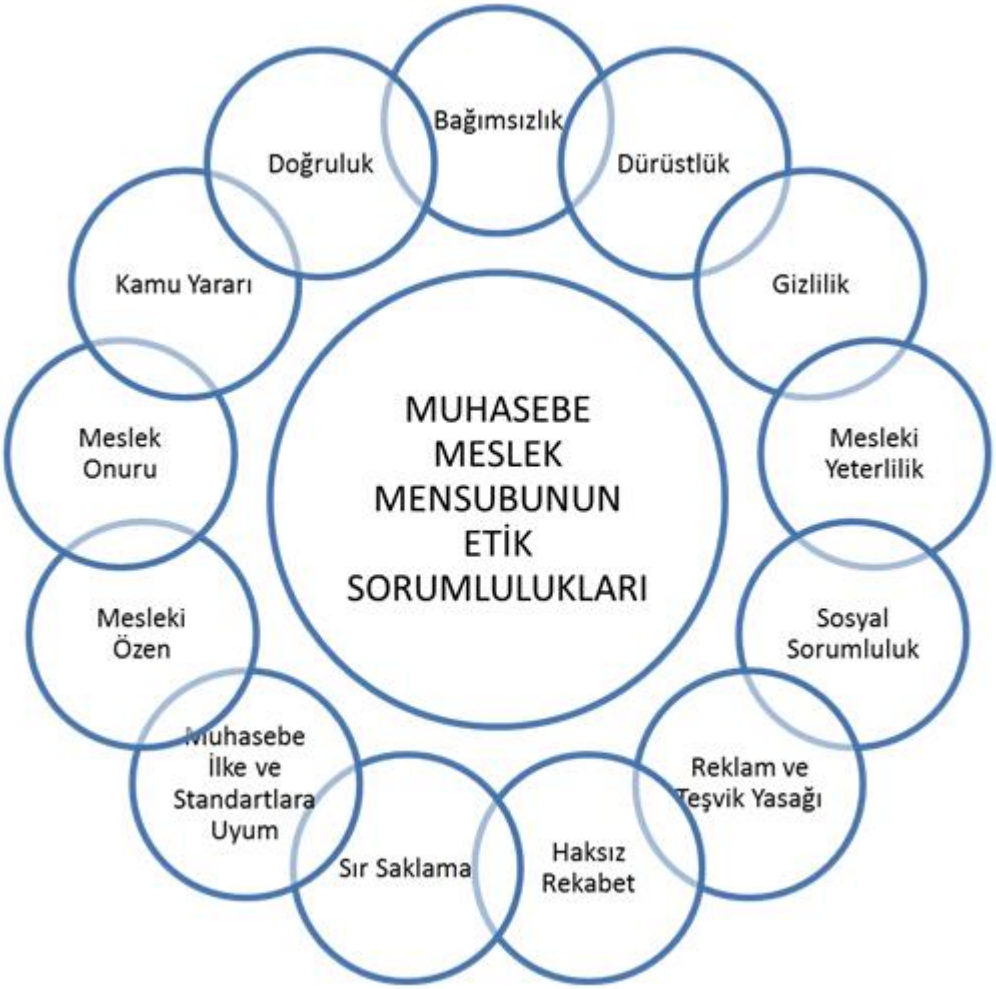

Görsel 1. Muhasebe Meslek Mensuplarının Uyması Gereken Etik Kuralları
Kaynak: Uzun ve Ş. Koçak, 2022, 6. Ankara Bilimsel Araştırmalar Kongresi ss.328-337

Muhasebe meslek mensupları, muhasebe eğitimi ile birlikte etik eğitimini de alması gerekir. Bunun temel nedeni gerçekleştireceği meslek ne olursa olsun bireylerin davranışlarının daima doğruyu tespit etme ve ortaya koyma anlayışı üzerine kurulması gerektiğidir. Muhasebe meslek mensupları da Şekil 1'de belirtilen etik kurallara uymalı ve sunacakları finansal ve finansal olmayan verilerin doğruyu yansıtmasını sağlamalıdırlar. Yukarıda sayılan etik kuralların tamamı için bir açıklama yapılacak olursa şu şekilde tanımlanabilir. Muhasebe meslek mensupları gerçekleştireceği faaliyetlerde herhangi bir baskıya maruz kalmadan bağımsız hareket eden, kamu yararını gözeten, doğru verileri ortaya koyan, dürüst davranan, mesleğine özen göstererek sosyal sorumluluklarını bilen, mükelleflerine ilişkin verileri gizleyen ve saklayan, kanunlara uygun hareket eden ve haksız rekabetten kaçınan kişilerdir. Muhasebe meslek mensuplarının bu kurallara uygun hareket edip etmemesi durumunda ortaya çıkan finansal ve finansal olmayan verilerin yorumlanması farklılık gösterecektir (Uzun ve Ş. Koçak, 2022: 330-331)

3.LİTERATÜR

Çağlar (2019) çalışmasında muhasebe meslek mensuplarının muhasebe meslek etiği algısını anket tekniği yardımıyla ortaya koymayı amaçlamıştır. Çalışma sonucunda muhasebe odalarının verdiği eğitimin yetersizliği, müşteri talebi ve baskısı, denetimin etkisizliği, daha fazla kazanç elde etme arzusu ve yasal boşluklardan dolayı etik dışı davranışlar sergilendiği ortaya konmuştur.

Köse ve Aldemir (2019) çalışmasında anket tekniği yardımıyla muhasebe meslek mensuplarının muhasebe meslek etiği algısını ve etik dışı davranışlar sergilenmesinin nedenlerini ortaya koymayı amaçlamıştır. Çalışma sonucunda muhasebe meslek mensuplarını etik dışı davranışlara yönelten nedenlerin başında müşteri talebi ve baskısının geldiğini saptamıştır.

Kavanagh ve O'Higgins (2019) çalışmasında muhasebe meslek mensuplarının muhasebe etiği algısı ölçülmeye çalışılmış ve etik dışı davranışlara yönelten nedenler ortaya konmaya çalışılmıştır. Verilerin elde edilmesi için anket tekniği kullanılmıştır. Çalışma sonucunda muhasebe meslek mensuplarının ahlaki değerlerinin zayıflığı, farkındalık eksikliği, haksız rekabet ve müşterinin talebi ve baskısı nedenleriyle etik dışı davranışlara yöneldiği açıklanmıştır.

Mabil (2019) çalışmasında anket tekniği kullanarak muhasebe meslek mensuplarının muhasebe etiği algılarının finansal açıdan etkilerini ortaya koymayı amaçlamıştır. Çalışma sonucunda muhasebe meslek mensuplarının etik dışı davranışlarının nedenlerinin kişisel çıkar ve dikkat eksikliğinden kaynaklandığını açıklamıştır.

Özgün ve Sarıtaş (2019) çalışmasında muhasebe mesleğinde etik olmayan davranışların nedenlerini ortaya koymayı amaçlamıştır. Anket tekniği kullanılarak muhasebe meslek mensuplarına ulaşılmıştır. Çalışma sonucunda muhasebe meslek mensuplarının müşteri talebi ve baskısı ve daha fazla kazanç elde etme arzusundan dolayı etik dışı davranışlar sergilediği ortaya konmuştur.

Şerdurur ve Çelik (2020) çalışmasında muhasebe meslek mensuplarının karşılaştığı sorunlar ve beklentiler isimli çalışmasında muhasebe meslek mensuplarını etik dışı davranışlara yönelten nedenlerin neler olduğunu ortaya konmayı amaçlamıştır. Çalışmada anket tekniği kullanılmıştır. Çalışma sonucunda muhasebe meslek mensuplarını etik dışı davranışlara yönelten nedenlerin başında yasalardaki boşluklar, müşterinin talebi ve baskısı ve haksız rekabetin olduğu ortaya konmuştur.

4.ARAŞTIRMA YÖNTEMİ VE ELDE EDİLEN BULGULAR

Bu bölümde çalışmaya ilişkin amaç, araştırma evreni, örneklem büyüklüğü, araştırma sınırlılığı hakkında bilgi verilecektir.

4.1.Araştırmanın Amacı

Çalışmada Antalya'nın Manavgat ilçesinde faaliyet gösteren iki (2) tanesi Serbest Muhasebeci ve elli bir (51) tanesi Serbest Muhasebeci Mali Müşavir olarak görev yapan elli üç (53) muhasebe meslek mensubunu etik dışı davranışlara yönelten nedenler araştırılmıştır. Bu amacın gerçekleştirilmesi ile muhasebe meslek mensuplarının sorunları, beklentileri ve çözüm önerileri ortaya konmuş olacaktır.

4.2.Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Çalışmanın ana kütlesini Antalya'nın Manavgat ilçesinde faaliyet gösteren Serbest Muhasebeci ve Serbest Muhasebeci Mali Müşavir oluşturmaktadır. Manavgat ilçesinde faaliyet gösteren

Yeminli Mali Müşavire ulaşılamadığından dolayı değerlendirmeye dahil edilmemiştir.
Ana kütlenin tamamına ulaşmanın ve yüz yüze yapılacak görüşmenin uzun sürmesi nedeniyle ilçenin farklı mahallelerinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarına rastgele olarak ulaşılmıştır. Çalışma iletişim kurulan ve soruları yanıtlayan 53 muhasebe meslek elemanından elde edilen veriler ile gerçekleştirilmiştir. Anketin ilk bölümünde demografik özelliklere yönelik sorular yer almaktadır. Anketin ikinci bölümü ise muhasebe meslek mensuplarının etik olmayan davranışlarına yönelmesinde etkili olan nedenler ortaya konmaktadır. Son bölümünde ise muhasebe meslek mensuplarının etik olmayan davranışlarda bulunmaması amacıyla beklentilerinin neler olduğu açıklanmaktadır.

4.3.Araştırmanın Sınırlılıkları

Çalışmanın sadece Antalya'nın Manavgat ilçesi dikkate alınarak yapılmasından kaynaklı ulaşılabilecek muhasebe meslek mensubu sayısının az olması ve tamamına ulaşmada yaşanan iletişim problemleri çalışmanın sınırlı tarafını oluşturmaktadır.

4.4.Araştırmada Katılımcılara Yöneltilen Sorular

Çalışmada muhasebe meslek mensuplarına yöneltilen sorular aşağıda yer alan Tablo 1'de açıklanmaktadır.

Çizelge 1. Etik Dışı Davranışlara Yönelten Nedenler

Etik Dışı Davranışlara Yönelten Nedenler	Önem Sırası		Etki Oranı (%)
	Kişi	Değer	
Müşteri Yetersizliği	?	?	?
Kazancın Düşük Olması	?	?	?
Yasal Boşluklar	?	?	?
Müşteri Talebi ve Baskısı	?	?	?
Yönetici Baskısı	?	?	?
Vergi Oranlarının Yüksek Olması	?	?	?
Meslek Odalarının Muhasebe Meslek Mensuplarına Karşı İlgisizliği	?	?	?
Kira, Elektrik, Doğalgaz (Kömür) ve Kırtasiye Maliyetlerinin Artış Oranlarının Yüksek Olması	?	?	?
Haksız Rekabet	?	?	?
Meslek Etiği Eğitimi Eksikliği	?	?	?
Muhasebe Meslek Mensubunun Kendi İsteği	?	?	?

Çalışmada muhasebe meslek mensuplarına etik dışı davranışlara yönelten nedenler açıklanarak bunların en önemliden daha az önemliye göre sıralanması istenmiştir. Tablo 1'de on bir (11) adet soru bulunduğundan çalışmaya katılan muhasebe meslek mensuplarından bunları en önemli nedene bir (1) daha az önem derecesinde bulunan diğer ifadeler için on bir (11)'e kadar derecelendirmesi istenmiştir. Tüm katılımcıların cevapları incelendikten sonra etik dışı davranışlara yönelten nedenlerin etki oranları hesaplanmıştır.

5.VERİLERİN ANALİZİ

Veriler ilk olarak cinsiyet, yaş, eğitim, unvan, çalışma şekli ve çalışma yılları açısından incelenmiş ve Tablo 2'deki gibi açıklanmıştır. Sonrasında muhasebe meslek mensuplarına yöneltilen etik dışı davranışlara yönelten nedenlerin önem derecesine göre sıralanması sonucunda elde edilen veriler açıklanmaktadır.

Çizelge 2. Muhasebe Meslek Mensuplarının Demografik Özellikleri

Cinsiyet				**Yaş**				**Eğitim**		
Erkek	42	79,2		25-31	3	5,7		Lise	4	7,5
Kadın	11	20,8		32-38	23	43,4		Yüksek Okul	4	7,5
Toplam	**53**	**100,0**		39-45	15	28,3		Lisans	40	75,5
				46 ve üzeri	12	22,6		Yüksek Lisans	5	9,5
				Total	**53**	**100,0**		**Total**	**53**	**100,0**
Unvan				**Çalışma Şekli**				**Çalışma Yılları**		
SM	2	3,8		SMMM Ofisinde Ücret Karşılığında Çalışmaktayım.	10	18,9		1-5	16	30,2
SMMM	51	96,2		SMMM Ofisi Sahibiyim	41	77,4		6-10	14	26,4
Total	**53**	**100,0**		Danışmanlık	2	3,7		11-15	23	43,4
				Total	**53**	**100,0**		**Total**	**53**	**100,0**

Çalışmaya katılım gösteren muhasebe meslek mensuplarının 42'si yani %79,2'si erkek, 11'i diğer bir ifadeyle %20,8'i kadındır. Katılımcıların yaş aralığı %71,7 oranında 32 ile 45 yaş aralığında bulunmaktadır. Katılımcıların %75,5'i yani 40 kişi lisans eğitimine sahiptir. Buna ilaveten yüksek lisans yapan katılımcı sayısı 5'tir. Katılımcıların %77,4'ü SMMM ofisi sahibi olarak faaliyet göstermektedir. Danışmanlık hizmeti sunan muhasebe meslek mensubu sayısı ise 2 yani %3,7'dir.

Çizelge 3. Etik Dışı Davranışlara Yönelten Nedenler

Etik Dışı Davranışlara Yönelten Nedenler	**Önem Sırası**		**Etki Oranı (%)**
	Kişi	**Değer**	
Müşteri Yetersizliği	28	**3.**	**52,8**
Kazancın Düşük Olması	42	**1.**	**79,2**
Yasal Boşluklar	27	**6.**	50,9
Müşteri Talebi ve Baskısı	41	**2.**	**77,3**
Yönetici Baskısı	12	**7.**	22,6
Vergi Oranlarının Yüksek Olması	32	**4.**	**60,3**
Meslek Odalarının Muhasebe Meslek Mensuplarına Karşı İlgisizliği	23	**8.**	43,3
Kira, Elektrik, Doğalgaz (Kömür) ve Kırtasiye Maliyetlerinin Artış Oranlarının Yüksek Olması	39	**5.**	73,5
Haksız Rekabet	19	**9.**	35,8
Meslek Etiği Eğitimi Eksikliği	21	**10.**	39,6
Muhasebe Meslek Mensubunun Kendi İsteği	49	**11.**	92,4

Tablo 3 verileri incelendiğinde etik dışı davranışlara yönelten nedenler etki oranları bazında ortaya konmaktadır. Bu verilere göre çalışmaya katılım gösteren muhasebe meslek mensuplarının %79,2'si yani 42 kişi kendilerini etik dışı davranışlara yönelten nedenlerin en önemlisini "kazancın düşük olması" olduğunu belirtmektedir. Katılımcıların %77,3'ü diğer bir ifadeyle 41 kişi ikinci neden olarak "müşteri talebi ve baskısından" kaynaklı olarak etik dışı davranışlara yönlendiklerini ifade etmişlerdir. Sonrasında müşteri yetersizliği ve vergi oranlarının yüksek olması gibi nedenlerden dolayı muhasebe meslek mensuplarının etik dışı davranışlara yöneldiği ifade edilmiştir. Buna ek olarak son zamanlarda yaşanan enflasyon kaynaklı fiyat artışlarından dolayı katılımcıların %73,5'i yani 39 kişi kira, elektrik, doğalgaz ve kırtasiye artış oranlarının yüksek olması maddesini 5. sıraya koymuşlardır. Çalışmada etik dışı davranışlara yönelten nedenlerden "muhasebe meslek mensubunun kendi isteği" ifadesi 4 meslek mensubu tarafından daha önemli bir neden olarak ifade edilmiştir.

6.SONUÇ

Muhasebe meslek mensupları mükellef olan müşterilerinin 1 faaliyet dönemi içerisinde gerçekleştirdiği belgeye dayalı mali işlemleri dikkate alarak hem devletin gelir elde etmesine hem de mükellefinin doğru veriler ışığında vergisini ödemesine yardımcı olmaktadır. Bu işlemleri gerçekleştirirken bazı durumlarda bilerek ve isteyerek etik olmayan davranışlar sergilemek zorunda kalmaktadırlar. Bu çalışma muhasebe meslek mensuplarını etik dışı davranışlara yönelten nedenlerin neler olduğunu ve bunların katılımcılar açısından önem derecesini ortaya koymaya çalışmaktadır.

Çalışma sonucunda muhasebe meslek mensuplarını etik dışı davranışlara yönelten nedenlerin başında "kazancın düşük olması" olduğu saptanmıştır. Buna ek olarak muhasebe meslek mensuplarını müşteri talebi ve baskısı, müşteri yetersizliği, vergi oranlarının yüksek olması ve son dönemlerde enflasyon etkisi ile ortaya çıkan kira, elektrik, doğalgaz ve kırtasiye artış oranlarının yüksek olması etik dışı davranışlara yönelten nedenler arasında ilk beş sırayı almaktadır. Çalışma sonucu etik dışı davranışlara yönelten nedenlerden "muhasebe meslek mensubunun kendi isteği" ifadesinin en son sırada yer aldığını ve muhasebe meslek mensuplarının kazançlarında artışa neden olabilecek bir uygulama ile etik dışı davranışların azaltılabileceğini ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

Bilen, A. ve Yılmaz, Y., Muhasebe Mesleğinde Etik ve Etikle İlgili Çalışmalar. Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2(6), 57-72. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/duiibfd/issue/32252/357907, 2013.

Çağlar, D., Muhasebe meslek etiğinin algılanma düzeyi Karabük ili örneği (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çankırı Karatekin Üniversitesi, Çankırı, 2019.

Ergün, H. ve Gül, K., Muhasebe Mesleği Etik Kuralları ve Bu Kuralların Meslek Mensuplarınca Algılanışı. Muhasebe ve Finansman Dergisi, (25) , 144-154. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/mufad/issue/35594/395244, 2005.

Kavanagh, M. ve O'Higgins, E., Professional accountants In Ireland and Northern Ireland ethics research report ethical awareness, challenges, concerns and decision making. Ethics Research Report, 2- 84. Erişim adresi: https://www.cpaireland.ie/CPAIreland/media /Professional-Standards/Technical%20Resources/Ethics/EthicsResearch-Report_RevB_31_JAN_1512.pdf, 2019.

Köse, E. ve Aldemir, E. M., Muhasebe etiği ve etik dışı davranmaya yönelten sebepler: Nevşehir ilinde bir araştırma. International Journal of Business, Economics and Management Perspektives, 3(2), 1-15. Erişim adresi: http://hdl.handle.net/20.500. 11787/4012, 2019.

Mabil, N.A., Investigating effects of accounting ethics on quality of financial reporting of an organization: Case of selected commercial banks in South Sudan. Mediterranean Journal of Social Sciences, 10 (1), 117-191. doi: 10.2478/mjss-2019-0016, 2019.

Sarı Özgün, H. ve Sarıtaş, H., Muhasebe mesleğinde etik dışı davranışlara neden olan durumlar: Denizli ilinde bir uygulama. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6(1), 77-93. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/775123, 2019.

Şendurur, U. ve Çelik, Y., Muhasebe Meslek Mensuplarının Karşılaştığı Sorunlar ve Beklentileri: Muş ve Ağrı İlleri Örneği. Journal of Accounting and Taxation Studies, 13 (1) , 25-50. DOI: 10.29067/muvu.568083, 2020.

Uzun, E. ve Ş. Koçak, A., Muhasebe İşlemlerinin Raporlanmasında Mükellef ve Muhasebe Meslek Mensubunun Etik Sorumluluğu ve Uygulanabilirliği, 6. Ankara Bilimsel Araştırmalar Kongresi, 1-3 Nisan, Ankara, https://www.ankarakongresi.org/_files/ugd/d0a9b7_e18ed3912ac7421693ca68e025ba8440.pdf, 2022.

ISPARTA KENTİNİN AKILLI KENTLER ARASINDAKİ YERİ

Öğr. Gör. Dr. Abidin KEMEÇ[1], Dr. Özkan YALÇIN[2]

[1]Uşak Üniversitesi, Karahallı Meslek Yüksekokulu, 0000-0001-9395-4118

[2]Bağımsız Araştırmacı, 0000-0001-9922-6592

ÖZET

Sanayi devrimi ile birlikte kentleşme hareketi ve bilim-teknoloji alanında ilerleme hız kazanmıştır. Bu alanlardaki gelişmelere paralel olarak bir yandan kentlerde nüfus yoğunluğu artarken; diğer yandan kentsel hizmet sunumunu şekillendiren yeni nesil teknolojik uygulamalar geliştirilmiştir. Kamusal erkin hızlı, etkin, verimli, kaliteli ve erişilebilir hizmet sunabilmesi için geliştirilen bu uygulamalar kentsel hayatın her alanına entegre edilmeye başlanmıştır. Kentlerde teknolojik gelişmelere bağlı olarak yaşanan bu dijitalleşme süreci 'akıllı kent' kavramı ile ilişkilendirilmiş ve kentlerin 'akıllılık düzeyi' üzerine çalışmalar yapılmıştır. Küresel şirketler, kamu kurumları, düşünce kuruluşları ve üniversiteler tarafından yapılan çalışmalar neticesinde kentlerin akıllılık düzeylerini tespit edebilmek için çeşitli ölçüm yöntemleri geliştirilmiştir.

Bu çerçevede kentlerin akıllılık düzeylerinin ölçülendirilmesi için kullanılan araçlardan birisi 'Easypark Akıllı Kent Endeksi' olmuştur. Bu endeks uluslararası alanda sıklıkla kullanılmasının yanı sıra Londra, Tokyo, Amsterdam, Barselona ve Stockholm gibi dünyada öne çıkan birçok kentin birbiri ile kıyaslanmasına olanak sağlamıştır. Fakat, diğer birçok endekslerde olduğu gibi Easypark Endeksi'nde de dünyadaki bütün kentler sıralama içerisine dahil edilememiştir. Bu endekse dahil edilemeyen kentler arasında Türkiye'nin önemli kentlerinden birisi olarak ön plana çıkan Isparta'da bulunmaktadır. Bu doğrultuda hazırlanan çalışma, nicel araştırma yöntemlerini kullanılarak EasyPark Akıllı Kent Endeksi'ndeki parametreleri baz alarak, Isparta kentinin akıllılık düzeyini araştırmayı amaçlamıştır. Çalışmada Isparta'nın Easypark Akıllı Kent Endeks puanı hesaplanmış ve ayrıca dünyanın diğer kentleri içerisindeki akıllılık sıralaması ortaya konulmuştur. Çalışma sonucunda Isparta'nın endeks puanının 4,39068 olduğu tespit edilmiş ve kentin akıllılık düzeyinin dünya ortalamasının altında kaldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Akıllı Kent, EasyPark Akıllı Kent Endeksi, Kentsel Akıllılık Düzeyi, Isparta.

THE PLACE OF ISPARTA IN SMART CITIES

ABSTRACT

With the industrial revolution, the urbanization movement and progress in the field of science and technology gained speed. Parallel to the developments in these areas, while the population density in cities increases; On the other hand, new generation technology applications that shape urban service delivery have been developed. These applications, which were developed in order for the public powert oprovide fast, effective, efficient, quality and accessible services, have begun to be integrated into all areas of urban life. This digitalization process, which is experienced in cities due to technological developments, has been associated with the concept of 'smartcity' and studies have been made on the 'smartness level' of cities. As a result of the studies carried out by global companies, public institutions, think tanks and universities, various measurement methods have been developed to determine the smartness levels of cities.

In this context, one of the tools used to measure the smartness levels of cities has been the 'Easypark Smart City Index'. This index is frequently used in the international arena as well as London, Tokyo, Amsterdam, Barcelona, and Stockholm etc. It has enabled many important cities in the world to be compared with eachother. However, as in many other indices, not every city in the world can be included in the Easypark Index. Among the cities that cannot be included in this index, there is Isparta, which standsout as one of the important cities of Turkey. The study prepared in this direction, using quantitative research methods, aimed to investigate the smartness level of the city of Isparta, based on the parameters in the Easy Park Smart City Index. In the study, Isparta's Easypark Smart City Index score was calculated and also the smartness ranking of the city among there cities of the world was revealed. As a result of the study, the index score of Isparta is 4,39068. It has been determined that the smartness level of the city is below the world average.

Keywords: Smart City, Easy Park Smart City Index, Urban Smartness Level, Isparta.

1. GİRİŞ

Kentsel yerleşim birimlerinin ortaya çıkmasından günümüze kadar uzanan süreçte, kentler hep bir değişim ve dönüşüm ile karşı karşıya kalmıştır. Bu değişimlerin temel dinamiğini sanayi devriminin oluşturduğu ve günümüz kentlerinin sanayi devrimi ile birlikte ortaya çıkan teknolojik gelişmelerle birlikte şekillendiği anlaşılmaktadır. Gelişen teknolojinin kent ve kamu hizmetleri boyutunda sağladığı olanaklar ile kentlerin planlanmasında, yönetilmesinde, kamusal hizmet sağlanmasında yenilikçi dijital uygulamalardan sıklıkla yararlanılmaya

başlanmıştır. Bu süreç sonrasında artık kentler 'akıllı' olarak nitelendirilmiş ve literatürde 'akıllı kent' olarak yeni bir kavramsal tartışma yer almıştır. Dijitalleşmenin bir unsuru olarak kentsel düzlemde ortaya çıkan akıllı kent kavramı en yalın ifade ile ''kentsel hizmetlerin sunumunda bilgi teknolojilerinin kullanıldığı katılımcılığın teknoloji ile sağlandığı yenilikleri takip eden aktif biçimde öğrenen birey ve kurumların yer aldığı çevreci bir kent'' olarak tanımlanmıştır (Gül ve Çobanoğlu, 2017: 1544). Akıllı kent kavramı ile kentler için ekonomi, yönetim, ulaşım ve çevre gibi birçok konuda teknoloji aracılığı ile entegre sistemler sunulmaya başlanmıştır. Şekil 1'de yer alan bilgilere bakıldığında akıllı kent yaklaşımının tarihsel gelişim süreci 1994 yılında Amsterdam'da uygulanan ilk dijital kent uygulaması ile başladığı ve akıllı kentin ilk uygulama alanının ise 1999 yılında Dubai'de gerçekleştiği görülmektedir. Sonraki yıllarda Avrupa, ABD ve Birleşmiş Milletler içerisinde akıllı kentlerle ilgili çeşitli çalışma grupları oluşturulmuştur. Akıllı kentlerin gelişim süreci detaylı olarak Şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 1. Akılı Kentlerin Ortaya Çıkışı

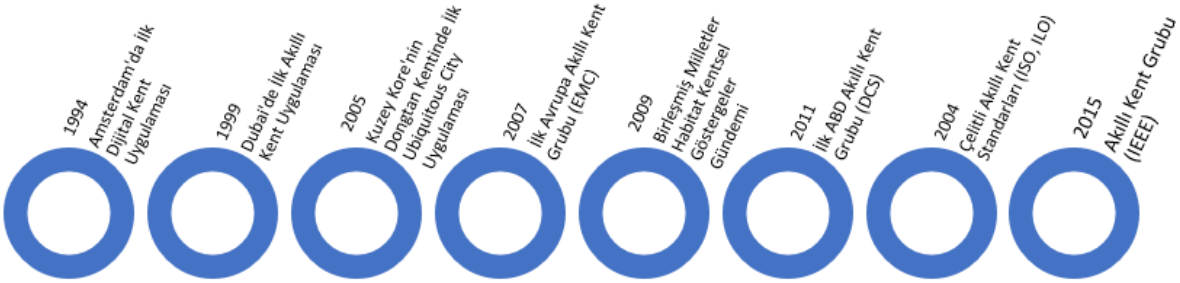

Kaynak: (Anthopoulos, 2014: 14)

Son dönemde ulusal ve uluslararası düzeyde akıllı kent kavramı daha da sık gündeme gelmiş ve bir rekabet göstergesi halini almıştır. Bu yüzden akıllı kent projelerine, farklı kurum ve kuruluşların ilgisi de her geçen gün daha da artmaya başlamıştır. Bir yandan küresel çapta faaliyet gösteren özel şirketler akıllı kent teknolojilerine yatırım yaparken diğer yandan da Avrupa genelinde yerel, bölgesel ve ulusal kamu idarelerinin temsilcileri, kentlerde ve topluluklarda sürdürülebilir dijital dönüşümü desteklemek için girişimlerde bulunmuştur. Kentlerin akıllı olarak nitelendirilmesiyle birlikte artık kentlerin ne kadar akıllı olduğu da merak edilen bir konu halini almıştır. Bundan dolayı hem 'akılı kentler' üzerine hem de 'kentlerin akıllılık düzeylerine' ilişkin çeşitli çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Kentlerin ne kadar akıllı olduklarının tespiti üzerine yapılan çalışmalar genellikle endeks oluşturarak yapılmıştır. Akıllı kent endeksi önceden belirlenmiş göstergeleri kullanarak seçili kentleri farklı özelliklerine göre sıralama yöntemidir. Kentsel gelişime rehberlik etmek için faydalı araçlar sağlayan endeksler, objektif veriler yardımıyla kamu yöneticileri için doğru kararlar vererek politikalar üretmelerine imkân sağlamaktadır. Akıllı kent endeksleri sayesinde kentlerin diğer kentlere kıyasla; öne çıkan özellikleri, zayıf kaldığı noktaları ve potansiyel oluşturan alanları net bir şekilde görülmektedir.

'Easypark Akıllı Kent Endeksi', bu alandaki kentlerin akıllılık düzeylerini ölçmek için oluşturulmuş endekslerden biridir. Bu endeks, uluslararası arenada yaygın olarak kullanılmasının yanı sıra Londra, Tokyo, Amsterdam, Barselona ve Stockholm gibi dünyanın

birçok önemli kentinin karşılaştırılmasına olanak sağlamaktadır. Easypark Endeksi, diğer birçok endeks gibi, dünyadaki tüm kentlerin akıllılık düzeyine yer vermemektedir. Türkiye'nin en önemli kentlerinden biri olan Isparta, bu sıralamaya dahil edilemeyen kentler arasında yer almaktadır. Bu kapsamda üretilen çalışma, EasyPark Akıllı Kent Endeksi'nde yer alan faktörlere dayalı olarak nicel araştırma yöntemlerini kullanılarak Isparta kentinin akıllılık düzeyi analiz etmiştir. Çalışma, Isparta'nın Easypark Akıllı Kent Endeksi puanını belirlenmiş ve kentin dünyadaki diğer şehirlere kıyasla akıllılık sıralamasını gösterilmiştir. Çalışma sonucunda Isparta'nın endeks puanının 4.39068 olduğu ve kentin akıllılık düzeylerinin dünya ortalamasının altında kaldığı tespit edilmiştir.

Akıllı Kent Endeks Kavramı

Akıllı kent değerlendirme araçları ve performans ölçüm sistemleri akıllı kentleri, etkin kent yöntemlerini ve çözümlerini kıyaslamak için kullanılmaktadır. Çeşitli değerlendirme yöntemleri, kentsel projelerin kapsamını, amaçlarını ve mimarilerini tanımlamayı amaçlamaktadır. Önceden belirlenmiş göstergelerin kullanımı ile karmaşık yapıda kentler basit, açık, kolay bir şekilde yorumlanabilirken aynı zamanda diğer kentler için endeksleme yapılması imkânına da sahiptir. Anlamlı bir akıllı kent değerlendirme yöntemi, spesifik olarak, kentin vizyonuna, güçlü ve zayıf yönlerine odaklanarak, aşağıdan yukarıya yaklaşım değerlendirme yöntemini benimsemelidir (Barsi, 2018).

Teknolojinin hızlanan evrimi ve yükselen küreselleşme düzeyi, yeni bir kentsel topluluk kavramının ortaya çıkmasını teşvik etmiştir. Akıllı kent modeli, en yeni bilimsel çözümleri kentlerin günlük faaliyetlerine etkin bir şekilde dahil etmeyle; sosyal kaynakları ve altyapı modernizasyona tabii tutmayla ve ekonomik büyümeyi entegre ederek yaşam kalitesini iyileştirme ile tariflenmektedir. Bu yeni konsept giderek daha fazla ilgi görüyor olsa da, kentsel gelişme durumunu değerlendirmek için akıllı kent değerlendirme sistemi nadiren uygulanmakta haksız kararlara ve gereksiz yatırımlara yol açmaktadır. Bu bağlamda, kentlerin gelişiminin performansını ölçmek için ilgili bir dizi kilit göstergenin formülasyonu zorunludur (Picioroagă, Eremia ve Săndulеac, 2018). Kentlerin akıllılık seviyesinin gelişim derecesinin analiz edilmesi için bir dizi bilimsel, makul ve etkili değerlendirme sistemine ihtiyaç duyulmaktadır. Akıllı kent inşaatı, yönetimi ve bakımı çok karmaşık sistem mühendisliğini temsil etmesi nedeniyle bir kentin akıllılığının değerlendirilmesi son derece karmaşıktır (Shi, vd., 2017).

Akıllı kentler, pratik ve geleceğe yönelik bir proje olduğu için, bilgi teknolojisi uygulama geliştirme değerlendirme düzeyini daha doğrudan yansıtabilecek bir değerlendirme yöntemine ihtiyaç duymaktadır. Akıllı kent endeksleme yöntemi, kentlerin çeşitli bileşenlerini kapsayan ve akıllı kent inşasının tüm sürecinin niteliksel ve niceliksel değerlendirmelerini yapabilen ilkeler, standartlar, yöntemler, süreçler, teknolojiler, sonuçların yayınlanması ve politikaya dönüşmesini garanti etmektedir. Kapsamlı bir akıllı kent değerlendirme sisteminin inşasına ilişkin beş ilkeye ihtiyaç vardır (Wang, vd., 2020). Bu ilkelerden birincisi, tarafsızlık ilkesidir. Tarafsızlık ilkesi, veri kaynağının güvenilirliğini, doğruluğunu ve bilimsel değerlendirmesini güvence altına almak için objektif ve adil değerlendirme sistemini sağlamak ve belirtilen hedeflere ulaşmak için bir değerlendirme sistemi oluşturmaktır. İkinci ilke, sistematik ilkelerdir. Sistematik ilkeler, karşılaştırmaların ve istatistiksel değerlendirmelerin aynı

kriterlere göre yapılabilmesi için, değerlendirme sisteminin çeşitli bölümleri ile değerlendirme gösterge sisteminin her düzeyindeki göstergeler arasında açık bir bağlantı kurulması olarak tanımlanmaktadır. Üçüncü sıradaki ilke, geçerlilik ilkesidir. Geçerlilik ilkesi inşa edilen değerlendirme sistemi ile değerlendirilmekte olan şeyin tutarlı olmasını ve kentin akıllılık seviyesini gerçekten yansıtabilmesidir. Dördüncü ilke, karşılaştırılabilirlik ilkesidir. Karşılaştırılabilirlik ilkesine göre, farklı kentleri daha iyi anlamak ve kavramak için her bir göstergenin anlamı, niceleme yöntemi ve kapsamı açık olmalıdır. Son ilke, sürdürülebilirlik ilkesidir. Sürdürülebilirlik ilkesinde kentsel akıllılığın mevcut durumunu değil, aynı zamanda kentsel akıllılığın gelecekteki trendini de yansıtması beklenir.

Akıllı bir kentin gelişiminde birçok faktör söz konusu olduğu için, bir kentin zekâ veya akıllılık derecesini değerlendirmenin basit bir yolu akıllı kent endekslerini kullanmaktır. Akıllı kent ölçümlerinde, akıllı teknoloji, akıllı ekonomi, akıllı insanlar, akıllı yönetişim ve akıllı çevre gibi kentin tüm bileşenleri sürece dahil edilmelidir. Bu kapsayıcılığın yanı sıra, akıllı bir kentin, ülkesinin akıllılık derecesinden bağımsız olarak akıllı olarak tanımlanıp tanımlanamayacağı önceden belirlenmelidir. Teknoloji kullanımı açısından gelişmekte olan bir ülkeye ait bir kent, teknoloji kullanımı açısından gelişmiş bir ülkeden bir kentten farklı bir şekilde ağırlık verilmelidir. Ayrıca teknoloji boyutuyla ilgili olarak, bir akıllı kent endeksi; akıllı kentler için ulusal politikaların/stratejilerin varlığına, kent teknolojisinin ülkenin bilgi ve iletişim teknolojileri geliştirme seviyesinden sapmasına ve kentsel eylemler/politikalara odaklanmalıdır (Alderete, 2020).

Akıllı kent endeksi oluşturmanın yanında daha objektif ve isabetli karar vermek için belirli standartların oluşturulması da oldukça önemlidir. Akıllı kentsel gelişim ve performans ölçütlerinde iyi standartlar oluşturmak için Uluslararası Standartlar Organizasyonu (ISO), Avrupa Standardizasyon Komitesi (CEN) ve BSI aracılığıyla önemli uluslararası ve ulusal çalışmalar halen devam etmektedir. ISO, akıllı topluluk altyapılarına yönelik olarak ISO/TR 37150:2014 ve ISO/TS 37151:2015 gibi performans ölçütleri hâlihazırda kabul edilmiş standartlardır. Standartların geliştirilmesi erken aşamalarda iken, standartlaştırılmış akıllı kentsel göstergeler ve metrikler kentler tarafından yaygın olarak kabul görmemektedir. Avrupa Akıllı Kentler ve Topluluklar Üzerine Yenilikçilik Ortaklığı, akıllı kent ölçüm göstergeleri için birkaç tavsiyede bulunmaktadır. Bu tavsiyeler şunlardır (Caird ve Hallett, 2019):

- Kent stratejileri ve kent gelişiminin operasyonel seviyeleri arasında uyum sağlamak;
- Gerçek zamanlı verileri kullanarak, temel ölçülere ve stratejik hedeflere göre zaman içinde ölçüm oluşturmak;
- Uzman ve topluluk gruplarıyla bir paydaş süreci geliştirmek;
- Gelişime ve gelecekteki yeniliklere açık olmak;
- Avrupa kentlerinin tipolojileriyle uyumlu mevcut kentsel gelişim ve performans göstergeleri üzerine inşa etmek;
- Karşılaştırmalı kent kıyaslaması yoluyla açık raporlamayı ve kentlerin akıllı olma yolundaki ilerlemesini değerlendirmesini desteklemektir.

Akıllı kent göstergeleri geliştirilirken birtakım zorluklar da ortaya çıkmaktadır. Akıllı kentlerle ilgili olarak, kentsel ve sürdürülebilir kalkınma göstergelerine ilişkin söylem farklılığı, gösterge geçerliliği, ölçülebilirlik, karmaşıklık ve fayda sorunları ile karşılaşılmaktadır. Kentsel göstergeler geliştirmek için bir diğer zorluk ise, dinamik, gelişen, açık ve sınırsız kentsel sistemlerin karmaşıklığının nasıl temsil edileceğidir. Yavaş değişen kentsel formlar ile daha hızlı değişen kentsel akışlar arasındaki karşılıklı ilişkiler, kümülatif tarihsel nedensellik tarafından şekillendirilen kentsel sistemlerdeki etkileşimli sosyal, ekonomik, politik, teknolojik ve çevresel faktörler akıllı kent gösterge çerçevelerinde ve modellerinde açıkça temsil edilmemektedir (Caird, 2018).

Belirli kriterler ve göstergeler kullanan uluslararası olarak yayınlanmış birçok sıralama da aynı kenti farklı bir konumda sıralayabilir. İklim, mevcut altyapı, coğrafi konum, turizm çekiciliği veya bir ülkenin başkenti olma durumu gibi çeşitli faktörlerin bir kentin gelişimi, potansiyeli ve çekiciliği üzerinde belirleyici bir faktör olabileceğini düşünüldüğünde, kentleri net bir şekilde sıralayabilmek mümkün değildir. Kentler, aralarında karşılaştırma yapmayı zorlaştıran karmaşık ve heterojen yapılardır. Bir kentin akıllılığını ölçme süreci karmaşıktır ve birçok faktöre bağlıdır. Üstelik hazırlanan endeksler, her kente eşit olarak uygulanamazlar (Priano ve Guerra, 2014).

Yöntem

Çalışmada belirlenen kentlerin akıllılık düzeylerinin tespit edilmesi, puanlarını hesaplanması, kentleri kıyaslanması ve değerlendirmesi için nicel araştırma yöntemlerinden yararlanılmıştır. Bu kapsamda çalışmada Isparta kentinin durumuna ilişkin veriler toplanıp formüle edilerek endeksleme yoluyla sayısal sonuçlar üzerinden analizler yapılmıştır. Çalışmanın evreni olarak Türkiye'de akıllı kentleşme yaklaşımı çerçevesinde proje ve uygulamaları hayata geçiren tüm kentler örnek olarak seçilip araştırmaya konu edilebilecek iken; çalışmada uygun örneklem yöntemi benimsenmiş ve Isparta kenti örneklem olarak seçilmiştir. Çalışmada Isparta kentinin akıllılık düzeylerini ölçebilmek için Easy Park Akılı Kent Endeksinde yararlanılmıştır. Easy Park Endeksinde çok sayıda gösterge yer almaktadır. Bu endeks kapsamında ulaştırma ve hareketlilik, sürdürülebilirlik, yönetişim, yenilikçilik ekonomisi, dijitalleşme, siber güvenlik, yaşam standardı ve uzman algısı gibi çeşitli kriterlere göre ayrıntılı düzeyde veriler toplanarak belirlenen kentlerin puanları hesaplanmıştır[1]. Endekste kentin ne kadar akıllı ve sürdürülebilir olduğunu gösteren dört alana odaklanılmıştır. Bu alanlardan ilki, birinci sınıf teknoloji eğitim tesislerinin ve sağlık yenilikçilik sistemlerinin yaygınlığına ve bir kent tarafından bireysel ve hükümet düzeyinde benimsenen teknoloji miktarına bakarak bir kentin sakinlerinin dijital yaşamını değerlendirmektir. İkinci olarak, her kentin otopark yenilikçilik kalitesi, trafik yönetimi ve ulaşımın ne kadar yeşil olduğu dikkate alınarak değerlendirilme yapılmıştır. Bunu takiben, her kentin iş teknolojisi altyapısı incelenmiştir. Son olarak, iklim tepkisi ve genel atık yönetimi, kaç tane yeşil bina olduğu ve yeşil enerji kullanımının ne kadar yaygın olduğu hakkında veriler toplanarak her kentin çevresel ayak izi değerlendirilmiştir. Endeks, skora göre

[1]Belirlenen başlık altındaki veriler Easy Park'ın belirlediği veri tabanlarından yararlanılarak derlenmeye çalışılmıştır. Örneğin trafik verileri için TomTom Trafik Endeksi'nden; atık verileri için OECD veri tabanından yararlanılmıştır. Veri kaynaklarının ayrıntısı için bakınız; http://web.archive.org/web/20210204121958/https://www.easyparkgroup.com/smart-cities-index/#

sıralanmış, dünyanın en akıllı kentlerini ortaya koymaktadır (Easypark Akıllı Kent Endeksi, 2022). Endekste nihai puan hesaplaması için aşağıdaki formül kullanılmaktadır.

Nihai Puan[2] = %22,5 Ulaşım ve Hareketlilik (i) + %12,5 Sürdürülebilirlik (i) + %15 Yönetim (i) + %5 Yenilik Ekonomisi (i) + %17,5 Dijitalleşme (i) + %10 Yaşam Standardı (i) + %7,5 Siber Güvenlik (i) + %10 Uzman Görüşleri (i)

Bulgular

Easy Park Akıllı Kent Endeks kapsamında ulaştırma ve hareketlilik, sürdürülebilirlik, yönetişim, yenilikçilik ekonomisi, dijitalleşme, siber güvenlik, yaşam standardı ve uzman algısı gibi çeşitli kriterlere göre ayrıntılı düzeyde veriler toplanarak belirlenen kentlerin puanları hesaplanmaktadır. Bu kapsamda Isparta ilinin puanı 4,39068 olarak hesaplanmıştır. Bir kentin sosyo-ekonomik açıdan gelişmiş olması akıllı kent olabilmek adına diğer kentlere göre daha avantajlı bir konumda olduğu varsayılmasına rağmen; aslında kentlerin akıllı olabilmesi için temel belirleyici faktör kent yönetimleri tarafından kullanılan bilgi iletişim teknolojilerinin ulaşım, yönetim, güvenlik gibi alanlarda etkin olarak varlığıdır. Isparta kentine ait Easypark Endeks verileri Çizelge 1'de detaylı şekilde gösterilmiştir.

Çizelge 1. Isparta Kentinin Akıllılık Düzeyi

Ana Göstergeler	Isparta Puanları
Ulaşım ve Hareketlilik	0,84034
Sürdürülebilirlik	0,4992
Yönetim	0,74359
Yenilikçilik Ekonomisi	0,055
Dijitalleşme	1,29499
Yaşam Standardı	0,84186
Siber Güvenlik	0,1157
Toplam	4,39068

Easy Park Akıllı Kent Endeks kapsamında dünya çapındaki 500 kenti, toplam 24 faktör baz alınarak analiz edilmiştir. Endekste 500 kent içinde varlıklarını ve kaynaklarını en verimli şekilde yöneten ilk 100 kent sıralanmıştır. Isparta'nın diğer kentler karşısındaki akıllılık durumu bakıldığında çok iyi bir konumda olmadığı görülmektedir. Easy Park tarafından açıklanan en akıllı 100 kent arasında birinci durumda olan Norveç'in Oslo kenti; en kötü durumda olan ise yüzüncü sıradaki Rusya'nın St. Petersburg şehridir. Yapılan hesaplamalara göre Isparta 95. sırada endekste yer alabilmiştir. Veriler göz önüne alındığında Isparta'nın akıllılık düzeyinin yetersiz olduğu, endekste yer alan diğer kentler içerisinde sonlarda yer aldığı ve ilk on içerisindeki kentlerin endeks puanına oldukça uzak kaldığı görülmektedir. Belirlenen kentlere ait Easypark Endeks verileri Çizelge 2'de detaylı şekilde gösterilmiştir.

[2]Isparta için uzman görüşleri verisi bulunmadığı için endekste yer alan uzman görüşlerinin %10'luk payı diğer göstergelere ağırlıkları oranında eşit olarak dağıtılmıştır.

Çizelge 2. Isparta Kentinin Akıllılık Düzeyinin Dünya'daki Konumu

Endeks Sıra	Kentler	Ülkeler	Endeks Puanları	Endeks Sıra	Kentler	Ülkeler	Endeks Puanları
1	Oslo	Norveç	7,63	90	Lizbon	Portekiz	4,69
2	Bergen	Norveç	7,57	91	Prag	Çekya	4,63
3	Amsterdam	Hollanda	7,55	92	Roma	İtalya	4,61
4	Kopenhag	Danimarka	7,38	93	Şangay	Çin	4,46
5	Stockholm	İsveç	7,29	94	Kuala Lampur	Malezya	4,42
6	Montreal	Kanada	7,22	95	Isparta	Türkiye	4,39
					Genova	İtalya	4,39
7	Viyana	Avusturya	7,17	96	Napoli	İtalya	4,34
8	Odense	Danimarka	7,14	97	Moskova	Rusya	4,29
9	Singapur	Singapur	7,07	98	Riga	Letonya	4,21
10	Boston	ABD	7,07	99	Pekin	Çin	4,21
89	Ancona	İtalya	4,82	100	St. Petersburg	Rusya	4,2

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Easy Park Endeksine göre ele alınan parametreler ve kullanılan veriler ışığından hazırlanan çalışmada Isparta'nın endeks puanının 4,39068 olduğu tespit edilmiş ve endekste yer alan kentler arasında İtalya'nın Genova kenti ile birlikte 95 sırada yer alabilmiştir. Isparta kentinin Easy Park Endeksine yer alan dünyanın diğer kent endeks değer ortalamasının altında kaldığı görülmüştür. Easy Park Endeksine göre Isparta'ya yönelik olarak, ulaşım ve hareketlilik; sürdürülebilirlik; yönetişim; yenilikçilik ekonomisi; dijitalleşme; siber güvenlik ve yaşam standarttı ana başlıklarına farkı sonuçlar ortaya çıkmıştır. Ulaşım ve hareketlilik ana başlığında sonuçlar şu şekildedir: Isparta kentinde GoGet, car2Go, Zipcar, DriveNow, Communauto, Car4away, LetsGo, GoCar gibi araç paylaşım hizmeti sunulmamaktadır (Carsharing Association, 2022). Google Play Store ve App Store bünyesinde herhangi bir uygulama yer almamaktadır. plugshare.com verileri göz önüne alındığında Isparta'da 7 adet elektrikli araç şarj noktası bulunmaktadır. Endekste yer alan ilk 100 kentle kıyasladığında bu rakamlar oldukça düşüktür. Örneğin Berlin kentinde yaklaşık olarak 1000 adet elektrikli araç şarj noktası bulunmaktadır (Plugshare, 2022).

Nihai olarak Isparta'nın mevcut durumu göz önüne alındığında özellikle gelişen bilgi ve iletişim teknolojileri sayesinde, halkın artan ve çeşitlenen ihtiyaçlarına karşın; kamu erki daha hızlı, kaliteli ve erişilebilir bir şekilde taleplere cevap verebilmesi için akıllı kent olabilme noktasında yapılacak politikaları yeniden değerlendirilmesi ve akıllı kent uygulamalarına ağırlık vermesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Alderete, M. V. (2020). Exploring the Smart City Indexes and the Role of Macro Factors for Measuring Cities Smartness. *Social Indicators Research, 147*(2), 567-589.

Anthopoulos, L. (2017). Understanding Smart Cities: A Tool for Smart Government or an Industrial Trick?, Switzerland: Springer.

Barsi, B. (2018). Beyond Indicators, New Methods in Smart City Assessment. *Oraşe Inteligente Şi Dezvoltare Regională, 2*(01), 87-100.

Caird, S. (2018). City Approaches to Smart City Evaluation and Reporting: Case Studies in the United Kingdom. *Urban Research and Practice, 11*(2), 159-179.

Caird, S. P. ve Hallett, S. H. (2019). Towards Evaluation Design for Smart City Development. *Journal of urban Design, 24*(2), 188-209.

Carsharing Association, (2022, Nisan 10). Araç Paylaşım Hizmeti Sayısı. 10 Nisans 2022 Tarihinde, https://carsharing.org/carsharing-world-map/ Adresinden Erişildi.

Easypark Akıllı Kent Endeksi, (2022, Mart 5). Akıllı Kent Endeksi Bilgileri. 5 Mart 2022 Tarihinde https://www.easyparkgroup.com/studies/cities-of-the-future/en/, Adresinden Erişildi.

Gül, A. ve Çobanoğlu, Ş. A. (2017), Avrupa'da Akıllı Kent Uygulamalarının Değerlendirilmesi ve Çanakkale'nin Akıllı Kente Dönüşümünün Analizi, *SDÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Kayfor15 Özel Sayısı,* ss.1543-1565.

ITU. (2018, Nisan 15). Siber Güvenlik Endeksi. 15 Nisan 2022 Tarihinde https://www.itu.int/dms_pub/itu-d/opb/str/D-STR-GCI.01-2018-PDF-E.pdf Adresinden Erişildi.

OECD, (2021, Nisan 20). GSYİH'nin Üretilen Atığa Bölünmesi. 20 Nisan 2022 Tarihinde https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=WSECTOR# Adresinden Erişildi.

Picioroagă, I. I., Eremia, M. ve Sănduleac, M. (2018, October). Smart City: *Definition and Evaluation of Key Performance Indicators.* In 2018 International Conference and Exposition on Electrical and Power Engineering (EPE) (pp. 217-222). IEEE.

Plugshare. (2022, Mart 10). Elektrikli Araç Şarj Noktası Sayısı. 10 Mart 2022 Tarihinde https://www.plugshare.com/, Adresinden Erişildi.

Priano, F. H. ve Guerra, C. F. (2014). *A Framework for Measuring Smart Cities.* 15th Annual International Conference on Digital Government Research, Aguascalientes.

Shi, H., Tsai, S. B., Lin, X. ve Zhang, T. (2017). How to Evaluate Smart Cities' Construction? A Comparison of Chinese Smart City Evaluation Methods Based on PSF. *Sustainability, 10*(1), 37.

Wang, C., Li, S., Cheng, T. ve Li, B. (2020). A Construction of Smart City Evaluation System Based on Cloud Computing Platform. *Evolutionary Intelligence, 13*(1), 119-129.

YUMUŞAK GÜCE, SERT GÜCÜ DAVET EDEN SEBEP OLARAK BAKMAK: RUSYA-UKRAYNA SAVAŞI

Dilek CANYURT[1]

ÖZET

Yumuşak güç kavramı Joseph Nye tarafından ortaya atılan bir kavram olup siyasi, ekonomik ve askeri baskı mekanizmalarını ifade eden sert gücün aksine kişi veya toplulukların davranışlarını etki kurarak yönlendirebilme becerisi olarak tanımlanabilecek bir kavramdır. Batı, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinin dağılmasının ardından ortaya çıkan ardıl devletlere yönelik politikalarında Avrupalı kimliğinin cazibesini kullanarak Avrupa norm ve değerlerini benimseyecek komşu ülkeler ile bölgesel sorunları çözümleyebileceğini düşünmüştür. Ukrayna özelinde bakıldığında Avrupalılaşma isteği bölgede hâkim olmak isteyen Rusya federasyonunda bu durum tehdit algısına yol açmış ve nihayetinde Rusya'nın ilhakı ile sonuçlanan bir süreç yaşanmıştır. Bu çalışmada amaç yumuşak gücün sorunların çözümünde etkili bir yöntem olmak yerine sert güçle neticelenen tepkilere kapı aralayabilecek bir dış politika aracı olabileceğinin Rusya-Ukrayna savaşı üzerinden tartışılmasıdır. Bu yapılırken de öncelikle yumuşak güç ve sert güç kavramları açıklanacak daha sonra ise Batı-Ukrayna ilişkileri ve Rusya'nın Ukrayna'yı ilhakına götüren süreç açıklanacaktır. Daha sonra ise yumuşak gücün sert gücü çağıran paradoksal özelliği tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sert güç, yumuşak güç, Batı, Rusya, Ukrayna

LOOKING AT SOFT POWER AS THE REASON TO INVITE HARD POWER: THE RUSSIA-UKRAINE WAR

ABSTRACT

The concept of soft power is a concept introduced by Joseph Nye. It is a concept that can be defined as the ability to direct the behavior of individuals or communities by influencing, unlike hard power, which expresses political, economic and military pressure mechanisms. The West thought that it could solve regional problems with neighboring countries that would adopt

[1] Dr. Öğr. Gör., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Mudurnu Süreyya Astarcı MYO, ORCID ID 0000-0001-8509-6141

European norms and values by using the attraction of European identity in its policies towards successor states that emerged after the collapse of the Union of Soviet Socialist Republics. In the case of Ukraine, the desire for Europeanization led to a perception of threat in the Russian federation, which wanted to dominate the region, and eventually, a process resulted in the annexation of Russia. The aim of this study is to discuss over the Russia-Ukraine war that soft power can be a foreign policy tool that can open the door to reactions resulting in hard power instead of being an effective method in solving problems. While doing this, first of all, the concepts of soft power and hard power will be explained, then the West-Ukraine relations and the process that led to Russia's annexation of Ukraine will be explained. Then, the paradoxical feature of soft power invoking hard power will be discussed.

Keywords: Hard power, soft power, Western, Russia, Ukraine

Giriş

Yumuşak güç kavramını günümüzden yaklaşık otuz yıl önce ilk kez Joseph S. Nye tarafından kullanmış ve tanımlamıştır (Nye, 2004). Nye'a göre, yumuşak güç, bir ülkenin sert güç olarak nitelendirdiği askerî veya ekonomik güç kaynaklarını kullanmadan; kültürel, politik ve değerlerden müteşekkil güç kaynakları ile elde ettiği cazibe, meşruiyet, ikna ve gündem yaratma becerisi ile dolaylı olarak başka bir ülkeye kendi isteklerini yaptırabilme becerisidir (Özel, 2018: 22). Yumuşak güç, bir ülkenin diğer ülkelere, başkalarına istediğini yapmalarını emreden sert[2] ya da komuta gücünün aksine, kendi istediğini yaptırabildiği diğer güç çeşitidir. Dış politika bağlamında yumuşak güç diğer ülkelerin kültür, ideoloji ve kurumlar gibi soyut güç kaynaklarıyla ilişkili eğilimlerini etkileme yeteneği olarak ifade edilmektedir (Nye, 1990: 165-166). Gücünü başkalarının gözünde meşrulaştırabilen bir devlet, isteklerine karşı diğer devletlerden daha az dirençle karşılaşacaktır. Kültürü ve ideolojisi çekici olan bir devlet, diğerleri tarafından isteyerek takip edilecektir. Dolayısıyla böylesi yumuşak güç kaynakları dünya siyasetinde önem kazanmaktadır (Nye, 1990: 182). Diğer devletler nezdinde kendi gücünü meşru hale getirebilen bir devlet, bunun yanısıra diğer devletlerin kendi çıkarlarına uyumlu hale dönüşmesini teşvik eden uluslararası kurumlar inşa edebilirse, sert güç gerektiren geleneksel ekonomik veya askeri düzenlemelere ihtiyaç duymayabilecektir (Keohane & Nye, 1998: 86). Bir ülkenin kültürü, ürettiği iç ve dış politikalar olmak üzere temelde üç yumuşak güç kaynağı vardır. (Nye, 2004: 14). Örneğin, popüler kültürü, özgürlükçü yapısı ve eşitlikçi

[2] Sert güç, askerî ve ekonomik yollarla baskı ve zorlama şeklinde tanımlanabilir (Alemdar, 2020).

akımlar, sinema, televizyon ve elektronik iletişim araçlarında önde olması Amerika'nın yumuşak güç kaynakları arasında sayılabilir (Keohane & Nye, 1998: 87).

Yumuşak güç kavramı, kısmen liberal teori ve özellikle de "neoliberal kurumsalcılık" bakış açısnı benimsemektedir (Gomichon, 2013: 1). Neoliberlazim pek çok yönden liberalizme yakın olmakla birlikte neorealizm ile uluslararası sistemin anarşik yapıda olması ve işbirliğinin güçlüğü gibi konularda bazı ortak varsayımları da paylaşmaktadır. Liberalizm uluslararası politikada savaş sorununa çözüm üretmeye odaklanmış bir teoridir. Neoliberalizm ise uluslararası örgütlerin fonksiyonlarına odaklanmaktadır. Neoliberallere göre devletler aralarındaki işbirliğini artıran toplam kazanımlara önem vermektedirler. Bu teoriye göre, uluslararası ilişkiler ancak her iki tarafın işbirliğinden yararlandığı pozitif toplamlı bir etkileşim olabilir (Gomichon, 2013: 1).

Bu çalışmada da 1991 yıklında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinin (SSCB) dağılması ile ardıl ülkelerle ve onların sorunları ile yüzleşen Avrupa Birliğinin (AB), bu ülkelere yönelik olarak geliştirdiği bir çeşit yumuşak güç ile dış politika şeklinin sonuçları irdelenecektir. AB, 2003 yılında belirlediği Avrupa Komşuluk Politikası ile içinde Ukrayna'nın da bulunduğu bir dizi komşu ülkeye Avrupa'nın siyasi ve sivil kültürünü dönüştürücü bir yumuşak güç aracı olarak öngörmüştür. Avrupa Komşuluk Politikası ile bu ülkelere Avrupalılaştırma politikasını uygulamaya başlayarak, ihtilaflı bölgelerde sorunları çözebileceğini ummuştur (Dilaver, 2018: 54). Batı Avrupa ülkeleri ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) demokratik kurumlarından yumuşak güç almaktadır (Nye, 1990: 170). Bu çekiciliktir ki ülkesinde sorun yaşayan insanların yaşamak içi Batı ülkelerini tercih etmelerini sağlamaktadır. Ancak bir taraftan da bu çekicilik beraberinde umulmadık riskleri de getirebilmektedir. Özellikle Rusya'nın Ukraynayı ilhakı örneği yumuşak gücün nasıl sert güç uygulamalarına neden olabildiğini göstermektedir. Bu çalışmada amaç Ukrayna örneği üzerinden Batının yumuşak gücü olan değerleri benimseyen demokratikleşme yönünde çabaları olan bir ülkenin bu çabalarının, nasıl olup da bir başka demokratik olmayan irredentist ülkenin sert gücüne davetiye çıkardığı paradoksal durumunun açıklanmasıdır. Bu yapılırken de öncelikle Ukrayna siyasi tarihine değinildikten sonra AB ve Ukrayna ilişkileri kısaca açıklanacak ve daha sonra ise yumuşak gücün sert gücü çağıran etkisi tartışılacaktır.

Ukrayna Siyasi Tarihi ve Rusya'nın Ukrayna'yı İlhaka Götüren Süreç

Ukrayna, Rusya ve Türkiye'nin ardından Avrupa'nın en geniş alana sahip üçüncü ülkesi olması dolayısıyla dikkat çekmektedir. Ülkenin Batı bölgesinde yaşayanlar Batı dünyasına entegre

olma hedefindeyken, Doğu bölgesinde yaşayanlar ise Rusya ile yakın hissetmektedirler (Akdemir, 2014: 62). Sovyetler Birliğinden ayrılan Ukrayna, devlet inşası, demokratikleşme, ekonomik canlanma için reformlar ve bölgesel ayrılıklarla mücadele edebilme için tutarlı bir ulus kimlik inşası gibi konularda zor bir sürece girmiştir. Ülkede yolsuzluk, belirsiz bir yasal ortam, hiperenflasyon ve Sovyetler Birliğinde diğer ardıl ülkelerle var olan ekonomik bağların kopması nedeni ile ekonomik çöküş başlamıştır. Hem Ukrayna'nın ilk cumhurbaşkanı 1991 seçimlerinde seçilen Leonid Kravçuk hem de 1994 seçimlerinde yerini alan Leonid Kuçma ülkede demokratik ögeleri güçlendirmek yerine kendi siyasi gücünü konsolüde etmeyi tercih etmiştir (Kubicek, 2008: 141-143). 1991 yılında yapılan bağımsızlık referandumunda farklı etnik kökenden olan bölgeler bile bağımsızlık taraftarı olsalar bile (Nahaylo, 1999: 419-434) ilerleyen dönemde buralardan otonomi istekleri yükselmiştir (Wilson, 1993). Ukrayna açısından ise bu bölge ülkenin tarihi mirası olarak görülen ülkenin ayrılmaz bir parçasıdır (Wilson, 1995: 283). 1990'ların sonları Ukrayna için siyasi ve ekonomik sorunlarla dolu geçmesine rağmen çeşitli nedenlerden dolayı 1999 seçimlerinde Kuçma yeniden başkan seçilmiştir.

Jeolojik ve jeopolitik olarak Batı ile Rusya arasında kalan Ukrayna dış politika olarak 90'lar boyunca denge politikası izlemeyi hedeflemiştir (Kubicek, 2008: 156). Kuçma ikinci kez başkan seçildiğinde benzer hedefleri başkanlık tören konuşmasında ifade etmiştir. Bir taraftan AB ile ilişkileri derinleştirmek ve "Avrupa-Atlantik yapılarına" dahil olmayı Ukrayna için en önemli dış politika hedefi olarak belirtirken, hem Rusya hem de ABD ile stratejik ortaklık ilişkisi içerisinde olmayı da ikincil hedefleri olarak açıklamıştır (Torbakov, 2001: 297). Diğer yandan birçok Ukraynalı, Avrupa ve ABD ile daha yakın ilişkiler kurmanın, Rusya'ya karşı kısmen de olsa bir koruma sağlayacağını düşünmekteydi. Bu bağlamda 1994'te AB ile bir Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması (PCA) imzalanmış, 1997'de NATO'nun Barış için Ortaklık programına katılmış ve yine aynı yıl NATO ile Belirgin Ortaklık Şartı imzalanmıştır(Kubicek, 2008: 157). Ekonomik olarak düzelmelerin yaşandığı sürecin ardında siyasi bir kriz patlak vermiş, Kuçma'nın muhalif bir gazetecinin öldürülmesi için emir verdiği şeklinde bir ses kaydı ile ülke farklı atmosfere sürüklenmiştir. Kuçma suçlamaları kabul etmese de ülkede büyük çoğunluk tarafından inandırıcı bulunmamış ve neticede Kuçma giderek Rusya'ya yanaşan politikalar izlemeye başlamıştır. 2001 yılında ise hükümet görevden alınmış bundan sonraki yıllar Ukrayna için siyasi sancılarla dolu yıllar olmuştur (Kubicek, 2008: 161-162). Daha sonra yapılan seçimlerde, serbest piyasa ekonomisi ve demokrasiyi ve Batı normlarını destekleyen lider

Viktor Yuşçenko'nun başarısı resmi olarak reddedilmiş ve onu destekleyen halk "Turuncu Devrim" adı verilen süreci gerçekleştirmiştir(Kubicek, 2008: 165-166). Ukrayna resmi açıklamalarına göre seçimleri Viktor Yanukoviç kazanmıştır Ancak tüm güvenilir seçim gözlemcileri oylamaların hileli olduğunu belirterek bu durumu kınamıştır. Bu durum üzerine on binlerce Yuşçenko destekçisi Kiev sokaklarına akın etmiş ve sonuç olarak Yüksek Mahkeme seçimi iptal etmiştir. Oysaki Rusya yönetimi Yanukoviç'i açıkça desteklemiş ve onun kazanması için milyonlarca Ruble harcamıştır (Mcfaul, 2004). Ancak Yanukoviç, bir sonraki seçimleri kazanarak iktidara geri dönmüştür. Rusya taraftarı Yanukoviç döneminde, Ukrayna'nın Avrupa Birliği'ne girme hedefi de durmuştur (Kubicek, 2008: 165-166). Rusya destekli Yanukoviç, AB yetkilileri ile uzun süre temaslarda bulunsa bile AB ile yapılması planlanan Ortaklık Anlaşması'ndan 2013 yılında geri çekildiğini açıklamıştır (Diyarbakırlıoğlu, 2020: 212). Halkın beklentilerinin aksine ortaya çıkan bu sonuç, yeni halk protestoları sürecine girilmesine neden olmuştur. Bu protestolarda güvenlik güçlerinin müdahelesi sonucu hayatını kaybeden insanların olması üzerine ülkede gerginlik daha bir artmıştır. Bunun üzerine Yanukoviç istifa etmek zorunda kalmıştır. Ukrayna'daki olayları meşru bir hükümete karşı organize bir eylem olarak gören Rusya, tepki olarak Kırımı ilhak etmiştir (Erol, 2014: 5). Bu olaylardan sonra ülke yeniden seçimlere gitmiş ve cumhurbaşkanlığı Petro Poroşenko kazanmıştır. Poroşenko, Batıya yakınlığıyla bilinen aktif siyasi hayatı olan zengin bir iş adamıdır (Sarıbay, 2019: 132). 2019 yılında yapılan seçimlerde ise Vilademir Zelensky, ezici bir üstünlükle Ukrayna cumhurbaşkanı seçilmiştir (Person & McFaul, 2022: 13). Zelenskiy Putin hakkında keskin söylemlerde bulunmamakla birlikte Batı yanlısı ve Ukrayna'nın NATO üyesi olmasını isteyen bir liderdir (Kerem, 2019). Ukrayna'nın bu hedefi Rusya için bir tehdit algısı oluşturmuş ve Ukrayna'nın NATO'ya girme isteğine tepki olarak 24 Şubat 2022'de Ukrayna'ya saldırı başlatmıştır. Bu gün Ukrayna'nın bazı bölgeleri Rus işgali altındadır (BBC News, 2022). Putin'in doğu Ukrayna'ya müdahalesi Ukraynalıların NATO'ya katılma konusundaki isteklerini azaltmak yerine daha bir arttırmış ve Ukrayna demokrasisini zayıflatmak yerine güçlendirmiştir. Belki de Putin'i bu kadar güç kullanmaya iten şey NATO konusu değil de demokrasiden ve rejimine yönelik olarak algıladığı tehdittir. Zira Putin'in 2014'te Kırım'ı işgaline kadar, NATO Avrupa'dan kaynaklarını ve güçlerini geri çekiyordu. Görünen odur ki Putin, Ukrayna gibi stratejik bir ülkede Batı yanlısı hükümetlerin iki kez halk hareketleri sonucu başa geçmiş olmalarını ve Ukrayna'daki demokratik eğilimleri cezalandırmak için sert gücü, yani askeri müdahale yolunu tercih etmiştir (Person & McFaul, 2022)

Batı ve Ukrayna İlişkileri

1990'lı yıllar bağımsızlığını henüz kazanmış ve kendi iç ekonomik ve siyasi sorunlarını çözmeye odaklanmış Ukrayna için dış politikada denge arayışlarının olduğu yıllar olarak yorumlanabilir (Sarıbay, 2019: 118). Batı için de benzer bir durum sözkonusudur. Batı dünyası bu dönemde Ukrayna'nın da içinde bulunduğu, Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra ortaya çıkan devletleri Rusya'nın etki alanı olarak değerelendirdikleri için, Ukrayna'ya karşı mesafeli olmayı tercih etmişlerdir. Bu noktada temel etken AB ve Rusya arasındaki siyasi, jeostratejik ve ekonomik bağlamların ön planda olması ve Rusya'ya karşı Ukrayna'nın tamamen Batı bloğuna geçtiği algısı oluşturulmasının önüne geçilmesi olarak belirtilebilir. 1999'da yapılan AB Zirvesi'nde, temel hedeflerin ve işbirliği alanlarının belirlendiği Ukrayna ile Ortak Strateji Belgesi' ilan edilmiştir. Bu belgede Ukrayna'nın demokratikleşmesine destek verilirken, ülkenin bulunduğu coğrafyada istikrar ve güvenliğin sağlanması için AB ile işbirliği içinde olması konusu öne çıkarılmıştır (Akdemir, 2014: 64-66). Diğer yandan AB–Ukrayna ilişkilerinin 90'ların ortasından itibaren gelişme kat ettiği de görülmektedir (Akdemir, 2014: 66). Yine 2000'lerin başlarında Rusya Federasyonu'nun aktif politik tavır sergilememsinin verdiği siyasi ortamda, Ukrayna'nın Batı ile ilişkileri AB'nin genişleme politikalarına uygun bir şekilde gerçekleşmiştir (Sarıbay, 2019: 118). Bu süreçte AB ve Ukrayna arasındaki ekonomik ve siyasi ilişkiler ilerleme kaydetse de AB, Ukrayna'yı bünyesine katacak bir iradeyi göstermemiştir (Akdemir, 2014: 66). Buna karşılık Rusya her zaman yardıma hazır bir şekilde beklemektedir (Diyarbakırlıoğlu, 2020: 221). Rusya'nın bu havuç ve sopa (ödül ve ceza)[3] politikaları Ukrayna siyasetini de çok ciddi etkilemiş ve Batı'ya karşı pozisyonunu belirlemiştir. 2004 yılındaki genişleme dalgası ile AB'nin sınırları Doğu Avrupa'ya kadar ulaşmıştır. AB bu yeni komşu ülkelere yönelik olarak farklı bir dış politika aracı olarak üyelik yolunu açmayan, komşuluk politikasını belirlemiştir. 2004 yılında AB ile Ukrayna ilişkilerini komşuluk politikası kapsamında ilerletmiştir. Ancak üyeliğe gitmeyen bu politikalar Ukrayna'nın beklentilerine karşılık gelmemiştir (Sarıbay, 2019: 119). Avrupa Komşuluk Politikası (ENP), 2004 yılında başlatılmış AB sınırlarına en yakın ülkelerde istikrar, güvenlik ve refahı teşvik etmek için AB'nin bir çeşit destekleme programıdır. Bu program 2015 yılında AB'yi çevreleyen ortamda çok sayıda radikal değişiklik olduğu

[3] Yanukoviç, 2013'te AB ile yapılacak Ortaklık Anlaşmasından imzalamaktan vazgeçtiğinde, Putin'den doğal gaz indirimini de içeren önemli ekonomik fayda vaadi almıştır. Aksi takdirde, Ukrayna ekonomisinin yok edileceği bir ticari savaş ile tehdit edilmiştir (Diyarbakırlıoğlu, 2020: 225).

gerekçesi ile bu hedeflere bağlı kalınarak tekrar düzenlenmiştir. Yeni düzenlemeler AB ile komşu ülkelerin daha derin, sahiplenici ve esnek ilişkiler içerisinde olması için çalışılacağını ve komşu ülkelerin demokratik, hesap verebilir yönetimlere sahip ve iyi yönetişimin yanı sıra hukukun üstünlüğü ve temel haklar konusunda ortak bir taahhüdü içeren adalet reformunu teşvik etmek için daha etkili yollar aranacağını belirtmektedir. Ayrıca yakın çevre toplumlarını istikrara kavuşturmanın yolu olarak da kapsayıcı ekonomik kalkınma ve gençlere yönelik umutların varlığı şeklinde tarif edilmiştir. Ayrıca bu yeni hedeflerde Putin yönetiminin Ukrayna'yı ilhak etmesi eleştirilerek, Ukrayna halkının demokrasi ve egemenlik noktasındaki cesaretine atıfta bulunulmuştur (EUROPEAN, 2015).

AB ise Avrupa Komşuluk Politikası kapsamında komşularını demokratikleştirme peşinde olmasına rağmen bu hedefine ulaşmada başarılı olduğunu söylemek mümkün değildir (Diyarbakırlıoğlu, 2020: 220). Diğer yandan AB'den aradığını bulamayan Ukrayna'nın Batı'ya olan ilgisinin azaldığını ifade etmek de mümkün değildir. Zira Batıya ait yumuşak gücü ifade eden demokrasi, serbest piyasa ekonomisi gibi değerler hala çekiciliğini sürdürmektedir. Bu bağlamda Turuncu Devrim adı verilen halk ayaklanmalarının ardından cumhurbaşkanı ve devamında gelen hükümetlerin yönü Batıya doğru olmuştur (Sarıbay, 2019; Kerem, 2019).

Sonuç ve Değerlendirme

Yumuşak güç kavramı temelde bir ülkenin bir başka topluma veya ülkeye kendi çıkarları doğrultusunda birşeyler yapmaya ikna edebilmesini tarif etmektedir. Nye bunun meşru kurumlar aracılığıyla yapılmasının çok daha maliyetsiz olacağını ifade etmiştir. Ukrayna toplumunun Rusya'nın bütün çabalarına rağmen AB ve NATO idealinden vaz geçmemiş olmaları ve hatta bu uğurda savaşa girmiş olmaları Batı değerelerinin ne kadar etkili yumuşak güçler olduğunun ve bu değerlerin somutlaşmış şekli olan kurumların Ukrayna halkı tarafından ne kadar meşru görüldüğünün bir yansıması olsa gerektir. Zaten yumuşak güç komut verici değil ikna edici bir güç şeklidir. Diğer yandan Ukrayna'yı ikna eden Avrupalı değerler demokratik, adil, özgür ve serbest piyasa ekonomisi gibi değerler, statükoyu vadeden değerlerdir. Bu gün gelinen noktada Ukrayna yumuşak gücün bir paradoksu olarak bu değereleri kendisine tehdit olarak algılayan ve kendi çıkaralarına uygun görmeyen otoriteryen bir liderin hışmına uğramıştır. Ukrayan savaş ortamının belirsizliğinde talep ettiği hayran olduğu yumuşak güçle değil sert güç ile muhatap olmak zorunda kalmıştır. Avrupa da komşu

bölgelerinde barış ve güveni tesis edebilmenin yolunu kendi değerelerini Doğu Avrupa ülkelerine taşımak olarak görmüş ancak paradoksal olarak bu yakınlaşma, bölgedeki bir savaşın kıvılcımını yakmıştır. Hatta ironik olarak yumuşak gücünü aktardığı Ukrayna'ya sert gücün kaynağı askeri yardımda bulunmak zorunda kalmıştır.

Kaynakça

Akdemir, E. (2014). Avrupa Birliği'nin Ukrayna Politikası: Eski Komşu Mu? Yeni Aday Mı? *Karadeniz Araştırmaları*(41), s. 61-75.

Alemdar, A. (2020). *Uluslararası İlişkilerde 'Güç' ve 'Yumuşak Güç' Boyutu.* Eylül 17, 2022 tarihinde Defendcetürkçnet: https://www.defenceturk.net/uluslararasi-iliskilerde-guc-ve-yumusak-guc-boyutu adresinden alındı

BBC News, (2022), Rusya'nın Ukrayna'yı işgali: 6 grafikle savaşın 6 ayı. Eylül 14, 2022 tarihinde https://www.bbc.com/turkce/articles/cq5vne99p45o adresinden alındı

Dilaver, T. (2018). Bir 'Sorun Çözücü' Olarak Avrupa Birliği: Dağlık Karabağ. *Avrasya Dünyası Dergisi*, s. 52-60.

Diyarbakırlıoğlu, K. (2020). Viktor F. Yanukoviç Dönemi Ukrayna'nın Avrupa Birliği İle İlişkilerini Belirleyen Dinamikler. *International Journal of Social Inquiry, 13*(1), s. 209-234.

Erol, M. S. (2014). "Ukrayna- Kırım Krizi" ya da "İkinci Yalta Süreci". *Karadeniz Araştırmaları*(41), s. 1-14.

EUROPEAN, (2015), European neighbourhood policy. Eylül 14, 2022 tarihinde: https://ec.europa.eu/info/policies/european-neighbourhood-policy_en#:~:text=The%20European%20neighbourhood%20policy%20(ENP,political%2C%20economic%20and%20security%20terms. adresinden alındı

Gomichon, M. (2013). *Joseph Nye on Soft Power*. Eylül 10, 2022 tarihinde e-International Relation: https://www.e-ir.info/2013/03/08/joseph-nye-on-soft-power/ adresinden alındı

Joseph S. Nye, J. (1990b). The Changing Nature of World Power. *Political Science Quarterly, 2*(105), s. 177-192.

Keohane, R. O., & Jr., J. S. (1998). Power and Interdependence in the Information Age. *Foreign Affairs, 77*(5), s. 81-94.

Kerem, S. (2019). *Vladimir Zelenskiy: Ukrayna Devlet Başkanı seçilen ve dizisi gerçek olan komedyen.* Eylül 14, 2022 tarihinde BBC News: https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48009311 adresinden alındı

Kubicek, P. (2008). *The history of Ukraine* . Westpor: Greenwood Press.

Mcfaul, M. (2004). *Putin Gambles Big--and Loses.* Eylül 12, 2022 tarihinde Carnegie Endowment for International Peace: https://carnegieendowment.org/2004/12/13/putin-gambles-big-and-loses-pub-16217 adresinden alındı

Nahaylo, B. (1999). *Ukrainian Resurgence.* London: C. Hurst & Co. Publishers.

Nye, J. S. (1990). Soft Power. *Foreign Policy*(80), s. 153-171.

Nye, J. S. (2004). *Soft Power: The Means to Success in World Politics.* New York: Public Affairs.

Özel, C. (2018). Yumuşak Güce Bütünsel Bakış. *Güvenlik Bilimleri Dergisi, 7*(1), s. 1-27.

Person, R., & McFaul, M. (2022). What Putin Fears Most. *Journal of Democracy, 33*(2), s. 18–27.

Sarıbay, B. M. (2019). Avrupa Birliği-Ukrayna İlişkilerinde Avrupa Komşuluk Politikası'nın Rolü. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Torbakov, I. (2001). Rusya'dan Ayrı Ya Da Rusya'nın Bir Parçası: Ukrayna-Rusya İlişkilerinin Kederli Bir Destanı. *Avrasya Dosyas›, Rusya Özel, 6*(4), s. 297-314.

Wilson, A. (1993). The Growing Challenge to Kiev from the Donbas. *RFE/RL Research Report, 33*(2), s. 2-13.

Wilson, A. (1995). The Donbas between Ukraine and Russia: The Use of History in Political Disputes. *Journal of Contemporary History, 30*(2), s. 265-289.

KARŞILIKLI BAĞIMLILIK PERSPEKTİFİNDEN GÜRCİSTAN-ERMENİSTAN İLİŞKİLERİ

Dilek CANYURT[1]

ÖZET

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsızlığını kazanan Gürcistan ve Ermenistan genellikle iyi ilişkiler içerisindedir. Bu ilişkiler iyi olsa bile iki ülke arasındaki ilişkiler çeşitli sorunları bünyesinde barındırdığı için hiçbir zaman stratejik ortaklık boyutuna ulaşmamıştır. Gürcistan ve Ermenistan farklı bloglara yakın ancak ekonomik bağımlılıktan dolayı iyi ilişkiler yürütmek zorunda olan iki komşu ülkedir. Ermenistan'ın Gürcistan'a olan bağımlılığı Gürcistan'ın Ermenistan'a bağımlılığından daha fazladır. Gerçekte iki ülke ilişkilerinin ilerlemesini engelleyen problemli alanlar incelendiğinde hiç de basite alınmayacak sıkıntıların olduğu görülmektedir. Ancak iki ülkeyi birbirine bağlayan nedenler aynı zamanda sorunlarını barışçıl bir şekilde çözme arayışlarına da neden oluşturmaktadır. Bu çalışmada amaç Gürcistan ve Ermenistan ilişkilerinin Keohane ve Nye tarafından teorileştirilmiş olan ve devletlerin karşılıklı olarak birbirlerini etkileyebildikleri varsayımındaki karşılıklı bağımlılık teorisine analitik bir örnek teşkil edip etmediğinin araştırılmasıdır. Bu nedenle iki ülkenin ilişkileri karşılıklı bağımlılık teorisi bağlamında incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Karşılıklı bağımlılık teorisi, Gürcistan, Ermenistan

GEORGIA-ARMENIA RELATIONS FROM THE PERSPECTIVE OF INTERDEPENDENCE

ABSTRACT

Georgia and Armenia, which gained their independence after the dissolution of the Union of Soviet Socialist Republics, generally have good relations. Even though these relations are good, the relations between the two countries have never reached the level of strategic partnership as they contain various problems. Georgia and Armenia are two neighboring countries that are close to different blogs but have to maintain good relations due to economic dependency. Armenia's dependence on Georgia is more than Georgia's dependence on Armenia. In fact, when the problematic areas that prevent the progress of the relations between the two countries

[1] Dr. Öğr. Gör., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Mudurnu Süreyya Astarcı MYO, ORCID ID 0000-0001-8509-6141,

are examined, it is seen that there are problems that cannot be taken lightly. However, the reasons that bind the two countries together also cause them to seek to solve their problems peacefully. The aim of this study is to investigate whether the Georgian-Armenian relations constitute an analytical example of the theory of interdependence, which is theorized by Keohane and Nye and which assumes that states can mutually influence each other. For this reason, the relations of the two countries will be examined in the context of the theory of interdependence.

Keywords: The theory of interdependence, Georgia, Armenia

Giriş

Gürcistan ve Ermenistan benzer bir coğrafyada, benzer tarihi süreçler yaşamış kültürel olarak yakın iki yeni devlettir. Yaklaşık 50 yıllık bağımsız devlet olma süreçlerinde iki ülke ilişkileri farklı gerilimli alanlar olsa bile genellikle iyi ilişkiler şeklinde ilerlemiş buna rağmen asla çok yakın ve çok boyutlu bir aşamaya da ulaşmamıştır. Bu çalışmada kuramsal çerçeve olarak Robert O. Keohane ve Joseph S. Nye tarafından kuramsallaştırılmış olan karşılıklı bağımlılık teorisi kullanılacaktır. Bu teori ülkeler arası ilişkilerde güç ve güvenlik kaygılarının yanı sıra ekonomik, kültürel, toplumsal, siyasi pek çok bağlamların ve ilişkilerin olabileceğini hatta bu tür ilişkilerin güç ve güvenlik konularının da önüne geçebileceği bir ortamın var olabileceğini tartışmaktadır. Keohane ve Nye bu tür kapsamlı ilişkilerin var olduğu ilişkilere ise karmaşık karşılıklı bağımlılık teorisi adını vermişlerdir. Ülkelerin böylesi ilişkiler geliştirmesini ise ideal bir uluslararası siyasi ortam olarak tanımlamış ve bu tür karşılıklı bağımlılıkların da belli bir politik süreci kapsadığını belirtmişlerdir (Keohane & Nye, 1987, Keohane & Nye, 1998; Keohane & Nye, 1989). Bu çalışmada amaç Gürcistan-Ermenistan ilişkilerinin karmaşık karşılıklı bağımlılık perspektifine ne derece uyduğunun araştırılmasıdır. Bu nedenle öncelikle karşılıklı bağımlılık teorisinin kuramsal yapısı kısaca açıklanacak daha sonra ise iki ülke ilişkilerine değinilecektir. En son olarak da sonuç ve değerlendirme bölümünde çerçevesi çizilen teorinin iki ülke ilişkilerine ne derece analitik bir örnek teşkil ettiği tartışılacaktır.

Karşılıklı Bağımlılık Yaklaşımının Teorik Çerçevesi

Bu bölümde çalışmanın teorik alt yapısını oluşturan karşılıklı bağımlılık yaklaşımı kısa ve öz biçinde açıklanmaya çalışılacaktır. Keohane ve Nye, 1977 yılında ilk basımı gerçekleşen "Power and Interdependence" adlı kitaplarıyla karşılıklı bağımlılık yaklaşımının teorik temellerini şekillendirmişlerdir. Keohane ve Nye, bu kitabında karşılıklı bağımlılık ortamında

dünya siyasetinin temel özelliklerini neler olduğu konusunda sorgulamalar yapmıştır (Gürkaynak & Yalçıner, 2009: 75-76). Karşılıklı bağımlılığın güç ile bağlantısını ortaya koyarken asimetrik karşılıklı bağımlılıkta gücün rolüne değinmiştir. Bu noktada karşılıklı bağımlılığın duyarlılık ve kırılganlık şeklinde iki boyutunu bilmek gerektiğine vurgu yapmıştır. Buna göre duyarlılık; ülkelerin diğer ülkelerdeki değişikliklere yanıt verme dereceleri ile ilgilidir. Örneğin bir ülkedeki değişiklikler diğerinde ne kadar hızlı, ne kadar maliyetli ve ne kadar büyük değişikliklere neden olmaktadır. Duyarlılık var olan politik, ekonomik, siyasi, sosyal, çerçevenin sabit kalacağını var sayan yeni durumlara göre pozisyon almakta zorlanan ülkelerin durumunu tarif etmektedir. Ancak devletler politikalarının çerçevesini değiştirilebilecekleri gibi yeni alternatif politikalar da üretebilmektedirler. Bu bağlamda Keohane ve Nye, karşılıklı bağımlılığın kırılganlık boyutunu açıklamıştır. Buna göre kırılganlık, aktörlerin değerlendirebildiği alternatiflerle bağlantılı olarak ortaya çıkan görece maliyetlere dayanmaktadır. Örneğin petrol ihtiyacının yüzde 35'ini ithal eden iki ülke, fiyat artışlarına eşit derecede duyarlı görünebilir; ancak biri makul bir maliyetle yerli kaynaklara geçebilirse ve diğerinin böyle bir alternatifi bulunmazsa, ikinci devlet ilkinden daha savunmasız ve kırılgan bir durumda olacaktır. Diğer yandan karşılıklı bağımlılığın kırılganlık boyutunda, yeni durumlara özel politikalar geliştirildikten sonra dahi kendi dışındaki nedenlerle bazı maliyetlere maruz kalma yükümlülüğü söz konusudur(Keohane & Nye, 1989: 12-13). Asimetrik karşılıklı bağımlılığın manipüle edilmesi durumunda askeri bir karşı atağa bile neden olabileceğini vurgulayan Keohane ve Nye, güç ile asimetrik karşılıklı bağımlılığın bağını bu açıklamayla ortaya koymaktadırlar(1989: 16). Üç çeşit asimetrik bağımlılık vardır. Bunlar: Askeri, Askeri olmayan kırılgan ve askeri olmayan duyarlı bağımlılıktan kaynaklıdır(Keohane & Nye, 1989: 17). Bu bağlamda Keohane ve Nye realist ve liberal "karşılıklı bağımlılık teorisi"ni birbirlerine alternatif olarak değil tamamlayıcı olarak gördüklerini de ifade etmişlerdir (1987: 728).

1960'larda realistler, devlet davranışlarında güç ve karşılıklı bağımlılık kavramlarının askeri-güvenlik kaygılarına odaklamaktaydı. Ancak giderek bu kavramın kapsamı ekonomik, sosyal ve ekolojik karşılıklı bağımlılığın önemine dikkat çeken çok boyutlu bir duruma dönüşmüştür (Keohane & Nye, 1987: 727). Keohane ve Nye'ın ortaya koyduğu karşılıklı bağımlılık yaklaşımı realist görüşten farklı olarak kompleks karlılıklı bağımlılıktır(1989: 24). Karmaşık karşılıklıklı bağımlılığın olduğu bir uluslarası sistem ideal bir sistemdir (Keohane & Nye, 1987: 731). Bu tür bağımlılıkta, toplumlar devlet dışı, farklı kanallardan iletişim halinde bulunmaktadır. Ayrıca devletler arasındaki ilişkilerde hiyerarşik olmayan farklı farklı

gündemler bulunur. Bu tür bağımlılıkların var olduğu ortam, askeri gücün çok az rolünün olduğu bir siyasal ortamdır (Keohane & Nye, 1989: 24-25). İletişim devriminin getirdiği fırsatlar, bu üç temel özellikten biri olan toplumların birbirleriyle çok boyutlu bağlantı kurabilmesine devasa olanaklar sağlamıştır. Bu olanakların dünya politikasını tamamen değiştirdiğini ve bütün devletlerin kompleks karşılıklı bağımlılık ortamına ulaştığını söylemek ise mümkün değildir. Realistlerin önemli gördüğü güç ve güvenlik konusu hala önemini korumaktadır(Keohane & Nye, 1998: 83-84). Diğer yandan devletler arasında hiyerarşik olmayan çoklu ilişkiler arttığında çıkarlar için fırsatlar da artmaktadır. Ayrıca hem çatışma hem de işbirliği olasılıkları da artmaktadır. Bu durumda dış politika daha bir kompleks hale dönüşmekte ve devletlerin pazarlık şansları da daha bir zenginleşmektedir. Dolayısıyla daha elastik politikalar üretebilmektedirler. Toplumlar arasındaki çok boyutlu ilişkiler hem devlet boyutuyla hem sivil toplum boyutuyla devletlerin etkili olmasını desteklemektedir. Öte yandan bu ortamda çok uluslu şirketler önemli aktörlerdir (Keohane & Nye, 1989: 112-114). İdeal bir Kompleks karşılıklı bağımlılıkta politik süreçlerin farklı aktörlere göre 5 yönü vardır.

1. Aktörlerin hedefleri: Devletlerin hedefleri ile uluslararası kurumların beklentileri farklıdır ancak askeri beklentiler var olduğunda her iki beklenti de geçersiz olmaktadır.
2. Devlet politikalarının araçları: Realist görüşe göre devlet politikalarının araçları direk veya doğrudan askeri güçtür. Ancak karmaşık karşılıklı bağımlılık yaklaşımında, devletlerin hedeflerine ulaşması için ekonomik karşılıklı bağımlılık ve uluslararası örgütler ve ulusötesi aktörlerin faaliyetleri daha önemli bir etkendir.
3. Gündem oluşumu: Realist yaklaşımda devletler için gündemi belirleyen şeyler güvenlik ve güç dengesi konuları olmalıdır. Karmaşık karşılıklı bağımlılıkta gündem uluslararası rejimlerdeki değişikliklerden, ekonomik ve teknolojik koşullardaki değişimlere, ulusötesi aktörlerin önemlilik durumlarına ve iç siyasete kadar çeşitli süreçlerden oluşmaktadır. Bunların yanı sıra gündem kaynakların dağılımındaki değişikliklerden de etkilenmektedir.
4. Sorunların bağlantıları: Realist bakış açısına göre, sorunlu alanlarda konular arasındaki bağlantıların güçlü devletler tarafından kurulması beklenirken, karmaşık bağımlılık yaklaşımına göre güçten çok bağımlılık esas alındığı için daha çok zayıf devletler tarafından uluslararası örgütler aracılığıyla çeşitli bağlantılar kurulacaktır
5. Uluslararası kuruluşların rolleri: Karmaşık karşılıklı bağımlılık konusunda uluslararası örgütlerin önemi büyüktür. Böylesi örgütler, küçük devletlerin de sorunlara rey hakkını gözetmekte ve böylece ülkelerin ilişkileri birbirlerine bağımlı hale gelebilmektedir.

Örneğin: eşit söz ve oy hakkına sahip olan Çekoslovakya, 1930'da Milletler Cemiyeti'nin öncülüğünde toplanan Lahey Konferansı'nda büyük güçlerin normatif egemenliğini zayıflatan bir eylemde bulunabilmiştir (Keohane & Nye, 1989: 114-128).

Gürcistan ve Ermenistan İlişkileri

Gürcistan ve Ermenistan geçmişte birden fazla kez aynı ülke sınırları içerisinde bulunmuş iki komşu ülkedir. Sovyetler Birliği'nin dağılması ile 90'larda geçiş sürecinden geçerek küresel ekonomiye adım atmışlardır (Safaryan, 2016: 4). Bu süreçte iki ülke işlevsel ilişkileri sürdürmek için çabalamışlar, ancak coğrafi ve kültürel yakınlıklarına rağmen iki ülke arasındaki bağlar hiçbir zaman yakın olmamıştır (Konarzewska, 2020). Gürcistan ve Ermenistan'ın ilişkilerinin ileri boyuta ulaşmamasının arkasında yatan bazı nedenler bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, iki ülkenin de uluslararası siyasette farklı bloklara yakın olmalarından kaynaklıdır. Gürcistan'ın Rusya karşıtı tutumu Ağustos 2008 Savaşından[2] sonra daha net bir şekilde ortaya çıkmıştır. Rusya Ermenistan'ın ana askeri-politik ortağıdır. Bu nedenle Gürcistan'ın Ermenistan ve Ermenilere yönelik tutumu, olumsuz algılarla şekillenmiştir (Minasyan, 2013: 48). Bu savaş sonrasında Rusya ile diplomatik ilişkilerini kesen Gürcistan AB ve NATO gibi batı ittifaklarına entegrasyonunu sürdürmektedir. Yine benzer şekilde Gürcistan, Türkiye ve Azerbaycan ile dostane ilişkiler yürütmektedir Ermenistan ise Rusya'nın liderliğinde olan askeri (CSTO) ve ekonomik (AEB) blokların bir üyesidir. Ayrıca Ermenistan'da Rus askeri üsleri bulunmaktadır ve güney ve batı sınırları Rus sınır muhafız birlikleriyle ortaklaşa korunmaktadır. Hatta Ermenistan Rusya'nın güçlü baskısı sonucu, AB ile Ortaklık Anlaşmasını imzalamayı dahi reddetmiştir. Bütün bunlara ek olarak Gürcistan'ın yakın ilişkiler içerisinde olduğu komşu ülkeler Türkiye ve Azerbaycan ile diplomatik ilişkisi bulunmamaktadır.

Azerbaycan ile Karabağ konusunda yarı donmuş ve ara sıra yeniden tırmanan önemli sorunları vardır (Tarkhan, 2017). Bu tırmanma periyodu 2020'de 2. Karabağ Savaşı'na neden olmuştur. Gürcistan, savaş sırasında tarafsızlığını ilan etmiş ve hava sahası ve kara yoluyla Ermenistan ve Azerbaycan'a askeri geçişi iptal etmiştir. Bunula birlikte Azerbaycan'ın sivil kargo uçaklarının Gürcistan hava sahasını kullanmasında müsaade etmiştir. Gürcistan'ın bu savaşta Ermenistan'a karşı politik duruşunu olumsuz tarafsızlık olarak tanımlamak mümkündür (Poghosyan, 2021). Belki de iki ülke ilişkilerinin kaderini, ortaya çıkan çok kutuplu dünyada,

[2] 2008 yılında Gürcistan'a bağlı Güney Osetya ve Abhazya bölgeleri tek taraflı olarak bağımsızlığını ilan etmiş taraflar ortaya çıkan çatışmalara Rusya'da müdahil olunca Gürcistan bu bölgelerdeki hakimiyetini kaybetmiş ve Rusya ile tüm diplomatik ilişkilerini kesmiştir (Vikipedi Özgür Ansiklopedi, 2022).

Rusya ile ABD arasındaki rekabetin Güney Kafkasya üzerindeki yansımaları belirleyecektir (Poghosyan, 2021). Bu bağlamda iki ülke ilişkilerinin yakınlaşması veya mesafeli kalmasındaki ana engeli, iki ülkenin farklı bloklarda yer alması olarak ifade etmek mümkündür.

İki ülkenin daha yakın ve çok boyutlu bağlar kurmasını engelleyen nedenlerden biri de bölgesel etnik çatışmaların çözümündeki bakış açılarıdır. Gürcistan böylesi sorunlarda toprak bütünlüğü ilkesini benimserken, Ermenistan kendi kaderini tayin etme ilkesini desteklemektedir (Minasian, 2012: 47). Gürcistan bünyesinde farklı etnik grupları barındıran bir ülkedir ve Ermeniler ikinci en büyük azınlık grubunu oluşturmaktadır (Tarkhan, 2017). Ermenistan sınırında etnik köken olarak Ermenilerden oluşan yaklaşık nüfuslu 100.000 Javakheti bölgesi meselesi iki ülke ilişkilerinde önemli bir rol oynamakta ve karşılıklı endişeler ve fobiler yaratmaktadır (Minasyan, 2013). Sorunlu alan olarak bahsi geçen Javakheti bölgesinde durum hiçbir zaman bir savaşa tırmanmamışsa da (Konarzewska, 2020) Gürcistan'ın küçük müdahaleleri de yok değildir. Bu yüzden gerginlikler devam edegelmektedir (Minasian, 2012: 51). Ortay çıkan endişeleri destekleyen etmenin de Ermenistan'ın Karabağ politikaları olduğunu söylemek yanlış olmasa gerektir.

Sovyet sonrası dönemde Gürcü Ortodoks Kilisesi (GOK) ile Gürcistan'da 4. yüzyıldan beri varlığını sürdüren Ermeni Apostolik Kilisesi (EAK) arasındaki ilişkilerde çeşitli gerilimler yaşanmıştır. Sovyetlerin dağılmasının hemen ardından EAK kiliselerin üzerine GOK hak iddia etmesi Gürcistan-Ermenistan ilişkilerini olumsuz etkileyen sorunlu alanlardan diğeridir (Minasian, 2012: 52). Daha güçlü bir iş birliğinin önündeki bir diğer önemli engel de yukarıda bahsedilen faktörler nedeniyle Gürcistan ve Ermenistan'da ortaya çıkmış olan karşılıklı ilgi eksikliğidir. Ermenistan'da Rus yanlısı TV kanalları ve diğer medya kuruluşlarının komşu ülkedeki sosyal ve politik süreçler hakkında sınırlı bilgi aktarmaları da bu duruma katkı sağlayan etmenlerden biridir (Tarkhan, 2017).

Yukarıda sayılan tüm negatifliklerle birlikte iki ülkenin ilişkilerinin iyi yönde olduğunu söylemek gerekmektedir. Zaten iki ülke coğrafi yakınlık, kültürel bağlantılar ve pazar yerlerindeki benzerliklerden dolayı doğal olarak ticaret yapmaktadırlar. Bu bağlamda, 1998'den beri Ermenistan ve Gürcistan arasında ihracat ve ithalatı üzerindeki tarifeleri, gümrük vergilerini ve miktar kısıtlamalarını ortadan kaldıran serbest ticaret anlaşması vardır. Ayrıca her iki ülke de gümrük kanunlarının uyumlaştırılmasını ve birbirlerine ayrıcalıklı muameleyi

üstlenen (Safaryan, 2016: 4) Dünya Ticaret Örgütü üyesidir (WTO, 2022). 2019 yılı verilerine göre, Ermenistan, Gürcistan'ın en fazla ihracat yaptığı üçüncü ülkedir. Ancak Gürcistan'ın ithalat yaptığı ülkeler arasında Ermenistan ancak dokuzuncu sırada yer alabilmektedir (Media Factory, 2021). Ermenistan için Gürcistan, tüm Ermeni ulaşımının %75'nin bu ülkeden geçtiği öncelikle onu dünyaya bağlayan bir transit ülke konumundadır. Başka bir açıdan da Gürcistan'daki akrabalarını ziyaret eden veya Karadeniz'de tatil yapan Ermenilerin gözde tatil merkezlerinden biridir (Tarkhan, 2017). Ermenistan'da yeni iktidara geçen Paşinyan hükümeti ilk resmi ziyaretini Gürcistan'a yapmış ve Gürcistan ile bağları yeniden canlandırmayı hedeflemiştir. Bu bağlamda 2019-2020 yıllarında Gürcü ve Ermeni politikacılar arasındaki üst düzey toplantıların sayısı, önemli ölçüde artmıştır. Uzun bir aradan sonra, ticari iş birliğini kolaylaştırmak için 2019 yılında Ermenistan-Gürcistan "Hükümetlerarası Ticaret-Ekonomik İş birliği Komisyonu" yeniden faaliyete geçirilmiştir. Gürcistan ve Ermenistan arasındaki ticaret cirosunu resmi Gürcistan istatistiklerine göre 2017'de 489 milyon ABD dolarından 2019'da 679,7 milyon ABD dolarına yükselmiştir.

2020 yılında Ermenistan devlet başkanı Paşinyan Gürcistan'a resmi bir ziyarette bulunmuştur. Bu ziyaret esnasında iki ülke yetkilileri, Gürcistan ve Ermenistan arasındaki ilişkilerin ticaret, yeni teknolojiler, eğitim ve turizm alanlarında iş birliğinin arttırılması şeklinde genişletilmesine yönelik açıklamalarda bulunmuş ve bu ziyarette iki ülke vatandaşlarının sadece kimlik kartı ile ülkeler arasında dolaşabilmeleri ile ilgili bir anlaşma imzalanmıştır. Ayrıca Paşinyan iki ülke arasındaki sorunlu alanlardan biri olan Javakheti bölgesinde yaşayan Ermeni azınlığın temsilcileriyle de bir toplantıya katılarak Ermenistan'ın Gürcistan'a karşıtı bir komplo içerisinde yer almayacakğını açıkça temin etmiştir (Konarzewska, 2020). Gerçekte Ermenistan-Gürcistan ekonomik ilişkileri çok da iyi bir seviyede değildir. Son on yılda, Gürcistan'ın Karadeniz tatil beldelerinin, düşük-orta gelirli Ermenilerin yaz tatillerini geçirmeleri için odak noktası haline gelmiş olması ve transit hizmetlerden başka önemli bir gelişme de gözlenmemiştir (Poghosyan, 2021).

Ermeni-Gürcü ilişkileri, Türkiye ve Azerbaycan'ın kapalı sınırları ve ablukası nedeniyle Ermenistan'ın Gürcistan ve İran'dan başka dış dünyayla bağlantısı bulunmadığı için belirli asimetri ve farklı önceliklerle karakterize edilebilir. Ancak iki ülke ilişkilerinde sorunlu alanlara rağmen Ermeni ve Gürcü yetkililerin, kararlı bir şekilde her zaman ılımlı politikalar izlediklerini ifade etmek mümkündür (Tarkhan, 2017). Bunlara örnek olarak, 2008 Rusya-Gürcistan savaşı sırasında müttefiki Rusya tarafından bağımsızlığı tanınan Abhazya ve Güney

Osetya'yı tanımayarak iki ülke arasında denge kurmayı başarmış olmasıdır. Hatta o dönemim Devlet Başkanı Sarkisyan'ın, Haziran 2009'da Başkan Saakaşvili'ye Şeref Madalyası vermiş olması da manidar bir davranıştır. Yine Ermenistan, Azerbaycan ve Türkiye'nin Gürcistan'da artan ekonomik etkisine göz yumarken, Gürcistan, Ermenistan'a transit hizmet vererek finansal fayda sağlıyor. Yine Gürcistan Azerbaycan'ın Karabağ sorunu konusunda pasif politika izleyerek denge sağlamaya çalışmaktadır. Öte yandan Ermenistan'la iyi ilişkiler içerisinde olmak, Azerbaycan ile Gürcistan arasındaki ortak sınırlarla ilgili gerilimli alanlarda Gürcistan'ın elini güçlendiren bir konu olarak dikkat çekmektedir (Konarzewska, 2020).

İki ülke arasında eğitim ve kültür alanlarında son derece sınırlı etkileşim bulunmaktadır. Ancak oldukça fazla nüfusa sahip Ermeni azınlığın Ermenistan'daki akrabaları ile bağlarını devam ettiriyor olması dolaylı da olsa iki toplumun bağlarına hizmet etmektedir. Diğer yandan iki ülke arasında yakın iş birliği, küçük bir kesim olan sivil toplum kuruluşları (STK) aktivist grupları, uzman merkezleri ve sosyopolitik toplulukları ile sınırlıyken, halkın büyük kısmı ve bilimsel ve kültürel seçkinler aktif olmayan bir şekilde kısmi profesyonel temaslar sürdürmektedirler (Minasian, 2012: 52-53). Tarkhan'a göre iki ülke arasındaki iş ve ticaret dışında, kültürel, eğitimsel ve bilimsel değişim alanları gibi iş birliğinin mümkün olduğu ve potansiyel olanaklar da vardır. Zaten sivil toplum kuruluşları da birlikte çalışma noktasında isteklidirler. Ancak çevre koruma, azalan biyolojik çeşitlilik, erozyon ve toprak kirliliği, hava kirliliği ve tahrip olmuş peyzajlar gibi önemli alanlardaki iş birliği projelerini finanse etmek için yeterli fırsatlar bulunmamaktadır (2017).

Sonuç ve Değerlendirme

Karşılık bağımlılık teorisi ile Keohane ve Nye uluslararası siyasal sistem için ideal bir format belirlemiştir. Teorisyenlere göre bu karmaşık karşılıklı bağımlılık şeklinde olan türdür. Yukarıdaki çalışmada bu teoriye ait en temel özellikler açıklanmıştır. Bu özelliklere göre Gürcistan ve Ermenistan arasındaki ilişkiler analiz edildiğinde karmaşık karşılıklı bağımlılığa ait bazı unsurların varlığı görülebilmektedir. Bunlardan ilki iki ülke arasında asimetrik karşılıklı bağımlılığın varlığıdır. Jeopolitik konumu gereği dış dünya ile bağlantısını İran ve Gürcistan yolu ile sağlayabilen Ermenistan için zaten bazı ticari ambargolar uygulanan İran'dansa Batı müttefiki Gürcistan en iyi alternatif olarak gözükmektedir. Bunun farkında olan Ermeni hükümetinin haklı çabaları da yukarıda örneklendirilmiştir. Aralarında sorunlu alanların varlığına rağmen Karabağ meselesinde işi savaşa kadar vardıran bir Ermenistan'ın Gürcistan ile ılımlı politikalar gütmesi, asimetrik bağımlılığın ortaya çıkaracağı maliyetlerden olsa

gerektir. Şu durumda Ermenistan'ın ticari olarak farklı alternatifler geliştirebilme pozisyonu bulunmadığından ve Gürcistan ile bozulacak ilişkilerin maliyetleri Ermenistan'ı bu ülke ilişkilerine karşı hem hassas hem de kırılgan bir pozisyona sokmuştur. Diğer yandan karmaşık karşılıklı bağımlılık bağlamında iki ülke farklı bloklara yakın oldukları için ilişkilerini destekleyen uluslararası örgütlerin azlığı kompleks ilişkilerin gelişmesini yavaşlatsa da her iki ülke Dünya Ticaret Örgütüne üyedir ve bu örgütün hedeflerine de uyumlu hareket etmektedirler. Her iki ülke de kendilerini bağlayan ekonomik sebeplerden ötürü askeri ve güvenlik sorunlarını ön planda tutmak yerine görmezden gelmeyi tercih etmektedirler. Kısmen hayata geçirebilseler de iki ülke liderlerinin gündemlerini güç ve güvenlik konularından farklı konuların meşgul edebildiği açıkça görülmektedir. İki ülke kendi aralarındaki sorunları kendi ürettikleri politikalarla çözebilmekte bu nedenle de sorunlu alanlara rağmen ılımlı ilişkilerini sürdürebilmektedirler. Karmaşık karşılıklı bağımlılıkta politik süreçlerin beşinci yönü olan uluslararası kurumların etkililiği ile devletlerin çoklu bağlantılar kurabilmesi konusu ise dünya politikasının genel olarak ideal karmaşık karşılıklı bağımlılık zeminine taşınması ile bağlantılı olsa gerektir. Hali hazırda bütün kurumlar bütün devletlere eşit statüde yaklaşmadığı için iki ülke ilişkilerini bu bağlamda değerlendirebilmek mümkün değildir. Yukarıdaki dört süreci kısmen gerçekleştirme gayretinde olan iki ülkenin ilişkilerinin güncel olarak karmaşık karşılıklı bağımlılık düzeyinde olduğunu söylemek mümkün değildir. Ancak iki ülke arasında böyle bir potansiyel mevcut görünmektedir. Bununla birlikte hali hazırdaki devam eden ikili ilişkilerdeki bağımlılık düzeyi bile iki ülkenin askeri ve güvenlik konularından çok diğer bağlamlara yöneldiği kısmi karmaşık karşılıklı bağımlılık özellikleri göstermektedir.

Kaynakça

Gürkaynak, M., & Yalçıner, S. (2009). Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık ve Küreselleşme Üzerine Bir İnceleme. *Uluslararası İlişkiler, 6*(23), s. 73-92.

Keohane, R. O. (1989). *Power and Interdependence* (2. b.). Haroer Collins Publishers.

Keohane, R. O., & Nye, J. S. (1998). Power and Interdependence in the Information Age. *Foreign Affairs, 77*(5), s. 81-94.

Konarzewska, N. (2020). *Armenia Seeks Re-Energized Ties with Georgia.* Cenrtal Asia-Caucasus: http://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13614-armenia-seeks-re-energized-ties-with-georgia.html adresinden alındı

Media Factory (2021), *Sandwiched: how geopolitics determined the economic development of Armenia and Georgia.* (2021, Eylül 16). 2022 tarihinde https://mediafactory.am/en/sandwiched-how-geopolitics-determined-the-economic-development-of-armenia-and-georgia/ adresinden alındı

Minasian, S. (2012). Armenia and Georgia: Probems and Prospects. *Central Asia and the Caucasus, 13*(2), s. 45-54.

Minasyan, S. (2013). *Armenia and Georgia: A New Pivotal Relationshipin the South Caucasus?* Eylül 16, 2022 tarihinde PONARS Eurasia: https://www.ponarseurasia.org/armenia-and-georgia-a-new-pivotal-relationship-in-the-south-caucasus/ adresinden alındı

Poghosyan, B. (2021). *Armenia-Georgia relations: History, current phase and scenarios for the future.* Eylül 16, 2022 tarihinde New Geopolitics: https://www.newgeopolitics.org/2021/05/13/armenia-georgia-relations-history-current-phase-and-scenarios-for-the-future/ adresinden alındı

Robert O. Keohane, & Nye, J. (1987). Power and Interdependence Revisited. *The MIT Press, 41*(4), s. 725-753.

Safaryan, S. (2016). *Trade Relations Between Georgia and Armenia Getting Close or Distant?*

Tarkhan, G. (2017). *Armenia & Georgia: Resilient Relationship.* Eylül 16, 2022 tarihinde Heinrich Böll Stiftung: https://ge.boell.org/en/2017/12/15/armenia-georgia-resilient-relationship adresinden alındı

Vikipedi Özgür Ansiklopedi. (2022). Eylül 16, 2022 tarihinde 2008 Güney Osetya Savaşı: https://tr.wikipedia.org/wiki/2008_G%C3%BCney_Osetya_Sava%C5%9F%C4%B1 adresinden alındı

WTO, (2022), Members and Observers. Eylül 16, 2022 tarihinde https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/org6_e.htm adresinden alındı

YAŞLILARLA İLGİLİ MEVZUATTA YAŞLI KAVRAMI VE YAŞLILARA YÖNELİK SOSYAL POLİTİKALAR

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet YILMAZ
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Bilimleri Fakültesi
Sosyal Hizmet Bölümü, ORCID:0000-0002-5710-5263

ÖZET

Genel kabul gören yaklaşım 65 yaş ve üzerindeki bireylerin yaşlı olduğunun kabul edilmesidir. Dünya Sağlık Örgütü'nün tanımı da "takvim yaşı"(kronolojik yaş) açısından 65 yaşla birlikte başlamaktadır. Buna göre, 65-75 yaş arası erken yaşlılık evresi, 75-85 yaş arası orta yaşlılık evresi ve 85 yaş ve üzeri ise ileri yaşlılık evresi olarak tanımlanmaktadır. Son yıllarda Dünya Sağlık Örgütü ve geriatri üzerine çalışan bilim çevreleri, takvim yaşı dışında biyolojik yaşlanma, sosyal yaşlanma, ekonomik yaşlanma, psikolojik yaşlanma, fizyolojik yaşlanma, aktif ve yerinde yaşlanma gibi kavramlar üzerinde de durmaktadırlar.

Ülkemizde, Anayasa'nın 10. Maddesinde düzenlenen eşitlik ilkesine göre, "*Çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz".* Yine Anayasa'nın 61. Maddesinde "(…)*Yaşlılar, Devletçe korunur, Yaşlılara Devlet yardımı ve sağlanacak diğer haklar ve kolaylıklar kanunla düzenlenir" i*fadesiyle, yaşlılar, dezavantajlı/kırılgan gruplar içinde sayılmış ve çıkarılacak özel kanunlarla korunacakları hüküm altına alınmıştır. Bu çerçevede yaşlılarla ilgili mevzuat, 2022 Sayılı "65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz Ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun", 2828 Sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu, 5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, 3294 Sayılı, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu vb. gibi kanunlar sıralanabilir.

Bu çalışmada Türkiye'de yaşlılarla ilgili mevzuat çerçevesinde yaşlı kavramı tanımlanacak ve yaşlılarla ilgili sosyal politikalar değerlendirilecektir. Yaşlılarla ilgili kamu ve özel sektör kurum ve kuruluşların görev ve sorumlulukları da incelenecek ve güncel gelişmeler ışığında yaşlılarla ilgili sosyal politikaların geliştirilmesine yönelik önerilerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yaşlılık, sosyal politika, yaşlılarla ilgili mevzuat, aktif yaşlanma

1. GİRİŞ

Tüm dünyada yaşlı nüfus artmakta olup ülkemiz de yaşlanan ülkeler sınıfına girmiştir. Yaşlılık, insan hayatının ömür döngüsü içinde son dönemlerine denk gelmektedir. Yaş ilerledikçe, vücudun yenilenme hızı da yavaşlamakta ve başta bir takım sağlık sorunları olmak üzere bir dizi problemler ortaya çıkmaya başlamaktadır.

Yaşlılıkta ortaya çıkan sorunları temelde sağlık, bakım, beslenme, yalnızlık sorunları şeklinde sıralamak mümkündür. Bunun yanında sosyo-kültürel sorunlar, ekonomik sorunlar, biyoloik ve psikolojik sorunlar ve yaşlı istismarı sorunundan da söz etmek mümkündür (Koçak, 2022: 47-52). Sosyal devlet ilkesi gereği devlet bu sorunlara çözüm üretebilecek sosyal politikalar üretmek zorundadır. Bu çerçevede yaşlılık tanımları yapılmakta ve kurum ve kuruluşların yaşlılarla ilgili görevleri belirlenmektedir.

Bu çalışmada ilk olarak ilgili mevzuatta yer alan yaşlılık tanımlamaları üzerinde durulmaktadır. Daha sonra Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve yerel yönetimlerin yaşlılarla ilgili görev ve yetkileri kısaca özetlenmektedir. Daha sonra yaşlılarla ilgili sosyal politika ve hizmetlere değinilerek bu politikaların geliştirilmesi amacıyla önerilerde bulunulmaktadır.

2. SOSYAL POLTİKALAR VE MEVZUAT AÇISINDAN YAŞLILIK KAVRAMI

2.1. İlgili Mevzuatta Yaşlı Kavramı Tanımları ve Kapsamı

Genel kabul gören yaklaşım 65 yaş ve üzerindeki bireylerin yaşlı olduğunun kabul edilmesidir. Dünya Sağlık Örgütü'nün tanımı da "takvim yaşı"(kronolojik yaş) açısından 65 yaşla birlikte başlamaktadır. Buna göre, 65-75 yaş arası erken yaşlılık evresi, 75-85 yaş arası orta yaşlılık evresi ve 85 yaş ve üzeri ise ileri yaşlılık evresi olarak tanımlanmaktadır. Son yıllarda Dünya Sağlık Örgütü ve geriatri üzerine çalışan bilim çevreleri, takvim yaşı dışında biyolojik yaşlanma, sosyal yaşlanma, ekonomik yaşlanma, psikolojik yaşlanma, fizyolojik yaşlanma gibi kavramlar üzerinde de durmakta ve "aktif yaşlanma" açısından takvim yaşından ziyade diğer yaşlılık biçimlerinin önemli olduğunu vurgulamaktadır. Yaşlı bakım merkezleri için pasif yaşlanmayı çağrıştıran "huzurevi" kavramı yerine yatılı ve yatısız "ileri yaş kurumları" kavramı önerilmektedir (Tümerdem, 2006:195-196).

2022 Sayılı "65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz Ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun"da, adından da anlaşılacağı gibi yaşlılık 65 yaşını doldurmakla birlikte başlamaktadır. Belediyelerin toplu taşıma araçlarında ücretsiz seyahat hakkını düzenleyen 4736 Sayılı Kanun da aynı şekilde yaşlı tanımı bakımından takvim yaşı olarak 65 yaşını doldurmayı esas almaktadır. 2828 Sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu'na dayalı olarak çıkarılan ASHB Huzurevleri Yönetmeliği'nde 60 yaş ve üzeri huzurevine kabul edilirken, aynı Kanun'a dayanılarak çıkarılan Özel Huzurevleri

Yönetmeliği'nde ise bazı diğer şartlarla birlikte, 55 yaş ve üzeri özel huzurevlerine kabul edilebilmektedir.

2828 Sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu'nda "İhtiyacı Olan Yaşlı" kavramına yer verilmiştir. Buna göre İhtiyacı Olan Yaşlı, "*Sosyal veya ekonomik yönden yoksunluk içinde olup korunmaya, bakıma ve yardıma ihtiyacı olan yaşlı statüsündeki kişi"* olarak tanımlanmaktadır (md. 3). Aynı Kanun'un 21. Maddesinde *"Kurum, korunmaya, bakıma, yardıma ihtiyacı olan aile, çocuk, engelli ve yaşlılar ile sosyal hizmetlere ihtiyacı olan diğer kişileri tespit ve incelemekle görevlidir. Bu kişilerin Kuruma duyurulmasında ve incelemeye ilişkin olarak Kurum ile işbirliğinde bulunulmasında mahalli mülki amirler, sağlık kuruluşları ve köy muhtarları ile genel kolluk kuvvetleri ve belediye zabıta memurları yükümlüdürler"* hükmü yer almaktadır.

Huzurevleri İle Huzurevi Yaşlı Bakım Ve Rehabilitasyon Merkezleri Yönetmeliği'nde yaşlı kavramı *"60 yaş ve üzerindeki sosyal ve/veya ekonomik yönden yoksunluk içinde olup, korunmaya, bakıma ve yardıma muhtaç olan kişi"* (md. 4) olarak tanımlanmaktadır. Kamu Kurum Ve Kuruluşları Bünyesinde Açılacak Huzurevlerinin Kuruluş Ve İşleyiş Esasları Hakkında Yönetmelik'te ise yaşlı kavramı, *"sosyal veya ekonomik yönden yoksunluk içinde, korunmaya bakıma ve yardıma muhtaç yaşlı statüsündeki kişi* "(md. 4) şeklinde tanımlanmıştır. Özel Huzurevleri İle Huzurevi Yaşlı Bakım Merkezleri Yönetmeliği madde 4'te ise yaşlı kavramı, "*Sosyal, fiziksel ve moral desteğe ihtiyaç duyan, akıl ve ruh sağlığı yerinde olup, kuruluş bakımına ihtiyacı olan en az elli beş yaşındaki kişi"* olarak tanımlanmıştır. Bu yönetmelikte s**ağlıklı yaşlı,** "*Akıl ve ruh sağlığı yerinde olan, kendi öz bakımını bağımsız şekilde yapabilen, bulaşıcı hastalığı, alkol ve uyuşturucu madde bağımlılığı olmayan yaşlı"* şeklinde tanımlanmaktadır.

Söz konusu Özel Huzurevleri Yönetmeliğinde "özel bakım yaşlısı" kavramı da yer almakta ve tanımlanmaktadır. Buna göre **Özel Bakım Yaşlısı,** "*(...) diğer hizmet alan yaşlılara karşı herhangi bir olumsuz durum oluşturmadığı sağlık kuruluşlarının psikiyatri kliniklerinden alınacak huzurevi veya yaşlı bakım merkezinde kalmasında bir sakınca olmadığına dair tabip raporu ile tespit edilen ve bulaşıcı veya sürekli tıbbi bakım gerektiren bir hastalığı bulunmayan, (...) yaşlılığa bağlı demans, alzheimer gibi, ağır felçli, yatağa bağımlı veya özel bakımı gerektiren diğer hallerde, başkasının desteğine ihtiyaç duyan yaşlı"* şeklinde uzun bir şekilde ve özel olarak tanımlanmıştır.

5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ise yaşlılık sigortasından hareketle "yaşlılık aylığı" kavramına yer vermektedir. Yaşlılık aylığına hak kazanma (halk arasındaki deyimiyle "emekli olma") şartları arasında "kadınlarda 58, erkeklerde 60 yaşını doldurmuş olmak" bulunmaktadır. Bu yaş sınırları kadın ve erkekler için yıllar itibariyle kademeli olarak artacak ve 1/1/2048 tarihinden itibaren hem kadın hem de erkekler için 65 yaş olarak uygulanacaktır (md. 28)

2.2. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB) ve Yerel Yönetimlerin Yaşlılarla İlgili Görev ve Sorumlulukları

Anayasa'nın 10. Maddesinde düzenlenen eşitlik ilkesine göre, "*Çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz".* Yine Anayasa'nın 61. Maddesinde "(…)*Yaşlılar, Devletçe korunur, Yaşlılara Devlet yardımı ve sağlanacak diğer haklar ve kolaylıklar kanunla düzenlenir" i*fadesiyle, yaşlılar, dezavantajlı/kırılgan gruplar içinde sayılmış ve çıkarılacak özel kanunlarla korunacakları hüküm altına alınmıştır.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçişle birlikte Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı kuruluş ve teşkilatlanmasını, Bakanlıkların görev ve yetkilerini belirleyen 1 Sayılı "Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi"nde o zamanki adıyla Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın (şimdi Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı-ASHB) görevleri arasında yaşlılarla ilgili hususlar da yer almaktadır. Buna göre ASHB'nin görevleri arasında, *"Engellilerin ve yaşlıların her türlü engel, ihmal ve dışlanmaya karşı toplumsal hayata ayrımcılığa uğramadan ve etkin biçimde katılmalarını sağlamak üzere; belirlenen ulusal politika ve stratejilerin uygulanmasını koordine etmek, engellilere ve yaşlılara yönelik sosyal hizmet ve yardım faaliyetlerini yürütmek, bu alanda ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile gönüllü kuruluşlar arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak, (…)" (md. 65 1d fıkrası)* gibi görevler sayılmaktadır. ASHB Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü ise yine 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi md. 71'e göre, bu konularda ulusal politika ve stratejiler belirlemek ve ilke, usul ve standartları belirlemekle görevli ve yetkilidir.

ASHB (Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü), yaşlılarla ilgili olarak, yaşlılara sunulan sosyal hizmet modellerini geliştirmek, yaşlıların ve bakıma muhtaç engellilerin, yaşamlarını evlerinden ve sosyal çevrelerinden ayrılmadan sürdürebilecekleri sosyal desteklerin verilmesi için gerekli mekanizmaları kurmak, var olanları standardize etmek, uygulamaları takip etmek ve denetlemek, yaşlıların toplumla bütünleşmesine, statü ve rollerinin yeniden kazanımına, işlevlerinin artırılmasına, boş zamanlarının etkili bir biçimde değerlendirilmesine ilişkin mekanizmalar oluşturmak, vb. görev ve yetkilere sahiptir (md. 71).

Yerel yönetimlerde ise 5302 Sayılı İl Özel İdaresi Kanunu, "Hizmetlerin, vatandaşlara en yakın yerlerde ve en uygun yöntemlerle sunulması ve hizmet sunumunda engelli, yaşlı, düşkün ve dar gelirlilerin durumuna uygun yöntemler uygulanması"nı öngörmektedir (md. 6). İl Özel İdarsi'ne, "Yaşlılara, kadın ve çocuklara, engellilere, yoksul ve düşkünlere yönelik hizmetlerin yapılmasında ilde dayanışma ve katılımı sağlama, hizmetlerde etkinlik, tasarruf ve verimliliği artırmak amacıyla gönüllü kişilerin katılımına yönelik programlar uygulama" görevi de verilmektedir (md. 65).

5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu da Büyükşehir Belediyelerine *"Yaşlılar, engelliler, kadınlar, gençler ve çocuklara yönelik her türlü sosyal ve kültürel hizmetleri yürütmek, geliştirmek ve bu amaçla sosyal tesisler kurmak, meslek ve beceri kazandırma kursları açmak, işletmek veya işlettirmek (md.7-v)"* konularında görev ve yetki vermiştir..5216 sayılı Kanun'a göre, benzer şekilde,

Büyükşehirlerde, ilçe belediyelerinin de "*Yaşlılar, engelliler, kadınlar, gençler ve çocuklara yönelik sosyal ve kültürel hizmetler sunmak; mesleki eğitim ve beceri kursları açmak (md.7/2-d)* " şeklinde görevleri bulunmaktadır.

5393 Sayılı Belediye Kanunu 14. Maddesinde (Belediyeler) "*sosyal hizmet ve yardım, nikâh, meslek ve beceri kazandırma; ekonomi ve ticaretin geliştirilmesi hizmetlerini yapar veya yaptırır"* hükmünü getirmektedir. Bu maddenin devamında *"hizmet sunumunda engelli, yaşlı, düşkün ve dar gelirlilerin durumuna uygun yöntemler uygulanması*" sorumluluğu da Belediye yönetimine yüklenmektedir. Belediye Kanunu 77. Maddede ise sosyal hizmet ve yardımlara "gönüllü katılım" konusunda belediyelerin programlar geliştirebileceği ifade edilmekte ve yaşlı hizmetleri alanında da "gönüllülük" teşvik edilmektedir.

3. YAŞLILARA YÖNELİK SOSYAL POLİTİKA VE SOSYAL HİZMETLER

2021 Yılı itibariyle Türkiye genelinde 65 yaş ve üzeri nüfus, 8 245 124 olup toplam nüfus içindeki oranı %9.7'dir. Tek kişilik hane halklarında yaşayan yaşlı nüfusun her yıl artış gösterdiği görülmekte olup, en az bir yaşlı fert bulunan 6 milyon 112 bin 760 hanenin 1 milyon 561 bin 398'ini tek başına yaşayan yaşlı fertler, bu hanelerin %74,9'unu yaşlı kadınlar, %25,1'ini ise yaşlı erkekler oluşturduğu görülmektedir. Tek başına yaşayan kadın nüfusu, tek başına yaşayan erkek nüfusunun yaklaşık 3 katıdır. (ASHB, 2022: 73, 82).

Yaşlanmanın olumlu yönde seyredip seyretmediğinin göstergesi olarak aktif yaşlanma endeksi hesaplanmaktadır. Aktif yaşlanma endeksi topluma katılım, bağımsız sağlıklı ve güvenli yaşam, istihdam, kapasite ve aktif yaşama elverişli bir ortam olmak üzere bu dört alandan gelen puanları toplayan bir bileşik ölçek olarak 2012 yılından beri ölçülmektedir. 2018 yılında, 28 AB ülkesinde endeks değeri ortalama 35.7 olarak ölçülmüştür. İlk 3 sırayı sırasıyla İsveç, Danimarka ve Hollanda almıştır. Son 3 sırada ise Romanya, Hırvatistan ve Yunanistan yer almaktadır (AÇSHB, 2020: 93). Türkiye, 2014 yılında yapılan pilot çalışmada 28. Sırada yer alan Yunanistan'la aynı değeri paylaşmıştır. (Gürsoy-Çuhadar, 2020:380). Aktif yaşlanma endeksinde üst sıralara çıkabilmek için yaşlıların istihdam ve sosyal yaşama aktif bir şekilde katılabilmeleri gerekmektedir.

3.1. Kurumsal Bakım ve Barınma Hizmetleri

Kurumsal bakım ve barınma hizmetleri çerçevesinde ASHB, kamu kurumları/yerel yönetimler, dernek ve vakıflar ile özel sektör tarafından engelli ve yaşlıların bakımına yönelik işletilen kuruluşlar sayılabilir. Bu çerçevede, yaşlılar için huzurevleri, yaşlı bakım ve rehabilitasyon merkezleri, yaşlı yaşam evleri ve yaşlı hizmet merkezleri; engelli yaşlılar da dâhil engelli bireyler için de resmî veya özel bakım merkezlerinde bakım ve barınma hizmetleri verilmektedir.

Ayrıca sağlık bakanlığı tarafından sunulan evde sağlık hizmetleri ve yerel yönetimler ile kısmen özel sektör ve diğer dernek/vakıf yapılanmalarıyla sunulan evde bakım ve gündüzlü bakım hizmetleri de yaşlıların aile ortamında bakımını desteklemektedir.

2022 yılı Temmuz ayı itibariyle ASHB'na bağlı huzurevi sayısı 156 olup 17.285 kişilik kapasiteye sahiptir. Bu huzurevlerinde anılan tarih itibariyle 13.434 kişi barınmaktadır.

Çizelge-1: Bakanlık, özel, diğer kamu kur. ait huzurevi sayısı, kapasiteleri ve bakılan yaşlı sayısı

YATILI BAKIM HUZUREVLERİ 2022	HUZUREVİ SAYISI	KAPASİTE	BAKILAN KİŞİ SAYISI
Bakanlığa Bağlı Huzurevleri	166	17 285	13.434
Bakanlığa Bağlı Darülaceze (Yaşlı)	1	503	458
Diğer Kamu Kuruluşlarına Ait Huzurevleri	21	2 981	1 730
Özel Huzurevleri	263	17 191	12 11
TOPLAM	451	35.953	27.733
Bakanlığımıza Bağlı Huzurevleri Kapasitesine Dahil Olan Yaşlı Yaşam Evleri	5	24	15
Gündüz Hizmet Veren Kuruluşlar	37	642	538

Kaynak: AÇSHB Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2020.98; ASHB Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü 2022: 93

3.2. Yaşlılara Yönelik Sosyal Güvenlik Uygulamaları ve Sosyal Transferler

Bu başlık altında öncelikle 5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu kapsamında ödenen yaşlılık aylığı, emekli dul ve yetim aylıkları zikredilebilir. Bu kapsamda verilen aylıklar prim karşılığı olup yaşlılık aylığını hak eden sigortalılar ile onların hak sahiplerine ödenmektedir. SGK tarafından uzun vadeli sigorta kolları primi karşılığı olarak 2022 yılı Haziran ayı itibariyle aylık alan toplam pasif sigortalı ve hak sahipleri 13 824 426 kişidir (SGK, 2022).

2022 Sayılı Kanun kapsamında Muhtaç Yaşlı aylığı alan kişi sayısı 2021 yılı itibariyle 820.933 olup bu kapsamda karşılıksız olarak gerçekleştirilen transfer miktarı 7.459 milyon TL'dir. Eşi vefat eden yaşlı kadınlara da destek verilmektedir.

Yaşlı ve engelli evde bakım aylığı miktarı 2022 yılı Temmuz ayı itibariyle 3 340 TL'dir. Engelli evde bakım ücreti desteğinden yararlandırılan engellilerin yaklaşık 3'te 1'lik önemli bir kısmı da yaşlılardan oluşmaktadır Evde bakım ücreti desteği ile bakım verenlerin baktıkları yakınlarının kişisel bakımlarını sağlamaları ve destek vermeleri hedeflenmektedir. "Bakıma

Muhtaç Özürlülerin Tespiti Ve Bakım Hizmeti Esaslarının Belirlenmesine İlişkin Yönetmelik" çerçevesinde evde bakım yardımı alınabilmesi için üç temel şart bulunmaktadır:

1. Engelli olan bireyin ilgili hastanelerden engelliler için sağlık raporu alması ve bu raporda engellinin ağır engelli ve en az %50 seviyesinde engelli olması şarttır.
2. Engelli olan bireyin kendi temel ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanması, bakıma muhtaç olması ve bunun görevliler tarafından tespit edilmesi gerekmektedir.
3. Engellinin bulunduğu hanede yaşayan kişi başına düşen net gelir asgari ücretin 2/3'ünün altında olmalıdır.

Engelli için bakım verecek kişinin öncelikle akrabası olması beklenmekle birlikte vasi vb. akraba olmayanlar da bakım verebilmektedir. Engelliye bakacak kişiyle engellinin yakın olması, en az 8 saat fiili bakımın gerçekleştirilmesi, gerektiğinde 24 saat bakım verilebilmesi de beklenmektedir (AÇSHB, 2020: 93).

3294 Sayılı, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu kapsamında *"fakruzaruret içinde ve muhtaç durumda bulunan kanunla kurulu sosyal güvenlik kuruluşlarına tabi olmayan ve bu kuruluşlardan aylık ve gelir almayan vatandaşlar ile geçici olarak küçük bir yardım veya eğitim ve öğretim imkânı sağlanması hâlinde topluma faydalı hâle getirilecek, üretken duruma geçirilebilecek kişiler"*e destek sağlanmaktadır. 5510 sayılı Kanun kapsamındaki sağlık yardımları da bu kapsamdadır. Türkiye genelinde özellikle yaşlı yoksullara SYDV'ler tarafından düzenli ve anlık yardımlar verilmektedir. Evi olmayanlara konut yardımı gibi destekler de sağlanmaktadır.

Muhtaç yaşlıların Genel Sağlık Sigortası primleri devlet tarafından ödenerek sağlık hizmetlerinden ücretsiz faydalandırılmaktadır. "Ücretsiz Veya İndirimli Seyahat Kartları Yönetmeliği"ne göre yaşlı bireyler ile engelli ve engelli refakatçileri, gazi ve şehit yakınları, malüller, sporcular vb. bireyler için şehir içi, şehirlerarası, otobüs, metro, tramvay, vapur, tren ve uçak gibi ulaşım araçları indirimli ya da ücretsizdir. ASHB Sosyal Ekonomik Destek Yönetmeliği kapsamında da yaşlı vatandaşlara ekonomik ve sosyal destekler sağlanmaktadır. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün de maddi destek hizmetleri söz konusudur.

3.3. Diğer Uygulama ve Hizmetler

Yaşlılara yönelik olarak emeklilik yaşının kademeli olarak artırılmasına yönelik düzenleme mevcuttur. Sağlık Bakanlığı tarafından Evde Sağlık Hizmetleri kapsamında yaşlı vatandaşların periyodik muayene ve sağlık bakımları kendi evlerinde gerçekleştirilmektedir. Böylece hem hastane ortamının olumsuz ve sıkıcı ortamından yaşlılar uzak kalmakta hem de kronik

hastalıklar bakımından moral ve motivasyonları daha yüksek olmakta ve daha savunucu olmaktadırlar.

Aktif yaşlanmaya yönelik olarak Bakanlık tarafından strateji belgesi hazırlanmıştır. Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Dairesi Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan Yaşlı Destek Programı (YADES) projesi kapsamında yerel yönetimlerle işbirliği içerisinde çeşitli alt proje ve uygulamalar gerçekleştirilmektedir. Yerel yönetimlerin evde sosyal destek, sosyal yardım vb. gibi hizmetleri söz konusudur.

ASHB Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü koordinesinde üniversiteler bünyesinde 60+Tazelenme Üniversitesi Projesi geliştirilmiş olup aktif ve sağlıklı yaşlanma temelinde hayat boyu öğrenme ilkeleri çerçevesinde yaşlılara yönelik programlar geliştirilmektedir. Temmuz 2022 itibariyle, Türkiye genelinde farklı illerde 9 farklı üniversitede Tazelenme Üniversitesi projesi yürütülmektedir (ASHB Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2022).

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü bünyesinde Yaşlı Refahı Dairesi Başkanlığı kurulmuştur. Bu daire başkanlığı, gündemine yaşlıların istihdam ve sosyal güvenlik sorunlarının çözümünü almıştır. Söz konusu daire başkanlığı bünyesinde Aktif ve Sağlıklı Yaşlanma Birimi de kurulmuş olup bu konuda çalışmalar yapmak üzere görevlendirilmiştir (ASHB, 2022)

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Yaşlılarla ilgili mevzuat incelendiğinde sosyal güvenlik ve sosyal yardımlarla ilgili mevzuatta 65 yaş temel alınırken koruma ve bakımla ilgili mevzuatta ise yaş sınırı 55 yaşa kadar inmektedir. Koruma ve bakım hizmetleri bakımından erken yaşlanma olgusu dikkate alınmaktadır. Bunun yanında son zamanlarda kronolojik tanımlama dışında sosyal-psikolojik açıdan yaşlı tanımlamalarına da yer verilmektedir.

Yaşlı nüfus oranı %8'in üzerine çıkan ülkeler yaşlanan ülkeler kategorisine dahil edilmektedir. Bu çerçevede 2019'da %9.1 olan yaşlı nüfus oranı 2021'de %9.7'ye çıkmıştır. Dolayısıyla hızla yaşlanan ülke görünümü arz ediyoruz. Aktif, sağlıklı ve başarılı yaşlanma gibi kavramların mevzuatımızda da yer alması ve yaşlanan nüfus uygun yeni politikaların hayata geçirilmesi gerekmektedir. Bunun dışında karşılıksız sosyal yardımların genel bütçe içindeki payının azaltılabilmesi için aktif işgücü politikalarının kapsamının genişletilmesi ve tarım başta olmak üzere tüm sektörlerde kayıtlı çalışmayı özendirecek programlar geliştirilmelidir.

Yaşlı nüfusla ilgili diğer önemli bir sorun olan tek başına yaşayan ileri yaşlı nüfusun başta yalnızlık olmak üzere, beslenme, bakım ve temizlik sorunlarının çözülmesine yönelik

politikaların geliştirilmesi de öncelikli konulardan biridir. Bir Senegal deyiminin söylediği gibi, yoksul, yalnız olan kimsedir. Bizdeki ifadesiyle de Yalnızlık Allah'a mahsustur.

Yaşlılarımızın toplumsal hayata ve beşeri sermayeye daha fazla kakı yaptıkları sosyal ve ekonomik ortamların oluşturulması temennisiyle tüm yaşlılarımıza uzun, sağlıklı ve aktif yaş almalar dilerim.

KARADENİZ 10. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
SAMSUN
17 - 18 EYLÜL 2022

KAYNAKLAR

2022 Sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz Ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun,

2828 Sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu,

3294 Sayılı, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu

5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu

AÇSHB Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, (2020). Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni, 2020 Nisan, https://ailevecalisma.gov.tr/media/47370/istatistik-bulteni_nisan2020.pdf (08.07.2020)

ASHB Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, (2022). Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni, Temmuz 2022, https://www.aile.gov.tr/media/115108/eyhgm_istatistik_bulteni_temmuz2022.pdf (10.09.2022)

ASHB, (2022), https://www.aile.gov.tr/eyhgm/sayfalar/teskilat-yapisi-yasli-refahi-dairesi-baskanligi-gorevleri/ (10.09.2022)

ASPB, (2018). Türkiye'de Yaşlılara Yönelik Hizmetler, Kurumsal Yaşlı Bakımı Ve Kurumsal Yaşlı Bakımında İllerin Durumu https://www.aile.gov.tr/media/9323/kitaptuerkiyede-yaslilara-yonelik-hizmetler-kurumsal-ya%C5%9Fl%C4%B1-bak%C4%B1m%C4%B1-ve-illerin-durumu2018.pdf (10.09.2022)

Gursoy-Cuhadar, S. (2020). Yaşlanan nüfusa çözüm önerisi olarak aktif yaşlanma yaklaşımı: eleştiriler ve olası endeks için Türkiye önerileri. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 79, 361-397. https://doi.org/10.26650/jspc.2020.79.0004 (10.09.2022).

Koçak, Orhan (2022), Aktif ve Sağlıklı Yaşlanma, İstanbul Üniversitesi AUZEF Ders Notu, İstanbul.

SGK, (2020). Sosyal Güvenlik Kurumu İstatistik Yıllığı Aylık Ve Gelir Alan İstatistikleri 2019, http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/kurumsal/istatistik/sgk_istatistik_yilliklari (09.09.2022)

Tümerdem, Yıldız, (2016). Editöre Mektup: Gerçek Yaş, Turkish Journal of Geriatrics 2006; 9 (3): 195-196 http://geriatri.dergisi.org/uploads/pdf/pdf_TJG_310.pdf (05.09.2022)

İTTİHAT VE TERAKKİ DÖNEMİ TÜRK ALMAN SİYASİ İLİŞKİLERİ (1908 – 1914)

Yasin BEKARCA[1]

Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi ORCID: 0000-0003-4682-033

ÖZET

Almanya (Prusya) ile Osmanlı İmparatorluğu arasında ilk ilişkiler 1701 yılında Prusya Krallını tebrik amaçlı Osmanlı elçilerinin ziyareti ile başlar. Prusya ve Osmanlı İmparatorluğu ortak çıkarları doğrultusunda belli dönemlerde birlikte hareket ederler. II. Abdülhamid döneminde ise bu ilişkiler zirveye ulaşmıştır. Bu çalışmada 1908 – 1914 yılları arasındaki Osmanlı – Almanya siyasi ilişkileri ele alınacaktır. Meşrutiyet'in tekrar ilan edilmesi ile birlikte Osmanlı Devleti'nin yönetiminde İttihat ve Terakki büyük oranda söz sahibi olmuştur. İttihat ve Terakki döneminin ilk yıllarında dış politikada İngiltere ve Fransa yanlısı bir politika izlenirken , 1910 yılından itibaren giderek artacak şekilde Almanya ile Osmanlı devleti arasında ilişkiler gelişmeye başlar. Çalışmada ilgili literatür başlığı altında dönemin gazeteleri incelenerek ve akademik kaynaklardan faydalanılarak belirtilen tarihler arasındaki iki ülke arasındaki siyasi ilişkiler irdelenecektir. Çalışma sonucunda o zamana kadar görülmüş en büyük savaşa birlikte giren bu iki ülke arasındaki ilişkilerin yüzeysel birkaç madde ile açıklanamayacak kadar derin olduğu sonucuna varılmıştır. Bu ittifak başta siyasi olmak üzere ekonomik , askeri , dini gibi pek çok alandaki çıkarlara dayanmaktadır. Dönemin uluslararası koşulları göz önüne alındığında birlikte hareket etmek dışında pek seçenek de bulunmadığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İttihat ve Terakki , Osmanlı İmparatorluğu , Alman İmparatorluğu , Siyasi İlişkiler , Prusya

.

1. GİRİŞ

Türkler ile Almanlar arasındaki ilişkilerinin tarihinin 300'lü yıllara kadar uzandığını bilmekteyiz. Bununla birlikte ilk Türk – Alman ilişkileri ne zaman başladı? Sorusuna net yanıt vermemiz mümkün değildir. Alman ile Türklerin kavimler göçü ile Avrupa'ya kadar ulaşan hunların karşılaştığı kavimlerden birisi de germenler olmuştur. İlk ilişkilerin bu dönemden itibaren başladığı düşünülmektedir. Bu çalışma İttihat ve Terakki Dönemi (1908 – 1914) Almanya ile olan siyasi ilişkileri ele alması nedeniyle ilk dönem Türk – Alman ilişkilerinin seyri konusunda bir inceleme içermemektedir. Prusya'nın kurulmasından(1701) İttihat ve Terakki döneminin başlangıcına (1908) kadar konunun daha iyi anlaşılabilmesi için bir özet geçilecek , daha sonrasında asıl konumuz olan 1908 – 1914 arasındaki 6 yıllık dönemde gelişen siyasi ilişkiler anlatılacaktır. Bu iki konu arasında ittihatçıların düşünce yapılarını , faaliyetlerini ve içinden geçtikleri süreçleri anlamamız için ittihatçıların iktidara geçinceye kadar yaşadıklarını anlatan kısa bir bölümümüz mevcuttur.

[1] Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi , Cumhuriyet Tarihi YI Öğrencisi

Cihan harbine birlikte giren bu iki ülkenin ilişkileri ele alınırken genellikle Enver Paşa'nın Alman hayranı olduğu ve imparatorluğu savaşa sürüklediği gibi bir takım eksik ve yanlış bilgilerle ele alınır. İşin aslına baktığımız zaman Osmanlı İmparatorluğu'nun ittihat ve terakkiden öncesine dayanan uzun bir ilişkisinin var olduğunu görürüz. Almanlar ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ilişkiler imparatorluğun son 10-20 veya 30 yılına ait bir konu değildir. Osmanlı İmparatorluğu ile Almanların en az iki yüz yıl öncesine dayanan bir siyasi ilişkileri söz konusudur. Bu ilişkiler zaman geçtikçe daha iyi hale gelmiştir. Dünya siyasetinde gelişen olaylar ve iki ülkenin çıkarları birlikte hareket etmeleri için adeta teşvik etmiştir. Sultan II. Abdülhamid döneminde Osmanlı İmparatorluğu ile Alman İmparatorluğu arasında ilişkiler zirve noktasını görmüştür. Tarihte eşi benzeri görülmeyen bir olay bir Avrupalı hükümdarın Osmanlı padişahını ziyaret etmesi bu dönemde iki kez yaşanmıştır.

İttihat ve Terakki Almanlar ile nefretten doğan aşk tarzı romanlara konu olabilecek derecede garip bir ilişkiye sahip olmuştur. İttihat ve Terakki'nin bürokrat kesimi Paris , Londra gibi şehirlerde eğitim almışlardı. Bu nedenle çoğu İngiliz ve Fransız hayranıyken Almanya'dan pek hoşlanmazdı. Yine İttihat ve Terakkinin askeri kanadı yıllarca Alman Askeri heyetlerinden eğitim almaları sebebiyle Almanlara karşı sempati beslemekteydiler. 1. Dünya savaşına giden süreçte İtilaf bloğunun Osmanlı İmparatorluğunu dışlaması dolayısı ile İttihatçılar istemeye istemeye Almanların kucağına düşmüştür. İttihatçılar Almanya varken veya Almanya yokken farketmeksizin İmparatorluk topraklarını korumak için büyük bir savaşa girişmek durumunda olduklarının farkındaydı. Onlar bu iki seçenek arasından Almanya ile birlikte bu mücadeleyi vermeyi seçtiler fakat başarısız oldular.

2. İTTİHAT VE TERAKKİ ÖNCESİ TÜRK ALMAN İLİŞKİLERİ

18. yüzyıla girerken Osmanlı İmparatorluğu Avrupa'yı daha yakından tanımak istemiştir. Bunun için Avrupa'nın çeşitli başkentlerine elçilikler açmışlar ve bu elçilerden düzenli raporlar istemişlerdir. Osmanlı'nın Avrupa'yı daha yakından tanıma girişimlerinden bir tanesi de 18 ocak 1701 tarihinde gerçekleşen Prusya Ziyareti olmuştur. 1. Friedrich daha sonradan Prusya'ya dönüşecek krallığın ilk kralı olmuştur . Asım Said Efendi ve 15 kişiden oluşan bir Osmanlı heyeti krallığını kutlamak için 1. Friedrich'i ziyaret etmiştir. 1721 yılında ise Osmanlı İmparatorluğuna Prusya Tarafından bir ziyaret gerçekleşmiştir. Böylece Osmanlı İmparatorluğu ile Almanlar arasındaki ilişkiler gelişmeye başlamıştır.

1755 yılında Prusya ilk kez resmi bir elçiyi İstanbul'a yollamıştır. Prusya'nın bu elçiliği açmasının nedeni ise Prusya'nın Rusya ve Avusturya tarafın tehdit ediliyor olmasıdır. Yeni kurulan bir krallık olan Prusya , Avusturya ve Rusya ile arası kötü olan Osmanlı Devletinin kendine yardımcı olabileceğini düşünmektedir. Avusturya ve Rusya'nın kurduğu ittifaka 1756 yılında Fransa katılacaktı. Prusya'nın 3 devlete karşı tek başına mücadele edebilmesi mümkün değildi .

II. Friedrich Osmanlı'nın Rusya ve Avusturya'ya gerekirse güneyden saldırabileceğini böylece savaşın nispeten kolay geçebileceğini düşünüyordu. İki devletinde ortak düşmanlara

sahip olmaları ittifak yapmalarını kolaylaştırıcı bir neden olarak görülmekteydi.[2] 1790 yılına kadar Osmanlı İmparatorluğu ile Prusya arasında defalarca kez ittifak görüşmesi gerçekleştirilmiş ancak bir sonuca varılamamıştı. Bu anlaşmanın gerçekleşememesinin nedenlerine baktığımızda temel olarak iki neden söylemek mümkündür. 1770 yılı öncesi Osmanlı İmparatorluğu Prusya ile ittifak yapıp savaşlar peşinde koşmak istemiyordu. İmparatorluk uzun süren savaşlar sonucu zaten yıpranmış ve ülke içinde pek çok sorunla boğuşmaktaydı. Bu dönemde devlet adamları uzun süreli bir barışın devletin toparlanmasını sağlayacak yegane unsur olarak görmekteydi. 1770 yılına geldiğimizde ise Kırım Rusya tarafından işgal edilmişti. Bu tarihten itibaren Osmanlı devlet adamlarının Prusya ile ittifak'ın gerçekleştirilebilmesi için ön koşulu Kırım'ın geri alınmasıdır. Prusya ise bu teklife sıcak bakmamaktadır. Rusya hem çok güçlü bir devlettir hem de coğrafi olarak çok geniş bir coğrafyaya yayılmış durumdadır. Rusya orduların yenilgiye uğratılması dahi kolay değilken coğrafi olarak Prusya'ya çok uzak kırımın alınması imkansıza yakın bir meseledir. Kırım'ın alınması için güçlü bir donanmaya ihtiyaç varken Prusya böyle bir donanmaya sahip değildir. kara ordusuyla Kırıma yapılacak sefer aylarca sürecek ve bu esnada Prusya toprakları savunmasız kalacaktı. Osmanlı Devleti'nin ise gözü Kırım'dan başka bir şey görmüyor , Kırım yoksa ittifak anlaşması da yok şeklinde sert tavır alıyordu.

Prusya'nın Osmanlı İmparatorluğuna yolladığı Heinrich Friedrich Von Diez'e Osmanlı devlet adamlarını ikna edip Prusya ile ittifak anlaşması imzalaması için Berlin'den baskı yapılıyordu. Bu baskılara daha fazla dayanamayan Diez Prusya'nın asla kabul etme dediği Kırım'ın geri alınması konusunu kabul etmişti. Gönülsüzce de olsa Osmanlı İmparatorluğu ile Prusya arasında 1790 yılında ittifak anlaşması imzalandı. Bu oldu bittiyi Prusya kabul etmek zorunda kaldı ve bu mesele için çıkar yol aramaya başladı. Rusya seferi için kusursuza yakın bir hazırlık yapılmazsa bozgunun kaçınılmaz olduğunu bilen Prusya çok yönlü bir hazırlık yaptı. ilk olarak Avusturya ile anlaşma yapılıp Rusya'ya destek vermeyeceği yönünde teminat alındı. İkinci olarak 150 bin kişilik tam teçhizatlı Osmanlı Ordusu hazır edildi . Sonrasında İsveç ile anlaşılarak savaşa desteği sağlandı. İngiltere ile anlaşılarak 40 gemiyle bu savaşa destek sözü alındı.

Tüm bu hazırlıkların birer birer yok olması sonucu Almanya Rusya ile savaşa girmekten vazgeçti. Osmanlı ordusunun tam teçhizatlı hazır olması gerekirken orduyu denetleyen yetkililer ordunun yeterince hazır olmadığı yönünde rapor verdi. İsveç maddi sebepleri gerekçe göstererek savaşa katılamayacağını bildirdi. İngiltere'den beklenen gemiler İngiliz parlamentosunda muhaliflerin yoğun baskıları sonucu geri çekildi. Rusya ile şartlar olgunlaşmadan savaşa girme niyetinde olmayan Prusya da geri çekildiğini bildirdi. Böylece Osmanlı'nın Kırım sevdası umutsuz bir aşka dönüşürken ve Osmanlı – Prusya İttifağının da sonuna geliyorduk.

Fransa'da 18. yüzyılın sonlarına doğru bazı sorunlar ortaya çıkar. Bu sorunları Avrupalı devletler dikkate almazlar , hatta iç karışıklıklardan dolayı zayıflayacağını düşünüp sevinirler.

[2] Fahrettin Tızlak , Helmuth Von Moltke İsmi Etrafında Gelişen Osmanlı Alman İlişkileri , *Türk Alman İlişkilerine Farklı Disiplinlerden Bakış*, 1995 , s.13

Bu devletlerin öngöremediği şey ise bu karışıklar Napolyon'un doğum sancılarıydı. Napolyon'un ortaya çıkmasıyla Avrupa kendi için yıllarca sürecek kanlı savaşlar yaşayacaktı. 1815 Waterloo Savaşında Napolyon kesin olarak yenilinceye kadar Avrupa'nın yarısını işgal etmişti.[3] Napolyon'un ele geçirdiği topraklar arasında Prusya da vardı . 1806 yılında bu olay üzerine Osmanlı-Prusya ilişkileri neredeyse sona ermişti. Prusya'nın İstanbul Elçiliği ise 1807 yılında kapanmıştır.[4] Waterloo savaşı sonrası Napolyon , 1821 yılında vefat edeceği Saint Helena Adasına sürgün edilmiştir.

1815 yılında Prusya-Osmanlı ilişkileri tekrar başlamıştır. Sultan II. Mahmut döneminde işlevini artık yerine getiremeyen Yeniçeri Ocağı kaldırılırken yeni kurulan ordunun eğitimi için Prusya'dan yardım istenmiştir. Bu talep üzerine Moltke başkanlığında Prusya'dan bir Askeri heyet yollanmıştır. 1839 yılına kadar Osmanlı Ordusunun eğitimiyle ilgilenen Moltke 1839 tarihinde geri çağırılmıştır. Bu geri çağrılmada Osmanlı ordusunun Nizipteki yenilgisi'nin etkili olduğunu söylemek mümkündür. Molteke'den sonra Osmanlı ordusunda Prusyalı askerler görev yapmaya devam etmiştir.

1854 yılında Rusya'nın Eflak ve Boğdan'ı işgal etmesi üzerine Kırım Savaşı başlar. İngiltere ve Fransa Rusya'nın bu işgalini görmezden gelemez ve Osmanlı Devletine destek amaçlı savaşa katılır. Osmanlı ile arası Avrupa'da en iyi devlet olan Prusya'nın da savaşa Osmanlı safında katılması beklenir. Beklentilerin aksine Prusya bu savaşa katılmaz. Kral IV. Wilhelm Rusya'ya savaş açılmasının Prusya'ya bir katkısının olmayacağını söyleyerek tarafsız kalmayı tercih eder. Aslında Prusya'nın tarafsız kalması Rusya'nın istediği birşeydir. 1870 yılında başlayan Prusya – Fransa Savaşında bu kez Rusya Prusya lehine bir tarafsız kalacaktır. 1871 yılında ise Prusya Kralı I.Wilhelm kendisini Alman İmparatoru ilan etmesiyle Alman İmparatorluğu kurulacaktır .[5]

1876 tarihinde II. Abdülhamid tahta geçmiştir. Sultan Abdülhamid'in ilk büyük sınavı 93 harbinde alınan bozgun olmuştur. Bu savaş Osamnlı ordusunun ne kadar kötü durumda olduğunun ortaya çıktığı bir savaştı. Sultan II. Abdülhamid acilen orduya yeni bir düzen ve disiplinin getirilmesi gerektiğini görür. Bunun için ilk önce Fransa'dan askeri heyet talep edilir ancak Yunanistan'a askeri heyet yollayan Fransa , Osmanlı İmparatorluğuna askeri heyet yollamayı reddeder. Fransa'dan eli boş dönen II. Abdülhamid mecburen Almanya'dan askeri heyet talep edilmiştir.[6]

1888 yılında II. Wilhelm'in (1888 – 1918) imparator olmasıyla daha agresif ve yayılmacı bir politika olan ''Weltpolitik''i benimsemiştir. II. Wilhelm'e göre Bismarc'ın politikası

---

[3] Enver Ziya Karal , ''I. Meşrutiyet Devri Siyasi Olayları''. *Osmanlı Tarihi* . Ankara , 2005, Türk Tarih Kurumu Yayınları , C :8 , s . 22

[4]Mustafa Albayrak , Osmanlı-Alman İlişkilerinin Gelişimi Ve Bağdat Demiryolu'nun Yapımı . *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma Ve Uygulama Merkezi Dergisi* , 1995 , C :6, s. 1-38

[5] Beydilli , Kemal. "Prusya" , *Dia* .1989 , Sayı: 34, s . 354-358

[6]Şayan Ulusan , Kazım Karabekir'in Eserlerinde Almanlar Ve Almanya , *Cbü Sosyal Bilimler Dergisi* , 2016 , C :14 (1) , s. 303

sürdürülebilir değildi. Almanya'nın ise hızla artan nüfusu ve ihtiyaçlarını karşılayacak topraklara ihtiyacı vardı. Tıpkı İngiltere , Fransa gibi hammadde sağlayabileceği ve ürünlerin, satabileceği dünyanın farklı köşelerinden topraklara ihtiyacı vardı. Ayrıca hızla gelişen sanayi içinde kaçınılmaz olarak hammaddeye ihtiyaç vardı. Weltpolitik ile Avrupa'ya sıkışmış , hayatta kalmak için denge politikasına muhtaç Almanya'nın yerini saldırgan , sömürge arayan ve poltikalarını buna göre şekillendiren bir Almanya gelmiştir [7]

Almanya bunu arzulasa da bu politikasını gerçekleştirebilmek için çok büyük bir sorunu vardır. Almanya'nın dünyada sömürgeler elde edebilecek ve bu sömürgeleri elinde tutabilecek güçlü bir donanması yoktur. Dünya üzerinde var olan sömürge topraklarının çoğu zaten İngiltere , Fransa gibi sömürge işine çok uzun yıllar önce giren ülkeler tarafından kapılmıştır. Dünya'daki bu sömürge pazarından pay alacak kadar güçlü donanma kurmak ise inanılmaz bir maddi güç istemektedir. Bu nedenle Almanya İngiltere ve Fransa gibi klasik saldırgan sömürge anlayışı yerine ülkeler üzerinde nüfuz oluşturarak barışçıl yollarla sömürme yoluna gitmiştir. Almanya'nın Osmanlıya ilgi duymasında öne çıkan nedenlerden birisi de Osmanlı İmparatorluğunun Almanya'nın yeni sömürge modeline neredeyse kusursuz uyuyor olmasıdır.

H. Bayram Soy Almanya'nın bu ilgisini şöyle özetlemiştir *'' '1. Osmanlı toprakları Alman ihraç sanayi ürünleri için geniş bir Pazar niteliğindeydi; II. Anadolu, bir yandan Alman dokuma sanayinin en önemli hammaddesi olan pamuğa, diğer yandan gıda maddelerine ve tahıla olan ihtiyacını karşılayacak kapasitedeydi; 3, İmparatorluk topraklarının bakır , krom, kurşun ve petrol gibi maden yatakları Alman endüstrisinin ihtiyaçlarını karşılayacak kapasitedeydi; 4. stratejik bir konumda olan Osmanlı toprakları ile Almanya arasında karayolu bağlantısı kurulmasıyla, hem İngiltere'nin deniz ablukası ortadan kaldırılıyor, hem de Almanya'nın Rusya ve İngiliz sömürgelerini kolayca, vurmasını sağlıyordu; 5. Türkiye'ye gönderilen Alman askeri uzmanları sayesinde Alman sanayicileri, demiryolları ve silah bağlantılarına dayanarak, Türkiye'deki önemli noktaları denetim altında bulundurabilirlerdi; 6. Zayıf ve yıkılmakta olan bir imparatorluk konumunda olan Osmanlı İmparatorluğu, Alman yardımları ve etkisi Sayesinde kısa sürede ele geçilebilirdi.''*[8]

Sultan II. Abdülhamid , 4 Ağustos 1888 tarihinde Kayser II. Wilhem'in tahta geçişini kutlamak için çeşitli hediyeler ve bir tane tebrik mektubunu Almanya'ya yollamıştır. Bu mektup iki lider arasındaki dostluğun ve iki ülke ilişkileri en düzeye taşıyacak ilk basamak olacaktı. Bu dostluk iki lider arasındaki mektuplaşmalar ve Kayser II. Wilhelm'in doğuya yaptığı iki gezi sırasında İstanbul'a gelerek Sultan II. Abdülhamid'i ziyaret etmesiyle pekişecektir.
Kaiser'in ilk İstanbul ziyareti 1889 yılında gerçekleşecekti. Ziyaret öncesinde elçilikler aracılığı ile yapılacak gezinin detayları Sultan II. Abdülhamid'e bildirilmişti. Kayser'in İstanbul'a geleceği haber alındıktan sonra İstanbul'da ve Yıldız sarayında geniş çaplı bir hazırlık yapılmıştır. Bu hazırlıklar için 100.000 kuruşluk bir bütçe ayrılmış , bozuk yollar tamir edilmiş

[7]Reyhan Avcı, Sömürünün Ulaşım Aygıtları: Bağdat Demiryolu Özelinde Alman Emperyalizmi , *Mukaddime Dergisi* , 2016 , C : 6 (2) , s . 267
[8] Hacı Bayram Soy , Anadolu Ve Bağdat Demiryolu Çerçevesinde Osmanlı-Alman Yakınlaşması , *Yeni Türkiye Dergisi* , 2000 ,C : 31 . s .310

ve sokakların onarılmış , hasarlı binaların tamiratı gerçekleştirilmiş ve çevre düzenlemeleri yapılmıştır.[9]

Alman İmparatoru II. Wilhelm ve maiyeti 1 Kasım 1889'da Çanakkale'ye giriş yapıyordu. Kaiser ve eşi , önce Yunan Veliahdı Prens Konstantin'in evlilik törenlerine katılma biyetiyle deniz yolculuğunu tercih etmişlerdir .II. Wilhelm'i karşılamak için bir heyet hazırlanmıştı. Bu heyet Kaiser'i karşılamak için Sultaniye Vapuru ile birlikte denize açıldı. Wilhelm'in gemisine yanaşarak , Sultaniye Vapurunun kendisini istanbula götürmek için hazır olduğunu bildiriliyordu. II. Wilhelm ise bu teklifi reddederek kendi gemisi ile İstanbul'a ulaşmayı tercih etmişti. II. Wilhelm 2 Kasım 1889 Cumartesi günü sabah saat 06.00 civarında İstanbul'a ulaşmıştı. Sultan II Abdülhamid , Kayser II. Wilhelm'i Dolmabahçe rıhtımında karşılamıştır. Kayser'in ziyareti şerefine 21 pare top atışı gerçekleştirilmiştir.

İlk defa bir Avrupalı hükümdar Osmanlı devletini ziyarete geliyordu. İki hükümdar Dolmabahçe rıhtımında kısa bir selamlaşma süreci geçirmiş daha sonra gösterişli karşılama ekibiyle birlikte Dolmabahçe sarayına geçmişlerdir. Dolmabahçe sarayından sonraki ziyaret yeri yıldız sarayı olmuştur. Yol boyunca sağlı sollu dizilmiş üniformalı askerler ve onların arkasında ise meraklı halk bulunmaktaydı. Halk coşkulu bir biçimde İmparator'a ve Sultan'a tezahürat yapmaktaydı. Kaiser ve maiyetinin konaklaması için Şale köşkü hazır edilmişti. Misafirler bir süre Şale kökünde dinlenip , kahvaltı yaptıktan sonra iade i ziyaret için yıldız sarayına , II. Abdülhamid'in huzuruna gitmişlerdir. Kaiser ziyareti süresince Protestan Kilisesi, Topkapı Sarayı, Müze-i Hümayun (İstanbul Arkeoloji Müzesi), Sanayi-i Nefise ve Harbiye Mekteplerini, Ayasofya ve Süleymaniye camileri gibi İstanbul'un önemli tarihi yerlerini gezmiştir. Kaiser'in İstanbul'da geçirdiği son gün 6 Kasım Çarşamba günüydü. Kaiser İstanbul'dan ayrılmadan önce Sultan II. Abdülhamid Şale Köşkünde Kaiser'e çeşitli hediyeler takdim etmiştir. Kayser ise Sultan'a Großkomtur kolyesini hediye etmiştir. Kayser'in İstanbul'daki son gecesinde Dolmabahçe sarayında veda yemeği yenildi. Yemekten sonra İmparator ve maiyeti sandallar ile gemilerine doğru yola çıktı. Kiaser'i karşılayan heyet Kaiser'i uğurlamak için de görevlendirilmişti . Çanakkale'de kendisini bekleyen Alman Donanmasına ulaşan Kaiser buradan II. Abdülhamid'e bir telgraf çekererek teşekkürlerini bildirdi. Kaiser İstanbuldan ayrılırken Sultan Abdülhamid ile yaptığı görüşmede Osmanlı topraklarında yapılacak demiryolları imtiyazının Almanlara verilmesini rica etmiştir [10]

Bu ziyaret ile Almanya'nın Osmanlı devletine olan nüfuzu hız kazanmıştır. Kayser'in bu ricasından sonra Ağustos 1890 yılında Alman İmparatorluğuna Osmanlı Devleti içinde ekonomik faaliyet göstermesine serbestlik tanıyan geniş imtiyazlar içeren bir ticari anlaşma imzalandı. Bu anlaşma imzalandıktan sonra Alman ticarethaneleri hızla yaygınlaşmaya başladı. Osmanlı Devleti içinde Alman okulları , hastaneleri hızla çoğaldı. Bunlara ek olarak Almanya

[9] Cevat Şimşek , Almanya İmparatoru Iı. Wılhelm'in Osmanlı Devleti'ni Ziyaretleri , Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı , Yüksek Lisans Tezi , Ankara 2019 , s .55-56

[10] Cevat Şimşek , a.g.t, s. 55-80

Berlin – Basra arasına demiryolu yapma niyetindelerdi. Yapılacak bu demiryolu hem Osmanlı İmparatorluğuna büyük katkıları olacaktı hem de Almanyaya. [11]
Alman İmparatoru Kaiser II. Wilhelm 1898 yılında İkinci kez İstanbu'u ziyarete geliyordu. Bu kez ziyaret İstanbul'a ek olarak Hereke , Hayfa , Kudüs ve Şam II. Wilhelm tarafından gezi planına dahil edilmişti . Bu ziyaret dışarıdan görüldüğü gibi sadece trustik bir gezi değidi. Almanya'nın nüfuzunu daha geniş alanlara yaymak ve varolan nüfuzu sağlamlaştırmak amacıyla yapılacaktı.[12]

Bu ziyaret gazetelerin oldukça ilgisini çekmiş , tüm gazeteler neredeyse sadece bu konu hakkında konuşmaktaydı. Halkın da dilinden aylarca düşmeyecek bu gezi bahsedeceği bu gezi iki ülke arasındaki bağları kuvvetlendirecekti. Kaiser'in ilk ziyaretinde olduğu gibi, Kaiser İstanbul'a gelmeden hummalı bir hazırlık süreci yaşandı. ilk ziyarette olduğu gibi şale köşkü hazırlatıldı. Kaiser'in bu ziyaretine değer verildiği yapılan hazırlıklardan belliydi. En çok da Sultan Abdülhamid on yıl sonra Kaiser'i göreceği için heyecanlıydı ve titizlikle tüm hazırlıkları takip ediyordu. Sultan'ın emriyle Saray Başressam'ı Şale Köşkü'nde yer alan tabloları elden geçirdi. Kaiser ve maiyet'inin seveceği düşünülen tablolar önplana çıkartıldı. Şale Köşkünde döşemeciler yaldızcılar dekorcular nefes almadan almadan köşkü hazırlıyorlardı. Sultan II Abdülhamid ise Kaiser'in ziyaretine özel olarak 300 adet altın 1200 adet gümüş madalya bastırılması için emir vermişti.[13]

İlber Ortaylı Kaiser'in İstanbul ziyareti esnasında yaşanan karşıla töreni için sıradan bir karşılama töreni olmadığını kaiser'in bile kontrol edemediği abartlı bir tören ile karşılandığı tespitinde bulunur. İkdam Gazetesinde çıkan **'' Osmanlıların cesaret ve mertlik ve yüksek nitelikleri Almanlarda da vardır. Bu iki millet birbirinin adeta aynası olarak yaratılmıştır. Osmanlılar Alman ismini saygı ve muhabbet ile anarlar''** yazısı bu abartıya örnektir. [14]

Kaiser 5 gün süren İstanbul gezisi sonrasında Kudüs gezisi için İstanbuldan ayrılmıştı. Masum bir gezi olarak gösterilen bu ziyaretin amacı Wilhelm'in bölge halklarına yapacağı propagandadan fazlası değildi. Kaiser II. Wilhelm bir ''Süper Kahraman'' rolüne bürünerek yaptığı ziyarette bölge halklarına sizin ''Kurtarıcınız ve Koruyucunuz '' benim mesajı vermekteydi. 25 Ekim 1898 tarihinde yafa'ya ulaşan Kaiser Protestan ve Katolik Alman Kolonisi ile bir buluşma gerçekleştirdi. Yafa'dan sonraki adres Kudüs idi ve burada ruhani liderler ile bir toplantı gerçekleştirildi. Katoliklerin ruhani lideri Kardinal Piavi'ye Kaiser , Rother Adlerorden nişanını takdim etti. Kardinal Piavi yaptığı konuşmada Wilhelm'i kastederek kendisinin buradaki halklara ümit verdiğinden bahsetti. II. Wilhelm bu coğrafyada

[11] Enver Ziya Karal, a.g.e , s. 174-175
[12] Sibel Orhan, Alman İmparatoru II. Wilhelm'in Weltpolitik Siyaseti Çerçevesinde Osmanlı Topraklarını İkinci Ziyareti (1898) , *Journal Of History Culture And Art Research* , 2018 ,C : 7(5), s. 654.
[13] İlona Baytar , *Kaıser II. Wılhelm'in İstanbul'a Üç Ziyareti Ve Hediyeler* , İki Dost Hükümdar Sultan II. Abdülhamid Kaiser II.Wilhelm , İstanbul , 2009 , s. 71-73

[14] İlber Ortaylı , *İkinci Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu* , 1. Baskı, Ankara ,1981 , Ankara Üniversitesi Basımevi, s . 63-68

yaşayan neredeyse tüm cemaatler ile buluştu. Filistin bölgesinde yaşayan Almanlarla yaptığı buluşmada onlara çeşitli vaadlerde bulundu . Wilhelm bu bölgede Alman nüfusunun çoğalmasını istiyordu ve bölgeden toprak satın alınmasını ve bölgeye yerleşecek Almanlar için binalar inşa edilmesi için emir verdi. Almanya ile siyasi ilişkilerin gelişmesinin bir bedeli vardı. Osmanlı İmparatorluğu her geçen gün Ekonomik , Askeri ve Siyasi alanlarda Alman Nüfuzu altına giriyordu. Almanya'dan satın alınan silah sayısı birkaç yılda bir ikiye katlanmakta , bu alışverişin finansmanı Alman Deutsche Bank dan alınan krediler ile sağlanmaktaydı. Osmanlı Bankasının kolay kolay onay vermediği kredi talepleri Alman Deutsche Bank tarafından kolayca verilmekteydi. Reval'de İngiltere Kralı VII. Edward ile Rus İmparatoru I. Nikolay'ın 1908 yılında gerçekleştirdiği görüşmeler Osmanlı Devlet'in de ihtilale yol açacak ve Meşrutiyet ilan edilecektir. İttihatçıların arka plandan devleti yönettiği bu günlerde , Sultan II. Abdülhamid artık yönetimde pek söz sahibi olamayacaktır. [15]

3. İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ'NİN İKTİDARA GELİŞ SÜRECİ

1700 lü yılların sonları Osmanlı devletinin büyük dönüşümler yaşamaya başladığı yıllardı. Bitmek bilmeyen savaşlar , yenilgiler ,kaybedilen büyük topraklar , göç dalgaları imparatorluğu travmaya sokan hadiselerdi. Sorunlar sarmal haline gelmiş birbirini beslemekteydi. Savaşlar kaybedilince ağır tazminatlar ödeniyor , bu ödenen tazminatlar ekonomiyi bozuyor , bozulan ekonomi savaşların sürdürülebilirliğini azaltıyor , bu da tekrar savaşların kaybedilmesine yol açıyordu. Ekonomide meydana gelen bozulmalar İmparatorluk içindeki kurum kuruluşların işleyişini bozuyor , taşrada büyük isyanlar çıkıyordu. Bu sorunlar da farklı problemleri doğuruyor ve işler iyice içinden çıkılmaz bir hal alıyordu.

İmparatorluğun güç kaybettiğini farkeden olan başta Rusya olmak üzere yabancı devletler çeşitli bahaneler ile imparatorluktan çıkar elde etmeye çalışıyordu. Osmanlı Devlet'inin iç sorunlarına müdahale etme , azınlıkları bağımsızlık için kışkırtma , çıkan isyanları ve komitacı oluşumlara maddi ve siyasi destekler verme gibi İmparatorluğun zayıflamasını sağlayacak her türlü zararlı faaliyet destekleniyordu. Bu durum toplumu bir arayışa itmiş durumdaydı. İmparatorluk bir şekilde dağılmaktan kurtarılmalıydı. Avrupa'ya eğitim almaya giden gençlerin batı sistemlerini özümseyerek dönmeleri ve toplumdaki aydın kesimin toplum üzerindeki etkisi toplumdaki batılılaşma eğilimin hız kazanmasına yol açtı. Eşitlik , özgürlük , hak , adalet gibi liberal fikirler toplumda yayılmaya başladı. Toplumun eğitimli grupları arasında başlayan meşrutiyet fikri giderek yayıldı. Özellikle Mithat Paşa Ziya Paşa gibi devlet adamlarının çalışmalarıyla meşruti yönetime bakış giderek daha olumlu hale gelmiştir. Meşrutiyet isteyen bürokratların devlet kademelerinde görev almaları ile bu düşünceyi savunan gruplar daha çok güç kazanmıştır. Özellikle bir dönem iktidara gelecek padişahları da bu bürokratlar belirler hale gelmiştir. 31 Ağustos 1876 tarihinde II. Abdülhamid meşrutiyeti ilan edeceği sözü karşılığında bu bürokratlar tarafından tahta çıkartılmıştır.

Sultan II. Abdülhamid Rusya ile başlayan 93 harbini gerekçe göstererek 18 Şubat 1878 tarihinde meclisi süresiz tatil etti. Meclisin kapatılışı meşrutiyet yönetimini savunan grupları rahatsız etti . Ortak bir ideolojisi olmasa Sultan II. Abdülhamid'i tahtan indirip meşrutiyet ilan

[15] İlber Ortaylı, a.g.e, s .67 - 69

etme noktasında birleşen bu gruplar Jön Türkler adıyla anılmaya başlayacaklardır.[16] İttihat ve Terakki olarak adlandırdığımız oluşum bu Jön Türkler olarak bilinen gruplardan fikren etkilenmiştir. Sadece fikren etkilenmekle kalmamışlar iktidara geçinceye kadar en büyük amaçları meşruitiyeti ilan etmek ve İmparatorluğun dağılışını engellemektir.

İttihad-ı Osmani Cemiyeti , İttihat ve Terakki cemiyeti'nin kökenlerini oluşturan önemli bir cemiyettir. 2 Haziran 1889 (21 Mayıs 1305) tarihinde iktidara muhalif bir grup Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane öğrencisi tarafından kurulmuştur. Kurucu kadrosunu İbrahim Temo , İshak Sükutî , Abdullah Cevdet , Çerkez Mehmet Reşid'den oluşmaktadır . Cemiyet'e ilerleyen zamanlarda Hikmet Emin , Cevdet Osman, Kerim Sebatî, Sabri Bey, Dr. Nazım Bey, Şerafettin Mağmumi, Giritli Şefik, Hüseyinzade Ali'de katılacaktır. [17]

Cemiyet faaliyetlerini Sultan Abdülhamid'e yakalanmamak için büyük bir gizlilik içinde yürütmekteydi. Bu gizlice yürüttükleri faaliyetler çok fazla gizli kalamamış ve ünleri kısa sürede tıbbiye içinde yayılmıştır. Namık Kemal, Ziya Paşa , Şinasi gibi milliyetçi yazarların yazıları tıbbıye'de elden ele gizlice dolaşmaktaydı . Aynı zamanda yurtdışında Sultan Abdülhamid karşıtı çıkan gazeteler de gizlice okunmaktaydı. Sultan II. Abdülhamid bu cemiyetin varlığından kısa süre sonra haberdar olur ve öğrencileri sıkı takip altına aldırır. Bu cemiyet içinde faaliyet gösteren öğrencilerin bir kısmı tutuklanır . Yargılanan öğrencilerin tıbbıye'den atılarak tutuklanmalarına karar verilse de öğrenciler affedilerek serbest bırakılırlar. İttihad-ı Osmani Cemiyet'i Sultan Abdülhamid'e darbe ve suikast planları yaparlar. Darbe planı uygulamaya geçirilmeden önce saray durumdan haberdar olur. Darbeyi gerçekleştireceği düşünülen kişilerin yakalanması sonucu darbe girişimi başarısız olur. Darbe girişimi başarısız olsa da olay cemiyetin ününün yayılmasını ve üyelerinin sayısının artmasını sağlar. Darbe girişiminin başarısız olmasının ardından suikast planı üzerinde durulur. Fakat bu plan cemiyet içinde fikir ayrılıklarının çıkmasına yol açmıştır. Cemiyet üyelerinin çoğu bu girişimi desteklememiştir. Suikast girişimini ihbar eden kişinin de bu fikri desteklemeyenlerden birisi olduğu düşünülmektedir. Yakalanarak yargılanan kişilerden suçlu bulunanlar ise sürgüne gönderilmiştir. Bu sürgün ve bazı üyelerin kaçarak yurtdışına yerleşmesi ilk dönemlerde cemiyete güç kaybettirmiştir. Buna rağmen ittihatçılar pes etmemiş gittikleri yerlerde fikirlerini yaymaya devam etmişlerdir. Yurtdışına yerleşen kişilerden biriside Dr. Nazım Bey di. Paris'e yerleşerek İttihad-ı Osmani'nin fikirlerini yaymak istiyordu. Paris'te Ahmet Rıza ile buluşarak Ahmet Rıza 'nın cemiyete girmesini sağlamıştır. Nazım Bey ile yaptıkları görüşmelerin ardından 1894'de Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyet'ini kurmaya karar alırlar. Ahmet Rıza'nın yurtdışında meşveret isimli gazeteyle Padişah'ı eleştirmekteydi. Sultan II. Abdülhamid'i Ahmet Rıza'nın yayınları rahatsız etmiş ve yapılan müracaat ile paris'ten sürülmelerini sağlamıştır. Ahmet Rıza cemiyet'in merkezi'ni önce Brüksel'e taşınmıştı . II. Abdülhamid'in girişimleri ile cemiyet üyeleri buradan da sürüldü. Cemiyet'in yeni merkezi Cenevre olmuştur..[18]

---

[16] Mehmet Şükrü Hanioğlu. ''Jön Türkler'' , *Dia* .2001 C :23 , s. 584 -587 .

[17] Hüseyin Adıgüzel *İttihat Ve Terakki Tarihi* . İstanbul, 2018 , s .28

[18] Taner Aslan. İttihâd-I Osmanî'den Osmanlı İttihat Ve Terakki Cemiyeti'ne, *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* , 2008 , Sayı: 47 , s . 88-94

Sultan II. Abdülhamid , Jön Türk hareketini durdurabilmek için sert yöntemlerin yanı sıra ikna yöntemini de kullanmıştır. Jön Türklerin ülkelerine dönmelerini için Ahmet Celalettin Paşa görevlendirilmiştir. Ahmet Celalettin Paşa Cenevre Merkez Komitesinden 60 civarı kişinin ülkesine sağlamıştır .[19]

Mizancı Murad Celalettin Paşa ile yaptığı görüşmede şu şartlarla ülkesine dönmeyi kanul etmiştir . Yakalanıp hapse atılan Jön Türkler serbest bırakılacak , ülke içinde reformlar yapılacaktı. bu talepleri kabul edince Mizancı Murad Avrupa'da ki faaliyetlerine son verdi. [20]

Hilal Cemiyetini 1906 yılında İsmail Canbolat , Talat bey (Paşa) , Ömer Naci , Kazım Nami (Duru) liderliğinde kuruldu. Bu oluşum Eylül 1906 dan sonra Osmanlı Hürriyet Cemiyetine dönüştü.[21] Bu cemiyet üyeleri çok gizli bir biçimde hareket ediyordu. Üye alımlarını açığa çıkmamak için geceleri yapıyorlardı. Üye olmaya gönüllü kişi gece vakti gözleri bağlanmış bir şekilde cemiyet merkezine getiriliyordu. üç kişilik yemin heyetinin önünde yemin ettiriliyordu. Cemiyeti ifşa eden kişilerin infaz edileceği konusunda tehdit ediliyordu.. [22]

Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin kendine zorba yönetimlere ve yabancı devletlerin müdahalesine karşı mücadeleyi amaç edinmişti. Mehmet Talat'ın çabalarıyla cemiyet kısa sürede büyümüştür. Cemiyet subayların katılımıyla ordu içinde de tanınmaya ve itibar kazanmaya başlamıştır. Ordu içinden cemiyete katılanlar Enver bey (Paşa) da vardı. [23]

27 Eylül 1907 tarihinde cemiyet Dr. Nazım Bey'in aracılığı ile Paris'de imzalanan bir anlaşma ile Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ile birleşti. Osmanlı Terakki ve İttihat adını alan yeni cemiyet'in dışarıdaki merkezi Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Paris'de ki merkezi olurken içeride ki merkez ise Osmanlı Hürriyet Cemiyet'in merkezi olacaktı. Bu birleşme cemiyetin ihtilalci kimliğini güçlendirirken cemiyetin hızla büyümesini sağlamıştır.[24]

İttihat ve Terakki'nin Selanik şubesi Meşrutiyetin ilanına giden süreçte oldukça etkili çalışmalar yürütmüştür. Yetenekli subaylara cemiyetin şubelerini açma görevi verildi. Enver bey (Paşa) ile Albay Sadık Bey Manastır'da , Eyüp Sabri Bey Ohri'de ile Aziz Bey (Paşa) cemiyetin şubelerini açmışlardır. Makedonya'da Müslümanlara yapılan saldırılar ve haksızlıklar müslümanların cemiyete katılımını hızlandırdı. Kısa zamanda cemiyet balkanlarda geniş kitlelere ulaştı. [25]

Haziran 1908 de İngiltere Kralı VII. Edward ile Rus Çarı Nikolay'ın katılımlarıyla Revalde bir görüşme gerçekleşti. Bu görüşmede Makedonya'daki yabancı denetiminin arttırılması kararı alındı. İttihat ve terakki yönetimi İngiltere ve Rusya'nın Makedonya'yı Osmanlı'dan ayırmaya yönelik kararlar aldığına inandırmıştı. İngiltere Makedonya'nın uluslararası denetime tabi bir vali tarafından yönetilmesini istiyordu. İttihatçıları tedirgin eden en önemli unsurlardan bir tanesi de buydu. Makedonya'da çeşitli bölgelerde protestolar düzenlendi ve protesto mesajları cemiyet merkezlerinden yayınladı. Meşrutiyet ilan ederlerse İttihatçılar Makedonya'nın

---

[19] Ömer Çiçek, İttihat ve Terakki Partisi: Tarihsel ve Kuramsal Bir Değerlendirme . *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* , 2019, Sayı:5 (2) , s . 110

[20] Hüseyin Adıgüzel , a.g.e , s. 66

[21] Şükrü Hanioğlu , a.g.m. , s . 584-587

[22] Satılmış Gökbayır, Gizli Bir Cemiyetten İktidara: Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1908 Seçimleri Siyasi Programı , *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 2012 , Sayı, 3 (1), s. 68

[23] Orhan Örs , Kuruluşundan Birinci Dünya Savaşına Kadar İttihat ve Terakki Cemiyeti , *Atatürk Yolu Dergisi* , 2013, Sayı :13 :s. 695

[24] Şükrü Hanioğlu, "İttihat Ve Terakki Cemiyeti''. *DİA* , 2001, Sayı: 23, s. 476-484

[25] Enver Ziya Karal , ''II. Meşrutiyet Devri İç Olayları''. *Osmanlı Tarihi* . 2005 ,Sayı : 9, s . 21

korunabileceğine inanıyordu. Meşrutiyet ilan edebilmek için Sultan II. Abdülhamid'e anayasayı yürürlüğe koyması için baskı uygulamaya karar verdiler.
3 Temmuz 1908 tarihinde Resne taburu komutanı Kolağası Niyazi Bey, adamlarıyla Ohri'de dağa çıktılar. Bu olay ihtilali başlatan kıvılcım olmuştu . Kısa sürede sayıları dört yüz kişiye ulaştı. Diğer cemiyet üyeleri ise ihtilale destek vermelerini sağlamak için Makedonya'daki çeteleri örgütlemişlerdir. İhtilal kıvılcımı kısa sürede tüm Makedonya'ya yayılmıştır.[26]

Sultan II. Abdülhamid giderek büyüyen baskı karşısında dayanamayarak 24 Temmuz 1908'de anayasayı yürürlüğe koyma kararı aldı. Sultan II. Abdülhamid kurulda **'' Anayasa'nın ilanı benim zamanımda olmuştur; kurucusu benim. Bir müddet görülen lüzum üzerine yürürlükten durdurulmuştu. Nazırlar Kurulu'na gidiniz, bunları söyleyiniz ve ilan için tutanağın yazılmasını istediğimi bildiriniz''** diyerek anayasayı yürürlüğe koyduğunu belirtti[27]

4. İTTİHAT VE TERAKKİ DÖNEMİ TÜRK ALMAN İLİŞKİLERİ (1908-1914)

Meşrutiyet'in ilanı sonrası devleti arka plandan yöneten ittihatçılar Almanya'dan hoşlanmıyordu . Sultan II. Abdülhamid döneminde olduğu gibi ilişkilerin çok iyi olmasını istemiyorlardı . Almanya'yı , 'Despot' Abdülhamid ve onun baskıcı yönetim biçiminin destekçisi olarak görmekteydiler. Cemiyete üye olmak için edilen giriş yemini ''Mithat Paşa Anayasasını getirmek ve Türkiye'yi Almanya'nın pençesinden kurtarmak'' şeklindeydi [28]. İttihatçıların çoğu İngiltere ve Fransa'ya sempati duyuyor ve bu iki devletin var olduğu bir ittifakta yer almayı planlamaktaydılar. Bu iki ülke dünyada meşruti yönetimlerin yaygınlaşmasını isteyen devletlerdi. İngiltere sıkı ilişkiler kurarak Almanya'nın Osmanlı üzerindeki azaltmayı ve daha dengeli bir siyaset izlemeyi amaçlıyorlardı. İngiltere kazanılırsa Fransa ve Rusya'nın da desteğinin alınacağı düşünülüyordu. [29] Almanya'ya karşı duyulan bu hoşnutsuzluğun ilk göstergesi Sadrazam Avionya'lı Ferid Paşa'nın 22 Temmuz 1908 tarihinde Almanya'nın' Kara Kartal' adını verdikleri şeref rütbesini aldığı gün azledilmesidir. [30] Ferit Paşa'nın görevden alınmasının ardından yerine İngiltere yanlısı Kamil Paşa göreve getirilmiştir.
Ferit Paşa'nın görevden alınması Almanya'nın Osmanlı üzerindeki nüfuzunun etkisini kaybetmeye başladığının ilk işaretleriydi. Bu durum mecliste Sultan Abdülhamid tarafından Bağdat Demiryolu yapım işinin neden imtiyazlı bir biçimde Almanlara verildiğinin sorgulanmasıyla devam etti. Mebuslar Bağdat Demiryolu'nun Almanlara verilmesinde Osmanlı İmparatorluğu çıkarına aykırı birşeyler olduğunu düşünüyorlardı. İsmail Hakkı Bey sözlü bir soru önergesi vererek 2800km uzunluğunda olan çok önemli bir projenin neden

[26] Ercan Uyanık , , İttihat Ve Terakki'nin Gelişiminde Osmanlı Balkanları'nın Rolü: "İhtilal Makedonya'da Başlar", *Yeni Türkiye Dergisi* , 2015 , Sayı: 66 ,s. 6
[27] Enver Ziya Karal , a.g.m, s. 39-40
[28] Doğan Avcıoğlu , *Türkiye'nin Düzeni Dün – Bugün- Yarın* , 1. Baskı , İstanbul, 1974, Tekin Yayınevi ,s. 253-254
[29] Cenk Reyhan , '' Türk-Alman İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı (1878-1914)'' . *BELLETEN* , 2005 , Sayı : 69 (254) : s. 217-266.
[30] Feroz Ahmad , 1908 -1914 Yılları Arasında Büyük Britanya'nın Jön Türkler'le Münasebetleri . İstanbul *Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi* , 1971 , Sayı : 2, s. 153-180

Almanlara verildiğini sormuş , bu projenin daha iyi koşullarda bu işi yapacak firmalara şeffaf bir şekilde verilmesi gerektiğini savunmuştur..[31]

Almanya karşıtı siyaset izlemesinin ilk tepkisi Almanya'nın müttefiki Avusturya'dan gelecekti. 5 Ekim 1908 tarihinde Bosna Hersek'i ilhak ettiğini duyuracaktı. Bu ilhak ile olaylar sonlanmayacak Avusturya'nın cesaretlendirdiği Bulgaristan 8 Ekim 1908 tarihinde bağımsızlığını ilan edecekti. Bu olay infiale yol açacak Avusturya'dan gelen mallara boykot uygulanacaktır. Fesler Avusturya'da üretildiği için fesleri atıp yerine beyaz külah giyenler olacaktı. İttihat ve Terakki yönetimi bu oldubittilere çok sinirlense de olayı kınamaktan başka bir şey yapamayacaklardır. Ortalığı sakinleştirmek ve son durumu onaylamak için araya Almanya girecektir. Avusturya ve Bulgaristan küçük bir tazminat ödeyerek meseleyi kapatacaklardır. [32]

İTC meşruti yönetime geçerek hedeflerinden bir tanesini gerçekleştirmişti ancak uygar bir devlet olabilmek için ekonomik bağımsızlığa sahip olmak şarttı. Buna rağmen ülke içinde acil reform gerektiren meseleler ve bu işler içinde acilen para gerekliydi. Sultan Abdülhamid dönemine göre İngiltere ve Fransa ile daha iyi geçinen onlarla müttefik olmaya çalışan bir grup yönetimdeydi. İttihatçılar buna güvenerek eskisine göre daha bol parayı daha iyi ödeme koşullarıyla borçlanabileceklerini düşünüyorlardı. 1910 yılında Cavit bey borç bulabilmek için Fransa'ya gitti. Osmanlı borçlarının çoğunu Fransa'dan almıştı ve yeni borçlar alabilmek için çaldıkları ilk kapıda Fransa olmuştur. İttihatçıların mali meselelerde Duyun'u umumiye idaresini dikkate almadan adım atmaları Fransız hükümetinin hoşuna gitmemekteydi . Osmanlı borçlarının tahsil edilmesi amacıyla kurulan Duyun'u Umumiye'nin görüşlerinin dikkate alınmaması gerekçe gösteren Fransız hükümeti Osmanlı'ya borç vermeyi reddetti. Fransa'dan sonra yeni ümit İngiltere idi fakat Fransa'nın borç vermediği bir ülkeye İngiltere de borç vermeye yanaşmadı.[33]

İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı'ya borç vermemelerindeki en önemli nedenlerden bir tanesi Mahmut Şevket Paşa'nın taleplerinin mecliste kabul edilmesidir. Meclis- Mebusan'da Osmanlı ordusunun acil ihtiyaçlarına vurgu yapan Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa bu ihtiyaçların acilen karşılanması için ek bütçe talep etmiştir. Balkan devletlerinin hızla silahlandığına ve olası bir savaşa hazır olmak zorunda olduklarını söyleyen Mahmut Şevket Paşa vekillerin homurdanmaları arasında ek bütçe onayını almıştır. Bosna Hersek ve Bulgaristan travmalarının etkisinin sürüyor olması da vekillerin bu bütçeyi onaylamalarında etkili olmuştur.İngiltere ve Fransa , Osmanlı'nın askeri harcamalar için ek bütçe oluşturduktan sonra kendilerine gelip borç istemesini şu şekilde yorumlamışlardır : Osmanlı devleti bizden aldığı borcu askeri harcamalar için yapacaktır. Osmanlı ordusunun elinde bulunan askeri mühimmatların büyük kısmı Almanyadan getirilmektedir. Osmanlıya vereceğimiz borç dolaylı yoldan rakibimiz olan Alman şirketlerine gidecektir. Bu koşullarda osmanlıya borç vermek mantıklı olmaz şeklinde düşünerek ne Fransa ne de İngiltere Cavit Bey'in borç alma taleplerini kabul etmemiştir. [34]

---

[31]Öner Buçukcu , II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Hükümetleri Ve Osmanlı Dış Politikası (1908-1913), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı , Yüksek Lisans Tezi, 2012 , s .129 – 130

[32] Doğan Avcıoğlu , a.g.e., s . 254

[33] Sina Akşin , *100 Soruda Jön Türkler Ve İttihat Ve Terakki* , Gerçek Yayınevi , İstanbul , 1980 , s. 178-179

[34] Faysal Mamak , Tanin Gazetesine Göre II. Meşrutiyet Döneminde Türk- Alman İlişkileri (1910 – 1912) Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı , Yüksek Lisans Tezi , Antalya , 2008 , s. 6

Meşrutiyet sonrası olayların Almanya'nın beklentilerinin tam zıttı yönde gerçekleşmesi ve Osmanlı üzerinde alman nüfuzunun her geçen gün azalması berlin yönetimini kaygılandırmaktaydı. Başta Bağdat demiryolu olmak üzere Osmanlı üzerinde güçlü nüfuzunun bulunması almanyaya pek çok fayda sağlamaktaydı. İttihatçıların ikdara geçmesi ile Almanyayla olan dostane ilişkilerin eskisi kadar değer görmemesi Almanya için gözardı edilemeyecek bir meseleydi. Bağdat demiryolu projesinin alman şirketlerinden alınıp İngiliz şirketlerine verilmesi gibi tehlikeler söz konusuydu. Berlinin yönetimi iki ülke arasındaki ilişkerin eski haline dönemsi için fırsatlar aramaya başladı. İttihatçıların Fransa ve İngiltere'den borç alma ümidiyle gidip ellerinin boş dönmesi Almanya'ya bu fırsatı vermişti.[35]

Almanya diplomatları aracılığı tüm bu borçlanma sürecini takip etmekteydi. Fransa osmanlıya vereceği borç için abdulhamid döneminde almanlara verilen ekonomik ayrıcalıkları öne sürüp kendileri içinde ekonomik iltimaslar talep ediyordu. Almanya"nın İstanbul Büyükelçisi Marschall von Bieberstein Fransa'nın Osmanlı ekonomisi üzerinde tek söz sahibi ülke olmayı amaçladığını düşünüyordu. İttihatçıları Fransa'nın insafına bırakmak anı zamanda Almanya'nın Osmanlı üzerindeki çıkarlarını da Fransa'nın insafına bırakmak anlamına gelmekteydi. Cavit Bey İngiltere ve Fransa'nın kredi vermek için öne sürdüğü şartların çok ağır olduğunun farkındaydı. Daha uygun şartlarda kredi bulabilmek ümidiyle 1910 yılının temmuz ayında Berlin' e gitti. Berlin'de Deutsche Bank yetkilileri ile görüşme gerçekleştiren Cavit bey İstanbul'a geri dönmüştür. Mösyö Hellferich Alman bankaları adına kredi görüşmelerini yürütmek için istanbul'a gelmiştir. 10 kasım'a kadar süren müzakereler sonucu 2 taksit halinde toplam 11 milyon liralık bir borç anlaşması kabul edildi. [36]

İTC'nin ekonomik olarak çok zor günler geçirdiği bu dönemde almanya Deutschebank aracılığı ile 11 milyon liralık bir borç anlaşması yapması çoğunlukla siyasi çıkarlar gözetilerek yapılmış bir anlaşmaydı. Almanya'nın , borç içinde yüzen bir ülkeye borç vermesindeki sebeplere bakılacak olursa : Sultan II. Abdülhamid döneminde var olan nüfuzunu devam ettirmek , Fransa'nın Osmanlı üzerinde nüfuz kurmasını engellemek ve Fransa'nın dünya ekonomik pazarındaki payının artmasını engellemek istemesidir. Almanya kredi meselesini görüşürken Cavit beyden Osmanlının egemenlik haklarını kısıtlayıcı veyahut ittihatçıları zor durumda bırakacak herhangi bir ayrıcalık talep etmemiştir. Bu durum Trablusgarp savaşına kadar Almanların ittihatçıların sempatisini kazanmasını sağlamıştır.

Bu dönemde Doğu Anadolu'da Ermeni örgütlerinin , Makedonya'da ise Bulgar , Sırp ve Rum örgütlerinin bağımsızlık için isyan etmesi Osmanlı Devletini oldukça zor durumda bırakmıştır. Osmanlı devletinin yaşadığı bu zor günlerde İtalya uzun zamandır ele geçirmek için planlar yaptığı Trablusgarp'a saldırmak için önemli bir fırsat yakalamıştı. Avrupalıların da onayını alan İtalya Trablusgarp'da yaşayan halka kötü davranıldığını bahane ederek Osmanlı devletine savaş açmıştı.[37] Trablusgarp Savaşının başlamasından birkaç yıl sonra italya'nın almanya ile yaptığı ittifak anlaşması sona erecektir. Bu nedenle savaşın başladığı günlerde iki devlet arasında yapılan ittifak anlaşmasının yenilenmesi gündemdedir. Müttefiğini kaybetmek istemeyen Almanya savaş boyunca , İtalya'ya destek vermiştir. Kaiser II. Wilhem'in 23 Mart 1912'de Avusturya dışişleri bakanı Bertold'a Trablusgarp savaşı ile ilgili yazdığı yazıda : "Osmanlı –

[35] Mehmet Beşirli , "Birinci Dünya Savaşı Öncesi Büyük Güçlerin Osmanlı Stratejileri: İttihatçılar Ve Alman Nüfuzunun Tanınması '' . *Türkler Ansiklopedisi* , 2002 , C:13 , s. 583-584.
[36] Faysal Mamak , a.g.t, s . 65
[37] Kemal Karpat , *Kısa Türkiye Tarihi 1800 -2012* , İstanbul , 2015, Timaş Yayınları , s. 91

İtalya savaşı Avusturya ve Almanya için tehlikeli değildir. Italya kuvvetleri, Kuzey Afrika'ya demir atmaktadır; böylece hem Akdeniz'de hemde Afrika'da Fransa ile rekabete girecektir. Italya sürekli olarak Adriyatik'ten uzaklaşıyor, görünmektedir. Fransa ile ilişkilerin soğuması sonucu, İtalya daha sıkı bir şekilde Avusturya- Macaristan ve Almanya'ya yaklaşmış olacaktır…" [38]

Almanya'nın en büyük korkularından bir tanesi de Osmanlı Devleti'nin Ege Adalarını ve Trablusgarp'ı İngiltere veya Fransa'ya kaptırmasıydı. Bu nedenle tüm bu süreç boyunca tarafsızmış gibi davransa da içten içe İtalya'yı desteklemekteydi. Almanya İtalyan'ın trablusgarp'a yerleşmesine ses çıkartmazken diğer bir müttefik adayı olan Osmanlı Devletini de kaybetmek istememiştir. Almanya ne Osmanlı devletini nede İtalya'yı ingiltere'ye kaptırma lüksüne sahip değildi bu nedenle iki tarafı da idare etmiştir. Almanya bu tarafsız görünümlü taraflı politikasını Balkan savaşlarında da sergileyecektir. [39] Trablusgarp meselesinde ittihatçılar sorunun barışçıl bir şekilde çözülmesini ve Trablusgarp'ın Osmanlıda kalmasını bekliyorlardı ancak İtalya'yı kendi safında tutmak isteyen Almanya ve İtalya'yı kendi safına çekmek isteyen İngiltere ve Fransa Trablusgarp meselesinde Osmanlı devletinin aleyhinde karar vermişti.[40]

8 ekim 1912 de balkan savaşları başlayınca Osmanlı devleti iki cephede mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu durumu daha fazla sürdürme imkanı olmayan Osmanlı Devleti 18 ekim 1912 tarihinde italya ile barış anlaşması imzalamıştır.[41] İttihatçılar ne itilaf nede ittifak bloğundan bir destek görebiliyordu. İttihatçılar kendilerini kimsesiz hissediyorlardı. Denge siyaseti başarılı olamamış ve bir blokta yer almak zorunda olduklarını anlamışlardı. Almanya, İtalya ile müttefikti ve İtalya'yı Osmanlı devletine tercih ederdi. İttifak yapmak için en mantıklı yol Üçlü İtilaf'la bir anlaşmaya varmaktı.[42]

Balkan savaşları sürecinde Almanya yine Osmanlı devletine karşı tarafsız politikasını sürdürmüştür. Bu konuda bismarc'ın ortaya attığı bir fikri Mareşal Von der Goltz kitabında detaylıca açıklamıştır. Bu kitaba göre Almanya"nın tavrı da dikkat çekicidir. Kitapta Osmanlı Devletine 'Tavsiyeler' verildiği kısımda **'' Türkiye'nin geleceği, tabii sınırları içerisine çekilerek orada kuvvetlenmiye çalışmasına bağlıdır. Türk kuvvetinin en derin ve sağlam kökleri Anadolu'dadır. Avrupa'daki ve Afrika'daki arazi terkedilmeli ve Anadolu'ya gelinmelidir. Bu bir zarurettir''** Almanya İtalya'nın Osmanlı üzerinde genişlemesine göz yumduğu gibi Avusturya'nın da Osmanlının Makedonya da ki toprakları üzerinde genişlemesine engel olmayacaktır. [43]

Trablusgarp ve Balkan savaşlarında Almanya'dan somut bir fayda göremeyen İttihatçılar yeni müttefik aramaya başlamışlardır. İngiltere , ittihatçıların ilk göz ağrısı , ittifak yapmak için akla gelen ilk isimdi. İngiltere ile ittifak yapılabilirse Rusya'nın da Osmanlı üzerindeki emellerinden vazgeçeceğine inanılmaktaydı. İttihatçılar Bu ittifağın sağlanabilmesi için İngiltere'ye ticari ve

---

[38] Yusuf Hikmet Bayur , *Türk İnkılabı Tarihi* , . Ankara , 1991, Türk Tarih kurumu Yayınevi . C:2 , s. 84.
[39] Sevgi Çetinkaya , Osmanlı Devletinin Birinci Dünya Savaşına Girişi , İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü , Doktora Tezi , İstanbul , 1995 , s.17
[40] Mahmut Bolat , I. Meşrutiyet'ten I. Dünya Savaşı'na Osmanlı Devleti Dış Politikası'nın Genel Bir Değerlendirmesi , *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2014 , Sayı: 1(1) , s. 23
[41] Feroz Ahmad , a. g.m , s.167-177
[42] Feroz Ahmad , a.g.m , s.174
[43] Enver Ziya Karal , ''*Osmanlı- Alman Münasebetleri* '' . *Osmanlı Tarihi* . Ankara , 2005 , Türk Tarih Kurumu Yayınları , C : 8 , s. 179-182

iktisadi ayrıcalıklar vermeye hazırdı. Bu ayrıcalıkların görüşülmesi ve ittifaka zemin hazırlanması için hakkı paşa londraya gönderildi. Yapılan görüşmelerde Fırat ve Dicle nehirlerinde taşımacılık ile ilgili ayrıcalıklar İngiltere'ye verilmiştir. Yeni tren güzergahlarının inşa işleri de İngilizlere verilirken ek olarak Samsun ve Trabzon limanlarının yapım ayrıcalıkları da verilmiştir. Geçmiş dönemlerde var olan süresi bitmeye yaklaşan imtiyazların süresi uzatılmış ve ingiltere'ye yüklü miktarda silah siparişi verilmiştir [44]

Mart 1914"de Alman Genelkurmay Başkanı Osmanlı Devleti ile ilgili yazdığı bir mektupta Avusturya Genelkurmay başkanına şunları söylemiştir : "**Türkiye askeri bakımdan sıfırdır. Askeri heyetimizin raporları tamamen ümit kırıcıdır. Ordu, anlatılması güç bir durumdadır. Türkiye"den daha önce hasta adam diye söz edildiğine göre, şimdi ölen adamdan söz edilmesi gerekiyor. Artık yaşama gücü kalmamıştır. Kurtarılması olanaksız ve can çekişme halinde bulunuyor. Askeri heyetimiz, şifasız bir hastanın ölüm döşeği başında bulunan doktorlara benziyor.''**

Savaşın başlamasına 1 ay kalmasına rağmen Almanya'nın fikrinde herhangi bir değişiklik söz konusu değildir. Osmanlı devletinin hala kendilerine yük olacağını bu nedenle kendi saflarına katılmasına izin verilmemesi gerektiğini düşünüyorlardı. Bu görüşü bizzat Almanya'nın İstanbul büyükelçisi Wangenheim'in ağzından duymaktayız : 18 ekim 1914 tarihinde Alman Dışişlerine çektiği bir mesajda **"Osmanlı Devleti mütefik rolüne asla layık değildir. Bu hükümet müttefiklerine hiç bir fayda sağlamaz, ancak müttefiklerinin yükünü arttırır"** demekteydi. [45]

Avusturya – Macaristan Veliahtı Arşidük Ferdinant'ın 28 Haziran 1914 günü Saraybosna'da suikaste uğraması I. Dünya Savaşı'nın beklenilenden daha erken başlamasına yol açtı. Almanya'nın savaşta hammadde ve insan kaynağına ihtiyacı vardı. Bu ihtiyaçlarını Osmanlı Devleti üzerinden karşılayabilirken aynı zaman Osmanlı devletinin sahip olduğu coğrafi konum da Almanya'ya savaşta önemli kazançlar sağlayabilirdi [46]

Savaşta itilaf devletlerinin safında yer alabilmek için ilk girişim Dahiliye Nazırı Talat Paşa tarafından mayıs 1914'de Rus Dışişleri Bakanına yapılmıştı. Rusya bu ittifak teklifini kabul etmedi. İkinci ittifak teklifini Bahriye Nazırı Cemal Paşa Fransa'ya 13 Temmuz 1914'de teklif etmişti. Fransa'nın kapısından da tıpkı Rusya'da olduğu gibi elleri boş dönmüştü. .İtilaf devletlerinin yanında kendisine yer bulamayan ittihatçılar mecburen Almanya'ya ittifak teklifi götürdüler. 22 Temmuz 1914 tarihinde 1. Dünya Savaşının ayak sesleri duyulurken Enver Paşa Alman Büyükelçisine ittifak teklifinde bulunmuştu. Almanya da bu fikre ilk başta sıcak bakmasa da sonradan Osmanlı Devleti'nin kendilerine faydasının olabileceğini düşünerek bu teklifi kabul etmişlerdir. Taraflar ittifak anlaşması üzerinde anlaşınca 2 ağustos 1914 tarihinde ittifak anlaşması imzalanmıştır. Almanya ile ittifak anlaşması yapılması rağmen Enver Paşa ve Talat Paşa son bir kez şanslarını denemek için 5-14 ağustos tarihleri arası Rusya ile müzakere etmişlerdir ancak buda tıpkı diğer müzakerelerde olduğu gibi sonuçsuz kalmıştır [47]

---

[44] Cezmi Arslan ,''I. Dünya Savaşı Ve Türkiye'' , *Türkler Ansiklopedisi* . Ankara , 2002 , Yeni Türkiye yayınları .C: 13 :s . 339-360

[45] Mehmet Biçici , Hatıralarla Osmanlı Devletinin Birinci Dünya Savaşına Girişi , *Gaziantep University Journal of Social Sciences* , 2014 ,C : 13(3) s . 704

[46] Ata Atun , Şükrü Server Aya , ''Osmanlı – Alman İlişkilerinde Siyasi, Ekonomik Ve Askeri Alanlarda Farklı Düşünceler'' , *Review Of Armenian Studies* , 2013, s.138

[47] Necmettin Alkan ,''Alman Kaynaklarına Göre Osmanlı Devletinin Birinci Dünya Savaşına Girmesi'' ,

Almanya ile yapılan bu ittifak görüşmelerinden Sultan Reşad, Said Halim Paşa, Halil Menteşe , Talat ve Enver Paşalar gibi devletin en üst düzey yöneticilerinin haberi vardı. Talat paşa anılarında Sadrazam Said Halim Paşa'nın kendisine Almanya'nın kendileri ile ittifak yapmak istediğini bu konunun kendisine sefir Wangenheim aracılığı ile iletildiğini belirtir. Bu konuda Halil Bey'in , Enver ve Talat Paşaların düşüncelerini merak etmiş ve bu dört kişi Almanya ile ittifak yapılması konusunda görüşlerini belirtmişti. Toplantıya katılan bu dört kişiden hiçbiri Almanya ile yapılacak ittifaka karşı değildi hatta herkes Osmanlı devletinin geleceği için bir ittifağa katılmak zorunda olduklarını belirtiyorlardı. Aralarında bu konunun başka hiç kimseye bahsetmeyeceklerine dair sözleştikten sonra ayrıldılar. Henüz resmi olarak ortada bir ittifak söz konusu değildi . Almanya İttihatçıların bu meseleye bakışını öğrenmek istiyor İttihatçılar ise aceleci davranılmaması gerektiğini düşünüyordu. Talat paşa anılarında bu görüşmelerin ardından Osmanlıyı büyük bir savaş tehlikesinin beklediğini hissettiğini ancak böyle bir savaşın çıkmayacağını beklediklerini söylemektedir. Osmanlının bu ittifaka katılması Almanya'nın koruması altına girmeleri açısından önemli kabul ediyorlardı.[48]

İttihatçılar donanmadaki eksiklikleri kapatabilmek için ingiltereden Osman ve Reşadiye adını verdikleri iki tane gemi sipariş etmişlerdi. Osmanlı devleti seferberlik başlattığı günlerde bu gemilere İngiltere tarafından el konulduğu haberini aldı. Bu haber kendilerine ulaştığı zaman ittihatçıların gözü döndü. Parası peşin olarak verilen iki savaş gemine İngiltere kendince bahanelerle el koymuştu. Bu meselenin yaşandığı günlerde ne savaş başlamıştı nede Osmanlı devleti resmi olarak Almanya'nın yanında yer alıyordu. O sıralarda Akdeniz'de görevlendirilen iki alman denizaltısı İngiliz donanması tehdidi altına girmişti. Almanya hem gemilerine sağlam bir liman bulabilmek hem de İngiltere'nin osmanlı'yı dolandırmasını değerlendirmek amacıyla *Goeben* ve *Breslau* gemilerine istanbula sığınmaları emrini vermişti. [49]

Osmanlı Devleti Almanya ile Anlaşma imzalamasının üzerinden iki ay geçmiş ancak hala savaşa fiilen katılmamıştı.Osmanlı Devleti"nin savaşa katılma konusunu ağırdan aldığını gören Almanlar, Osmanlı Hükümeti'ne baskı yapmaya başladılar. 20 Ekim 1914 günü Liman Paşa, Kazım Karabekir"e Türk Hükümeti"nde savaşa katılma gibi bir istek göremediğini kendisinin Goeben ve Breslau"ı kullanılmayacak hale getirdikten sonra Alman asklerlerini de alarak Almanya"ya döneceğini belirtmiştir. Daha sonrasında Rusların İstanbul"u işgal edeceğini ve bu işgali seyretmekle yetineceklerini belirterek Osmanlı devletini tehtit etmiştir[50]

Osmanlı hizmetine alınmış Alman savaş gemileri Goeben ve Breslau'ya komuta eden Amiral Souchon'un 29 Ekim 1914'te Karadeniz'deki Rus limanlarına, Berlin'in talimatı ve İstanbul'da Enver ve Cemal Paşaların bilgisi dâhilinde yaptığı bir emrivaki saldırı ile Kasım 1914'te savaşa girilmiş oldu. 11 Kasım tarihinde ise Osmanlı devleti halife sıfatıyla itilaf devletlerine karşı cihat ilan ediyordu.[51] 11 kasım 1914 de artık Osmanlı devleti resmen savaşa girmişti. Dünya tarihinde o güne kadar eşi benzeri benzeri görülmemiş bir savaşta Almanya ve Osmanlı devleti birlikte yer alıyordu

1914'den 2014'e 100. Yılında Birinci Dünya Savaşını Anlamak Sempozyumu, İstanbul , 2014 , s . 160

[48] Mehmet Biçici , a.g.m , s. 704

[49] Sevgi Çetinkaya ,Osmanlı Devletinin Birinci Dünya Savaşına Girişi , Doktora Tezi, S. 47

[50] Sevgi Çetinkaya ,Osmanlı Devletinin Birinci Dünya Savaşına Girişi , Doktora Tezi, S. 47

[51] Kemal Karpat , A.G.E. , S. 95

5 SONUÇ

1701 yılında başlayan Osmanlı – Almanya ilişkileri bu iki İmparatorluğun birlikte girdiği 1. Dünya Savaşı sonucunda her iki imparatorluğun da yıkılması ile son bulmuştur. Uluslararası arenada yalnız olmak bu iki imparatorluğu birbirine itmiştir. İlk görünüşte bu yalnızlık onları harika iki müttefik gibi gösterse de sonuçta her iki ülkenin de birbirinden farklı çıkarları vardı. Osmanlı İmparatorluğu Prusya'yı ilk zamanlarında kendi çıkarlarına aykırı gördüğü için müttefik olarak kabul etmezken , Rusya ve Avusturya ile arasını düzelten Prusya' da Osmanlı İmparatorluğunun haklarını görmezden gelmiştir.

II. Wilhelm'in iktidara geçtiği yıllardan itibaren ise Osmanlı İmparatorluğu Almanya için dostça sömürülebilecek bir ülkeden öteye gidememiştir. Almanya Osmanlı İmparatorluğundan pek çok imtiyaz almıştır . Almanya bu sahip olduğu imtiyazlara rağmen Avusturya , İtalya ve Bulgaristan'ı kaybetme korkusuyla onlara sahip çıkmıştır. Bosna – Hersek'in ilhakı sürecinde Avusturya lehine tarafsız kalmıştır. Avusturya'nın Balkanlarda Osmanlı toprakları üzerinde genişlemesini içten içe arzu etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu ile oldukça iyi ilişkilere sahip olmasına rağmen Türklerin balkanları ve Ortadoğu topraklarını terkedip Anadolu'da hayatlarını sürdürmeleri konusunda 'akıl' vermiştir. Osmanlı İmparatorluğunun elinde olan Trablusgarp'ın işgalinde tarafsız olduğunu ilan etmiştir. Oysaki İtalya'nın İngiltere safına geçeceği korkusuyla italya'ya destek olmuştur. İtalya'nın sadece Trablusgarp ile yetinmemesini İngilizler ele geçirmesin diye adaları da işgal emesi gerektiğine dair düşüncelere sahipti . Yine 1. Dünya Savaşına giden süreçte Bulgaristan'ın seçeceği taraf belirsizdi. Balkan savaşları sırasında itilaf bloğuna kaymasın diye Almanlar Bulgaristan'ı desteklemiştir. II. Balkan Harbinde Osmanlı Ordusunun geri aldığı toprakların Bulgarlara ait olduğunu iddia edip buraların iadesini istemiştir. 1. Dünya Savaşı başlamasına kısa süre kalıncaya kadar Osmanlı devletini kendi safında görmek istememiştir. Ne zaman ki Osmanlı Devletini savaş zamanında Ruslara ve İngilizlere karşı kullanabileceğini farketmiş o zaman Osmanlı İmparatorluğunu kendisine müttefik olarak kabul etmiştir.

Almanya Osmanlı İmparatorluğu ile olan ilişkilerinde duygusallıktan uzak saf çıkar üzerine politikalarını gerçekleştirirken İmparatorluk yöneticileri de kendi çıkarlarına uygun olduğu için Almanya ile yakınlaşmaya sıcak bakmıştır. Almanya ile aramızın iyi olması Rus saldırılarından Osmanlı İmparatorluğunu koruyacağını düşünerek Almanya ile olan ilişkileri geliştirmeye çalışmışız. II. Mahmut döneminden itibaren sorunlu orduyu düzeltebilmek için sürekli olarak askeri heyetler talep edilmiş fakat bu heyetlerin çalışmalarını da büyük oranda kısıtlanmış. Devlet yöneticilerinin davet ettiği yabancı subaylara Osmanlı ordusunda güvenilmemiş ve çalışmaları çoğunlukla engellenmeye çalışılmıştır. İttihat ve Terakki'nin bürokrasi kanadı Almanları asla sevmemişti. İngiltere ve Fransa safında yer alabilmek için harcanan emekler fayda etseydi muhtelemelen 1. Dünya Savaş'ında Almanlara karşı en önde Osmanlı Askerleri savaşırdı. Almanya ile 1. Dünya Savaşına giriş için ittifak anlaşması imzalamamıza rağmen son bir gayret itilaf bloğunda yer alabilmek için görüşmeler gerçekleştirmişiz.

Osmanlı İmparatorluğu ile Alman İmparatorluğu arasındaki ittifak zamanın getirdiği zorunluluklar nedeniyle oluşmuş zorlama bir ittifaktı. Bu iki ülke arasındaki ilişkiler çıkarlar üzerine kuruluydu ve daha iyi bir seçenek bulunduğunda daima bozulmaya hazırdı. Almanlar Bulgaristan'ı , Avusturya'yı , İtalya'yı Osmanlı İmparatorluğuna tercih ederken Osmanlı İmparatorluğu'da Almanları İngilizlere ve Fransızlara tercih etmeye hazırdı. İtilaf Bloğunun Osmanlı İmparatorluğunu yanında istememesi , Osmanlı'nın da başka seçeneğinin olmaması 1. Dünya Savaş'ında Almanlar ile aynı safta yer almasına yol açtı.

KAYNAKÇA

Albayrak M. (1995). Osmanlı-Alman İlişkilerinin Gelişimi Ve Bağdat Demiryolu'nun Yapımı . *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma Ve Uygulama Merkezi Dergisi* , 6:1-38

Ulusan Ş. (2016). Kazım Karabekir'in Eserlerinde Almanlar Ve Almanya , *Cbü Sosyal Bilimler Dergisi* , 14 (1) : 229-330.

Avcı, R. (2016). Sömürünün Ulaşım Aygıtları: Bağdat Demiryolu Özelinde Alman Emperyalizmi , *Mukaddime dergisi* , 6 (2) : 263-282

Şimşek C. (2019). Almanya İmparatoru II. Wılhelm'in Osmanlı Devleti'ni Ziyaretleri , Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı , Ankara : Gazi Üniversitesi

Orhan, S. (2018). Alman İmparatoru II. Wilhelm'in Weltpolitik Siyaseti Çerçevesinde Osmanlı Topraklarını İkinci Ziyareti (1898) , *Journal of History Culture and Art Research ,7(5) : 651-665*

Baytar İ.(20). *Kaıser II. Wılhelm'in İstanbul'a Üç Ziyareti Ve Hediyeler* , İki dost Hükümdar Sultan II. Abdülhamid Kaiser II.Wilhelm , İstanbul , Mavi ofset BasımYayın , 71-73

Ortaylı İ. (1981). İkinci Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu , 1. Baskı, Ankara , Ankara Üniversitesi Basımevi

Adıgüzel H. (2018). *İttihat Ve Terakki Tarihi* , 1. Baskı. İstanbul, Bilge Oğuz Yayınları , 27 -69

Aslan T.(2008). İttihâd-I Osmanî'den Osmanlı İttihat Ve Terakki Cemiyeti'ne, *BİLİG Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* , 47:79-120

Gökbayır S.(2012). Gizli Bir Cemiyetten İktidara: Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1908 Seçimleri Siyasi Programı , *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 3 (1) : 61-96 .

Ors, O.(2013). Kuruluşundan Birinci Dünya Savaşına Kadar İttihat ve Terakki Cemiyeti , *Atatürk Yolu Dergisi* , 13 : 679-716

Uyanık E .(2015). İttihat Ve Terakki'nin Gelişiminde Osmanlı Balkanları'nın Rolü: "İhtilal Makedonya'da Başlar", *Yeni Türkiye Dergisi* , 66 : 1-8.

Avcıoğlu D.(1974). *Türkiye'nin Düzeni Dün – Bugün- Yarın* , 1. Baskı , İstanbul, Tekin Yayınevi , 253-254

Ahmad F. (1971). *İttihat-Terakki (1908–1914),* Çev. Ülken N,(çeviri editörü).1. Baskı, İstanbul , Sander yayınları , 166-200

Akşin S. (1980). *100 Soruda Jön Türkler Ve İttihat Ve Terakki* ,1. Baskı ,İstanbul , Gerçek Yayınevi , 96

Tızlak F .(1995). Helmuth Von Moltke İsmi Etrafında Gelişen Osmanlı Alman İlişkileri , *Türk Alman İlişkilerine Farklı Disiplinlerden Bakış* , 13-45.

Mamak F.(2008). Tanin Gazetesine Göre II. Meşrutiyet Döneminde Türk- Alman İlişkileri (1910 – 1912) , Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı , Yüksek Lisana Tezi , Antalya : Akdeniz Üniversitesi

Çetinkaya S.(1995). Osmanlı Devletinin Birinci Dünya Savaşına Girişi , İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü , Doktora Tezi , İstanbul : İstanbul Üniversitesi.

Atun A, Şükrü SA.(2013). Osmanlı – Alman İlişkilerinde Siyasi, Ekonomik Ve Askeri Alanlarda Farklı Düşünceler , *Review Of Armenian Studies* , 28:131-151

Alkan N .(2014) . Alman Kaynaklarına Göre Osmanlı Devletinin Birinci Dünya Savaşına Girmesi , *1914'den 2014'e 100. Yılında Birinci Dünya Savaşını Anlamak Sempozyumu*, İstanbul, 160

Biçici M.(2014). Hatıralarla Osmanlı Devletinin Birinci Dünya Savaşına Girişi , *Gaziantep University Journal of Social Sciences* , 13(3) :693-722

Beydilli , Kemal. "Prusya" , *DİA* . 34 :354-358 .1989

Hanioğlu Mehmet Şükrü . ''Jön Türkler''.*DİA* , 23:584 -587 .2001

Hanioğlu Mehmet Şükrü. '' İttihat Ve Terakki Cemiyeti''. *DİA* . 23:476-484 . 2001

Karal , Enver Ziya . ''Yakınçağların Başında Osmanlı İmparatorluğunun Genel Durumu ''. Osmanlı Tarihi . 5 : 1-12 . Ankara : Türk Tarih Kurumu Yayınları , 2005

---------- .''I. Meşrutiyet Devri Siyasi Olayları''. Osmanlı Tarihi . 8 :1-80 . Ankara : Türk Tarih Kurumu Yayınları . 2005.

----------. ''Osmanlı- Alman Münasebetleri '' . Osmanlı Tarihi . 8 : 161-182 . Ankara : Türk Tarih Kurumu Yayınları , 2005 .

----------.'' II. Meşrutiyet Devri İç Olayları''. Osmanlı Tarihi . 9: 1-26 . Ankara : Türk Tarih Kurumu Yayınları , 2005 .

İRAN AFŞAR- İNGİLTERE İLİŞKİLERİ (1736-1747)

Tuncay HAKTANIR,
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü
ORCID NO: 0000-0002-9322-4905

ÖZET
Çalışma, Nadir Şah (1736-1747) ile İngiltere arasında 1736-1747 yılları arasında İran'da kurulan diplomatik, ekonomik, askeri ve denizcilik ilişkilerini konu edinmektedir. Nadir Şah'ın askeri reform politikası kapsamında İngiliz Doğu Hint Şirketinden denizcilikte yararlanması dönemin olaylarını etkilemiştir. Nadir Şah hakkında yapılan çalışmalar çoğunlukla siyasi meselelere yoğunlaşmış olmasından ötürü çalışma içerik olarak akademik camiaya katkıda bulunmayı hedeflemektedir. Çalışmanın amacı Nadir Şah ve İngiltere arasında kurulan ilişkilerin başlangıç, gelişim ve çözümleme evrelerini ana kaynaklar ve akademik çalışmalar eşliğinde açıklamak ve değerlendirmelerde bulunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Donanma, İngiliz Doğu Hint Şirketi, İran, Nadir Şah, Reform

1. GİRİŞ

Safevî Şahı III. Abbas'ı (1732-1736) 7 Temmuz 1732 senesinde sekiz-on aylıkken tahta oturtan Nadir Kulî Han (Nadir Şah) '' Vekilü'd devle (Nâibü's Saltana)''[1] payesiyle devlet işlerinin yürütülmesini fiilen eline geçirmiştir. Nadir Kulî Han'ın (Nadir Şah), Vekilü'd devle görevini yürütmüş olduğu vakitlerde Osmanlılar ve Ruslar tarafından Safevî'lerden alınan İran topraklarını elde etmek amacıyla harplere tutuşmuş ve neticesinde kaybedilen yerleri ele geçirerek mühim bir başarı yakalamıştır. Şah III. Abbas'ın küçük yaşta olmasından yararlanan Nadir Kulî Han (Nadir Şah) Ocak-Şubat 1736 tarihinde Mugan ovasında toplanan kurultayda ''Şah'' unvanını almış ve 8 Mart 1736 tarihinde İsfahan'da Şahlık tacını takarak tahta çıkmıştır. Nadir Şah, daha sonrasında adına hutbe okutturup, sikke bastırmış böylece Afşar Hanedanlığının kuruluşunu resmen ilan etmiştir.[2] Nadir Şah'ın, Mugan ovasındaki toplantısını Osmanlı tarihçisi Şem'dâni-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi '*' kırk dokuz Şevvali'nde (Şubat 1737), Sahrâ-i Mugan'dan Âstane'ye irsâl eyledikten sonra, bi'l cümle İran'ın vücûh-ı âyânını ve küberâsmı Sahrâ-i Mugan'a cem' edüp, gerek Afgan'ın ve gerek âl-i- Osman'ın İran'dan aldıkları yerleri, ben bi'l cümle İstirdâd eyledim; lâkin bana fütur geldi, ben ba'de'l yevm kendi askerim ile Horasan'a gidüp, uzlet ihtiyar ederim; size bir adam lâzım, münâsıb olan Şâh Tahmasb mı yoksa gayrimünâsib olan Şâh Tahmasb mı, yoksa gayrisimidir, bir suret verin dedikde cümlesi, biz senden gayrisn istemesüz dediler. Hele birkaç gün fikr edün dediler deyü meydan verüp, yine cem ettikde: bu İran'ın ihtilâli, Şah Hüseyin'in istirahat talep edüp kâsır himmetle füturundan zuhur etti; fi mâba'd biz ol silsileye mütâba'at etmeyüp seni isterüz dediler''.* [3] Şeklinde aktarmıştır. Şah, hükümdarlığı müddetince Safevî Devletine kıyasla daha geniş bir hâkimiyet alanı elde etmeye yönelmiş, siyasi politikasını hayata geçirmesinin majör

[1] Türk-İslam devletlerinde Sultan'ın yerine vekillikte bulunmakla görevli olan idari müessesedir. Safevî Devleti'nde Şah II. Tahmasb'ın (1722-1732) tahttan indirilip yerine Şah III. Abbas'ın Nadir Kulî Han (Nadir Şah) tahta geçirilmesiyle Nadir Kulî Han (Nadir Şah) kendisini Nâib-i Saltanat olarak ilan ederek yönetime el koymuştur. Sadi Süleyman Kucur, '' Nâib-i Saltanat'', TDVİA, C.32, İstanbul 2006, s.313-314.
[2] Cihat Aydoğmuşoğlu, Safevî Devleti Tarihi (1501-1736), Gece Kitaplığı, 2. Basım, Ankara 2017,s.134-137.
[3] Münir, Aktepe, Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi Târihi Mürt'i't- Tevarih İstanbul Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1976, s.61-62.

faktörü olan ordusunu kuvvetlendirmek için göçebe aşiretlerden istifade etmiştir. Ayrıca etrafında topladığı aşiretlerin boy reislerine savaşlardan alınan ganimetlerin ekseri kısmını dağıtırken savaş teçhizatlarından da almalarına izin vererek iç isyanların çıkmasını engellemek istemiştir[4] Nadir Şah sadece askeri olarak güçlü olan bir devletin varlığını sürdürmesinin olanaksız olduğunu bildiğinden ötürü idari, iktisadi ve ekonomik alanlarda da düzenlemeler yapmaya başlamıştır. Safevî Şahlarının sarayında mevut olan bazı memuriyetler kaldırılmış, tarımsal düzenlemeler ile feodal mülkiyet sisteminin etkisini kırmış, vergi ve angarya sisteminde değişiklikler yapılmış, göçebe aşiretlerin yerleşik hayata geçirilmesi sağlanmıştır.[5] Caferi mezhebini Afşar Hanedanlığının resmi dini olarak kabul ettiren Nadir Şah bunun yanı sıra Sünni-Şii çatışmasının önüne geçmek istemiş, Şii ulemadan bazı kimselerin muhalefetlerine rağmen dini kaidelerin kabulü sağlanmıştır.[6] Nadir Şah'ın sosyal, dini, ekonomik ve iktisadi girişimleri dışında komşu ülkelerle de temaslara geçmiştir. Osmanlılar ile yürütülen karşılıklı diplomasi trafiğin, Mustafa Paşa'nın İran elçiliği ile sulh tesis edilmesi karara bağlanmıştır.[7] İzzi Efendi, '' *Hâla İran Şâhlığı iddi'âsıyla 'alem-efrâz-ı 'utüvv ü tuğyan üzere olan Nâdir Şah-ı 'âkıbet- tebâh, mezâhib-i Şi'a-i İmâmiyye'den olup ba^zı kütüb-i Kelâmiyye'de , '' Kavmün mine'r-revâfızı lukkıbû bi'l Ca'feriyye'' ta'bîri ile musarrah ve mezkûr olan Ca^feriyye nâm bir mezheb-i bâtılı güyâ zu'm-i âtlınca ''Tervîc ederim''" deyü mahzâ agrâz-ı nefsâniyyesin icrâ içün sinîn-i çendinden beri Devlet-i 'aliyye' ile muhâsamaya kıyâm ve bu bâbda ehl-i islâm beynine ilkâ-i fitne kastiyle niçe tekâlif nâ-be-câ îrâdına iktihâm ve habâset-i derûnun ihâm etmekle, tarf-ı Devlet-i 'aliyye' den tedârükât-ı kaviyye ile i'dâm ü izâlesine sarf-ı nîrû-yi iktidâr oluncağına vâkıf oldukça, derhal sâlik-i tarîk-ı mekr u ihtiyâl ve suret-i dostide envâ-i i'tizâr ederek kenâre-gîr-i selamet ve bu takrîb ile terkâr izhâr-ı habâset veicrây-ı mel'anete cesaret eledügünden başka, başına cem' eyledigi''.*[8] Nadir Şah'ın siyasi ve dini gayelerini ifade etmiştir. Osmanlılar ila sağlanan sulh ile ülke içi meselelere yönelen Nadir Şah, kara ordusunun (kabile-düzenli ordu) mevcut yapısının çağdaş bir görünümde olmayışının farkında olduğundan orduya profesyonel bir hüviyet kazandırmayı amaçlamıştır. Afşar ordusunun çağdaşları olan Osmanlı ve Avrupalı devletlere kıyasla bilhassa ateşli silah gücünün geri kalmış olması ve deniz kuvvetlerinin zayıf olmasından ötürü reform yapmaya karar vermiştir.[9] Ateşli silahların (tüfek, top, havan) meydan savaşları ve kuşatmalarda getirdiği üstünlüğün farkında olan Nadir Şah, Afşar ordusunun ve donanmanın ateşli silahlarla adaptasyonu için girişimlerde bulunmuştur.[10] İran çeperinden ateşli silah teminin politik çıkmazlar nedeniyle tıkalı bir halde olması Avrupalı devletlerden istenilen askeri gereksinimlerin karşılanmasına yöneltmiştir. İran ile yıllardır süregelen ticari ilişkileri bulunan Hollandalılar ve İngilizler ile kurulan kontaklarda; Nadir Şah'ın teklifine Hollandalılar sıcak bakmamış İngilizler ise kısmen destek de bulunmuşlardır. Afşarlılar 1732 yılından itibaren İngilizlerden gemi satın alım-kiralama, yük ve asker taşıma ile ortaklaşa operasyonlar yürütmek amacıyla temaslarda bulunmaya başlamışlardır. Fakat İngiliz Doğu Hint Şirketinin politik tutumu pozitif bir gelişme olmasının önünü tıkamıştır. İngiliz Doğu Hint Şirketi ve Hollanda Doğu Hint Şirketi ile Basra Körfezinde kullanmak için gemi kiralama ve satın alım görüşmeleri yapılmış, asker taşımı ve kıyı müdafaası gibi askeri eylemlerde şirketlere başvurulmuştur. İngiliz Doğu Hint Şirketinin izni olmadan İranlılara gemi satımının yasak olmasına rağmen

[4] Yılmaz Karadeniz, İran Tarihi (1700-1925) Selenge Yayınları, İstanbul 2012, s.148.
[5] K.Z. Eşrefyan, Marianna Rubeouna Arunova, Nadir Şah-I Avşar, Çev: Nergize Tuareva, Selenge Yayınları, İstanbul 2015, s. 57-61.
[6] Mehmet Saray, Türk-İran İlişkileri, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1999,s.68-69.
[7] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, IV. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011, s.230-234.
[8] Ziya Yılmaz, Er, İzzi Tarihi, İmak Ofset Basım Yayın, İstanbul 2019, s.79-80.
[9] Kaveh Farrokh, Iran at War 1500-1988, Osprey Publishing, Oxford 2011, s.96-98.
[10] Michael Axworthy, The Sword of Persia Nader Shah from Tribal Warrior to Conquering Tyrant, I.B. Tauris, Londra 2006, s.85-86.

kişisel olarak Kaptan Richard Cook, *Ruparell* adlı gemiyi 1734 senesinde satmış ardından İranlılara 1735 senesinde Buşehir'de yardımcı olmaya başlamış ardından İranlıların hizmetine girmiştir. 1734 senesinde bir başka gemi satışı da Thomas Weddell tarafından *Patna* isimli geminin İranlılara satılmasıyla gerçekleşmiştir. Basra Körfezinde, Osmanlı Devleti ve Afşarlılar arasında yaşanan çatışmalar esnasında İngiliz Doğu Hint Şirketinin, *Royal George* ve *Dean Frigate* isimli gemileri Osmanlı Devleti tarafından el konulmuştur. Ticaret maksadıyla bölgede faaliyet gösteren gemilerin gaspını Şirket protesto etmiş, Basra Körfezinin değişmekte olan dinamiklerine karşı yeni bir strateji uygulamaya koymaya başlamıştır. Mayıs 1736'da *Northumberland* isimli gemi, kaptanı Robert Mylne tarafından İranlılara verilmiştir. Gemi satışları ve İranlılara denizcilik faaliyetlerinde sağlanan yardımlar, İngiliz Doğu Hint Şirketinin, İran denizcilik politikasının ihlali anlamına geldiğinden olaylara karşı negatif bir tavır sergilemişlerdir. İngiliz gemicileri ile kurulan kontaklar İngilizlerin gerek İngiliz Doğu Hint Şirketi şemşiyesi altında gerekse de bireysel aktivitelerinde Nadir Şah ile kurulacak ilişkiler için ön adımları teşkil etmiştir.[11]

2. 1736-1739 Seneleri Denizcilik Vakaları

2.1. Nadir Şah'ın Denizcilik Faaliyetlerinin Temelleri ve İngilizlerin Rolleri

Nadir Şah tahta geçtiğinde İngiltere'de II. George (1727-1760)[12] yönetimde bulunuyordu. II. George döneminde İngiltere diplomatik, siyasi ve ekonomik iç ve dış meseleler ile meşgul olmuştur.[13] Nadir Şah İngilizler ile müsamahakâr bir diyalog kanalı vasıtasıyla yaklaşmayı tercih etmiştir. İngiliz tüccarlara İran'daki ticari faaliyetlerinde hoşgörülü ve adaletli bir şekilde davranılacağı taahhüt edilmiştir. Nadir Şah'ın, Hazar Denizi ve Basra Körfezinde güçlü bir donanma kuvveti kurma isteği doğrultusunda aklında kurguladığı planları hayata geçirmeye başlamıştır. Buşehr şehrini, Basra Körfezinde oluşturulacak donanma için merkez olarak seçmiştir. Nadir Şah'ın Basra Körfezinde *mare clausum* etrafında şekillenen bir politika izlemeyi benimsemiştir[14] Nadir Şah tarafından İngilizlere verilen imtiyazlar[15] ile İran'daki ticaret hakları resmi olarak tanınmış ve güvence altına alınmıştır. İngilizlerden sadece ekonomik olarak değil askeri olarak da yararlanmak isteyen Nadir Şah, İngiliz Doğu Hint Şirketinin sahip olduğu donanma gücünden müstefit bir strateji çizerek denizcilik faaliyetlerini yürütmek istemiştir.[16] Nadir Şah, İngiliz Doğu Hint Şirketinden Basra Körfezini abluka altına almasını talep etmiş bunun üzerine 1734 senesinde *Britannia* isimli Şirket gemisi Basra Körfezinde limanları abluka altına almaya başlamış ve geçiş ücretlerine el koymuştur. İngilizler bu süreçte Hollandalılara göre daha mobilize ve organize hareket ettiğinden avantajlı bir

[11] Peter Good, 'The East India Company and the foundation of Perisan Naval Power in the Gulf under Nader Shah, 1734-1747''. The Dutch and English East India Companies Diplomcay, Trade and Violence İn Early Modern Asia, ed: Adam Cullow and Tristan Mostert. S.227. Amsterdam: Amsterdam University Press, Amsterdam 2018.

[12] II. George 1727-1760 yılları arasında İngiltere ve İrlanda Kralı vasfıyla yönetimde bulunmuştur. Onun zamanında İngiltere'de diplomatik ve siyasi düzenlemeler yapılmış ayrıca ticaret ile ilgili de önemli gelişmeler yaşanmıştır. II. George yönetimde olduğu yıllarda Fransızlar ile Hindistan ve Amerika'da husumetler meydana çıkmıştır. II. George, İngiliz ordusu ile savaşa katılmış olan son İngiliz hükümdarıdır. J.M. Rigg, '' George II'', Dictionary of National Bibliography, In: ed: Leslie Stephen, Vol. XXI, New York 1890, s.158-168.

[13] Harold J. Schultz History of England, II. Baskı, Barnes & Noble Inc. , New York 1971, s.156-161.

[14] Sır Arnold Talbot Wilson, The Persian Gulf An Historical Sketch From The Earliest Times to Beginning of The Twentieth Century, Clarendon Press, Oxford 1928, s.176.

[15] Nadir Şah tarafından İngilizlere verilen ticaret imtiyazının maddeleri için bknz: IOR/G/29/17 32r-33v Letters and Enclosures etc. Recieved from Gombroon (Bender-e Abbâs).

[16] Peter Good, The East India Company's Farmân, Iranian Studies, Vol. 52,2019 s.192-193.

konumda yer almışlardır.[17] Nadir Şah ve İngilizler arasındaki müteaddit ekonomik, diplomatik ve askeri temasların pratik ve metodik olarak dönem şartlarına paralel olarak mesafe kat etmiş ve taraflar arasında yaşanacak münasebetlerin parametrelerini oluşturmuştur.

2.2. Bahreyn Seferi (1736)

İran'ın, Basra körfezindeki siyasi ve ticari etkinliğini arttırmak isteyen Nadir Şah ilk olarak yönünü Bahreyn'e çevirmiştir. Bahreyn'in alınması için Fars Beylerbeyi ve Kaptan-ı Sahil Muhammed Taki Han görevlendirilmiştir. Sefer hazırlıkları kapsamında İran donanmasının gemi kapasitesini arttırmak için Hollandalılar ve İngilizler Doğu Hint Şirketleri ile temasa geçilmiş, Hollandalılardan talep edilen gemilerin alınamaması üzerine İngilizler, Şeyh Raşit ve Araplardan gemi satın alımları yapılmıştır. Hollanda kaynaklarına göre İngilizlerden *Capitaine, Fatta Mamoedie* ve *Nastar Chanie* isimli gemiler satın alınmıştır. Ayrıca Deryabeyi Latif Han iki adet kadırga inşa ettirmiştir. Sefer kuvvetleri 4,000 kişiden müteşekkil olup Bahreyn'e doğru Mayıs 1736'da yelken açmıştır[18]. İngiliz Doğu Hint Şirketinin, *Northumberland* adlı geminin kaptan Mylne tarafından Beylerbeyine yapılan şahsi satışının izinleri olmadan yapıldığından rahatsızlık duymaktadır. Şirketin, İran politikasının ihlali anlamına gelen bu durumun tekrarlanmaması ve mani olunması hatta yeltenenin olması durumunda derhal Şirketin haberdar edilmesi gerekmektedir.[19] Şirket tarafından Bender Abbas'ta bulunan Thomas Water'a yollanan bildiri kendilerinin izinleri olmadan yapılan gemi satımlarına karşı duydukları rahatsızlığı göstermektedir. Huvala Arapları,[20] liderlerinin hac vazifesini yerine getirmesi için başlarında olmamasından ötürü fazla bir direnç gösterme imkânı bulamamışlar ve İran ve kıyı şeridinde yer alan adalara kaçışmışlardır. Kaçan Huvala Araplarını takibe almaları için Fars Beylerbeyi Muhammed Taki Han, Hollanda Doğu Hint Şirketinden istekte bulunmuştur. Hollandalılar yardım için harekete geçmişlerdir. Sefer esnasında Huvala Araplarının tutumu ve kuvvet bakımından yetersiz kalınmasından ötürü Afşar kuvvetlerinin, Bahreyn'deki iştigallerinin zora girmesine neden olmuştur. Afşar kuvvetlerinin yardımlarına İngilizler tarafından yollanan firkateyn yetişmiştir.[21] Kasım 1736'da İngiliz Doğu Hint Şirketi tarafından Afşarlılara, satılan *Cowan* [22]isimli firkateyn ile resmi olarak ilk kez İngilizlerden gemi satımı yapılmıştır.[23] Huvala Araplarının, Keşm'e yönelik saldırıya geçmişler ve Bender Abbas istikametinden yapılacak muhtemel su ve yakıt (odun) takviyesini engellemek istemişlerdir. Huvala Arapları bu girişimlerinde iki Hollanda ve dört İngiliz gemisini ele geçirmişlerdir. Arapların mukavemetleri ve karşı saldırılarına rağmen Bahreyn'de Afşar hâkimiyeti tesis edilebilmiştir[24] Afşar donanmasının, Bahreyn seferinde operasyon tecrübesi elde etmesi, ortak iş yürütmede Avrupalı Şirketlerin tavırlarını görmesi ve donanmanın Basra Körfezindeki hâkimiyet sahasını genişletmesi adına faydalı olmuştur.

2.3 I. Umman Seferi (1737-1739)

[17] Peter Good, The East India Company in Persia Trade and Cultural Exchange in the Eighteenth Century, I.B. Tauris, Londra 2022, s.101-118.
[18] Willem Floor, The Iranian Navy in the Gulf during the Eighteenth Century, Iranian Studies, 1987, Vol.20, No.1 S.41-42.
[19]IOR/G/29/5 ff.343v -344r Consultation on 5th July 1736, Consisting of letter to Mr. Thomas Water & Council of Gambroon.
[20] Huvala Arapları hakkında ayrıntılı bilgi için bknz: The Persian Gulf: The Hula Arabs of the Shıbkuh Coast of Iran Mega Publisher, Washington 2014.
[21] Willem Floor, a.g.e, S.42.
[22] Hollandalı kaynağa göre Cowan isimli İngiliz Doğu Hint Şirketine ait olan firkateyn, İranlılara satıldıktan sonra ismi ''Fath-i Şah'' olarak değiştirilmiştir. Peter Good, The East India Company in Persia Trade and Cultural Exchange in the Eighteenth Century, s.119.
[23] Peter Good, ''The East India Company and the foundation of Perisan Naval Power in the Gulf under Nader Shah'', 1734-1747, s.227.
[24] Willem Floor, a.g.e, s.43.

1736 senesinde Umman Sultanı İmam Safi'ye karşı başlatılan isyan bir türlü kontrol altına alınamadığından, isyancılara karşı yardımda bulunulması talebiyle Nadir Şah'tan istirhamda bulunmuştur. Umman'ın, Basra Körfezindeki stratejik konumu ve ele geçirilmesiyle elde edilecek üstünlüğü bilen Nadir Şah sefer hazırlıklarına girişmiştir. 14 Mayıs 1737'de dört parça gemi (ikisi İngilizlerden satın alınan) ve bazı küçük gemilerden oluşan Afşar donanması Deryabeyi Latif Han önderliğinde Buşehr'den hareket ederek Bender Abbas'a doğru yol almıştır. 5,000 asker ve 1.500 attan oluşan sefer kuvvetleri 12 Nisan'da Khor Fakkan'a yelken açmış ve dört gün zarfında ulaşmışlardır. Bir kısım asker Ras Musandam'a doğru yönelmiş ve Ras Al Khaima'ya vararak burada Sultan İmam Safi'nin kuvvetleriyle birleşerek yürüyüşe geçmişlerdir. İsyancıların lideri Bal'a rab İbn al-Ya'riba'yı yenilgiye uğratarak isyancıların ellerinde tutukları yerleri almaya başlamışlardır. Umman'da hâkimiyeti sağlamak yaz ve sonbahara kadar sürmüştür. Nadir Şah'tan gelen emirlerle seferin devam ettirilmesi yönünde direktifler Fars Beylerbeyi Muhammed Taki Han'a ulaşmıştır. İran ve Umman kuvvetlerince isyancılar bir kez daha mağlup edilmişler ve Amman'ı direniş ile karşılaşmadan ele geçirilmiş fakat doğu ve batı kısımlarında yer alan burçları kontrol altına alınamamıştır. Beş haftalık kuşatmanın ardından İranlılar ve Sultan İmam Safi arasında ihtilaf yaşanmıştır. Sultan İmam Safi, donanma ve askerlerini geri çekerek Bal'arab ile İranlılara karşı işbirliği yapmak adına anlaşmıştır. Fars Beylerbeyi Muhammed Taki Han burçları ele geçirmekte muvaffak olamaması neticesinde Mayıs ayının sonlarına doğru Barka'ya geçmiştir. Deryabeyi Latif Han ve Fars Beylerbeyi Muhammed Taki Han'ın arası Barka'da yaşanan anlaşmazlıklardan dolayı bozulmuş, Deryabeyi Latif Han bir süre sonra zehirlenmiştir. İran kuvvetleri ise askeri harekâtlarına devam etmişler fakat kayda değer bir kazanım elde edememişlerdir. İranlıların, Umman'da çıkmaza girmeleri Huvala ve Umman Arapları için saldırı fırsatı doğurmuş ayrıca Bahreyn'deki İran kuvvetleri kalelerinde sıkışıp kalmışlardır. İngiliz gemilerinin yardımıyla Şarika'ya erzak tedarikinin yapılması durumunda kalınmıştır 1738 yılının sonuna doğru Arapların arasında sorunlar yaşanmıştır.[25] İranlılar ve İngilizler vardıkları antlaşma ile Maskat'a hububat transferi yapma hususunda karara varmışlar, Nadir Şah'ın oğlu Rıza Kuli Mirza Afşar tarafından İngilizlere bir takım ticari serbestlikler veren bir imtiyaz verilmiştir.[26] İran'a dönmeye çalışan Afşar kuvvetleri, es- Sîr mevkiinden denize açılmışlardır. Sultan İmam Safi, İranlıları takip ve saldırı amacıyla gemilerini yollamış ve İranlılar ile çarpışmalarda bulunduğu sıralarda 14 Ocak 1739 tarihinde barut yükü ile dolu olan *el Malk* isimli Afşar gemisi Araplarca havaya uçurulmuş, geminin mürettebatı boğulmuştur. İbn Mürşid ise İranlılarla yaşanan savaşlardan yararlanarak Ummanlı bir kısım şeyh ve kabile liderinden destek alarak 1738 yılında Naklıl camiinde imamlığını ilan etmişti.[27] Mart ayında Bender Abbas'a varan Fars Beylerbeyi Muhammed Taki Han, Amman'ı ele geçirmek için hazırlanmış fakat Luristan İsyanı tüm planların değişmesine neden olmuştur.[28] Nadir Şah, I. Umman seferinin vuku bulduğu vakitlerde Afganistan Seferi (1737-1738) ile Kandehar'ı ele geçirmiş ve buradaki Hoteki siyasi varlığını sona erdirmiştir. Hindistan Seferinde (1738) Babürleri yenilgiye uğratarak yüklü bir ganimet elde etmiştir.[29] I. Umman seferi, Afşar donanmasının organizasyon kabiliyeti ve operasyon yürütebilme kapasitesinin sınanması açısından önemli olmuş ve İngilizler ile yürütülmek istenen askeri eylemler için iyi bir sınama olmuştur.

[25] Laurence Lockhart, Nadır Shah, Proquest LLC, Michigan 2018, s.265-267.
[26] IOR/G/29/6 f.151v-152r Consultation on June 1739.
[27] George Percy Badger, History of the Imams and Seyyids of ' Oman by Salıl Ibn Razık, from A.D. 66-1856, Farnham 2010, Ashgate Publishing Limited, s.143.
[28] Laurence Lockhart, a.g.e, s. 267-268.
[29] Yılmaz Karadeniz, a.g.e, s.150161.

3. 1740-1743 Senelerinde Deniz Vakaları

3.1 Donanma İsyanı

1740 yılında Afşar donanmasının, Arap mürettebatının başlattıkları isyanda Deryabeyi Mir Ali Han öldürülmüştür. İsyancıların bir süre sonra saldırılarıyla ticari hayatın sürdürülmesini sekteye uğratmayı başlamaları üzerine Muhammed Taki Han durumu kontrol adına almak için İngiliz ve Hollandalılardan istek de bulunmuştur. Hollandalılar iki gemiyle Afşarlılara destek verirken İngilizlerin hâlihazırda yardımcı olacak gemileri olmadığından ticaret şubelerinden toparlanan asker ve topu küçük bir gemiye konuşlandırarak isyancılara karşı savaşmışlardır.[30] Kendilerine ödenen maaşlardan memnun kalmayan Arap mürettebatın başlattıkları isyanı durdurmak amacıyla Deryabeyi olarak atanan Muhammed Taki Han, Hollanda, İngiliz ve birkaç küçük gemiden ibaret bir deniz gücüyle Araplara hücum etmiştir. İsyan haberini alan Nadir Şah, İngiliz Doğu Hint Şirketinden gemi satın almak için iletişime geçmiş, isyancıların üzerine ek kuvvet yollanmasını emretmiştir. Mart 1741'e gelindiğinde dirençleri iyice kırılmaya başlayan isyancıların arasından bazıları görüşmelerde bulunmak için açık kapı bırakmışlardır. Mayıs ayında İngiliz Doğu Hint Şirketinin Sürat bürosundan alınan yeni bir gemi ise İranlılara ulaşmıştır. Afşarlıların, Kiş adasında üstlenen isyancılara karşı yaptıkları hücum ise yarım kalmıştır. 1742'in Ocak ayında İngiliz Doğu Hint Şirketi iki adet gemisini Nadir Şah'a yardımcı olması için Sind'den yollamışlar ayrıca Şirketin kontrolü dışında bir gemi satışı Buşehir'de yapılmıştır. [31]

Şirket 1742 senesinde *Mary* ve *Pembroke* isimli iki gemiyi denizcilik malzemeleri ile yüklü halde Bender Abbas'ta İranlılara 9.312 tümene satmışlardır. Daha önce İranlılara 150 tümen karşılığında satışı yapılan fakat teslim edilmeyen Rose Galley adlı gemide Şirket yetkilisi Eustace Peacock tarafından Muhammed Taki Han'a verilmiştir.[32]

3.2 Basra Körfezinde Donanma İnşası

Afşar donanması 1742'in ilk aylarında toplam 15 parça gemiden oluşmaktaydı. Gemilerin kesif kısmını Surat tipi gemilerden teşkil edilmişti.[33] Nadir Şah'ın denizcilik politikasının önemli dayanaklarından olan gemi inşasının Hintli gemi yapımı ustalarının elinde olması maddi olarak bir külfet oluşturduğundan Şah, Basra Körfezinde gemi inşa ettirmek için emir vererek sorunu çözmeye yönelmiştir. Bu doğrultuda Buşehr ve Bender Rig'de gemi inşasına başlanmış, gemi üretimi için gereken kereste tedarikini Hazar kıyılarındaki ağaçlık alanlardan yaptırmış ayrıca gemilerin ateşli silahlarla takviyesi Bender Abbas dökümhanesinde dökülen toplardan karşılanmıştır.[34] 1741'in ikinci yarsına tekabül eden vakitlerde başlayan gemi inşası ve top üretimi çalışmalarıyla Bender Abbas'ta 300 adede varan top döktürülmüş, Aralık ayında Avrupalı Şirketlerden marangoz ve gemi inşa mühendislerini yollamalarını istemiş ayrıca Süleyman Bey, Ali Bey, Hasan Ali Bey ve Muhammed Zaman Bey isimli dört kişiyi projenin sorumluluğuna getirmiştir. Nadir Şah, gemi inşa projesine yaklaşık 40.000 tümenlik meblağ ayırmış fakat Hollandalılardan talep ettiği mühendislerinin farklı sebeplerden ötürü İran'a

[30] Peter Good, The East India Company and the foundation of Perisan Naval Power in the Gulf under Nader Shah 1736--1747. 122-123.
[31] Laurence Lockhart, a.g.e, s.314-316.
[32] Peter Good, The East India Company in Persia Trade and Cultural Exchange in the Eighteenth Century, s.120.
[33] Michael Axworthy, Nader Shah and Persian Naval Expansion in the Persian Gulf, 1700-1747, Journal of the Asiatic Society, Vol 21, No.1, 2011,s.37.
[34] Guive Mirfendreski, A Diplomatic History of the Caspian Sea Treaties and Other Stories, Palgrave, New York 2001, s.18.

varamamasına ek olarak diğer aksaklıklardan ve imkânsızlıklarda projeyi istenilen raddeye ulaşmasına mani olmuştur. 1742 senesinin ortalarında Afşar donanması dökümünde üç şalupa, iki kalyon, küçük gemilerden modifiyeli çok sayıda gemi yer almıştır. Gemilerin yarısı İngilizlerden satın alınan iki savaş gemisi ve diğer ikisi Fransız ve İngiliz özel teşebbüslerinden satın alınan gemilerden oluşmaktaydı. Ummanlılardan alınan iki gemiyle, İngiliz Doğu Hint Şirketinin, Surat bürosundan alınan sekiz adet gemide döküme dâhil edilmiştir. Gemiler Bender Abbas ve Buşehir limanlarında konuşlandırılmışlardır.[35] İngilizler gemi inşası için Hindistan'ın batı kıyısında yer alan Kambay Körfezini kullanıyor, Surat'ta yer alan tersanelerde gemi üretim faaliyetlerini gerçekleştiriyorlardı.[36] İmal edilen gemiler, güçlü ve güverte kurtlarına karşı direnci yüksek olan tropik tik ağacından üretiliyorlar bu özellikleri nedeniyle oldukça pahalı olmaktaydılar. Nadir Şah bir yandan gemi inşası ve satın alımı ile meşgul olurken bir yandan da Basra Körfezindeki siyasi meseleler ile uğraşmaktaydı.[37] Nadir Şah, Gemi inşaatları, materyal temini ve gemi satın alım-kiralamada İngiliz Doğu Hint Şirketini teşvik etmek amacıyla imtiyazlar vermeye devam ederken ortaya çıkan olumsuzlukları ve pürüzleri aşmak adına çalışmalarına devam etmiştir. Nadir Şah'ın, denizcilik fikriyatının kökeninde bağımsız, güçlü ve kendi kendine yetebilen bir mekanizma meydana getirmekti.[38] İngiliz Doğu Hint Şirketi ve Nadir Şah arasında gemi yapımı, materyal tedariki ve gemi satın alımı-kiralama gibi konularda mesafe kat edilişi görünüyor olmasına rağmen Şirket çıkarlarını ön planda tutan ve muhafaza etmeye yönelik bir politikadan yana olmaya devam etmiştir.

3.3. Hazar Denizinde Denizcilik Faaliyetleri

Nadir Şah'ın, Dağıstan'da Lezgiler üzerine başlattığı seferde Hazar Denizi vasıtasıyla yapacağı hücumların ve takviyelerin bir donanmaya sahip olamaması ve Rusların deniz hâkimiyetini ellerinde tutmalarından ötürü zafiyete uğrayacağından çözüm arayışlarına yönelmiştir. Rus tahtına Çariçe Elizabeta Petrovna'nın (1741-1762) geçmesinin Kalushkin adlı Rus elçisi tarafından Nadir Şah'a bildirilmesi sırasında on adet Rus gemisinin Dağıstan ve Mazanderan'da yapılacak seferlerde kullanılması talep edilmiştir. Kalushkin sunduğu raporda Nadir Şah'ın talep ettiği gemileri alması durumunda bunlara el koyacağını not düşmüştür. Ağustos 1742 senesinde gemilerden ilki olan *The Empress of Russia* isimli gemi John Elton ve Woodroofe komutasında Hazar Denizine açılmış Bender Anzali'ye varmıştır. Burada mallarını boşaltmalarının ardından Dağıstan'da bulunan İran garnizonuna Pirinç sevkiyatında bulunmak için yola koyulmuştur. John Elton'un, İranlılara yardımları Rusların tepkisini çekmiştir. John Elton ise Rusların itirazlarına rağmen İranlılarla işbirliğine devam etmiş, Aralık 1742'de Woodroofe ile beraber pirinç sevk etmek için Nadir Şah'ın Derbend'in kuzeybatısında yer alan kampına doğru hareket etmiştir. Rusların tepkisiyle karşılaşan ikiliden Woodrofe ağır bir şekilde darp edilmiştir. John Elton ise karşılaştıkları kötü muameleyi Nadir Şah'a bildirmiş bir dizi görüşmenin ardından Ocak 1743 senesinde John Elton, Cemal Bey adını alarak gemi inşa amiri olarak atanmıştır.[39] Reşt'e giden John Elton, Lahican'da gemi inşaatına girişmiştir. İranlılar için Hazar Denizinde tehdit olarak sadece Ruslar ve Lezgiler bulunmuyor ayriyeten Türkmenlerin, Astarabad ve Mazenderan'a yaptıkları hücumları engellemek ve Hazar Denizinin doğu kısımlarında yer alan adalar ile Türkmenlerin ellerinde tuttukları kıyıları ele geçirmek için bir donanmaya ihtiyaç duyuluyordu. Hazar Denizinin doğu kesimlerinde John Elton ve Woodrofe 'un Temmuz 1743'de yaptıkları gözlemlerde Cheleken'i üs olarak belirlemişlerdir. John Elton denizcilik aktiviteleri Rusların nazarında huzursuzluğa yol açmıştır.

---

[35] Willem Floor, a.g.e, s.49-51.
[36] Michael Axworthy, The Sword of Persia Nader Shah From Tribal Warrior to Conquering Tyrant, s.229.
[37] Michael Axworthy, Nader Shah and Persian Naval Expansion in the Persian Gulf, 1700-1747.
[38] Laurence Lockhart, Nadır Shah A Critical Study Based Mainly Upon Contemporary Sources, II. Baskı, Ams Press Inc, Londra 1938,s.213.
[39] Sir Percy Sykes, A History of Persia, II. Baskı, Macmıllan and Co. , Londra 1921, s. 271

Londra'da bulunan Prens Sherbatov, John Elton'un faaliyetlerini İngiliz hükümetine bildiren bir protesto vermiştir. İngilizler adına Rusya'da faaliyet gösteren Moskova (Rusya) Şirketinin ticari faaliyetleri için tehdit arz eden durumu araştırmak amacıyla Jonas Hanway görevlendirilmiştir.[40] Jonas Hanway, John Elton'un aktivitelerini soruşturmaya başlamıştır. *'' Nadir Şah'ın, Hazar Denizinde hâkimiyetini genişletmeye yönelik planlamalarında gemilerin önemli bir rol üstlendiğini, John Elton'un düşüncesizce yaptığı hareketlerin Rusları rahatsız ettiğini ve İngilizlerin, Hazar ticaretine vereceği ciddi bir zarar olacağını fakat bunu tam olarak söylemek için henüz erken olduğunu daha fazla gözleme ihtiyaç duyulduğunu''* söylemiştir.[41] Jonas Hanway tahkikatını sürdürmeye devam etmiş ve John Elton'un faaliyetlerini yakından gözlemlemeye devam etmiştir.

3.4 II. Umman Seferi (1742)

Sultan İmam Safi ve kuzeni Sultan İbn Mürşid arasında yaşanan ihtilaf, Sultan İmam Safi'nin, İranlılardan yardım talebi ile farklı bir boyuta evirilmiştir. İhtilafta Huvala Arapları Sultan İbn Mürşid 'den yana olmuşlardır. Huvalalıların, Khasab'ı ele geçirmeleri üzerine Julfar'da bulunan İran garnizonu üzerlerine yürümüş ve onları Nisan 1742'de yenilgiye uğratmıştır. İranlılar 10-21 Haziran 1742'de destek kuvveti ve iaşe lojistiğinde bulunmuşlardır. Surat'tan dört yeni İngiliz Doğu Hint Şirketi gemisi İran Donamasını desteklemeye gelmiştir. Kalb Ali Han komutasındaki Afşar ordusu Sahar'ı elinde tutan asilere karşı yürümüş, Sultan İmam Safi ise İranlıların kuşatma planlarını engellemeye yönelik hareket etmiştir. Kalb Ali Han durumu lehine çevirmek için Sultan İmam Safi'nin şaraba olan zafiyetinden yararlanarak kendisini ve yanındakileri sarhoş etmiştir. Kuşatmada üstünlüğü ellerine geçiren Afşar kuvvetleri burçların kontrolünü ele geçirmişlerdir. İbn Mürşid, İran ve Sultan İmam Safi'nin birliklerine karşı saldırıya geçmiş elinde tuttuğu sayısal üstünlükten faydalanarak Sahar'a girmeyi başarırken ertesinde ise öldürülmüştür. Sahar kuşatması ise devam ederken müdafi vali Ahmed İbn Sa'id mukavemetini sürdürmekteydi. Yaklaşık sekiz aya varan kuşatma Afşar kuvvetlerine takribi 3000 leşkere mâl olmuştur. Sultan İmam Safi'nin ölümünü takiben İranlıların, Umman'daki stratejisi kısmen değişmiştir. Muhammed Taki Han ve Kalb Ali Han arasındaki sürtüşmeler ve birbirlerini şikâyetlerinden rahatsızlık duyan Şah, Serdarlığa Muhammed Hüseyin Han Kırklu'yu tayin etmiştir. İranlıların içerisinde bulunduğu karmaşadan[42] istifade etmek isteyen Ahmed Bin Sa'id Maskat'taki İran garnizonuna saldırmış, garnizonun ekseri teslim olurken bir kısmı katledilmiş kalanların da İran'a gitmelerine müsaade verilmiştir. Mugâlib vali Maskat'tan Sahar'a değin ki toprakları hâkimiyetine almış ve Al Bu Sa'id Hanedanlığını kurmuştur. II. Umman seferinin muvaffakiyetsizlik ile sonuçlanmış, sefer esnasında yaklaşık 20.000 leşker savaşlarda veya bulaşıcı hastalıklardan kaynaklanan sebeplerden dolayı hayatını kaybetmiştir.[43] Seferde sadece İngilizlerden destek sağlanmamış, Hollandalıların gemileri kullanılarak tüfekçi birlikleri ve iaşe malzemelerinin taşınması yapılmış, yerel tacirlerden gemi satın alımı yapılarak sefer hazırlıkları ve devamından deniz faaliyetleri yürütülmüştür. [44]Ocak 1742 tarihinde Muhammed Taki Han isyan etmiş, Afşar birliklerinin büyük bir kısmını Umman'dan geri

[40] Guive Mirfendreski, a.g.e, s.18.
[41] Jonas Hanway, An Hıstorıcal Account of the British Trade Over the Caspian Sea; With the Revolutions of Persia, VOL IV. Londra 1753,Dodsley 1753, s.225.
[42] Maskat'ta yer alan Afşar garnizonuna yollanması gereken paranın ulaştırılmamasından ötürü leşkerin maaşları ödenememiş neticesinde şehrin Araplara teslimi gerçekleştirilmişti. Wendell Philips, Oman A History, Londra 1967, Reynal & Co. With William Morrow & Company, s. 65.
[43] Laurence Lockhart, a.g.e, s.318-325.
[44] IOR/G/29/19 Vol. I, f71v-71r Persian Factory Records: Letters from Basra (1732-1752)

çekilmiştir.[45] Nadir Şah'ın, II. Umman seferinde yaşadığı başarısızlık Afşarlıların, Basra Körfezindeki tesis etmeye çalıştıkları hâkimiyet politikasına olumsuz yansımalar bırakmıştır. İngilizlerin gemi satımı ve lojistik katkı sağlama şeklinde İranlıları desteklemeye devam etmişlerdir.

4. 1744-1747 Senelerinde İran'daki Denizcilik Faaliyetleri

John Elton 1745'in sonlarına doğru gemi yapımına[46] koyulmuş, inşa ettiği firkateyne 18 adet top yerleştirilmiştir. John Elton filosunda toplam da iki firkateyn ve dört adet küçük gemiden ibaretti. Ayrıca dört büyük geminin inşası da sürmekteydi. Kendisine verilen kararname ile İran'da kalması istenmiştir. John Elton'un, faaliyetlerinden rahatsızlık duymaya devam eden Çariçe Elizabeta Petrovna İngilizleri, Hazar Denizinde ticaret yapmaktan men eden kararname yayınlamıştır.[47] Kararname kapsamında Rusya'dan, John Elton'a veya onunla iş yürütmekte olan herhangi bir kimseye mal taşınmasını engellemişlerdir. Ruslar ilaveten Hazar Denizinde yolculuk eden iki İngiliz gemisini satın almak için baskı yapmışlar ve yolculuklarına Rus bayrağı altında devam etmelerine izin vermişlerdir.[48] Çariçe Elizabeta Petrovna'nın hamlesi 1734 İngiliz-Rus ticaret antlaşmasının[49] İngiliz Moskova(Rusya) Şirketine sağladığı imtiyazlı durumu ortadan kaldırıyordu. İngiliz hükümeti, John Elton'u cazip bir maaş vererek kendi hizmetlerine almak isteyerek durumu çözüme kavuşturmak isteseler de teklifleri geri John Elton tarafından geri çevrilmiştir. İngilizler ve Ruslar arasındaki görüşmelerde istenen mesafe kat edilememesi ve İngilizlerin, John Elton'u İcraatlarından vazgeçirememesi üzerine 1747 senesinde İngilizlerin, İran'da ticari faaliyetlerde bulunmaları ve İran'a seyahat yapmaların yasaklanmıştır. John Elton ise İran'daki denizcilik faaliyetlerine devam etmiştir. Nadir Şah'ın 1747 yılındaki katli işlerini yavaşlatmış fakat 1751 yılında yaşanan bir isyanda öldürülmesine kadar çalışmalarını sürdürmüştür.[50] İngilizlere uygulanan ticaret yasağı 1720'li yıllardan beri yükselişe gecen İngiliz-Rus ticaretine ciddi bir darbe indirmiştir.1740'lı senelerde Rusya'nın en önemli dış ticaret ortaklarından biri olan İngiltere adına diplomatik ve ekonomik kayıp anlamına gelen bu durum itibar bakımından da hanelerine eksi olarak yazılmıştır.[51]Afşar donamasının dökümünde 1745 senesi itibariyle var olan 30 gemiden vücut bulan filoda yer alan gemiler İngiliz ve Hollandalılardan alınan toplar ile donatılmıştır. Mürettebat olarak yetenekli

---

[45] Steven R. Ward, A Military History of Iran and Its Armed Forces, Washington 2009, George Town Press, s.54.

[46] John Elton'un, Gemi inşasında İngiliz, Hintli ve Rus marangozlardan istifade etmiştir. George Nathaniel Curzon, Persia and Persia Question Vol. II, Londra 1892, Longsman, Green, and Co, s.391

[47] Guive Mirfendreski, a.g.e, s.19.

[48] Goodarz Rashitani, '' Iranian-Russian Relations in the Eighteenth Century''. Crisis, Collapse, Militarism and Civil War: The History and Historiography of 18th Century Iran, ed: Michael Axworthy, s.173. New York, Oxford University Press 2018.

[49] İngiltere ve Rusya arasında 2 Aralık 1734 yılında imzalanan dostluk, ticaret ve denizcilik antlaşmasıdır. 1734 antlaşması İngiliz tüccar ve yolculara Rusya'ya ait limanlarda ve şehirlerde serbest dolaşım hakkı, tüccarların mal alım ve satım işlemlerini belirlenen ücretlendirmeye bağlı kalarak yapmaları ola ki bir haksızlıkla karşılaşırlarsa veya gemileri tahrip edilmişse tamir edilmeleri ve zararlarının tanzim edilmeleri karara bağlanmıştır. İngiliz ve Rus ticaretinin teşviki ve sürekliliğini sağlamaya yönelik düzenlemeler yapılacak ve yasal bir zemin kazandırılacaktır. Harp esnasında kuşatılan yerler haricinde silah ve mühimmat taşımında kısıtlamalar ve ihlallerde uygulanacak mevzuat genel hatlarıyla antlaşmanın maddeleri arasında yer almıştır. Antlaşma imzalanma tarihinden itibaren 15 sene müddetince varlığını sürdürecek ardından yenilenmesi için görüşmelerde bulunulacaktır. J. Almon, J. Debrett, A Collection of Treaties of Peace, Commerce and Alliance Between Great Britain and Other Powers, From the Year 1619 to 1734. , Londra 1781, s.75-78.

[50] Matthew P. Romanello, Enterprising Empires Russia and Britain in Eighteenth-Century Eurasia, New York 2019, Cambridge University Press 112-154.

[51] Jennifer Newman, Russian Foreign Trade, 1680-1780: The British Contrıbutıon, Doktora Tezi, Edinburgh Üniversitesi, 1985,s.127-130.

Hint ve Arap denizciler istihdam edilmiştir.[52] Afşar Hanedanlığının denizcilik faaliyetleri Nadir Şah'ın 1747 senesinde öldürülmesine kadar devam etmiş, İngilizler menfi olarak hareket etmekten yana olmuşlardır.

5. İngilizlerin İran Ticaret Politikası (1736-1747)

İngiliz Doğu Hint Şirketi için Afşar dönemi, İran ticareti kar elde edilmesinin önünde birtakım zorluklar bulunduğundan istenilen düzeyde ticaret yürütülmesi zor bir hal almıştır. Şirket bu periyodda yönünü Basra ticaretine çevirmiştir. Afşar döneminde uluslararası ticaretin önemli merkezi ilk yıllarda Bender Abbas olsa da 1737 yılından itibaren Buşehr yükselişe geçmiştir. İsfahan'da ticaret aynı senede düşüşe geçmiştir. Bu senelerde şehirle arasında ulaşım zorlukları ve eşkıyalık, yük hayvanlarına yetkililerin el koyması ve yüksek yem fiyatları İngiliz Doğu Hint Şirketinin, İsfahan şubesini 1740 yılında tekrar açmasına kadar faaliyetlerini durdurmasına yol açmıştır. 1739 senesinde Devletin tüccarların mal alım ve satış usullerine yönelik koyduğu şerhler ve İpek ticaretinin denetimini devlet kontrolüne alma girişimleri tepki toplamıştır. 1740 yılında İsfahan'da, Nadir Şah'ın ordusunun ihtiyaçlarını karşılanması için tüccarlara ve esnaflara baskı uygulanmıştır. 1744'de Nadir Şah vergi sisteminde yumuşamalara giden kararlar alması bir nebze olumlu izlenimler yaratmış olsa da Jonas Hanway, Meşhed'i 1744 yılında ziyaret ettiği esnada ticaretin kötü koşullarla karşı karşıya kaldığını aktarmıştır.[53] 1736 ve 1743 yılları arasında Kirman'da istikrarlı bir siyasi ortamın ve ekonomik refahın elverişli bir seviyede olması buradan ihraç edilen ticaret mallarının yıllar içerisinde artmasına imkân sağlamıştır. İhraç edilen ticaret kalemleri arasında bakır külçeler ve yün ön plana çıkmıştır.[54]İngiliz Doğu Hint Şirketi 1747 senesinde Basra Körfezinde İsfahan, Buşehr, Bender Abbas ticaret şubeleri vasıtasıyla ticari faaliyetlerini sürdürmekteydi.[55] İngilizlerin, Hazar Denizinde Moskova (Rusya) Şirketi aracılığıyla ticari faaliyetlerini yürütmekteydi. Ruslar ile yapılan görüşmelerin neticesinde 24 Haziran 1741 tarihinde aldıkları imtiyaz ile İran'dan, Rusya'ya oradan da Londra'ya mal sevkiyatı yapma hakkı elde etmişlerdir. İngilizler için Hazar Denizi ticareti için kritik nokta John Elton'un denizcilik faaliyetleri olmuş, kendisinin icraatları İngilizler adına ticari kayıplara ve Ruslar tarafından ticaret haklarının yasaklanmasına kadar gitmiştir.[56] İngiliz Doğu Hint Şirketinin, İran'dan yaptığı ithalatta ipek ve yün önemli ticaret kalemleri arasında yer almıştır.[57]İngilizler ve İran arasındaki ticari münasebetler Nadir Şah'ın katli vuku bulana değin devam etmiştir.

[52] Kaveh Farrokh, a.g.e, s.97.
[53] Willem Floor, ''The Persian Economy in the Eigheenth Century''. Crisis, Collapse, Militarism and Civil War: The History and Historiography of 18th Century Iran, ed: Michael Axworthy, s.139-140. New York, Oxford University Press 2018.
[54] Sultan İbn Muhammad Al Qasimi, Power struggles and trade in the Gulf 1620-1820, Doktora Tezi, Durham Üniversitesi, 1999, s.67.
[55] Adam Anderson, An Historical and Chronological Deduction of the Origin of Commerce, Vol. III, Londra 1787,J. Walter, s.255.
[56] Matthew P. Romanello, a.g.e, s.144-154.
[57] Peter Good, The East India Company in Persia Trade and Cultural Exchange in the Eighteenth Century, s.78-84.

Sonuç

Nadir Şah ve İngilizler arasında 1736-11747 seneleri arasında kurulan diplomatik, ekonomik ve askeri münasebetler kapsam, bağlam ve yöntemsel olarak hem dönem içerisinde yaşanmış olan olaylara hem de dönemi takip eden senelerdeki ilintili vakalara küçük-büyük ölçeklerde etki bırakmıştır. Nadir Şah'ın fütuhat politikasını gerçekleştirebilmesi için gereken ateşli silah temini ve kuvvetli bir donanma oluşturma gayesinin temellerini teşkil ettiği ilişkiler öbeği başlangıç aşamasından itibaren yapılan girişimler ve bunlara verilen reaksiyonlar tamamen Nadir Şah ve İngilizlerin menfi amaçları etrafında şekillenmiştir. İngiltere adına İngiliz Doğu Hint Şirketi, İran'da diplomatik ve ekonomik faaliyetler yürütürken gereken hallerde askeri iştigallere katılmışlardır. Nadir Şah, İngilizlerden ekseri olarak denizcilik faaliyetlerinde istifade etmek istemiş İngilizler ise Şah'ın güçlü bir donamaya sahip olması durumunda İran kalpgahı ve çeperinde yer alan etki alanında tesis etmesi muhtemel bir hâkimiyetin kendileri açısından ortaya çıkacak hacim kaybından ötürü Şah'ın taleplerine asgari düzeyde dönüş yapmayı tercih etmişlerdir. İngiliz Doğu Hint Şirketi sorumluluğu dâhilinde İranlılara gemi satım, kiralama, asker taşıma, lojistik destek verme, gemi inşa mühendisi sağlama, deniz aşırı seferler ve diğer denizcilik vakalarında yardımcı olma gibi işlerden sorumlu olmuştur. Şirket yükümlülüklerini Basra Körfezinde yerine getirmede çoğu kez yeterli olsa da İngiliz gemicilerin İranlılarla yaptıkları kişisel gemi satışları ve İranlıların hizmetlerine girmeleri Şirketin politikasını delme anlamına gelmekteydi ki bunun önüne geçilmesi içinde hareket edilmişti. İngilizler, İranlılara Bahreyn seferinden itibaren gemi satmaya başlamışlar sefer esnasında lojistik destekte sağlamışlardır. Umman seferlerinde de durum aynı minvalde olmuş, İngilizlerin denizcilik alanında desteği sadece bahis edilen hususlarla sınırlı kalmamış donanmada yaşanan isyanlarda da Afşarlıların yanında hareket etmişlerdir. İngilizler için Basra Körfezinde durum neredeyse istikrarlı bir şekilde yürütülüyor gözükse de Hazar Denizinde işler tam tersine dönmüş durumdaydı. İngiliz Moskova Şirketine hizmet eden John Elton, İran'a gerçekleştirdiği ticari seferlerin ardından Nadir Şah ile iyi ilişkiler kurmaya başlamış nihayetinde Hazar Denizinde yürütülecek denizcilik faaliyetlerinin sorumluluğuna kadar getirilmiştir. John Elton'un faaliyetleri beraberinde Rusların yaptırımları ve nihai olarak İngilizlerin Hazar Denizindeki ticaretlerini sonlandırmalarına kadar uzanmasına sebebiyet vermiştir. John Elton tersane inşası, gemi inşası, deniz keşif görevleri ve iaşe sevkiyatı gibi işlerle meşgul olmuştur. Nadir Şah sadece İngilizlerden denizcilik alanında istifade etmemiş Hollanda ve Rusya'dan da gemi satın almış ve kiralamıştır. İngiliz Doğu Hint Şirketi denizcilik faaliyetlerinde İranlılara destek olmasının yanı sıra bir yandan da ticari olarak etkinliklerini arttırmaya devam ediyorlardı. Bu maksatla Nadir Şah tarafından verilen imtiyaz ile meşru olarak ticari varlıkları tanınmış ve garantiye alınmıştı. İngilizler, İsfahan, Bender Abbas, Kirman ve Buşehir'de oluşturdukları ticari örgütlenmeler ile ticari faaliyetlerini sürdürüyor, ipek ve yün gibi kıymetli ürünleri ihraç ediyorlardı. Nadir Şah ve İngilizler arasında kurulan diyalog yer yer dostane yer yer de temkinli bir çerçevede sürdürülmüştür. Her iki tarafında olaylara karşı olan yaklaşımında önceliği kişisel çıkarların müdafaasını sağlama çizgisinde yürütülmüştür. İngilizlerin tutumu bir yandan İran'daki ticari çıkarlarını korumak bir yandan da Nadir Şah'ın taleplerini karşılarken kontrolü ellerinde tutmak yönünde olmuştur. İngilizler ve Nadir Şah arasında yaşanan olaylar boyutsal olarak döneminde ve takibinde cereyan eden bağlantılı vakalara sirayet etmiştir.

Harita ve Ekler

Harita 1: Arabistan Yarımadası, Basra Körfezi, Kızıldeniz ve Umman Denizi gösteren 1745-1746 tarihli Fransızca harita[58]

[58] Qatar National Library, Map of the Arabian Coast, Read Sea, and Perisan Gulf (Erişim 7 Eylül 2022).

Harita 2: 1740 yılına ait olan İngilizce harita Arap Yarımadası, Kızıldeniz, Umman Denizi ve Basra Körfezi kıyılarını tasvir edilmektedir. [59]

[59] Qatar National Library, A Chart of the Coast of Arabia, the Red Sea and Persian Gulf, Drawn from the Chart of the Eastern Ocean (Erişim 7 Eylül 2022).

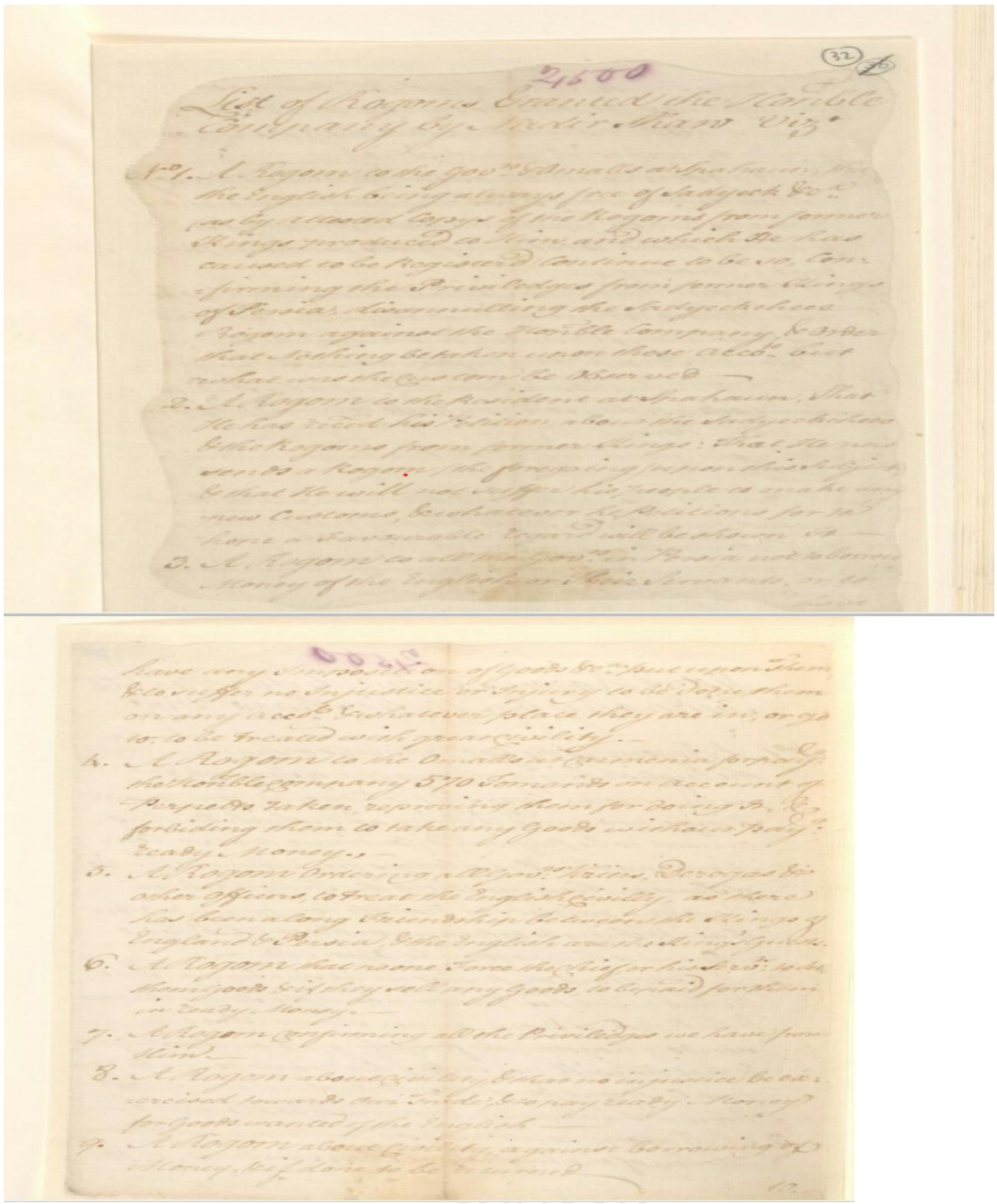

Ek 1: Nadir Şah tarafından İngilizlere verilen ticaret imtiyazının ilk dokuz maddesi[60]

[60] Qatar National Library,IOR/G/29/17 f.32r Letters and Enclosures etc. Recieved from Gombroon.

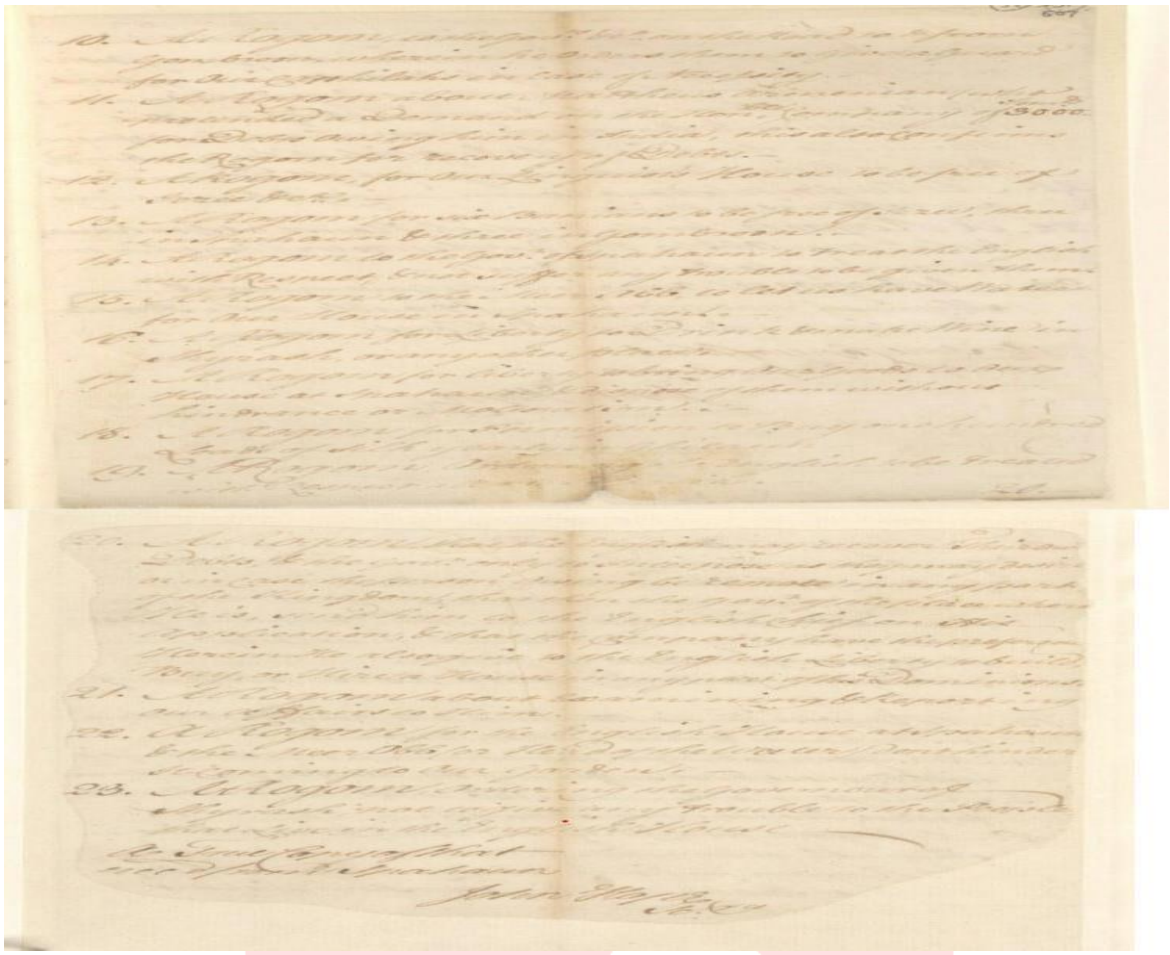

Ek 2: Nadir Şah tarafından İngilizlere verilen ticari imtiyazın 10-23.cü maddeleri[61]

[61] Qatar National Library,IOR/G/29/17 f.33v Letters and Enclosures etc. Recieved from Gombroon.

KAYNAKÇA

Ana Kaynaklar

IOR/G/29/5 ff.343v-334r Consultation on 5th July 1736, letter to Mr. Thomas Water & Council of Gambroon.

IOR/G/29/6 f.151v-152r Consultation on June 1739.

IOR/G/29/19 Vol. I, f.71v-713v Persian Factory Records: Letters from Basra (1732-1752)

Adam ANDERSON, An Historical and Chronological Deduction of the Origin of Commerce, Vol. III, J. Walter, Londra, 1787.

Jonas Hanway, An Historical Account of the British Trade Over the Caspian Seas: With the Revolutions of Persia, Vol. IV, Dodsley, Londra, 1753.

Derbrett, J, Almon J, A Collection of Treaties of Peace, Commerce and Alliance Between Great Britain and Other Powers, from the Year 1619 to 1734, Londra.

Araştırma Eserler

Aktepe, Münir, *Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi Târihi Mürt'i't- Tevarih* İstanbul Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1976.

Arunova, Marianna Rubenova, Eşrefyan, K.Z, *Nadir Şah-ı Avşar*, Çev: Nergize Tuavera, Selenge Yayınları, İstanbul, 2005.

Aydoğmuşoğlu, Cihat, *Safevî Devleti Tarihi (1501-1736)*, Gece Kitaplığı, II. Basım, Ankara,2017.

Axworthy, Michael, *The Sword of Persia Nader Shah from Tribal Warrior to Conquering Tyrant*, I.B. Tauris, Londra, 2006.

- Nader Shah and Persian Naval Expansion in the Perisan Gulf, 1700-1747, Journal of the Asiatic Society, Vol.21, 2011.

Badger, George Percy, *History of the Imams and Seyyids of Oman by Salıl Ibn Razık, from A.D. 66-1856*, Ashgate Publishing Limited, Farnham,2010.

Curzon, George Nathaniel, *Persia and Persia Question, VOL. II*, Longsman Green and Co, Londra, 1892.

Er, Ziya Yılmaz, *İzzi Efendi Tarihi*, İmak Ofset Basım Yayın, İstanbul, 2019.

Farrokh, Kaveh, *Iran at War 1500-1988*, Osprey Publishing, Oxford, 2011.

Floor, Willem, The Iranian Navy in the Gulf during the Eighteenth Century, Iranian Studies, Vol.20, No.1, 1987.

- '' *The Persian Economy in the Eighteenth Century''. Crisis, Collapse, Militarism and Civil War: The History and Historiography of 18th Century Iran*, ed: Michael Axworthy, Oxford University Press, New York, 2018.

Goodarz, Rashitani, *'' Iranian- Russian Relations in the Eighteenth Century''. Crisis, Collapse and Civil War: The History and Historiography of 18th Century* Iran, ed: Michael Axworthy, Oxford University Press, New York, 2018.

Karadeniz, Yılmaz, *İran Tarihi (1700-1925)* Selenge Yayınları, İstanbul,2012.

Laurence, Lockhart, *Nadir Shah*, Proquest, LLC, Michigan, 2018.

- Nadir Shah *A Critical Study Based Mainly Upon Contemporary Sources*, II. Baskı, Ams Press Inc, Londra, 1938.

Newman, Jennifer, *Russian Foreign Trade, 1680-1780: The British Contrıbution*, Doktor Tezi, Edinburgh University, 1985.

Peter Good, '' *The East India Company and the Foundation of Persian Naval Power in the Gulf under Nader Shah, 1737-1747''. The Dutch and English East India Companies Diplomacy, Trade and Violence in Early Modern Asia*, eds: Adam Cullow and Tristan Mostert, Amsterdam University Press, Amsterdam, 2018.

- The East India Company's Farmân, Iranian Studies, Vol.52, 2019.
- *The East India Company in Persia Trade and Cultural Exchange in the Eighteenth Century*, I.B. Tauris, Londra 2012.

Philips, Wendell, *Oman A History*, Reynal & Co. With William Morrow & Company, Londra, 1967.

Romanello, Matthew P, *Enterprising Empires Russia and Britain in Eighteenth Century Eurasia*, Cambridge University Press, New York, 2019.

Saray, Mehmet, *Türk-İran İlişkileri*, Atatürk Araştırmaları Merkezi, Ankara, 1999.

Schultz, Harold J, *History of England, II. Baskı,* Barnes & Noble Inc, New York, 1971.

Sykes, Sir Percy, *A History of Persia, II. Baskı*, Macmillan and Co, Londra, 1921.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi, IV. Cilt, XII. Baskı,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.

Qasimi, *Sultan Ibn Muhammad, Power Struggles, and trade in the Gulf 1620-1820*, Doktora Tezi

Durham Üniversitesi, 1999.

Ward, Steven R, *A Military History of Iran and Its Armed Forces*, George Town Press, Washington, 2009.

Ansiklopediler

Kucur, Sadri Süleyman '' Nâib-i Saltanat'', Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 32

Rigg, J.M, '' George II'', Dictionary of National Bibliography, In: ed: Leslie Stephen, Vol. XXI, I. Baskı New York, 1980.

Harita ve Ekler

1. Harita, Qatar Digital Library, Map of the Arabian Coast, Read Sea, and Perisan Gulf. Erişim 7 Eylül 2022. <https://www.qdl.qa/archive/qnlhc/12896.1> [accessed 7 September 2022]

2. Harita, Qatar National Library, A Chart of the Coast of Arabia, the Red Sea and Persian Gulf, Drawn from the chart of the Eastern Ocean. Erişim Eylül 2020. <https://www.qdl.qa/archive/qnlhc/2917.1> [accessed 7 September 2022]

3. Ek, IOR/G/29/17 32r Letters and Enclosures etc. Recieved from Gombroon (Bender-e Abbâs).

4. Ek, IOR/G/29/17 33v Letters and Enclosures etc. Recieved from Gombroon (Bender-e Abbâs).

.

MİR CƏLALIN LİRİK-POETİK NƏSRİ

Prof. Hacer Huseynova
Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi, Filoloji Fakülte
https://orcid.org/0000-0002-3223-427X;tel.:055 241 17 16

Xülasə

Ədəbiyyatda məzmunu bəsit olan, insanı və insan hisslərinin obrazını ifadə edə bilməyən əsəri əsər adlandırmaq olmaz. Bədii əsər keçmiş yaşanmış həyatı yenidən canlandırıb oxucunun təsəvvüründə yaşatmalı, sənətkarın yaratmaq qabiliyyətinin, məharətinin, qələm gücünün əhəmiyyətini göstərməlidir.

XX əsr Azərbaycan nəsrinin görkəmli nümayəndələrindən olan Mir Cəlalın bədii əsərlərinin dili olduqca təbii, canlı və ritmikdir. "Sadəlik, səmimilik və inandırıcılıq Mir Cəlalın dilinə məxsus əsas keyfiyyətlərdəndir. O nədən yazırsa, yazsın, həmişə sadə olmağa çalışmış, məna və formanın vəhdətinə daha çox fikir vermişdir" (Y.Seyidov).

Alim Mir Cəlalın elmi araşdırmaları da bədii əsərləri qədər sevilən, oxunan və Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığının inkişafı sahəsində əvəzedilməzdir. XX əsrin II yarısında yeni ictimaisiyasi ab-hava ədəbiyyatşünaslıqda poetika sahəsindəki ənənələrin inkişafına şərait yaratmışdı. Həmin istiqamətdə yaranan ilk əsər M.Cəlalın "Füzuli sənətkarlığı" əsəri oldu.

Kitabda poetik kateqoriyaların inkişafı ardıcıl və müqayisəli şəkildə təhlil edilir. Füzulinin dünya bədii təfəkkürünün inkişafında əvəzolunmaz xidmətləri, bədii kəşfləri monoqrafiyada elmi təhlilin məntiqi ilə isbat edir. Müqayisəli təhlillər Füzulinin sənətkarlıq qüdrətini, poetikasındakı yenilikləri üzə çıxarmağa imkan verir. Monoqrafiyada tədqiqatçı-alim Mir Cəlal bir çox görkəmli şairlərin – Xaqani, Nizami, Nəsimi, Xətayi, Həbibi və başqalarının yaradıcılığını müqayisəli şəkildə təhlil etmişdir. Bu isə, böyük yazıçının şeirə, poeziyaya marağının, sevgisinin nəticəsi idi. Lakin onu da qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan ədəbiyyatının ən qədim qaynaqlarının nəzm formasında olması bir çox yazıçılarımızın yaradıcılığına təsirsiz qalamamışdır. Bu, daha sonralar formalaşan nəsr nümunələrinin, hətta müasir nəsrimizin də şeirlə bağlılığını, şeirdən qaynaqlandığını isbat edir.

Kiçik bayatılardan başlayaraq həm nəzmi, həm də nəsri özündə əks etdirən dastanlara qədər yüksələn xətlə inkişaf edən folklor ədəbiyyatı da, ilkin variantda nəzmlə yaradılan, sonra katiblər tərəfindən üzü köçürülərkən nəsrləşdirilən, qafiyəli nəsrə çevrilən "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanı da dediklərimizi təsdiqləyir. Mir Cəlalın özünün bədii nəsri də həmin xüsusiyyətləri özündə ehtiva edir və lirik-poetik nəsrin ən gözəl nümunələri hesab edilir.

Açar sözlər: əsər, nəsr, ritm, lirika, dastan, qafiyə

MİR JALAL'İN LİRİK-POETİK NESNELERİ

Özet

Literatürde içeriği basit olan, insan imajını ve insan duygularını ifade edemeyen bir esere eser denilemez. Bir sanat eseri, geçmiş yaşamı canlandırmalı ve okuyucunun hayal gücünde yaşatmalı, sanatçının yaratıcı yeteneğinin, becerisinin ve kalem gücünün önemini göstermelidir.

XX yüzyıl Azerbaycan nesirinin seçkin temsilcilerinden Mir Celal'in sanat eserlerinin dili oldukça doğal, canlı ve ritmiktir. "Sadelik, samimiyet ve inandırıcılık Mir Celal'in dilinin temel

niteliklerdir. Ne hakkında yazdığı önemli değil, her zaman basit olmaya çalıştı ve anlam ve biçim birliğine daha fazla dikkat etti" (Y. Seyidov).

Alim Mir Celal'in ilmî araştırmaları, eserleri kadar sevilir ve okunur ve Azerbaycan edebi çalışmalarının gelişmesinde yeri doldurulamaz. 20. yüzyılın ikinci yarısında, yeni sosyo-politik iklim, edebi çalışmalarda poetika alanında geleneklerin gelişmesi için koşullar yarattı. Bu doğrultuda oluşturulan ilk eser M. Celal'in "Fuzuli Eseri"dir.

Kitapta şiirsel kategorilerin gelişimi tutarlı ve karşılaştırmalı bir şekilde analiz edilmektedir. Fuzuli'nin dünya sanat düşüncesinin gelişiminde yeri doldurulamaz hizmetleri ve sanatsal keşifleri, bilimsel analiz mantığıyla monografide kanıtlanmıştır. Karşılaştırmalı analizler, Fuzuli'nin sanatsal gücünü ve poetikasındaki yenilikleri ortaya çıkarmamızı sağlar. Monografide araştırmacı-bilim adamı Mir Jalal, Khagani, Nizami, Nasimi, Khatayi, Habibi ve diğerleri gibi birçok önde gelen şairin yaratıcılığını karşılaştırmalı olarak analiz etti. Bu, büyük yazarın şiire olan ilgisinin ve sevgisinin bir sonucuydu. Ancak Azerbaycan edebiyatının en eski kaynaklarının şiir şeklinde olması da pek çok yazarımızın yaratıcılığında bir etki bırakmadığını da belirtmek gerekir. Bu da sonradan oluşan nesir örneklerinin, hatta modern nesirimizin bile şiirle ilgili olduğunu ve şiirden kaynaklandığını kanıtlar.

Küçük hikâyelerden başlayıp hem manzum hem mensur içeren destanlara uzanan bir çizgide gelişen folklor edebiyatı ve önce manzum olarak oluşturulan, daha sonra katipler tarafından nesre dönüştürülen "Kitabi-Dada Korkut" destanı, kafiyeli düzyazı, söylediklerimizi de doğrular. Mir Celal'in sanatsal düzyazısı da bu özellikleri içerir ve lirik-şiirsel düzyazının en güzel örneği olarak kabul edilir.

Anahtar kelimeler: eser, nesir, ritim, lirik, epik, kafiye

GİRİŞ

Mir Cəlal məzmunu bəsit olan, insanı və insan hisslərinin obrazını ifadə edə bilməyən əsəri əsər adlandırmırdı. Onun fikrincə, bədii əsər keçmiş yaşanmış həyatı yenidən canlandırıb oxucunun təsəvvüründə yaşadır, sənətkarın yaratmaq qabiliyyətinin, məharətinin, qələm gücünün əhəmiyyətini göstərir.

XX əsr Azərbaycan nəsrinin görkəmli nümayəndələrindən olan Mir Cəlalın bədii əsərlərinin dili olduqca təbii, canlı və ritmikdir. "Sadəlik, səmimilik və inandırıcılıq Mir Cəlalın dilinə məxsus əsas keyfiyyətlərdəndir. O nədən yazırsa, yazsın, həmişə sadə olmağa çalışmış, məna və formanın vəhdətinə daha çox fikir vermişdir" (Y.Seyidov).

Alim Mir Cəlalın elmi araşdırmaları da bədii əsərləri qədər sevilən, oxunan və Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığının inkişafı sahəsində əvəzedilməzdir. XX əsrin II yarısında yeni ictimaisiyasi ab-hava ədəbiyyatşünaslıqda poetika sahəsindəki ənənələrin inkişafına şərait yaratmışdı. Həmin istiqamətdə yaranan ilk əsər M.Cəlalın "Füzuli sənətkarlığı" əsəri oldu.

Kitabda poetik kateqoriyaların inkişafı ardıcıl və müqayisəli şəkildə təhlil edilir. Füzulinin dünya bədii təfəkkürünün inkişafında əvəzolunmaz xidmətləri, bədii kəşfləri monoqrafiyada elmi təhlilin məntiqi ilə isbat edir. Müqayisəli təhlillər Füzulinin sənətkarlıq qüdrətini, poetikasındakı yenilikləri üzə çıxarmağa imkan verir. Monoqrafiyada tədqiqatçı-alim Mir Cəlal bir çox görkəmli şairlərin – Xaqani, Nizami, Nəsimi, Xətayi, Həbibi və başqalarının yaradıcılığını müqayisəli şəkildə təhlil etmişdir. Bu isə, böyük yazıçının şeirə, poeziyaya marağının, sevgisinin nəticəsi idi. Lakin onu da qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan ədəbiyyatının ən qədim qaynaqlarının nəzm formasında olması bir çox yazıçılarımızın

yaradıcılığına təsirsiz qalamamışdır. Bu, daha sonralar formalaşan nəsr nümunələrinin, hətta müasir nəsrimizin də şeirlə bağlılığını, şeirdən qaynaqlandığını isbat edir.

Kiçik bayatılardan başlayaraq həm nəzmi, həm də nəsri özündə əks etdirən dastanlara qədər yüksələn xətlə inkişaf edən folklor ədəbiyyatı da, ilkin variantda nəzmlə yaradılan, sonra katiblər tərəfindən üzü köçürülərkən nəsrləşdirilən, qafiyəli nəsrə çevrilən "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanı da dediklərimizi təsdiqləyir. Mir Cəlalın özünün bədii nəsri də həmin xüsusiyyətləri özündə ehtiva edir və lirik-poetik nəsrin ən gözəl nümunələri hesab edilir.

Açar sözlər: əsər, nəsr, ritm, lirika, dastan, qafiyə

METOD

Mir Cəlalın əsərlərinin dil-üslub xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi, tədqiqi zamanı, əsasən, müqayisəli-qarşılaşdırma metodundan, statistik və üslubi metodlardan istifadə edilmiş, müasir dilçilik üsulları tətbiq edilmişdir.

ANNOTASİYA

Məqalədə kökü nəzmə, şeirə dayanan Azərbaycan-türk nəsr nümunələrinin poetikliyindən bəhs edilir. Lirik-poetik nəsrin haradan qaynaqlandığı izah olunur. Məlum olur ki, ən qədim nəsr nümunələri öz başlanğıcını nəzmdən almış, ilk ədəbi nəsr nümunələri, bədii, hətta elmi əsərlər belə, nəzmlə yazılmışdır. Bu xüsusiyyət bu günümüzə qədər davam etmmiş, müasir yazıçılarımızın yaradıcılığında da müşahidə edilməkdədir. Eyni zamanda lirik-poetik nəsr nümunələri yaradan yazıçıların şıxsi yaradıcılıq keyfiyyəti kimi də başa düşülə bilər. Həmin yazıçının poeziyaya sevgisinin göstəricisi hesab edilə bilər. Eyni zamanda XX əsrin görkəmli Azərbaycan nasiri, alimi, pedaqoqu Mir Cəlalın yaradıcılığı da poeziyadan qaynaqlandığı üçün onun nəsr əsərlərini lirik-poetik nəsr olaraq dəyərləndirmək mümkündür.

MÜZAKİRƏ

İnsan söz vasitəsilə keçmişlə, gələcəklə əlaqə saxlayır, öz düşüncə və duyğularını tarixin, zamanın yaddaşına yazır. Müdriklərin fikrincə, "bəşəriyyətin ən böyük hikmətlərindən, insan şüurunun ən böyük kəşflərindən biri sözdür. Müqəddəs kitablar – söz, dövlətləri çiynində saxlayan qanunlar - söz, hikmət, fəzilət də sözdür. Dünyanın adı bilinən və bilinməyən hər ölkəsindən, tarixin hər dövründən süzülüb gələn işıq da sözdür".

Bədii söz isə sonu görünməyən bir dəryadır ki, dil vasitələri bu dəryada üzür, yazıçılar-söz sərrafları yaratdıqları bədii əsərin mövzusu, obrazların canlılığı üçün həmin ifadə vasitələrindən uyğun olanını seçir, obrazlarını rəngləyir, təzahür imkanlarının obrazlılıq sistemini yaradırlar.

XX əsr Azərbaycan ədəbi- bədii dilinin inkişafında Mir Cəlalın əvəzedilməz rolu olmuşdur. Azərbaycan nəsrinin görkəmli simalarından biri, yazıçı Mir Cəlal əsl istedad sahibi olmuşdur. Əsl istedadlarda, dahilərdə isə hər şey sadə, saf və səmimidir. "Dahilər bəşəriyyətin sərlövhəsidir", – deyirlər. "Mir Cəlal XX əsr Azərbaycan nəsrinin, XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının sərlövhəsidir", - desək yanılmarıq. Çünki Mir Cəlal heç zaman özünü insanlardan yüksəkdə tutmamış, həmişə insanlarla bir yerdə, bir sırada olmuşdur.

Yazıçılar öz əsərlərində yaşayırlar, əsərlərində yaşayanlar isə ölmürlər. Yazıçıların ömrü illərlə deyil, yaratdığı əsərlərlə, əməllərilə ölçülür. Yazıçı öz əsərlərinə, əsərləri isə xalqa mənsubdur. Mir Cəlal yaratdığı söz xəzinəsi ilə öz adını Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinə əbədilik yazmışdır. Onun bədii əsərlərində xalqımızın tarixi, adət- ənənəsi, inam və etiqadları mükəmməl şəkildə əks olunur. Yazıçı xalqın qəlbinə, ruhuna nüfuz etmiş, dərdinə şərik olmuş,

əsərlərində təsvir etmişdir. Mir Cəlalın bədii əsərlərinin dili həyati, canlı, təbii, sadə və səmimidir. Əsərlərinin uğur qazanmasının əsas səbəbi də məhz budur.

Mir Cəlal "Dirilən adam"ların "Manifest"ini "Açıq kitab" kimi qarşımıza qoydu, "Yolumuz hayanadır", - deyə çarəsiz qalan "Yaşıdlar"ı "Təzə şəhər"lərə toplamaqla kifayətlənmədi, onları qaranlıqdan aydınlığa, azadlıq uğrunda mübarizəyə səslədi, "zəncirləri qırmaq üçün əql gücü də, əl gücü də lazımdır", - deyərək Azərbaycanın azadlıq meydanını Kərbəla meydanına bərabər tutdu, azadlığın verilmədiyini, alındığını və onu qorumağın müqəddəsliyini insanlara anlatdı.

Mir Cəlal məzmunu bəsit olan, insanı və insan hisslərinin obrazını ifadə edə bilməyən əsəri əsər adlandırmırdı. Onun fikrincə, bədii əsər keçmiş yaşanmış həyatı yenidən canlandırıb oxucunun təsəvvüründə yaşadır, sənətkarın yaratmaq qabiliyyətinin, məharətinin, qələm gücünün əhəmiyyətini göstərir.

XX əsr Azərbaycan nəsrinin görkəmli nümayəndələrindən olan Mir Cəlalın bədii əsərlərinin dili olduqca təbii, canlı və ritmikdir.Bu haqda Y.Seyidov yazmışdır: "Sadəlik, səmimilik və inandırıcılıq Mir Cəlalın dilinə məxsus əsas keyfiyyətlərdəndir. O nədən yazırsa, yazsın, həmişə sadə olmağa çalışmış, məna və formanın vəhdətinə daha çox fikir vermişdir". Alim Mir Cəlalın elmi araşdırmaları da bədii əsərləri qədər sevilən, oxunan və Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığının inkişafı sahəsində əvəzedilməzdir. XX əsrin II yarısında yeni ictimaisiyasi ab-hava ədəbiyyatşünaslıqda poetika sahəsindəki ənənələrin inkişafına şərait yaratmışdı. Həmin istiqamətdə yaranan ilk əsər M.Cəlalın "Füzuli sənətkarlığı" əsəri oldu.

Kitabda poetik kateqoriyaların inkişafı ardıcıl və müqayisəli şəkildə təhlil edilir.

Füzulinin dünya bədii təfəkkürünün inkişafında əvəzolunmaz xidmətləri, bədii kəşfləri monoqrafiyada elmi təhlilin məntiqi ilə isbat edir. Müqayisəli təhlillər Füzulinin sənətkarlıq qüdrətini, poetikasındakı yenilikləri üzə çıxarmağa imkan verir.

Monoqrafiyada tədqiqatçı-alim Mir Cəlal bir çox görkəmli şairlərin – Xaqani, Nizami, Nəsimi, Xətayi, Həbibi və başqalarının yaradıcılığını müqayisəli şəkildə təhlil etmişdir. Bu isə, böyük yazıçının şeirə, poeziyaya marağının, sevgisinin nəticəsi idi. Lakin onu da qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan ədəbiyyatının ən qədim qaynaqlarının nəzm formasında olması bir çox yazıçılarımızın yaradıcılığına təsirsiz qalamamışdır. Bu, daha sonralar formalaşan nəsr nümunələrinin, hətta müasir nəsrimizin də şeirlə bağlılığını, şeirdən qaynaqlandığını isbat edir.

Kiçik bayatılardan başlayaraq həm nəzmi, həm də nəsri özündə əks etdirən dastanlara qədər yüksələn xətlə inkişaf edən folklor ədəbiyyatı da, ilkin variantda nəzmlə yaradılan, sonra katiblər tərəfindən üzü köçürülərkən nəsrləşdirilən, qafiyəli nəsrə çevrilən "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanı da dediklərimizi təsdiqləyir.

Həmin xüsusiyyət Azərbaycan yazıçılarının bir çoxunun əsərlərində özünü göstərir. Lakin bu cəhət kimdəsə az, kimdəsə daha çox gözə çarpır.

Məlumdur ki, M.F.Axundov, M.S.Ordubadi, M.İbrahimov və digərləri kimi, Mir Cəlal da yaradıcılığa şeirlə başlamış, 30-cu illərdə nəsrə keçmiş və XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində roman və hekayələr ustadı kimi məşhurlaşmışdır.

1920-ci illərin sonlarında bir çox Azərbaycan şairləri keçmiş ənənəni öz poeziyalarında davam etdirsə də, bəziləri tamamilə fərqli yol tutmuşdular. Onlar "rus ədəbiyyatının – poeziyasının günəşi" Vladimir Mayakovski ənənələrini davam etdirərək yeni həyatı, reallıqları tərənnüm etməyə çalışırdılar.

Mir Cəlal da həmin yazarlardan biri idi. Lakin sonralar Mir Cəlalın "özünəməxsus rəmzinə çevrilən nəsri onun poeziyasını o dərəcədə kölgədə qoymuşdur ki, ədibin yaradıcılığının bu qolu – poeziya, demək olar ki, tamamilə unudulmuşdur" (A.Hacıyev). Poeziyaya olan sevgisi isə yazıçının nəsr əsərlərinə təsir göstərmişdir. M.Cəlal yaradıcılığında - bədii (hətta elmi) təfəkküründə intonasiya xüsusi yer tutur. Yazıçının nəsr əsərləri ənənəvi nəsr intonasiyasını

özündə əks etdirir. Lakin müşahidələr göstərir ki, M.Cəlal deyim tərzinə, fərdi üslubuna görə başqalarından fərqlənir. Onun nəsri daha ritmik, lirik, daha emosional və ahəngdar olaraq nəzmə yaxındır.

Yazıçı ilk yaradıcılığa şeirlə başlaması, poeziyaya marağı ilə bağlı öz tərcümeyi-halında yazırdı: "...Gənc işçi"... Mən istəyirdim orada yazım. Bir neçə şeir qaralayıb poçtla göndərdim, cavab çıxmadı... Bir dəfə Mayakovskinin "Zərbəçi marşı" şeiri əlimə keçdi, oxudum və nədənsə tərcümə etmək fikrinə düşdüm...Bir həftə sonra həmin tərcümə şeirim çıxdı. Bu, mənim mərkəzi mətbuatda ilk yazım idi".

Mir Cəlalın şeir yaradıcılığı haqqında qısa məlumatlardan birinə isə C.Xəndanın "Mir Cəlal" (15) monoqrafiyasında rast gəlirik. Müəllif monoqrafiyada yazmışdır: "1924-28-ci illərdə Mir Cəlalın ədəbi-ictimai fəaliyyəti başlanır və o, ilk şeirlərini nəşr etdirir.

S.Rüstəm Mir Cəlalın nəsri ilə poeziyasını böyük məharətlə əlaqələndirərək: "Sənin nəsrin də elə şeir kimidir", – fikrini söyləmişdir.

Ədibin 1924-29-cu illərdə "Qızıl Gəncə", "Gənc işçi" və başqa mətbuat orqanlarında nəşr olunmuş şeirləri haqqında prof.A.Hacıyev "Poeziyadan nəsrə" (6) kitabında ətraflı məlumat vermiş, həmin şeirləri olduqca dərindən, hərtərəfli təhlil etmişdir. Mayakovski poeziyasının təsirinin hiss olunduğu "Şimaldan səs" şeirində müəllif sadə insanların ağır vəziyyətini, lirik qəhrəmanın çətinliklərini ifadə etmək üçün yazıçının çox uğurlu söz və ifadələr seçdiyini (məhbəs, məzar, dəmir qəfəs... və s.) vurğulamışdır. Qəhrəmanın ictimai-siyasi inkişafına şimaldan gələn səsin səbəb olduğunu və əsərin də elə bu cəhətə görə "Şimaldan səs" adlandırıldığını qeyd etmişdir. Prof.A.Hacıyev "Şimaldan səs" şeirini "poetikləşdirilmiş nəsr" adlandırmışdır. "Dənizin cinayəti" (1928) şeirində isə Qara dənizdə qəzaya uğrayan "Mustafa Sübhi" gəmisinin faciəsindən bəhs olunmuş, yazıçı-şair bu faciədə dənizi günahlandırmışdır. "Anamın vəsiyyəti" şeirində lirik qəhrəmanın anası son nəfəsdə oğluna təhsil almağı, şəhid atasının yolunu davam etdirməyi vəsiyyət edir. Bu hadisənin birbaşa Mir Cəlalın öz şəxsi həyatından götürüldüyü ehtimal olunur.

Mir Cəlal "Müxbir" şeirində bir müxbirin həyatını təsvir etmiş, müxbirlərin həyat hadisələrini doğru-düzgün əks etdirməli olduqlarını diqqətə çatdırmış, sanki müasir jurnalistika məktəbi, gənc müxbirlər üçün bir örnək yaratmışdır.

Ədibin məhəbbət mövzulu şeirləri zəmanəmizə qədər gəlib çatmamışdır.

Belə qənaətə gəlmək olar ki, poeziyada da özünəməxsus yolu, üslubu olan Mir Cəlal sonralar duyğu və düşüncələrini ifadə etmək üçün nəsri daha münasib bilmişdir. Amma nəsr əsərlərinin müəllifi olması, nəsrlə yeni-yeni zirvələr fəth etməsi Mir Cəlalı poeziyadan birdəfəlik uzaqlaşdıra bilməmişdir. Çünki nəsr əsərlərini – hekayə və romanlarını tədqiq edərkən görkəmli yazıçının bu əsərlərdə də poeziya, nəzm ünsürlərinə yer verməsinin, bəzən tərənnümün təsviri üstələməsinin şahidi oluruq. Bu əsərlər qafiyəli nəsr parçaları ilə zəngindir. Qafiyəli nəsr parçaları isə nəsrin ağırlığını aradan qaldırır, əsərin emosional-estetik təsirini, poetizmini, dinamikliyini artırır. Məsələn, "Açıq kitab" romanında övladını itirən ananın faciəsini yazıçı qafiyəli nəsrlə aşağıdakı kimi ifadə etmişdir.

Bu nədir?Ananın gözlərindən axan yaşmıdır?
Göylərin qəhrindən tökülən dolumudur?Tökün, yağdırın güllələrinizi, ey bulud qoşunları!
Ana sinəsindən qopan həsrət küləy gurlasın, Dolu döysün, sel bassın!
Hava durulsun, yer təmizlənsin! (12,III,391)

Verilmiş parçada yazıçı tanrı qədər müqəddəs hesab etdiyi ananın faciəsini, onun keçirdiyi hissi-halı təbiət hadisələri ilə əlaqələndirmiş, insanla təbiətin dialektik vəhdətini qafiyəli nəsrlə tərənnüm etmişdir. Diqqət yetirsəniz, biz burada "təsvir etmişdir" deyil, "tərənnüm etmişdir" ifadəsini işlətməyi daha məqsədəuyğun bilmişik. Bu, təsadüfi deyil. Əslində, təsvir nəsrin, tərənnüm isə nəzmin əsas keyfiyyətlərindən, ifadə üsullarındandır. Yazıçı gördüyü, təsvir etdiyi

hadisənin onda yaratdığı həyəcanı tərənnüm etmişdir. Yuxarıdakı parçada da oxucu yazıçının keçirdiyi həyəcanı hiss edə bilir. Ümumilikdə, C.Cabbarlının "Ana" şeiri ilə eyni səviyyədə dayana bilən bu parçanın nəsr parçası olduğunu belə, ilk baxışdan müəyyən etmək çətindir.

"Yolumuz hayanadır" əsərində M.Ə.Sabir (əsərdə Tahirzadə) haqqında Mir Cəlal belə bir məlumat vermişdir:

Şair qanadlanmaq,torpaqdan qüvvət, günəşdən qüdrət, çöllərdən vüsət almaq, Qəhqəhəli çağırışlarını vətən göylərinə yazmaq, vətəndaşlarına oxutmaq istəyirdi. (12. IV . 10)

Parçada işlənmiş "qüvvət, qüdrət, vüsət" həmqafiyə isimləri, "almaq, yazmaq, oxutmaq" feilləri daxili qafiyələri xatırladır. Nəsr parçasına oynaq bir ritm, ahəngdarlıq verir. Nəsrin qafiyələri, ahəngi personajların düşüncələrinin, sevinc və kədərinin obrazlı ifadəsinə xidmət edir.

"Mərkəz adamı" hekayəsində Əntərzadənin işləmək üçün kəndə göndərilməsini eşidəndə düşdüyü vəziyyəti ifadə etmək üçün Mir Cəlal yenə qafiyəli nəsri münasib bilmişdir: *Rayona getmək xəbərini söyləyəndə deyəsən kişiyə vay xəbərini verdilər:*

Saraldı, kiçildi, boğazı biçildi.
Yalvardı, buraxmadılar.
Hədələdi, qorxmadılar.
Səs-küy saldı, eşitmədilər. (12.. I .28)

Parçada həmqafiyə həmcins xəbərlər birinci tərkib hissəni aydınlaşdırmışdır. Adi intonasiya ilə başlanan cümlə xüsusi ritmlə, oynaq ahənglə – saraldı, kiçildi, boğazı biçildi – həmqafiyə sözləri ilə başa çatır. Hadisənin ciddiliyi, "vay xəbəri"nin kədərli deyil, oynaq ahənglə verilməsi ilə təzad təşkil edir, personajın düşdüyü vəziyyətin gülünclüyünün daha qabarıq şəkildə ifadəsinə şərait yaradır.

"Dirilən adam" romanından bir nümunəyə nəzər salaq:

Qatırçılar qatırlardan töküldülər,
Qatırları meşəyə ötürdülər. (12. I c., s.28)

Bu iki misrada – cümlədə yazıçı fikrin obrazlı ifadəsi üçün bir neçə üslubi vasitədən istifadə etmişdir: cümlələrdə "q" samitinin alliterasiyası, "qatır" sözünün təkrar işlədilməsi, "töküldülər, ötürdülər" həmqafiyə feilləri parçanın ritmini, hadisənin dinamikliyini təmin etmişdir. Başqa bir nümunə:

Bu yerdə Orucəliyev ağzı bağlıdır.
Ağzı bağlıdır, ürəyi dağlıdır. (12. III c., s.43)

Verilmiş parçada "ağzı bağlı, ürəyi dağlı" ifadələri həmqafiyə, "ağzı bağlı" birləşməsi isə sintaktik-konstruktiv təkrar olaraq anadiplosis yaratmağa xidmət etmiş, fikrin təsirli ifadəsini təmin etmiş, oxucunun diqqətini əsas hərəkətə yönəltmək funksiyasını yerinə yetirmişdir. Mir Cəlalın bədii əsərləri bu və digər üslubi vasitələrlə zəngindir.

Yazıçı öz əsərləri ilə bu gün də gənc nəslin vətənpərvərlik ruhunda tərbiyə olunması kimi müqəddəs isə xidmət göstərirsə, deməli, o ölməmişdir. Mir Cəlal yaradanlardan idi. Yaratmaq isə ölümü öldürmək deməkdir: Zaman keçər, söz qalar.

AKTUALLIQ

Məqalənin mövzusunun aktuallığı haqqında onu demək olar ki, ilk növbədə, hər bir görkəmli

Azərbaycan yazıçısının bədii əsərləri müxtəlif istiqamətlərdən tədqiq edilməlidir. XXəsr Azərbaycan ədəbiyyatında gedən bütün ədəbi prosesləri öyrənmək üçün Mir Cəlalın

yaradıcılığı da müxtəlif istiqamətlərdə tədqiq edilməli, yazıçının dil-üslub xüsusiyyətləri müəyyən edilməlidir. Bu cəhətdən məqalədə yazıçının nəsr əsərlərində yer verdiyi lirik parçaların haradan qaynaqlandığını müəyyənləşdirmək aktual məsələdir. İlk növbədə, bu xüsusiyyət yazıçının ədəbi prosesə şeirlə başladığının, poeziyaya sevgisinin əsas göstəricisi olaraq qəbul edilə bilər. İkinci cəhət isə, yazıçının, yeri gəldikcə, nəsr əsərlərinin ağırlığını aradan qaldırmaq məqsədilə lirik- ritmik parçalara yer verməsidir. Hətta bəzən yazıçı obrazın düşdüyü vəziyyətin komikliyini diqqətə çatdırmaq məqsədilə qafiyəli nəsr parçalarını münasib bilmiş, əsərin oxunaqlığını təmin etmişdir. Göstərilən xüsusiyyətlərin hər birinə aid məqalədə kifayət qədər nümunələr verilmişdir.

NƏTİCƏ

Yaratdığı əsərlərə böyük məsuliyyətlə yanaşan Mir Cəlal gənc nəslin vətənpərvərlik ruhunda tərbiyə olunması işində əhəmiyyətini nəzərə alaraq əsərlərini hikmətli sözlərlə, müdrik kəlamlarla zənginləşdirmişdir. Yazıçının yaratdığı zəngin mənəvi xəzinənin, mənəvi sərvətin bir hissəsi onun hikmətli sözləri, əxlaqi-mənəvi dəyərlərimizi əks etdirən nəsr əsərləridir.

Həmin əsərlər insanların yalnız mənəviyyatını deyil, həm də onun yaşadığı məkanı, zamanı da işıqlandırır.

Böyük tərbiyəvi əhəmiyyəti olan bu əsərlər həyatda hər bir insana doğru yolu göstərəcək, həqiqəti, ədaləti tapmaq yolunda yardımçı olacaq.

KAYNAKLAR

1. Adilov, Musa. 1974. Azərbaycan dilində sintaktik paralelizm. Bakı: ADU-nun Elmi əsərləri. Dil-ədəbiyyat seriyası. N4
2. Axundov, Ağamusa. 1970. Dil və üslub məsələləri. Bakı: Gənclik.
3. Alışanlı, Şirindil. 2007. Mir Cəlalın nəzəri-estetik görüşləri. Bakı: Elm
4. 1970. Azərbaycan bədii dilinin üslubiyyatı. Oçerklər. Bakı: Elm
5. Cəfərov, Nizami. 2004. Klassiklərdən müasirlərə. Bakı
6. Hacıyev, Aydın. 2012. Poeziyadan nəsrə. Bakı
7. Hacıyev, Tofiq. 2012. Azərbaycan ədəbi dili. I-II hissə. Bakı
8. Hüseynova, Həcər. 2009. Mir Cəlalın bədii əsərlərinin dili və üslubu. Bakı: Elm
9. Hacıyeva, T. 2001. Klassik aşıq poeziyasının üslubi-poetik sintaksisi. Bakı
10. Hacıyev, Tofiq. 1975. Satira dili. Molla Nəsrəddinin dili. Bakı
11. Mir Cəlal. 1940. Füzulinin poetik xüsusiyyətləri. Bakı
12. Mir Cəlal. 1967.1968. Seçilmiş əsərləri. 4 cilddə. Bakı